

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

**ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

18 травня 2018 року

У двох томах

Том 1

Одеса
2018

УДК 340(477):339.924(4)(063)
П 68

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 6 від 25.04.2018 р.)

Відповідальний редактор **Г.О. Ульянова.**

Матеріали видано в авторській редакції.

Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. — 672 с.

ISBN 978-966-916-544-2

Перший том збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» відображає результати філософських, політичних, соціологічних, загальнотеоретичних та історико-правових досліджень держави та права. Розглядаються актуальні проблеми міжнародного права, міжнародного приватного права, права Європейського союзу і порівняльного правознавства, сучасного конституціоналізму, морської та митної політики держави. Приділено увагу питанням трудового, земельного, аграрного та екологічного права, праву соціального забезпечення. Аналізуються проблеми застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями правового розвитку сучасної України.

УДК 340(477):339.924(4)(063)

ISBN 978-966-916-545-9 (у 2 т.)
ISBN 978-966-916-544-2 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2018
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук, 2018

**ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА**

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції»! Для мене велика честь привітати вас на відкритті цього значущого для наукової спільноти та практикуючої юридичної еліти заходу!

Конференція вже традиційно відбувається з метою презентації найактуальніших результатів досліджень із релевантних питань сучасної юридичної, політичної, соціологічної, економічної та журналістської доктрини за участі понад 500 науковців з усіх куточків України. За результатами роботи наукового зібрання видано два томи матеріалів конференції, перший із яких Ви тримаєте в руках. У поданих доповідях, що містяться в ньому, відображено філософські, загальнотеоретичні, історичні, політичні, соціологічні дослідження права, суспільства та держави, проблеми розвитку окремих галузей права.

Вирішення актуальних філософських проблем все більше вбачається практично значущим. Це пов'язано як із ускладненням і глобалізацією викликів, на які люди шукають адекватні відповіді, так і з тим, що філософія все більше розуміється як знання про людину. Вона завжди була «людиноримірною», але натеper це відчувається глибше та ґрунтовніше, про що можна довідатися з матеріалів секції, присвяченої філософським засадам права та держави.

Найбільше доповідей конференції традиційно розміщено у секції актуальних граней загальнотеоретичної юриспруденції. Незважаючи на те, що право — визначальне у збереженні традицій, воно неминуче передбачає оновлення та зміну цих традицій, становлення нововведень, їх закріплення та використання на різних рівнях правового буття: від правосвідомості та правових норм, до правовідносин і правової поведінки. Водночас, сучасною панівною тенденцією світової юриспруденції є інтегративне розуміння права. Поєднання у праві ідей, фактів й оцінок має на меті обґрунтування незавершеності позитивної юриспруденції та визнання необхідності сенсових орієнтирів поведінки у значенні нормативних. Детальніше роздуми про ці й інші твердження подано у секції, присвяченій актуальним граням загальнотеоретичної юриспруденції.

Безпека є ключовим чинником нормальної життєдіяльності соціуму, тому проблеми безпеки обіймають провідне місце в сучасній світовій політиці. Проблема збереження територіальної цілісності європейських держав, протидії різним проявам дезінтеграційних тенденцій, вплив на їх

перебіг європейської інтеграції є однією з найактуальніших для європейського простору. Також викликає особливу турботу стан довкілля, наголошено на можливості катастрофічних наслідків природних катаклізмів, що іноді провокуються самою людиною тощо. Детальніше про це йдеться у матеріалах секції «Актуальні проблеми соціально-політичних процесів».

У липні 2017 року було ухвалено довгоочікуваний Закон України «Про Конституційний Суд України». Тривала реформа конституційного судочинства вписується в загальний контекст курсу на європейську інтеграцію, що визначено пріоритетним напрямом державної політики України. Динаміка сучасних політико-правових перетворень з метою поступового входження України до європейського правового простору, розвиток суспільних відносин у контексті оновлення українського суспільства та держави супроводжуються процесами еволюції у напрямку демократизації та гуманізації всіх державно-правових та соціально-політичних інститутів.

Чималу увагу приділено проблематиці міжнародного права, що можна пояснити тим, що дослідження проблеми співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права в умовах глобалізованого світу залишається однією з актуальних і поряд із тим складних проблем сучасної юридичної науки. Будь-яка національна держава в сучасних умовах будує найрізноманітніші взаємини з іншими державами та міжнародними організаціями. Сучасні політичні та соціально-економічні відносини вимагають формування найбільш взаємовигідної взаємодії.

Водночас, сучасні національні правові системи існують у межах постійної взаємодії на різних рівнях і в різних формах. З урахуванням загальної глобалізації, жодна правова система не функціонує ізольовано, ґрунтуючись тільки на національному матеріалі. Поряд із цим натепер одним із ключових рівнів взаємодії правових систем є взаємодія національних і міжнародних правових систем. Детальніше про це можна довідатися з матеріалів секції «Актуальні проблеми європейського права і порівняльного правознавства».

В Одесі — морській столиці України, що перебуває на узбережжі Чорного моря з можливістю виходу через протоки до Середземного моря та Атлантичного океану — є особливо актуальним дослідження теоретичних і практичних проблем морської й митної політики сучасної України. Останнє також спричинено метою захисту економічних інтересів та забезпечення національної безпеки.

Чимало суперечливих питань сьогодення, що набувають усе більшої популярності й актуальності, так або інакше пов'язані з ринком землі, захистом довкілля, сільськогосподарською галуззю, а також правовим забезпеченням трудових відносин і царини соціального забезпечення.

Врешті-решт, матеріали секції «Діяльність сучасних бібліотек у закладах вищої освіти» є корисними кожному науковцю й узагалі кожній людині, оскільки в умовах розвитку економіки знань головним ресурсом людства стають наукові знання та здобутки творчої діяльності. Виклики наукового життя формують усе новіші тенденції публікаційної активності.

Під час обрання наукового журналу для публікації автори стикаються з так званими «хижацькими» видавцями — організаціями, які систематично порушують права інтелектуальної власності. Які є способи та запобіжники шахрайських практик публікації у таких виданнях, можна дізнатися, ознайомившись із матеріалами відповідної секції.

І наостанок, хочеться щиро привітати усіх науковців зі щорічним професійним святом — Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам нових наукових і практичних звершень й успіхів!

Сергій КІВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ І.

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

ИВАКИН АЛЕКСЕЙ АРКАДЬЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой философии, доктор философских наук, профессор

ЧЕЛОВЕК В СИСТЕМЕ «КРУГА КРУГОВ»

Даже познав в деталях, каковы не кажущиеся нам, а подлинные траектории движения звезд, планет и галактик, мы не избавляемся от необходимости продолжать интеллектуальную работу движения от видимости — к объективной реальности. Природа любит прятаться, предупреждал нас великий Гераклит, и поэтому человек вынужден изобретать методы мышления, направленные на поиски истины, то есть на превращение скрытого от нас природой — в не-сокрытое (ἀλήθεια, алейя).

Термин «круг кругов», обозначенный в названии предлагаемой нами темы, взят у Гегеля, который, говоря о диалектическом методе, в конечном счёте расширяющегося в некую целостную научную систему, выражает её смысл с помощью названного выше геометрического символа: «В силу указанной выше природы метода наука представляется замкнутым в себя *кругом*, в начало которого — в простое основание — вплетается путем опосредствования [его] конец; причем круг этот есть *круг кругов*, ибо каждый отдельный член, как одухотворенный методом, есть рефлексия-в-себя, которая, возвращаясь в начало, в то же время есть начало нового члена. Звенья этой цепи суть отдельные науки, из коих каждая имеет нечто *до* себя и нечто *после* себя, или, говоря точнее, *имеет* только то, что ей *предшествует*, и в самом своем заключении *показывает* свое *последующее*» [1, с. 308–309].

Вглядимся внимательнее в эти «круги кругов», и мы увидим, что «отдельные науки» — это не только разделы метафизики, изучающей сферы разума, духа, но и разделы «физики» (от греческого слова φύσις — природа), имеющие своим предметом вполне реальные «звенья» эволюции: круг литосферы, круг биосферы и круг социосферы, связанные воедино тем, что каждому из них предшествует, и тем, что из каждого из них с неизбежностью возникает. При этом мы не долж-

ны забывать, что все эти «малые» круги являются закономерными частями и этапами того самого естественного круга (натурального круговорота), начертанного ещё Гераклитом, уверенным в том, что Логос (логический закон бытия космоса), собирает в мировой порядок и в мировую гармонию всё сущее. И если внимать Логосу, то можно понять главное — *всё есть одно*, а значит, нельзя отрывать «натуральный круговорот», то есть Фюзис, Природу, находящуюся в вечном движении становления, от живущего в ней, созерцающего, познающего и преобразующего её (а значит, и самого себя) человека.

Известный философ Анри Бергсон радикально углубил идею данного единства, сформулировав принцип «единства теории познания и теории жизни» [2, с. 33–37]. Справедливости и точности ради, следует сказать, что предпосылка данного принципа вызревала в учениях целого ряда предшествующих Бергсону философов, особенно в учении Гегеля, наметившего и исследовавшего траекторию (круг кругов) и логику (диалектику) развития Духа. Не забудем при этом, что сформулированный Гегелем принцип тождества мышления и бытия включал в себя не только «жизнь», но и ее субстратное основание, и последователь Бергсона П.Тейяр де Шарден учел в своей концепции эту необходимость универсального взгляда на бытие и его познание.

Таким образом, в ходе истории философского познания мира и себя в нем, человек все отчетливее видит необходимость проникновения к тайнам объективной диалектики не непосредственно, а посредством тщательного анализа предыдущего философского наследия. При этом в таком анализе первенствующее значение имеет адекватное *понимание* того, что сказано в трудах предшественников, особенно тех, кого мы называем великими. И здесь огромную благодарность мы должны высказать философской герменевтике, особенно таким выдающимся ее представителям, как М.Хайдеггер и Г.-Г. Гадамер.

Мартин Хайдеггер считает, что для того, чтобы понять то, что нам оставили «великие», необходимо прежде всего понять что означает само это слово — «великие»: «Великий мыслитель велик тем, что он в труде других «великих» умеет уловить своим слухом их величайшее и самобытно его перетворить» [3, с. 17]. Иными словами, то, что великие философы в свое время интуитивно уловили в качестве объективно существующей универсальной матрицы логики бытия (и своеобразной логики Логоса), позволяет следующим поколениям философов на основе Всеобщего, зафиксированного этими великими предшественниками, формировать то или иное свое (особенное), которое могло бы конкретизировать и надстраивать ранее заложенный онтологический фундамент. Такое сложное, многократно повторяемое движение к *объекту* познания сквозь правильно понимаемое наследие предыдущих *субъектов* познания своих предшественников Ганс-Георг Гадамер совершенно справедливо назвал «герменевтическим кругом». При этом философские герменевты подчеркивают важность понимания того об-

стоятельства, что в языке древних и современных мыслителей следует искать случившиеся с человеком и запечатлевшиеся в его деятельности судьбоносные — как социальные, так и космические — события.

Нам представляется, что особенно важно сказанное в данных тезисах взять на вооружение исследователям проблем философии права и социальной философии в целом, ибо только учет роли человека в системе «круга кругов» мыслящего и мыслимого бытия позволяет глубоко понять, что такое человек и такие формы его бытия, как государство, право, мораль и т.д.

Список использованной литературы:

1. Гегель Г.В.Ф.. Наука логики: в 3-х т. / Г.В.Ф. Гегель. — М.: Мысль. — 1972. — . — Т. 3. — 1972.
2. Бергсон А. Творческая эволюция. — М.: ТЕРРА-Книжный клуб; КАНОН-пресс-Ц, 2001.
3. Хайдеггер М. Ницше: в 2-х т. / М. Хайдеггер. — СПб.: Владимир Даль, 2006 — 2007. — Т. 1. — 2006.

ЕРЁМЕНКО АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры философии, доктор философских наук, профессор

ТОЛКОВАНИЕ К. Г. ЮНГОМ ПРЕДСКАЗАНИЯ М. НОСТРАДАМУСА: К ВОПРОСУ О РАЗЛИЧИИ ПРЕДСКАЗАНИЯ И ПРОРОЧЕСТВА

Мы примкнули к критической тенденции исследования творчества М. Нострадамуса, которая большинство его пророчеств оценивает как псевдопророчества. Мы постараемся обосновать наш скептицизм на основе анализа толкования К. Г. Юнгом одного предсказания М. Нострадамуса.

К. Юнг уделяет внимание предсказанию с датой, содержащемуся в письме королю Генриху II от 27 июня 1558 года. Здесь пророк предсказывает большое гонение на христианство, «обновление века» с 1792 года и могущество некоего Северного короля, которое продлится 11 лет (см. [2, 249, 291]).

К. Г. Юнг полагает, что «обновление века» — это революционный антихристианский календарь, начавшийся во Франции 22 сентября 1792 года [3, 115]. Северный король понимается как inferнальная фигура, возможно даже Антихрист [3, 116–117]. Юнг считает, что усиление антихристианских тенденций Нострадамус увидел в деятельно-

сти Лютера, в Реформации, и что в этих явлениях он провидел воцарение “Deesse Raison” в эпоху Просвещения [3, 115, 117].

Верно ли, что «самое большое гонение на христианскую церковь» будет продолжаться до 1792 года, каковой ознаменует «обновление века»? В таком случае, что считать этим гонением? Неужели лютеровскую ересь? Но, во-первых, вряд ли религиозные войны, которые, кстати, длились вовсе не до 1792 года, могут считаться большими гонениями на христианство, чем гонения во времена Нерона или Диоклетиана. Во-вторых, если связывать упадок христианства с распространением светского рационализма, то 1792-й вовсе не знаменует завершение этого процесса, скорее, это важная веха, находящаяся ближе к началу, чем к завершению процесса. В-третьих, почему тогда пророк не указывает на 1917 год как начало гораздо более массовых репрессий против христианства в Советской России, а затем в сталинском Советском Союзе?

Далее: если обновление века связывать с революционным календарём, то он продержался всего лишь чуть более двенадцати лет, будучи отменённым Наполеоном с 1 января 1806 года. Далее: кто такой Северный король и действительно ли он является воплощением Антихриста? Возможно Наполеон? Но, во-первых, Наполеон приходит вовсе не с севера. Во-вторых, он приходит к власти не в 1792-м, а в 1799-м. В-третьих, его правление длится не одиннадцать лет, а пятнадцать. В-четвёртых, на фоне Гитлера и Сталина Наполеон выглядит довольно пристойно и никак не тянет на Антихриста.

Могут возразить: К. Г. Юнг говорит не о деталях событий, а об общей тенденции, которую Нострадамус провидел совершенно верно. Неточности в датах незначительные. Суть пророчества не в том, чтобы увидеть детали событий, а в том, чтобы увидеть их тенденцию и правильно понять общий смысл этой тенденции.

А. Пензенский высказывает следующую мысль: «Исследование «Пророчеств» показывает, что Нострадамус мог предвидеть глобальные тенденции, однако пасовал перед частностями» [2, 315]. Здесь возникает вопрос: что именно считать предсказанием, точнее пророческим предсказанием?

Введём следующие определения. *Пророчество есть суждение о будущем единичном событии, полученное сверхрациональным путём. Предсказание есть суждение либо о тенденции развития событий, либо о будущем единичном событии, полученное рациональным путём.*

Если аналитик осуществляет совокупность правильных суждений о развитии в будущем той или иной тенденции, наблюдающейся в настоящем, или даже о возникновении в обозримом будущем новой тенденции, то он осуществляет не пророчество, а предсказание. И он делает это без всякой эзотерики, работая научными методами. Настоящий пророк должен попасть в точку при высказывании суждения о

будущем единичном событии. Если он этого не делает, то он не пророк.

Аристотель полагал, что невозможно определить истинность утвердительных и отрицательных суждений о случайных будущих событиях [1, 101, 19а 17–20]. Такие события не являются преопределёнными. Они «имеют своим истоком и решения, и некоторую деятельность», поэтому у случайных будущих событий «возможность быть и не быть одинакова» [1, 101, 19а 7–11]. Если мы соглашаемся с этим, то мы признаём, что пророческие суждения в строгом смысле слова невозможны. Предположим, будущие события уже существуют в некоем виртуальном модусе истории. И предположим, некоторые люди (пророки) обладают даром видеть эти события. Если будущие события не существуют ни в каком модусе, то пророческие суждения невозможны, возможно лишь более или менее вероятное предсказание тенденций.

Теперь относительно предсказания тенденций. Мы полагаем, что и глобальные тенденции Нострадамус видел весьма зыбко и туманно. Провансальский пророк явно не предвидел перемещение центров силы в мировой политике. Он практически ничего не говорит о США, о России, хранит молчание о Китае и Японии. Нострадамус не предвидит крушение феодальных порядков, торжество третьего сословия, развитие промышленности на рельсах буржуазного экономического строя. М. Нострадамус предвидит, так сказать, абстрактные фигуры событий: войны, мятежи, революции, заговоры, репрессии, стихийные бедствия, эпидемии и т. п. Но он не предвидит тенденций в строгом смысле слова.

В силу вышесказанного мы категорически отрицаем факт пророчества в письме Генриху II и критически оцениваем правильность видения М. Нострадамусом основных тенденций мировой истории.

Список использованной литературы:

1. Аристотель. Об истолковании. / Аристотель. Сочинения в четырёх томах. Т. 2. — М.: «Мысль», 1978. — 687 с. — (Филос. наследие). — С. 91–116.
2. Пензенский А.А. Нострадамус. / А.А. Пензенский. — М.: Молодая гвардия, 2008. — 424 с.: [15] л. ил.
3. Юнг К.Г. Aion. / К.Г. Юнг.: Пер. с англ., лат., — М.: «Рефл-бук», К.: «Валкер», 1997. — 336 с.

СУМАРОВА ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

ОТ ПРАГМАТИЗМА К ПРАКСЕОЛОГИИ

Решение «отвлеченных» философских проблем все более осознается практически актуальным: от качества их решения зависит сама возможность самосохранения, самореализации и развития отдельной личности, целых народов и человечества. Это связано отчасти с усложнением и глобализацией вызовов, на которые люди ищут адекватные ответы, а отчасти с тем, что философия все более понимается как знание о человеке. Она всегда была «человекомерной», но сегодня это ощущается глубже, основательнее. Философия демонстрирует «срединность», «пограничность» человеческого бытия между конечным и бесконечным, поверхностным и глубинным, добром и злом, множественным и единым, субъективным и объективным и т.д. (П. Рикер, Ж. Делез, Ф. Гваттари, В. Степин) Антропологическое понимание философии ведет к становлению *праксеологии как ее важной части*.

Первым проявлением этого становления можно считать формирование прагматических идей, привлекающих внимание к значимости целей, ценностей, интересов, намерений человека в процессах освоения мира. В марксистской философии, в частности, прагматизм проявляется в признании ведущей роли практики в познании и преобразовании мира, а в более позднем контексте философии прагматизма — в принятии общей направленности всей философии на изучение возможных практических следствий, вытекающих из принятия тех или иных установок, исходных принципов, знаний, методов (Ч. Пирс). Сегодня внимание исследователей привлечено к «практической философии», «практической этике», «практической логике», «коммуникативным практикам», «юридическим практикам», «обыденному сознанию» и т.п.

Наряду с онтологией, гносеологией, методологией, аксиологией как важнейшими аспектами философского знания возникает потребность в системной философии, проявляющей взаимосвязь, взаимодействие всех этих аспектов в практической жизни человека. Если прагматика акцентирует внимание на огромной организующей роли «ценностно-целевых структур», то праксеология ставит в центр внимания философии: а) осмысление адекватности самой шкалы целей-ценностей как некоторой иерархии; б) поиск критериев оптимального выбора способов достижения этих целей-ценностей.

Далеко не случайно основоположники праксеологии называли свои труды «Трактат о хорошей работе» (Т. Котарбинский), «Всеобщая организационная наука» (А. Богданов).

Чтобы стать «хорошей», любая деятельность должна быть правильно, «умно» организованной в соответствии с принятой системой целей-ценностей. Взвешивание и соотнесение рисков, возможностей, целей, ценностей, построение и выбор алгоритмов их достижения — типичные праксеологические задачи, которые не могут быть успешно решены без учета общеполитического уровня их понимания.

В философии существуют различные традиции употребления тех понятий, которые применимы при оценке «хорошести» деятельности человека. Например, выделяется понимание хорошего как правильного, как справедливого, как доброго. Например, английские термины *right, just, good*, французские *bien, juste, bon* имеют разные распределения смыслов в их философском употреблении. Особенно заметно различие в дистинкциях хорошего как справедливого, правильного, должного и хорошего как доброго, желаемого, благого (Европейский словарь философии. Т. II).

Представляется, что разрыв и, тем более, противопоставление разных измерений смысла понятия «хороший» не является оправданным в смысловом поле современной философии при антропологическом ее понимании. Человек включен в меняющийся мир и его поведение должно быть адекватным миру, в том числе тем «фазовым переходам», которые в нем происходят. «Срединное» положение человека обязывает его понять, что лучшее, что он может сделать, это не бороться за уничтожение зла, а укреплять, упорно возвращать добро в себе; только тогда можно рассчитывать на то подвижное, хрупкое равновесие, которое позволяет человеку «быть», «длиться» в Бытии. В этом смысле зародышем праксеологии можно считать платоновскую идею Блага, включающего в себя Истину, Добро и Красоту.

Переход к праксеологической парадигме в логических исследованиях, как представляется, предполагает установление соотношения между тремя главными измерениями истины — семантическим, ориентированным на очевидность соответствия действительности, синтаксическим, ориентированным на очевидность следования, выводимости одних значений из других, и, наконец, прагматическим, ориентированным на изучение системообразующей роли принятых целей-ценностей для выбора способов любой формализации знания и деятельности.

Важно отметить, что праксеологическое измерение мышления заставляет признать: и истинность, и доказуемость, и выводимость становятся здесь не точечными, а линейными свойствами, то есть свойствами, имеющими градацию, меру, в соответствии с изменениями самих ситуаций бытия. Это не означает их обесценивания. Это означает усложнение самих процессов установления этих характеристик. В частности, усложнение критериев коммуникативной рационально-

сти, опирающихся на уважение к внутренним убеждениям каждого участника коммуникации и к консенсусно принятым принципам коммуникации в целом.

СМАЗНОВА ИРИНА СЕРГЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант кафедры общетеоретической юриспруденции,
кандидат юридических наук, доцент

АГРЕССИЯ И ТОЛЕРАНТНОСТЬ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Согласно Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН 3314 от 14 декабря 1974 года агрессия (от лат. *aggression* — нападение) — понятие современного международного права, которое охватывает любое незаконное с точки зрения Устава ООН применение силы одним государством против территориальной неприкосновенности или политической независимости другого государства [1].

Вооружённое нападение одного государства на другое считается международным преступлением против мира и безопасности человечества. Понятие агрессии включает признак инициативы, означает применение каким-либо государством силы первым. Осуществляемые в порядке самообороны, хотя бы и с применением вооружённой силы, действия государства, подвергшегося нападению, не могут считаться актом агрессии, так же как коллективные действия государств, предпринимаемые в соответствии с Уставом ООН для поддержания или восстановления международного мира и безопасности. Объектом агрессии также обычно является государство.

Причины агрессии на международном уровне изучались многими исследователями. Есть весомые субъективные факторы — историческая память, обычаи мести, фанатизм и экстремизм в некоторых религиозных течениях, пропаганда образа сильного человека и даже индивидуальные психологические и этические черты политиков. Современные гражданские общества имеют возможность противостоять социальной агрессии — мировое движение мира состоит из миллионов протестующих против насилия граждан.

«Первым источником, питавшим науку о международном праве, стала война, поэтому в первых трудах, специально посвященных международно-правовым вопросам, появившихся еще в XIV в. (хотя отдельные упоминания данной темы встречаются гораздо раньше)» [2, с. 350] обращение к войне независимо от её целей традиционно

рассматривалось как неотъемлемое право каждого государства (*jus ad bellum*), как высшее проявление его суверенитета в международных отношениях. Это право охранялось всей системой принципов и норм международного права.

Мысль о том, что международная агрессия является уголовным преступлением, пропагандировалась достаточно давно. Так, Жан Кальвин в своем главном труде «Наставление в христианской вере» писал: «И неважно, кто именно — монарх или простолюдин — неправомочно посягает на чужую территорию, чтобы совершать на ней грабежи и убийства. Все люди такого сорта должны считаться разбойниками и караться как разбойники» [3].

Война — всего лишь одно из проявлений агрессии, тем не менее, в попытках ввести определенные правила, «этикет» ведения войны зарождались и шлифовались такие социальные ценности как веротерпимость (свобода совести), милосердие, плюрализм [4, с. 76]. Все это стало основой для формирования ключевого нравственного принципа современного общества — толерантности. Как важный элемент культуры толерантность стала ключевой категорией, вокруг которой выстроилось международное право.

Согласно определению Философского энциклопедического словаря «толерантность (от лат. *tolerantia* — терпение, терпеливость, принятие) — терпимость к иного рода взглядам, нравам, привычкам. Толерантность необходима по отношению к особенностям различных народов, наций и религий. Она является признаком уверенности в себе и сознания надежности своих собственных позиций, признаком открытого для всех идейного течения, которое не боится сравнения с другими точками зрения и не избегает духовной конкуренции» [4, с. 75–76].

Толерантность означает уважение, принятие и правильное понимание других культур, способов самовыражения и проявления человеческой индивидуальности. Толерантность не следует отождествлять с терпимостью, такой подход является узким, устаревшим, некорректным. Проявление толерантности также не означает терпимости к социальной несправедливости, отказа от своих убеждений или уступки чужим убеждениям. Терпимость — лишь одно из проявлений толерантности.

В соответствии с Декларацией принципов толерантности (ЮНЕСКО, 1995 г.) толерантность определяется следующим образом: ценность и социальная норма гражданского общества, проявляющаяся в праве всех индивидов гражданского общества быть различными, обеспечении устойчивой гармонии между различными конфессиями, политическими, этническими и другими социальными группами, уважении к разнообразию различных мировых культур, цивилизаций и народов, готовности к пониманию и сотрудничеству с людьми, различающимися по внешности, языку, убеждениям, обычаям и верованиям [5].

Характеристика определения толерантности в Преамбуле Устава ООН звучит следующим образом: «проявлять терпимость и жить вместе, в мире друг с другом, как добрые соседи». Определение толерантности получает не только действенную, социально активную окраску, но и рассматривается как условие успешной социализации (интеграции в систему общественных отношений), заключающееся в умении жить в гармонии, как с самим собой, так и с миром людей (микро- и макросредой).

Но с абсолютной уверенностью, можно утверждать, что агрессия и толерантность — две стороны единого целого, представляющие собой диалектическое противоречие, в котором обе стороны равноважны и равнозначны и не могут существовать друг без друга.

Список использованной литературы:

1. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
2. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. пособие / П.А. Цыганков. — М.: Гардарики, 2002. — 590 с.
3. Режим доступа: <http://you-books.com/book/Zh-Kalvin/Nastavlenie-v-hristianskoj-veret4>
4. Новая философская энциклопедия: В 4 т. /Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд / [Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс. А. А. Гусейнов, Г.Ю. Семингин, уч. секр. А. П. Огурцов]. — М.: Мысль, 2010. — 736 с.
5. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml.

КАПУСТИНА НАДІЯ БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ТРАНСГУМАНІЗМУ В ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Трансгуманізм в своєму розвитку проходить кілька закономірних стадій і в своєму сучасному стані являє собою комплекс різномірних ідей, сукупність переконань, згідно з якими людська природа еволюціонує, а зміна людської природи за допомогою технології стає можливою. В якості цілей змін людської природи називаються як поліпшення конкретних фізичних і когнітивних людських здібностей, так і радикальне перетворення людини яка в перспективі набуває безсмертя і вічного щасливого життя.

Трансгуманізм стає можливим завдяки Західній цивілізації. В ідеї християнського світосприйняття з самого початку був закладений той елемент відходу від божественності навколишнього світу, який зіграв істотну роль в становленні техногенної цивілізації Заходу. Доктор богослов'я В.Н. Катасонов аналізуючи трансгуманізм пише: «Ідеологія трансгуманізму досить природно пов'язана з найпотаємнішими, історично, може бути, не відразу ясно усвідомленими прагненнями нашої цивілізації, яка існує останні чотири-п'ять століть. Ідеологія людини — творця, яка будує *Regnum hominis* на Землі, за аналогією з Царством Божим на Небі» [2, с. 252].

Середньовічні мислителі бачили в техніці свого роду природну магію і передбачали можливість використання її для створення самохідних колісниць плавання під водою, польоту в повітрі. Особливу популярність здобув у XIII ст. Р.Бекон, якому приписували винахід «голови, що говорить». Розповідалося про ідеї і спроби створення штучної людини алхіміками і магами («гомункулус», «Голем») [1, с. 233–234]. У даних ідеях можна углядати спроби людини піднятися над природою, над Богом, самому стати Творцем. Можна з упевненістю стверджувати, що активне поширення ідей про вдосконалення людини, зароджуючись в лоні Середньовіччя і все більш виразно проявляється в епоху Відродження, коли більш чітко визначаються ідеали гуманізму, антропоцентричності, коли сама людина набуває право визначати зміст і форму свого життя. В цей період набувають поширення ідеї, світського гуманізму, віра в розум і соціальний прогрес. Гуманізм Відродження, закликає людей покладатися на свої власні спостереження і судження, а не обмежуватися церковною догмою. Підтвердження цьому ми знаходимо у філософській антропологічній позиції, яку запропонував Джованні Піко делла Мірандола. У своїх роздумах він говорить про гідність і свободу людини яка має необмежену повноту влади бути творцем власного «Я». Людина — це результат своїх зусиль, вона здатна стати ким завгодно, вбираючи в себе все. І встановив, нарешті, кращий творець, щоб для того, кому не зміг дати нічого власного, стало загальним все те, що було властиво окремим творінням. Тоді прийняв Бог людину як творіння невизначеного образу і, поставивши її в центрі світу, сказав: «Не даємо ми тобі, Адам, ні певного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку, щоб і місце, і особу і обов'язок ти мав за власним бажанням, згідно з твоєю волею і твоїм рішенням. Образ інших творінь визначений в межах встановлених нами законів. Ти ж, не обмежений ніякими межами, визначиш свій образ по своєму рішенням ... Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образ» [5, с. 276].

Антропоцентризм Відродження проголосив, що людина не має готової форми і відповідальна за формування себе. У подальшому це призвело до того, що трансгуманісти стали розглядати людство як процес

безперервного самоформування, де у результаті прогресу виникає можливість використання нових технологій.

У XVIII і XIX століттях можна спостерігати перші ідеї того, що сама людина може себе вдосконалити за допомогою науки та техніки. Поширення ідей трансгуманізму, злиття людини з технікою з метою більш продуктивного розвитку людства можна також частково пов'язати з ідеями і реальними спробами мислителів Нового часу створити механізми, що моделюють людські дії. У цей період привертають увагу ідеї французького гуманіста Ламетрі, який запропонував розгляд організму людини як машини. У Ламетрі людина дійсно трактується як машина, хоча і досить складна. «Людина настільки складна машина, — пише Ламетрі, — що абсолютно неможливо скласти собі про неї ясну ідею, а отже, дати точне визначення». «Людське тіло — це машина, яка заводиться сама себе, живе уособлення безперервного руху» [3, с. 386].

У кінці XIX століття подальшу еволюцію людства розглядали через подолання обмежень людського тіла, як про бажану перспективу безсмертя. Зокрема, про це говорили Ф. Ніцше, М. Федоров, К.Е. Циолковський. Ідея «надлюдин» Ф. Ніцше наполягала на можливості подолання людиною власної природи. Людина є щось, що повинне перевершити, — писав Ніцше. Надлюдина — це людина з сильною волею, господар своєї долі, людина яка постійно прагне долати себе, ґрунтуючись на земному, а не на надприродному [4]. Ідея надлюдини, сформульована філософом, все частіше проявляється в сучасному світі. Він був впевнений, що подолання своєї смертності засобами науки і техніки дозволить людині піднятися над собою, над своєю кінцевою біологічною сутністю, перейшовши від заляканої релігійними догмами істоти до сильної надприродної суті.

У XX столітті філософські роздуми, безпосередньо дискусії про трансгуманізм знаходимо в роботах Ф. Фукуяма «Наше постлюдське майбутнє: наслідки біотехнологічної революції» і Ю. Габермаса «Майбутнє людської природи: На шляху до ліберальної еugenіки?».

Ф.Фукуяма вказує, що хоча тарансгуманізм і надає ряд необмежених можливостей для розвитку і самовдосконалення він водночас являється найнебезпечнішою у світі ідеєю. У той же час Ф. Фукуяма пише і про позитивні моменти в концепції трансгуманізму, закликаючи не ставитися до цієї течії зневажливо [6].

Ще один представник сучасної західної філософії Юрген Габермас у своїй книзі «Майбутнє людської природи» розмірковує над питаннями генної інженерії та можливими маніпуляціями з генетичним кодом людини. Габермас впевнений, що останні досягнення в галузі біотехнології та нові можливості для втручання в людський геном протистоять нашій уявленню про свободу і відповідальність. Для Габермаса принципове значення має розрізнення двох типів впливу людини на свою «природу»: терапевтичного і трансформативного. Перше допускається, друге — ні. Габермас побоюється, що бурхливий прогрес генетики все

більше втягує в сферу біотехнологічного втручання то, ніж ми є «за природою». «Генні дослідження і генні технології роблять будь-яку фізичну основу, — якими ми є за своєю природою, відносною» [7, с. 39]. У той же час Габермас зазначає, що «з позиції експериментальних природничих наук ця технізація людської природи лише продовжує відому тенденцію прогресуючого підпорядкування людині природного навколишнього середовища» [7, с. 34]. Проте питання, що є ключовим для оцінки проектів генетичної трансформації людини, залишається у Габермаса відкритим, він лише намічає деякі можливі шляхи його вирішення.

Для бельгійського філософа Гільберта Хоттуа, трансгуманізм — одна з форм філософії технології початку ХХІ століття. Г. Хоттуа захищає ідею про те, що людина — природний кіборг, тобто технічна істота, яка виводить людство з тваринного стану. Для Хоттуа технологія служить свободі, яка повинна розумітися, як право змінювати себе. Етика (гуманізму) спонукає нас боротися проти страждань і смерті, а фізична і психічна трансформація людини — це тільки засіб досягнення цієї мети. Хоттуа вважає, що прагнення до досягнення безсмертя не є результатом посиленого егоцентризму, як вважають критики трансгуманізму, а логічний наслідок нашого природного бажання зберегти себе в живих [8].

Таким чином, трансгуманізм стає можливим завдяки Західній цивілізації, набуваючи власне філософського контексту вже в Європі епохи Відродження і Нового часу завдяки роботам таких філософів, як Р. Бекон, Ламетри Ж., Джованні Піко делла Мірандола та інш. Трансгуманізм на початку ХХІ століття стає нестримно набираючим популярність світоглядом у в західній філософській думці, а ідея трансгуманізму живе і розвивається, викликає питання, вимагає пильної розгляду, як потенційний «глобальний проект» людства.

Список використаної літератури:

1. История и философия науки и техники: Словарь для аспирантов и соискателей / науч. ред. Н. В. Брянник; отв. ред. О. Н. Томюк. — Екатеринбург : Издательско-полиграфическое предприятие «Макс-Инфо», 2016. — 328 с.
2. Катасонов В.Н. Информация и реальность / В.Н. Катасонов // Сборник материалов XVI конференции «Наука. Философия. Религия»: Человек перед вызовом новейших информационных и коммуникативных технологий (г. Дубна, 21–22 октября 2013 г.). — М.: Фонд Андрея Первозванного, 2014. — С. 247–255.
3. Ламетри Ж. О. Человек-машина / Ж. О. Ламетри // Сочинения. М.: Мысль, 1983. — 509 с.
4. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше: Азбука-классика; СПб, 2012 — 352 с.
5. Пико Д. Речь о достоинстве человека/ Д. Пико // Эстетика Ренессанса: В 2 т. М., 1981. Т. 1. С. 243–307.

6. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; Пер. с англ. М.Б. Левина — М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС». 2004. — 349с.
7. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике? / Ю. Хабермас / Пер. с нем. М. Л. Хорькова. — М.: Весь Мир, 2002.— 144 с.
8. Gilbert Hottois, Philosophie et idéologies trans/posthumanistes, préface de Jean-Yves Goffi, Paris, Vrin, coll. « Pour demain», 2017, 320 p.

ШАМША ИГОРЬ ВЛАДИМИРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

ФИЛОСОФСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОЕКТА СУДЕБНОЙ ЭТИКИ А.Ф. КОНИ

Размышления о границах философского и юридического в содержании судебной этики как учебной и научной дисциплины, по-прежнему остаются актуальными. Актуальность эта диктуется самой (правовой и политической) действительностью в Украине, которая нуждается в правосудии, пользующемся стопроцентным доверием граждан, правосудии, результатом которого выступают объективные, непредвзятые, законные и справедливые решения суда, глубоко моральном и нравственном правосудии. На фоне этой настоятельной необходимости нельзя не заметить, что научный дискурс о судебной этике (вопреки запросам украинского общества) переполнен противоречивыми и взаимоотменяющими позициями, царит неопределенность.

В 1973 году в пособии, которое стало классическим в области судебной этики, Г.Ф.Горский, Л.Д.Кокорев, Д.П.Котов пишут, что «Судебной этике, как развивающейся науке еще предстоит определить свой предмет и систему» [1, с. 15]. С того времени, на наш взгляд, мало что изменилось — научно-педагогический дискурс о судебной этике пестрит взаимоотменяющими определениями, самым пригодным из которых, по-прежнему остается определение предмета этой области знания, предложенное его основоположником, выдающимся юристом XIX столетия Анатолием Федоровичем Кони (1844–1927).

Определение, которое переходит из учебника в учебник, гласит, что судебная этика является учением о «... приложении общих понятий о нравственности к той или другой отрасли специальной судебной деятельности» [4, с. 50]. К этому определению А.Ф.Кони приходит в рамках рассуждений о том, что в силу насыщенности этическими вопро-

сами судебной деятельности, «... следует изучать не только судебную технику и судебную практику, но и *судебную этику*...» [4, с. 50]. По сравнению с определениями предмета судебной этики, предлагаемыми позднейшими авторами, определение А.Ф.Кони отличается простотой и всеобщностью, что на первый взгляд заставляет с ним согласиться. Это определение настолько популярно среди исследователей, что, как отмечает А.Ф.Закомлистов, догматизировалось последующей юридической традицией [3, с. 46].

Между тем, скрупулезный анализ определения, предложенного основоположником судебной этики, развеивает безоговорочное согласие с А.Ф.Кони. И дело тут не в том, что такое понимание судебной этики «... противоречит внутренней самостоятельности юридического по отношению к этическому» [3, с. 46] — эта «самостоятельность» как раз и приводит, на наш взгляд, к *аморальному* и *безнравственному* правосудию, дело в противоположном. Недостаток определения А.Ф.Кони, состоит в том, что мораль и нравственность в нем полагаются как нечто внешнее по отношению к правосудию. Несмотря на то, что А.Ф.Кони видит весомую роль этики в судопроизводстве, его формулировки мыслей говорят о возможности внешнего применения некоторых требований к деятельности, которая в них, возможно, и не нуждается. Такое применение, на наш взгляд, не имеет никакого смысла по двум основаниям: привести что-то во что-то, если они преспокойно существуют друг без друга, (1) невозможно и (2) не нужно. Перефразировав одну интересную мысль, можно сказать, что попытки интеграции чуждых дисциплин приведут лишь к *возводимой междисциплинарной куче* [2, с. 133]. Определение же предмета судебной этики должно продемонстрировать внутреннее, имманентное единство права и морали.

Обратимся к еще одной мысли А.Ф.Кони, которая лишь усиливает впечатление о внешнем характере взаимодействия морали и права: «Значительная часть деятельности *законодателя* должна быть построена на целях и требованиях морали...» [4, с. 50]. Значит, в другой части (значительной, или «не очень») этой деятельности можно обходиться и без требований морали. А.Ф.Кони такую возможность оставляет. Обращает внимание также это-вот «на». Деятельность законодателя полагается тут как нечто отдельное от целей и требований морали. Есть деятельность законодателя (1), а есть цели и требования морали (2). Это — разные вещи. И вот, мысль заключается в том, чтобы значительная часть первого опиралась на второе, чтобы одно «стояло» на втором. С этой мысли можно (и нужно) начинать обоснование морали в правотворческой и правоприменительной деятельности, но ни в коем случае не заканчивать этим. А.Ф.Кони не претендовал на окончательную теорию. Он делится с читателем своими глубокими и содержательными представлениями о роли морали и нравственности в уголовном судопроизводстве. Он совершает открытие, демонстрируя пора-

жаючу глибину, прозорливість і гуманізм. Завершаючи свій текст, А.Ф.Кони констатує: «Такові, в самих общих чертах, задачи изучения судебной этики» [4, с. 60]. Другими словами, А.Ф.Кони лише стратегічно обґрунтовує необхідність судової етики, не погрузаючи в питання тактичні. В цьому і складається основний пафос тексту А.Ф.Кони – відвернути юристів від тактики – важливі не тільки судова техніка і судова практика, але і судова етика. Хоча визначення А.Ф.Кони, на наш погляд, залишають бажати кращого, весь текст пронизаний глибоким розумінням ролі моралі і моральності в судовій діяльності.

Список использованной литературы:

1. Горский Г.Ф. Судовая етика / Г.Ф.Горский, Л.Д.Кокорев, Д.П.Котов. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1973. – 272 с.
2. Добренков В.И. Социальная антропология: Учебник / В.И. Добренков, А.И.Кравченко. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 688 с. – (Классический университетский учебник).
3. Закомлисов А.Ф. Судовая етика / А.Ф.Закомлисов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 258 с.
4. Кони А.Ф. Моральные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) / Анатолий Федорович Кони // Анатолий Федорович Кони / Избранные произведения: В 2-х томах. – Т.1. Статьи и заметки. Судовые речи. – Изд. 2-е; Сост., авт. предисл. А.Б.Амелин. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1958. – С. 27–62.

МАТЮШИНА ІННА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

ЗАПИТ НА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: МОДНИЙ БРЕНД ЧИ СИМПТОМ?

В останні роки стала дуже популярною ідея про необхідність розвитку критичного мислення студентів, школярів, викладачів. З'явилися численні публікації (статті, методичні посібники), що присвячені питанням розвитку критичного мислення та методам розвитку. У 2016 році на навчальній он-лайн платформі Prometheus був анонсований курс «Критичне мислення». Також у 2016 році Міністерство освіти та науки України запропонувало пробні вступні випробування на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Право» серед яких є тест на навчальні загальні правничі компетентності, однією з частин якого є тест на критичне мислення. З 2017 року ці вступні ви-

пробування стали обов'язковими. Виникають питання: в чому полягає причина вибухового зростання інтересу до критичного мислення? Що таке «критичне мислення»? В якій площині чи в межах яких дисциплін можна розвивати критичне мислення? Чи можна перевірити якість критичного мислення? Ці питання, як і відповіді на них, тісно пов'язанні між собою.

По-перше, потрібно визначити, що саме представляє собою критичне мислення. Для цього звернемось до визначення зі сторінки Асоціації (фонду) критичного мислення: «Критичне мислення – це інтелектуально організований процес активної та вмілої концептуалізації, застосування, аналізу, узагальнення та/або оцінки інформації, зібраної або створеної за допомогою спостереження, досвіду, роздумів, міркувань або комунікації та використовуваної в якості орієнтира для формування власних суджень і дій» [1]. Саме на цій сторінці зазначено, що теорії критичного мислення розвиваються більше ніж 2,5 тисячі років. Навіть простий аналіз цього визначення дає можливість говорити, що а) критичне мислення відноситься до інтелектуальної діяльності; б) процеси аналізу, узагальнення, оцінки, міркування є елементами логічної теорії та гносеології; в) формування власних суджень, роздумів можливо в межах філософських теорій. Тобто розвивати критичне мислення як інтелектуальне вміння можливо на основі філософських та логічних теорій. Це зовсім не означає, що філософією та логікою критичне мислення обмежується, але вони є основою, розробленим фундаментом критичного мислення. Ми цілком погоджуємось з позицією О. Івуніної, що в мисленні людини критичні установки були завжди, а критичні аргументи в філософії присутні в концепціях філософів всіх епох [2, 170]. Критичне мислення майже завжди було необхідним елементом філософського мислення, а логічне мислення вважалося необхідною основою філософського мислення, принаймні у раціоналістичних концепціях.

Виходячи з цього, ми можемо відповісти на запитання «В якій площині чи в межах яких дисциплін можна розвивати критичне мислення?». Звісно, основою є логічні та філософські теорії. Але проблемним місцем вивчення цих дисциплін є вміння застосувати знання на практиці, в реальних міркуваннях, роздумах, оцінках. Потрібно зазначити, що практичні вміння не напрацьовуються за декілька годин, це стосується будь-яких вмінь, в межах будь-якої професії, це означає, що скорочення аудиторних годин на вивчення будь-якої дисципліни веде за собою різке падіння професійних, спеціальних знань серед студентів. І тому відповідь на наше перше запитання «в чому полягає причина вибухового зростання інтересу до критичного мислення?» теж становиться прозорою. Аудиторні години навчання скорочуються (це стосується всіх дисциплін), вміння не напрацьовуються, крім того, бракує не тільки вмінь, але й елементарних знань, основ філософії, логіки, професійних знань. Щоб робити висновки потрібно знати не тільки

правила логіки та принципи правильного міркування, потрібно мати засновки, тобто вихідні знання, принципи, на які можна та необхідно спиратися. Зростання інтересу до дисципліни під назвою «Критичне мислення», на наш погляд, пов'язано з потребою у знаннях філософсько-методологічного підґрунтя мислення, логічних основ мислення, основ наукового мислення тощо.

Відповідь на останнє питання — «Чи можна перевірити якість критичного мислення?» — найскладніша. Звернемось до програми вступних випробувань з загальних навчальних правничих компетентностей. В цій програмі критичне, аналітичне та логічне мислення виступають різними компетентностями [3], що одразу визиває здивування та запитання: чи не відноситься аналітична частина мислення до критичного, чи не є логічне мислення складовою критичного мислення, в решті решт, аналіз є частиною логічного мислення. Більш того, в концептуально-поняттєвому блоці, що відноситься до перевірки критичного мислення, містяться поняття семіотичні, літературознавчі, логічні, риторичні, лінгвістичні, поняття теорії аргументації. Окремо, в концептуально-поняттєвому блоці аналітичного мислення містяться вимоги володіти логічними поняттями та вміннями, а в блоці з логічного мислення містяться вимоги володіти логічною частиною теорії аргументації. Цей загальний переказ тем, понять, що відносяться до різних, на погляд укладачів, правничих компетентностей демонструє нерозуміння сутності критичного мислення, його складових. Такий перелік тем містить логічні помилки. На жаль, деякі сучасні вітчизняні посібники з розвитку критичного мислення також визивають зауваження саме за параметром недотримання вимог критичного мислення, порушення логічних правил тощо. У ґрунтовній статті С. Терно, присвяченій статтям та методичним розробкам з розвитку критичного мислення, зазначається численні порушення основ логічного мислення відповідній літературі [4]. На наш погляд, якість критичного мислення перевірити можна, але рівень тих, хто перевіряє, має бути високим.

Основним висновком з наших міркувань є те, що сучасний суспільний запит на необхідність введення дисципліни критичного мислення насправді говорить про брак знань та вмінь, які напрацьовуються при вивченні дисциплін філософсько-логічного циклу.

Список використаної літератури:

1. Defining Critical Thinking // The Foundation for Critical Thinking . — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
2. Ивунина Е. Е. О различных подходах к понятию «критическое мышление» / Е.Е. Ивунина // Молодой ученый. — 2009. — № 11. — С. 170–174. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://moluch.ru/archive/11/816/>

3. Програма вступних випробувань на навчання для здобуття ступеня магістра. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://document.ua/shodo-provedennja-u-2016-roci-jak-eksperimentu-vstupnih-vipr-doc276122.html>.
4. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. Терно // Історія в сучасній школі. — 2012. — № 7-8. — С. 27–39.

НИКИТЧЕНКО ОЛЕНА ЕДУАРДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

ВЕЛЬТИЗАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Задля розуміння масштабу необхідних юридичних зусиль щодо формування правових та інституційних механізмів забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції звернемося до аналізу процесів, які відбуваються у сучасному духовному світі європейської спільноти, до якої залучене українське суспільство, та які потребують філософського тлумачення і юридичного супроводження, зокрема «вельтизація».

Термін «вельтизація» (від нім. *die Welt* — світ) вперше було запропоновано широкому загалу релігієзнавців у 2002 року з таким змістом: «...конвергентний процес релігійного життя другої половини XX століття, який характеризує прагнення представників різних релігій до створення всесвітньої організації, яка б об'єднала всі релігійні традиції на ґрунті подолання історично існуючої відчуженості» [1, с. 44].

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна визначати як ті, що притаманні більш ніж однієї релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями.

В умовах сучасного акселераційного суспільного розвитку у світі, що глобалізується, набуває чинності і такий процес що, хоч і мав коріння ще у сиву давнину і перетинається з усіма іншими конвергентними процесами сучасного релігійного життя, однак ж й досі не набув термінологічної ясності — а саме: бажання, прагнення, потяг вірних різних релігійних деномінацій, духовних практик та віруючих за межами релігійних напрямків і деяких не віруючих, до поєднання в якусь одну організацію переважно релігійну, чи таку, до лав якої мали б змогу приєднатись усі бажаючи, незалежно від їх ставлення до релігії взагалі, чи до членства у будь-якій конкретній релігійній традиції, чи новітніх релігійних утворень.

Мабуть найбільш значущим проектом, який мав навести лад на шляху до всесвітнього об'єднання усіх людей в одній вірі був (а може

ще і є) це парламент релігій світу, що відбувся в 1993 році у Чикаго, на якому було прийнято «Декларацію світового Етносу» [2].

Розвиток історичних подій та їх осмислення в історії західної думки дозволяє побачити, що: ідеї толерації інших релігій на державному рівні, до погляду на релігію як приватну справу особистості, що також призводить до висновку еквівалентності релігій, і переконання у тому що всі релігії тотожні за своєю суттю; та на вплив сучасної епістемологічної непевності у істини, яка, за Карлом Поппером призводить до підпорядкування на тлі глобалізації, змішування культур та руху пацифістів багато активістів якого вважають, що для розбудови тривалого миру необхідна синтетична релігія. Конгрес 1965 року присвячений 20 річниці ООН, на якому міжконфесійний хор у 2000 голосів співав гімни усіх віросповідань [2].

Визначаються чотири етапи еволюції релігійного глобалізму на шляху до уніфікації релігій (останнє можемо додати як ще одне поняття, що часто вживається для позначенні вельтизації): 1. Ортодоксальне неприйняття, 2. Терпімо співіснування («поблажлива терпимість»), 3. Містична єдність (терпимість що визнає множину релігійних шляхів), 4. Історична єдність, відповідно з якою всі релігії сходинки одкровення яке прогресує [2].

Автор ототожнює вельтизацію з релігійним глобалізмом та діалогом. А рух за «збагачення християнства», що почав поширюватись ще в 60-ті роки, головним чином, серед католиків, називає духовною содомією і, як крайній приклад цього гріха, наводить діяльність Т.Мертон, посилаючись на статтю В. Шохіна «Діалог релігій: ідеологія та практика» [2]. Далі В. Алексеев знову переказує зміст вищевказаної статті але ж в апологетичному (антивельтизційному), що ще раз засвідчує, як одні й ті самі факти, події можна витлумачувати в абсолютно різному за сенсом звучанням, але ми, посилаючись на принципи наукової об'єктивності не висловлюємося в душі будь-якої конфесії, деномінації, бо, по-перше, можна навести багато фактів, суджень різного ставлення до єднання релігії у них самих, по-друге, того потребує прагнення наукової об'єктивності, до якої закликають науковців з часів Макса Вебера.

На сам кінець, повернемося до Парламенту Релігій світу 1993 року у діяльності якого приймали участь представники майже усіх відомих у сучасному світі релігійних традицій від родоплемінних до новоутворень, та, по-друге, дещо з затверджених ними документів. Один з авторів збірки, що висвітлює завдання та результати цього світового форуму, розглядає питання що до майбутнього у взаємовідносинах проміж релігіями, аргументує, що в сучасному світі, який плюралізується, незалежна цінність світових релігій має бути визнана.

Серед багатьох матеріалів, які містяться у книжці, що цитується, розкривається сучасний зміст та плани на майбутнє Парламенту релігій світу, звернемося ще лише до розділу «Уперед до глобальної етики» де розташовано вже згадувана нами «Декларація світового етосу», первин-

ний текст якої, як відомо, був складений Х. Кюнгом. З цієї Декларації випливає бажання та настанови щодо об'єднання усього людства незалежно від ставлення до релігії взагалі [3, с. 131], бо етична переорієнтація на транскультурні етичні правила, що є структурними елементами загальнолюдської етики, можуть сприяти поширенню Духа єдності, орієнтованого на новий, більш партнерський, світовий порядок [4].

Основна вимога світового етосу: «до кожної людини треба ставитися по-людськи» Це означає, що кожна людина, незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри, фізичних і розумових здібностей, мови, релігій, політичних поглядів, національного й соціального походження, має невідчужувану й недоторканну гідність [4].

В наведеному судженні містяться найважливіші соціальні ознаки людини, за якими, зрозуміло криються (і історично це доведено) то саме розмаїття умов, що зараз послуговують перепонами до об'єднання людства. Це добре розуміють прихильники цього об'єднання в релігійному середовищі. Отже, якщо миру серед віруючих не буде, його не буде взагалі, але, якщо мір лише серед віруючих, то інші фактори можуть викликати соціальні конфлікти [4].

Вже зовсім недавно з'явилася інформація, що на базі ООН може бути створена міжнародна організація релігійних лідерів, уповноважена протидіяти насильству.

Таким чином, «вельтізація» є конвергентним процесом сучасного релігійного життя, а саме тому, що ця поширена тенденція серед значної кількості релігійних традицій та новоутворень, є відповіддю сьогоденним «викликам» суспільства, що глобалізується, корегує з іншими конвергентними процесами, та, в свою чергу, викликає дивергентні тенденції у розвої соціальної, взагалі, та релігійної зокрема, сфер відтворення буття соціуму та його антропологічної складової.

Навіть таке ескізне зображення відтворення конвергентних процесів релігійного життя світу, свідчить про актуальну необхідність подальшого поглиблення наукових пошуків у цьому напрямку, та створення відповідного правового поля, задля недопущення та врегулювання конфліктів через прагнення до єдності, або відмову від єднання віруючих.

Список використаної літератури:

1. Мартинюк Е. І. Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ століття. / Едуард Іванович Мартинюк. // Наука і релігія: Проблеми діалогу. Одеськ. нац. у-нт ім. І.І. Мечникова: Наук. — дослідн. центр „Компаративістські дослідження релігії”; Ред.: кол.: Е.І. Мартинюк (гол. ред), О.А. Івакін, В.А. Кравченко, та ін.; Одеса: АО „БАХВА”. — 2002. — С. 43–48.
2. Алексеев В. Колесо и крест / В. Алексеев // [Електронний ресурс] : [Веб-сайт] Апологет — Режим доступу до ресурсу: <http://apologet.in.ua/apologetika/ehkumenizm-i-sinkretizm/sinkretizm/raboty-o-sinkretizme/1746-koleso-i-krest.html> — Назва з екрана.

3. A Source — Book for Earth's Community of Religions / by Joel D. Beversluis. — New-York: Conexus Press —Source Project, Global Education's Associates, 1995. — 376 с.
4. Докладніше див.: Суліма Є. Глобальна етика: сутність і призначення / Є. М. Суліма // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управління Нац. акад. держ. управління при Президентіві України ; Центр соціально-політичн. досліджень. — Дніпропетровськ, — № 8 (100), серпень. — 2013. — С. 55–64.

ПАЛИЙ ОКСАНА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук

РОЛЬ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ В РАЗВИТИИ ТЕОРИИ

Мудрость состоит в том, чтобы должным образом отражать в своем мышлении объективную действительность, познавать природу вещей и действовать сообразно этой природе. Философские категории представляют собой такие принципы, законы мышления и деятельности, с помощью которых предмет постигается и мыслится. Они являются объективными формами, которые одновременно выступают формами и законами субъективной деятельности, то есть практики и познания [1, с. 82]. Любая наука применяет эти категории в качестве моментов своей содержательной логики. Поэтому, чтобы понять сущность правовой деятельности, необходимо начинать с внимательного и критического изучения ее философских оснований.

Обращение к философским основаниям права — дает нам понимание того, что юридическая практика является источником и целью формирования правосознания. Основанием формирования правосознания является анализ закономерностей практики. В процессе практической деятельности производится проверка истинности знания. Эти знания, отражая форму практической деятельности, являются также отражением всеобщих законов бытия.

Итак, практическая деятельность является показателем соответствия нашего мышления объективной действительности. В процессе такой деятельности, происходит осмысление человеком всеобщих форм бытия. В процессе юридической практики, осуществляется познание объективного содержания права, происходит формирование правосознания. Юридическая практика, не соответствующая своей идее, обыкновенно формирует искаженное правосознание, поскольку сам процесс этой практики и ее плоды принимаются как нечто нор-

мальное, должное. Успешная же практика, то есть та, которая осуществляется в соответствии с объективным содержанием права — является, прежде всего, источником нормального правосознания, направленного на цель права.

Существует разграничение между сущностью права и тем, как эти объективные положения находят свое воплощение в бытии. Нормальное правосознание способно видеть это противоречие и направлено на устранение последнего. Здесь необходимо познать не только понятие права (субъективно осознанное содержание), которое уже закреплено в нормах права, но и идею права, так как его сущность полностью не исчерпывается содержанием положительного права. Поэтому на стадии правотворчества нужно принять такие возможности, которые позволяют воспроизвести в нормах положительного права право естественное. На стадии же правоприменения необходимо это объективное содержание (закрепленное в правовых предписаниях) распознать, правильно истолковать и применять правовые предписания таким образом, чтобы право действовало сообразно своей природе.

В данном случае, даже если законодательство не совершенно, то нормальное правосознание приводит к пониманию того, что позитивное право основывается на праве естественном и видению того, что это пока еще несовершенная формула естественного права. Ведь в большинстве правоотношений можно найти такой исход, который сразу или постепенно погасит наши неестественные полномочия и введет наши естественные обязанности. Каждый из людей, если им руководит естественное правосознание, будет искать и найдет возможность приблизить свой положительно-правовой статус к естественному [2, с. 216–217].

Таким образом, нужно поставить перед собой цель познать подлинную сущность права, а не ограничиваться субъективным представлением о нем. Где-то в глубине бессознательного живет способность человека отличить лучшее от худшего, с этого начинается духовность человека. При этом, говоря о «лучшем», надо разумеать не субъективно-приятное или удобное (так как разным людям приятно и удобно разное), а объективно-совершеннейшее [2, с. 230–231].

Чем более развито в человеке естественное правосознание, тем лучше, адекватнее он способен в нормах права увидеть их объективный смысл, познать сущность права. Только в случае наличия развитого правосознания, будет утверждаться понимание справедливого правотворчества и правоприменения как необходимой цели. В свою очередь, практическая деятельность всегда показывает, верно ли наше мышление отражает объективную действительность.

Список использованной литературы:

1. Диалектическая логика: Категории сферы сущности и целостности; под ред. Ж. М. Абдильдина. – Алма-Ата : Наука, 1987. – 544 с.
2. Ильин И. А. Собрание сочинений : в 10 т. / И. А. Ильин; Сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы. – М. : Русская книга, 1994. – Т. 4 – 624 с.

MAKSUROV A. A.

«Yaroslavl State University P.G. Demidov»,
teacher of the Department of Theory and History of State and Law,
School of Law of the University of Paris Sorbonne,
Ph.D., Associate Professor

COORDINATION LEGAL TECHNOLOGY IN UKRAINE

First of all, we will consider the rather developed coordination legislation of Ukraine. For example, the establishment of special coordinating bodies is envisaged.

According to Article 107 of the Constitution of Ukraine [1] The National Security and Defense Council of Ukraine is the coordinating body for national security and defense under the President of Ukraine. The National Security and Defense Council of Ukraine coordinates and controls the activities of the executive authorities in the sphere of national security and defense.

Sometimes the coordination powers of ordinary authorities are mentioned.

In particular, in accordance with paragraph 9 of Article 116 of the Constitution, the Cabinet of Ministers of Ukraine directs and coordinates the work of ministries and other executive bodies.

Coordination mechanisms are also envisaged at the regional level.

For example, by virtue of part 4 of Article 136 of the Constitution, the Government of the Autonomous Republic of Crimea is the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea. The Chairman of the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea is appointed and dismissed by the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea in agreement with the President of Ukraine.

The Constitution of Ukraine recorded a large number of rules on consent, but not all of them are coordination in the narrow sense of the word.

For example, according to Article 9 of the Constitution, the existing international treaties, the consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine.

The instrument of coordination, coordination of the will of counteragents under the contract or other participants in property relations is widely used

in civil law of Ukraine, which is not typical for the states of the post-Soviet space.

For example, in Part 2 Article 1131 of the Civil Code of Ukraine [2] it is expressly stated that the terms of the joint activity agreement, including the coordination of common actions of the participants or the management of their common affairs, the legal status of the assets allocated for joint activities, the costs and losses of participants, their participation in the results of joint actions and other conditions are determined by agreement of the parties, unless otherwise provided by the law on certain types of joint activities.

In clause 1 of Article 1136 of the Civil Code, it is stated that each participant in a simple partnership agreement has the right to get acquainted with all documents on the conduct of common affairs of comrades. The waiver of this right or its restriction, including with the agreement of the participants, is void.

In clause 1 of Article 671 of the Civil Code, it is stated that if the goods are subject to a certain ratio in terms of types, models, sizes, colors or other characteristics (assortment) under the contract of sale, the seller is obliged to transfer the goods to the buyer in the assortment agreed by the parties.

In clause 5 of Article 672 of the Civil Code, it is stipulated that if the buyer has not refused the goods, the assortment of which does not correspond to the contract of sale, he must pay it at the price agreed with the seller.

If the seller has not taken the necessary measures to harmonize the price within a reasonable time, the buyer pays for the goods at a price that was applied at the time of concluding the sales contract with respect to a similar product.

Pursuant to clause 3 of Article 818 of the Civil Code, temporary residents must vacate their dwelling after the expiry of the agreed period of residence or no later than seven days from the date of presentation to them by the employer or landlord of the demand for the release of the premises.

In accordance with clause 1 of Article 976 of the Civil Code, two or more persons between whom a dispute arose over the right to a thing may transfer this thing to a third person who assumes the responsibility for resolving a dispute to return the thing to a person determined by a court decision or by agreement of all persons, between which there is a dispute.

Coordination is an important principle of building up the vertical of power and the existence of the civil service.

Thus, in part two of Article 19 of the Law of Ukraine «On Civil Service» [3] it is indicated: the number of deputy heads of the central executive authority whose activity is sent and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine on the basis of a reasonable representation of the relevant head. «

In the second paragraph of the fifth part of Article 22 of the Law it is determined that the Cabinet of Ministers of Ukraine on a justified representation of the head of the central executive authority whose activity is sent and

coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine determines the number of deputies of such a leader.

It is also interesting that coordination norms exist in the procedural legislation of Ukraine, which is also not typical for the countries of Europe.

By virtue of paragraph 5 of Article 358 of the Civil Procedure Code of Ukraine [4] a copy of the decision of an international judicial institution whose jurisdiction has been recognized by Ukraine or an application by a person to request a copy of such a decision from a body responsible for coordinating the implementation of decisions of an international judicial institution if it is not available to the person filing the application.

On the basis of clause 6 of Article 359 of the GICP, in the absence of grounds for the return of an application containing a petition of a person for demanding a copy of a decision of an international judicial institution, the jurisdiction of which is recognized by Ukraine, the rapporteur-judge shall immediately issue a decree requesting such a copy of the decision together with its authentic transfer from the body , responsible for coordinating the implementation of the decisions of the international judicial institution.

Traditionally, coordination standards are also extended in the land legislation of Ukraine.

Thus, in points «c», «d», «e» of Article 7 of the Land Code of Ukraine [5] provides that the powers of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea in the field of land relations on the territory of the republic include the coordination of state programs for the use and protection of lands, participation in their implementation within the territory of the Autonomous Republic of Crimea; coordination of activities of district and city (cities of republican importance) councils in the field of land relations; coordination of activities of local land authorities; coordination of control over the use and protection of land.

Article 8 (d) of the Code specifies that the powers of the regional councils in the field of land relations on the territory of the region include coordination of the activities of local land resources bodies.

According to clause «c» of Article 10 of the Code, the powers of district councils in the field of land relations on the territory of the district include coordination of activities of local land resources bodies.

In accordance with clause «d» of Article 13 of the Code, the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of land relations include coordinating the implementation of land reform.

Among the shortcomings of coordination regulation in Ukraine, there can be indicated the lack of coordination standards in such laws as «On Liquidation», «On Temporary Measures for the Anti-Terrorist Operation Period», «On Amendments to the Tax Code of Ukraine Relating to Certain Issues of Charitable Aid Taxation», «On Ratification of the Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the Right to Participate in the Affairs of a Local Authority», «On Ratification of the Guarantee Agreement («Beskyd Railway Tunnel» Project to Construct the Beskyd Tunnel)

between Ukraine and the European Investment Bank», «On Sanctions», «On Higher Education», «On Government Aid for Business Entities», «On Standardization», «On Metrology and Metrological Activity».

The results of the study we came to the following main conclusions and provisions.

1. Coordination norms used in 6% of the published laws of Ukraine.
2. Coordination norms in the legislation of Ukraine are not used in all cases. We have proposed the use of the coordination rules in the 5 laws of Ukraine.
3. Cases of excessive use coordination standards have not been established.
4. Most often, coordination norms in the legislation of Ukraine are used haphazardly and sporadically. The essence of coordination mechanisms is not disclosed to: coordination (and other forms) only mentioned. Coordination mechanisms are not regulated: not established coordinating rights and duties of subjects, it is not suggested procedures to implement those rights. Accordingly, the coordination rules in the Ukrainian legislation have little quality and potential effectiveness. They do not conform to the high quality and social values of the laws of Ukraine.
5. Revealed several cases of mixing in the text of the laws of coordination and other forms of communication. Most often, coordination is misunderstood as cooperation, collaboration, interaction.

We believe that the effectiveness of legislation can be improved by a clearer separation of the forms of communication between the subjects of law, more detailed regulation of the coordinating powers and procedures, the rights and duties of participants of the coordination process.

References:

1. Constitution of Ukraine // <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Civil Code of Ukraine // http://kodeksy.com.ua/ka/grajdanskij_kodeks_ukraini/download.htm
3. Law of Ukraine «On Civil Service» // http://kodeksy.com.ua/ka/grajdanskij_kodeks_ukraini/download.htm
4. Civil Procedure Code of Ukraine // http://kodeksy.com.ua/ka/grajdanskij_kodeks_ukraini/download.htm
5. Land Code of Ukraine // http://kodeksy.com.ua/ka/grajdanskij_kodeks_ukraini/download.htm

ЯРЕМЕНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри правових наук та філософії,
кандидат наук з державного управління, доцент

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ ТА СФЕРА ДІЇ ПРАВА

Впровадження інформаційно – комп'ютерних технологій в усі сфери життєдіяльності сучасного соціуму змінює традиційні уявлення про матерію, простір та час, створює нові форми та виміри соціального буття і світосприйняття. Завдяки використанню комп'ютерної техніки та програмного забезпечення в людини виникають можливості створювати електронні версії багатьох суспільних інститутів та явищ, моделювати індивідуальну та колективну поведінку, здійснювати комунікації, уникаючи безпосередніх контактів. Як наслідок, паралельно з об'єктивним фізичним світом та суб'єктивними уявленнями про нього, виникає нова реальність, яка отримала назву «віртуальної», що актуалізує наукові дослідження в цій царині.

Метою даної статті є аналіз концептуальних засад поняття «віртуальна реальність», а також проблеми її інституалізації у правову дійсність.

Ключовою рисою віртуальної реальності є можливість симуляції за допомогою технічних засобів матеріальної картини світу, що обумовило філософсько – теоретичні дискусії в контексті руйнування філософських уявлень про матеріальність та ідеальність. Як зазначає П. Луненфельд, взаємозв'язок реального та ідеального є однією із найдавніших проблем в історії філософії. Реальність завжди розглядалася як така, що існує незалежно від перипетій чуттєвого досвіду, а ідеальність – як те, що існує в свідомості людини в якості ідеальної моделі. Нове середовище, під назвою «віртуальна реальність», що створене в науково-технічних лабораторіях, викликало інтенсивні дебати в гуманітарних науках на предмет того, що ж насправді є реальним [1, с. 6].

А. Кутирьов з цього приводу зазначає, що рішучий перелом у трактуванні буття і трансформації відносин ідеалізму та науки настав тоді, коли люди зіткнулися з середовищем, яке є неадекватним матеріальності, в результаті чого пізнання стало невидимим, невідчутним, поза просторово – часовими параметрами, швидкостями і ритмами живого. Головним рубежем в «зраді» науки принципам матеріальності і переорієнтації на ідеальне, він вважає інформаційну революцію, що призвела до появи безпредметного, знакового, екраномічного штучного середовища [2, с. 21].

У той же час, Д. Люміс не бачить жодних проблем для розвитку людства у зв'язку із процесами віртуалізації. Він приходить до цілком логічного висновку про те, що перцептивний світ, створений нашими почуттями та нервовою системою, є настільки функціональним, що повністю відображає фізичний світ і більшість людей сприймає його в реальному житті, навіть не задумуючись, що такий контакт з фізичним світом є опосередкованим [3, с. 114].

Д. Бласкович підкреслює, що віртуальну реальність слід сприймати як синтетичну сенсорну інформацію, зміст та спосіб засвоєння якої сприймається насправді без відчуття синтетичності. Віртуальне середовище — це те, що перцептивно оточує людину, «занурення» в яке характеризується як психологічний стан, в якому особа починає безперервно взаємодіяти з цим середовищем [4, с. 120].

На наш погляд, віртуальну реальність можна визначити як інтелектуальне інформаційно — комунікаційне середовище, що штучно створене творчою працею людини за допомогою комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, сприйняття якого та соціальна взаємодія в якому відбувається незалежно від фізичного місцезнаходження суб'єкта і опосередковується аудіовізуальними технічними засобами з електронно — цифровою природою.

Вважаємо, що виходячи з високого рівня абстрактності поняття «віртуальна реальність», необхідною методологічною основою є аналіз її складових, серед яких можна виділити забезпечувальні, функціональні, інформаційні, комунікаційні та регулятивні.

Досліджуючи регулятивну складову віртуальної реальності слід зазначити про те, що процес формування правил віртуальної поведінки перебуває в зародковому стані і відзначається високим рівнем стихійності та множинністю видів соціальних норм, які впливають на її розвиток. При цьому, якщо значну частину традиційних моральних, естетичних, культурних норм можна автоматично перенести на соціальні віртуальні відносини, то система їх нормативно — правового регулювання потребує принципово нових підходів.

Як зазначає О. Дзьобань, у праві як соціальній сфері, діє логіка віртуальності. Віртуальний простір права утворюється через інформаційно-комунікативну активність суб'єктів правовідносин, кожен з яких являє свою симулятивну реальність правової ситуації. Кінцева кількість можливих світів (тобто уявних варіантів скоєння злочину, ступеня провини злочинця, фактів справи і їх доведеності, винесення справедливого вердикту) взаємодіють і систематизуються у динамічному неозначному синергетичному полі права [5, с. 13].

Науковцями в галузі інформаційного права сформульовано поняття віртуально — інформаційних правових відносин як взаємних відносин двох чи більше осіб із приводу майнових благ, що породжуються обставинами виникнення та існування в інформаційно-технологічному

просторі, як результат комунікації та обміну даними в електронно-цифровій формі, що визначається наднаціональними ознаками на засадах юридичної рівності та автономії волі їх суб'єктів. При цьому зазначається, що правова природа інформаційно-технологічного простору та віртуально-інформаційних правових відносин виділяє їх з існуючої системи інформаційних правовідносин в окрему групу, що вимагає розробки специфічних методів правового регулювання. Широке використання інформаційних технологій та є — телекомунікацій, складність правового регулювання правовідносин, що виникають при цьому, обумовлюють необхідність розробки та впровадження в юридичну практику, так званого технолога — правового методу — застосування сертифікованого легально, в межах чинного законодавства, спеціалізованого програмно-технологічного продукту (інформаційної технології), здатного забезпечити виконання соціальних норм та правових приписів у сфері регулювання правових відносин, що виникають під час здійснення інформаційної діяльності, шляхом спеціально-технологічного впливу на можливі неправомірні дії суб'єктів [6, с. 62].

Сучасні процеси формування нових елементів системи законодавства та системи права, які пов'язані із функціонуванням віртуальної реальності позначаються різними поняттями — законодавство в галузі інформаційних технологій, електронне законодавство, кіберзаконодавство, веб-законодавство, право інформаційних технологій, технологічне право, комп'ютерне право, ІТ-право тощо. При цьому, специфіка предмета правового регулювання не дозволяє чітко визначити їх галузеву належність та статус в системі юридичних наук. Як приклад, сформульовано концепцію, згідно з якою, з позицій нормативістського підходу, «ІТ-право» не може бути визнане ні галуззю, ні інститутом права (законодавства). Воно кваліфікується як штучно створена сукупність норм, що регулюють різноманітні відносини тим чи іншим чином поєднані зі створенням та використанням інформаційних технологій. При цьому, цілком слушно, підкреслюється, що такий стан речей не відповідає потребам та очікуванням сучасного інформаційного суспільства. ІТ-право може бути визначене як сукупність («кластер») уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з використанням терміну «ІТ-право», супроводжують і характеризують його [7, с. 126].

Одним із ключових проявів та об'єктивною формою існування віртуальної реальності є кіберпростір, який в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» трактується як середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [8]. Аналіз цієї дефініції свідчить, що в її основу покладено основну функціональну сутність

кіберпростору — комунікативну. При цьому, вважаємо недоцільним застосування в нормативному визначенні кіберпростору такої конструкції як «віртуальний простір, який надає можливості», внаслідок її алогічності. Можливість для комунікацій надає не простір, а технічні засоби та відповідні технології, а сам кіберпростір виникає як об'єктивна електронна форма існування комунікацій, як реальний зовнішній прояв віртуального світу, що перебуває в стані постійної динаміки.

Таким чином, формування глобального явища — віртуальної реальності, суттєво впливає на всі сфери суспільної життєдіяльності і породжує перед теоретичною наукою та практикою ряд проблем. Зокрема, потребує філософського переосмислення сутність багатьох традиційних соціальних інститутів та правова інституалізація проявів віртуального світу. Цей процес супроводжується науковими дискусіями, певним рівнем стихійності правотворчості, недосконалістю юридичної термінології тощо. Одним із шляхів законодавчого закріплення основ віртуального устрою суспільства та держави є прийняття кодифікованого акту — Інформаційного кодексу України, який би врегулював права та обов'язки суб'єктів в електронному середовищі, що може бути предметом подальших досліджень в цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Lunenfeld P. The Digital Dialectic: New Essays on New Media/ P.Lunenfeld. — London. — Mit Press. — 1999. — P. 284.
2. Кутырев В.А. Оправдание бытия (явление нигитологии и его критика) / В.А.Кутырев // Вопросы философии. — 2000. — № 5. — С. 17-26.
3. Loomis, J.M. Distal attribution and presence / J.M. Loomis // Presence: Teleoperators and Virtual Environments. — 1992. — № 1. — P. 113–118.
4. Blascovich J. Immersive virtual environment technology as a methodological tool for social psychology / J.Blascovich // Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory. — 2002. — 13.2. — P. 103–124.
5. Дзьобань О. П. Правовий дискурс справедливості як віртуальна реальність права / О. П. Дзьобань, Ю. В. Мелякова // Інформація і право. — 2013. — № 2. — С. 5-16.
6. Беляков К. І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин: «віртуальні правовідносини» / К. І. Беляков // Lex Portus. — 2016. — № 2. — С. 47-63.
7. Харитонов Є. О. ІТ-право з погляду цивілізаційного та концептного підходів / Є. О. Харитонов // Часопис цивілістики. — 2017. — Вип. 22. — С. 122-127.
8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII від 10.11.2017 // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 45. — стор. 42. — стаття 403.

КОРНІЄНКО ГРИГОРІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

АНАЛІЗ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Середньовічна європейська цивілізація, яка утверджувалася на уламках Римської імперії, народжувалася зі складного сплаву античних уявлень про політику і право, традицій військової демократії германських племен і нових християнських ідей про статус людини.

Середньовіччя ознаменувалося принципово іншим розумінням прав людини. Епоха феодалізму викликала до життя нові уявлення про взаємовідносини держави і людини. У Середні віки не менше значення, ніж накопичення прогресивних щодо утвердження особистих прав та свобод змін у теоретичному дискурсі та ментальності, мало напрацювання відповідних нормативно-правових інститутів у межах тогочасної соціальної практики. Зростання міст у Західній Європі та збільшення їх ваги в економічному житті призводило до посилення адміністративної автономності міських громад як елементів громадянського суспільства, що протистояли свавіллю феодальних держав, а відтак — до дещо вищого ніж раніше, рівня особистих прав і свобод. Особливо характерним це було для тих міст феодальної Європи, які з часом отримали Магдебурзьке право. Їх типовими ознаками стають більш широке самоврядування, статус вільних особистостей у більшості жителів, розгалужена система прав і привілеїв ремісничих цехів та торгових гільдій, етнічний та релігійний плюралізм за мінімально необхідного рівня толерантності.

У Середньовіччі зароджується християнство і стає домінуючою релігією в Європі на той період. Біблія, як основне джерело християнства стає основою взаємовідносин між людьми в суспільстві. Християнство виступило як релігія свободи і відіграло значну роль у процесі становлення універсальних понять прав людини. Згідно християнства, всі люди рівні як діти Божі. Це загальне рівність поєднується в християнстві із загальною свободою. У епоху середньовіччя концепція природного права, у рамках якої розглядалося питання прав людини, в основному набула вузько теоретичного характеру і теологічну спрямованість, що надало природно-правовим переконанням морально-філософське забарвлення.

Найбільший вклад в середньовічну модель політико-правового мислення, у тому числі модель прав людини, вніс знаменитий філософ Хома Аквінський. З позиції християнської теології Аквінський формує свої уявлення про право і права людини. Уявлення про права людини

Аквинський формує у рамках розуміння природного закону. Суть права він відшукував в законах всесвіту. У найзагальнішому розумінні право — ця «дія справедливості у божественному порядку людського існування» [1, 345]. Слідом за римськими юристами він вважав справедливостю постійне прагнення віддавати кожному своє Дія, що утілює подібне прагнення і зрівняне з іншою дією, є право. Зрівняння двох цих дій, що відбувається на основі їх внутрішньої природи, дає природне право. Якщо зрівнювання здійснюється у відповідності з людськими встановленнями, то має місце позитивне право. Говорячи про людський (позитивний) закон, він фактично говорив про феодальне законодавство. Класово-політичний підтекст сполучення людського закону — через закон природний — із законом вічним. Саме природний закон, вважає мислитель, наказує людям прагнути до самозбереження і продовження свого роду, прагнення шукати Істину і справжнього Бога, прагнення поважати гідність кожної людини[3].

Ці погляди внесли величезний внесок як у цілому в новозавітне християнське вчення, так і в концепцію невідчужуваних природних прав людини.

Серед нормативно-правових досягнень Середньовіччя особливо почесне місце посідає «Велика хартія вольностей» (*Magna Charta libertatum*), яка була підписана у 1215 р. англійським королем Іоанном Безземельним під тиском бунтівних баронів та інших невдоволених соціальних прошарків. Її ще традиційно називають першою «неписаною» конституцією Англії. Історичне значення Великої хартії вольностей полягає в тому, що це був перший у європейській (та й у світовій) практиці правовий документ, в якому закладено деякі основи сучасної концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства.

Хартія вміщувала 63 статті, що регулювали питання права власності, свободи та особистої недоторканності англійських баронів та інших осіб, які володіли землею. Чи не вперше у світовій правовій практиці було закріплено право недоторканості особи — у ст. 39 Хартії проголошувалося, що жодна вільна людина не буде заарештована чи ув'язнена, чи позбавлена володіння, чи якимось іншим шляхом знедолена без наявності на те законного вироку згідно із законами країни. Статтями 41 і 42 Хартії закріплені права кожного вільно пересуватися в межах країни та виїжджати за межі королівства. За англіканською церквою закріплено всі давні права й вольності, а передусім вільний вибір єпископів. [2, с. 132–135].

Проаналізувавши ситуацію, яка склалася навколо прав людини в епоху Середньовіччя можемо констатувати наступне, що концепція прав людини розвивається в рамках християнської теології, де Бог — початок усього сущого, він створив світ, людину і визначив норми людської поведінки. Суттєву роль для акумуляції позитивного досвіду відігравав за доби Середньовіччя розвиток практичного права. Перший

документ, з якого починається історія юридичного закріплення окремих прав, — Велика хартія вільностей, яка вважається прототипом пізніших кодифікацій прав людини, хоча вона, звичайно, теж була обмежена тільки людьми вільними. Це дуже добре з'ясувалося в подальшій історії особистої свободи як в Англії, так і в Європі в цілому. По мірі того, як там падали станові перегородки і розвивалися демократичні ідеї, обмовка, яка полягала у слові «вільний», поступово втрачала свій колишній сенс.

Список використаної літератури:

1. Аквінський Тома. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюка. Передм. В. Котусенка. — К.: Основи, 2003. — 794 с.
2. Великая хартия вольностей 1215 г. // Документы по истории зарубежных стран / Под ред. Н.А.Крашенинниковой. М.: Изд-во МГУ, 1987. — С. 125—153.
3. Коплстон Ф.Ч. История средневековой философии / Пер. С англ. И. Боровой. — М.: Энигма, 1997. — 512 с.

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ПРАВОСВІДОМІСТЬ В СИСТЕМІ ФОРМ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Проблема вивчення правосвідомості, її призначення і функціонування є ключовою в процесі дослідження життя суспільства і держави. Правосвідомість — форма свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оціночного ставлення до права, практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей в юридично значимих ситуаціях. При розгляді будь-якого питання стосовно суспільного життя ми обов'язково звертаємося до сутності людини, особистості як суб'єкта суспільно-історичного процесу, оскільки поза свідомістю і діяльністю людини неможливим є існування держави і суспільства. Форми суспільної свідомості здійснюють активний вплив на поведінку людей. Специфіка ж правосвідомості полягає в тому, що нормативний, вольовий момент в ній виражений найбільш яскраво.

Вивченню взаємозв'язку форм суспільної свідомості приділяли увагу вчені Л.І. Петражицький, І.Є. Фарбер, О.А. Лукашова, Ю.Ю. Калининський, А.І. Абрамов, Б.А. Кістяківський, О.А. Івакін,

І.О. Ільїн. Питання наявності різних форм суспільної свідомості не викликає ніяких сумнівів, проте їх взаємодія, співіснування як в процесі історичного становлення суспільства так і на сучасному етапі його життя являється предметом дискусій, необхідності вирішення яких породжує актуальність даної тематики.

Суспільне буття, соціальні відносини надзвичайно багатогранні. Визначаючи зміст і сутність свідомості, буття разом з тим зумовлює різні способи відображення сторін об'єктивної дійсності, аспекти пізнання і оцінки цих сторін, що знаходить свій прояв у різних формах суспільної свідомості.

Форми суспільної свідомості виступають як елементи єдиної системи відображення буття. Тому справжня оцінка ролі і призначення тієї чи іншої форми може бути дана лише з урахуванням її тісної взаємодії з іншими. Жодна з таких форм не діє ізольовано від інших; всі вони доповнюють одна одну і, виступаючи в якості єдиної системи, здійснюють вплив на діяльність людей, на розвиток суспільних відносин в необхідному і вірному напрямку.

Єдність форм суспільної свідомості визначається рядом чинників. Перш за все — це єдина основа їх виникнення: умови життя суспільства, які об'єктивно породжують певні потреби. Ці потреби, усвідомлювані як інтереси суспільства, стають метою людської діяльності. Таке усвідомлення призводить до руху соціальний механізм, породжує діяльність людей, спрямовуючи її на досягнення поставлених цілей. Тому суспільна свідомість з необхідністю включається в рух конкретної соціальної системи в напрямку, який визначається нагальними потребами суспільного розвитку.

Широкого розповсюдження набуло положення, згідно з яким форми свідомості розрізняються відповідно до того, що вони відображають і як вони це роблять, тобто розмежовуються за предметом і способом висвітлення дійсності. Особисто я дотримуюся думки, що розрізнення форм суспільної свідомості за предметом їхнього відображення не є зовсім чітким, оскільки всі форми свідомості так чи інакше відображають суспільне буття, що проявляється через відносини людей у суспільстві. Причому одні й ті ж сторони буття відбиваються часом усіма формами суспільної свідомості: і політичними поглядами, і моральними, етичними, філософськими поглядами, і правосвідомістю. Специфіку кожної форми свідомості чіткіше характеризує саме спосіб відображення, який визначає функції, соціальне призначення кожної з них.

Будь-яке суспільство — це взаємодія індивідів, їх великих і малих груп. В процесі такого співжиття стикаються різні інтереси, установки, спрямованості цілей і воль. Жодне суспільство не могло б існувати, якби воно не регулювало поведінку індивідів, їх груп у відповідності з певними потребами, що складаються об'єктивно і не залежать від волі окремих представників певного соціуму.

Органічний взаємозв'язок форм суспільної свідомості визначається ще й тим, що вони дають ціннісно-нормативну орієнтацію суспільству. Суспільна свідомість висуває конкретно визначені ідеали, норми-обов'язки, які виступають основоположними факторами в процесі регулювання поведінки людей в суспільстві. Правосвідомість, в свою чергу, включає погляди та ідеї людей стосовно права, правомірної та неправомірної поведінки громадян, уявлення людей про права та обов'язки. Її слід виділяти як особливу форму свідомості і через специфіку її складових елементів: емоційних, логічних і нормативно-теоретичних. Але її вплив на суспільні відносини найбільш чітко характеризується саме у взаємодії з іншими формами свідомості.

Надзвичайно важливою, основоположною для характеристики взаємозв'язку форм суспільної свідомості та їх значення для становлення абсолютного духа є думка Георга Гегеля. Він вважав, що в мистецтві, релігії і філософії зміст абсолютного духа шукає адекватну собі форму і, втілюючись в кожную з цих форм суспільної свідомості, врешті-решт знаходить її саме в філософії. Серед розглянутих форм суспільної свідомості це – особливі, самостійні і в той же час надзвичайно органічно поєднані одна з одною форми суспільної свідомості [1, с. 58–59]. У цьому твердженні не слід бачити нівелювання значення правової свідомості. Гегель визначає її як важливе підґрунтя, поряд з політичною свідомістю та мораллю, для становлення абсолютного духа.

Для остаточного, чіткого виявлення ролі правосвідомості у формуванні соціальної активності людини, її необхідно вивчати на різних рівнях, у всій різноманітності її проявів і особливостей: як свідомість індивідуальну, групову, суспільну; як синтез ідеологічних і соціально-психологічних компонентів; як систему, що взаємодіє із різними формами суспільної свідомості – політичною, етичною, естетичною, філософською, релігійною.

Список використаної літератури:

1. Ивакин А.А. Сущность правосознания и его место в системе духовной культуры // Научные работы Одесской национальной юридической академии. – Т. 6. – Одеса: Юридична література. – 2007. – С. 51–60.

СЕКЦІЯ 2.

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

ОБОРотов Юрій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ПРАВОВІ НОВАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Незважаючи на те, що право виступає визначальною сферою в збереженні традицій, воно неминуче передбачає оновлення та зміну цих традицій, становлення нововведень, їх закріплення і використання на різних рівнях правого буття: від правосвідомості і правових норм, до правовідносин і правової поведінки. Найважливішими напрямками становлення правових традицій виступають юриспруденція (юридична наука) і юридична освіта, в яких широко використовуються правові новації та інновації. Зауважимо, що особливим різновидом правових новацій є правові інновації. Термін інновація ввів в економіці Йозеф Шумпетер в 1911 році в книзі «Теорія економічного розвитку». Інновація являє собою таке новацію або нововведення, яке істотно підвищує дію існуючої системи. В юриспруденції також слід розрізняти правову новацію і правову інновацію.

Зауважимо, що поняття інновація використовується, наприклад, як класифікаційна підстава для поділу країн Європейського Союзу на чотири групи: 1) інноваційні лідери; 2) інноваційні послідовники; 3) помірні інноватори; 4) наздоганяючі країни.

Оскільки затвердження правових новацій (інновацій), безпосереднім чином пов'язано з використанням правових традицій [1, с. 505] які є їх основою, то важливо звернути увагу на класифікацію традицій на природні традиції і винайдені традиції. Наприклад, у вітчизняній правовій культурі природними правовими традиціями можна вважати: традицію ототожнення права і справедливості, традицію цілісності права і держави, традицію єдності прав і обов'язків. Серед винайдених правових традицій, такі як: традиція відомчої правотворчості, традиція неповажного відношення до правової процедури, традиція використання теорії держави і права в підготовці юристів.

Зрозуміло, що винайдені правові традиції мають підставами становлення відповідних правих інновацій, які з часом закріплюються в якості правових традицій.

З поділом традицій на природні і винайдені перегукується виділення великих і малих традицій. Якщо малою традицією виступають перекази, вірування, стереотипи, звички, які не схильні до продуманих змін і не передаються спеціальними способами, то велика традиція — це соціально-культивоване знання, вчення, філософські, правові та естетичні принципи, підтримувані духовною елітою і містять творче начало [2, с. 21]. У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що новації (інновації) в першу чергу існують і переносяться (трансляються) за допомогою великих традицій. Оскільки формування великих традицій в правовій сфері обумовлено діяльністю юристів, то тут правові новації (інновації) виникають і закріплюються через професійну правову культуру, юридичну науку і практику. Правові новації (інновації) можна визначити як проявляються вперше в даній правовій культурі, що склалися, створені або запозичені з інших правих культур правові принципи, норми, інститути, цінності, кошти, прийоми і т.д. [3, с. 274].

Як різновид правових новацій, правові інновації мають стратегічне значення для правового розвитку, організації і функціонування будь-якої правової системи. При цьому процес прийняття і впровадження правових новацій іменується інноваційним процесом. Можна стверджувати, що різноманіття правових інновацій та правових новацій в сучасній правовій житті знаходить своє вираження стосовно до різних рівнів існування права: національного, міжнародного, інтегративного. При цьому помітно переміщення новацій та інновацій з одного рівня існування права на інший. Так, зокрема, для національного права стратегічне значення має права інновація, виражена в проектах Ради Європи про відповіді на насильство в повсякденному житті демократичного суспільства, шляхом використання медіації між жертвою і правопорушником, що виражається в утвердженні відновного правосуддя. При цьому відновне правосуддя як нова модель реагування на злочинну поведінку, враховуючи баланс інтересів жертви, правопорушника та суспільства, є правовою інновацією. Права інновація відновного правосуддя ґрунтується на таких принципах: 1) як можна більш повного усунення шкоди, заподіяної потерпілому; 2) прийняття правопорушником відповідальності за скоєне; 3) можливість потерпілого викласти свої вимоги і бачення правопорушення правопорушникові. Іншою правовою інновацією, що має стратегічне значення для правової сфери виступає права інновація, що закріплює самостійне буття права і держави через введення (1994 рік) двох склепінь норм уніфікованого контрактного права це принципи міжнародних комерційних контрактів (Принципи УНІДРУА), розроблені міжнародним інститутом по уніфікації приватного права і принципи європейсь-

кого контрактного права (Європейські принципи) розроблені в рамках підготовки загальноєвропейського кодексу приватного права.

Головна риса Принципів УНІДРУА та Європейських принципів як правових інновацій в тому що ці документи не передбачають їх схвалення чи затвердження з боку держав, а застосовуються вони за умови, що учасники контрактних відносин згодні діяти на основі цих склепінь правил.

На ряду з правовими інноваціями широке поширення в правовій сфері мають правові новації. Так, зокрема, відома така новація в цивільному праві як угода про заміну одного зобов'язання іншим що призводить до припинення існуючого між сторонами зобов'язання і виникнення на його основі нового. Правові новації це продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень в будь-якій сфері юридичної діяльності, спрямований на підвищення її ефективності. В умовах підвищення ролі правових новацій відбувається становлення правових інновацій. Сьогодні актуальним є питання про формування правової інноватики як галузі юридичної знання, яка охоплює методологію і організацію інноваційної діяльності в правовій сфері.

Список використаної літератури:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Т.3 : Загальна теорія права/ ред. кол.: О.В. Петришин (голова) та ін. — 2017. — 952 с.
2. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций. — М.: Аспект Пресс, 1999. — 416 с.
3. Оборотов Ю.М. Традиції та інновації в правовій сфері: питання теорії (від пізнання до осягнення права). — Одеса: Юрид. літ .. — 2002. — 280 с.

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

НОРМАТИВНІ СЕНСИ ЯК ОСНОВА БУТТЯ ПРАВА

Сучасною домінуючою тенденцією у світовій юриспруденції є інтегративне розуміння права. Поєднання у праві ідей (метафізика), фактів (позитивізм) і оцінок (аксіологія) має за **метою** обґрунтувати незавершеність «поняттевої», позитивної юриспруденції і визнати необхідність сенсових орієнтирів поведінки у значенні нормативних.

Онтологією зазначеного синтезу є теорія ейдосів. У цій теорії ідеї вважають граничним, фундаментальним сенсом реальних речей, їх мірою і ціллю. Ідеї утворюють перманентну модель кожної речі (чим вона мусить бути), а, відтак, вони мають стати регулятором поведінки людей. Фактичність, включно і правова, здобуває цінності, істинності, сенсу, коли вона відображає ідеї.

Квінтесенцією приведених міркувань є наступний фундаментальний постулат: у предметному, об'єктивному світі речей сенсу немає; речі наділяє сенсом людина. З цього постулату і має розпочинатися дослідження обраної проблеми.

З огляду на сказане, актуальним видається проаналізувати сенсові орієнтири поведінки у значенні нормативних передумов.

Онтологічним джерелом права є дух людини. У своїх витоках право метафізичне. Під кутом зору розрізнення природної реальності, де діє каузальна об'єктивна детермінованість, і соціальної реальності, де має місце телеологічна, ціннісна детермінованість, право за своїм походженням як утворення людське, не факт, а належне (норма, орієнтир для поведінки). Праву властива необхідність телеологічного, а не фактичного (емпіричного) характеру; його значення має бути безумовно визнане заради досягнення певної мети, того, що мусить бути.

Йдеться про типовий для західної культури фундаментальний поділ наук на «науки про природу» і «науки про дух». Головним принципом «наук про природу» є каузальність, тоді як принцип «науки про дух» є цілепокладання. Каузальність є підставою для опису і пояснення, а цілепокладання для осмислення і оцінок. «Наука про дух є оціночним судженням, або судженнями про належне (синтетичними, нормативними судженнями а priori), тоді як «наука про природу» є судженнями про суще (аналітичними і синтетичними судженнями а posteriori). Нормативний елемент в оціночних судженнях, оцінках є постулативним, це мислима кінцева мета речі. Кінцева мета надає оцінкам завершеності, робить їх синтетичними. На тій підставі, що західне правознавство традиційно є «наукою про дух», право визначають не формально-логічно або позитивно-науково, у строгому розуміння цього слова (типу «А є Б»), а нормативно-теоретично (типу «А має мислитися як Б»). Відтак, правопізнання не обмежується формальною логікою і юридичні судження не отожднюють з нею.

Як висновок, природа юридичних суджень змішана. У цій природі (структурі) поєднані аналіз і синтез, операції апостеріорі передбачають механізми управління апріорі. Нормативні судження мають конститутивний елемент справедливості, який в судженнях суто дескриптивних відсутній.

З огляду на сказане, справедливо стверджувати, що від здатності пізнавати «те-до-чого-належить-прагнути», людина стає здатною розуміти сенс вчинків. Осмислення — це оцінювання речей під кутом зору, що має бути.

Тож, нормативні сенси суть «ідеальні об'єкти», особливий незалежний від чуттєвого досвіду апріорний порядок. Неможливо з сушого пізнати, що є належним, що є істинним, що є цінним. Ніколи щось не є істинним тільки тому, що воно є, було чи навіть буде. Звідси випливає заперечення позитивізму, який ґрунтується на сушому. Принципи належного, ціннісні судження, оцінки в змозі виводитися, виходячи не з індуктивних міркувань про суще, а лише дедуктивно, на підставі інших принципів подібного характеру. Саме тому вищі принципи належного недоказові. Вони аксіоматичні. Їх можна лише сприймати на віру.

Вищі принципи належного причинно необумовлені. Для того щоб існувати, ці принципи не потребують нічого, що не було б закладено в них самих. Відтак, вони самодостатні, і в них є те, що необхідне для існування всіх інших речей.

З огляду на сказане, очевидно, що проблема нормативних сенсів нерозвинена, якщо не зважувати на реформу методу суспільних наук, включно і юридичної.

Для Огюста Конта, як засновника позитивної соціології, об'єктом цієї дисципліни був факт, сенсорна реальність. Усі можливі способи пізнання права звелись до альтернативи: «причинності» (соціолого-детерміністський метод) і «належного», «зобов'язання» (метафізико-нормативний метод). Позитивістськи зорієнтовані соціологи заперечили апріорне знання і метафізичні питання, які перебувають поза сферою спостереження. Однак, згодом соціологи все більш виразно усвідомлювали межі причинно-наслідкового пояснення у соціології. У сучасній соціології домінує метод інтерпретуючого розуміння «сенсу» соціальних фактів, включно і правових. Інтерпретативний і сенсоутворюючий елементи постійно домінують над елементом причинно-наслідковим. Інтерпретативний метод є методом опису, тобто герменевтикою. Основні соціальні явища: релігія, мораль, право, економіка є не чимось іншим, як системами цінностей, похідних від ідеалів, а, відтак, ідеал «вбудований» в соціологію. Ідеал є власною сферою соціології. Суспільство не в змозі відтворювати себе, не створюючи ідеалу, який підноситься над емпіричною реальністю. Саме ідеальний елемент суспільного життя проникає і одухотворює усі інші виміри цього життя, надаючи їм значення, цінності і сенсу. Тож, суттю методології новітньої соціологічної науки є інтерпретативне розуміння сенсу соціальних фактів. Відтак, коли соціологія почала приділяти увагу ідеальним сенсорним змістам і цінностям, застосування методу каузального або причинно-наслідкового зв'язку перемістилося на другорядне місце. Це і було реформою соціологічного методу. Метод інтерпретативного розуміння внутрішніх сенсів соціальних фактів (соціологія людського духу) дозволив пізнавати соціум у цілісності, повноті.

У суспільстві створюються світоглядні та нормативні уявлення, необхідні індивідам для орієнтації у світі та вибору поведінки. Люди

потребують не тільки ґрунтовної нормативної організації поведінки, але і широкої сенсової орієнтації. Особистість прагне знайти певний сенс, тобто знайти всеохопну концепцію, яка дозволяє їй зрозуміти світ. Такі способи орієнтування у світі постають у формі релігійних чи інших світоглядних поняттєвих схем. Усі загальні світогляди слугують не тільки для осягнення світу. Вони стають водночас орієнтирами, які керують нашими діями. Важливі ціннісні орієнтири містять передусім конституції держав, особливо та їх частина, де йдеться про основні права.

Виходячи з викладеного, постає питання: які методологічні і теоретичні положення західного вчення про нормативні сенси важливо використовувати у теорії і практиці теперішнього українського права з метою, щоб воно відповідало сучасним уявленням про природу права і його призначення в суспільстві? Це такі положення: невіддиференційованість права і нормативної етики, ціннісна природа права, ідея права як максима і регулятив, нормативна функція природного права, природні права як безпосередньо діюче право, плюралізм і ієрархія джерел права, нормативний і дескриптивний підходи до права, герменевтика як метод «наук про дух» і метод опису сенсу речей, формула *contra legem*, законне неправо і надзаконне право, феноменологічна редукція, ейдетичне право, пошук права.

Затвердження сенсових орієнтирів поведінки як нормативних передумов відповідає сучасній в епістемології вимозі цілісного способу розгляду усіх речей, включно і правових. За такого розгляду право у суспільстві не автономне і не самодостатнє (як у позитивізмі). Воно, як частка одного соціального цілого, має відображати суспільні духовні цінності, які надають значення і сенсу цьому суспільству.

ZAVALNIUK V. V.

National University 'Odessa Law Academy'
Rector, Professor of the General Theoretical Jurisprudence Department

A PERSON'S AGE AS AN ANTHROPOLOGICAL FACTOR

Age is an important anthropological factor, which is necessary to consider in the lawmaking process. Each new generation reveals new opportunities for humankind. Human rights are natural belongings of every member of society from the time of birth. It could be said that respect for human rights starts from the attitude of the society to its children as well as to elderly citizens. Enforcement of children's rights is directly related to conscious, targeted state policy both on international and national levels as well as to activi-

ties of non-governmental civic organizations, which draw on recognition of inherent value of childhood.

Modern understanding of children's rights in compliance with the XXI century realia has to be the basis of juvenile state policy. States must not only take necessary measures to provide such protection, but they must also give it, using all necessary measures. For this purpose, first we have to establish clearly, who exactly is subject to such special kind of defense. In what kind of situations a child remains a child and is it possible that some events may come, except for a certain age, when he/she stops being a child? And on the contrary, what are the conditions when a person after reaching his/her lawful age remains a child? These issues could be solved in accordance with anthropological approach in science and in practical legal activities.

One of the important issues in the sphere of juvenile protection is the creation of appropriate legal basis, which is to be grounded on international principles and rules concerning the rights of a child. Unfortunately, nowadays there is no systematic legislation as to children protection issues, and in separate norms, a considerable part of provisions is of declarative character.

International law acts (Convention on the Rights of the Child, European Convention on the Legal Status of Children born out of Wedlock, European Convention on the Adoption of Children, European Convention on prohibition of children's labor and immediate actions as to its worst forms) embodied in themselves the most progressive principles of legal protection of children, which have been worked out for centuries.

Principles of legal protection of a child are indissolubly tied to the juvenile law principles, because they interact as a part and a whole. However, the problem of separation of juvenile law branch in the legal system of Ukraine remains discussive.

N. M. Krestovska considers juvenile law principles as legal regulation fundamentals, which are made in legal sense and formalized in international treaties ratified by Ukraine, they are aimed at social relations involving children, and also in legal behavior acts, connected with securing of survival, development and socialization of children [1, p. 214].

Belorussian researcher O. M. Starovoitov emphasized the principle of inadmissibility of child's discrimination, the principle of serving the interests of a child, the principle of free expression of the child's own viewpoints, the principle of respect for child's entitlement to survival and healthy development, principle of special child protection. O. A. Laktunkina offered to separate general principles of a child's legal protection: the principle of special state protection of the rights of a child and the principle of publicity of a child's rights. N. M. Krestovska points out that juvenile justice of Ukraine is based on the following principles: priority of children's rights, principle of equality of children apart from any circumstances of their birth or actual state, principle of priority of family upbringing forms, principle of protectionism, principle of obligatory preparation for adult life, principle of respect and tolerance, principle of securing children's participation in social life, in

other words the principle of direct state wardship, positive discrimination principle (the principle of establishment of minimal age, for a child to be brought to justice), principle of encouragement of civil society organizations for actions on behalf of children [1].

As to the Convention on Children's rights one of the principles is the principle of the best enforcement of children's rights, which foresees the fact that in all actions concerning children, despite of the fact whether they are carried out by state or by private institutions, dealing with the issues of social welfare, courts, administrative or legislative bodies, serving a child's interest is mainly focused on.

Countries-participants are obliged to provide a child with such protection and care, which are necessary for its well-being, taking into account rights and duties of its parents, foster parents or other people who are responsible for it in conformity with the law and for that they take all necessary administrative and legal measures. Countries-participants provide that institutions, bodies and services responsible either for children care or for their protection pass the standards, which were established by competitive bodies, in particular in the sphere of safety and healthcare, and from the viewpoint of the number and availability of staff, as well as from the viewpoint of competent supervision.

Today issues, which are connected with aging, are one of the most actual branches of scientific research, which is closely related not only with the children's rights, but also with the rights of old people.

Vienna International Plan of Action on Aging approved by the United Nations General Assembly in 1982 (resolution 37/51) allots the following tasks:

a) to contribute to better understanding of the aging process on national and international levels as well as of its economic, social, cultural consequences for the processes of development;

b) to encourage understanding of human problems on national and international levels as well as the problems of development, which are connected with the process of aging;

c) to suggest and to stimulate policy and programs of practical character, aimed at guarantee of social and economic security of senior citizens and also at letting them take part in development and also make use of benefits, which they get as a result of development;

d) to assist the development of the corresponding branches of education, training of specialists and research in order to solve problems, connected with people's aging on Earth and to assist an international experience and knowledge exchange in this sphere [2].

Taking into account all the above mentioned we understand a combination of regulatory standards, aimed at balancing of citizen's state with other members of society when they grow old. It should be noted that medical science has not yet worked out the criteria of correct job standardization or

correct termination of work according to physiological state or biological activity of a person.

Research proves that the stage of aging (level of health accordingly), mostly depend on various social factors. Creation of social institutions aimed at the protection and guaranteeing of right's for people of different age is a top task for our society [3].

Such approach to the social protection of senior citizens is more human, and it is more corresponding to the requirements of anthropological expertise of legislation.

References:

1. Krestovska N. M. Childhood as a legal value / N. M. Krestovska// Actual problems of state and law: collection of scientific papers— O. Judic. lit-re, 2008. — Num. 40. — P. 122–125.
2. Vienna International Plan of Action on Aging : approved by the United Nations General Assembly in 1982 (resolution 37/51) [Electronic source]. Teamreview : <http://www.un.org/russian/topics/socdev/elderly/oldactio.htm>
3. Zavalniuk V. V. Anthropological dimension and problems of interrelation between law and society // V. V. Zavalniuk // Actual problems of state and law: collection of scientific papers —O. Jurid .: lit-re, 2010. — Num. 52. — P. 269–274.

ОВЧИННИКОВА АЛЬБІНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор мистецтвознавства, кандидат юридичних наук, професор

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ І КУЛЬТУРИ ЛЕГАЛЬНОСТІ

Поняття «культура» зазвичай слугувало предметом жвавих наукових суперечок та дискусій; але після того, як воно з'явилося у соціоправових дослідженнях, це поняття спровокувало ще більш активну полеміку. Значення слова «культура» є різноманітним та внутрішньо нестабільним, воно розпливчасте, як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Поєднання слів «правовий» та «культура» лише посилює протиріччя щодо їх змістовного наповнення. Складнощі виникають через змішування двох розумінь слова «культура». В одному з них його вживають для позначення сфери переконань та практик, які притаманні конкретній сукупності людей. Культура у другому розумінні має більш теоретичний характер, вона є абстрактною системою символів та змістів, що є продуктом та контекстом соціальної дії. У першому випадку термін «культура» позначає специфічні звичаї, погляди та

практики, що притаманні конкретній групі чи суспільству, тому його, як правило, вживають у множині (наприклад, правові культури Японії та Китаю, латиноамериканські правові культури). У другому випадку, цей термін має теоретичний характер та використовується у однині: наприклад, «правова культура» чи «академічна культура».

Зростання інтересу до поняття «культура», який став результатом так званого культурологічного повороту 1980-х, спричинило тиражування цього терміна у різних галузях соціогуманітарного знання, у рамках чого продовжилися дискусії щодо концептуалізації його адекватного використання. Таким чином, багатозначність цього терміну, яка створювала проблему у минулому, було перенесено практично до кожної дисципліни, в якій його вживали. Було видано велику кількість статей та книг, у назвах яких фігурували «культура» та «право» чи «правова культура». Частина цих публікацій закликає розвивати культурологічне дослідження права, коли інші являють собою збірки різноманітних статей, що об'єднані під рубрикою «закон та культура». Також є праці, які пропонують підхід до культури, як до теоретичного поняття.

Сучасна наука давно перетнула кордони розуміння культури, як простої сукупності усього, що створюється людьми, чи пересічних уявлень, які зводять культуру до мистецтва, музики, театру, моді, літератури релігії, ЗМІ та освіти. Тепер культура розглядається скоріше як система символів та змістів, а також соціальних практик, які пов'язані з ними. Найбільш перспективним та теоретично обґрунтованим застосування терміну «культура» спостерігається у наступних випадках: 1) щоб вказати на нерозривний зв'язок між знаками та діяльністю, змістами та діями; 2) щоб з метою аналізу розрізняти семіотичний компонент дії, який слід сприймати відокремлено від інших його складових — демографічної, географічної, біологічної, технологічної, економічної тощо; хоча усі ці компоненти неминуче зливаються воедино у кожній конкретній послідовності дій; 3) щоб підкреслити, що хоча формальні організаційні атрибути та міжособистісні взаємодії спираються на одні й ті самі символічні та когнітивні ресурси, багато з культурних ресурсів мають свій специфічний локальний характер та конкретне призначення; 4) щоб виділити загальні тенденції, що дозволяють нам говорити про культуру та культурну систему на конкретних рівнях та вертикалях соціальної організації. Система та практика є комплементарними поняттями: одне передбачає інше, хоча конститууючи практики не є ані однорідними, ані логічно зв'язаними, ані статичними, ані автономними; 5) щоб застосовувати семіотичний підхід, роздивляючись культуру як набір семіотичних ресурсів, які використовують у людських взаємодіях: культура — це не якась сила, до якої причинно-наслідковим чином можуть бути віднесені явища суспільного життя, поведінки індивідів, інститути чи процеси; вона — це контекст, всередині якого вони можуть бути адекватно описані; 6) щоб

підкреслити, що культура — це складна організована система висловлювань про те, як розуміти світ та діяти у ньому.

Лоуренс Фрідман є «батьком-засновником» американської науки про соціум та право. У своїх дослідженнях він намагався розкрити значення моделей поведінки, яке раніше не відносили до правової діяльності, хоча воно й відігравало важливу роль у формуванні права у його традиційному розумінні. Право можна визначати як набір правил та норм, писаних або неписаних, про те, що вважати вірною чи помилковою поведінкою, про обов'язки та права. Однак, на думку Фрідмана, цей традиційний підхід перебільшує автономність та ефективність «писаного права», не враховуючи при цьому значущість та передбачуваність того, що зазвичай зветься «законом у дії». Вивчаючи «закон у дії», Фрідман пропонував модель системи — безупинної поворотної петлі, яка являє собою комплекс структур, що оброблюють вихідні данні (потреби та ресурси соціуму) та повертають до соціуму кінцевий продукт (функції). Фрідман розрізняє три головних компоненти правової системи: 1) соціальні та правові сили, що створюють тиск на закон й тим самим «створюють право», це вихідні матеріали; 2) закон сам по собі — набір структур та правил, крізь які проходить вихідний матеріал та які його переробляють; 3) вплив закону на поведінку людей — це кінцевий продукт або функції системи [1].

Фрідман обрав термін «правова культура» для того, щоб позначити предмет соціології права. Правова культура визначається як соціальні сили, що невинно формують закон, ті частини загальної культури — звичаї, погляди. Способи міркування та діяльності, які або підсилюють дію закону, або, навпаки, ослаблюють його. У якості аналітичного терміну «правова культура» підкреслює роль тих дій, які робляться «по умовчання» та сприймаються за належне. Вони спираються на взаємодії між правовою системою та навколишнім середовищем. У якості описового терміну «правова культура» позначає низку взаємопов'язаних явищ — знання законів та ставлення до правової системи у суспільстві, а також моделі поведінки громадян у відношенні до правової системи. До нього входять також судження про справедливість закону, його легітимність та корисність. Наскільки відкрито моделі поведінки та настанови проявляють себе у суспільстві та наскільки сильно вони варіюються, залежно від групи чи держави, настільки можна говорити про правову культуру груп, організацій і держав. У якості прикладу варіативності, що існує всередині правових культур, можна виділити внутрішню правову культуру «інсайдерів» — професіоналів, які працюють у цій системі, у протилежність зовнішній правовій культурі громадян, які взаємодіють з системою. Як сукупність ідей, цінностей, сподівань та настанов у відношенні до права та правових інститутів, яких дотримується суспільство чи його частина, правова культура покликана позначити явища, які у принципі можуть вимірюватися. Фрідман був перекона-

ний, що термін «правова культура» є необхідним як засіб, який може помістити низку явищ до однієї загальної категорії.

У нещодавніх дослідженнях автори звертаються до терміну «культура легальності» для того, щоб позначити та підкреслити фетишизацію розповсюджених понять, наприклад, легальність чи влада закону. Ці поняття широко застосовують у різних політичних (національних та міжнародних) проектах: коли розмови йдуть про корпоративний капіталізм, фінансову прозорість, глобалізацію тощо; право згадують не тільки задля власної його легітимізації, але й в інтересах конкретних осіб та інститутів. Багато хто ставить питання, чому дискурси закону та анархії так часто бувають взаємопов'язані? Чому право виступає як альтернатива хаосу? Чи насправді легальність має на увазі наявність загально досяжних традиційно успішних, хоча і обмежених операційних механізмів та каналів — у такій мірі універсальних, що багата кількість форм легальності та її культурних варіацій можуть бути поховані та одночасно фетишизовані під загальною категорією «влада закону»? Деякі автори, у тому числі й критично налаштовані, розглядають культуру легальності крізь призму терміну «антиправо», підкреслюючи цим неліберальне застосування права.

Цей неконтрольований процес утворення нових термінів можна пов'язувати з тим, що автори розмірковують у межах певних систем нормативів. Це також може бути пов'язано із прагненням дослідників підкреслити самотність тих чи інших товариств за допомогою різної термінології. Можливо, деякі з цих термінологічних варіантів — це спроба відокремити вивчення правової культури від дослідження правових установ та думок, які важко теоретично обґрунтувати чи віднести до будь-якої категорії чи культурної системи, у якій беруть участь суб'єкти.

Список використаної літератури:

1. Friedman L.M/ The Concept of Legal Culture: A.Reply // Comparing Legal Cuultures ed. D.Nelken. Brookfield, 1997. P. 33-40.

КРЕСТОВСЬКА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції, професор

ІСТОРИЧНІ ПІДВАЛИНИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ТИПУ СОЦІОКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Вихідною посилкою даної розвідки є запропонована В.С. Нерсесянцем типологія суспільств, які він поділяв на суспільства з правовою та суспільства з правовою культурою. Певною мірою це розмежування проходить по лінії Захід — Схід. Якщо для Заходу право постає як «найсвятіше, що є у Бога на Землі» (І. Кант), то східним соціокультурам властивий пріоритет релігії, традицій, філософії. Гіпотезою цього дослідження є те, що Україна, будучи європейською країною, тяжіє до правового типу соціокультури.

За найдавніших часів нашої писемної історії груба сила однозначно превалювала в управлінні, доказом чому є «примучування» київськими князями слов'янських племен до сплати данини, грабіжницькі походи до сусідніх країн тощо. Утім з розвитком та ускладненням суспільних відносин й вони усвідомили необхідність впровадження правил, за допомогою яких можна уникати конфліктів, розв'язувати виниклі спори, здійснювати адміністрування загальнозначущих справ. Київські князі Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах відомі не лише як жорстокі правителі, але й як перші законодавці.

Право Київської Русі типологічно було подібне до права європейських країн доби раннього середньовіччя: мало звичаєву природу, закріплювало станова нерівність, мало невисоку ступінь узагальнення (так, було відсутнє поняття злочину, але карались окремі його види), регулювало лише найбільш важливі для суспільства відносини. Простежується наявність двох традицій у розвитку європейського права: західної (римської) та східної (візантійської), причому Україна перебувала під впливом обох цих традицій. Розвитку права західноєвропейським шляхом суттєво зашкодила втрата політичної самостійності руських князівств, руйнування міст та деградація міської культури під час монгольської навали. Невипадково XIII століття на Русі не відмічено складанням будь-яких нових збірок правових звичаїв або нормативно-правових актів князівської влади, тоді як королівська влада та міста в Європі на той час були головними ініціаторами створення нових правових норм, їх систематизації, встановлення та реформування юридичних установ, передусім, судових.

Загальновідомим прикладом формування правового кодексу «знизу», за ініціативою спільноти, є магдебурзьке право. Через ефек-

тивність та досконалість механізму магдебурзьке право охоче брали за зразок численні міста по всій Європі, включно й українські. Так, уже 1301 р. галицький князь Лев Данилович передав право управління містом Перемишлем на основі магдебурзького права війтові Івану [1, с. 35]. Особливо відмітимо, що таке право поширювалось на містян будь-якої релігійно-конфесійної належності. Так, у підтвердному привілеї Сигізмунда I місту Києву (1514 р.) зазначалось: магдебурзьке право дається всім міщанам «...римское веры и греческое, и арменское» [2, с. 53].

Входження руських земель до складу Великого князівства Литовського та Польського королівства для розвитку права мало неоднозначні наслідки. З одного боку, позиція литовських князів, які урочисто обіцяли «новини не уводити, старини не рушити», зумовила продовження правових традицій Київської Русі та формування правових норм на місцевому ґрунті. Литовські князі видали низку привілеїв, які були підтвердними актами, тобто князь не формував правові норми, а лише погоджував складені на місцях правові звичаї та домовленості. По суті, вони були результатом договору на рівні влади та місцевої еліти про взаємні права та обов'язки. Уже в середині XV століття кримінальне право та судочинство Великого князівства Литовського було кодифіковано — видано Судебник Казимира 1468 р., до якого увійшли частково й норми указаних привілеїв.

XVI століття — це поворотний пункт в історії Європи. У сфері права поворот до гуманістичних засад означав, по перше, піднесення права як головного соціального регулятора, по-друге, повернення до проголошених ще за античності ідей природного права, тобто права, що випливає з природи людини як божого творіння. Традиційно цей поворот пов'язують з іменами західних мислителів. Але й русин нації польської (*gente Ruthenus, natione Polonus*) — Станіслав Оріховський — доводив, що природне право є першоосновою закону, запорукою свободи, рівності і справедливості, а метою держави є гарантування прав і свобод кожній людині. В ідеальному суспільстві всі підкоряються праву, а право не підпорядковано нікому — ні королю, ні сейму, ні шляхті, ні народу. «Закон же, якщо він є душею і розумом держави, значно кращий за непевну державу і вищий за короля. Отже, закон дорівнює королеві і навіть кращий і набагато вищий за короля» [3, с. 124].

До права апелював й православний митрополит Йов Борецький, відкидаючи безпідставні обвинувачення православних у шпигунстві на користь Османської Порти: «Не завинили ми тим ані перед Богом, ані перед маєстатом його королівської милості, ані перед Річчю Посполитою. А вчинили ми се згідно з правом канонічним та постановами соборів помісних і вселенських» [4, с. 289].

На право посилались й українські козаки, вимагаючи від влади Речі Посполитої утвердження своїх вольностей: «Певні ми, що колись таки

дочекаємось тої щасливої години — дістанемо поправу наших прав і вольностей рицарських», — писали козаки у своєму зверненні до сейму 1632 р. [5, с. 77] До права апелював Богдан Хмельницький, вказуючи на невиконання поляками умов Зборівського договору [6, с. 51]. Сподівання на правове вирішення конфлікту між українцями та Річчю Посполитою пронизують усі документи часів Визвольної війни.

Відмітимо, що у XVI–XVII ст., навіть за відсутності власних університетів, на руських землях було немало освічених правників, свідченням чого є по-перше, кодифікація права Великого князівства Литовського, по-друге, поширення правничої літератури. Зазначимо декларування принципу рівності кодифікаторами права. У передмові до кожного Статуту князь урочисто обіцяв «обдарувати законом» усіх мешканців князівства безвідносно походження, стану та релігійної ідентичності. Підтвердження тому було й у нормативній частині актів. Так, Статут 1529 р. урочисто оголошував, що «всіх у Великому князівстві Литовському одним правом судити мають» (розд. I, арт. 9). Аналогічна норма була присутня і в Статуті ВКЛ 1566 р. (розд. I, арт. 17).

Важливо й те, що це статутне право сприймалось як власне надбання, як звичний для народу спосіб впорядкування суспільних відносин. Один із кодифікаторів і видавець Третього Статуту, віцеканцлер Лев Сапега, у передмові до Статуту писав: «А вже якому народу і соромно прав своїх не знати, поготів і нам, адже не чужою якою мовою, але своєю власною права писані маємо...» [7].

Щодо поширення у Україні правничої літератури, то Н.М. Яковенко називає в її числі рукописні та друковані Литовські статuti, ухвали та коронні конституції сеймів, приватні кодифікації польського та магдебурзького права, коментарі до законодавства [8, с. 83–86]. Цим користались судді, адвокати, приватні особи.

Варто відмітити, що українські землі у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства, Речі Посполитої мали розвинуту судову систему, що є чи не найважливішою ознакою правової культури суспільства. Побиття та гвалт, пограбування, несплата боргу, заповіти, призначення опікунів для неповнолітніх дітей, утрата майна внаслідок наїзду сусіда, підпал маєтку, захоплення будинків і маєтностей, образа честі та гідності, межові спори — з усім цим українці звертались до суду, про що свідчать кількасот судових актових книг, що до нас дійшли. У князівсько-шляхетському середовищі поступово утверджувалося переконання в необхідності знання чинного законодавства, у соціальній корисності законів, важливості уміння користуватися правовим інструментарієм у практичній діяльності. Попри велику кількість «наїздів» один на одного українська шляхта уміла й домовлятися, оперуючи саме правовими способами і створивши своєрідну субкультуру примирення [9].

Додамо, що й непривілейовані верстви населення українських земель мали певну правову практику, зокрема, для них не було дивом звернення до суду, більше того — рядовим явищем був позов проти владної особи. Так, неодноразово господські слуги та містяни подавали скарги до Володимирського городського суду на володимирського ж вйїта Максима Лудовича, в тому числі й на його неправосудні рішення (записи про те є в актовій книзі суду) [10, с. 19, 23, 24].

Отже, можна констатувати, що великий гуманістичний поворот XVI століття заклав підвалини для формування на українських землях правового типу соціокультури, якій було властиве вирішення спорів та конфліктів, впорядкування суспільних відносин на основі права за допомогою юридичного механізму, чільне місце в якому займав доступний рівний для усіх справедливий суд.

Список використаної літератури:

1. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV. Дослідження. Тексти / О. Купчинський. — Львів, 2004. — 1282 с.
2. Делімарський Р. Магдебурзьке право у Києві / Ростислав Делімарський. — К. : Видавничий Дім «Соборна Україна», 1996. — 144 с.
3. Оріховський С. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу / Станіслав Оріховський // Українська література XIV-XVI ст. — К. : Наук. думка, 1988. — С. 113-152.
4. Протестація 1621 року // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. — К. : Дніпро, 2001. — Т. 2. Кн.2. — С. 286-299.
5. Чухліб Т. Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки. Ч. 1 / Тарас Чухліб // Український історичний журнал. — 2003. — Вип. 1. — С. 68-81.
6. Чухліб Т. Переяславська угода 1654 р. у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної Української держави: причини, укладення, наслідки. Ч. 2 / Тарас Чухліб // Український історичний журнал. — 2003. — Вип. 3. — С. 43-63.
7. Музиченко П. П. Статути Великого князівства Литовського — видатна пам'ятка права слов'янських народів / П. П. Музиченко // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 49. — С. 7-14.
8. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Наталя Яковенко. — К. : Критика, 2002. — 416 с.
9. Старченко Н. Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI — XVII століття) / Наталя Старченко. — К. : Laurus, 2014. — 510 с.
10. Володимирський Гродський суд. Подокументні описи актових книг / Наук. редакція: Г. Боряк, Л. Демченко. — К., 2002. — Вип. 1. — 228 с.

ЗАМОРСЬКА ЛЮБОВ ІГОРІВНА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОСТІ

Суспільство — це цілісне, структурне, багаторівневе, відкрите утворення, яке потребує регулятивного впливу. Методологічно обґрунтованим є дослідження правового впливу крізь призму категорії праворозуміння [6, с. 276]. Оскільки для задоволення власних потреб та інтересів людина вступає у зв'язки та відносини з іншими людьми, тому вона є не лише «дитям природи», але й істотою суспільною. У процесі її різносторонньої діяльності встановлюються і переосмислюються необхідні та важливі зв'язки, накопичується досвід, відбувається обмін інформацією тощо.

Вступаючи у суспільні відносини, люди творять одне одного, тобто формують і відтворюють якісну основу свого суспільного життя. Через суспільні відносини відбувається взаємовплив і взаємодія між людьми, виявляється та формується спільність їх поглядів, думок, настроїв, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача і засвоєння звичок, з'являються згуртованість і солідарність. Без цих відносин людина не може існувати: для людини важливо не тільки задовольняти життєві потреби, але й мати систему суспільних відносин. Відтворення цих відносин згодом стає особливою потребою людей і перетворюється на відносно самостійну сферу їх життєдіяльності. Звідси людина має певні духовні потреби та інтереси, які задовольняє у процесі цілеспрямованої трудової діяльності та спілкування з подібними собі. Цей процес має довічний і безперервний характер. Його безперервність та систематичність підтримується спеціальними засобами — нормами. Саме вони забезпечують передбачуваність і доцільність дій учасників суспільних відносин, надають їм ознак логічності та впорядкованості [1, с. 46].

А також, слід підкреслити, що взаємини між людьми є тим реальним середовищем, в якому здійснюються правові норми — за посередництвом пізнання та оцінки їх змісту свідомістю суб'єктів, вольових актів їх поведінки, спрямованих на дотримання юридичних заборон, виконання юридичних обов'язків та використання суб'єктивних прав. Тільки у соціальному середовищі можуть скластися реальні показники ефективності права [7, с. 23].

Роль права в житті суспільства, його ефективність багато в чому залежать від того, наскільки повно і послідовно проявляється в ньому властивість необхідності правової нормативності.

Не можна визначити єдиного і навіть переважного шляху задоволення інтересів усіх учасників правових відносин, оскільки це залежить від змісту інтересів, їх підтримки і протидії їм, відповідно до цієї ситуації в суспільстві [4, с. 6]. Слід сказати, що нормативність є не тільки формою буття соціальних інтересів та потреб, але і процесом формування та виявлення певних способів існування соціальної реальності, тобто нормативність є, із одного боку, формою соціального розвитку, а з іншого — її основним змістом. Така позиція є виправданою. Вона дає можливість виявити походження нормативного характеру регулятивних явищ.

«Раніше розглядали нормативні властивості соціальних регуляторів як дещо само собою зрозуміле, що не потребує пояснення. Правила мали хіба що «надособистісний» характер, з'являлися звідкись ззовні. Але суть нормативності не тільки та й не стільки у тому, що це форми буття соціальних закономірностей, як у тому, що нормативність охоплює процес походження даних форм» [2, с. 24]. Нормативність у соціальному житті володіє власним змістом. Ним є усвідомлені індивідами (членами суспільства) як необхідні, життєво важливі власні інтереси й потреби, які потребують нормативного узагальнення. У свою чергу, необхідність є однією з основних властивостей нормативності.

«Нормативний закон, чи це правовий акт, чи моральна заповідь, створюється людиною. Його часто називають добрим чи поганим, правильним чи неправильним, прийнятним чи неприйнятним, але «істинним» чи «хибним» його можна назвати лише в метафоричному сенсі, оскільки він описує не факти, а орієнтири нашої поведінки» [8, с. 92]. Якщо той чи інший орієнтир взятий на озброєння як певний зразок поведінки або заборони, відповідно він визнаний суспільством як необхідний, соціально корисний. Будь-яке правило пройшло через волю і підсвідомість учасників соціального життя, і слід вважати це правило необхідним у процесі подальшої життєдіяльності членів суспільства. На підставі такого чинника, як свідомість людини, можна констатувати, що фактичні відносини мають породжувати переконаність у своїй нормативності й визнаватися правовими. Ця психіко-етична властивість усвідомлювати пов'язаність волі нормами, без сумніву, ще у первісних суспільствах має не лише пасивне, але й активне значення, тобто воно породжує уявлення про норми. Уявлення про право служить, таким чином, супровідним явищем тих основних психологічних фактів, якими взагалі зумовлюється можливість правопорядку в суспільстві [3, с. 7].

При аналізі необхідності правової нормативності можна виокремити дві сторони проблеми. З одного боку, це — об'єктивна вимога соціального життя, без якої будь-який людський колектив існувати не може, оскільки нормативність здійснює упорядкованість у відносинах між людьми. Суспільство — це результат взаємодії людей. Якщо немає

впорядкованості у цій взаємодії і відносинах, то суспільство перестає існувати. З іншого боку, у ході суспільної практики почали усвідомлювати соціальну значущість у розумінні необхідності правової нормативності. Її потреби проходять через свідомість, ідеологію, і члени суспільства (субєкти права/правовідносин) починають формувати звичаї, заповіді, норми релігійних відправлень, моральності тощо. Усе це формує певні стереотипи поведінки індивідів. Суб'єктивний чинник, який відображає і який впливає на об'єктивні процеси, відбиває реальні вимоги як необхідні.

Соціальні норми (а також правові) як прояв соціальної нормативності повинні відображати усі характеристики останньої. Проте слід зазначити, що при аналізі нормативності виокреплюють дві сторони проблеми: об'єктивні вимоги соціального життя і усвідомлення необхідності нормативності. «... Люди у ході суспільної практики, — зазначає Е.Г. Ліпатов, — починають усвідомлювати соціальну важливість цінностей і необхідність нормативності. Її потреба проходить через свідомість, ідеологію, і члени суспільства починають формувати традиції, звичаї, заповіді, норми релігійних відправлень, моральності, права. Усе це формує звички, спосіб поведінки і життя» [5, с. 11].

Таким чином, необхідність правової нормативності визначається через її зумовленість у самому суспільстві, перед усім для впорядкування відносин між його членами, а також, слід зазначити, що суспільні відносини виникають тільки у процесі взаємодії людей, обміну діяльністю та її результатами. Відносно самостійні, що відокремилися від соціального цілого, індивіди вступають у взаємні відносини. Саме на цьому етапі фіксується значущість та необхідність нормативного регулювання, і тоді ж, з відокремленням особистості, проявляється відмінність об'єктивних і суб'єктивних властивостей нормогенезу.

Список використаної літератури:

1. Андріїв В. Правові норми в системі соціальних норм держави / В. Андріїв // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 9. — С. 46–49.
2. Головкин Н.А. Моральные нормы и личность / Н.А. Головкин. — М., 1976. — 64 с.
3. Дудченко В.В. Про «суше» та «належне» в праві / В.В. Дудченко // Держава і право. — 2008. — Вип. 39. — С. 3–10.
4. Лившиц Р.З. Теория права / Р.З. Лившиц. — М. : БЕК, 1994. — 208 с.
5. Липатов Э.Г. Нормативность правовых явлений : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата юрид.наук со специальности 12.00.01 — теория и история государства и права ; история политических и правовых учений / Э.Г. Липатов. — Саратов, 1996. — 17 с.
6. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: монографія / [Ю.С. Шемшученко, М.Н. Онищенко, О.В. Зайчук та ін.]; за заг. ред. Н.М. Онищенко. — К. : Вид-во «Юридична думка», 2013. — 480 с.

7. Петришин О. Соціально-юридична природа права / О. Петришин // Право України. — 2012. — № 1-2. — С.15-30.
8. Проблемы общей теории права и государства : учебник / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. — М. : Норма, 2004. — 832 с.

БАЛЬЖИК ІРЕНА АНАТОЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

САКРАЛЬНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА

Розглядаючи право з точки зору релігії, західний дослідник права Г. Дж. Берман закликає розуміти його як частину задуманого Богом плану порятунку, що існує певний зв'язок правопорядку у суспільстві та державі з «фундаментальними поглядами людини щодо сенсу свого життя і кінцевої мети історії, тобто з вірою» [1, с. 9]. Таким чином, ми маємо справу з аналізом накопленого в історії досвіду християнського бачення ролі і призначення права у суспільстві і у житті окремої людини.

Аналіз літератури дозволяє дійти висновку, що головною особливістю релігійного комплексу виступає його сакральний характер, який виявляється у наданні характеру святості певним світоглядним положенням, предметам, істотам, інститутам. Як зазначає Л. Виговський, існування релігійної системи можливе лише у вимірі сакрального [2, с. 201]. Незважаючи на значні відмінності у розумінні та оцінці феномену релігійності, сутність релігії її дослідники завжди вбачають у наявності особливо шанованих, безумовно виправданих для людини цінностей [3]. Сакральність є найважливішим компонентом, що надає поняттю закону і ідеї закону гранично глибокий сенс, зазначає В. А. Апрелева [4].

І. А. Ісаєв, аналізуючи сферу сакрального, вважає одним з найважливіших її рівнів область юриспруденції. Вступаючи в світ сакрального «ми вступаємо в сферу буття людського закону», за яким «вічний» закон нагадує про себе символами справедливості, піднімаючись вище всіх культурних норм, хорошого і поганого. Якщо сакральний момент характеризує закон з точки зору його глибинного духовного змісту, що має не тільки культурні, а й історичні корені, то момент священності характеризує закон з точки зору тих граничних підстав, які надають його імперативності, нормативності непохитну і непоборну силу [5, с. 419].

Сучасні антропологічні концепції підтверджують з архаїчних часів відкриту істину: суспільство і природа ґрунтуються на збереженні світового порядку, захищеного безліччю заборон, які забезпечують життєздатність соціальних інститутів і регулярну зміну природних явищ. Сакральне освячує феномен правового, і це видно вже з тієї поваги, якою юридична діяльність користується з боку релігії [4]. К. Шмітт примітив, що у церкви є своя особлива раціональність, що укладена в її інституціоналізації і має сутністю юридичний характер [6, с. 117]. Юридизація морального, як не парадоксально це звучить, означає відновлення початків божественного права [5, с. 410], причому в сакральному правопорядку етичні цінності знаходять зовсім новий сенс — сенс вічних цінностей.

У тих випадках, коли людський закон не фіксує абсолютну божественну норму, але відкидає її, замінюючи протилежною, він перестає бути законом і стає беззаконням, в які б правову «обгортку» не вбірався. Іншими словами, людський закон ніколи не містить божественного закону в усій повноті, але, щоб залишатися законом, він обов'язково повинен відповідати божественним принципам, а не суперечити їм. Тому до теперішнього часу у більшості народів зберігається ставлення до права як до святині. Клятва на Біблії під час суддівської присяги в багатьох країнах світу — прекрасне тому свідчення. На прикладі звичаєвого права ми спостерігаємо картину *органічного взаємозв'язку* права і моралі.

У самому законі, як позитивному праві, ми легко знайдемо моральну складову. Адже створюючи право, законодавець завжди керується якимось моральним ідеалом, підлаштовує під нього своє творіння. Не можна ж допустити *від початку* несправедливий закон. «Моральність і справедливість не тільки «присутні» в законах як оцінка поведінки людей, а й визначають саму їх сутність. Моральний закон — це «природне право», що є основою, ідеалом, еталоном позитивного права. Воно не просто імпліцитне (власне) чинному закону та органічно входить в нього, але вище, ширше його [7].

Те, що право можна розуміти як органічний синтез закону і морального ідеалу, який має конкретний характер правових принципів (норм), відомо давно [8, с. 175]. Однак слід додати, що дана формула приймає об'єктивні риси лише за умови визнання моральним ідеалом тих правил, які поставлені перед нами безпосередньо Творцем світу.

Говорячи про взаємовідносини релігії і права, Ю. В. Сорокіна справедливо підкреслює, що зв'язку між цими феноменами криються в глибині, у витоках їх появи і функціонування [8, с. 82].

У взаємодії права і релігії як регуляторів суспільних відносин на перший план виступають правові та релігійні норми правила-поведінки як найбільш активні елементи правової та релігійної систем. Вони відіграють визначальну роль у впливі цих систем на суспільні відносини, встановлюючи певні правила поведінки людей в соціумі. У зазна-

ченому ракурсі право і релігія постають як дві близькі соціальні нормативні системи. При збігу сфери регульованих відносин правові та релігійні норми бувають дуже схожими, а іноді і тотожними за характером своїх приписів, надаючи тим самим узгоджене вплив на соціальний розвиток. Так, християнство містить численні визначення належного і забороняє з позиції закону поведінки. Багато принципів і норм права узгоджуються з положеннями основних джерел християнства. У ряді випадків юридичні норми текстуально відтворюють генетично попередні їм релігійні норми [9, с. 232].

Список використаної літератури:

1. Берман Г. Дж. Вера и закон : примирение права и религии. — Москва : Ad Marginem, 1999. — 432 с.
2. Виговський Л. Сакралізація як історичний засіб розширення сфери функціонування релігійного комплексу / Л. Виговський // Філософські обрії. — 2005. — Вип. 13. — С. 199-210.
3. Вовк Д. О. Право і релігія : загальнотеоретичні проблеми співвідношення : моногр. / Д. О. Вовк. — Харків, 2009. — 224 с.
4. Апрелева В. А. Сакральные аспекты закона в контексте традиции права / В. А. Апрелева // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2010. — № 1. — С. 4-15.
5. Исаев И. А. Власть и закон в контексте иррационального / И. А. Исаев. — Москва : Юрист, 2006. — 478 с.
6. Шмитт К. Римский католицизм и политическая форма / К. Шмитт // Политическая теология. — Москва, 2000. — С. 146-147.
7. Величко А. М. Сакральные основания права / А. М. Величко, О. Т. Фетисов // Религия и политика. — 2014. — № 5 (26). — С. 219-235.
8. Сорокина Ю. В. Право и религия как социальные регуляторы / Ю. В. Сорокина // Политика и общество. — 2005. — № 11-12. — С. 82-91.
9. Фастов А. Г. Право и религия в системе нормативного регулирования // Право как ценность и средство государственного управления обществом. Сборник научных трудов. — Волгоград: ВА МВД России, 2008. — Вып. 5. — С. 232.

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕДМЕТНА СФЕРА ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Характерною особливістю розвитку сучасної наукової думки стає процес міждисциплінарної інтеграції, який отримує вираз у синтезі різних галузей знань. Результатом цього процесу є утворення на межі

окремих галузей знань нових міждисциплінарних напрямків дослідження, які спрямовані до наукової взаємодії, зближенню методології різних за суттю наукових дисциплін. В наслідок цього увага вчених та спеціалістів зосереджується на комплексному дослідженні взаємопов'язаних процесів та явищ з позицій різних наукових сфер, виходячи на рівень пізнавальної цілісності. Безумовний органічний зв'язок мови і права зближує лінгвістику і юриспруденцію як певні реалії, що мають фундаментальне значення для людського буття. Саме у мові акумулюється досвід пізнання оточуючого світу, слово матеріалізує уявлення людини про предмети, явища, процеси, виступаючи формальним відображенням думки, основою комунікації. Право, в свою чергу, об'єктивується у мові для вираження загальнообов'язкових соціальних норм, що встановлюються і забезпечуються державою та формують цілісну систему нормативно-правового регулювання. Саме ці аспекти дають підстави визначати мову права (правничу мову) як *лінгво-правовий феномен*.

Вербально-лінгвістичне забезпечення має будь-яка галузь професійної діяльності. І юриспруденція, безумовно, не є винятком. Її комунікативні та лінгвістичні потреби обслуговуються відповідною підсистемою національної мови. Вона включає лексико-фразеологічний фонд, який складається з монологічних і складних термінів, стійких термінологічних категорій, професіоналізмів, жаргонізмів, а також комплексних структурно-семантичних моделей на рівні словосполучень та рівні сталих висловлювань. Окрім системно-мовних засобів існує ряд мовлених способів лінгвістичного забезпечення професійної правничої галузі, які обумовлюють нормативні, функціонально-стилістичні, жанрові, дискурсивні, композиційні особливості мовленої правничої діяльності. І саме тут цікавим видається те, що в ментальності юристів мова розуміється, перш за все, як засіб відображення думки і волі законодавця, і з цим розумінням добре співвідноситься концепція мови як знаряддя мислення (формальної логіки, до якої тяготить правнича свідомість). З іншого боку, визнання більш глибокої ролі мови для юридичної логіки характеризує мову як *лінгвістичну субстанцію* юриспруденції.

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції все більшого значення набуває така галузь лінгвістичних досліджень як *правнича лінгвістика*. В рамках правничої лінгвістики концентруються зусилля вчених, які займаються аналізом і комплексних описом мови права та юридичного дискурсу у соціальному, культурному та психологічному контексті, в тісному зв'язку з екстралінгвістичною сферою функціонування мови права.

До предметної сфери правничої лінгвістики можливо віднести вирішення певного кола проблем, зокрема:

- виявлення загального та особливого в структурі та функціональному призначенні правничої мови;

- визначення статусу правничої мови у національній терміносистемі;
- окреслення специфіки правничого мовного мислення;
- встановлення структурно-семантичних особливостей текстів юридичної документації;
- аналіз правничого дискурсу;
- визначення міжмовної еквівалентності та способів перекладу правничої термінології;
- дослідження використання правничої термінології в інших видах дискурсу;
- співвідношення структурно-функціональних властивостей правничих термінів та професійних жаргонізмів;
- вивчення залежності між специфікою предметної області правничої мови та особливостями семантики її одиниць та ін.

Отже, слід розглядати мову не тільки як елемент юридичної техніки, але і як лінгвістичну субстанцію, яка є, безпосередньо, засобом виразу волі законодавця як фундаментальної основи законотворчості, взаємодіє з юридичною технікою та забезпечує здійснення акту правової комунікації.

Правнича лінгвістика надає можливість визначати сутність права виходячи за межі власної юридичної основи, оскільки реальним буттям правових норм є мова. В підтвердження цієї думки, апелюючи до зв'язку мови і мислення, слід вказати на кореляцію змін в законодавстві зі змінами мовної картини світу. За твердженням О.С. Александрова «немає нічого юридичного, що б не було лінгвістичним»: «все, що ми можемо віднести до поняття «право», є продукт мови» [1, с. 4-5], всі юридичні явища є мовні феномени. Іншими словами, право пов'язано із мовою по походженню, об'єктивується через мову, пізнається через неї.

Предметна сфера правничої лінгвістики спрямована також на дослідження властивостей природної мови, та особливостей її існування в межах юридичного простору, визначення тих граней, які найбільш ярко висвічуються, по-перше, у сфері законотворчості, по-друге, в області надзору за дотриманням законів, по-третє, в області забезпечення громадянських прав і свобод, по-четверте, у сфері практики судочинства, по-п'яте, в інших неюридичних сферах. Формування правових положень, судово-лінгвістична експертиза, тлумачення правничих текстів, рішення юридичних казусів, встановлення авторського права – все це когнітивна, правова і комунікативна діяльність, яка має свій особливий лінгвістичний аспект.

Окрім того, до предметної сфери правничої лінгвістики входить функціонування елементів юридичного дискурсу у просторі політичній, економічній, художньої та побутової комунікації. Дослідження в окреслених напрямках надають можливість врегулювання ряду питань, які знаходяться на межі області права і мови: проблеми національно-

мовної політики; правові питання, які пов'язані із функціонуванням етнічних мов; охорона прав громадян на лінгвістичну свободу; юридичні аспекти вибору мови навчання в освітній сфері та ін..

Правнича лінгвістика складається з двох рівнів — теоретичного, з окресленням власно лінгвістичної проблематики, в рамках якої мова права виступає матеріалом для дослідження, та прикладного із визначенням правової проблематики, яка орієнтована на оперування правничою мовою і вплив на неї у екстралінгвістичних цілях.

В рамках правничої лінгвістики можливі соціолінгвістичний, дискурсивний, лінгвокультурологічний, термінологічний, герменевтичний підходи. Кожний з них окреслює певну грань відношення між юриспруденцією та мовознавством. Так, з соціолінгвістичних позицій досліджується комплекс проблем, які пов'язані із мовною політикою в її правовому аспекті, з юридичними проблемами статусу етнічних мов, а також державної і літературної мови.

З позицій лінгвокультурології аналізуються юридично-орієнтовані культурні концепти («закон», «справедливість», «гуманізм», «рівність», «милосердя» та ін.) у взаємодії їх логічних та буденних трактувань.

Якщо говорити про термінологічний підхід, то в рамках цього підходу досліджується специфіка лексичних значень правничих термінів, особливості їх номінативних функцій, характер зв'язку між екстралінгвістичними реаліями відповідної предметної області та їх мовними десігнаторами, які належать до лексико-фразеологічного фонду правничої мови.

Виникнення правничої лінгвістики, її окреслення як самостійної галузі обумовлено специфікою функціонування мови у юридичній сфері та правовому просторі. І якщо окреслювати об'єкт дослідження правничої лінгвістики, то це є саме зона перетину мови і права, а предметом виступають мовно-правові явища, які характеризуються великим потенціалом конфліктності.

Отже, сфери, в яких мова і право тісно переплетені, є вагомими у державному, соціальному, особистому відношенні і потребують спеціального дослідження, розробки особливої методології, яка буде враховувати взаємовплив природно-мовних, юридико-лінгвістичних і власно правових процесів і явищ. Пошук відповідної методології з метою вирішення окреслених проблем, які виникають на межі мови і права, є основним перспективним завданням *правничої лінгвістики*.

Список використаної літератури:

1. Александров А.С. Введение в судебную лингвистику / А.С. Александров. — Н. Новгород: Нижегородская правовая академия. — 2003. — С. 420.

ЮДІН ЗОРЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

У сучасних правових реаліях проблематика, що охоплюється теоретичною сферою правового контрактивізму, є доволі широкою. Однак найбільш фундаментальне значення мають ті аспекти цієї комплексної теорії, які виходять на питання правового регулювання, координації і ролі договору в дії права назагал. Сучасне право усе більшою мірою тяжіє до децентралізованих моделей впливу на суспільні відносини, що є наслідком поступової втрати державою монополії на правове регулювання. Сьогодні вкрай актуальними стають питання правового плюралізму й неофіційного права. Це посилює тенденцію відходу від установлених теоретичних схем пояснення механізму дії права, націлених насамперед на правотворчу і правозастосовну діяльність держави. Договірна сфера поступово набуває статусу пріоритетної форми правового впливу не лише в рамках приватноправової сфери, але й у багатьох публічних площинах.

У цілому, теоретична проблематика дії права сьогодні стає усе більш складною. З одного боку, неможливо відмовитися від тих концепцій правового впливу і правового регулювання, які формувалися упродовж минулого століття, але з іншого боку, стає усе складніше застосовувати їх на практиці для пояснення специфіки різних напрямів і рівнів правового впливу. Особливо помітним це є на тлі поступового відходу від парадигми регулювання до парадигми координації.

Зауважимо, що поняття правового регулювання сьогодні зазнає значних змін в частині розуміння його змісту, механізмів впливу на поведінку суб'єктів права тощо. Деякі правознавці кризи класичних моделей правового регулювання безпосередньо пов'язують з кризою самого права, його ціннісних основ і цивілізаційних підвалин [1, с. 485–487], що несуть в собі яскраво виражений етатистський елемент. Однак, держава сьогодні не є монополістом у сфері створення й застосування права, що посилюється тенденціями делегування державних функцій за межі державного апарату. Посилення позицій м'якого права, яке часто має неофіційне походження, лише підтверджує цю тезу. Усе частіше право, створюване за межами офіційних правотворчих процедур, набуває високого рівня авторитетності серед своїх суб'єктів, і часто навіть становить конкуренцію правовому регулюванню, що походить від держави.

Натомість, часто поняття «регулювання» використовується у більш широкому контексті, співпадаючи, по суті, зі змістом поняття правового впливу. Наприклад, Ю. М. Оборотов наполягає на доцільності розрізнення нормативного і ненормативного правового регулювання [2, с. 42]. Ідея такого розрізнення полягає в тому, що нормативне регулювання здійснюється за рахунок встановлення раціональних та однакових правил поведінки — норм, тоді як засобами ненормативного регулювання виступають директиви, цінності й інформація.

Таким чином, коли поняття правового регулювання розглядається як таке, що охоплює і нормативні, і ненормативні елементи, воно по суті збігається за своїм обсягом з поняттям правового впливу. Це важливо, оскільки часто правовий вплив як такий, що здійснюється через правові засоби (механізм правового регулювання), а також цінності, директиви й інформацію, зумовлює появу правових комунікацій ще до того, як відбувається наділення їх учасників правами й обов'язками. Правовий вплив, на відміну від цілеспрямованого й раціонального правового регулювання, має невибірковий характер, що дозволяє праву з'являтися у формі переконаності суб'єктів в його наявності там, де його поки офіційно не встановлено.

Ідея компромісу як рушійної сили правового впливу (чи то у формі правового регулювання, чи то в інших його формах) не обов'язково пов'язана з конфліктом, навіть у найбільш м'якому розумінні цього слова як певної суперечності. Компроміс має подвійну темпоральну спрямованість: у минуле й майбутнє. Коли йдеться про необхідність досягнення компромісу в певній локальній ситуації, то він дійсно нерозривно пов'язаний з тим, що між двома або більше сторонами є протиріччя, базоване на різній інтерпретації фактів чи на відмінностях в інтересах, що їх ці сторони переслідують. І в цьому сенсі компроміс таки є наслідком чи результатом конфлікту. Однак глибинна сила компромісу полягає в тому, що після вирішення конфлікту компроміс не вичерпує своєї сили: він продовжує діяти, якщо його підтримують сторони конфлікту. Ба навіть більше, компроміс може «пережити» сторін конфлікту, відірватися від оригінальної проблеми чи суперечності, які привела до його появи і набути власної сутності. За таких умов колись досягнутий компроміс стає частиною нормативної реальності, певного роду угодою, яка соціально підтримується тими, між ким потенційно може виникнути конфлікт. За такої ролі компроміс діє у перспективному вимірі, його нормативна сила спрямована в майбутнє.

Згода, баланс інтересів і взаємні поступки є усім тим, що напряду пов'язані з проблематикою контрактивізму й більш конкретно — із загальноправовим феноменом договору. Однак зв'язок між договором та загальною природою правового впливу, який, своєю чергою, націлений на компроміс, є доволі непростим предметом для аналізу.

Фундаментальне розрізнення правового впливу і правового регулювання, що охоплює також окремі аспекти політико-правової проблематики компромісу, відіграє принципову роль для теорії правового контрактизму. Однак фундаментально важливою є теза, що договори виступають засобом не регулювання, а координації, що сприяє встановленню їх змістовно залежної легітимності. У цьому зв'язку, на тлі тенденції децентралізації правового впливу, договори мають перспективу поступово стати центральною ланкою правової координації.

Список використаної літератури:

1. Алексеев С. С. Крушение права. Полемиические заметки. Екатеринбург: Институт частного права, 2009., с. 16; Якушев П. А. Культурные факторы действия права. Юридическая техника. 2016. № 10. С. 485–487.
2. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс). Одеса: Юридична література, 2008., с. 42.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Формування правової культури, підвищення рівня правосвідомості та правового мислення багато в чому залежать від процесів правової соціалізації і правового виховання. І хоча правова соціалізація і правове виховання активно досліджувалися в юриспруденції протягом останніх десятиліть, серед вчених до теперішнього часу не сформувалося однозначного уявлення про співвідношення цих явищ. Так, прихильники педагогічної концепції, як правило, визначають правову соціалізацію поряд із індивідуалізацією як елементи процесу правового виховання, його механізми, котрі визначають зміст і методи відповідно колективістського та індивідуалістського виховання [1, с. 19]. Деякі вчені розглядають правове виховання та правову соціалізацію як різні, але безумовно тісно взаємопов'язані між собою процеси, правове виховання, при цьому, пов'язане з правовим впливом, а правова соціалізація — зі сприйняттям індивідом цього впливу [2, с. 526] і включенням його до системи правовідносин в суспільстві [3, с. 114]. Правове виховання може розумітись у широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі — це довготривалий процес впливу на право-

свідомість і правову культуру, що включає вплив устрою суспільного життя, чинного законодавства, юридичної практики, моральної атмосфери і традицій суспільства, освіти і соціального навчання. При такому розумінні правове виховання фактично отожднюється з правовою соціалізацією. У вузькому розумінні правове виховання є спеціальний, організований, цілеспрямований вплив на правосвідомість особи, на підвищення рівня правової культури людини, групи людей, суспільства в цілому [4, с. 231]. У цьому випадку правове виховання є органічною складовою частиною процесу правової соціалізації. Такий підхід дозволяє виділити стихійну та цілеспрямовану правову соціалізацію, де остання і буде правовим вихованням [5, с. 32]. Співвідношення між правовою соціалізацією і правовим вихованням, як між цілим та частиною, домінує сьогодні у навчальній та науковій літературі.

Визнаючи, виокремлення правового виховання в рамках правової соціалізації слід зазначити, що критерії такого виокремлення чітко не визначені, і в деяких випадках, на теоретичному рівні, дані поняття змішуються.

Важливим критерієм у співвідношенні між стихійною правовою соціалізацією і правовим вихованням є суб'єктивний фактор. Цілеспрямований, систематичний вплив на об'єкти виховання (індивідів, соціальні групи, суспільство у цілому) може здійснювати лише визначене коло суб'єктів. До суб'єктів правового виховання звичайно відносять державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, котрі спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з правовим вихованням. Стихійна правова соціалізація конкретного переліку суб'єктів правового виховання не має. Це пов'язано з особливістю факторів, що впливають на процес соціалізації, до яких відносяться ментальні особливості суспільства, система правових традицій, осмислення власних помилок і подій свого досвіду, життєвий досвід навколишніх людей, власні абстрактні уявлення людини про право, державу, країну, націю, тощо [2, с. 524]. У ході стихійної правової соціалізації людина, індивід є суб'єктом, оскільки набуття соціальних якостей для людини є насамперед життєво необхідною умовою її буття, це, так би мовити, «в її інтересах». Людина є активним агентом процесу соціалізації. У процесі правового виховання людина, скоріше, виступає як об'єкт правовиховного впливу з боку соціуму, тим, «кого виховують» [1, с. 23–24]. Крім того, правовому вихованню, на відміну від стихійної правової соціалізації, підлягають не тільки індивіди, але і соціальні групи, і суспільство у цілому.

Конкретизація суб'єктно-об'єктних відносин у правовому вихованні передбачає можливість чіткої теоретичної розробки та практичного втілення, на відміну від стихійної правової соціалізації, принципів та методів правового виховання. В літературі принципи правового виховання розподіляють на загальні та організаційно-функціональні. До загальних відносять принципи: об'єктивності, локальності механізму

правового виховання, конкретності, науковості, законності, гласності. До організаційно-функціональних — раціональної організації, комплексності й координованості механізму правового виховання, зворотного зв'язку, персоніфікованості, організаційні механізму правовиховної діяльності, підбору й розстановки кадрів. Методи правового виховання — це сукупність способів і прийомів правовиховного впливу, які забезпечують реалізацію та досягнення мети правового виховання. До них належать переконання, покарання, наочність, позитивний приклад, розв'язання юридичних казусів, заохочення, критика й самокритика, наслідування тощо [1, с. 32–35, 38].

На відміну від цілеспрямованої правової соціалізації, тобто правового виховання, стихійна правова соціалізація відбувається під впливом неконтрольованих процесів, тому індивід може засвоювати не тільки зразки належної поведінки, а й такі, що не є бажаними, але поширені у певному соціальному середовищі, сприймаючи їх помилково як належні. Це так звана «асоціалізація», що визначається як процес засвоєння індивідом певних антигромадських, асоціальних норм, принципів, негативних ролей, установок, стереотипів поведінки, які об'єктивно призводять до деформації громадських зв'язків, до дестабілізації суспільства [6, с. 55]. Правове виховання не може бути негативним апіорі, якщо його не розглядати в антидемократичних, тоталітарних суспільствах, коли система правового виховання побудована та здійснюється не у відповідності до основних принципів права.

В теорії правового виховання, традиційно виділяють форми правового виховання, як конкретні способи організації виховного процесу. Сьогодні основними формами правового виховання залишаються: правове навчання, правова пропаганда, юридична практика, безпосередня реалізація права і правове самовиховання [2, с. 522–523]. Правове навчання, правова пропаганда і правове самовиховання являють собою систематичний і цілеспрямований процес впливу суб'єктів на об'єкти правового виховання (особливістю самовиховання є те, що і суб'єктом і об'єктом правового впливу буде одна і та ж особа). Юридична практика і безпосередня реалізація права не мають, стосовно правовиховного впливу, чіткої системності і цілеспрямованості. Фактично, через юридичну практику і безпосередню реалізацію права відбувається вплив на правосвідомість і правову поведінку шляхом накопичення правового досвіду, знань через сприйняття відповідної юридичної інформації щодо діяльності правоохоронних органів, через участь осіб у правозастосовній діяльності, через самостійне здійснення юридичних дій, дотримання заборон, використання дозволів, виконання обов'язків. В даному випадку, більшою мірою, йдеться мова про засоби стихійної правової соціалізації, ніж форми правового виховання.

У матеріалі розглянуті варіанти співвідношення правової соціалізації та правового виховання. Запропоновано розуміння правового виховання як частини правової соціалізації. Виділені критерії

розмежування стихійної та цілеспрямованої (правове виховання) правової соціалізації.

Список використаної літератури:

1. Філософія правового виховання : навч. посіб. / [А.П. Гетьман, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. — Х. : Право, 2012. — 248 с.
2. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 584 с.
3. Соціологія права : навч. посіб. / [В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін.] ; за ред. Н.П. Осипової. — Х. : Право, 2007. — 232 с.
4. Максимов С.І. Правове виховання в сучасних дослідженнях: проблеми і перспективи / С. І. Максимов // Проблеми законності : Акад. зб. наук. праць / [відп. ред. В. Я. Тацій]. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. — Вип. 103. — С. 228–233.
5. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс) / Ю. Н. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2004. — 184 с.
6. Баранов П. П. Правовая психология курсантов вузов МВД России : монография / П.П. Баранов, Л.В. Мещерякова. — Ростов-на/Д. : РЮИ МВД России, 2001. — 168 с.

БОГУЦЬКИЙ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

Національна безпека у своєму онтологічному значенні характеризує певне уявлення про умови існування людини та суспільства і, водночас, постає осмисленням діяльності, яка спрямована на забезпечення сталого існування особистості, суспільства. Онтологічний дуалізм, який проявляється у взаємозалежності безпеки людини і безпеки суспільства, спостерігається як на емпіричному, так і на онтологічному рівнях, а тому вимагає відповідної концептуальної побудови її правового змісту. Проте на перетині національної безпеки і права виявляється, що національна безпека втрачає будь-який смисл без участі держави. Саме державні інститути є активними рушійними чинниками національної безпеки, через державні інститути і реалізацію ними функцій національна безпека набуває тих ознак, які наближують до розуміння її

сутнісного значення. Водночас, право залишає за собою певний змістовний і сутнісний простір існування національної безпеки, затверджуючи її цивілізаційні характеристики. Отже, концептуальне бачення права національної безпеки полягає не лише у пошуках його онтологічного значення серед емпіричних вихідних безпекового стану, але й у сутнісному сприйнятті взаємозв'язку права і держави, що є вкрай важливим. Відтак, право національної безпеки у своїх змістовній та сутнісній основах постає як певна цілісна спільність. Важливо, що побудова концепції правового змісту національної безпеки та, водночас, набуття національною безпекою певної правової форми відбувається внаслідок складного когнітивного процесу, зосередженого навколо особистості та задоволення її потреб.

Ми виходимо на цілісне розуміння національної безпеки виключно з позицій особистісного бачення безпекового стану індивідуальними, колективними суб'єктами суспільства. Зазначимо, що національна безпека є предметом уваги громадянського суспільства, без формування громадянського суспільства та його інститутів висновки про реальний стан національної безпеки, про можливість досягнення такого стану є передчасними, як передчасними у такому випадку є будь-які ідеї стосовно права національної безпеки.

Питання національної безпеки поза громадянським суспільством вирішуються державою, як найбільш потужним у правових комунікаціях соціальним актором. Держава монополізує багато у чому вирішення питань національної безпеки. Наслідком такої монополізації можуть бути реальні факти ігнорування потреб особистості стосовно безпекових умов існування, що формує в кінцевому результаті соціальний конфлікт, вирішення якого стає можливим виключно у спосіб протистояння, результати якого не можуть бути прогнозованими. Попередити конфлікт, або ж вирішити його у фазі розвитку має здатність лише право, нормативи і цінності якого мають універсальне значення як для особистості, так і для суспільства і держави. У цьому, власне, вбачається призначення права національної безпеки. Загроза виникнення певного соціального вакууму, дефіциту права у вирішенні проблеми національної безпеки існує постійно. Такий дефіцит може бути подоланим за рахунок наближення права і держави, за рахунок визначення правового змісту діяльності держави в усіх без винятку напрямках, які ведуть до забезпечення національної безпеки. За таких обставин формування концепції права національної безпеки і правової цілісності національної безпеки набуває неабиякого значення.

Напрями забезпечення національної безпеки мають ознаки багатовекторності, що пов'язується, насамперед, з різноманітністю життєвих потребних характеристик особистості. Взагалі, значення суб'єкта права національної безпеки займає центральне місце у формуванні концепції цього правового утворення як певної системної цілісності.

Концептуалізація права національної безпеки як цілісності виявляє емпіричні дані, які є вихідними, про безпековий стан, а також про діяльність, що спрямована на досягнення такого безпекового стану. Процес онтологічного осмислення емпіричних даних повністю залежить від свідомого ставлення людини та її участі у подальшому формуванні, реалізації нормативно-ціннісних установок щодо національної безпеки. Без усвідомлення людиною численних обставин, які становлять причини, умови, зміст соціального стану безпеки власного існування будь-які ідеї, а тим більше дії, стосовно нормативно-ціннісного обґрунтування національної безпеки, яким і є право національної безпеки, втрачають онтологічний сенс і практичне значення. Національна безпека, як об'єкт нормативно-ціннісного впливу права, безумовно є цілісним і підтверджує правило про необхідність формування не лише загального безпекового стану, але й у кожній безвинятку сфері людського існування.

Важливим у побудові концепції права національної безпеки як цілісності необхідно розглядати розуміння права та його системних ознак. Онтологічне значення правової цілісності національної безпеки демонструє певну закономірність. Річ у тому, що право не лише задає нормативність, загальнообов'язковість соціальних вимог та положень, які стосуються національної безпеки. Право продукує активну силу захисту загальносоціальних інтересів, які виступають у парадигмальному контексті національної безпеки як національні інтереси. Ось у такому поєднанні права і національної безпеки на відносному сприйнятті онтологічних характеристик концепції права національної безпеки відкриваються нові можливості пізнання правової форми існування національної безпеки. Нормативність права і аксіологічна основа права стають незамінними у формуванні соціальної конструкції національної безпеки, яка рефлектується свідомістю, і водночас стає результатом практичної діяльності соціальних суб'єктів, де найбільш відчутною попри практику конкретних індивідів є роль державних інститутів. Конструкт права національної безпеки як цілісності отримує таким чином свою ціннісну основу і завершеність нормативної форми. Аксіологічна основа національної безпеки містить чималу кількість найважливіших для суспільства і людини цінностей та інтересів, досягнення яких виводить соціальне існування на рівень, доступний для задоволення власних потреб, обумовлених необхідністю сталого розвитку. У такому розумінні аксіологія національної безпеки виглядає багатогранною, переходить від однієї якості існування людини і суспільства до іншої, поєднує цінності духовного і матеріального походження, розкривається у напрямі від індивідуальних характеристик до загальних, демонструючи присутність у центрі аксіологічного буття людини та її потреб, де право стає незамінним у визначенні форми та змісту задоволення потреб як людини, так і суспільства в цілому у безпековому існуванні. Ціннісна картина буття є достатньо мінливою, має

свої особливі характеристики в залежності від часу і місця, від стану соціального середовища, від умов, які склалися упродовж історичного періоду у конкретному суспільстві, і, які визначають життя людини. Водночас ціннісна картина суспільного існування демонструє певні сталі показники, які залишаються незмінними і, які через це відносять до фундаментальних цінностей. Серед таких цінностей, насамперед, виявляється цінність життя, утворення такого природного середовища існування людини, де показники рівня життя не є залежними від її діяльності, або ж людська діяльність перестає утворювати перешкоди для безпечного і успішного існування як конкретної людини, так і цілих людських поколінь. Право по-своєму реагує на задоволення ціннісних безпекових установок людини, таке реагування не зводиться виключно до формування нормативних вимог, а дозволяє нормативні приписи адаптувати до ціннісних запитів індивіда, соціальних груп і суспільства у цілому. Відтак, право національної безпеки необхідно розглядати як міжгалузеву системну цілісність норм права, тобто публічно визначених, легітимізованих, ціннісно обґрунтованих правил поведінки, які визначають досягнення і збереження безпечних умов існування людини, суспільства та держави.

КОРМИЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет “Одеська юридична академія”,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат історичних наук, доцент

БЕЗПЕКОВА ДЕТЕРМІНАНТА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Суверенітет, територіальна цілісність, недоторканість кордонів, невтручання у внутрішні справи — всі ці параметри характеризують сучасну демократичну державу, її статус в системі міжнародних відносин. І провідне значення для реалізації цих принципів існування та функціонування держави має категорія безпеки. В рамках цього поняття дається оцінка нормальних умов життєдіяльності суспільства та ефективності виконання державою своїх функцій. А утвердження суверенітету виступає реакцією на існуючі зовнішні та внутрішні виклики, передусім, загрози безпеці. Тобто, можна прослідити нерозривний зв'язок між категоріями суверенітет та безпека.

Саме суверенітет визначає місце та роль держави як суб'єкта світової політики, виступає підставою для контролю над власною територією та для адекватної відповіді в разі загроз безпеці держави. Суверенітет є необхідною умовою також для внутрішньої стабільності,

гарантуючи монополію держави на застосування сили, тим самим мінімізуючи загрози для людини, суспільства і самої держави.

Але, як динаміка процесу формування суверенітету, так і зміни загроз безпеці держав потребують постійної уваги дослідників до цих питань. Тож звернемося до аспекту взаємопов'язаності та взаємовпливів цих двох категорій, що характеризують стан та статус держави та визначають її траєкторію розвитку в сучасних умовах глобалізації, перманентних політичних криз та політичних трансформацій, які включають поглиблення модернізації та демократизації тощо. Питанням взаємодії між державним суверенітетом та безпекою приділяється значна увага у сучасній світовій політичній та правовій думці, починаючи від класиків на зразок Г. Моргентау [1], і закінчуючи дослідниками політики Європейського Союзу, наприклад, такими, як М. Кальдор та М. Мартін [2], С. Крашнер [3], Р. Купер [4], тощо.

Як в класичних теоріях суверенітету Ж. Бодена, Т. Гоббса, Дж. Локка, Г. Еллінека та інших, так і в сучасних теоріях таких авторів як: К. Уолтц, М. Фуко, М. Хардт та інших, суверенітет пов'язується з територіально обмеженою державою, протиставляється імперському універсалізму та характеризує тенденції регулювання економічних і політичних відносин, публічного управління в державі, тобто, окреслює перспективи її розвитку.

Динаміка процесу трансформації сучасної держави детермінується складною системою чинників впливу, важливе значення серед яких відіграє саме чинник безпеки. При цьому безпековий аспект державного суверенітету є найбільш змінною категорією. Адже в сучасних умовах вагу набуває колективна безпека, що пов'язане зі зміною характеру війн та обмеженими потенційними можливостями окремих держав вирішувати функцію захисту власної території без підтримки міжнародної спільноти.

Гібридний характер сучасних війн створює можливості обходити існуючі міжнародно-правові норми гарантій суверенітету держав, значно розширюючи перелік загроз безпеці держави. Тому категорія безпеки стає однією з пріоритетних детермінант процесу державного розвитку та трансформацій суверенітету держави.

Категорія безпеки має широке розуміння: включає зовнішні та внутрішні загрози, виклики військового та невійськового характеру. Вона охоплює різноманітний спектр політичних, фінансово-економічних, інформаційно-психологічних, екологічних, демографічних та інших факторів впливу на процеси розвитку держави. Багатовимірність та нелінійний характер таких впливів створює додаткові складності для виявлення і попередження загроз безпеці держави, для прогнозування та подолання їх наслідків, створення правових гарантій забезпечення суверенітету держави.

Також комплексний аналіз безпекового спектру суверенітету держави конкретизує питання необхідних обмежень суверенітету в інтересах

безпеки та визначає мінімальні і максимальні їх параметри, що не зашкодять суверенітету і не приведуть до його втрати в розрізі мікроісторичної чи макроісторичної перспективи. Це стосується процесів модернізації державного управління, вдосконалення структур громадянського суспільства, розвитку економічної сфери тощо, або інтеграції в світові процеси і змін в системі міжнародних відносин.

Слід зазначити, наявність двосторонньої взаємодії між категоріями суверенітету та безпеки. З одного боку, національний суверенітет надає державі належні інструменти для захисту як власної безпеки, так і безпеки своїх громадян. З іншого боку, існує багато прикладів здійснення міжнародного втручання задля забезпечення тих або інших безпекових питань починаючи від гуманітарних місій до військових операцій з метою припинення дій, що створюють небезпеку або для власного населення держави, або інших акторів міжнародних відносин.

Таким чином, концептуалізація проекту суверенітету нерозривно пов'язана з теоріями і практикою забезпечення безпеки держави в різних вимірах та на різних рівнях.

Масштаби та темпи реалізації завдань безпеки в сучасному Світі постійно зростають, потребуючи інтенсивних та ефективних засобів контролю, які б охоплювали управління і інфраструктуру, духовну та правову і інші сфери життєдіяльності людини, суспільства, держави, міжнародної спільноти. Безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів різних суб'єктів спрямована на різноманітні об'єкти, що обумовлює значну специфіку практичної реалізації досягнення такого стану.

Гарантування прав і свобод людині, стимулювання матеріального і духовного розвитку суспільства, підвищення рівня забезпечення суверенітету держави та зростання темпів прогресивного цивілізаційного поступу людства потребують створення належних безпечних умов існування та функціонування різних інститутів та процесів.

За цих обставин зростає роль суверенних держав в реалізації безпекових проектів та їх спроможність вести цивілізований діалог між собою з метою ліквідації дисбалансу в системі міжнародних відносин, узгодження позицій поряд із збереженням власної ідентичності. І саме пов'язаність категорій суверенітету і безпеки, яка виступає в якості основної детермінанти трансформації національного суверенітету, робить даний процес ефективним. Неоднозначні та багатовимірні загрози безпеці потребують пошуку адекватних відповідей з боку суверенних держав, сприяючи їх розвитку і вдосконаленню.

Список використаної літератури:

1. Morgenthau, H. The problem of Sovereignty Reconsidered. Columbia Law Review. 1948. Issue 48(3). P. 341-365.
2. The European Union and human security: External interventions and missions. Ed. M. Martin, M. Kaldor. New York: Routledge, 2010. 194 p.

3. Krasner, S. 2001. Problematic Sovereignty: Contested rules and political possibilities. New York: Columbia University Press. 2001. 367 p.
4. Cooper, R. The post-modern state and the world order. London: Demos. 2000. 55 p.

СЕРЕБРО МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПРО КАТЕГОРІЇ «СУТНІСТЬ» ТА «ЗМІСТ» В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ

Філософія є надважливою сферою людського знання, яка формує метамову будь-якого окремонаукового пізнання, саме тому необхідним є належне використання її категоріального апарату. Особливо актуальною така проблема є для загальнотеоретичної юриспруденції, яка сама по собі в рамках юридичної науки покликана виконувати методологічну функцію. Та часто саме в теорії держави, як складової загальнотеоретичної юриспруденції, такі філософські категорії як «сутність» та «зміст» набувають невинувато специфічних характеристик.

Так, у більшості сучасних підручників детально розглядаються сутність та форма держави, але зовсім не згадується проблематика змісту держави. Іноді з усіх названих категорій використовується тільки «форма держави». Нерідко поняття сутності, змісту та форми піддаються у державно-правових дослідженнях досить вільній інтерпретації. Так, до термінологічного апарату вводяться такі не відомі філософії явища як формальна та змістовна сторона сутності. Державний режим, який є функціональною, динамічною характеристикою держави, розглядають як елемент форми, хоча з точки зору філософії його варто було б зарахувати до змісту держави [1, с. 57].

Сутність і зміст виражають різну площину розгляду всезагальних властивостей та сторін явища, вони стосуються сфери внутрішнього, явище та форма — сфери зовнішнього. Сутність — це більш загальна та разом із тим більш глибока характеристика. Зміст є більш конкретним, і в силу того багатшим за сутність, він є менш абстрактним і відображає об'єктивний бік даного предмета у певній історичній обстановці. Сутність — це стійке, те, що залишається і являє собою загальне в речі, зміст же текучий, нестійкий, постійно мінливий, такий, що весь час обновлюється. Зміст — це завжди індивідуальне, містить у собі як загальне, так і одичинче; сутність є необхідною в речі, зміст — єдність необхідного та випадкового [3, с. 64].

Саме сутність повинна бути основою для описання будь-якого явища у поняттях. Головна ідея тут полягає у тому, що сутність може змінитися, але тоді і явище перестає бути тотожним самому собі, і від того з'являється якісно інше, яке вже не може бути охоплено попереднім поняттям.

У цьому аспекті досить влучно підібране тлумачення сутності у широко використовуваному підручнику для студентів, що вивчають загальнотеоретичну юриспруденцію: «сутність як філософська категорія, що характеризує те головне в явищі, що визначає його природу, що робить явище самим собою: при зміні сутності об'єкт перестає бути тим, чим він є і стає іншим явищем» [2, с. 34]. Але у подальшому автори не відходять від класичного, суто юридизованого змішання сутності держави з її змістом, говорячи не про класовий і загальносоціальний зміст держави, а про класовий і загальносоціальний зміст сутності.

У сучасній теорії держави часто мова йде саме про сутність держави через вираження інтересу, який вона захищає (класовий та/або загальносоціальний), що багато в чому було перенесено із Марксового вчення про державу. Виникає закономірне запитання: як так могло статися, що таке двояке використання філософської категорії некритично було перенесено в юридичну сферу? Відповідь тут досить проста: панування довгий час марксизму та його, певною мірою, чітку і логічно упорядковану картину світу потім було зруйновано, збереженню ж підлягали дуже часто лише вирвані із контексту положення, уцьому разі і про сутність держави.

У марксизмі все було якраз-таки логічним, сутність держави — класовий антагонізм, зміст — конкретно-історичний його прояв. При цьому, якщо повністю зникають антагоністичні класи, то і змінюється сутність, яка веде до виникнення якісно іншого, нового явища, яке не може називатися державою, чого, власне, і прагнули досягти. Звичайно, це виявилось утопією, і марксистки не надавали чіткої відповіді на запитання, чим буде така організація і яким поняттям вона буде позначатися.

Дуалістичність сутності на теперішній час (поєднання одночасно класового і загальносоціального елементів) виявилася не стільки розв'язанням конкретної наукової проблеми, скільки компромісом між різними концепціями її пояснення, спільним знаменником між минулим і сучасністю, який мав би звести воедино різні прояви держави. При цьому варто говорити не про відмову від такої дуальності і дослідження класових, а краще сказати групових інтересів та загальносоціальних сторін держави. Належність влади, яка є динамічною якістю, вбачається краще розглядати як змістовну характеристику, а не як сутнісну. Саме так вчиняє А.Ф. Черданцев, називаючи відповідний

розділ підручника — «Класові та загальносоціальні елементи у змісті держави» [4, с. 90].

Вбачається, що категорію сутності держави варто розглядати як її статичну характеристику, що проявляється в інституціоналізації складеного нормативного порядку, визначає державу як явище та характерна для всіх періодів її існування. Категорію змісту держави, в свою чергу, необхідно розглядати як динамічний параметр, що покликаний описувати мінливі складові держави різних епох: приналежність влади, забезпечення інтересів різного рівня узагальнення, функціональне навантаження держави тощо. Сутність дає більш глибоке та повне уявлення про природу та характер держави, зміст ширше та більш різноманітно відображає соціальну структуру влади, яка склалася історично.

Список використаної літератури:

1. Давыдова Л.А. Категории «сущность», «содержание» и «форма» государства — кака научная основа построения ученого курса общей теории государства / Л.А. Давыдова, А.А. Шанин // Право и образование. — 2008. — № 1. — С. 57.
2. Оборотов Ю.Н., Крестовская Н.Н., Крыжановский А.Ф., Матвеева Л.Г. Теория государства и права. Государственный экзамен. — 7-е изд. — Х.: Одиссей, 2013. — С. 34.
3. Петров В.С. Сущность, содержание и форма государства / В.С. Петров. — Ленинград : Наука, 1971. — С. 64.
4. Черданцев А.Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А.Ф. Черданцев. — М. : Юрайт-М, 2002. — С. 90.

ФЕДОРОВ ВАЛЕНТИН АНДРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ

Дихотомія сучасної та досучасної держави дає можливість усвідомити якісні відмінності між нині існуючими державами, виявити причини конфронтації між ними та перспективи її подолання. Як вже зазначалося, термін «сучасна держава» використовується в двох значеннях: по-перше, сучасними називають нині існуючі держави, і, по-друге, сучасною вважається така держава, яка відповідає певним цінностям та нормативам. Під поняттям «сучасна держава» М. В. Єлізаров розуміє тип політичної системи, що здійснює управління суспільством, охорону його структури, який в своєму розвитку досяг високого рівня організації, розвинених принципів та ідеалів демократії, чіткого розмежу-

вання світської та релігійної влади, застосовує прогресивні методи та засоби вирішення різноманітних проблем соціального життя [1, с. 7].

Сучасна держава є космополітичною, мобільною, контролює стан навколишнього середовища, секулярною, вітає соціальні та технологічні зміни і характеризується складною системою поділу праці [2, с. 257].

Однією з особливостей ознак сучасної держави є те, що до них можна віднести традиційні ознаки, які змінюються та набувають нових характеристик, а також наявність нетрадиційних, специфічних ознак, які характерні виключно для сучасної держави. Щодо нових характеристик традиційних ознак, то в сучасних умовах важливе значення набуло питання про обмеження та навіть самообмеження суверенітету, отже, можна стверджувати, що у сучасній державі суверенітет є відносним.

В свою чергу, до специфічних ознак сучасної держави можна віднести наступні: розгалужену систему демократичних інститутів влади; наявність сучасних технічних засобів управління; інформаційну безпеку; державний борг та ін.

Отже, образ сучасної держави виявляється здатним нести в собі компоненти традиційних форм держави в їхньому поєднанні з новими інтегративними та ієрархізованими зв'язками, у яких відбувається сучасне державне буття [3, с. 11].

Однією з ознак сучасної держави є державний борг. Історично у держави на її утриманні часто знаходилася бідна частина населення. Історики (зокрема, Тит Лівій) захоплювалися давньоримською державою, яка не лише оплачувала працю чиновників і утримувала армію, але надавала регулярну грошову допомогу солдатам, — ветеранам, престарілим громадянам і навіть тим гладіаторам, які за інвалідністю, у зв'язку з настанням старості не могли розважати жадібних до видовищ римлян [4, с. 96]. Сьогодні ж соціальна функція держави розширилася ще більше.

Гроші з'явилися на певному етапі історичного розвитку, коли в них виникла певна необхідність. Вони походять від деякого корисного блага, обраного ринком (а не державою) в якості засобів обміну. Еволюція коштів призводить до появи неповноцінних грошей. Вони не мають внутрішньої товарної вартості і підрозділяються на забезпечені і незабезпечені. Незабезпечені гроші не мають певного забезпечення, не обмінюються на золото або валютні метали. Їх звернення в господарській системі і платоспроможність зумовлюються довірчою вартістю, під якою розуміється міра купівельної спроможності незабезпечених платіжних вимог пов'язаних з гарантіями прийняття як засобу платежу з боку держави, така форма боргових зобов'язань [5, с. 43]. Проміжним етапом між товарною і довірчою вартістю грошей є представницька вартість — міра купівельної спроможності, яку мають неповноцінні гроші внаслідок обміну на повноцінні.

Втручання держави в грошову систему відбувається на певному етапі її розвитку. Воно здійснюється різноманітними засобами, у тому числі і за допомогою права.

У економічній науці немає єдності поглядів на предмет необхідності втручання держави в процес регулювання грошовою системою. Зокрема, супротивниками такого втручання є М. Ротбард і Г. Хюльсман, які приходять до висновків про те, що гроші не містять нічого специфічного, вимагаючого масштабного державного регулювання [6, с. 57]. Проте втручання сучасної держави в регулювання грошової системи є даністю.

Проблеми обґрунтування необхідності і пошуку найбільш ефективних способів регулювання грошового господарства і управління державними боргами хвилюють дослідників упродовж багатьох століть. При цьому, як справедливо відзначають Б. М. Сабанті і Т. Ш. Тінікашвілі, найбільші розбіжності спостерігаються в поглядах у визначенні методів досягнення кінцевої мети, під якою розуміється якнайповніше і раціональніше задоволення суспільних потреб, в ранжуванні та інтерпретації проміжних орієнтирів і завдань [7, с. 58].

Крім того, власних засобів у держави як правило було недостатньо, або вони взагалі були відсутні, те грошове задоволення повинне було здійснюватися за допомогою зборів з громадян (підданих) [8, с. 459], а також залучення додаткових ресурсів або розподіл доходів, від наданих раніше позик. Історичний досвід людства свідчить про те, що виникнення і розвиток держави зробилися можливими внаслідок наявності у держави власних матеріальних засобів, у тому числі грошових, таких, що добувалися різними засобами, з яких важливе місце займають державні борги. Так, у держави завжди були і є свої економічні і фінансові потреби, без яких вона не може нормально функціонувати та існувати.

В цьому контексті слід звернути увагу на питання про обсяг і кількість функцій держави, яке є одним з найважливіших при аналізі діяльності держави. В основних функціях держави розкривається весь механізм держави, знаходить вираз специфіка органів держави, що складають цей механізм. Визнання трьох гілок влади в механізмі держави визначає класифікацію функцій держави на законодавчі, адміністративні та судові функції. Такий поділ функцій держави дозволяє реально простежити механізм здійснення державної влади.

Мінімальна і максимальна держава по-різному проявляє себе в житті суспільства. Так для максимальної держави характерна висока активність в економічній діяльності і тому однією з найважливіших є економічна функція держави та функція управління державним боргом. Поряд з цим максимальна держава здійснює соціальну функцію, яка пов'язана зі здійсненням соціального захисту осіб, що потребують державної підтримки. Здійснюючи соціальну функцію, держава сприяє забезпеченню зайнятості населення та справедливому розподілу суспільних благ. Соціальна функція у формі державної підтримки здійсню-

ється в галузі освіти, науки, культури та охорони здоров'я. Необхідність охорони навколишнього середовища, екологічні катастрофи, порушення екологічних вимог поставили до порядку денного здійснення державою екологічної функції. Отже, можна говорити не тільки про зміну ознак сучасної держави, а й зазначити і про фактичну зміну у номенклатурі функцій сучасної держави, які може бути розділено на традиційні і нетрадиційні.

До нетрадиційних функцій сучасної держави можна віднести: боргову функцію, екологічну функцію, інформаційну функцію та ін.

Отже, формування боргової функції як основної функції сучасної держави полягає передусім у тому, що для того, щоб правляча еліта ефективно використала державну владу, держава повинна мати власні матеріальні засоби: власність у вигляді нерухомості (адміністративні будівлі, устаткування); комунікації (шляхи сполучення, залізничний і автомобільний транспорт); грошові кошти, щоб містити весь цей комплекс, оплачувати працю держслужбовців, містити поліцейський апарат, армію і вирішувати інші завдання.

Список використаної літератури:

1. Елизаров М. В. Современное государство в эпоху глобализации: социально-философский анализ : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 — Социальная философия / Елизаров Михаил Владимирович. — Уфа, 2010. — 21 с.
2. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. — О. : Фенікс, 2012. — 492 с.
3. Оборотов Ю. М. Поняття «образ держави» та його різновиди в умовах глобалізації / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — О. : Юридична література, 2003. — Вип. 21. — С. 7-12.
4. Бельский К. С. Государство и налоги (цикл материалов по теории налогового права из пяти частей. Часть 1. Взимание налогов как существенный признак государства) / К. С. Бельский // Право и государство: теория и практика. — 2007. — № 8 (32). — С. 94-97.
5. Деньги. Кредит. Банки : учебник / под ред. В. В. Иванова, Б. И. Соколова. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — 848 с.
6. Ротбард М. Государство и деньги: как государство завладело денежной системой общества / М. Ротбард. — Челябинск : Социум, 2003. — 166 с.
7. Сабанти Б. М. Денежное хозяйство России : монография / Б. М. Сабанти, Т. Ш. Тиникашвили. — М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. — 285 с.
8. Чичерин Б. Н. Собственность и государство / Б. Н. Чичерин. — М. : б. и., 1883. — Ч. 2. — 459 с.

ДЗЕВЕЛЮК МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ ДЕЛЕГУВАННЯ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Ключові тенденції глобального управління трансформують сьогодні уявлення про функціонування сучасної держави. Однак трансформація функціональної структури держави відбувається не лише за допомогою зовнішніх сил та факторів, які спонукають держав взаємодіяти в межах горизонтальних і вертикальних форумів, спрямованих на вирішення глобальних проблем, а й шляхом зміни взаємин між державою та суспільством. Уже не раз підкреслювалося, що однією з найбільш потужних рушійних сил, які зумовлюють зміну акцентів у розумінні та здійсненні функцій держави є те, що розвиток сучасних технології часто-густо робить державу надлишковим інструментом вирішення проблем як для окремих громадян, так і для цілих соціальних груп. Відтак, держава перетворюється з управлінської структури, що є відмежованою від суспільства й існує «над» ним, на управлінську структуру, що розчинена в міріадах комунікацій, і вимушена подекуди навіть боротися за те, щоби бути єдиним легітимним центром ухвалення рішень загального значення.

За таких умов усе більш помітною є тенденція делегування функцій держави іншим політичним акторам, яка зумовлена фундаментальними причинами. Окрім очевидних, пов'язаних з початком домінування горизонтальних комунікацій над вертикальними, а також більшою ефективністю реалізації функцій, переданих в аутсорсинг, є й трансформація ролі держави у суспільстві, яка раніше вбачалась в онтологічно зумовленому монопольному становищі щодо здійснюваних нею функцій [1, с. 112]. Тепер приватні компанії, навіть окремі фізичні особи можуть реалізовувати державні функції ефективніше, а головне — економніше, ніж громіздкий державний апарат. Роль держави починає зводитися передусім до того, що вона стає політико-функціональним форумом для вироблення загальних політик, за умов, коли майже всі ключові функції держави — охорона правопорядку, здійснення правосуддя, навіть покарання злочинців і стягування мит — можуть бути делеговані за межі державного апарату. Мабуть, це одна з найбільш разючих і помітних тенденцій у розвитку функцій сучасної держави серед усіх інших.

Традиційною формою делегування є *публічне делегування функцій*, коли держава передає певну частину своїх повноважень на рівень місцевого самоврядування і навпаки. Ця форма делегування функцій

широко використовується в Україні та історично здійснюється в двох формах: делегування повноважень у взаєминах органів місцевого самоврядування, яке розуміється як разове на визначений або невизначений строк надання окремих державних повноважень для реалізації їх органами місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади: делегування правотворчості, суть якого полягає в тому, що всередині механізму держави відбувається передача правотворчої функції від одного органу до іншого (зазвичай, від парламенту — до уряду). Однак у сучасних умовах поширення набуває також делегування правотворчості за межі механізму держави, коли здійснюється так звана «м'яка» правотворчість [2, с. 149].

Однак не менш цікавим є *приватне делегування функцій*, що є красномовним свідченням децентрації та децентралізації державних функцій. В Україні, зокрема, цей тренд виражений у становленні інституту приватних виконавців судових рішень, а також інституту приватних нотаріусів. Однак світовий досвід з делегування функцій держави приватним структурам є набагато ширшим: практикуються приватні пенітенціарні заклади, приватні детективні бюро, самоконтролюючі підприємства тощо. Не менш затребуваною сьогодні стає практика аутсорсингу й аутстафінгу державних функцій [2, с. 150].

До найбільш красномовних прикладів аутсорсингу можна віднести поширення м'якого права, створюваного, зазвичай, за межами офіційної правової системи, але якому згодом може надаватися сила офіційного законодавства. Головна ідея полягає у децентрації правотворчості й передачі цієї функції тим суб'єктам, які в змозі здійснити її краще й більш професійно.

Міжнародний досвід свідчить, що застосування аутсорсингу у державному управлінні дійсно допомогло підвищити якість функціонування держави. Так, світовою практикою для держав з переходною економікою є аутсорсинг митниць у вигляді зовнішнього управління ними, оскільки саме митна система традиційно вважається однією з найбільш схильних до корумпованості [3, с. 174–176].

Такий режим «зовнішнього управління» у вітчизняній управлінській культурі часто сприймається як щось негативне й таке, що суперечить усталеним традиціям й професіоналізму. Однак, як свідчить практика, це дає змогу суттєво підвищити ефективність здійснюваних функцій, зламати корупційні схеми, а також підвищити іміджеву привабливість відповідної сфери державного управління.

Для України найбільш жваво обговорюваним прикладом делегування державних функцій сьогодні є запровадження інституту приватних виконавців. Дійсно, цей інститут як приклад делегування примітний щонайменше двома рисами. По-перше, він стосується виконання судових рішень, тобто правозастосування — сфери, яка традиційно перебувала в монополії державного апарату. По-друге, він легалізує раніше неінституціоналізовану колекторську діяльність.

У цьому проявляється прихована тенденція у функціонування сучасної держави: сьогодні поступово втрачає значення те, хто або що робить, більш важливим є результат відповідної діяльності. У цьому сенсі приватні виконавці, безумовно, не є носіями легітимності держави (так само як не є ними, наприклад, приватні нотаріуси – ще один приклад делегування державних функцій), а тому з ними не можуть асоціюватися політичні оцінки, атрибутовані державному механізму [2, с. 157].

Іншим не менш показовим прикладом приватного делегування функцій є поширення практики приватних пенітенціарних установ. Міжнародний досвід показує, що приватні в'язниці можуть не тільки покращити стан пенітенціарної системи, а й принести в державний бюджет додаткові кошти.

Отже варто сказати, що світова тенденція функціональної деконцентрації та децентралізації державності буде зберігатися і лише посилюватися, і згодом лишиться не так багато функцій, які держава здійснюватиме в монопольному режимі. На це вказує низка факторів: поширення приватного делегування на ті сфери, які типово асоціюються саме з державою та її владою (пенітенціарна система чи охорона правопорядку); неспроможність держави швидко та ефективно реагувати на зміни в соціальній структурі, що потребує постійного залучення різних експертів на основі аутсорсингу; нарешті, поширення практики саморегуляції, яка стала особливо потужною рушійною силою розвитку м'якого права.

У самому процесі делегування функцій не варто вбачати негативні прояви руйнації чи стагнації держави. Сучасна держава не може і не повинна бути функціональним монополістом, яким була досучасна держава. Саме тому делегування функцій має розглядатися в аспекті оптимізації державного апарату та його переорієнтації на нові, більш ефективні й зважені стратегії і практики. Сучасна держава усе більше перетворюється на центр ухвалення рішень і координації їх реалізації, сама ж реалізація не обов'язково повинна здійснюватися державним апаратом, який може бути до цього просто не пристосованим. Як уявляється, розширення практики приватного делегування державних функцій, навпаки, дасть змогу державі більш чітко визначити своє місце у структурі сучасного суспільства на основі нових форм і методів комунікаційних взаємодій із ним.

Список використаної літератури:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства й бідності. К.: Наш формат, 2016. 440 с.
2. Дзевелюк, М. В. Традиції та новачі в розвитку функцій сучасної держави : 12.00.01 : дис. ... канд. юрид. наук / Дзевелюк Марина Володимирівна ; НУ

«ОЮА», наук. керівник В. В. Дудченко, офіційні опоненти: С. Г. Стеценко, Д. Г. Манько. — Одеса, 2017. — 209 с.

3. Квеляшвілі І. Зарубіжна практика застосування аутсорсингу в органах державної влади: перспективи для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 4. С. 171–178.

БОНДАРЕНКО АЛІНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПОЛІСУБ'ЄКТНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Змістовна характеристика правозахисної діяльності сучасної держави, яка сьогодні значною мірою визначається активним розвитком доктрини позитивних зобов'язань держави, має доповнюватися також аналізом ключових напрямів цієї діяльності. У цьому контексті важливо усвідомлювати, що на відміну від більшості видів державної діяльності, правозахисна є інтегрованою в загальну політичну й правову структуру суспільства, а тому її реалізація залежить не лише від держави, але й від інших суб'єктів.

Саме такий полісуб'єктний характер правозахисної діяльності визначає три ключових напрями її реалізації, які стануть предметом аналізу в рамках цього підрозділу. По-перше, сам захист прав у наш час все частіше здійснюється державою через антидискримінаційні заходи, адже саме формальна й субстантивна нерівність сьогодні є ключовим фактором порушення прав людини не лише в перехідних, але й розвинених демократичних суспільствах. По-друге, взаємодія держави з іншими суб'єктами правозахисту, передовсім неурядовими організаціями, є фундаментальною запорукою ефективності гарантування прав людини і їх відновлення в разі порушення. У цьому контексті проявляється унікальний характер правозахисної діяльності держави, яка реалізується здебільшого в тісному контакті з недержавними інституціями. Нарешті, по-третє, загальним тлом ефективності правозахисту є заохочення, яке дозволяє побудувати інклюзивну й децентралізовану систему правозахисту, яка лише підтримується державою.

Правозахисна діяльність є складним механізмом, в якому задіяно мережу суб'єктів, як державних, так і недержавних, які взаємодіють у різних напрямках забезпечення прав і свобод людини. Роль держави в цьому механізмові має бути окреслена не тільки з точки зору змістовної характеристики правозахисної діяльності, але й з погляду необхідності постійного включення в цілісну інституційну мережу забезпе-

чення прав людини. Саме тому поряд з основним напрямом правозахисту – антидискримінаційним, важливо окреслити взаємодію держави з іншими суб'єктами цього механізму.

Своєрідним ідейним фоном, на якому вибудовується правозахисна діяльність держави, є включеність держави в контекст заохочення прав людини. Саме на цьому аспекті акцентується увага в Паризьких принципах (Паризькі принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини) [1], які вимагають, щоби правозахисна діяльність держави супроводжувалася заохоченням прав людини. Паризькі принципи є стандартами, яких мають дотримуватися всі національні правозахисні установи, а також вони містять додаткові принципи, які застосовуються тільки до установ, які володіють «квазісудовими» повноваженнями. Заохочення прав людини полягає у створенні національної культури прав людини, в умовах якої процвітають терпимість, рівність і взаємна повага. Так, наприклад, правозахисні установи мають поширювати серед населення інформацію про права людини і сприяти взаєморозумінню та повазі кожному прав інших людей.

Таке заохочення може полягати в: 1) поширенні інформації серед населення через проведення інформаційно-просвітницьких кампаній; 2) підготовці кадрів як у цілому, так і для ключових груп, таких як неурядові організації, співробітники поліції, посадові особи пенітенціарних установ, військовослужбовці, журналісти та співробітники судових органів; 3) виданні публікацій, наприклад, щорічних і спеціальних доповідей; 4) проведенні семінарів і практикумів; 5) розробці учбових програм для шкіл від рівня початкової освіти до рівня середньої освіти й навчання на більш високому рівні в партнерстві з органами освіти; 6) заходах за участю засобів масової інформації, випуску прес-релізів і проведенні прес-конференцій. Крім того, національні правозахисні установи можуть також виконувати роль національного сховища або архіву для документації з прав людини та інших документів, які мають серйозні наслідки для прав людини. Ця робота може проводитися за підтримки внутрішніх архівів або центрів документації, які систематично здійснюють збір і класифікацію даних про права людини, причому не тільки в службових цілях, але й для студентів, юристів, неурядових організацій та громадськості в цілому [2, с. 21–22].

З усіх цих напрямів найбільш фундаментальне значення належить освітньому. Зміст освітніх програм, серед іншого, має бути спрямований на вироблення критичного мислення у громадян. Таке мислення передбачає здатність ставити під сумнів будь-яке переконання, твердження чи аргумент і готовність прийняти лише ті з них, які відповідають розумним вимогам щодо послідовності й обґрунтованості. Підготовка такої спроможності потребує розвитку логічного мислення у людини, а також прагнення перевіряти те, що вона чує або читає на предмет узгодженості міркувань, точності фактів і правильності суд-

жень. М. Нуссбаум підкреслює, що критичне мислення має надзвичайно важливе значення для виховання гарного громадянина в суспільстві, що має якимось справлятися із присутністю людей, які відрізняються за етнічною приналежністю, кастою та релігією. Шанс на адекватний діалог між культурними кордонами з'являється тільки тоді, коли молоді громадяни знають, як у принципі брати участь у діалозі та обговоренні [3, р. 388].

Переходячи безпосередньо до напрямів, за якими держава здійснює свою правозахисну діяльність, необхідно зауважити, що в основі її лежить, безумовно, антидискримінаційний. Проблематика протидії дискримінації вже тривалий час складає невід'ємну частину так званого права прав людини (*human rights law*) й утворює окремий інститут права недискримінації (*non-discrimination law*) [4, с. 12].

Дискримінація (від лат. *discriminatio* — розрізнення) полягає у відхиленні від стандарту загальної рівності, наданні суб'єктам виходячи з будь-яких відмінностей різного захисту з боку закону чи суду, запровадженні різних прав, свобод і обов'язків за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, етнічного й соціального походження, майнового та іншого стану. Право всіх людей на рівний захист від такої дискримінації як логічне продовження ідеї рівності всіх людей у своїй гідності й правах було передбачене у статтях 2 і 7 Загальної декларації прав людини 1948 р. [5, с. 24].

Співпрацю з неурядовими організаціями щодо дотримання принципу недискримінації умовно можна розділити на такі види спільної діяльності: 1) аналіз чинної нормативно-правової бази або проєктів нормативно-правових актів (громадська експертиза) та розробка норм і правил, які б дозволили органам державної влади уникати дискримінації та нерівного поводження в своїй роботі; 2) навчання працівників органів державної влади та місцевого самоврядування дотримання принципу недискримінації та рівності, запобігання та протидії дискримінації; 3) збір даних про індивідуальні випадки дискримінації та моніторинг ситуації в певних сферах та/чи щодо окремих груп; 4) проведення опитувань і наукових досліджень; 5) просвітницька діяльність, зокрема спрямована на виховання толерантності та поваги до розмаїття та підвищення правової обізнаності про можливості захисту від дискримінації [6, с. 44–47].

Підсумовуючи, можна зазначити, що правозахисна діяльність сучасної держави все більшою мірою переорієнтовується на створення інклюзивних і полісуб'єктних моделей правозахисту. Держава, все ще перебуваючи в центрі механізму захисту прав людини, починає сприяти децентралізації правозахисту шляхом, по-перше, створення умов для попередження порушень прав людини, на що насамперед націлено антидискримінаційну діяльність сучасної держави; по-друге, взаємодії з недержавними суб'єктами правозахисту; по-третє, заохочення станов-

лення неправових культурних контекстів, в яких права людини набувають більш гармонійного соціального звучання.

Список використаної літератури:

1. Принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини [Паризькі принципи]: Додаток до Резолюції 48/134 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993. URL:<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/international-cooperation/international-instruments/paris-principles.html>
2. Национальные правозащитные учреждения. История, принципы, роль и функции. Серия материалов по вопросам профессиональной подготовки № 4 (Rev. 1). Нью-Йорк, Женева: Управление Верховного комиссара ООН по правам человека. 2010. 211 с.
3. Nussbaum M. C. Education and Democratic Citizenship: Capabilities and Quality Education. *Journal of Human Development*. Vol. 7:3. P. 385–395.
4. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 11–20.
5. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3. С. 23–34.
6. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

ДЖУРАЄВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У сучасній науковій літературі при визначенні поняття «функції держави» дослідники здебільшого акцентують увагу на виокремленні основних напрямів її впливу на різноманітні сфери і галузі суспільного життя з метою забезпечення їх стабільного розвитку, а отже, і належного рівня законності та правопорядку в публічно-приватному житті. Цим підходом, безумовно, не обмежується вся палітра доктринальних визначень цього складного загальнотеоретичного поняття, яке може тлумачитися також, зокрема, через вираження сутності держави шляхом забезпечення системи відповідних соціальних інтересів, як засіб вирішення державою практичних завдань у процесі суспільного

розвитку, як закріплені у законодавстві напрями її діяльності тощо [4, с. 269].

Конституційна практика більшості держав підтверджує існування в сучасній державі технологічних (владних) функцій. Критерієм виділення цих функцій виступають способи діяльності держави. Крім законодавчої, виконавчої і судової функцій, до даного класу іноді відносять інформаційну, фінансову, територіальну, оборонну функції, функцію програмування і планування та інші, хоча і визнають відсутність системи чітких критеріїв такої класифікації [3, с. 48–49].

У цілому, погоджуючись із запропонованою диференціацією, доцільно звернути окрему увагу на інформаційну або комунікативну функцію, яка характеризує напрями та види діяльності так званої четвертої влади — засобів масової інформації. Адже у сучасному світі визначальним фактором практично всіх державотворчих процесів стала інформація, що прискорила процеси глобалізації та інтернаціоналізації. Специфіка інформації як ресурсу впливає на «розосереджуваність» елементів інформаційної функції і змішування її з іншими напрямками державної діяльності.

Як зазначає О.М. Лошихін, у науці чітко намітилася тенденція оформлення і доктринального визнання інформації (комунікації) як самостійного напрямку державної діяльності. Втім, лише в останні роки почали з'являтися наукові публікації, присвячені дослідженню інформаційної функції держави. Однак серед учених-правознавців сьогодні немає єдності думки не тільки щодо історії виникнення, сутності, змісту, суб'єктно-об'єктного складу та механізму реалізації цієї функції держави, а й щодо її іменування. Зокрема, використовуються терміни «інформаційна функція держави», «інформаційно-комунікативна функція держави», «комунікативна функція держави».

Попри дискусійність цього питання, категорія «комунікативна функція держави» є найбільш оптимальною. Адже комунікація — це власне й обмін інформацією, що має на увазі суб'єкт-об'єктні відносини та обов'язкове застосування принципу зворотного зв'язку. А саме це сьогодні і стає метою всієї системи публічної влади та управління, насамперед у контексті перспективи проведення в Україні конституційної, адміністративної, муніципальної та інших реформ, потреба в яких сьогодні вже не викликає сумніву. Курс на формування так званої сервісної держави, що має швидко та якісно надавати громадянам і організаціям публічні послуги, необхідно налагодити взаємодію публічно-владних структур із громадянами та організаціями, тобто комунікацію, взаємний обмін інформацією, що сьогодні має нерівноправний, далеко не партнерський і зовсім нерівний характер, як того вимагають принципи розвитку демократичної, соціально-правової держави та громадянського суспільства.

Комунікативна функція має свій зміст, способи і структури, своє забезпечення. Специфіка цієї функції полягає у способах її впливу на

суспільство: цілеспрямована інформованість населення, а часом маніпулювання суспільною свідомістю, інші способи передачі інформації створюють необхідні умови для існування та функціонування інших галузей влади, всієї держави [1, с. 265–266].

Загалом, «комунікативна» – прикметник від іменника «комунікація» (з лат. communico – спілкуюсь із кимось; зв'язок, повідомлення). Цим словом позначається термін, що має багато значень і визначень, однак головна ідея, закладена у його зміст, – процес збільшення спільності та єдності між учасниками (спілкування) на основі передавання та одержання «повідомлень» (інформації). Автор цього визначення – провідний американський теоретик медій Д. Мак-Квейл зазначає, що «існують теоретичні розбіжності щодо того, чи слід вважати комунікацією передавання чи висловлення повідомлення само собою, без доказів рецепції, впливу або досягнення мети. Найважливіші аспекти стосуються двох питань: ступеня реакції або зворотно-го зв'язку є також соціальним зв'язком» [2, с. 487].

Специфіка інформації як ресурсу впливає на розосереджуваність елементів комунікативної функції та поєднання з іншими напрямками і видами державної діяльності, то ця функція є похідною від функції держави щодо захисту прав і свобод людини, а також політичної, економічної, соціальної та інших об'єктних функцій держави, тому що здійснення будь-якої з них неможливе без інформаційного компонента.

У сучасних умовах, можна стверджувати, що комунікативна функція має всі істотні ознаки функцій держави, що виділяються в сучасній теорії держави. Ця функція держави є цілісним та самостійним напрямом та видом діяльності держави в інформаційній сфері, важливість правового регулювання якої зумовлена об'єктивними процесами інформатизації державно-правових процесів, політичних та соціально-економічних відносин.

Список використаної літератури:

1. Лошихін О.М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави / О.М. Лошихін // Публічне право. – 2013. – № 2 (10). – С.263–268.
2. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / перекл. з англ. О. Вольна, Г. Статків / Деніс Мак-Квейл. – Львів: Літопис, 2010. – 538 с.
3. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / [відп. ред. В. Ф. Погорілко]. – К.: А.С.К., 2003. – 652 с.
4. Сунегін С.О. Функції сучасної держави: питання аксіологічного осмислення / С.О. Сунегін // Альманах права. – 2017. – Вип. 8. – С. 269–277.

КОВБАСЮК СТЕПАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Існування сучасної держави пов'язане з постійним розвитком її інститутів, вдосконаленням її інституційної та функціональної систем. Сьогодні основними факторами інституційних змін в державі є глобалізація та інформатизація. У дослідженнях інституціоналістів, присвячених вивченню цих процесів, підкреслюється одне з його найважливіших наслідків — зміна функцій державної системи. Якщо раніше державні інститути самостійно визначали основні параметри національної внутрішньої і зовнішньої політики то сьогодні поняття національного суверенітету розмивається.

Сучасній державі властиво нести постійну відповідальність за забезпечення людей товарами і виправлення помилок ринку для сприяння економічному зростанню і стабільності. Що призводить до формування торгівельної держави у котрій формуються інші політичні і економічні інтереси в порівнянні з колишнім національною державою. Акцентуючи увагу на торгівлі, а не на силовий експансії, вона більшу частину своїх ресурсів направляє на розробку і виробництво нових товарів і на завоювання нових позицій на міжнародному ринку [1, с. 13].

Появі такого типу держави є наслідком чотирьох чинників. По-перше, дією великого числа ТНК, що створили глобальні мережі виробництва і розподілу товарів. По-друге, торгівельна держава спирається на відкриту міжнародну торговельну систему. По-третє, торгівельні держави забезпечують власну безпеку за допомогою колективних зусиль, а не через відокремлення. По-четверте, торгівельні держави визнають, що у взаємозалежному світі вони не можуть зайняти позицію ігнорування міжнародних організацій і режимів без серйозних економічних і політичних втрат для себе.

Та оскільки при функціонуванні нерегульованого вільного ринку годі відвернути соціальні проблеми, то держави не змогли залишатись осторонь цих процесів, як би цього не хотіли корпорації. Тому держави закономірно мусили вдатися до соціал-демократизму як до природної реакції на зростаючу силу корпорацій. Деякі автори зазначають, що саме це стало причиною приходу до влади соціал-демократії в більшості розвинутих країн [2, с. 49]

Досвід формування торгівельної та соціальної держави продемонстрував неспроможність традиційних інститутів ефективно вирішувати завдання сучасної держави пов'язані з інтеграцією держави у міжнародне співтовариство та регулювання економічних відносин

разом з підтримкою мінімальних соціальних стандартів. Це зумовлює формування іншої інституційної моделі держави – сервісної держави.

Визначальними особливостями сервісної держави є те, що в сервісній державі більша частина функцій реалізується «за запитом», тобто сервісна держава є пасивною. Демонізація функцій веде до появи альтернативних інститутів, що здійснюють функції держави. Наразі інститути громадянського суспільства поступово інституційно витісняють державу.

Таким чином, можна стверджувати, що сервісна держава – це функціональна модель сучасної держави, зорієнтована на максимальну децентрацію і децентралізацію функцій, реалізація яких здійснюється, як правило, на конкурентних засадах в ситуативному режимі [3, с. 66].

Інституалізація сучасної держави відбувається за наступними напрямками:

1) нормативний – формування стійких моделей поведінки суб'єктів, закріплення цих моделей в різних джерелах;

2) організаційний – організаційне забезпечення ефективного функціонування встановлених моделей поведінки суб'єктів за допомогою створення різних соціальних структур, формування механізмів громадського контролю та зовнішніх атрибутів інститутів;

3) функціональний – формування цілей і завдань, а на їх основі напрямків діяльності інститутів. Функції інститутів в першу чергу полягають в консолідації суспільства і регулювання взаємовідносин між суб'єктами;

4) суб'єктний – інститути формують систему статусно-рольової диференціації, поділу праці, що призводить до професіоналізації індивідів. Саме в інститутах поділ функцій і відносини взаємозалежності між індивідами стають відтвореними, що обумовлює формування якісно нових вимог до суб'єктів, які формують інститут.

Інституалізація моделі сучасної сервісної держави в Україні повинно проходити за наступними напрямками:

1. Нормативний аспект пов'язаний з формуванням ціннісного підґрунтя інституалізації, формування нової етики державних службовців на основі правових демократичних цінностей, свободи особистості, заборони дискримінації.

2. Суб'єктний напрям пов'язаний з формуванням концепції відповідального лідерства та відбору кваліфікованого персоналу.

3. В рамках організаційного напрямку інституалізації повинна бути сформована система зворотного зв'язку та відкритості інститутів держави, що відповідає моделі електронного урядування.

Результатом цього процесу повинно стати побудова поліцентричної держави, в якій інституалізується реальний розподіл влади відбувається посилення ролі інститутів громадянського суспільства в формуванні і здійсненні державної політики.

Список використаної літератури:

1. Любашиц В.Я. Методология исследования государства и государственной власти (системно-структурный аспект) / В.Я. Любашиц // Северо-Кавказский юридический вестник. — № 2. — С. 3-24.
2. Михайлина Д. Держава і транснаціональні корпорації в умовах корпоративного глобалізму / Д. Михайлина // Україна: аспекти праці: Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. — 2006. — № 7. — С. 46-50.
3. Дзевелюк М.В. Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави / М.В. Дзевелюк // Актуальні проблеми держави і права. — 2017. — № 65. — С. 60-67

ФЕДОРОВА ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права

МЕДІАЦІЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ

Захист судом порушених прав — ефективна і цивілізована форма захисту. Саме ця ідея покладена в основу авторитетних міжнародних документів у галузі прав людини та ст. 55 Конституції, де права і свободи людини та громадянина захищає суд. Всі інші правоохоронні органи працюють на правосуддя і їх діяльність щодо захисту прав людини отримує остаточну оцінку в суді з позицій права [1, с. 57].

Однією з вагомих процедур в контексті забезпечення права людини на справедливий суд є процедура присудової медіації, яка, в свою чергу, повинна стати одним з основних принципів зміни політики судової влади. Пункт 5 Директиви Європейського парламенту і Ради Європи № 2008/52 щодо створення правового простору свободи, безпеки та справедливості, повинен охоплювати доступ і до судових, і до позасудових методів вирішення спорів [2]. Процедура присудової медіації дає змогу вирішити самостійно конфлікт, забезпечуючи таке рішення силою судової влади.

Більш ніж двадцять років тому поняття «медіація» прийшло в Україну з практики демократичних розвинутих країн. Важливою особливістю сучасної медіації є те, що вона входить до пакету інших методів позасудового неформального врегулювання спорів, таких як арбітраж, примирення, міні-суди, експертна оцінка. І все ж медіація є найбільш яскравою і найпоширенішою альтернативою судам.

Медіація, за визначенням Н. Крестовської, є позасудовою структурованою процедурою врегулювання конфлікту шляхом переговорів його учасників за допомогою нейтрального посередника-медіатора [3]. Тобто, медіація є особливим видом посередництва, що передбачає

участь третьої сторони у вирішенні конфлікту, обов'язково нейтральної, яка зацікавлена лише в тому, щоб сторони вирішили свій спір з максимальною вигодою для себе, проте не надає жодної оцінки діям і рішенням сторін конфлікту [1, с. 68].

На думку О. В. Белінської «медіація» — це добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у процесі структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми (головними ознаками визначається добровільність, конфіденційність, наявність структурованої процедури проведення, часткове втручання третьої сторони (медіатора), що передбачає допомогу у налагодженні спілкування та сприяння проходженню справи) [4, с. 158-159].

Незважаючи на розмаїття точок зору щодо визначення посередництва, більшість юристів погоджується з тим, що вирішення проблем між сторонами, розв'язання конфлікту при медіації здійснюється на основі переговорів за участю нейтрального посередника [5, с. 11].

Занурюючись в історію розвитку руху за альтернативне вирішення спорів, слід вказати, що саме у 1976 році в Сполучених Штатах Америки під час проведення національної конференції імені Роско Паунда «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя в США», відомої як Паундська конференція, було розроблено документи, що становлять політичну платформу руху за медіацію [6, с. 155].

Важливим історичним документом була доповідь професора Ф. Сандера, який представив ідею «будинку правосуддя з багатьма дверима». У такому суді спеціальний службовець попередньо переглядав би позови, що надійшли до суду, і пропонував би сторонам обрати з безлічі варіантів такий метод вирішення спорів, який найповніше задовольняв би їхні потреби у конкретному спорі [7, с. 227–228].

Наступні 30 років ознаменувалися стрімким зростанням кількості медіацій, арбітражних процедур, міні судів, процедур експертної оцінки та інших схем позасудового вирішення спорів практично у всіх галузях права в США, в тому числі й у сфері публічних правовідносин.

З кінця XX ст. медіація та інші процедури позасудового вирішення спорів почали активно поширюватися в усьому світі. Країни прецедентного права, такі як Канада, Велика Британія, Австралія і Нова Зеландія, швидко підхопили цю суспільну і правову новачку і створили інститути позасудового вирішення спорів, подібні до тих, які існують у США.

На рівні Європейського Союзу подією стало ухвалення Європейської Комісією Директиви «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» 2008 р.

Медіація або посередництво відіграють важливу роль серед альтернативних способів вирішення господарських спорів. Цей спосіб вирішення господарських спорів не називається в цивільному та госпо-

дарському законодавстві у числі способів розв'язання конфліктів, але все більше зацікавлює вчених та практичних працівників.

Механізм досудового врегулювання спору за участю судді був перейнятий з Каліфорнії (США). Ще у 1982 р. були прийняті практичні директиви щодо застосування цього механізму на тимчасовій основі, а у 1989 р. розпочалося повноцінне застосування процедури для врегулювання сімейних спорів[8].

Разом з тим, слід погодитись з І. Бутирською, що процедура врегулювання спору за участю судді дуже нагадує медіацію, однак не є нею, адже на сьогодні взагалі на законодавчому рівні не закріплений процесуальний статус, права та обов'язки медіатора, не розроблені організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів [9, с. 276]. Проект Закону України про медіацію ще в листопаді 2016 р. було прийнято Верховною Радою України у першому читанні, однак до сьогодні чинного закону про медіацію не має.

Загалом, слід відзначити, що питання можливості вирішення за допомогою медіації публічно-правових спорів, що виникають із господарських правовідносин, є дискусійним у правовій науці. Якщо одні вчені вважають, щоне виникає сумнівів щодо ефективності використання медіації при вирішенні публічно-правових спорів (зокрема, у сфері управління господарською діяльністю [10, с. 60], то на думку інших – застосування медіації до публічно-правових спорів, не є можливим, адже в таких випадках домінує не пошук компромісів, а встановлення законності в діях органів державної влади [11, с. 67].

Таким чином, переваги медіації (конфіденційність, швидкість вирішення спору, узгодження інтересів кожної зі сторін, економність тощо), у порівнянні із захистом прав суб'єктів господарювання в судовому порядку, повинні враховуватись при активному її впровадженні у сферу господарської юстиції. Позитивним проявом застосування медіації варто розглядати розвантаження судових органів.

Список використаної літератури:

1. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Наталія Михайлівна Грень ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2017. – 250 с.
2. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a95].
3. Крестовська Н. Медіація в Україні : нюанси законодавчого врегулювання / Н. Крестовська, Л. Романдзе, Т. Барабаш // Юридичний вісник України : все про закони – в одній газеті. – 2017. – 3-9 берез. – No 9. – С. 13. – Ре-

- жим доступу : <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/03/stattya-Mediatsiya-v-Ukrayini-nyuansi-zakonodavchogo-vregulyuvannya.pdf>.
4. Белінська О. В. Медіація — альтернативне вирішення спорів / О. В. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 1. — С. 158-172.
 5. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів / В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. — 2012. — Вип. 90. — С. 10-15
 6. Крисюк Ю. П. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: історія впровадження в зарубіжних країнах і перспективи для України / Ю. П. Крисюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. — 2016. — Вип. 38(2). — С. 154-157. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38%282%29__40
 7. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації в зарубіжних країнах / Т. Кисельова // Право України. — 2011. — № 11-12. — С. 225-234.
 8. Левицький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді[Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/mediaciya-vs-vregulyuvannya-gospodarskogo-sporu-za-uchastyu-suddi.html>
 9. Турман Н. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства / Н. Турман // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 3. — С. 276-280.
 10. Кузьмина М. Юридический конфликт: теория и практика разрешения / М. Кузьмина. — М.: Юрлитинформ, 2008. — С. 59-60.
 11. Ульянова Г. О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності/ Г. О. Ульянова // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — № 3. — С. 66-68.

ВОЙТКОВА АЛІСА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ У ФОРМУВАННІ СПЕЦИФІКИ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Географічне положення країни завжди мало вагомий вплив на розвиток права та держави. Історичний досвід створення, розвитку, а іноді й занепаду держави та права демонструє, що такий географічний чинник як вихід до моря є важливим стратегічним ресурсом, що по значимості, цілком ймовірно, перевищує всі інші чинники. На жаль, по при всі очевидні наявні переваги України пов'язані з географічними чинниками, питання її геополітичного розташування не отримали свого належного та глибокого геополітичного та юридичного висвітлення. Згадавши історію та звернувши увагу на те, які саме держави досягли

найбільш істотних результатів у розвитку правової та державної сфер, можна помітити певну закономірність, адже це завжди були держави що мали вихід до моря, тобто морські держави. В приклад можна привести Давню Грецію, Іспанію, Португалію, Англію, Францію та ін.

Первинними і найбільш стійкими в геополітиці є географічні чинники, властиві державі з моменту її утворення — географічне положення (розміри території, присутність морських кордонів) клімат, наявність природних ресурсів. Зміна цих параметрів шляхом територіальних втрат (або надбань) в усьому світі й за всіх часів визначається найбільш серйозною обставиною. При цьому, серед великої кількості чинників, які впливають на державну, правову та політичну діяльність людей саме географічний чинник найменше підлягає зміні. Саме він виконує рішучу роль у політиці держави доти, поки залишається незмінним її географічно-просторове положення. На думку професора Єльського університету Н. Спайкмена: «Географія — фундаментальний фактор зовнішньої політики держав, саме тому він найбільш тривалий, незмінний. Міністри з'являються й зникають, умирають навіть диктатори, однак гірські масиви залишаються непорушними» [1, ст. 41]. І з цим складно не погодитися.

Геополітичні дослідження дозволяють відзначити, що такий географічний чинник як територія є невід'ємним атрибутом держави та права, що впливає на всі аспекти їх існування, оскільки правильна організація державної влади та правових норм стосовно до географічного розміщення держави, особливостей менталітету й рівня правової свідомості населення є фактором успішності усієї соціальної цілісності.

Можна припустити, що причиною поділу держав на морські і континентальні було значення морських комунікацій, які визначали швидкість протікання державних соціальних, політичних, економічних процесів, а відсутність виходу до великої води навіть гальмувала розвиток цих процесів, які на ранніх етапах людської історії повністю залежали від географічного положення держави.

Держава що має вихід до моря — має особливо вигідні позиції. Вихід до моря і близькість торгових шляхів на всіх етапах історії визначали долю багатьох держав та впливали на формування правових систем. Адже, при розподіленні рівності можливостей у вигравші завжди той, у кого вищий потенціал. Вся історія людства підтверджує стару істину про те, що запорукою процвітання держави та права є панування на морі. Досить згадати Стародавній Рим, Геную, Голландію, Англію. Багато морських країн Азії також служать прикладом. Це відноситься не тільки до минулого, а й до сьогодення. Характерно, що всі найбагатші держави світу омиваються водами морів і океанів: США, Німеччина, Швеція, Японія, Китай і багато інших. Сьогодні, в умовах глобалізації сильні держави світу визначали цей процес і роблять все, щоб він був керованим і реалізував їх інтереси. Простіше кажучи, вони глобалізують світ під себе. Державам з малим потен-

ціалом пропонується забути про свої національні інтереси і влитися в такий світ на умовах, які диктують сильні суб'єкти геополітики [2, ст. 69]. Тому, в процесі глобалізації має місце і суб'єктивна складова і важливо розуміти що глобалізація зовсім не передбачає рівності держав.

Треба відмітити, що морським державам відповідний такий стиль управлінчого забезпечення при якому влада здатна прийти до угоди через обмін досвідом, знаннями та інформацією, коли прийняте рішення стає результатом компромісу і консенсусу, що досягаються через дискусію. За рахунок правового діалогу та комунікацій держави з міжнародними партнерами, в суспільстві створюється безліч мереж взаємодії та обмінів, в яких циркулюють і розподіляються інформація, знання, досвід, що виключає появу вакууму.

Як відомо, морські держави, скориставшись своїм географічним становищем, змогли швидко підняти рівень свого державного та правового життя на досить високі позиції – спочатку це зробили Іспанія і Португалія, потім Голландія і Франція, а потім і Англія яка перетворилася на могутню морську державу зі стійкою правовою системою. Саме морські держави, борючись за панування на водних просторах, не тільки здійснювали великі географічні відкриття нових земель, прокладали нові торговельні морські шляхи, а й відкривалися високими досягненнями у розвитку права та юриспруденції.

Сьогодні, стратегічний курс України в напрямку ЄС передбачає більш глибоку оцінку тих зв'язків і відносин, які пов'язані з її геополітичним розташуванням та взаємодією з різними державами, і передусім з тими, з якими у неї географічні відносини, а під впливом глобалізаційних процесів інтенсивно відбувається формування нових дослідницьких стратегій, змін правових та державних сфер в аспектах трансформації самої геополітичної науки. Тому, є логічним те, що Україна як морська держава що володіє вигідним територіально-географічним та унікальним геополітичним розташуванням прагне до посилення власних позицій на великій міжнародній шахівниці [3, с. 236], використовуючи для цього геополітичні дослідження для визначення особливостей буття українського права та української державності. Затвердження Україною власних правових та державних пріоритетів та вивчення геополітичних орієнтирів є важливим для побудови основних правових та державних стратегій для вирішення ключових питань в створенні моделі нормативного та державного забезпечення національного права та зовнішньої політики та для ще більшого її укріплення як морської держави.

Список використаної літератури:

1. Spykman N. J. America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power. — New York: Harcourt, Brace and Company, 1942. — P. 41.

2. Костров А.В. Геополитика: учеб.-метод. пособие / А.В. Костров. — Иркутск: Изд-во ИГУ, 2015. — С.6 9
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 236 с.

МЕЛЬНИЧУК ОЛЬГА СТЕПАНОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры общетеоретической юриспруденции,
доктор юридических наук, доцент

О СТАНОВЛЕНИИ ГОРОДСКОГО ПРАВА В КАЧЕСТВЕ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Городское право — новое направление исследований в юриспруденции, которое имеет своё институциональное отображение, а также выражение в нормативной форме. В то же время, широта понимания городского права как отдельной науки и учебной дисциплины требует детализированного обоснования и анализа.

Выделение городского права как учебной дисциплины при подготовке специалистов юридического профиля позволяет выделить определённый пласт вопросов теории и практики в области правовых отношений, возникающих в городской сфере. С одной стороны, городское право как отдельная дисциплина даёт возможность будущим юристам использовать разработки урбанистики для познания специфики городского правового пространства, а с другой стороны, обособление городского права синтезирует в себе проблематику правовой сферы города, которая частично содержится в конституционном, хозяйственном, финансовом, земельном праве и др. Кроме того, городское право, в центре предмета изучения которого предполагается город и его проявления в сфере права, позволяет определить более четкую границу между ним и муниципальным правом.

Использование идеи городского права является толчком не только к оформлению учебной дисциплины с одноименным названием, но и научного направления в сфере юриспруденции, которое сфокусировано на правовой специфике города, а также отображается на практике путем правового обучения и воспитания специалистов, способных на профессиональном уровне разрешать правовые проблемы, возникающие на различных уровнях взаимодействия города и государства, города и территориальной громады, города как центра и периферии и т.д. Теоретическое определение городского права как учебной дисциплины заполняет пространство между его историческими началами и воплощением в догматической юриспруденции.

Следует обратить внимание на современное образное выражение, призванное подчеркнуть особенности и приоритеты жизнедеятельности в тех городах, муниципальные власти и общественность которых приняли идею прав человека в развитии всех сфер жизни населения — «города прав человека». Образовательно-правовая наполненность утверждения таких городов связана с акцентом на развитие законодательства и его реализацию (Европейская хартия городов, 1992 г.), а также с приоритетом образования в области прав человека (Народное движение образования в области прав человека — PHDRE). Кроме того, актуальность существования городского права как учебной дисциплины подтверждается не только постоянно обновляющимися программами развития городов (к примеру, такая программа была обговорена и принята на конференции Хабитат-III в Кито (Эквадор, октябрь 2016 г.), но и постоянным интересом к данной проблематике. Например, в Украине действует Молодёжная консультативная панель ООН (UN Youth Advisory Panel in Ukraine), которая занимается проведением тренингов на тему «Новая программа развития городов от ООН» (New Urban Agenda), целью которых является ознакомление молодёжи с принципами и подходами направлений урбанизации и развитием городов.

Изучение городского права включает четыре основных раздела, которые содержательно связаны с: историческими истоками существования города как правового явления; рассмотрением города как концепта городской правовой системы, вырастающей на основании специфического правового пространства; оформлением нормативной основы, связанной с выделением правовых статусов городов в контексте теории центр-периферийных отношений; особенностями городского правового сознания и городской правовой культуры.

Как правило, в истории различаются такие культурно-исторические сообщества, существовавшие в различные исторические периоды, как: античный город, средневековый город, город эпохи Возрождения. Темпоральный критерий выделения различных образов городов даёт основания для утверждения также городов Нового времени и современности. То есть, на основании исторического осмысления города как правового феномена очевидны и слиты в целое несколько критериев для изучения городского права — временной, пространственный и формально-функциональный.

Специфика данной дисциплины напрямую связана с представлениями об историческом развитии каждого города, который характеризуется некоторой территориально-правовой протяженностью, имеет свои правовые функции и формально-закреплённые характеристики в нормативно-правовой сфере.

Следующий раздел учебной дисциплины связан с определением городского права как правовой системы, что может быть аргументировано с помощью обращения к методологии системного подхода.

В системологии используется тезис о том, что любой объект является системой по определению, если в этом объекте на основании определенной идеи (концепта) реализуются какие-то свойства (субстрат), которые находятся в заранее заданном отношении (структура) [1, с. 42]. Выведение города в центр определенной системы в качестве концепта приводит к основаниям для построения модели городской правовой системы [2], которая может быть подкреплена доказательствами своего существования не только в историческом, но и в современном контексте.

Представление города как концепта городского права, которое существует наряду с другими уровнями права (национальным, интегративным и международным), даёт основание для более глубокого изучения и категориального обоснования городского правового пространства. При этом именно городское правовое пространство будет выступать субстратом данной системы, а структурными составляющими будут его ценностная, нормативная, субъектная и коммуникативная наполненность. То есть, городское правовое пространство, стремясь к обособлению, признаётся субстратом городской правовой системы, как внутренне согласованной, взаимосвязанной совокупности городских правовых ценностей, норм, связей, отношений, статусов и т.д.

Проблематика нормативно-функционального наполнения городского права как учебной дисциплины непосредственным образом связывается с вопросами правового статуса городов, механизмом признания правового положения города, направлениями действия городского права и рядом других. Все это составляет самостоятельный раздел предмета изучения, приобретающий значимость в условиях развития государства и права, перераспределения функциональной нагрузки между центром и периферией современного государства.

Разнообразие правовых статусов городов связано с особенностями их территориального, экономического и культурного развития. Правовой статус города может быть представлен с учетом существования трех их основополагающих типов, которые в той или иной форме существуют в каждом государстве: общий, специальный и исключительный.

Ещё одним разделом, концентрирующим в своём содержании особенности городского права, его генезис, городского правового пространства и правосубъектности городов, является определение и изучение городского правосознания и правовой культуры.

Если обратить своё внимание на модели поведения, нормы, ритуалы, идеологии, то есть на то, что связано с правовым сознанием, правовой культурой и городским пространством, то можно констатировать существование специфического городского правосознания и городской правовой культуры в виде отношения к праву и правового поведения представителей локальных субкультур, региональных общностей и т.д., которые имеют свои языковые особенности, традиции и т.п.

Разнообразие городского пространства в соотношении с городским правосознанием и правовой культурой в рамках одного города подтверждает идею их вариативности у горожан, которые проживают в различных районах города. Источники такого разнообразия можно обнаружить, руководствуясь географическими, социальными, экономическими, политическими, историческими характеристиками как того или иного пространства, так и представлений о праве определённого круга горожан, принадлежащих к этому пространству.

Таким образом, пространственное бытие права и государства в целом, может быть критерием для выделения городского правосознания и правовой культуры наряду с периферийным и национальным, которое выражается в территориальной правовой идеологии (идеях, понятиях, знаниях о праве индивидов, которые идентифицируют себя с определённой территорией и соответствующим отношением к праву, например, к праву определённого города) и территориальной правовой психологии (чувствах, эмоциях и переживаниях по отношению к праву в соответствии с индивидуальными условиями и обстоятельствами жизни в рамках городского пространства).

Можно заключить, что подготовка современных юристов должна быть связана с таким вектором юридического образования как городское право, которое сосредоточивает в себе вопросы правовой жизни города, его правового статуса, правового образа, городского правового пространства, что, с одной стороны, позволит им специализироваться в сфере городского управления, муниципального права, местного самоуправления, а с другой, будет толчком для реализации тенденций децентрализации государственной власти при решении правовых вопросов городского значения.

Список использованной литературы:

1. Уёмов А. Общая теория систем для гуманитариев : учеб. пособ. / Авенир Уёмов, Ирина Сараева, Арнольд Цофнас. — Варшава : Wydawnictwo Universitas Rediviva. — 276 с.
2. Мельничук О. С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади : монографія / О. С. Мельничук. — О. : Фенікс, 2015. — 408 с.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕПРАВОВА ПРАКТИКА ЯК СФЕРА ПРАВОВИХ АНОМАЛІЙ

Багатогранність та розвиток кола правовідносин зумовлює постійне видання чи оновлення правових норм. Якщо розуміти норму як своєрідну міру, можливо казати, що таке визначення щонайкраще відповідає філософським вимогам. Міра й рівномірність є визначальними також і для розуміння самої норми. Однак, будь яка норма за своєю природою матиме й протележність, тобто анамалію [1, с. 167].

Взагалі, поняття «аномалія» дуже широке, яке може містити як фізичний, так і психічний стан — тобто деяка паталогія. Але нас цікавить протележність та відхилення від правових приписів, від правових норм, тому ми маємо казати про аномалії у правовій сфері [2, с. 157].

У попередніх розробках за цією тематикою була запропонована точка зору, що усі аномалії у сфері права можливо розподілити на: аномалії права, правові аномалії та протиправні аномалії [3, с. 6].

Почнемо з того, що правову аномалію розуміють як різного рода перешкоди в правовому регулюванні суспільних відносин. Правова аномалія є відхиленням від загальної закономірності, від нормального формування і розвитку суспільних відносин, обумовлене різними факторами об'єктивного та суб'єктивного порядку [4, с. 422].

Контекст даної теми забов'язує зупинитися лише на такому різновиді правових аномалій, як неправова практика, що на сучасному етапі розвитку юридичної науки є недостатньо вивченим.

Під неправовою практикою слід розуміти діяльність осіб у різноманітних сферах життя або не врегульовану правом, або діяльність, що не виконує певні правові приписи.

Існування цього феномену зумовлено наявністю прогалин у праві (коли мова йде про діяльність, що не врегульована правом), а також певними індивідуальними особливостями суб'єктів права, що свідомо (або несвідомо) не виконують правові приписи.

Наразі неправова практика охоплює майже всі сфери суспільних відносин. Вона є інструментом для досягнення певної мети громадянами або іншими суб'єктами правових відносин.

Неправова практика має велику кількість проявів. До них можна віднести здачу житла в оренду без оформлення відповідних документів, тінюву економіку, тощо.

Також прикладом неправової практики може слугувати подання особою декількох ідентичних заяв до одного суду. Наразі, розподіл судових справ між суддями одного суду відбувається через автоматизовану систему документообігу суду, діяльність якої регулюється Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, що затверджене рішенням Ради суддів України від «26» листопада 2010 року № 30 з відповідними змінами та доповненнями, щодо провадження документообігу у судах загальної юрисдикції. Автоматичний розподіл судових справ між суддями (колегіями суддів) здійснюється з урахуванням спеціалізації суддів, у тому числі спеціалізації зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх, а також автоматичним розподілом визначається запасний суддя, слідчий суддя.

Автоматизована система документообігу в судах загальної юрисдикції забезпечує об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями. У випадку, коли особа подає декілька ідентичних позовів до одного суду, розподіл цих судових справ відбувається також через автоматизовану систему документообігу, і ідентичні позовні заяви потрапляють до декількох суддів одного суду. Тоді особа має можливість обирати суддю, що розглядатиме її справу. В такому випадку не можна говорити про об'єктивність та неупередженість розподілу судових справ.

Отже, неправова практика висвітлює правову аномалію як аномальну юридичну конструкцію, присутню в праві, є негативним відхиленням від загальної закономірності [5, с. 60].

Список використаної літератури:

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; МОНмолдоспорт України, НУ «ОЮА», за ред. Ю. М. Оборотова. — Одеса : Фенікс, 2012. — 492 с.
2. Чувакова Г.М. Деякі аспекти правових аномалій // Юридичний науковий журнал Lex Portus. Одеса. — 2017. № 3(5). С. 155-161
3. Чувакова Г.М. Деякі аспекти аномалій у правовій сфері // Юридичний вісник. Одеса. — 2017. № 2. С. 5-8
4. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; М-во освіти і науки України, Півден. регіон. центр НАПрН України, НУ «ОЮА», за ред. Ю. М. Оборотова. — Одеса : Фенікс. — 2015. — 488 с.
5. Чувакова Г.М. Аномалії права / Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Видивничий дім «Гельветіка», 2017. — 788 с.

ТИЩЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПРАВОВОГО МІФУ

Визнання існування в праві міфологізованих конструкцій нерозривно пов'язано зі становленням неklasичного та постнеklasичного способів осягнення правової реальності. Скудність наукових досліджень в площині правового міфу частіше всього обмежуються лише постановкою проблеми його буття. Між тим, є всі підстави сприймати правовий міф як самостійний і повноцінний предмет загальнотеоретичних і філософсько-правових досліджень.

Специфіка методологічного апарату, який використовується при дослідженні правового міфу, обумовлена, насамперед, властивостями самого предмету дослідження. Правовий міф синкретичний, в ньому в рівній мірі присутні раціональні та ірраціональні елементи, об'єктивне і суб'єктивне, приватне і суспільне. Така полярність його характеристик обумовлює необхідність застосування феноменологічного методу дослідження правового міфу. З феноменологічною інтерпретацією правового міфу тісно пов'язано його аксіологічне наповнення. Показано, що міф не може бути ціннісно нейтральним, він завжди несе в собі цінність або антицінність, виконуючи, відповідно, конструктивну або деструктивну роль. Врахування соціокультурних особливостей міфу потребує звернення до антропологічної методології, де правовий міф набуває нові ракурси свого розгляду, зокрема, в аспекті його ритуалізації та існування в колективному підсвідомому.

Міф як усталена універсальна позачасова категорія має специфічні характеристики, серед яких слід виокремити догматичність, соціальність, внетемпоральність, закономірність, ірраціональність, енергетичність, багатозначність, антиномічність, циклічність.

Правовий міф, володіючи всіма характеристиками міфу взагалі, наділений деякими додатковими властивостями. В першу чергу, правовий міф оперує юридичними поняттями або їх метафоричними аналогами. Правовий міф говорячи юридичною мовою, створює специфічний простір текстуальних інтерпретацій. Більшість існуючих правових міфів так чи інакше використовують фундаментальні правові поняття: закон (міф про всемогутність і справедливість закону; міф про верховенство закону і Конституції; міф про неспроможність закону тощо), юридична відповідальність (міф про неминучість відповідальності за вчинений злочин; міф про справедливу відплату та ін.), держава (міф про непорушну міць держави; міф про те, що держава — єдине

джерело права; міф про розділення державної влади тощо) та ін. Водночас, необхідно враховувати, що часто юридичні поняття і категорії використовуються в міфах в метафоричній формі, тобто їх значення може істотно відрізнитися від того, як воно розуміється в правовій доктрині. Наприклад, поняття закону може по-різному оцінюватися в міфологічній свідомості, в юридичній практиці і в юридичній науці.

Наступною відмітною ознакою правового міфу виступає його націленість на підвищення авторитету права шляхом його диференціації від інших соціальних систем. За допомогою правових міфів не тільки створюються умови для зміцнення легітимності правової системи, а й підкреслюється значимість права у порівнянні з іншими регулятивними системами, такими як мораль та релігія. Саме ця властивість правового міфу більшою мірою сприяло диференціації міфів. Концепт відмежування права від моралі та релігії переслідує одну мету: розкрити власний зміст права, продемонструвати, що жодна інша ціннісно-нормативна регулятивна система не володіє такими ж можливостями по управлінню суспільством.

Не можна також пройти повз такого властивості правового міфу як потенційна формально-нормативна забезпеченість. Більшість міфів володіють впливом на формування нормативних структур. Це відбувається і в моралі, і в політиці, і в релігії. Однак лише в праві міфи володіють можливістю бути відображеними у формальних юридичних текстах, завдяки чому правові міфи різняться за формами існування, в першу чергу, завдяки поділу на міфи правосвідомості та міфи законодавства. Для інших ціннісно-нормативних регулятивних систем характерно існування лише ментальних міфологічних конструкцій. Право ж формує особливий простір, в межах якого відбувається квазі-раціоналізація правових міфів шляхом їх законодавчого закріплення. Так один правовий міф сприяє зміцненню іншого: міф про раціональність законодавства створює видимість раціоналізації, коли інші правові міфи отримують законодавче закріплення. Сам факт відображення ідеї в законодавстві перетворює її в сприйнятті людей в раціональну конструкцію, хоча на ділі це може бути не так (наприклад, відсутні будь-які раціональні обґрунтування для проведення процедури інавгурації Президента, однак її конституційне закріплення відсуває питання про цю необґрунтованість на задній план).

Таким чином, у соціальних регулятивних системах правові міфи займають особливе місце, оскільки їх функціонування визначається такими властивостями як: оперування юридичними поняттями або їх метафоричними аналогами; націленість на підвищення авторитету права шляхом його диференціації від інших соціальних систем; потенційна формально-нормативна обґрунтованість. Ці та інші властивості правового міфу не тільки виділяють його в ряду інших суспільних міфів, а й визначають специфіку методології, спрямованої на його дослідження.

Серед правових міфів потрібно назвати міф про верховенство закону, про те, що встановлений закон обов'язково діє і впливає на людей; відомий міф про права людини, який стверджує, що всі права людини можуть і повинні бути забезпечені і реалізовані; поширений міф про народовладдя, який полягає в тому, що влада в державі належить народу; існує міф про невідворотність відповідальності за вчинений злочин, яке означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного дії і т.д.

Серед правових міфів, які використовуються сучасною державою – міф про державу як гаранта фундаментальних цінностей суспільства, хранителя права, захисника правових традицій, міф про непорушність кодексів і законів, як основи права, постійність і стійкість яких покликані підтверджувати, що майбутнє має будуватися за моделлю справжнього[2, с. 19].

Складовими методологічної системи юриспруденції є правові категорії, які виступають вирішальними засобами досягнення правових явищ і права в цілому.

Правові категорії – це найбільш глибокі за змістом й широкі за обсягом фундаментальні абстрактні поняття теорії права, які відображують найбільш суттєві властивості та взаємозв'язок правових явищ. Вони являють собою логічну основу, на якій вибудовується система понять, що утворюють значеннєвий ряд [1, с. 86].

Правові категорії та супутні поняття відображують стійкі, повторювальні та необхідні властивості, зв'язки і відношення, що характеризують право, містять в собі єдність та протиріччя явищ і процесів правової дійсності. Правові категорії за своєю сутністю – пізнавальна модель правових явищ і процесів [1, с. 88].

Філософське осмислення терміна «категорія» припускає, що категорії слугують способом первісного уявного поділу якихось універсальних родових понять на взаємовиключаючі та взаємодоповнюючі частини, які повністю вичерпують даний універсум і не містять змістовних перетинань. Наприклад, в такому аспекті розглядаються філософські категорії «ідеальне» і «матеріальне», які взаємодоповнюють і взаємовиключають один одного та вичерпують універсальне уявлення щодо картини світу (у світі нічого третього не існує) [3, с. 132-143].

Сутність феномена правового міфу як однієї із форм існування права дозволяє надати йому категоріального статусу та визначити як особливий феномен, що існує на раціональному і чуттєвому рівнях правосвідомості, а також, в відбитій формі, в правових текстах, виражає ціннісні або антиціннісні правові установки і націлений на легітимацію правових явищ, інститутів і процесів.

Правові міфи виступають незмінними супутниками кожної розвинутої правової системи, оскільки існують у просторі несвідомого звернення до фундаментальних правових ідей.

Механізм дії права, який спрямований на урегулювання та упорядкування важливіших сфер суспільного життя забезпечується правовими засобами, зокрема такими як правові міфи.

Список використаної літератури:

1. Васильев А.М. Правові категорії. Методологические аспекти разработки системы категорий теории права.- М.:Юрид.лит., 1976. — 264 с.
2. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс) : экзам. справ. / Ю.Н. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 184 с.
3. Цофнас А.Ю. Понятие философской категории: опыт уточнения в языке термального описания // Философские науки. — 2002. — № 3. — С. 132-143.

ДУДНИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Механізм утворення нових галузей права доцільно вивчати на прикладі об'єктів, які можуть бути галузями права у стадії формування. Відразу ж звертають на себе увагу так звані «комплексні галузі права». Їх існування як елементів системи права часто заперечувалося на тій підставі, що виокремлення першорядних і другорядних галузей права суперечить принципам побудови системи права, оскільки усі галузі підсистеми є одного рівня, то й ієрархії серед них бути не може [1, с. 11]. Це є цілком логічним, якщо вважати що нормативні акти одного рівня мають однакову юридичну силу. Правда, на практиці існують об'єктивні виключення, наприклад, застосування цивільного законодавства до земельних відносин, або застосування земельного законодавства до інших природоресурсних відносин (лісових, водних). І в тому і іншому випадках ієрархія фактично ґрунтується на правилі про пріоритет спеціальних норм над загальними нормами права. Комплексні галузі права об'єктивувати у нормативних узагальненнях, виражених у загальних положеннях, принципах, деяких специфічних прийомах регулювання. Але усі принципи, методи комплексної галузі права є похідними від принципів і методів основних галузей права, а значить, і повинні їх наслідувати. Але тоді незрозуміло, навіщо потрібні комплексні галузі права саме як особливі підсистеми, майже на рівні галузі права очевидно, тільки виходячи з предмета правового ре-

гулювання, який трохи відрізняється від предмета правового регулювання основної галузі права, але не має такого значення.

Проблему існування комплексних галузей права можна спробувати звести до чисто понятійної проблеми. Так, якщо під терміном «галузь права» розуміти згаданий раніше ряд іманентних ознак, то слід зробити висновок, що комплексна галузь права відповідає тільки одному з них (і то не повністю), а значить, заміна терміна «комплексна галузь права» словосполученням «галузь права» є сумнівним. Показовою тут є вже згадана позиція Д.А. Керімова. Він, аналізуючи систему права, описує об'єкти, схожі на комплексні галузі права, але різко виступає проти використання цього поняття.

Недоліки цієї схеми може бути усунуто, видається, якщо вважати комплексну галузь права галузю права, що знаходиться у стадії формування (точніше, у стадії, що передє оформленням даної підсистеми системи права у нову галузь права). У цьому разі традиційні галузі права є базою для формування нових галузей права. Надалі комплексна галузь права може розвинути у повноцінну нову галузь права, обростаючи кодексами, законами тощо.

Існуючий у науковій літературі список передумов формування галузей права запропоновано розширити і сформулювати так: наявність повторюваних суспільних відносин, які здатні бути об'єктом зовнішнього контролю (коло суспільних відносин має бути своєрідним, широким, однорідним, але багатогранним); соціальна необхідність комплексного регулювання цих відносин (такі суспільні відносини мають зачіпати інтереси більшості суб'єктів права та бути актуальними у відповідних умовах суспільного життя, що забезпечує розвиток законодавства); наявність державного інтересу та державної підтримки цих відносин (або підтримки їх захисту); узагальнення та формування нормативів поведінки у суспільстві. Каталізатором формування галузі права можуть бути суспільні або політичні перетворення у державі, різноманітні події та катаклізми. Факторами, що впливають на процеси трансформації системи права є культура, традиції правового регулювання певної держави, а також процеси глобалізації.

Специфіка формування нової галузі обумовлена функціональним призначенням та місцем цієї галузі у системі права (її видом у класифікації галузей). Обов'язковою ознакою формування нової галузі є ознака комплексності, яка полягає у тому, що нова галузь, формуючись на основі існуючих галузей, успадковує деякі їх риси. Аналіз видів правових інститутів на предмет стабільності та здатності утворювати нові системи більш високого рівня продемонстрував провідну роль комплексних інститутів у формуванні нової галузі.

Галузі права формуються шляхом виокремлення (з однієї або із декількох галузей) та переродження. Переродження галузі — це шлях появи нової галузі на основі поглинання та трансформації існуючої галузі з доповненням значним масивом нових норм. Виокремлення та

переродження галузі може відбуватися на основі нових суспільних відносин або на основі актуалізації існуючих. Розподіл шляхів формування демонструє походження основної частини норм галузі права, розкриваючи генетичні зв'язки всередині права.

Етапи формування нової галузі права: прийняття правових норм, що регулюють нові суспільні відносини або їх новий аспект; об'єднання цих норм в інститути права; утворення комплексних правових інститутів; породження інститутами нових норм права; утворення складного міжгалузевого інституту; породження складним міжгалузовим інститутом права нових норм; становлення та розвиток нової галузі права [2, с. 15].

Напрямом майбутніх наукових досліджень у цій площині є з'ясування особливостей становлення комплексних галузей права в умовах сучасного розвитку національної системи права і законодавства [3, с. 46].

Таким чином, створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі надасть змогу ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності.

Список використаної літератури:

1. Керимов Д.А. Философские проблемы права / Д.А. Керимов. — М., 1972.
2. 128. Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т.Є. Мураховська. — Х., 2011. — 19 с.
3. Ляшенко Р.Д. Проблемні питання формування нових галузей права [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_4_10.pdf

РЯЗАНОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку юридичної науки характеризується розширенням свого потенціалу. Актуальності набувають питання пов'язані не тільки з розвитком та поліпшенням законодавства, системою правового регулювання та утвердженням права як цінності. Не менш значу-

щими постають питання стосовно яких право розглядається як певна даність, яка розвивається, трансформується та слугує елементом, з яким люди пов'язують свою культурну ідентичність.

З цього випливає, що право представляє собою певний код, який може бути переданий з покоління в покоління, може слугувати основою для його подальшого, темпового розвитку.

У цій площині, цікавим моментом є розгляд поняття “правова спадщина”, як сукупність зв'язків, відношень та результатів правового розвитку минулих історичних епох у межах окремо взятої правової культури, правової системи чи правової сім'ї, втілених в сукупності правових цінностей, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право [1, с. 296].

Сучасний правовий розвиток України слабо орієнтовано на використання своєї правової спадщини, характеризується значною правовою аккультурацією, а подекуди некритичним використанням західної традиції права [2, с. 109-110].

Вихід на проблематику правової спадщини вимагає з великою обережністю ставитися до запозичення досягнень інших правових культур.

Звідси з'ясовні пошуки правових рішень вітчизняних проблем у юридичній спадщині наших предків, що сформували самостійну політичну і правову культуру, свій тип праворозуміння, своє бачення професійної юридичної діяльності.

Вдивляючись в історію розвитку української цілісності на протязі століть, можна констатувати, що правова спадщина є складним і багатоманітним явищем, яке має певні різновиди. Так, можна виокремити слов'янську, візантійську, литовську, козацьку, спадщину Російської імперії, австро-угорську, та радянську правову спадщину.

Можливість виділення саме слов'янської правової спадщини України зумовлюється тим, що у сучасній науці констатується культурна єдність, яка пов'язана з існуванням, слов'янської правової сім'ї, самотутність якої визначається не стільки техніко-юридичними, формальними ознакам, скільки глибокими соціальними, культурними, державницькими початками життя слов'янських народів.

Особливостями слов'янського права варто вважати зв'язок державності із правовими традиціями. Особливий уклад економічного життя, сільської громади, заснованої на принципах «кругової поруки», взаємодопомоги, традиціях місцевого самоврядування. Особливим є статус особистості, в якому переважав «світ» над індивідом. Особливе значення православ'я з його ухилом убік духовного, не матеріального життя, а також особливому «благочесті».

Значущим для пізнання процесу розвитку права України відіграє вплив візантійського права, яке взяло свій початок внаслідок прийняття християнства. Найбільшого впливу візантійського права зазнали ті галузі та інститути права Київської Русі, які мали безпосереднє відношення до церковної юрисдикції. На територію Київської Русі були

привезені численні писемні джерела, що були необхідні для повноцінного функціонування новоутвореної церкви. Серед усіх джерел права Візантійської імперії, які повністю чи частково потрапляли на територію Київської Русі, найзначнішими можна виокремити Номоканони – комплексні збірки з джерел церковного та світського права, які в місцевій традиції отримали назву Кормчі книги, та Єфремівську Кормчу, яка містить в собі унікальне представництво правових норм Візантії на території Київської Русі.

Важливою складовою спадщини України в цілому є Литовська правова спадщина. Це зумовлюється стрімким розвитком правової системи Речі Посполитої під час входження до її складу території України. Перебуваючи у складі кількох сусідніх держав, в Україні утворилася досить строката система правових джерел, які сформувалися на основі синтезу місцевого звичаєвого права і нормативних актів у вигляді судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв та інших нормативно-правових актів Польського королівства і Великого князівства Литовського.

Видання Литовських статутів, певною річчю, обмежувало сферу застосування норм звичаєвого права. Однак вони, як і раніше, продовжували діяти поряд з писаним правом. Литовські статuti прямо дозволяли суддям за відсутності «писаної» норми вирішувати справу «на основі старого звичаю» [3, с. 81].

Унікальності процесу правового розвитку України надало козацтво. Тривалий час українське право існувало і застосовувалося за відсутності власної держави. В умовах цього періоду сформувалися специфічні звичаєво-правові норми, спрямовані на забезпечення безпосередньої демократії, встановлення певного компромісу між членами козацької громади. Важливе значення для кошової організації мало правове регулювання демократичних засад формування органів влади й управління, звичаєво-правова процедури вирішення головних питань січового життя: участі у воєнних діях, укладання миру та ін. [4, с. 181-182].

Стосовно правової спадщини Російської імперії, то її вплив на розвиток права України мав особливий характер. По-перше, слід згадати, що у Слобідсько-Українській губернії застосовувалось російське законодавство, а у лівобережних (Полтавська, Чернігівська) і правобережних (Київська, Волинська, Подільська) губерніях діяли Литовський статут і збірник магдебурзького права. Але до початку 40-х років XIX століття у цих регіонах поширилося застосування російського законодавства та було введено у дію Звід законів Російської імперії.

Поряд з іншими видами спадщини, Австро-угорське правова спадщина є досить незначною, що зумовлюється тим, що до складу Австро-Угорської імперії належала лише частина України. Але, у 1918 році Законодавча діяльність Української Національної Ради і уряду ЗУНР відіграла важливу роль в організації державно-політичного життя країни. Але неможливість видавати нові закони у короткий час, згідно з законом про адміністрацію ЗУНР від 16 листопада 1918 р. залишало-

ся чинним попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям Української держави.

Переходячи до радянської правової спадщини, слід констатувати, що вона мабуть є найвпливовішою серед усіх, зазначених раніше, адже саме у цей період, по-перше, вся територія сучасної України знаходилася у одній державі, і, по-друге, у цей період почалося становлення національної правової системи України.

Так, слід звернути увагу, що навіть на сьогоднішньому етапі розвитку права і законодавства вже незалежної України, у нас використовується низка нормативно-правових актів, прийнятих ще за часів СРСР. Іноді, радянське право спадщина набуває у правовій системі України нового змісту, вдосконалюється. Так, наприклад, у радянському періоді, для позначення зв'язків між державою і людиною, державою і суспільством, використовувалося поняття «управління». Згодом, теоретики дійшли висновку, що за умови побудови демократичної, соціальної, правової держави, термін має бути замінений категорією «публічне адміністрування».

Сьогодні радянська правова спадщина так чи інакше пронизує всі галузі українського права України, а тому і всю правову систему України.

Як висновок, можна констатувати, що Україна знаходячись на шляху перебудови, має філігранно балансувати із запозиченнями з інших правових культур уникаючи негативних наслідків, як для спадщини, так і в загалі для подальшого розвитку України як національної держави.

В сучасному, глобалізованому світі констатується великий потенціал правової спадщини, необхідність його збереження та ефективного використання. Нехтування правовою спадщиною, безумовно відобразяться на всіх сферах життя, правовому в тому числі. Відмова від неї, виховання не поваги до неї можуть призвести до розриву історичної пам'яті, збіднювання суспільства як цілого.

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія для юнацтва / за ред. : С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова ; ОНЮА. — Одеса : Юрид. л-ра, 2006. — 296 с.
2. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере : вопросы теории (от познания к постижению права) : монография / Ю. Н. Оборотов ; МОН Украины, ОНЮА. — Одесса : Юрид. л-ра, 2002. — 109-110 с.
3. Саленко В.І. Вплив Статутів Великого князівства Литовського на розвиток правової думки в Україні / В.І. Саленко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. 1994. — 2009. — Вип. 49. — 536 с.
4. Іванов В.М. Історія держави і права України. — Навч. Посіб. — К.: Атіка, 200. — 181-182 с.

АНТОШИНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ІНТЕРНЕТ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ПРАВА

В умовах глобальних потоках інформатизації, стрімкого розвитку інформаційного суспільства, що сприяє можливості інтенсивного інформаційного обміну, який відбувається в інформаційній взаємодії зацікавлених суб'єктів, формуванні особливої сфери інформаційного права, становлення інформаційної влади, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційна функція права виходить на новий рівень свого розвитку.

Заходи розповсюдження інформації на кожному етапі розвитку суспільства є більш удосконаленими та інформаційний обмін стає більш насиченим. За останні 100 років швидкість передачі інформації збільшилось в сто мільйонів раз. Розповсюдження отримали такі поняття як: «віртуалізація суспільства», «інформаційний ресурс», що пов'язано з електронною складовою в житті людини — світовим інформаційним простором, в рамках якого відбувається зберігання та обмін інформацією [1, с. 19].

Неможливо не погодитись з думкою О. Білорус: «Інформація проникає в усі ніші й щілини глобального суспільства ефективніше й інтенсивніше, ніж інші товари-ресурси. Для неї вже практично не існує кордонів та інших бар'єрів» [2, с. 274].

Ми живемо в епоху інформаційного суспільства, коли основним ключем до володіння ситуацією служить доступ до потрібної інформації та вміння користуватись нею, наскільки право здатне бути ефективним інструментом на цьому шляху до інформатизації. Сьогодні, інформація виступає стратегічним ресурсом, специфічною рисою якого є невичерпність при споживанні. Вона збагачує фундаментальні знання, організує глобальну спільноту.

Отже, які можливості права в умовах, коли основним об'єктом людської діяльності стає обмін інформацією. Оскільки право здатне забезпечити вільну циркуляцію інформації в суспільстві, що дозволяє їй стати найважливішим фактором економічного, національного та особистого розвитку [3].

На це і спрямоване всім відомий вислів У. Черчеля: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Нині у світі силу має той, хто володіє інформацією, яка відіграє незмінно важливу роль у будь-якій сфері людської діяльності. Так, інформація — це влада, а доступ до інформації є умовою свободи.

Сьогодні, одним з головних інформаційних каналів формування правосвідомості і правової культури українських громадян є інформування через комп'ютерну мережу Інтернет, який став найпопулярнішим джерелом інформації та є найавторитетнішим ресурсом у сучасному суспільстві. Так, пошук даних у цій мережі є більш зручний, простий та потребує значно менше часу, ніж пошук необхідної інформації в бібліотеках, архівах, тобто роботи з паперовими матеріалами [4, с. 385-386].

Інтернет є найбільшим світовим інформаційним ресурсом, що містить практично всю інформацію, якою може зацікавитись людина. В цьому плані Інтернет відкриває нові можливості взаємодії людини та права.

Зазначимо, що вміння критично споживати інформацію перетворюється на необхідну вимогу для сучасного суспільства, адже останнім часом, як доводить моніторинг інформації вітчизняних і зарубіжних Інтернет – ресурсів, набула практика поширення неправдивої або пропагандистської інформації, дезінформації, яка використовується для «просування» певних ідей і продуктів, стає потужним знаряддям в інформаційних війнах [4, с. 387-389].

Сучасний Інтернет характеризується широкими можливостями до самореалізації, його значення для сучасного суспільства росте з кожним днем. Можна констатувати факт, що Інтернет витісняє як традиційні ЗМІ, так і традиційні канали комунікації. У цьому зв'язку актуально встановлюється зв'язок Інтернет і права, як засобу подолання негативних моментів безконтрольної інформованості.

Однак, глобальна мережа Інтернет існує та розвивається як самоорганізуюча структура, в якій не має завідомих встановлених регламентів та норм. Тобто, керуючись Інтернетом ми не завжди можемо розраховувати на достовірну інформацію. Електронний світ Інтернету повний інформації та дезінформації, але дилетант, який проникає в цю сітку, має змогу приймати дезінформацію за достовірну інформацію. Сьогодні йде активна пропаганда стандартів правової поведінки, багато викладеного матеріалу в Інтернеті характеризуються агітаційними та агресивними підходами, зомбуванням людей, залученням до різних релігійних сект, нецензурною лексикою, психологічним тиском, які несумісні із правовими ціннісними орієнтаціями українського суспільства. Інтернет посідає актуальне місце, як засіб маніпуляції свідомістю, коли оформлення повідомлень реалізується шляхом модифікації інформації про події чи факти з використанням таких прийомів як фабрикація фактів, пропаганда, створення паніки чи масового психозу

Так, у теперішній час одним з першочергових питань є необхідність нейтралізації того інформаційного впливу, який деструктивно впливає на формування правової свідомості громадян Української держави

Отже, потрібно констатувати факт, що сьогодні існує нагальна потреба в посиленні захисту українських громадян, передусім дітей і

молоді, від негативного впливу мережі Інтернет на процес формування їх правосвідомості та правової культури. Потрібно з'ясувати та прийняти жорсткі критерії, за якими можна розміщувати в мережах певні види інформації, закріпити відповідальність власників сайтів за розповсюдження матеріалу, який деструктивно впливає на формування правової свідомості та правової культури. Так, для запобігання даної проблеми, було б доцільним забезпечити створення циклу постійних правових радіо- та телепередач і надалі запроваджувати сторінки, рубрики на правові теми в друкованих виданнях [5, с. 201-204].

Одним з негативних наслідків використання Інтернет є падіння рівня освіти, так як раніш при підготовці студентом семінарських завдань, написанні курсових, магістерських та інших робіт, студент повинен був працювати з книжками в бібліотеці, аналізувати та підбирати літературу, міркувати, з'являти інформацію, що безсумнівно сприяло його розвитку як особистості, однак, сьогодні з доступом до Інтернет достається вже готовий матеріал. Таким чином, Інтернет з одного боку полегшую роботу студентам, а з іншого не дає їм розвивати самостійне мислення.

Інтернет може бути розглянутий, як інформаційний ресурс права, що робить правову інформацію доступнішою широким масам населення, що показує нове наповнення інформаційної функції права. Сьогодні, доступність інформації не свідчить про її достовірність. Право у цьому ракурсі може забезпечити достовірність поширюваної інформації та створити підстави відповідальності за негативний вплив недостовірної інформації.

Список використаної літератури:

1. Степанов О. О ценностных аспектах в правовом регулировании развития информационно- электронных технологий / О. Степанов // Современное право. – 2003. – № 12. – С. 48.
2. Белорус О. Г. Глобальне трансформации и стратегии развития / О. Г. Белорус (науч. ред.) – К. : Ориане, 2000. – 422 с.
3. Луценко С, Кучабський О.: Генезис інформаційно-комунікаційних теорій сучасного суспільства // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. [Електронний ресурс] – Х. : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2012. – № 2(10).
4. Аксьонова Н. Методика відбору інтернет-інформації: вплив сучасних інтернет-технологій / Н. Аксьонова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 385-396.
5. Клімова Г. П. Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації / Г. П. Клімова // Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2013. – № 1(15). – С. 198-205.

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРО ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Правова держава — це насамперед держава в якій збалансовано функціонують органи державної влади та інститути громадянського суспільства. Дієва взаємодія та функціонування органів державної влади, суспільних інститутів та органів соціального контролю можливе за умови високого рівня правової культури.

Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства будується за допомогою методу координації. Так, органами державної влади встановлюються приписи, проте необхідно зауважити, що надмірна бюрократизація, домінування клановості та олігархії є антиподом інституту громадянського суспільства. Тому надзвичайно важливо координувати та здійснювати моніторинг дій органів державної влади, та їх вплив на загальний стан правової свідомості населення. При визначенні рівня взаємодії та впливу органів державної влади, суспільних інститутів та органів соціального контролю є моральність, повага до права та до членів суспільства, повага до власності.

Важливе теоретико-прикладне значення має участь у правовому моніторингу інститутів громадянського суспільства. Ґрунтовно до характеристики даного питання підійшли науковці Т. Крушельницька, Є. Ралдугін [2, с. 245-257], науковці в своєму дослідженні стверджують, на сьогодні органи державної влади впроваджують лише окремі напрями поточного моніторингу, наприклад моніторинг щорічних бюджетних програм, моніторинг цільового використання бюджетних коштів тощо.

Недостатньо системно використовують моніторингові технології і громадські організації. Їх аналітичні дослідження охоплюють певні аспекти діяльності органів державної влади: інформаційні, фінансові, економічні, гуманітарні, законодавчі тощо. Неодноразовий моніторинг Українського незалежного центру політичних досліджень рішень та проєктів центральних органів державної влади щодо функціонування ОГС стосувався, передусім, законодавчої діяльності органів державної влади.

В Україні громадський сектор досить слабо впливає на діяльність органів державного управління. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. затверджено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського сус-

пільства (далі — Концепція), яка б мала стати важливим фактором втілення державної політики у цій сфері.

Зроблено певні кроки щодо реалізації Концепції, зокрема розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 784-р. затверджено план відповідних заходів на 2008 р.

Серед інших рішень планом передбачено впровадження процедур постійного громадського моніторингу та експертизи діяльності органів виконавчої влади, її коригування, що вимагає розроблення відповідно до їх концептуально-методичного забезпечення.

Громадський моніторинг влади дає змогу вирішувати важливі практичні питання діяльності органів державної влади в Україні. Серед яких: експертиза урядових і законодавчих рішень щодо відповідності їх інтересам та потребам громадян, політичних еліт, регіонів і суспільства загалом; прогнозування наслідків та ризиків щодо проведення реформ у певних сферах чи секторах; передбачення короткострокових, середньострокових та довгострокових тенденцій і ризиків з метою своєчасного вжиття відповідних дій на всіх рівнях управління; оцінювання: адекватності, ефективності, стану інформованості, рівня підтримки громадської та експертної думки щодо діяльності органів державної влади, проведення соціально-економічних змін Україні відповідно до визначених стратегічних цілей тощо [2, с. 245-257].

Залучення громадських об'єднань до справи зміцнення законності та правопорядку не повинно обмежуватися лише стадією реалізації вже прийнятого законодавства. Це дасть змогу домогтися стрімкого просування по таких актуальних напрямках, як: підвищення якості та ефективності законодавства за рахунок використання інтелектуального потенціалу суспільства; виявлення та врахування усього спектра соціальних інтересів; істотного підвищення рівня наукового забезпечення законопроектної роботи; зниження ступеня відчуження між владою та суспільством шляхом забезпечення максимально можливої відкритості законотворчого процесу; подолання тенденції до корпоратизації законодавчої діяльності, її підпорядкування приватним, груповим, партійним інтересам на шкоду інтересам суспільства і держави; підвищення рівня суспільної злагоди та зниження гостроти соціальних конфліктів в результаті громадського обговорення та узгодження позицій різних зацікавлених сторін, вираз у законі загальної волі і узгодженого спільного інтересу; подолання правового нігілізму за допомогою формування у людей почуття причетності до законотворчого процесу і відповідальності за його результати, підвищення довіри до законодавця і закону [3].

Прикладом залучення громадських об'єднань є діяльність міжнародних асоціацій, що здійснюють моніторинг дотримання прав людини, урядові організації, національні організації спостерігачів, національні організації, пов'язані з виборами. Однією з найвпливовіших міжнародних організацій є ENEMO (European Network of

Election Monitoring Organizations – Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами). Це асоціація 18 неурядових організацій з 16 країн колишнього СРСР і Східної Європи, яка протягом багатьох років проводить широкомасштабні спостереження за виборами у своїх країнах. Загалом організації-учасниці ENEMO провели спостереження за більш як 140 виборчими кампаніями національного рівня, взяли участь у роботі понад 40 міжнародних місій, підготували більше 100 тисяч спостерігачів. Здійснюючи моніторинг виборчого процесу, ENEMO має на меті підтримання демократичних процесів шляхом неупередженого спостереження за організацією та проведенням виборчих кампаній, оцінку відповідності виборчого процесу національному законодавству, міжнародним стандартам з проведення демократичних виборів [1, с. 79-86].

Залучення громадських об'єднань до правового моніторингу може стати підґрунтям для покращення та внесення змін у роботу органів державної влади, законодавчих органів для покращення та розвитку держави, а також для розвитку та підтримання інтересів громадян.

Таким чином необхідно, щоб здійснення правового моніторингу активно реалізовувалось через інститути громадянського суспільства, а саме: спілки, асоціації, громадські організації. В демократизації влади громадський моніторинг допомагає сприяти прозорості дій державної влади та контроль за діями органів влади зі сторони громадськості.

Список використаної літератури:

1. Боринська О. Моніторинг виборчого процесу як сприяння розвитку демократії / О. Боринська // Політичний менеджмент. – № 1(34). – 2009. – С. 79–86.
2. Крушельницька Т. Деякі аспекти моніторингу діяльності органів державної влади щодо співпраці з інститутами громадянського суспільства в Україні / Т. Крушельницька, Є. Ралдугін // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2009. – Вип. 1. – С. 245-257.
3. Методические рекомендации по проведению правового мониторинга нормативных правовых актов и по подготовке Концепций и проектов НПА. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.minjust.kz/ru/node/15896>

ПОЛОЖЕШНИЙ АРТЕМ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОЇ МЕДІАЛОГІЇ

Метою правової медіалогії у сучасному суспільстві є досягнення ефективних методів комунікації між різноманітними суб'єктами права. Адже, у нинішній правовій системі є достатня кількість елементів, які потребують значних модернізацій, удосконалень та у певній мірі спрощень для особи, яка потребує захисту власних прав та охоронюваних законом інтересів.

Правова медіалогія має величезний інструментарій задля вирішення питань, що виникають у постійно зростаючій кількості осіб, які потребують кваліфікованої правової допомоги, захисту та представництва інтересів у відповідних судових інстанціях, державних, правоохоронних органах та органах місцевого самоврядування.

Вивчення специфіки кожного індивідуального випадку та виявлення прогалин у дійсній системі законодавства задля усунення відповідних недоліків у майбутньому значно спростить та підвищить ефективність сучасних методів правозастосування та правотворення.

Ефективне функціонування та контроль за додержанням норм чинного законодавства як національного, так і європейської практики вирішення відповідних правових спорів, у синтезі з правовою медіалогією — націлене на донесення до кожного індивіда необхідних саме йому способів правового вирішення спору.

Обізнаність українців щодо їхніх права та способів їх захисту знаходиться на відносно низькому рівні, порівняно з європейськими країнами. Наприклад, право на надання безоплатної правової допомоги — це новий інститут в українській практиці порівняно з європейськими країнами. Право на безоплатну правову допомогу кваліфікованим юристом чи адвокатом є одним з найбільших досягнень вітчизняної практики.

Найчастіше реалізують своє право на отримання кваліфікованої правової допомоги далеко не всі, хто в цьому має потребу. Відомо, що чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає обов'язкову участь адвоката у певних процесуальних діях, щодо окремої категорії осіб, які мають певні фізичні або психічні вади, не досягли 18 річного віку, підозрюються у скоєнні особливо тяжких злочинів, є потерпілими від кримінальних правопорушень тощо. Але, частіше за все, особа не має уявлення, що має право отримати безоплатну правову допомогу за рахунок держави через різні суб'єктивні та об'єктивні

причини: територіальна віддаленість окремих сіл та містечок, відсутність знань щодо власних прав та навіть байдужість до них, зневіра у сучасну правову систему тощо.

Генерація інформації та її ефективне розповсюдження, донесення до кожного сутності його прав та обов'язків є ключовим завданням держави задля становлення розвинутого сучасного правового суспільства.

Отже, завданням правової медіалогії є розробка найбільш ефективних методів донесення правової інформації до кінцевого адресата. Адже кожна соціальна верства населення, кожний віковий період життя людини мають власні особливості правових проблем та шляхи їх вирішення.

Особистість, яка стикається із певними життєвими негараздами часто вважає, що така проблема є лише у неї, а насправді природа правових труднощів має у великій мірі типовий, для окремої соціальної категорії осіб, характер та типові шляхи їх вирішення. Правова медіалогія покликана донести до кожного громадянина максимально можливий перелік методів та способів вирішення кожної типової життєвої ситуації, яка має місце у житті сучасної людини.

Інструментарієм вирішення даної суспільно важливої ситуації є зокрема професійні знання фахівців в галузі права різних напрямків, за допомогою яких можливе налагодження ефективних засобів комунікації між такими спеціалістами та громадянами (іноземцями, особами без громадянства), які потребують невідкладної правової допомоги та консультацій з певного юридичного питання.

Сучасні засоби комунікації надають всі можливості реалізувати право на правову допомогу кожному, хто в цьому має нагальну потребу, зокрема за допомогою глобальної мережі Інтернет, технологій 3G та 4G, мобільного зв'язку, численної кількості мобільних додатків, що зумовлює стрімкий розвиток сектору IT- технологій. Але з поміж усього цього, величезна кількість громадян, які не мають можливості чи з інших причин не користуються сучасними засобами комунікації, є досить вразливими, для них дане питання залишається досить актуальним. Адже, яким чином реалізовувати власне право на кваліфіковану правову допомогу громадянам, які через різні чинники не мають можливості дістатися на зустріч з адвокатом чи юристом за першої необхідності?

Ключові аспекти даного питання вирішуються саме у системі безоплатної правової допомоги, яка функціонує на території України та реалізовує права громадян на отримання безоплатної правової допомоги. Існує комплексне вирішення питання доступу кожного до кваліфікованої правової допомоги, як за допомогою найсучасніших засобів, так і тих, які є звичними для переважної кількості громадян похилого віку, малозабезпечених та інших незахищених категорій населення України. Зворотній зв'язок з такими громадянами,

врахування їх потреб на отримання актуальної інформації звичними для кожного засобами комунікації спричинить зменшення кількості випадків систематичного порушення прав та законних інтересів громадян України та осіб, які перебувають на її території.

Відповідно до частини 1 статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [1].

Згідно з пунктом 1 частини 1 статті 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел, а також відповідно до частини 1 статті 3 цього ж Закону – право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом [2].

Режі Дебре у своїй роботі «Ведение в медиологию» [3] визначає, що засіб за допомогою якого людина отримує інформацію є «медіум», а отже при наданні безоплатної правової допомоги юрист та адвокат виступають у ролі «медіумів», тобто посередниками між інформацією у вигляді знань у сфері права та особою, у якої є необхідність в отриманні певної інформації правового характеру.

Таким чином, правова медіалогія, як нова галузь юриспруденції має завданням комплексне дослідження засобів комунікації у сучасному суспільстві та прогнозування у майбутньому тенденцій щодо розвитку сфери юридичної комунікації між фахівцями у галузі права та пересічними громадянами України задля вивчення ефективних методик передачі юридичної інформації з урахуванням індивідуальних особливостей кожного адресата таких інформаційних повідомлень.

Захист прав людини та громадянина, що здійснюється центрами з надання безоплатної правової допомоги та адвокатами є яскравим прикладом правової медіалогії, що реально функціонує в Україні та покликана захистити ті верстви населення, які найбільше цього потребують.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
3. Дебре Р. Введение в медиологию/ Р. Дебре; [Пер. с франс. Скура-това Б.М. – Серія: Образ общества. – Праксис. – 2010. – 368 с.

СЕЛЬСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СУБСИДІАРНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є органом, який забезпечує дотримання і виконання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] державами, які її підписали. Україна також є її державою-учасницею, тому рішення цієї авторитетної судової інстанції є обов'язковими для виконання на її території та визнаються на законодавчому рівні джерелом права [3]. Акти, які приймаються ЄСПЛ, є актами багаторазового застосування і можуть бути використані невизначеним колом осіб.

Все більше практика ЄСПЛ знаходить місце в дослідженнях вітчизняних вчених, в тому числі в галузі загальнотеоретичної юриспруденції. Велика увага приділяється тому, як такі рішення впливають на роботу судів загальної юрисдикції, Конституційного суду України, адже по суті рішення ЄСПЛ є прецедентом. Це знаходить відображення в працях таких вчених як: П.М. Рабінович, Л.А. Луць, С.В. Шевчук, М.М. Антонович та інших. Розглянемо, яким чином субсидіарна юридична відповідальність знаходить відображення в рішеннях ЄСПЛ.

Суб'єктом субсидіарної відповідальності може бути фізична, юридична особа, а також держава, яка несе відповідальність за дії її органів. Правовою підставою цього є Основний закон держави – Конституція. Згідно ч.4 ст.55, кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. А також, відповідно до ст.56, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [2].

На сьогодні, одним із найпоширеніших способів притягнення держави до юридичної відповідальності є звернення саме до ЄСПЛ. Далі приведемо приклади таких судових рішень.

6 березня 2018 року ЄСПЛ прийняв рішення у справі «Михайлова проти України» [4], де визнав порушення частини 1 (право на справедливий судовий розгляд щодо вимоги неупередженості) і частини 3 (б) статті 6 (щодо недостатності коштів і часу для підготовки захисту), статті 10 (право на свободу вираження поглядів) Європейської конвенції і статті 2 Протоколу № 7 (право на оскарження притягнення до юридичної відповідальності).

Суть позову полягала в тому, що О.Михайлова, виступаючи в суді як відповідач, подала мотивовану заяву про відвід судді. А суддя визнав представлені нею факти як вираження неповаги до суду, про що наступного дня було складено адміністративний протокол. Інший суддя, який розглядав цю справу, виніс рішення про визнання вини О.Михайлової та призначення покарання у вигляді адміністративного арешту на 5 діб.

Детально дослідивши обставини справи, Європейський Суд визнав, що у даній справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо вимоги неупередженості суду, порушення пункту 1 статті 6 та пункту 3 (б) статті 6 Конвенції у зв'язку з тим, що Заявниці не було надано достатньо часу та можливостей для підготовки захисту, а також порушення статті 10 Конвенції у розрізі права на свободу вираження своєї думки. Також Суд знайшов порушення статті 2 Протоколу № 7, оскільки українське законодавство на той момент не передбачало можливості оскаржити рішення про притягнення до адміністративної відповідальності. ЄСПЛ призначив Заявниці компенсацію нематеріальної шкоди в сумі 3000 євро, а також 5200 євро судових витрат.

Резонансним стало рішення ЄСПЛ «Бурміч та інші проти України» [5]. Воно стало одним з наймасштабніших за всю практику роботи суду, оскільки ним було об'єднано і розглянуто більше ніж 12 тис. заяв проти України. Предмет заяв полягав у невиконанні Україною остаточних рішень судів.

Суд визнав, що Україна порушила права своїх громадян, які домоглися остаточних судових рішень, проте не можуть отримати їх виконання. рішення ЄСПЛ у справі «Бурміч проти України» є остаточним та не підлягає оскарженню. Його передано Судом до Комітету Міністрів Ради Європи для виконання. Це може призвести до додаткового навантаження на бюджет України в розмірі 25 млн євро «справедливої компенсації». До того ж проти України можуть бути застосовані санкції політичного характеру (наприклад, позбавлення права голосу, або призупинення членства, або навіть виключення з Ради Європи). Звісно, такі політичні кроки дуже негативно позначаються на репутації

нашої держави та навряд чи сприятимуть її розвитку. Крім того, прийняття рішення у справі «Бурміч проти України» матиме наслідком прискорення розгляду аналогічних справ у ЄСПЛ, які відтепер оцінюватимуться лише на предмет прийнятності та без розгляду по суті передаватимуться на виконання до Комітету Міністрів [6].

Таким чином, внаслідок фактичного порушення норм права державним органом, субсидіарна відповідальність за рішенням Європейського суду з прав людини покладена на державу Україну.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів № № 11 та 14 з Протоколами № № 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233.
2. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 2 січня 2018 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. – 76 с. – (Закони України).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України, 2006. – № 30. – Ст. 260.
4. Рішення Європейського суду по справі «Михайлова та інші проти України» від 6 березня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: \[«001-181381»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»: [«001-181381»]}) .
5. Рішення Європейського суду по справі «Бурміч та інші проти України» від 12 жовтня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«%22tabview%22»: \[«%22document%22»\], «%22itemid%22»: \[«%22001-178082%22»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«%22tabview%22»: [«%22document%22»], «%22itemid%22»: [«%22001-178082%22»]})
6. Мороз В. «Бурміч проти України»: неостаточна остаточність [Електронний ресурс] / Віктор Мороз // Юридична газета. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/burmich-proti-ukrayini-neostatochna-ostatochnist.html>.

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
фахівець науково-дослідної частини

ПРО ІНДИКАТОРИ ВИМІРУ ІНФЛЯЦІЇ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ

Будь-яку людську діяльність не слід і розпочинати (або змінювати процес її функціонування) без розробки мірила, критеріїв оцінки, індикаторів такої діяльності. Вимірювання ефективності певної діяльності загалом і, зокрема, окремих її складових належить до ключових

методологічних проблем і потреб для дослідження відповідної тематики. Термінопоняття «ефективність» було юридизоване, спочатку прийшовши з економічних наук. Уперше йшлося про ефективність соціальних інститутів суспільства наприкінці XIX століття у США. У той час виокремлювалися дві складові ефективності державного управління: економічна та технічна. Остання полягала, зокрема, в оцінці результатів діяльності [1, р. 38].

Статистичний підхід є одним із найпоширеніших в оцінці ефективності. Передусім застосування статистики в запобіжній діяльності обмежується або принаймні базується на порівнянні кількості зареєстрованих злочинів й інших правопорушень залежно від року, місцевості або інших критеріїв. Цьому питанню присвячено чимало кримінологічних й інших наукових досліджень. Так само й автори підручників із правової статистики наголошують на цифрових показниках роботи правоохоронних органів (і зрідка суду).

Сутність запобігання полягає, передусім, у подоланні детермінант (умов і причин) об'єкта профілактики [2, с. 15]. Однією з можливих детермінант порушення прав людини є інфляція писаного права. На запобігання їй спрямовано, зокрема, експертизи, обов'язкові обговорення проектів нормативних актів, чимало стадій їх розгляду перед ухваленням й інші нормотворчі процедури. Статистичні показники діяльності нормотворчих органів можуть бути показниками ефективності такої запобіжної діяльності.

У цьому контексті можна зазначити, що, наприклад, на початку 2014 року у статті А. Селіванова було наведено слова В. М. Литвина з виступу на академічних зборах вчених-юристів про 4987 чинних законів, з яких лише 997 є первинними й аж 2799 — змінами до них [6, с. 80]. Щоправда, є незрозумілим, до якої ще категорії належав 1191 чинний закон — можна припускати, що до законів про ратифікацію міжнародних договорів.

Більш нові відомості подано у статті В. В. Лемака, присвяченій пошуку структури загальної теорії права. З метою унаочнення потреби серйозної теоретичної підготовки фахівця-юриста для визначення взаємодії та співвідношення нормативних актів і вміння виводити «судову практику» та «звичаєве право», науковець наводить статистичні відомості первинних актів писаного права станом на 24 серпня 2017 року. Так, за його підрахунками, чинні 773 законів України з власним предметом регулювання і 1341 закон про ратифікацію міжнародних договорів, понад 39 тисяч актів Президента України і понад 64 тисячі актів Кабінету Міністрів України, майже 1,5 тисячі актів Конституційного Суду України та понад 65,5 млн. документів у Єдиному державному реєстрі судових рішень [3, с. 42].

Такі статистичні відомості можна порівнювати і територіально (залежно від держави, регіону тощо), і хронологічно (за рік, за квартал тощо), і зменшення або збільшення законодавчого масиву, так само як

кількості інших актів писаного права, є індикатором ефективності запобігання його інфляції.

Стосовно хронологічного порівняння, перспективним видається співвідношення кількості ухвалених у другій – третій декаді грудня законів й інших нормативних актів порівняно із середньостатистичною кількістю таких актів в іншій період. Можна припустити, що кількість актів, ухвалених у першому випадку, у декілька разів перевищує середньостатистичну. Це може бути пояснене прагненням депутатів і публічних службовців розглянути якнайбільшу кількість проектів нормативних актів на останніх засіданнях відповідного органу. Зазвичай це стосується недоопрацьованих і неякісних проектів, які за умов передноворічних свят і нового бюджетного та податкового року будуть швидше ухвалені без детального розгляду. Це ж стосується й ухвалення нормативних актів уночі порівняно з іншим часом доби.

Також може бути доцільним порівняння залежно від видів актів: закони та підзаконні акти, акти регуляторного характеру тощо. Перше може свідчити про надмірну кількість законодавчих актів і недостатнє запобігання їх інфляції. Друге можна вважати індикатором надмірної зарегульованості, що може спричинити не лише власне інфляцію писаного права, а і недоступність певної діяльності та корупційні ризики, а також зумовити потребу в так званій дерегуляції.

Близькою до інфляції писаного права детермінантою порушень прав людини є наявність так званих «мертвих норм». Критеріями ефективності дії таких норм є кількість індивідуальних (а деколи і нормативних) актів, у яких застосовано відповідну норму, зокрема і кількість застосованих судами й іншими органами норм, які передбачають юридичну відповідальність за певні діяння.

Крім інфляції писаного права, детермінують порушення прав людини й інші форми інфляції соціогуманітарної сфери. Так, Ю. М. Оборотов слушно вказує на існування інфляції влади або політичної інфляції [4, с. 94]. Виміром ефективності запобігання інфляції влади у контексті концепції належного врядування є порівняння співвідношення кількості представників публічної влади та жителів відповідної місцевості, а також співвідношення повноважень публічної влади та прав людини.

Про інфляцію науки може свідчити співвідношення опублікованих текстів із плагіатом і без нього, відсоток неоригінальних (скопійованих) наукових текстів, псевдонаукових публікацій. Ці виміри можуть здійснюватися у наукових виданнях загалом, певного регіону, галузі науки, окремого видання, його випуску тощо. Ще простішими та показовими у контексті інфляції науки є кількість наукових видань, публікацій у них, присуджених наукових ступенів тощо.

Інфляція вищої освіти може підтверджуватися (або спростовуватися) відсотком людей із дипломами про вищу освіту. Видається за можливе навіть вимір ефективності запобігання інфляції прав людини –

наприклад, кількість конституційно закріплених прав людини (скажімо, Конституція України закріпила чималу кількість прав людини, що може розглядатися як їх інфляція, її подоланню сприяє правильне застосування принципу пропорційності).

Нарешті, можна виокремити й інфляцію самої статистики. Індикатором може виступити, скажімо, кількість посилань на певну статистичну інформацію у подальших наукових і журналістських публікаціях.

Статистичні показники являють собою і показники кількості людської енергії, часу й матеріальних засобів, використаних у будь-якій певній діяльності та в порівнянні з альтернативними варіантами свідчать про рівень ефективності тієї чи іншої запобіжної діяльності.

Серед перспектив і напрямів подальших досліджень загальнотеоретичної юриспруденції науковці (зокрема, П. М. Рабінович) вказують «дослідження реального стану здійснення та захищеності основоположних прав людини й інших суб'єктів за посередництвом саме конкретно-соціологічних методів і методик» [5, с. 5–6]. Це обґрунтовано суперечливістю відомостей із цих питань у доповідях омбудсперсони, матеріалах громадських правозахисних організацій, зокрема і міжнародних, а також відомчій і загальнодержавній статистиці. «Тому розробки згаданої методики й обґрунтування її евристичних можливостей ... становлять одне з актуальних завдань юридичної науки» [5, с. 6].

Застосування соціологічної методології наукового дослідження поряд зі вже наявними засобами виміру ефективності запобіжної діяльності уможливить отримання об'єктивнішої, повнішої та всеохопнішої інформації – упорядкованої сукупності відомостей про запобігання порушенням прав людини. Також це сприятиме ідентифікації та діагностуванню наявних проблем, що вже саме по собі має запобіжну (превентивну) мету.

У засобах масової інформації часто згадуються та наводяться як основний аргумент лише результати соціологічних опитувань, які проведено серед громадськості загалом, не враховуючи думку окремих структурних елементів цієї громадськості, безпосередньо пов'язаних із предметом дослідження.

Скажімо, індикаторами ефективності судової системи можуть бути показники довіри до неї не лише з боку звичайних громадян (громадськості загалом). Важливими (можливо, навіть значно важливішими) є і відомості опитувань представників соціальних груп, які з усіх боків (тобто не лише, припустимо, адвокатів або не лише суддів) пов'язані з функціонуванням судової системи, а саме: і суддів, й адвокатів, і прокурорів, які підтримують публічне обвинувачення, і працівників апарату судів, й осіб, які нещодавно були позивачами, відповідачами, заявниками, скаржниками, стягувачами, боржниками, постраждалими, підсудними та мали інший процесуальний статус

сторін судового процесу, а також учасниками судових проваджень (експертами, свідками тощо).

Результати опитування зазначених осіб є важливішими, оскільки вони мають безпосередній досвід комунікації із судовою системою, на відміну від громадськості загалом, яка лише отримує інформацію від ЗМІ та від знайомих. Водночас, варто наголосити, що і цією інформацією теж, безперечно, не варто нехтувати (нижче зазначено причини), але потрібно позбутися домінування публікації результатів лише таких «загальних» опитувань.

Таким чином, індикаторами ефективності запобігання знеціненню складових соціогуманітарної сфери (писаного права, влади, науки, вищої освіти, статистики тощо) є чимало кількісних — статистичних і соціологічних — показників, детальне дослідження яких є необхідним за сучасних умов праводержавної дійсності.

Список використаної літератури:

1. Barbbour G. Measuring local government productivity / G. Barbbour // *Municipal yearbook*. — 1975. — Рр. 38-46.
2. Батан Ю. Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права / Ю. Д. Батан // *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. — 2017. — № 4 (80). — С. 11–19.
3. Лемак В. В. Загальна теорія права: між зміною парадигми і пошуком структури / В. В. Лемак // *Публічне право*. — 2017. — № 3. — С. 40-48.
4. Оборотов Ю. Н. Инфляция власти и права как индикаторы слабого государства / Ю. Н. Оборотов // *Наукові праці НУ ОЮА*. — 2010. — Том 10. — С. 89–97.
5. Рабінович П. Загальнотеоретичне праводержавознавство в Україні: здобутки, проблеми, перспективи / П. Рабінович // *Вісник Академії правових наук України*. — 2011. — № 4. — С. 3–16.
6. Селіванов А. Право народу управляти своєю країною / А. Селіванов // *Вісник Конституційного Суду України*. — 2014. — № 3. — С. 80–87.

БОРИСЮК ІННА ЄВГЕНІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ: СПІВПРАЦЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Українське суспільство орієнтовано на створення ефективного механізму захисту прав дітей відповідно до міжнародних (у т.ч. європейських) стандартів. Водночас, декларування прав і свобод не може

вважатися єдиною і достатньою умовою реального захисту прав дітей. Необхідною є побудова дієвого механізму реалізації взятих державою зобов'язань у сфері захисту прав дитини, насамперед державної системи контролю та охорони, яка працює у тісному контакті з інституціями громадянського суспільства. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю наукового забезпечення функціонування державного управління охороною дитинства та захистом прав дітей, зокрема, вивчення чинників, які впливають на його ефективність.

Проблеми державного управління у сфері захисту прав дитини піднімалися такими вченими і дослідниками, як Г. Атаманчук, В. Афанасьєв, В. Бакуменко, В. Князєв, Л. Кривачук, Н. Крестовська, М. Лесечко, С. Наумкіна, Н. Оніщенко, Н. Опольська, Л. Приходченко, О. Темченко, В. Цветков, В. Якунін, О. Яременко та ін.

Захист прав дітей та охорона дитинства в Україні, нормативно-правовим підґрунтям яких ювенальне законодавство, хоча в цілому і відображають загальносвітові тенденції щодо захисту прав дітей, водночас, не повністю відповідні викликам сучасного суспільного життя, кризового та постравмативного у багатьох випадках, має декларативний характер, невідповідний загостренню проблем щодо дотримання прав дітей, яке сьогодні набуває небезпечних масштабів [1, с. 192]. Залишається дискусійним питання підвищення ефективності державного управління охороною дитинства в Україні, під яким розуміють ступінь отримання максимального результату, досягнення поставлених цілей, забезпечуючи найкращі інтереси дітей при наявних умовах та ресурсах. Л.Ф. Кривачук обґрунтовує, що для забезпечення ефективності державного управління охороною дитинства необхідно враховувати, що державне управління охороною дитинства є відкритою системою, важливою складовою якої є діти [2, с. 64]. Додамо, що відкритість системи управління охороною дитинства зумовлено не тільки цим, але й необхідністю постійної взаємодії з громадянським суспільством, щодо якого держава виступає як інструмент забезпечення безпечних та сприятливих умов його функціонування. За визначенням А.Ф. Колодій громадянське суспільство – це самоорганізована й саморегульована, автономна сфера громадського життя, у якій функціонують добровільні громадські об'єднання, виникають суспільно значущі ініціативи, формується соціальний капітал (довіра, норми, мережі і навички соціальної взаємодії та солідарності) і, в разі потреби, «виставляються» вимоги політичним суб'єктам та структурам державної влади [3, с. 152]. На нашу думку, громадянське суспільство, на відміну від суспільства з авторитарним чи тоталітарним режимом управління, є самостійним колективним суб'єктом політики, у зв'язку з чим воно безпосередньо або через свої інституції виступає в якості агента адвокації та захисту прав дитини.

У діяльності системи органів, відповідальних за забезпечення прав дітей в Україні наявні серйозні проблеми. Має місце певний конфлікт інтересів між окремими установами та відомствами, які діють у сфері захисту прав дитини, неузгодженість нормативної бази міністерств і відомств. Проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого і всебічного аналізу, а діяльність окремих державних органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей — всебічної наукової підтримки, науково обгрунтованої системи оцінки їх діяльності та потужного методичного забезпечення [4, с. 37].

Але чи не найбільшою проблемою державної політики у сфері захисту прав дітей є те, що суспільний потенціал у сфері захисту прав дітей залишається слабо затребуваним. Основним інструментом забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства є громадські ради, утворювані при органах державної влади. Так, серед завдань Громадської ради при Міністерстві соціальної політики України є забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики з питань сім'ї та дітей, також здійснення громадського контролю за діяльністю Міністерства соціальної політики та налагодження ефективної взаємодії з громадськістю, відповідно до чого у складі Громадської ради виокремлено Комітет з питань громадського контролю за формуванням і реалізацією державної політики у сферах поліпшення здоров'я населення, захисту прав дітей, сімейної та гендерної політики, попередження насильства в сім'ї [5].

Громадську раду була створена при Уповноваженому Президента України з прав дитини. В межах співпраці громадянського суспільства та державного органу з захисту прав дитини опрацьовано кілька проєктів, спрямованих на формування в Україні правосуддя, дружнього до дитини, на протидію жорстокого поводження з дітьми тощо. Так, до кампанії «Відкриємо двері дітям» долучилися 14 провідних громадських організацій, які працюють в інтересах дітей в Україні. Важлива складова діяльності громадських інституцій — моніторинг виконання центральними та місцевими органами влади завдань у сфері захисту прав дитини. Громадська консультативна рада підтримала ліквідацію шкіл соціальної реабілітації, функціонування яких ставило під загрозу дотримання прав дитини [6, с. 77-78]. Сьогодні ця інституція громадянського суспільства перетворена на експертно-консультативну раду з питань захисту прав дітей при Уповноваженому Президента України з прав дитини. Як позитивний момент слід відзначити створення у березні 2018 року Національної дитячої ради в якості дорадчого органу при Уповноваженому Президента України з прав дитини. Вона покликана забезпечити участь дітей у процесі прийняття рішень на рівні держави; впливати на ефективне впровадження реформ, які стосуються дітей; сприяти розвитку громад, дружніх до дитини, реагувати на об-

меження прав дітей та найгостріші проблеми, від яких вони страждають.

На місцевому рівні взаємодія громадськості та державних органів у сфері захисту прав дітей має такий інституційний механізм як служби у справах дітей органів місцевого самоврядування, при яких можуть створюватись координаційні ради.

Дієвий механізм забезпечення і гарантування прав, свобод і законних інтересів дитини не може обмежуватися лише його законодавчим виміром: механізм забезпечення прав і свобод дитини передбачає взаємодію не лише нормативно-правових засобів, що створюють належні передумови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини, а й загальносоціальних засад. Забезпечення прав дітей потребує консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості, а також підвищення рівня поінформованості дітей та дорослих про існуючі механізми і можливості захисту конституційних прав та свобод дитини.

Список використаної літератури:

1. Кондратюк Н.А. Захист прав дітей в Україні: проблеми і шляхи їх розв'язання / Н.А. Кондратюк, І.К. Тюльченко // Матеріали Регіональної Міжвузівської наукової конференції викладачів та студентів 14 травня 2010 року. — Донецьк: ДонНТУ, 2010. — С. 192-194.
2. Кривачук Л.Ф. Теоретичні основи ефективності державного управління охороною дитинства / Л.Ф. Кривачук // Теорія та практика державного управління. — 2012. — Вип. 1(36). — С. 63-70.
3. Основи демократії: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. А. Ф. Колодій. — 3-є вид. — Л.: Астролябія, 2009. — 832 с.
4. Парамонов Є.Ю. Актуальні питання захисту прав дитини в Україні [Електронний ресурс] / Є.Ю. Парамонов // Наукові праці. Державне управління. — 2012. — Випуск 182. — Том 194. — С. 37. — Режим доступу: <http://www.lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermngmt/2012/194-182-7.pdf>
5. Положення про Громадську раду при Міністерстві соціальної політики України: Схвалено на засіданні Громадської ради при Міністерстві соціальної політики України 24 грудня 2012 р. № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=147682&cat_id=98185
6. Захист прав дитини в Україні: Підсумки діяльності у 2013 році Уповноваженого Президента України з прав дитини Ю. О. Павленка. — К., 2014. — 187 с.

ІВАНОВА ОЛЕНА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції заочної форми навчання,
прокурор Іллічівської місцевої прокуратури Одеської області

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ В УКРАЇНІ

Зважаючи на економічний та соціально-демографічний характер міграції, склалося багато різних визначень і класифікацій цього явища. Будучи похідним від різних політичних, соціальних, економічних і культурних контекстів, визначення міграції є надзвичайно різними за своєю природою.

Сьогодні у вітчизняній науковій літературі з проблем демографії, економіки, соціології та державного управління трудовій міграції приділяють більше уваги, ніж іншим видам міграційного руху населення. Слід відзначити праці таких вчених, як О. Малиновська, І. Майданнік, Е. Лібанова, О. Позняк, Н. Тиндик, Б. Юськів, С. Чехович та ін.

Як і будь-яке соціальне явище, що породжує певні суспільні відносини, трудова міграція потребує правового та організаційного врегулювання [3, с. 142-143]. З проведенням в Україні адміністративно-правових реформ у сфері міграції населення першочергового визначення потребують такі поняття, як «трудова міграція» та «трудоий мігрант». Визначення трудової міграції часто відображає поточну національну політику держави та відрізняється в різних країнах в залежності від історичного періоду їх розвитку.

Як правило, під трудовою міграцією розуміється переміщення в іншу країну з метою працевлаштування. Однак не існує загальноприйнятого визначення трудової міграції. Варто погодитись, що трудова міграція населення — це особливий, економічного характеру, вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. З широкої точки зору трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої країни. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням [4, с. 289].

Проблемою українського ринку праці є надмірна трудова міграція (за різними оцінками від 2 до 7 млн. осіб). Близько 80% трудових мігрантів працюють за кордоном нелегально, хоча із 13 країнами світу Україна підписала двосторонні міждержавні угоди щодо працевлаштування мігрантів, а з 15 ведуться переговори. За даними статистичних опитувань, наші мігранти мають досить високий освітній рівень,

75% з них мають вищу чи незакінчену вищу освіту. Той факт, що за кордоном респонденти працюють як правило не за фахом, не є фактором, що стримує міграцію. Тобто, досить кваліфіковані фахівці з різних сфер, освічені люди, на підготовку яких витрачені значні, переважно державні кошти, не можуть реалізуватись у власній країні, а отже і кошти витрачені на їх підготовку залишаються не відпрацьованими державі [4, с. 199].

До того ж, значний відсоток серед мігрантів складає молодь. Серед громадян віком 15-70 років, які шукали іншу основну або додаткову роботу у 2006 році, кожен третій був молодшою людиною віком 15-29 років. Основною причиною, яка спонукає молоду людину шукати іншу роботу є низький рівень оплати праці та неповна зайнятість. До того ж молодь, виїжджаючи за кордон або до інших регіонів у пошуках тимчасового заробітку, має більше шансів та причин й можливостей залишитись на постійне місце проживання. Тобто, так би мовити, складає групу ризику, яка не повертається на батьківщину. Отже, вилучає назавжди себе, як працівника та своїх майбутніх дітей, як осіб, що оновлюють трудові ресурси. Але, якщо заглибитися у вивчення зазначеної проблеми, можна побачити, що проблема трудової міграції в Україні тісно пов'язана з процесами Євроінтеграції. Статею 33 Конституції України гарантується право кожному громадянину на вільне пересування та вибору місця проживання. Одночасно у основному законі держави передбачається право громадян на працю та достатній життєвий рівень.

На сьогоднішній день, глибока економічна криза, яка охопила країну, воєнні дії, що відбуваються на Сході нашої країни, надання Україні безвізового режиму з країнами Європейського Союзу, стало головною причиною зростання рівня трудової міграції з України. Не зважаючи на інколи нелюдські умови праці, відсутність соціального захисту трудових мігрантів та комфортного місця проживання, мільйони наших громадян покидають державу та обирають шлях трудового мігранта. У той же час, зазначений процес міграції можна вважати нормальним явищем у сучасному світі [1, с. 167].

На сьогоднішньому етапі розвитку світової цивілізації суспільство переживає процеси трансформації усіх сфер людського життя, у якому всеохопна інтеграція та інформаційно-комунікаційна революція створюють об'єктивні передумови як для об'єднання, так і для його роз'єднання. Кінець XX – початок XXI ст. виявив основоположну тенденцію соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Водночас одним із парадоксів глобалізації у сучасному світі стало посилення прикордонного контролю і візового режиму в умовах усунення кордонів в економіці, інформаційному та культурному просторах.

Міждержавна трудова міграція набула безпрецедентного характеру та стає типовим явищем соціально-економічного життя сучасного світу. На початку 2003 р. нараховувалося тільки близько 30 млн.

офіційно зареєстрованих трудящих-мігрантів, з урахуванням членів їх родин, учасників маятникової міграції (фронтальєрів), сезонних працівників, нелегальних мігрантів. Загальна чисельність трудових мігрантів оцінюється у чотири–п'ять разів вище [5].

Проте, міжнародна міграція населення відіграє важливу роль у демографічному розвитку окремих країн і регіонів. У результаті міграційних потоків багато промислово розвинених країн нівелювали звужене відтворення населення. У 80-ті роки ХХ ст. частка зовнішньої міграції у загальному прирості населення таких країн, як Канада, Австралія, Франція, перевищила 25 %, США – близько 50 %. З іншого боку, значні еміграції приводили у багатьох країнах до процесу депопуляції, що спостерігалася у 1960-ті роки в Ірландії, Греції, Португалії, незважаючи на високий приріст населення у цих країнах. У другій половині 1980-х років Ліван втратив 1/10 частину населення, Мексика – близько 1 % [1, с. 26].

Таким чином, у той час, коли для одних країн трудова міграція стає справжньою проблемою, для інших – демографічним та трудовим порятунком. Відповідно, підсумовуючи вищезазначене, трудова міграція є нормальним явищем, яке є наслідком глобалізаційних процесів у суспільстві. Та замість боротьби з вищезазначеним явищем необхідно розробляти нормативно-правову базу та високі стандарти захисту прав трудових мігрантів, оскільки саме вони складають частину глобалізаційного процесу.

Список використаної літератури:

1. Воробйова Л. С. Глобалізація як соціальне явище сучасності / Л. С. Воробйова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 2. – С. 199–204.
2. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А. С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
3. Фомішин Б. М. Правові основи міжнародної економічної діяльності// навчальний посібник / С. В. Фомішин, І. Д. Шу- так. – Київ: Кондор, 2009. – 454 с.
4. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: [монографія] / Б. М. Юськів. – Рівне: видавець О. М. Зень, 2009. – 479 с.
5. Фенік К. Ю. Причини та наслідки трудової міграції населення України. Електронний ресурс – режим доступу: – http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Economics/22487.doc.htm

МІШЕГЛІНА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ЮРИДИЧНІ СИМВОЛИ ЯК ЗАСОБИ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються суттєві зміни в правовій системі, що зумовлює важливість розгляду на загальнотеоретичному рівні процесу взаємодії суб'єктів, пов'язаного із задоволенням їх законних інтересів, які використовуються при цьому способи та методи. Тому останнім часом все частіше як в рамках загальної теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук увагу вчених-правознавців привертають проблеми правової комунікації. Її значимість істотно зростає в умовах побудови правової та соціально орієнтованої держави, формування інформаційного суспільства, які передбачають пред'явлення більш високих вимог до правової інформації, що впливає на мотиваційну сферу суб'єктів, якість самих юридичних текстів і застосовуваних засобів, правил і прийомів юридичної техніки. Використовувані юридичні символи та терміни, конструкції повинні сприяти належній реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, оптимізації механізмів правового регулювання в цілому.

В наукових дослідженнях у сфері теорії держави і права знаходить своє відображення таке соціальне явище як правова комунікація. Розуміючи правове мислення як спосіб відтворення правової реальності, та правосвідомість як засіб творення правових знаків та символів, правова комунікація, тобто механізм реалізації цих правових знаків та символів, є наступним елементом вивчення психосеміотики правовідносин. Юридичні символи виступають при цьому в якості засобів функціонування правової комунікації. Тому дослідження юридичних символів з цієї точки зору є актуальним та обґрунтованим, адже сучасне право в юридичній літературі все частіше сприймається як самостійний інститут та підсистема суспільства та одночасно соціокультурна система, що включає символи, цінності та значення, що відносяться одночасно до основоположних аспектів людського буття та комунікації.

Питання правової комунікації досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема, С. Алексєєвим, Д. Андрєєвим, А. Антоновим, О. Бакинською, М. Василюком, В. Ільганаєвою, Г. Лассуєлом, Л. Луцем, А. Поляковим, Г. Почепцовим, Г. Прованшером, П. Рабіновичем, Н.Савіною, Ван Хуком, І. Ситар, А. Токарською, Ю. Хабєрмасом, І. Черновим, К. Ясперсом та ін. [1, с. 18].

Правова комунікація виникає і розвивається в процесі суспільства. Її витoki сягають епохи стародавнього світу. Перші усно-писемні комунікативні акти мають характер релігійних норм, що виражали мотиви поведінки людини. Цікавою з точки зору теорії права є думка канадського правознавця G. Provencher про те, що між правом і комунікацією існує взаємозв'язок, який виявляється через сумісне, скоординоване «дійство», а також шляхом з'єднання юридичного і комунікативного. Таке взаємне переплетіння сфер дозволяє, з одного боку, говорити про правову комунікацію не тільки як про абстрактний концепт, а й як про практичну сферу узгодження взаємодії (через поведінку) людей у юридико-комунікативному суспільстві [2, с. 117].

На основі узагальнення загальнотеоретичних і галузевих розробок правову комунікацію можна визначити, як заснований на юридичних нормах порядок взаємодії суб'єктів, пов'язаний з обміном правової та іншої інформації, спрямований на задоволення їх законних інтересів і потреб [3, с. 14].

Правова комунікація включена в нормативну тканину соціуму, поряд з моральними, релігійними, політичними та іншими правилами поведінки, що підтримують впорядкованість в суспільстві. Однак, на відміну від інших видів соціальної взаємодії, правова комунікація характеризується особливою владно-регулятивної природою, заснованою, перш за все, на можливості застосування засобів державного впливу.

Феномен правової комунікації полягає у тому, що право як знакова система не може функціонувати поза правовідносинами між соціальними суб'єктами або окремим соціальним суб'єктом (наприклад, у випадку реалізації права власності, що може бути реалізованим навіть за наявності одного суб'єкта – власника). Крім такого функціонального підходу, важливим є також психологічний: згідно з ним, знаки мають чітко виражений імперативно-атрибутивний характер. Іншими словами, правові знаки є результатом мисленнєвої діяльності людини і водночас засобом впливу на подальшу мисленнєву діяльність, правосвідомість, правову поведінку. І в першому, і в другому підході чітко проявляється контекст взаємовідносин, що у сфері правовідносин є правовою комунікацією. Без комунікації соціальних суб'єктів неможлива реалізація змісту правових знаків; і навпаки, через посередництво правових знаків стає можливою правова комунікація соціальних суб'єктів [4, с.41].

З огляду на зазначене, вбачається необхідним проведення комплексного дослідження юридичних символів як одного із засобів правової комунікації. *Символ* являє собою предмет або дію, що служить умовним знаком будь-якого поняття. Він виступає як знак, що несе в собі предметний образ і умовно фіксований сенс. Предметний образ символу проявляється в його наочності, а сенс розкривається через подання або згадку про ефект дії.

У нашому розумінні, *юридичні символи* — це закріплені законодавством держави умовні образи, відмітні знаки, які є ціннісно-культурними утвореннями, головним призначенням яких є формування образу права та держави як на національному, так і на міжнародному рівні. *Правові символи* слід відрізнити від юридичних символів, оскільки, правові символи є специфічною формою вираження правових велінь, які виступають ефективним засобом комунікації — процесу передачі правової інформації від правотворчого органу через правозастосовувача до конкретного індивіда.

Основне функціональне призначення юридичних символів полягає в тому, щоб констатувати факт або попереджати про юридичну значимість будь-яких дій, відносин. У цьому зв'язку вони є особливими юридичними фактами. Регулятивна дія цих фактів має переважно процесуальний характер. Вони попереджають або вказують, як треба чинити в певних життєвих обставинах. Таке значення, наприклад, мають дорожні знаки або останнє слово підсудного, оголошення вироку у кримінальній справі. Попереджувальна функція тут зливається з орієнтаційною функцією. Загострюючи увагу людей на загально значимих і доступних для їх розуміння моментах державно-владного регулювання, символи дозволяють швидко і правильно орієнтуватися в певних ситуаціях.

Правова комунікація передбачає передачу та сприйняття (розуміння) знаків. У такому випадку право буде певним функціональним типом мовлення, а правова поведінка — рефлексивною дією у відповідь на сприйняте. Але не тільки між правом і соціальними суб'єктами відбувається правова комунікація, вона радше реалізується між самими суб'єктами правовідносин через посередництво права як системи правил поведінки (своєрідної соціальної гри). Тож правова комунікація є засадничим принципом правової організації соціальних суб'єктів, що відбувається завдяки використанню певних знаків та знакових конструкцій, а правова поведінка при цьому виступає інструментальною предметною діяльністю, що опосередковується певними правилами [5, с. 182].

Юридичні символи являють собою найчастіше правове опосередкування знакових кодованих регуляторів суспільних відносин, історично сформованих на рівні звичаїв і традицій. Це, зрозуміло, не виключає можливості формування окремих юридичних символів спочатку в правовій формі, наприклад, поява нових дорожніх знаків, введення форменого одягу для окремих категорій державних службовців і т. д. Але в історичному плані найбільш загальнозначущі символи передували у часі державно-правовому регулюванню і є санкціонованими з боку держави формами соціальної регуляції.

Таким чином, можна дійти висновку, що правова комунікація, як певна послідовність дій, здійснюється за допомогою відповідних юридичних засобів (юридичних символів, засобів-діянь і засобів-

установлень), які носять імперативний або диспозитивний характер. Водночас, правова комунікація має складну структуру, що включає стійкі зв'язки, що забезпечують її цілісність і тотожність, що сприяють збереженню її основних властивостей при різних внутрішніх і зовнішніх змінах. Основними елементами змісту правової комунікації є: її цільове призначення; правові принципи; об'єкт; суб'єкти, що реалізують свої законні інтереси та потреби; відповідна нормативна база; юридична інформація; правові тексти; юридичні символи, сукупність засобів, прийомів і способів комунікації; зворотній зв'язок.

З точки зору теорії права та науки юридичні символи виступають невід'ємним компонентом соціального, бо навіть становлення особистості стало можливим завдяки її здатності до спілкування, обміну інформацією. Юридичні символи часто є найбільш зручним і доступним для розуміння засобом регулювання суспільних відносин. Для них характерна наочність, стислість і лаконічність. Якщо символи зрозумілі і вкоренилися у свідомості пересічних громадян, то державно-владне веління, зовні виражене у вигляді символу, буде реалізовуватися навіть на підсвідомому рівні. Безперечно судження про те, що юридичні символи відіграють ключову роль в процесі правової комунікації і тому представляють зону особливої уваги. Оскільки фундаментальне значення юридичних символів полягає у встановленні і підтримці правопорядку, що реалізуються за допомогою забезпечення стабільності, непорушності права і його адаптації до мінливих потреб суспільства.

Список використаної літератури:

1. Макеєва О.М. Правова комунікація: теоретико-правові аспекти. «Публічне і приватне право: конституційні засади та інноваційні тенденції: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 22 червня 2017 р. Тези наукових доповідей. Видавничий дім «АртЕк». С. 18-20.
2. Provencher G. Droit communication. Liaisons constatées. Réflexions sur la relation entre la communication et le droit. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/3253/3341>.
3. Романова Е.А. Правовая коммуникация: общетеоретический анализ: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2011. 22 с.
4. Токарська А. С. Правова комунікація: теорія і її практика. Науковий юридичний журнал «Журнал східноєвропейського права». № 2/2016. С. 38-44.
5. Бортняк А.Ф. Правова комунікація як спосіб функціонування правових знаків [Електронний ресурс]. Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 4. С. 238-242. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pupch_2013_4_85.pdf

НАУМЕНКО АННА ОЛЕГІВНА

Міжнародний гуманітарний університет,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права

ПАРТИСИПІТАРНІ ПРАВА ДИТИНИ У МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТАХ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Характерна риса демократії — участь громадян у вирішенні суспільних справ та управлінні суспільством. Конвенція ООН про права дитини, одним з принципів якої є участь дитини у вирішенні питань, пов'язаних з нею, відкрила двері для внеску дітей у справу утвердження демократії. Своєю чергою право дитини на участь у вирішенні питань, які її стосуються, створює додатковий аспект правового статусу дітей, визнаючи дітей діючими суб'єктами права, а не лише об'єктами правового захисту. Відповідно, постає питання про юридичне оформлення та коректне науково обґрунтоване формулювання цього аспекту правового статусу дитини, яке пропонується визначити як партисипітарні права дитини.

Однією з перших дослідниць проблематики партисипітарних прав дитини була перший у світі дитячий омбудсман Мелфريد Груд Флеккой (Melfrid Grude Flekkшу), яка у співавторстві з американським правознавцем Наталі Гевенер Кауфман (Natalie Hevener Kaufman) видала монографію «Право дитини на участь: права та обов'язки у сім'ї та суспільстві» [1], в якій обґрунтування партисипітарних прав дитини базується на теорії партисипітарної демократії. Особливий акцент у роботі зроблено на праві дитини на висловлення своєї думки, співвідношенні принципів КПД щодо захисту прав дитини та партисипітарних правах дитини та засобах практичної реалізації цих прав. Право дитини мати та виражати власні думки та право бути почутою проаналізовано у фундаментальній праці з міжнародного ювенального права Дж. Ван Б'юрен [2, с. 170-180], утім нею не ставиться питання про саме партисипітарні права дитини. Російський ювеналіст Наталя Кравчук дослідила перспективи реалізації права дитини на участь у Росії в контексті чинного законодавства, культурних передумов і російської моделі демократії [3].

В Україні питання щодо партисипітарних прав дитини досі не ставилося як окрема наукова правова проблема, а існуючі дослідження переважно здійснено в інших галузях знання — педагогіці та психології.

У вказаних дослідженнях проведено аналіз сутності партисипітарних прав дитини, здійснено їх класифікацію та проаналізовано їх співвідношення з іншими правами дитини, гарантованими Конвенцією про права дитини. Разом з тим, слід констатувати відсутність єдності у точках зору щодо самої дефініції партисипітарних прав, їх змістовного

наповнення, форм виразу, рівно як і відсутність праць щодо імплементації міжнародно-правового регулювання участі дитини в Україні.

Конвенція ООН про права дитини встановлює обов'язок держав-учасниць Конвенції забезпечити дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства (стаття 12). Конвенція про права дитини не встановлює вікової межі, з досягненням якої дитина може реалізовувати це право. Зрозуміло, що дуже малі діти та деякі діти з обмеженими можливостями можуть зіткнутися з труднощами у формулюванні своїх поглядів через недостатнє володіння мовою, але їх можна заохотити робити через мистецтво, поезію, гра, письмо, комп'ютери або підписування.

Україна є учасницею Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року. Відповідно до її положень, кожна дитина, що володіє достатнім розумінням, може користуватися правом висловлювати свої погляди під час судового провадження у сімейних спорах, зокрема тих, що пов'язані з виконанням батьківських обов'язків, таких як проживання та контакт з дітьми. Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган:

- а) визначає, чи має він достатню інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від суб'єктів батьківської відповідальності;

- б) якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння:

- упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію;

- у відповідних випадках консультує особисто дитину (у разі необхідності — приватно) сам або через інших осіб чи інші органи в зрозумілій дитині спосіб, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини;

- надає можливість дитині висловлювати її думки;

- с) приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною.

Закон «Про охорону дитинства» (стаття 9) відзначає право дитини на свободу вираження поглядів та інформації

Кожна дитина має право на вільне вираження особистої думки, може формувати свою думку та розвивати соціальну діяльність, має право отримувати інформацію, що відповідає віку дитини.

Діти мають право звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, засобів масової інформації та посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями щодо їх

діяльності, заяв та запитів щодо їх прав та інтересів та скарг на порушення.

Сімейний кодекс України (стаття 171) передбачає, що дитина має право бути počutoю його батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами у питаннях, що стосуються його особисто та сім'ї. Дитина, здатна висловлювати свої погляди, повинна бути заслухана у провадженні, пов'язаному зі спортом між його батьками, іншими особами про освіту дитини, місцем проживання та суперечку про позбавлення батьківських прав, відновлення батьківських прав, і управління його / її майном. Закон «Про освіту» (стаття 51) надає українським дітям право: вибирати навчальний заклад, тип навчання, освітньо-професійні та індивідуальні програми, позашкільне навчання; брати участь у громадському самоврядуванні, обговорення та вирішення проблем, пов'язаних із вдосконаленням навчально-виховного процесу, науково-дослідницьких робіт, надання стипендій, організації рекреаційної діяльності, поліпшення умов життя тощо.

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» надає українським дітям право формувати різні неурядові не політичні організації, якими можуть запрошувати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування для розробки та обговорення проектів рішень у сфері національної політики щодо дітей та молоді. Дітячі парламенти діють у багатьох регіонах та районах України.

Проте наявні широкі правові можливості для участі дітей у прийнятті рішень сьогодні не використовуються. У Заключних спостереженнях щодо зведеної третьої та четвертої періодичної доповіді України Комітету з прав дитини відзначено брак реальної участі дітей у житті громади та суспільства, а також занепокоєний визнанням Державою-учасницею того факту, що участь дітей у процесах прийняття рішень залишається швидше виключенням, аніж правилом [4, с. 7]. Ось один з прикладів такого порушення права дитини на участь у вирішенні справи, яка її стосується. 2007 р. Шевченківський районний суд (Київ) скасував усиновлення дитини на прохання його прийомної матері, яка розлучилася з чоловіком. Колишній чоловік був ще одним прийомним батьком, і він не хотів припиняти усиновлення. Хлопчик висловив своє бажання залишитися зі своїм прийомним батьком, але суд його проігнорував. Суд також зазначив, що він працює в інтересах дитини. Після цього хлопчик жив з його прийомним батьком, який став його опікуном. Ця справа була спрямована прийомним батьком до ЄСПЛ («Курочкін проти України», заява № 42276/08, рішення у справі 20/08/2010), і суд визнав порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Загальнодержавне опитування дітей віком 10-17 років «Права дітей в Україні: реалії та проблеми після 20 років незалежності» продемонструвало, що 48% респондентів вважають, що було порушено право

дітей на вираження своїх поглядів, одна третина з них визнали, що батьки порушили це право, один на чотири – викладачі [5, с. 3].

Отже, можна констатувати поступове формування в законодавчому полі України інститут партисипітарних прав дитини та, одночасно, недостатню їх імплементацію у правозастосовчій діяльності держави та реалізації дітьми.

Список використаної літератури:

1. Flekkshy M. G., Hevener Kaufman N. The Participation Rights of the Child: Rights and Responsibilities in Family and Society / Melfrid Grude Flekkshy, Natalie Hevener Kaufman. – Jessica Kingsley Publishers, 1997. – 182 pp.
2. Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини / Джеральдіна ван Б'юрен ; пер. з англ. Г. Є. Краснокутського ; наук. ред. М. О. Баймуратов. – Одеса : БАХВА, 2006. – 524 с..
3. Kravchuk N. The Child's right to Express his / her Views in the Context of russian Culture and democracy / Natalya Kravchuk // Russian Law Journal. – 2014. – Volume II (Issue 3). – Pp.23-48.
4. Заключні спостереження: Україна / Комітет з прав дитини, П'ятдесят шоста сесія Розгляд доповідей, поданих державами-учасницями відповідно до статті 44 Конвенції [Електронний ресурс]. URL : https://www.unicef.org/ukraine/UN_CRC_ConcludingObservations_Ukr.pdf
5. Аналітична довідка за результатами опитування дітей віком 10–17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності» [Електронний ресурс] / Адміністрація Президента України; Уповноважений Президента України з прав дитини. URL : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/5/30/65013.htm>

ВОЛОШИНА ЯРОСЛАВА ВІКТОРІВНА

Національна академія правових наук України,
головний спеціаліст сектору організаційного забезпечення проведення засідання
Президії Національної академії правових наук України

ЛОКАЛЬНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Згідно зі ст. 144 Конституції України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Дане положення деталізується у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», у ст. 59 якого зазначається право органів та посадових осіб місцевого самоврядування видавати правові акти.

До локальних правових актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування можна віднести *статuti* територіальних громад, *регламенти* місцевих рад, *рішення* рад, *розпорядження* сільських, селищних, міських голів, *рішення* виконавчих комітетів місцевих рад, *накази* керівників управлінь і відділів сільських, селищних, міських рад тощо. Серед актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування провідне місце займають *нормативно-правові акти*.

Загалом поняття «нормативно-правові акти» охоплює широкий комплекс актів нормотворчості. Такі акти мають назву «нормативно-правові» чи «нормативні» тому, що їх основний зміст складають правові норми. У загальній теорії права під нормативно-правовим актом, як правило, розуміють офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим суб'єктом та спрямований на регулювання суспільних відносин шляхом встановлення прав і обов'язків для невизначеного кола осіб і розрахований на багаторазове застосування [1, с. 477]. Погоджуємося із позицією, відповідно до якої ці ознаки, з урахуванням територіальних та компетенційних меж, властиві і *локальним нормативно-правовим актам органів та посадових осіб місцевого самоврядування*, які видаються ними з метою виконання покладених на них завдань відповідно до встановленої законодавством компетенції [Див.: 2].

У науковій літературі представлено різні варіанти класифікації нормативно-правових актів. Як правило, класифікують нормативно-правові акти за такими ознаками: 1) за суб'єктами ухвалення — акти органів державної влади, Українського народу, акти місцевих рад, громадських об'єднань, трудових колективів, спільні акти органів держави і громадських організацій; 2) за юридичною силою — закони і підзаконні нормативно-правові акти; 3) за сферою дії — загальнообов'язкові, спеціальні, локальні; 4) за ступенем загальності правових норм — загальні і конкретизуючі; 5) за характером волевиявлення — акти встановлення, зміни та скасування норм права; 6) за галузями законодавства — цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та ін.; 7) за часом дії — термін дії яких визначений (встановлений) й ті, що мають невизначений термін дії; 8) за функціональним призначенням — базові (тобто головні, базисні, в яких формулюються вертикальні зв'язки), функціональні (тобто такі, що чітко формулюють функції, діяльність, структуру повноважень, в яких формулюються горизонтальні права зв'язки тощо) [3, с. 345].

У свою чергу центральне місце в системі локальних нормативно-правових актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування посідають *статuti* територіальних громад сіл, селищ, міст. Вітчизняні дослідники стверджують, що статут є пріоритетним нормативно-правовим актом територіальної громади, а також своєрідною комунальною конституцією на території функціонування відповідної громади [4, с. 38].

До цієї системи, на наш погляд, можна віднести й регламент відповідної місцевої ради, який є нормативним правовим актом, обов'язковим для виконання на відповідній території.

Варто звернути увагу на особливий характер, який мають локальні нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, прийняті в межах делегованих державних повноважень, а також регуляторні акти [Див. напр.: 5]. Окремого вивчення потребує й питання щодо існування так званого (локального) нормативного договору.

У цілому, система локальних нормативно-правових актів є складним комплексним утворенням. До того ж, правила поведінки, що містяться в локальних нормативно-правових актах, що видаються органами та посадовими особами місцевого самоврядування, хоча й не виходять від держави, однак мають публічно-владний характер, оскільки в них реалізується муніципальна влада, яка є вираженням влади народу, однією із засад конституційного ладу України. Відтак у правових нормах локальних нормативних актів, що видаються органами та посадовими особами місцевого самоврядування присутня не лише влада авторитету місцевого самоврядування, а й авторитет муніципальної влади.

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Шемшученко та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 4. — 720 с.
2. Петришина М. О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні: монографія / М. О. Петришина. — Х.: Право, 2011. — 232 с.
3. Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави: монографія / За ред. Ю. М. Тодики і В. А. Шумілка. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. — 392 с.
4. Батанов О. В. Питання розробки та прийняття статуту територіальної громади / О. В. Батанов //Юрид. журн. — 2004. — № 3. — С. 38-40.
5. Бондарь Н. С. Муниципальное право Российской Федерации: учеб. для вузов / Под ред. Н. С. Бондаря. — М.: Юнити-Дана, 2003. — 559 с.

СЕКЦІЯ 3.

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

АНИЩУК НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри історії держави та права,
доктор юридичних наук, професор

АДЮЛЬТЕР У ДАВНЬОМУ РИМІ: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У Давньому Римі існувала гендерна нерівність. Закони Давнього Риму були у руках чоловіків. Усім управляли чоловіки, їм дозволялося подавати на розлучення у випадку невірності або безпліддя дружини. Причому невірністю міг стати вже той факт, коли дружина виходила на вулицю із непокритою головою (як правило заміжня жінка використовувала різні стрічки и шарфи). У цьому випадку вважалося, що вона спеціально шукала чоловічі погляди.

Перелюбство (адюльтер) жорстоко карався у Давньому Римі. Проте це не зупиняло людей. Причини, які призводили до адюльтеру, були різні. Зокрема, серед них можна вказати на велику різницю у віці подружжя. Молода дружина шукала собі коханця, коли її не влаштовував чоловік похилого віку.

Луцій Анней Сенека молодший (приблизно 4 р. до н.е. — приблизно 65 р. н.е.), син Сенеки старшого, письменник, філософ-стоїк, вихователь та радник Нерона писав про те, що справа дішла вже до того, що жодна жінка не має чоловіка для чогось іншого, як тільки для збудження коханця» [1].

Марк П.Катон Старший (234 р. до н.е.-149 р. до н.е.), давньоримський політик, державний діяч, письменник виразив погляд про те, що чоловік вправі безпокаранно вбити дружину, якщо застигне її, коли вона зраджує йому, жінка ж не може навіть доторнутися до невірного чоловіка [2].

Внаслідок піймання коханця дружини згідно із давньоримськими традиціями чоловік разом зі своїми рабами мав право знущатися над ним різними методами, застосовуючи всеможливе насилля, у т. ч. сексуального характеру. Нерідко коханцю відрізали нос та вухи, проте це

було нічим у порівнянні з дружиною, яка скоїла адюльтер. Дружину, яка провинилася та зрадила своєму чоловіку, очікувала смертна кара. Її закопували живцем у землю.

Імператор Октавіан Август (63 р. до н. е. — 14 р. н.е.) прийняв знаменитий закон проти перелюбства (*lex Iulia de pudicitia et de coercendis adulteris*), або його найчастіше називають, *lex de adulteris*. Закон про перелюбство мав не лише карати перелюбство, проти очистити характери самих римлян. Цей закон зберігав за главою сім'ї право вбити доньку перелюбницею та її спільника на місці злочину. Чоловік міг тепер вбити коханця дружини, якщо той застигав його у власному домі і той належив до однієї із наступних категорій: був комедіантом, співаком, танцюристом, був притягнений до публічного звинувачення і не відновлений у своїх правах або був вільновідпущеником сім'ї. Дружину чоловік міг убити тільки у тому випадку, якщо вона була захоплена разом із коханцем вдома. Після виявлення перелюбства чоловік, а якщо він не вживав жодних заходів, то батько, мали протягом 60 днів привести дружину, що порушила вірність, римську громадянку, в судову комісію, що очолювалася претором. Якщо чоловік чи батько протягом ще чотирьох місяців не виступав обвинувачем, то усякий міг подати скаргу. Покарання було досить жорстокими: перелюбник засуджувався до довічного вигнання та конфіскації половини майна; перелюбка засуджувалася до довічного вигнання, втраті половини її приданого, третини її стану та забороні нового шлюбу, що означало, що вона надалі могла жити з чоловіком тільки як наложниця. Сприяння перелюбству: надання будинку для побачень коханцям, отримання чоловіком вигод з перелюбства дружини або залишення дружини у себе після розкриття перелюбства, — все це становило злочин звідництва і каралося як перелюбство. Дружина ж не могла звинуватити чоловіка у перелюбстві, який міг мати зв'язки з незаміжними жінками, що не належали до вищої аристократії. Якщо ж такі зв'язки були, то чоловіка звинувачували не в невірності щодо своєї дружини, а в перелюбстві з дружиною іншого або у розпусті [3]. Отже, вищезгаданий закон посилив покарання за перелюбство.

Про Октавіана Августа відомо, що він був людиною суворих правил та виховував у своїх підданих — причому, насамперед, серед свого оточення і в аристократії — повагу до закону. Слід зазначити, що сам імператор Август, наприклад, обмежився лише вигнанням спочатку доньки (Юлії), а пізніше і онучки (Юлії) за їх аморальну поведінку.

Суворості «Юлієва закону» викликали у вищих верствах римського суспільства сильну опозицію, яка вимусила Августа піти на поступки. Результатом цього було видання в 9 р. так званого «Закону Папія і Поппея» (*lex Papia Poppaea*). Назва закону за іменами консулів 9 р. Марка Папія Мутіла та Квінта Поппея Секунда. Ця друга редакція пом'ягшувала суворі вимоги початкового закону [4]. Слід зазначити, що ці зовнішньо суворі закони особливого ефекту не мали. Їх старали-

ся обходити, за допомогою фіктивних шлюбів, фіктивних усиновлень [5, с. 32].

Таким чином, аналізуючи проблему адюльтеру у Давньому Римі, можна зазначити, що на той час не існувало гендерної рівності щодо цієї проблеми. У давніх римлян була подвійна мораль. Дружину, яка зраджувала чоловіку, за римськими традиціями карали смертю. При цьому слід зазначити, що до коханця дружини застосовувалися, насамперед, калічаші покарання. У рідких випадках — смертна кара. І це — лише єдиний випадок, коли чоловік ніс відповідальність при адюльтері. Чоловік, який зраджував своїй дружині, залишався непокараним.

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/aphorism/828/Луций>
2. Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://studwood.ru/895263/pravo/moral-brak>
3. Вокруг законов о нравственности в Древнем риме в эпоху Августа. Часть II. Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://www.abhoc.com/arc-vr/2004-02/253/>
4. Ковалев С. И. История Рима: Глава II. Принципат Августа / Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://centant.spbu.ru/lib.kovalev.2htm>
5. Гиленсон Б. Ливия // Женщины, не любившие никого. — М.ОЛМА_ПРЕСС, 2002. — С. 31-40.

АРАКЕЛЯН МІНАС РАМЗЕСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
віце-президент, проректор з навчальної роботи,
кандидат юридичних наук, професор

ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РІШЕЛЬЄВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ В ПЕРІОД 1830—1840-Х РОКІВ

В контексті освітньої реформи в Російській імперії 30 липня 1830 р. був виданий указ про заснування Одеського навчального округу, центральним навчальним закладом якого став Рішельєвський ліцей. Йому підпорядковувалися навчальні заклади Одеси.

Одеський навчальний округ став 8 навчальним округом в російській системі освіти, що була сформована в першій половині XIX ст. Фундамент нової системи був закладений ще Олександром I, який здійснив в країні досить суттєві перетворення адміністративного апарату. Важливою складовою частиною реформ того часу стала реформа осві-

ти, в ході якої було засновано Міністерство народної освіти, чотирьох-ступінчаста структура навчальних закладів (парафіяльні та повітові училища, гімназії, університети) та впроваджено поділ на навчально-адміністративні підрозділи — навчальні округи.

В осені 1830 року почався процес розширення компетенції новоствореного округу. Указом від 8 листопада 1830 р. до його складу було включено Бессарабську область, а на чолі навчального округу був поставлений Никифор Федорович Покровський.

1831 р. стався новий розподіл губерній вже на 7 навчальних округів, де також окремо підкреслювалися особливості управління одеськими навчальними закладами: «Учебные заведения города Одессы и области Бессарабской остаются под главным начальством особого попечителя» [1]. Указом від 9 грудня 1832 р. Одеському навчальному округу були підпорядковані навчальні заклади Херсонської та Таврійської губерній. Указ 30 травня 1833 р. розширив територію округу приєднанням Катеринославської губернії.

У перші роки служби на посаді попечителя Н. Ф. Покровський зосередив головну увагу на аналізі стану навчальних закладів округу [2, с. 193]. Всебічно вивчивши стан справ у ньому, він здійснив у ліцеї ряд перетворень: розширив обсяг викладання предметів, взяв під контроль фінансування викладачами своїх обов'язків, дисципліну ліцеїстів.

Н. Ф. Покровський робив кроки до поліпшення фінансового стану мережі парафіяльних і повітових училищ. Навчальні заклади регіону потребували коштів, які могли бути отримані від приватних осіб. У зв'язку з цим піклувальник прагнув виявити механізми активізації благодійних пожертвувань. Працюючи на посаді попечителя Одеського округу Н. Ф. Покровський висунув ідею реорганізації Рішельєвського ліцею з метою наблизити його до вищої ланки в системі освіти — університету, і неухильно боронив її перед центральною і місцевою владою [3, с. 33]. З його ініціативи був підготовлений і введений в дію ліцейський статут 1837 р., згідно з яким в Рішельєвському ліцеї були проведені подальші перетворення, що істотно підвищили статус навчального закладу.

За новим Статутом від 29 травня 1837 року (вступив у дію з 1 січня 1838 р.) ліцей було трансформовано [4]. Він став окремим і самостійним навчальним закладом, за складом і правилами дуже близькими до університетів. При ньому були засновані відділення (фізико-математичне і юридичне). Органами управління ліцеєм стали Рада та Правління, де головував директор. Число учнів в ліцеї і гімназії тоді значно збільшилося. Зміни відбувались і в навчальних планах ліцею. Так, наприклад, на юридичному відділенні ліцею тих часів читались наступні дисципліни: латинська мова, римське право, енциклопедія та історія правознавства, російське законодавство, практичне судочинство [4, с. 21]. Також при ліцеї працював Інститут східних мов, який готував перекладачів для військових закладів.

Наступним кроком в процесі удосконалення навчального процесу в освітніх закладах Одеського навчального округу стало затвердження 25 лютого 1839 року «Правил, которыми должны руководствоваться преподаватели лицея в способе преподавания предметов каждого», що визначали форму та зміст лекційних курсів. Порядок викладання, передбачений «Правилами», набрав чинності 1841 р. Згідно нових правил лекції читали з 8 до 2 години дня (по 6 годин на день).

Відповідно до особливих правил викладання, які були встановлені Попечителем Одеського навчального округу в 1839 р., викладачі ліцею готували детальні конспекти своїх лекцій [6, с. 130]. Ретельному відбору підлягали й рекомендовані до вивчення джерела та посібники. Згодом навчальна діяльність викладачів ліцею була поставлена під досить жорсткий контроль. З мемуарів ліцеїстів відомо, що на лекціях слухачі складали журнали, з читання яких розпочиналася кожна чергова лекція; з журналів укладалися так звані записки, тобто повні конспекти лекцій, які достатньо було вивчити напам'ять, щоб успішно скласти іспит.

В тому ж році Радою ліцею було переглянуто норми поведінки та обов'язки студентів у документі «Правила для студентів Рішельєвського ліцею», відповідно до яких обов'язки студентів поділялися на зовнішні (за стінами ліцею) і внутрішні (безпосередньо для навчального закладу). До зовнішніх обов'язків відносилися: виконання всіх державних законів, виконання церковних обрядів, гідна поведінка вдома і в суспільстві, постійне носіння форми ліцеїста. Студентам заборонялося брати участь у таємних товариствах, грати в азартні ігри, відвідувати місця, «шкідливі для моралі молодих людей» (трактири, винні льохи) і вживати «невластиві молодим літам напої» [7].

В серпні 1840 р. попечитель ліцею Д. М. Княжевич підготував план реформування навчальної частини закладу, де він висунув пропозицію заснувати третє відділення — камеральне (економічне) на кшталт німецьких університетів. Одним з завдань проекту Д. М. Княжевич вбачав посилити енциклопедичний загальноосвітній характер навчання та розширити обсяг викладання деяких загальних предметів [7]. Пропозиції Д. М. Княжевича щодо реформування навчального процесу впроваджувалися в життя поступово, і тільки у листопаді 1841 року імператор затвердив новий розклад навчальних предметів у Рішельєвському ліцеї, згідно з яким нарівні з юридичним і фізико-математичним відділеннями утворювалося третє — камеральне.

В 40-х роках XIX ст. за структурою, програмами та системою викладання Рішельєвський ліцей став фактично вищим навчальним закладом. Він мав фізико-математичне і юридичне відділення та інститут східних мов. Саме на юридичному відділенні й були реалізовані завдання з підготовки цивільних службовців, які б володіли юридичними знаннями. Разом з тим, з ініціативи Д. М. Княжевича, Рішельєвський

ліцей поступово перетворювався з суто освітньої установи на освітньо-наукову.

В 40-х роках XIX ст. на юридичному відділенні Рішельєвського ліцею викладали римську словесність, енциклопедію та історію правознавства, російське законодавство, латинську мову, політекономію, судову медицину та фінансову науку. Крім того, читались загальні предмети: філософія, російська словесність, історія а також обов'язкові для всіх студентів — богослов'я, церковна історія та церковне право [8, с. 18-19].

На камеральному відділенні вивчались економіка з наукою про фінанси, наука про торгівлю та комерцію, фізика та фізична географія, хімія, природна історія, сільське господарство, технологія, архітектура та огляд російських законів. Тут готували фахівців-юристів у галузі державного і приватного права, державних службовців [9, с. 15].

«Камеральне відділення, — як пише І. Міхневич, — отримало основи у Рішельєвському ліцеї у той час, коли ще ні в одному з російських університетів не було факультетів, зайнятих виключно науками природно-господарськими, і пристосоване до місцевих потреб краю, найголовнішу і суттєву потребу якого становить державне і приватне господарство, мало благодатний вплив і на інші відділення ліцею, додаючи їм більшої повноти, стрункості та єдності». Воно «залишило помітні сліди вищої освіти в усіх галузях державної служби і суспільного життя Новоросійського краю».

31 травня 1845 року було видано нові «Правила испытаний для перевода и выпуска студентов Ришельевского лицея», де містилися пояснення щодо проведення іспитів та умови переведення з курсу на курс ліцеїстів. Важливим нововведенням за цими правилами стало написання студентами для отримання атестату зрілості курсових творів, які можна вважати прототипом сучасних дипломних робіт. Тож поступово, Рішельєвський ліцей ставав надзвичайно популярним освітньо-науковим закладом.

З наведеного ми бачимо, що новий етап розвитку Рішельєвського ліцею пов'язаний не тільки з прийняттям нового Статуту 29 травня 1837 р., а і з діяльністю низки яскравих і талановитих особистостей, доклавши багато зусиль в організацію і розвиток як самого ліцею так і освітньої системи Російської імперії. З цього часу за структурою, програмами, системою викладання Рішельєвський ліцей став фактично вищим навчальним закладом. Він мав фізико-математичне, юридичне та камеральне відділення, а також інститут східних мов. Розглянутий період виявився досить плідним в історії Рішельєвського ліцею. Нажаль, вже з 1850 року політика уряду в освітній сфері значно змінилась, що призвело до впровадження тотального контролю навчального процесу та дисципліни в усіх навчальних закладах Російської імперії.

Список використаної літератури:

1. О новом распределении Губернских Гимназий и прочих Училищ на Округи // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе (1825–1881). В 55 т. Том VI (1831). Часть 1 / Под ред. М. М. Сперанского. – Санкт-Петербург : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1832. – № 4251. – С. 14.
2. Гребцова І. Діяльність першого піклувальника Одеського навчального округу Н.Ф. Покровського / І. Гребцова // Краєзнавство 1/2 (90/91). – 2015.
3. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / кол. авт. ; гол. ред. І. М. Коваль ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : ОНУ, 2015. – 964 с.
4. Устав и штат Ришельевского лицея. 29 мая 1837 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. 2-е изд. – Санкт-Петербург : Тип. В. С. Балашева, 1875-1876.
5. Кризь призму пам'яті і часу: Одеський Ришельевський ліцей у спогадах сучасників/ автор упорядник О.О. Синявська. – Одеса: Бондаренко М.О., 2017. – 300 с.
6. Егоров А. Д. Лицеи России. (Опыт исторической хронологии). В пяти книгах. Кн. 1. Ришельевский лицей. – Иваново, Иван. инж-строй. ин-т, 1993 – 172 с.
7. ДАОО, ф. 44, оп. 2 (1840), спр. 105, арк. 4.
8. Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее в течение 1842-1843 учебного года. – Одесса : Въ Городской тип., 1842.
9. Юридический институт Одесского государственного университета: исторический очерк. / Под общ. ред. А. С. Васильева. – Одесса : АО БАХВА, 1996. – 160 с.

ГОРЯГА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВНЕСОК І. С. ОРЛЯ В РОЗВИТОК РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ

На початку XIX ст. внаслідок проведення реформи системи народної освіти Російської імперії відбувається формування 6 навчальних округів та чіткої ієрархії навчальних закладів: університети – губернські гімназії – повітові училища – парафіяльні училища [1, 132]. Формувалась нормативна база для організації та діяльності навчальних закладів. Прийняті “Попередні правила народної освіти”, статuti університетів та “Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам”. В цей період засновувались елітарні навчальні заклади, які зайняли проміжне становище між університетами та гімназіями – ліцеї, гімна-

зії, вищі училища та благородні пансіони. Одним із таких навчальних закладів був Рішельєвський ліцей.

Датою заснування Рішельєвського ліцею є 2 (14) травня 1817 р., в цей же день було затверджено Статут та штат навального закладу. Ліцей було створено на базі Одеського комерційного училища та Одеського благородного інституту, заснованих в першому десятилітті XIX ст. Назву «Рішельєвський» ліцей отримав в пам'ять про заслуги герцога А.-Е. Рішельє [2, с. 11].

Відкриття Рішельєвського ліцею відбулося 7 січня 1818 року в присутності одеської громади та міської адміністрації. Ліцей став першим навчальним закладом підвищеного типу. Освіта включала три рівні навчання: перший – початковий «підготовчий» для дітей з 8 до 10 років; другий – середній «літературний» для юнаків з 10 до 16 років; третій – завершальний «вищих наук» для молодих людей з 16 до 18 років.

Організаційні засади Рішельєвського ліцею були визначені Статутом, за яким для керівництва навальною та господарською частинами створювалося Правління з широким колом повноважень, проте адміністративно ліцей був підпорядкований попечителю Харківського навального округу і не мав самостійності [3].

Директором, з чийм ім'ям пов'язані значні зміни в Рішельєвському ліцеї, став Іван Семенович Орлай, призначений указом від 12 серпня 1826 року. Керівник із значним педагогічним досвідом, прихильник класичної освіти, відстоював поширення нових методів навчальної роботи та вимагав індивідуального підходу до учнів.

За директора І. С. Орлая, були удосконалені навчальні програми. Саме І. С. Орлай підняв питання про розширення повноважень директора ліцею в управлінні ліцеєм. Йому першому з директорів ліцею було надано головування як у навчальній так і в господарській частині.

До 1827 року ним було підготовано проект нового статуту ліцею, де передбачалося впровадити загальну реорганізацію навчального закладу [4]. Розуміючи, що затвердження нового статуту неможливе раніше, ніж набуде чинності новий загальноросійський статут гімназій і училищ, який розроблявся на той час Міністерством народної освіти, він у вересні 1827 р. запропонував начальству тимчасово запровадити «Предназначение распределения учебных предметов в Рішельевском лицее для преподавания с 1-го января 1828 года до преобразования Устава сего заведения» . [5]

Структурно Рішельєвський ліцей складався з трьох частин: ліцею, гімназії та початкового училища, при цьому ліцейське відділення за змістом освіти відповідало двом університетським факультетам – філософському та юридичному. Крім основних ліцейських дисциплін (філософії, логіки, права, історії), Іван Семенович велике значення надавав вивченню мов [2, с. 17]. Саме для забезпечення учбового процесу створювалися відділення для вивчення граматики, синтаксису, риторики та вихованці мали можливість здобувати і мовну підготовку. Також

надавалась можливість вивчати одну із іноземних мов за бажанням (німецьку, французьку, італійську). В лютому 1828 року була затверджена нова навчальна програма, хоча її впровадження почалось ще з 1827 року [6].

Нововведення в статусі вихованців Рішельєвського ліцею також відносяться до здобутків І. С. Орлая. Фактично було ліквідовано станову диференціацію учнів та зруйновано замкнутий характер ліцею внаслідок відмови від ізоляції пансіонерів ліцею та учнів зовнішніх класів. Ця міра сприяла зростанню кількості вільних слухачів. Вихованці розподілялися по одинадцяти класах, із яких: три класи початкового училища, чотири гімназійних, чотири ліцейських із двома відділеннями. Щорічно, після складання перекладних іспитів учнів переводили з класу в клас. Навчальний рік починався з 1 серпня, а закінчувався на початку липня. Саме це нововведення призвело до скорочення пансіонерів та після 1828 року їх кількість 65-66 осіб, а кількість зовнішніх вихованців збільшилась до 216 осіб [7, с. 101-102.].

Значну увагу І. С. Орлай приділяв, за часів директорства, укомплектуванню педагогічного колективу. Головним пріоритетом визначалась кваліфікація викладача, перевага надавалась молодим університетським випускникам. І. С. Орлай відмовився від практики обов'язкової служби в ліцеї випускників Педагогічного інституту.

І. С. Орлай помер 27 лютого 1829 року, після чого посада директора залишалась вакантною.

Значний внесок І. С. Орлая на посаді директора Рішельєвського ліцею у його розвиток тяжко переоцінити. Саме І. С. Орлай змінив характер навчального процесу та зробив перший крок щодо перетворення ліцею у вищий навчальний заклад.

Список використаної літератури:

1. Міхневич Л. В. Підготовка юридичних кадрів у Рішельєвському ліцеї за Статутом 1837 року // "Науковий вісник НУБіП України". Серія "Право". – К., 2014. – № 24. – С. 132.
2. Крізь призму пам'яті і часу: Одеський Рішельєвський ліцей у спогадах сучасників / автор-упорядник О. О. Синявська. – Одеса: Бондаренко М. О., 2017. – 300 с.: іл..
3. Образование и устав Ришельевского лицея в Одессе, СПб, 1818. 88 с.
4. ДАОО, ф. 44, оп. 1 (1827), спр. 1, арк. 71-72.
5. ДАОО, ф. 44, оп. 1 (1829), спр. 24, арк. 4-8.
6. ДАОО, ф. 44, оп. 1 (1828), спр. 34, арк. 1-4.
7. Михневич И. Исторический обзор...Одесса, 1857. С. 101-102.

ДОЛМАТОВ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ М. І. ПИРОГОВА В СТАНОВЛЕННІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ

Початок становлення вищої освіти в Одесі закономірно пов'язується з відкриттям в місті Одеської комерційної гімназії, а згодом на її базі Рішельєвського ліцею [1, с.218]. Видатні сторінки історії ліцею пов'язані з іменами двох опікунів Одеського навчального округу Д.М. Княжевича і М.І. Пирогова.

Відомий сучасник М.І. Пирогова основоположник російської наукової педагогіки К.Д. Ушинський писав: «Нарешті ми маємо серед нас людину, на яку з гордістю можемо вказати нашим дітям та онукам і бездоганним шляхом якої можемо вести сміливо наші молоді покоління. Нехай наша молодь дивиться на цей образ — і майбутнє нашої вітчизни буде забезпечено». «М.І. Пирогов не тільки збуджує в нас бажання діяльності на користь суспільну, але й народжує тверду впевненість у тім, що ця діяльність не пропаде дарма. Народ, із середовища якого виходять такі особистості, як особистість М.І. Пирогова, може з упевненістю дивитися на своє майбутнє».

Понад 200 років пройшло з дня народження видатного хірурга, анатома, вченого, гуманіста, прогресивного громадського діяча й педагога Миколи Івановича Пирогова, але й сьогодні його вклад в справу розвитку вищої освіти в одеському регіоні є недооціненим.

Микола Іванович невтомно доводив необхідність реорганізації ліцею в університет. Для цього вчений переконував раду ліцею щодо необхідності таких перетворень. Не чекаючи кінцевого результату (реорганізації університету) Микола Іванович особисто займався розвитком ліцею. За ініціативою Пирогова було створено мінералогічний, фізичний, астрономо-геодезичний, зоологічний, технологічний, нумізматичний кабінети, хімічна лабораторія та кабінет землеробський знарядь. Задля комплектування матеріальної бази ліцею професор Гасгаген був командирований за кордон, щоб придбати фізичні, хімічні прилади та зразки мінералів. Також за сприяння професора самими студентами було організовано кабінет для власного читання [6].

М.І. Пирогов справ передачі ліцею популярної газети «Одеський вісник», яку редагували професори-правознавці А.М. Богдановський і А.Г. Георгіївський [3]. Після передачі газета перетворилася на поштенний літературний орган, який на думку Пирогова повинен був об'єднати «різноплеменне населення краю та народу» [5, с. 327]. Для

популяризації видання сам Микола Іванович публікував у віснику свої статті та навіть сперечався с цензорами.

Були серед його публікацій і педагогічні дослідження. Своїм величезним досвідом Пирогов щедро ділився зі студентами. Багато років, перебуваючи на посаді попечителя Київського та Одеського навчальних округів, він боровся зі становими забобонами в освіті, виступав за автономію університетів і загальну початкову освіту. Серед педагогічних досягнень М.І. Пирогова можна виділити розробку єдиної освітньої структури шкіл-ступенів. Також за ініціативою Пирогова було підняти питання відмови від тілесних покарань, що знайшла своє закріплення в «Статуті гімназій та прогімназій» 1864 року [4, с. 189]. Сам Пирогов вважав систему покарань «непристойною, нерозсудливою і аморальною».

Микола Іванович власним прикладом переконував студентів залучатися до науки. Сучасники відмічають виключний рівень дисципліни студентів в період керування ліцеєм М.І. Пироговим. В студентах знаходилося бажання посиленних та напружених занять [6].

В 1858 році через ліберальне ставлення до преси та потурання ліцеїстам в питаннях емансипації селян Пирогова перевели з Одеси до Києва, де він виконував обов'язки попечителя. За час своєї діяльності в місті вчений заробив видатну репутацію та пошану мешканців [5, с. 327]. Вже після від'їзду Миколи Івановича його ініціатива була доведена до логічного завершення – Рішельєвський ліцей було перетворено у Новоросійський університет. Зі створенням саме цього вишу пов'язаний подальший розвиток вищої освіти в південному регіоні.

Список використаної літератури:

1. Синявська О.О. Заснування Одеської комерційної гімназії на початку XIX ст. / О.О. Синявська // Записки історичного факультету ОНУ. – 2012. – № 23. – С. 209-221.
2. Труба В.І. Юридична та економічна освіта на Півдні України (XIX-XX ст.) / В. І. Труба // Вісник ОНУ імені Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 1/2 (16/17). – С. 7-17.
3. История Рижского лицея 1817 – 1867 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odesskiy.com/chisto-fakti-iz-zhizni-i-istorii/istorija-rishelevskogo-litseja-1817-1867g.html>
4. Новолодская Е.Г. Проектирование здоровьесбережения человека в креативном контексте: теоретический и исторический аспекты / Е.Г. Новолодская. – Бийск, 2014 – 285 с.
5. Биографическая библиотека Ф. Павленкова: Жизнь замечательных людей: В 3 т. Т. 3. – М.: ОЛМА МедиаГрупп, 2001. – 783 с.
6. Малис Ю. Николай Пирогов. Его жизнь, научная и общественная деятельность / Ю. Малис. – М.: Litres, 2017. – 182 с.

ДОЛМАТОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА НАУКА В РІШЕЛЬЄВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСОНИ ТА НАДБАННЯ

Історія власне одеської юридичної освіти бере свій початок в 1817 році, коли було прийнято рішення реформувати вже існуючі в Одесі Одеську комерційну гімназію і Одеський благородний інститут, оскільки «для цих закладів готується нове утворення», яким став Рішельєвський ліцей [4, с. 2-3]. Ліцеями у тогочасній Росії називали привілейовані навчальні заклади, в яких поєднувалась середня школа з вищими юридичними курсами. Причиною такого рішення стала впливовість попечителя Харківської навчальної округи, що остаточно утвердилася з призначенням на посаду міністра князя О.М. Голіцина, та перемогою у протистоянні з одеською місцевою владою [7, с. 219].

Важливість створення закладу такого рівня підкреслювалася ще у доповідній записці на ім'я Олександра І, а в Одеському обласному архіві зберігається документ від 7 січня 1818 р. щодо відкриття ліцею, який закінчується словами: «Таким чином Одеса, яка швидко входить у змагання з найпершими містами Росії, вміщує у системах своїх цей заклад, який служить їй найкращою прикрасою» [1].

На початку свого існування ліцей залишався на рівні школи гімназичного рівня, навчальні плани ліцею не передбачали спеціалізації, а термін навчання становив 8 років. Серед юридичних дисциплін студенти вивчали «Природне право» та законодавство Російської імперії.

На кінець 30-х років XIX століття приходиться значний розвиток системи юридичної освіти. Центрами юридичної освіти стали юридичні факультети Петербурга, Москви, Варшави і особливо Києва і Харкова. Із закордонних науково-викладацьких центрів, які сприяли розвитку юридичної освіти в Одесі, можна виділити університет Сорбони [1].

Вже після двох десятиліть свого функціонування під впливом загальноросійських тенденцій змінився й ліцейський статут, який був остаточно затверджений 29 травня 1837 року. Згідно нього ліцей отримав усі риси вищого навчального закладу, було сформовано два відділення: фізико-математичне та юридичне. В якості підготовчого відділення для вступу до ліцею була засновувана гімназія, що знаходилася під керівництвом директора ліцею [5].

Констатуючи розвиток ліцею автори «Історичної записки...» зазначали: «П'ять років минуло з тих пір, як найвища воля затвердила за ліцеєм значення самостійного чисто вищого навчального закладу: з

1837 року Рішельєвський ліцей, по внутрішньому своєю освітою, з одного боку, має характер загальний ліцейів, а з іншого боку — відрізняється від них поділом на відділення, наближається до значення університетів» [2, с. 3].

Велике значення для підвищення рівня юридичної освіти в регіоні мало збагачення джерельних фондів місцевих бібліотек. Крім того пожертвування власних меценатів і допомога ззовні сприяли створенню унікального бібліотечного фонду саме юридичної літератури (як російської, так і зарубіжної) у бібліотеці ліцею.

Основою підготовки юристів в ліцеї було обрано викладення фундаментальних юридичних наук, в першу чергу історії права. Юридичні науки в Рішельєвському ліцеї викладали такі відомі правознавці, як П. В. Архангельський, В. А. Ліоновський, П. М. Протопопов, К. К. Цин та ін. [8, с. 8]

XI параграф статуту 1837 року закріплював у програмі навчання на юридичному відділенні Рішельєвського ліцею такі предмети: «словесність римська, енциклопедія та історія правознавства, російське законодавство, римське законодавство, практичне судочинство». У 1839 році «для повноти в курсах юридичних» була введена юридична підготовка студентів за спеціальністю «законів державного благоустрою і благочиння і законів казенного управління» [6, с. 67].

Крім суто юридичних на всіх відділеннях ліцею викладалися філософія, російська словесність, загальна і особливо російська історія і статистика, богослов'я, церковна історія та церковне право. Студенти мали змогу вивчати іноземні мови: французьку та німецьку. За бажанням в рамках існуючого при ліцеї інституту східних мов можна було вивчити арабську, турецьку та перську мови.

Ліцей відзначався суворою дисципліною. У правилах для студентів, затверджених попечителем Одеського навчального округу 5 грудня 1853 р., передбачалось, що за відсутність на 6 лекціях впродовж місяця без поважної причини передбачена догана директора, а за відсутність на 12 лекціях — ув'язнення в карцері. Якщо подібні прогули повторювались, то «поверх встановленого за вищезгадані штрафи студент позбувається наприкінці року права на іспит і залишається на тому ж курсі або виключається з ліцею».

З 1847 р. випускники юридичного відділення Рішельєвського ліцею отримували дипломи і значки державного зразка про вищу юридичну освіту.

Окрім навчання студентів в межах Рішельєвського ліцею та за участі його викладачів проводилися доктринальні дослідження в сфері юриспруденції. Результати досліджень науковців Одеської школи права публікувалися в «провінційних» виданнях, таких як «Одеський альманах», що видавався з 1831 року П.Т. Морозовим та М.П. Розбергом, та «Новоросійський календар», який з того ж таки 1831 року друкувався у типографії при Рішельєвському ліцеї. Примірники місцевих видань

знаходили своїх читачів як в Російській імперії, так і за її межами. Як пише професор І. Міхневич, «за вибором статей, які стосувалися переважно місцевих інтересів, і витонченістю видання альманах цей здобув загальне схвалення. Всі його екземпляри дуже швидко розкуповувалися і читалися з особливим задоволенням і користю»[3].

Список використаної літератури:

1. Витоки юридичної освіти в Одесі та її розвиток на юридичному факультеті імператорського університету. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ref911.ru/show_id=381599.html
2. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея с 20 июня 1841 по 20 июня 1842 года. — Одесса, 1842.
3. Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. — Одесса, 1857. — 200 с.
4. Образование и устав Ришельевского лицея в Одессе. — СПб, 1818. — 88 с.
5. Обучение юриспруденции в Ришельевском лицее, Одесса / Правовые акты — Юриспруденция в России, теория и практика в XIX веке — Юридическая подготовка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravozakon.pro/obuchenie-yurisprudencii-rishelevskom-licee-odessa-yuridicheskaya-podgotovka.html>
6. Общий отчет, представленный его императорскому величеству по министерству народного просвещения за 1839 год // ЖМНП.—1840. — Часть 26, отделение I. — С. 67.
7. Синявська О.О. Заснування Одеської комерційної гімназії на початку XIX ст. / О.О. Синявська // Записки історичного факультету ОНУ. — 2012. — № 23. — С. 209-221.
8. Труба В.І. Юридична та економічна освіта на Півдні України (XIX-XX ст.) / В. І. Труба // Вісник ОНУ імені Мечникова. — 2012. — Т. 17. — Вип. 1/2 (16/17). — С. 7-17.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВИКЛАДАННЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Як наука Церковне право в Європі продовжило своє оформлення в часи Середньовіччя, але в Російській імперії, як і всі юридичні науки, вона з'являється пізніше — на рубежі XVIII-XIX ст. Реформування духовних шкіл там активізували з 1808 року. Між іншим, за мету було

поставлено задачу проведення систематизації й збирання джерел церковного права. Однак, викладання й вивчення церковних законів у цей період носили переважно прикладний характер, без здійснення ґрунтовних наукових узагальнень.

1835 рік став важливим у розвитку науки Церковного (канонічного) права в Російській імперії, оскільки університетським статутом було впроваджено викладання цієї дисципліни на юридичних факультетах університетів. Тоді, викладання мало переважно богословський характер, що істотно ускладнювало інтеграцію церковного права до системи юридичних наук. Думка про необхідність викладання церковного права вперше була висловлена за царювання Федора Олексійовича Романова (1676–1682) в проєкті Статуту Московської слов'яно-греко-латинської академії, проте цей статут так і не був прийнятий. До цієї проблеми звертались різні духовні особи, але до початку XIX ст. ця справа в Російській імперії не рухалась.

Цікавим фактом в історії вищої юридичної освіти в Європі є і той факт, що юристам аж до останньої третини XVIII ст. надавався науковий ступень доктора обох прав (*Dr juris utriusque*), тобто цивільного та канонічного.

Слід погодитись із думкою І.А. Бальжик, яка вважає, що на розвиток церковного права як навчальної дисципліни в Російській імперії вплинув процес систематизації російського права, активно розпочатий за царювання Миколи I. Кодифікація права в імперії на початку XIX ст. не поширилась на церковне право, проте багато обставин вказували на потребу вирішення цього питання [1, с.64]. Так, між 1830–1840-ми роками було систематизовано більшу частину нормативно-правових актів, що стосувались церковного управління. Цей процес наочно продемонстрував брак фахівців-юристів в галузі церковного права. Тож не є дивним, що з'явилися пропозиції щодо введення церковного права в систему навчання богословів і юристів в Російській імперії. В той же час поживився розвиток науки церковного права. Нагадаємо, що Статутом для університетів 1835 р. в Російській імперії було запроваджено викладання церковного права на юридичних факультетах, але тільки для студентів-юристів православного віросповідання.

За прикладом світської вищої школи рухалась і духовна. Визначенням Святішого Синоду від 10 травня 1840 р. вивчення церковних законів, як окремої дисципліни було також запроваджено і в духовних академіях та семінаріях. Дещо пізніше архімандрит Гаврило в праці «Поняття про церковне право та його історія» (1844 р.) спробував визначити систему церковного права та дав короткий нарис його історії [2, с. 217].

Варто зазначити, що на початку 1860-х років з ініціативи М.І. Пирогова в суспільстві відбулася дискусія щодо доцільності обов'язкового викладання богослов'я у світських вищих навчальних закладах. Він пропонував замінити цю дисципліну на церковну історію та закріпити

її викладання на історико-філологічних факультетах, а для юридичних факультетів лишити виключно канонічне право [3, с. 165]. Однак, ці погляди не співпадали а ні з думкою вищого духовенства в Російській імперії в XIX ст., а ні з політикою царського уряду в галузі освіти. Тож пропозиції М.І. Пирогова щодо викладання богослов'я в університетах було проігноровано [4, с. 280-281].

До 1863 р. в багатьох університетах Російської імперії для викладання богословських наук було виділено одну кафедру, але з прийняттям нового загально-університетського Статуту в червні 1863 р. при університетах мали бути засновані ще дві кафедри – церковної історії, що мала увійти до складу історико-філологічного факультету, та церковного законодавства, яка передбачалась на юридичних факультетах [5]. Проте їх відкриття відклалося, оскільки фінансування процесу запровадження цих кафедр за новим статутом передбачалося лише у 1867 р., не вистачало також відповідних професорсько-педагогічних кадрів та підручників [6, а. 3].

На час відкриття Новоросійського університету в Одесі 1865 р., там діяла тільки одна кафедра – богослов'я, яка не входила до жодного з факультетів, бо сама дисципліна «Богослов'я» була обов'язковою для студентів усіх факультетів. Вивчаючи листування Юридичного факультету з Радою університету за лютий 1866 р. ми знайшли цікаві матеріали, які свідчать про труднощі організації викладання церковного права на юридичному факультеті на початковому етапі його становлення. В листуванні зазначалось, що «... хотя до Устава 1863 года особой кафедры Церковного законовещения на Юридическом факультете не полагалось, но тем не менее Церковное законовещение было предметом факультетского преподавания и составляло один из необходимых для приобретения 1-й ученой степени предметов факультетского испытания...» [6, а. 3]. Тож студенти юридичного факультету вивчали цю дисципліну з 1865 р. ще до створення окремої кафедри при університеті.

З подальшим розвитком університету, між 1866 та 1867 роками на юридичному факультеті було засновано кафедру церковного права, яку слід розглядати як похідну від кафедри Богослов'я. Стосовно її заснування збереглося небагато інформації. Так, наприклад, вимоги до викладачів церковного права було викладено у листі Ради Новоросійського університету від 17.01.1873 р. до Міністра Народної освіти: «Церковное законовещение, по существу своему, прежде всего есть наука юридическая, для разработки и изложения которой необходимо такое же отношение к ее материалам, какое свойственно вообще разработке и изложению наук юридических. Для приведения материалов церковного законовещения к научному юридическому значению необходимы юридические приемы, юридический способ доказательств, юридический метод изложения. Но находясь по существу своему в ряду наук юридических, церковное законовещение, в то же время, стоит в связи с наукою богословскою, и при разработке и изложении ею

должны быть принимаемы в основание догматы вероучения и истины нравоучения православной церкви. По сему преподаватель церковного права должен быть юрист, получивший общее юридическое образование, но обладающий вместе с тем достаточными для науки церковного законоведения познаниями в богословской науке и приобретший специальные ученые степени по юридическому факультету» [7, с. 74].

Наведений фрагмент документу було покладено до загальної концепції створення кафедри церковного права при юридичному факультеті Новоросійського університету, першим завідувачем якої став екстраординарний професор Новоросійського Імператорського Університету Олексій Степанович Павлов [8, с. 156–158]. Згідно наказу Міністра Народної освіти № 2 від 31 січня 1870 р. екстраординарного професора Казанського університету О.С. Павлова було переведено на кафедру канонічного права університету в Одесі з затвердженням його у званні ординарного професора з 9 вересня 1869 р. [6, а. 42 зв.].

Перше систематичне викладення курсу церковного права без історичного нарису, здійснив професор Київського університету, якого вважають одним із зачинателів трансформації духовно-богословської традиції у світсько-філософську – протоієрей І. М. Сковрцов у праці «Записки по церковному законоведенью» (1848 р.). Невдовзі Синод доручив переробити цю працю як посібник для всіх вищих навчальних закладів [9, с. 278]. В цій праці І. М. Сковрцов зазначив, що: «церковное законоведение он всегда признавал и признает нужным для всякого просвещенного христианина» [10, с. 546]. Праці І. М. Сковрцова окреслили шлях розвитку викладання і наукового дослідження церковного права на багато років вперед. Його безперечною заслугою є створення однієї з перших в Україні програм викладання церковного законодавства у ВНЗ, яка стала орієнтиром для багатьох наступних поколінь освітян і науковців, що працювали у царині церковного права в Україні та поза її межами.

Підсумовуючи зазначимо, що Статут 1863 р. відкрив нові можливості для розвитку церковного права, як навчальної дисципліни, так і науки. На юридичних факультетах відкривались спеціальні кафедри, а викладання переводилось з богословської в юридичну площину, що визначило появу фундаментальних досліджень з центральних розділів церковного права.

Нагальною потребою в той момент стає підготовка наукових кадрів у даній галузі. І такі учені незабаром з'явилися і в Одесі. Назвемо лише деякі найвідоміші імена професорів церковного права, які працювали в Новоросійському університеті, це О.С. Павлов, О.М. Кудрявцев, О.І. Алмазов, О.П. Доброклонський, О.І. Покровський. Багато хто з них вів плідну науково-дослідну та публіцистичну діяльність. Але з приходом до влади більшовиків, кафедру богослов'я було ліквідовано ще до ліквідації університету, а більшу частину фахівців з церковного права – репресовано.

Список використаної літератури:

1. Бальжик І.А. Церковне право як юридична дисципліна у вітчизняній правовій традиції / І.А. Бальжик // Актуальні проблеми держави і права. — № 51, 2009. — С. 62-67.
2. Дорская А. А. Церковное право в системе юридического образования России конца XVIII — начала XX вв. / А. А. Дорская // Правоведение. — 2005. — № 3. — С. 213 — 227.
3. Дианова Н. Н. Профессор Михаил Карпович Павловский (к 150-летию Одесского национального университета имени И. И. Мечникова) / Н.Н. Дианова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Вип. 12. 2014 р. — С. 159-168.
4. Діанова Н. М. Внесок вишого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII — початок XX ст.) : моногр. / Н. М. Діанова. — Одеса: Фенікс, 2012. — 319 с.
5. Общий устав Императорских Российских университетов от 18 июня 1863 года // Журнал Министерства народного просвещения. — 1863. — Ч. 119. — С. 23-63.
6. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 11. — Спр. 25. «О ходотайстве ф-в историко-филологического и юридического о замещении кафедр церковной истории и церковного законоведения магистрами духовных академий». — Арк. 3.
7. Бальжик И. А. Отношения государства и церкви: «Симфония властей» : монография / И.А. Бальжик — Одесса : «Фенікс», 2015. — 192 с.
8. Професори Одеського (Новоросійського) університету: біографічний словник: у 4 т. — Одеса: Астропринт, 2000. — Том 2. — С. 156—158.
9. Аскоченский В. И. История Киевской Духовной академии, по преобразовании ее в 1819 году / В.И. Аскоченский — Спб. : Тип. Эдуарда Веймара, 1863. — 292 с.
10. Черкас А. Скворцов Иоан Михайлович // Русский биографический словарь. — Т. XVIII. — СПб., 1904. — С. 546.

КОРНИЕНКО ИРИНА ВАЛЕРЬЕВНА

Национальный университет “Одесская юридическая академия”,
доцент кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ БИБЛИОТЕКИ РИШЕЛЬЕВСКОГО ЛИЦЕЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ЕЕ КНИЖНОГО ФОНДА

Предметом данного исследования является так называемая основная библиотека, которая была главным книгохранилищем Ришельевского лицея. Вплоть до 1855/1856 учебного года наряду с ней существовали библиотека Института восточных языков, студенческая библиоте-

ка и кабинет для чтения (библиотека периодических изданий). Все выше перечисленные подразделения возникли в 1838 г.

Документы из фонда Ришельевского лицея Государственного архива Одесской области (Ф. 44) дают возможность проследить, каким образом происходило становление библиотеки лицея и формирование ее книжного фонда.

История формирования фондов лицейско библиотеки восходит к книгам, хранившимся в первых учебных заведениях Одессы – коммерческой гимназии, Благородном воспитательном институте и Институте благородных девиц.

И. Г. Михневич приписывает Ришелье учреждение основной библиотеки лицея: “Первым основателем ее был Дюк де-Ришелье: он положил ей начало книгами и деньгами. В пользу Лицея поступила собственная его Библиотека, остававшаяся в Одессе и состоявшая из драгоценных, преимущественно Французских изданий. Сверх того им пожертвовано ... для Библиотеки Лицея 13,000 франков, на которые куплено собрание Еллино-Греческих, Латинских и Французских книг” [1, с. 124].

Во всех сохранившихся архивных документах речь идет не о библиотеке, принадлежавшей Ришелье и подаренной им лицеем, а о книгах, приобретенных во Франции первым директором лицея – аббатом Николем на сумму 20938 франков (из них 15000 франков были пожертвованы Ришелье). Еще за два года до указа об образовании лицея в письме герцогу аббат предлагал использовать жалованье, предназначенное директору будущего заведения, на лицейскую библиотеку и выражал готовность пойти на эту жертву. И действительно, он добавил до недостающей суммы свое годовое жалованье. Летом-осенью 1817 г. Николь находился во Франции, где занимался поиском преподавателей для лицея. Свою же собственную библиотеку (“значительную, хорошо подобранную и замечательную красотой представленных в ней увражей”) аббат, по утверждению его биографа, продал для того, чтобы совершить эту поездку [2, р. 31].

Важным источником комплектования библиотеки Ришельевского лицея в первые годы его существования стали дарения частных лиц. На протяжении первого десятилетия существования лицея книги достаточно регулярно поступали в его библиотеку из других учебных заведений, прежде всего – Харьковского, Казанского и Санкт-Петербургского университетов.

Помимо дарений и “книгообмена” с другими учебными заведениями, источником пополнения библиотеки были покупки, осуществленные лицеем за счет выделяемых средств. В определенной степени комплектование носило централизованный характер: в реестре приобретений библиотеки были новинки, регулярно присылаемые из книжного магазина Департамента народного просвещения, зачастую – по рекомендациям этого ведомства или самого министра. В 1816-1824 гг. эту должность занимал

князь А. Н. Голицын (1773-1884), обер-прокурор Святейшего Синода (с 1817 — министр духовных дел и народного просвещения). С 1813 г. он возглавлял Российское Библейское общество, что не могло не сказаться на характере сделанных им распоряжений. Так, напоминая о важности и пользе чтения Библии, князь выразил пожелание, “дабы училищныя начальства имели попечение о всегдашнем запасе для каждого училища книг Священного Писания в хороших переплетах, каковые всегда имеются в книгохранилищах Российского Библейского Общества, к которому и можно обратиться...” [2, р. 34].

Библиотечные фонды регулярно пополнялись периодическими изданиями. Первоначально газеты и журналы, в том числе “Все издаваемые в Москве Ведомости и Журналы” выписывались через Черниговскую газетную экспедицию. Но из-за их высокой цены и долгих сроков доставки, правление лицея обратилось в газетные экспедиции Санкт-Петербургского и Московского. Периодика доставлялась также из типографии Московского университета, из книжного магазина Департамента народного просвещения.

По положению комитета министров от 1 и 22 декабря 1817 года лицей было даровано право “по примеру университетов, выписывать из чужих краев для своего употребления книги и другие учебные пособия, не подвергаясь установленной цензуре”, “потому что сия последняя препятствует иметь скорое сведение о новых произведениях по части наук и словесности”. Более того, для пользы лицея признавалось необходимым “учредить при нем типографию и особую цензуру, которая должна находиться внутри самого города, поелику отдаление оной от Одессы затрудняло бы как издателей, так и самих типографщиков”. Данное положение является очевидным последствием особого расположения императора к заведению, “отцом-основателем” которого считался Ришелье.

Что касается внутренней организации работы библиотеки, то в соответствии с Уставом лицея “управление Канцелярией и хранение Библиотеки вместе с физическим Кабинетом” поручалось одному из шести адъюнктов [4, с. 23]. Обязанности смотрителя лицейской основной библиотеки выполнялись по совместительству преподавателями лицея вплоть до мая 1850 г., когда штатным библиотекарем стал В. М. Шишковский [1, с. 127-128]. В рассматриваемый период это были адъюнкт лицея Н. С. Черемисинов, профессор латинской и русской словесности И. Ф. Гриневич, профессор коммерческих наук П. А. Симонович; адъюнкт И. Н. Калиновский отвечал за состояние подвижной библиотеки.

В основной Библиотеке Ришельевского лицея была представлена литература на французском, русском, латинском, итальянском, немецком и греческом языках, преподававшихся в лицее; а также по одному изданию на английском и польском языках. Общее количество книг на иностранных языках (761 назв.) более чем в 3,5 раза превосходило

число книг на русском языке. Преобладает печатная продукция XVIII – первой четверти XIX в., доля изданий XVI и XVII столетий сравнительно невелика (соответственно 8 и 21 назв.).

Книги и журналы (981 название в более чем 3200 томах) расположены в систематической последовательности, по отраслям наук. Доминирует литература по гуманитарным наукам: истории (201 назв. в 1024 т.), словесности (разделы “Словесные искусства” и “Поэзия” содержат соответственно 70 и 192 назв. в 196 и 333 т.), правоведению (62 назв. в 114 т.). Значительное место занимала богословская литература (70 назв. в 268 т.). Разделы, в которых представлены книги по естественным наукам, намного скромнее[2, р. 38].

Таким образом, структура книжного фонда была вполне типичной для библиотек своего времени и вполне соответствовала преобладающему гуманитарному направлению в подготовке лицеистов.

Список использованной литературы:

1. Михневич И. Г. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 г. по 1857 год. Одесса, 1857.
2. Полевщикова Е.В. Библиотека Ришельевского лицея в 1817-1828 гг. : по материалам Государственного архива Одесской области // Е.В. Полевщикова / Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — 2007. — Т. 12, вип. 4. — С. 29-95.
3. Образование и Устав Ришельевского лицея, в Одессе. СПб., 1818.

ОСТАПЕНКО ТИМУР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНИ В ПРАВОВОМУ СТАТУСІ РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ ЗА СТАТУТОМ ВІД 29 ТРАВНЯ 1837 Р.

За новим Статутом від 29 травня 1837 року Рішельєвський ліцей став носити характер окремого самостійного закладу, за своїм складом та правами вельми близького до університетів.

Власне ліцей був розділений на два відділення: фізико-математичне і юридичне, що нагадували університетські факультети. Для завідування справами були створені рада і правління ліцею. На фізико-математичному відділенні читали чисту та прикладну математику, фізику і фізичну географію, природничу історію, хімію, технологію та комерцію; на юридичному — римську словесність, енциклопедію та

історію право та практичне судочинство. Окрім того, на обох відділення викладали філософію, російську словесність, російську та всесвітню історію та статистику, а для православних ще й догматичне та моральне богослов'я, історію церкви та церковного права. Пізніше в середині ліцею був заснований інститут східних мов, а на початку 40-х років у ліцеї з'явилося комерційне відділення [2, с. 718].

У якості експерименту і як данина європейській системі освіти в 1841 році було створене ще одне відділення — камеральне, на якому вивчалися політична економія, фінанси, торгівля, комерція, фізика, фізична географія, хімія, природнича історія, сільське господарство, технологія, архітектура та огляд російських законів. Тут готували державних службовців, а також юристів у галузі державного та приватного права. Це відділення було найбільш чисельним. «Камеральное отделение, — як пише Й. Міхневич, — получило начало в Ришельевском лицее в то время, когда еще ни один из русских университетов не имел факультетов, исключительно занятых науками природно-хозяйственными» [1, с. 38].

Історично склалося так, що камеральне та юридичне відділення, які отримали згідно статуту 1837 року статус університетських факультетів (а їх слухачі — звання університетських студентів), стали попередниками спеціалізованої підготовки з публічно-правових наук Новоросійського (пізніше Одеського) університету.

Новий одеський покровитель Д. М. Княжевич не обмежився введенням у дію нового статуту ліцею. З року в рік він просував його далі, розширюючи існуючі в ліцеї кафедри і запроваджуючи нові, щоб таким чином поступово приготувати його до рівня вищих навчальних закладів Росії. План університету, яким мав стати ліцей, був вже готовий. Проте передчасна смерть Княжевича віддала його втілення [5, с. 35].

Під час своєї останньої подорожі 1844 року Дмитро Максимович віз у Петербург на найближчий розсуд вищого керівництва план перетворення Рішельєвського ліцею на Новоросійський університет. Після смерті Княжевича проект був призупинений та залишався без змін доти, доки покровителем Одеського учбового округу не став відомий педагог М. І. Пирогов.

Детально ознайомившись зі справами свого округу, Пирогов подав міністерству «Докладну записку про хід просвіти в Новоросійському краї та про кричущу необхідність перетворення учбових закладів». У цьому документі він вказує на «радикальний засіб», який необхідно вжити для того, щоб повести ліцей «шляхом досконалості». «Первое средство, есть преобразование Лицея в Университет...который стал бы средоточием просвещения для 9 миллионов жителей, то есть для большего числа, нежели многие другие университеты Империи. Вообще, это преобразование представляет несравненно менее трудностей и издержек, нежели основание совсем нового университета» [5, с. 40].

Власне приміщення, величезна на той час кількість навчально-допоміжних установ, поважна бібліотека, колектив викладачів та учнів — все це вже було у Ришельєвського ліцею в Одесі. В іншому місті все довелося б створювати знову, що призвело б до великих витрат з державного бюджету. На утримання ж Одеського університету дворяни Херсонської губернії та Бессарабської області погодились щорічно вносити певну сумму грошей, окрім субсидій від міста та інших прибутків ліцею. Покровитель Одеського учбового округу вважав навіть, «що можна провести перетворення ліцею, не збільшуючи коштів, передбачених на нього казною».

Не дивлячись на такий збіг сприятливих обставин, справа відкриття Одеського університету повільно рухалася вперед, доки мешканці міста, скористувавшись відвідинами Одеси государем, «подали Всепопданнейшую просьбу об открытии Университета взамен Ришельевского лицея». Граф Строганов енергійно підтримав клопотання, що мало всі шанси на успіх, зважаючи на прихильне ставлення государя до уявлень графа.

Справа вже наближувалася до свого завершення, коли одесити дізналися, що всі їхні старання можуть призвести до відкриття університету не в Одесі, а в Миколаєві — довічному супернику «південної Пальміри». У Миколаєва були дуже впливові захисники в Петербурзі, і гр. Строганову знадобилося докласти чималих зусиль, щоб відстояти інтереси Одеси, тим паче, що сам цар, під впливом зацікавлених у цій справі осіб, висловився за Миколаїв. Гр. Строганову за Височайшим повелінням були повідомленні наступні міркування: 1) «Учреждением Университета в Николаеве дается сему высшему учебному заведению, предназначенному для всего Новороссийского края, более центральное положение, чем какое представляет Одесса...5) При учреждении Университета в Николаеве оставляется в Одессе Ришельевский лицей, который, по желанию Вашего Сиятельства, мог быть преобразован в высшее техническое или сельскохозяйственное заведение. Наконец в виду тех беспорядков, которые случались, как в наших, так и иностранных университетах, предусмотрительность Правительства требует отнюдь не учреждать новых университетов в больших городах, где всякий надзор над студентами несравненно труднее, и где они находятся под влиянием весьма ненадежной части населения. Сие последнее соображение Его императорское Величество признает особенно важным» [6, с. 552].

Граф Строганов знову був змушений «повергать на Всемиловейшее воззрение Государя Императора» свою думку, що відкриття університету в Миколаєві «пагубно для Одессы, прискорбно для края и для воспитания юношества». Одеська міська та купецька громади, як і херсонське дворянство, клопотали про те, щоб університет залишили в Одесі, а бессарабські вельможі категорично висловились, що «университет в Николаеве будет значить для Бессарабии тоже самое, как бы

вовсе не существовало университета в Новороссийском крае» [6, с. 553].

Енергічне заступництво гр. Строганова, численні клопотання південих дворян, городян та студентів ліцею, нарешті, повний спокій у закладі під час заворушень в інших вищих навчальних установах зробили свою справу: 10 червня 1862 року государ погодився з думкою ради міністрів і дозволив перетворити Рішельєвський ліцей на Новоросійський імператорський університет. Дозвіл царя був втілений у життя 1 травня 1865 року.

Список використаної літератури:

1. Ганин В. В. Преподаватели и студенты юридического факультета Новороссийского университета (XIX — начало XX в.) / В.В. Ганин // Юридическое образование и наука. — 2007. — № 4. — С. 38–41.
2. Глинский Б.Б. Университетские уставы (1755-1884 гг.) / Б.Б. Глинский // Исторический вестник. — 1900, Ч. 1. — С. 324-351, Ч. 2. — С. 718-724.
3. Історія Одеської школи права: навчально-методичний посібник для семінарських занять та самостійної роботи студентів 1 курсу НУ «Одеська юридична академія» / М. Р. Аракелян, Н. В. Єфремова, Т. О. Остапенко, І. В. Корнієнко, О. В. Горяга, Я. В Шевчук-Бела. — Одеса :Фенікс, 2015. — 250 с.
4. Ківалов С. В. Вища юридична освіта на Півдні України: вчора, сьогодні, завтра / С.В. Ківалов // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя Юридичного інституту ОДУ): Збр наук. пр. — Одеса, 1997. — С. 3-11.
5. Круглов Ю.Г. Университетские уставы XIX века в свете идейнациональной образовательной доктрины / Ю.Г. Круглов, Е.В. Олесюк, А.А. Шулуc // Социально-гуманитарные знания (научно-образов. изд.). — 2003. — № 1. — С. 35-47.
6. Сурилов А. В. От лицея — к юридическому институту/ А.В. Сурилов, П.Е. Ефимов// Очеркиразвития науки Одессы. — Одесса, 1995. — С. 551-560.

ПОПСУЄНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ХІХ СТ.: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Відомо, що зародки процесів європейської єдності під різними мотивами й потребами сягають сивої давнини. Загалом, вони ґрунтувалися, передусім, на подоланні перманентної агресивності й ворожнечі між європейськими народами, що періодично спричиняли міжусобні війни.

Здавна, мрії про європейську єдність виношувалися як політиками, так і філософами — те, що при логічному завершенні здатне було зробити Європу єдиною спільнотою, відмінною від усіх, яку тільки лише знало людство.

Багатим на об'єднавчі проекти виявилось саме XIX ст. Так, наприклад, Наполеон Бонапарт не тільки об'єднав силовим шляхом більшу частину Європи, але й здійснив тут широку реструктуризацію і модернізацію.

Завоювання влади Наполеоном спочатку надихнуло багатьох сучасників. Спершу ним захоплювалися Г. Гегель, І. Гете та інші європейські філософи і діячі культури.

Зокрема, великий інтерес представляють інтеграційні ініціативи німецького філософа початку XIX ст. К. Х. Ф. Краузе про створення всесвітнього правового союзу, який вбачав рушійну силу об'єднання Європи в особі Наполеона. В своїй книзі «Союз людства», виданій в 1801 р., зазначав, що саме у Франції почалося те відродження суспільства, яке врешті-решт приведе до об'єднання всіх європейських народів в одну державу.

Надалі Краузе ще більш виразно пов'язував здійснення своїх ідей з Наполеоном і майбутньою «світовою державою», яку той мав створити, що цілком відповідало задумам самого імператора і давало їм теоретичне обґрунтування [6, с. 164].

Німецький юрист А. Цінзерлінг запропонував в 1809 р. створити політичну конфедерацію європейських держав, які утворили б певну форму союзної держави під єдиним монархічним управлінням на чолі з французьким імператором [6, с. 163].

Наполеон намагався реалізувати проект створення під егідою «великої Франції» європейської конфедерації, яка повинна була мати єдиний кодекс законів, вищий касаційний суд, спільну армію, єдину грошову систему і єдину систему мір і ваги. Наполеонівський план зазнав поразки, а переможці Франції запропонували свій проект організації європейського політичного простору в рамках Віденської системи міжнародних відносин [4, с. 16-17], про що буде йти мова далі.

Розробка та поширення теорії європейського об'єднання свідчили про формування передумов для подальшої європейської міждержавної інтеграції, серед яких важливе місце займають об'єднувальні процеси, що відбуваються після ліквідації Священної Римської імперії німецької нації.

Так, у другому десятилітті XIX ст. з'являється низка нових проектів європейського об'єднання, серед яких важливу роль відіграє нова робота К.Х.Ф. Краузе. У 1814 р. він опублікував «Проект європейського союзу держав», який передбачав створення наділеного правосуб'єктністю наднаціонального Союзу, який би був заснований на міжнародно-правовій основі і передбачав збереження суверенітету його

членів [4, с. 40]. Відмінність від попереднього проекту була у тому, що, в нових умовах, він покладав свої надії на союз проти Наполеона.

Французький філософ, соціолог і соціальний реформатор А. Сен-Сімон у роботах «Про реорганізацію Європейського співтовариства» і «Про заходи проти коаліції 1815 р.», написаних спільно зі своїм учнем Огюстеном Тєррі, висловлюють ідеї щодо формування загальноєвропейського парламенту і обрання ним короля усієї Європи, що матиме регулятивну владу на європейському континенті [1, с. 38]. Це був розгорнутий план політичного об'єднання Європи, як єдиної нації. Більш того, він вважав, що вільна торгівля з часом перетворить Європу в єдине економічне співтовариство [5, с. 11].

В роботі відомого французького публіциста і дипломата, абата Домініка ДюФур де Прадта «Віденський конгрес» (1815 р.) справжня Європа протиставляється Англії і Росії — морській та континентальним державам, між якими знаходиться Європа, і проти яких вона повинна оборонятись, якщо не хоче бути знищена. Згідно де Прадта, загальна культура, схожий суспільний устрій, а також загальне прагнення нейтралізувати значення обох держав в європейській політиці — об'єднувальні фактори для Європи [2, с. 20].

Наступна еволюція ідеї Сполучених штатів Європи відзначається в роботах таких теоретиків революційного соціалістичного руху як В.І. Ленін і Л.Д. Троцький, які по-різному тлумачили шляхи світової соціалістичної революції [3, с. 1551-1557].

Кінець XIX ст. позначився трансформацією уявлень про форму і мету європейського об'єднання. В цьому зв'язку показовою є позиція французького вченого А. Лєруа-Бол'є, який пропонував створити унію або асоціацію європейських держав. За модель такої унії пропонувалося обрати не федеративну, а конфедеративну модель, яка б дозволяла максимально враховувати «національну індивідуальність» європейських держав. А. Лєруа-Бол'є був одним з перших, хто свідомо відмовився від формули «Сполучені Штати Європи» на користь конструкції «Європейський союз» [2, с. 61].

Розроблені у цей час прогресивні за своїм змістом проекти об'єднання європейських держав не могли бути впроваджені на практиці. Справа в тім, що в цей період в Європі розпочався процес утвердження національної єдності і формування національних держав, що супроводжувався боротьбою за звання «цивілізованої нації». Це викликало, з одного боку, національну консолідацію в межах конкретних європейських держав, а з другого — гострі міжнаціональні протиріччя [1, с. 43].

Отже, європейська ідея, що ввібрала в себе багатовіковий історичний досвід Європи, духовний спадок різних епох, сприяла освідомленню європейськими народами своєї спільності, «європейської ідентичності», була ідеологічним підтвердженням унікальності і цілісності

європейської цивілізації, подальше збереження і розвиток якої потребувало єдності народів, які розділяють ці цінності [5, с. 16].

Список використаної літератури:

1. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюка, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. — С. 38.
2. Европа : проблемы интеграции и развития [Текст] : монография в 2-х томах. — Т. 2. Колл. автор. / под общ. ред. О. А. Колобова. — Н. Новгород : ФМО/ИСИ НИГУ; Изд-во АГПИ им. А. П. Гайдара, 2008. — С. 20.
3. Кембаев Ж.М. Идея «Соединенных Штатов Европы» в политико-правовых взглядах В.И. Ленина и Л.Д. Троцкого / Ж.М. Кембаев // Право и политика. — 2011. — № 9. — С. 1551-1557.
4. Кольцов М. В. Европейская интеграция : история и современность : текст лекций / М. В. Кольцов. — Ярославль : ЯрГУ, 2014. — С. 16 — 17.
5. Матвеевский Ю.А. Европейская интеграция в исторической ретроспективе / Ю.А. Матвеевский. — М. : МГИМО-Университет, 2011 — С. 11.
6. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. — М.: «Международные отношения». — 1987. — С. 164.

ШЕВЧУК ЯНА ВАЛЕРЬЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»
доцент кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук, доцент

УГНЕНКО ТАТЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»
доцент кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук, доцент

РИШЕЛЬЕВСКИЙ ЛИЦЕЙ — ЦЕНТР НАУКИ И ВОЛЬНОДУМСТВА

В 1815 году Ланжерон сменил герцога (дюка) Ришелье на должности генерал-губернатора. В Одессе граф воплотил в жизнь ряд важных начинаний, одним из которых было открытие в 1817 году Ришельевского лицея, второго в России после Царскосельского.

В том же 1817 году открывается ложа “Понт Евксинский” — “du Pont Euxin”, одна из шести масонских лож, Шотландского обряда 9-й Великой российской масонской провинции (9-й провинцией руко-

водил граф С.Ланской). Возглавил одесскую ложу француз, Великий мастер, губернатор, граф Александр Ланжерон.

Одесская ложа становится одной из самых многочисленных лож в Российской империи, и насчитывает около двухсот братьев. Формировалась ложа в среде одесских интеллектуалов, преимущественно профессоров и преподавателей, так или иначе связанных с Ришельевским лицеем и Коммерческой гимназией, а также купцов французского, швейцарского, немецкого, итальянского, греческого происхождения.

Масонская идеология не была чем-то своеобразна. Многие ее принципы можно обнаружить и в других нравственных учениях. Название «масон» или «франкмасон» происходит от фр. franc-maçon – вольный каменщик.

Своеобразие же учения вольных каменщиков заключалась в том, что оно претворяло в жизнь свои гуманитарно-философские идеи, воплощая их в сложной системе символов и обрядов. «Язык в ложах наших иносказателен» — говорили про себя масоны. Обязательными условиями принятия в орден вольных каменщиков было: 1. Быть мужского пола и пожелать стать масоном добровольно. 2. Верить в Единого Бога-Творца. 3. Быть старше минимального возраста (18-25 лет, в зависимости от юрисдикции). 4. Быть в здравом уме и высокоморальным человеком с незапятнанной репутацией. 5. Быть с рождения свободным (то есть не быть рабом, на сегодня это требование, скорее, является анахронизмом; в некоторых юрисдикциях оно отменено). 6. Иметь рекомендации, в том числе 1 или 2 рекомендации от действующих масонов, в зависимости от юрисдикции.

Сами масоны называли себя строителями духовного храма премудрости и считали, что необходимо достичь рая на Земле путем нравственного, умственного и физического совершенствования каждой отдельной личности. Если удастся перевоспитать взрослого человека, то не будет и социальных конфликтов.

В ноябре 1818 г. граф Ланжерон создает новую ложу “Три царства природы – Друзья природы”, которая, в отличие от “Понта Евксинского”, объединяла не только научно-просветительские силы, но и работала с братьями высших степеней. В ложу “Понт Евксинский” входили аристократы, чиновники и офицеры 2-й армии. В числе братьев, членов и посетителей ложи, встречаются имена декабристов: князя С.Волконского, В.Раевского, А.Титова, А.Борисова.

Одним из первых в ложу вошел профессор Жан Лоран. Он еще в начале века вступил в масонство в родном городе Лозанне (Швейцария). В 1805 г. Лоран объявляется в Одессе как преподаватель курса истории и французской литературы сначала в одесской гимназии, а потом и в Ришельевском лицее. Масонами были: грек — профессор Осип Флуки, француз — профессор Виард, который возглавлял в лицее кафедру физики и математики, итальянец Антон Пиллер — профессор кафедры итальянского языка и литературы. Среди масонов-

профессоров лицея выделялись закарпатские украинцы, в частности Иван Орлай — ключевая фигура украинского масонства.

И. Орлай был директором Одесского лицея. Другой закарпатец, масон-профессор философии и латыни Дудрович, закончил Харьковский университет и в 1817 г. начал преподавать в Ришельевском лицее, а в 1825-1826 гг. исполнял обязанности директора лицея. Из Харькова в Одессу прибыли профессора и преподаватели — масоны: А. Ковалевский — профессор латыни и греческого, профессор Н. Жада, профессор Е. Шкляревич; адъюнкты Калиновский, Даревский (директор коммерческой гимназии), Петровский, Кучетовский. Масон Богаевский прибыл в Одессу из Полтавы, где он был активным участником масонской ложи.

В начале 20-х гг. масоны захватили первостепенное положение в Одессе, пытаясь создать из Одессы образец города будущего. Особое внимание масоны уделяли воспитанию молодого поколения, созданию европейской системы образования, открытию лицеев и университетов. В 1820 г. во время посещения Александром I Одессы император присутствовал на масонской «агапе».

В 1818 году Ланжерон подает императору Александру I проект об отмене табели о рангах, что вполне в духе масонских традиций. И попадает в немилость.

Однако уже с 1822 г., когда началось государственное ограничение масонской деятельности, государственная служба и масонство были объявлены несовместимыми. Новые указы по запрещению масонства последовали в 1824 и 1826 годах. В эти годы многие профессора-масоны покинули Ришельевский лицей.

Полиция Одессы, стремясь раскрыть масонский заговор, не раз устраивала обыски и облавы. Но масоны славились неуловимостью... Дома, где основывались ложи, были связаны с системой катакомб, и масонам всегда удавалось вовремя скрыться от полиции. Властям только казалось, что с 1826 г. масоны свернули свою деятельность в Одессе, хотя до середины 30-х гг. по Одессе ползли слухи, что на даче Разумовских (ул. Балковская) тайно собираются масоны.

А Ланжерон был отправлен в отставку. И, всю жизнь боявшийся умереть от холеры, именно от нее и умер в Питере. Похоронили его в Одессе. В городе, который строился Ланжероном по масонским американским лекалам.

Список використаної літератури:

1. Морамарко М. Масонство в прошлом и настоящем / Пер. с ит. / Вступ. ст. и общ. ред. В. И. Уколовой. — М.: Прогресс, 1989. — 304 с. — ISBN 5-01-002055-6.
2. Берберова Н. Люди и ложи. Русские масоны XX столетия. — Харьков; М., 1997.

3. <http://elegantnewyork.com/mason-odessa-new-york>
4. <http://porto-fr.odessa.ua> Масони в Одесі в XIX-XX столітті. Одесская газета «Порто-Франко» Номер 22 (818), 09.06.2006.

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ШКОЛИ ПРАВА У РІШЕЛЬЄВСЬКОМУ ЛІЦЕЇ

Богдановський Олександр Михайлович був відомим спеціалістом у галузі кримінального права та ювенальної юстиції, досвідченим викладачем, громадським діячем.

Він народився у 1832 році в Тамбовській губернії. Дитинство пройшло у Миколаївському сирітському інституті. Після закінчення Московського університету у 1853 році його було прийнято на посаду ад'юнкта Рішельєвського ліцею в Одесі.

У 1857 році в Московському університеті О. М. Богдановський захистив дисертацію на тему: «Развитие понятий о преступлении и наказании в русском праве до Петра Великого» [1, с. 124]. В магістерській дисертації, окрім передмови, містилися такі розділи: розвиток ідеї покарання в давньому руському праві; система грошових пеней; система публічних покарань; розвиток ідеї злочину в давньому руському праві та інші.

Після захисту він отримав ступінь магістра кримінального права і був затверджений професором Рішельєвського ліцею.

У 1861 році О.М. Богдановський, перебуваючи у діловій закордонній поїздці, відвідав низку установ для неповнолітніх злочинців (сільськогосподарську колонію в Метре (поблизу міста Тур, Франція); колонію для неповнолітніх у Цютфені (Нідерланди); «Суворий дім» у Горні (Німеччина); колонію у Гофвілі (Швейцарія); колонія «Генерала» поблизу Турина (Італія); реформаторій у Редгілі (Англія). Свої висновки О.М. Богдановський доповів на урочистих зборах Рішельєвського ліцею та у цьому ж році опублікував працю «О земледельческих колониях и исправительных школах во Франции, Англии и Германии».

Міністр внутрішніх справ П.А. Валуєв читав відповідну працю і його зацікавила ідея вченого щодо вирішення проблеми влаштування неповнолітніх правопорушників і він відправив у закордонне відрядження своїх підлеглих для детального вивчення цього питання.

Слід додати, що ці дослідження мали важливе не лише теоретичне, а й практичне значення. Оскільки саме на основі своїх переконань

О. М. Богдановський запропонував проєкт створення виправного притулку в Одесі [3].

У 1870 році в Імператорському університеті в Одесі відбувся захист дисертації екстраординарного професора О. М. Богдановського на тему: «Молодые преступники. Вопрос уголовного права и уголовной политики». Дисертація складалася з передмови, вступу, розділів(характеристика на всіх її ступенях, огляд кримінальних законодавств стосовно питання про поставленні молодим злочинцям їх злочинів, система покарань для молодих злочинців в кримінальних законодавствах, виховно-виправні заклади для малолітніх злочинців), висновків. Вчений отримав ступінь доктора кримінального права і його було затверджено в званні ординарного професора.

У своїй монографії О.М. Богдановський поділив дитячий вік на ряд ступенів та визначення, відповідно до цього, ступеня осудності неповнолітнього злочинця. Зокрема, він обґрунтував концепцію неосудності неповнолітнього правопорушника, ґрунтуючись на презумпції нерозуміння ним караності вчиненого діяння.

Другий та третій розділи його монографії, повністю побудовані на порівнянні іноземних законодавств та російського законодавства, були присвячені підставам притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та характеристиці застосовуваних щодо них покарань з особливим акцентом на вікових межах неповноліття у плані кримінальної відповідальності. У підсумку автор робив висновок про надто низький віковий бар'єр кримінальної відповідальності в праві (7 і 10 років) і пропонував підвищити його до 14 років, а у разі досягнення правопорушником 14 років, пропонував вирішувати питання про рівень розуміння ним своїх дій та осудності [2].

Четвертий розділ був присвячений виправно-виховним установам для неповнолітніх, емпіричний матеріал щодо яких автором було зібрано під час закордонного відрядження.

Богдановський О. М. запропонував проєкт, згідно з яким у притулку вихованці мали проходити навчання, а дівчата мали ще вчитись пранню білизни та рукоділлю. Розподіл навчальних занять та праці взимку був відповідно чотири та шість годин, влітку дві та вісім годин. Виготовлені вихованцями речі мали задовольняти потреби притулку, а у разі надлишків мали надходити у продаж. Слід відмітити, що деякі ідеї О.М. Богдановського знайшли втілення у Зразковому статуті виправних притулків. Це стосується ідей поєднання освіти та праці у виховно-виправному впливі на вихованців, поєднання заохочень та стягнень [2].

Завдяки своїй плідній праці Богдановський Олександр Михайлович зробив значний внесок у розвиток вітчизняної науки. Видатний учений стояв у витоків кримінальної школи права. Його наукові дослідження в галузі кримінального права і сьогодні є актуальними.

Список використаної літератури:

1. Гончар Т. О. Богдановський Олександр Михайлович. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біограф. словник. Т. 2: А – І. Відп. ред. В. А. Сминтина; Упорядники та бібл. ред. В. В. Самодурова, І. В. Шепельська, Н. С. Тахтарова. Одеса: Астропринт, 2000. 448 с. С. 124-127.
2. Мальована Я. П. Протидія злочинності неповнолітніх: ювеналістичні традиції Одеси. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/37557/%CC>
3. Продіус К. В. Актуалізація зарубіжного досвіду у протидії злочинності неповнолітніх у дореволюційній Україні. URL: http://visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.44/part_2/27.pdf

КИРИЧЕНКО ДІАНА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Жахливі події, котрі перенесла кримсько-татарська нація під час правління радянської влади були обґрунтовані їхньою зрадою під час Другої світової війни, але останнім часом стає зрозумілим, що це лише знаходження певної причини для вчинення дій. Залишається досить недослідженим кількість солдат кримських татар, котрі воювали та поклали своє життя за радянську владу, також викликають сумніви дослідження, щодо колаборації кримських татар. Отже, ми вважаємо за необхідне дослідити в одному дослідженні об'єднати дослідження про участь кримських татар в Червоній Армії та в Антирадянських збройних формуваннях, також важливим є аналіз їхнього правового положення на той час.

Міфічні цифри про масштаби колабораціонізму серед кримських татар, штучно створені в відомстві Л. Берії (НКВД) з метою обґрунтування виселення цілого народу. Варто звернутися до доповіді заступника держбезпеки СРСР Б.З. Кобулова і заступника наркома внутрішніх справ СРСР І. А. Серова, спрямованої Л. П. Берії 22 квітня 1944 року, яка була направлена на Л.П. Берію, в цій доповіді зазначалося, що в Червону Армію з Криму було мобілізовано 90 тисяч чоловік з яких кримських татар було 20 тисяч кримських татар і в 1941 році всі 20 тисяч кримських татар були дезертирами під час відступу з Криму [1, с. 120]. Отже, відповідно до цієї доповіді в Червоній Армії мало не залишитися кримських татар, але це не так. На рахунок цього варто зазначити, що відповідно до оцінки Олега Романька, через всі види

кримськотатарських «добровольчих з'єднань» протягом війни пройшли 15-20 тис. осіб, але не одночасно [2, с. 239].

Розгляд питання про правові особливості участі кримських татар у Другій Світовій Війні варто розглядати в розрізі двох сторін конфлікту, котрі на той час існували, так як кримські татари брали участь з різних сторін фронту.

Отже, спочатку почнемо з характеристики правового становища солдат, котрі брали участь в війні на стороні фашистської Німеччини. Варто зазначити, що Німецька армія ставила достатньо великі ставки в боротьбі з СРСР саме на кримських татар, про що свідчить те, що буквально з перших чисел січня 1942 р., за згодою командування групи армій «Південь», розпочалося вербування серед татар великої кількості добровольців [3, с. 138]. Варто зазначити, що Ортскомендант видав оголошення про відновлення набору кримських татар до німецької армії, але як добровольців, тобто на той час кримським татарам було дано право вибору, щодо воювати чи ні [4, с. 53].

4 лютого 1943року на сторінках газети «Голос Крима» була надрукована стаття під назвою «Пліч о пліч з німецькими солдатами» в якій розглядалася мужність добровольців, котрі добровільно вступили до лав німецької армії [4, с. 64, 114]. Отже, можливо зазначити, що було достатньо шанобливе ставлення до подвигів солдат кримських татар, котрі служили в німецькій армії, та їхня мужність підносилася в пресі та серед населення. Також, зі змісту статті виходить, те, що німецьке командування мало намір побудови армії з кримськими татарами, як рівними військовими на ряду з німцями.

Про вищезгадане свідчить те, що Керівник Бюро праці 11 лютого 1943року опублікував оголошення в, якому зазначалося, що чоловіки-мешканці Криму мають можливість вступити в лави німецької армії. Також, відповідно до цього оголошення можливо виокремити правові гарантії, котрі німецька армія надавала добровольцям : «Ви одержите харчування, приміщення і оплату, які існують в німецькій армії для її солдатів» [4, с. 65]. Отже, відповідно до вищесказаного, німецька армія прирівнювала кримських татар та інших добровольців з Криму до німецьких солдат, та надавала їм всі права та гарантії праці, як і німецьким солдатам.

Також, варто звернутися до Наказу № 13 Верховного Командування Німецької Армії « Про військовослужбовців Червоної Армії, які добровільно переходять на бік Німецької армії» від 7 травня 1943року. Відповідно до цього наказу: «Кожного військовослужбовця Червоної Армії (офіцера, політпрацівника, бійця і ін.), який залишив свою частину і самостійно чи в складі групи добровільно з'явився до нас, вважати не військовополоненим, а таким, що добровільно перейшов на бік Німецької Армії» [4, с. 81].Також, там встановлювалися привілеї такі як: відділення від військовополонених і розміщування в окремих упорядкованих приміщеннях; недоторканість особистих речей; забезпечення

привілейованим харчуванням; відправлення в тил, та забезпечення засобами пересування; надання якісної медичної допомоги; надання переваги при розквартируванні (опалення, забезпечення постільною білизною і т.д.); офіцерів розмішувати окремо і забезпечувати їх усіма необхідними зручностями; додаткове постачання тютюну; надання переваги при заміні обмундирування; задоволення культурних запитів та прав; гарантія повернення на батьківщину. Саме ця гарантія на нашу думку є досить визначальною, так як більшовицька влада після звільнення Криму проводила депортацію, а солдати, котрі служили в Червоній Армії не мали права повернення на батьківщину.

Існує думка про те, що кримські татари часто на службу до фашистів потрапляли з таборів, у такий спосіб рятуючись від майже неминучої смерті [3, с. 139]. Але на нашу думку не варто засуджувати кримських татар, котрі служили в німецькій армії, так як і українські націоналісти, певна частина кримських татар, недостатньо проінформована про сутність німецького фашизму, деякий час мала надію на позбавлення від ненависного більшовицького режиму. Також, варто зазначити, що кримські татари як і українські націоналісти готові були на все для збереження власної батьківщини та своєї етнічної самобутності.

Правове становище солдат кримських татар в Червоній Армії ускладнювала політика, котру почала вести радянська республіка, щодо них, тобто гноблення кримських татар та поширення чуток про те, що вони всі зрадники. Варто зазначити те, що навіть після героїчних вчинків кримських татар під час військових дій досить часто вони не отримували достатнього визнання. Кримські татари воювали у всіх родах військ, були нагороджені всіма орденами і медалями СРСР за винятком тільки ордена «Перемога», від медалі «За бойові заслуги» до ордена «Леніна» і звання Двічі Героя Радянського Союзу, стали повними кавалерами ордена «Слава», серед них є нагороджений чотирма медалями «За відвагу» (Абулкаім Ебулісов) [5], але на жаль їх кількість достатньо маленька, та не отримала на той час висвітлення в пресі, лише пізніше почали знаходити підтвердження їхньому героїзму. Саме становище їх було ускладнене тим, що війна і проведена в ході неї тотальна депортація (1944р.) відбилися на долях всіх без винятку солдатів і офіцерів кримських татар. Їх, як переможців у війні з нацизмом, принизили і образили найжорстокішим чином. Сталінський режим не дозволив їм повернутися в рідні села і міста до своїх родин. Їх сім'ї були в травні 1944 року тотально депортовані з Криму у віддалені райони СРСР, в той час коли вони воювали і гинули, отримували каліцтва на полях битв. Багато виживших у війні солдат і офіцерів, демобілізованих з армії після перемоги, не знайшли свої родини, які до того часу померли від голоду і хвороб в місцях спецпоселень. Весь післявоєнний період аж до самого розпаду СРСР для кримських татар існували жорсткі заборони і обмеження на повернення на історичну батьківщину. Всі ці

роки народ організовано боровся за повернення і відновлення своїх порушених прав. У цій боротьбі з тоталітарною системою офіцери і рядові ветерани війни — кримські татари, проявили ще раз свій героїзм, до останніх днів свого життя боролися за повернення на батьківщину, абсолютна більшість їх померло в місяцях вигнання.

Отже, варто зазначити, що існує відмінність між ставленням до солдат кримських татар з боку німецької армії та з боку Червоної Армії. Правові особливості участі в першу чергу заключалися в тому, що радянська влада провадила примусову мобілізацію кримських татар, але крім цього кримські татари борючись за радянську владу відчували себе окутаними міфами, щодо того, що вони всі зрадники, також їхні бойові заслуги не отримали відповідного визнання і порівняно з іншими народами, котрі брали участі у війні, вони не отримали права на повернення на батьківщину, багато хто з них втратив власну сім'ю та як злочинниць після всіх своїх героїчних вчинків відправився в заслання. Саме німецька влада надавала право вибору щодо вступу на службу в німецьку арію, також вона надавала добровольцям певне привілейоване становище та гарантувала їм повернення на власну батьківщину.

Список використаної літератури:

1. Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці :документи. Факти. Свідчення. (1917–1991) / Держ. Комітет України у справах національностей та міграції ; упоряд. : Ю. Білуха, О. Власенко. — К. : Музична Україна, 2004. — 464 с.
2. Романько, О.В. Р697 Крым под пятой Гитлера. Немецкая оккупационная политика в Крыму (1941–1944) / О.В. Романько. — М. : Вече, 2011. — 432 с.
3. Хвіст В. Участь кримських татар в антирадянських військових формуваннях у роки Великої Вітчизняної війни // Вісник Київського національного ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Сер. Історія. — К., 2006. — Вип. 84. — С. 136-139.
4. Окупаційний режим в Криму: 1941–1944 рр. За матеріалами преси окупаційних властей: Пер. з рос. / Упоряд. В. М. Гуркович.— Сімферополь: Таврія, 1996. — 120 с.
5. Обобщенный банк данных «Мемориал»: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.obd-memorial.ru>.

КОЗЛАНЮК ВАДИМ КОСТЯНТИНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ЗЛОЧИНІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КОРОЛІВСТВА ПОЛЬСЬКОГО (КІНЕЦЬ XIV–СЕРЕДИНА XVI СТ.)

Вагомий інтерес викликає аналіз особливостей формування та правової регламентації системи державних злочинів та покарань за їхнє скоєння відповідно до джерел кримінального права Галичини у складі Польського Королівства (1387–1569 рр.). Окремі аспекти законодавчого закріплення даної категорії злочинів у досліджуваній період висвітлено у працях Ю. Бардаха [1], І.Й. Бойка [2], П.П. Захарченка [3], К.Е. Ливанцева [4] та ін.

Зазначимо, що у 1349 р. Галичина була захоплена польським королем Казимиром III і вважалася його особистою вотчиною («посіданням») до 1370 р. Протягом 1370–1382 рр. Галичина формально перебувала під владою угорсько-польського короля Людовика, а, фактично, її управителем протягом 1372–1379 рр. був представник інтересів угорського короля — Володислав Опольський. З 1379 р. до 1386 р. Галичина залишалася під владою угорських старост, а протягом 1386–1387 рр. вона знову перебувала у «володінні» Володислава Опольського. З 1387 р. до 1569 р. Галичина остаточно була приєднана до складу Польського Королівства згідно з привілеями польської королеви Ядвіги. У 1349–1434 рр. Галичина (Руське Королівство) мала адміністративно-правову автономію, яку їй надавали польські королі як суверени цієї території. У 1434–1569 р. Галичина (Руське воєводство) перебувала у складі Польського Королівства як окрема адміністративно-територіальна одиниця [2, с. 45]. Автономність Руського Королівства виявлялася в тому, що в ньому функціонував суспільно-політичний лад, діяли джерела права, сформовані за часів Галицько-Волинської держави [2, с. 46]. На час приєднання Галичини польськими королями до своїх володінь (1349, 1387 рр.) руський (український) народ уже мав власні традиції формування держави та правотворення. Тут діяли руське (українське) звичаєве право, Руська правда, Грамота князя Івана Берладника 1134 р., Рукописання князя Володимира Васильовича 1287 р., Уставна грамота князя Мстислава Даниловича 1289 р., які значну увагу приділяли, зокрема, регулюванню цивільних та кримінальних відносин. Ставши складовою частиною Польського королівства, Галичина не мала перспектив для самостійного правового розвитку. Уніфікація в усіх сферах суспільного життя сприяла наближенню руського права, яке діяло в Галичині, до права польського. Однак унаслідок

етнопсихологічних особливостей кожного з народів вдалося уникнути повної втрати своєї неповторності, культурної ідентичності. Українська правова традиція ще до приєднання Галичини до складу Польського королівства у попередні історичні епохи зазнавала впливу візантійського, а через нього і римського права. Проте на підставі привілеїв польського короля у 1430 р. та 1434 р. у Галичині було введено польську адміністрацію, адміністративно-територіальний поділ на воєводства та поширено чинність основних польських джерел права. У тому ж 1434 р. привілеєм польського короля було скасовано самоврядний статус Руського Королівства, а натомість створено Руське воєводство як складову Польського Королівства [6, с. 57].

Таким чином, у Польському Королівстві XIV ст. відбувалися становлення і розвиток норм та інститутів кримінального права взагалі та інституту державних злочинів зокрема. Підтвердженням цього стали норми Віслицького статуту 1347 р., Повного зводу статутів Казимира Великого 1420 р., Пьотрківського статуту 1347 р. й інших нормативних актів, що передбачали відповідальність за правопорушення, яку встановлювали від імені держави королівські чиновники.

Слід зазначити, що, відповідно до положень Віслицького статуту 1347 р., найважчим визнавався злочин проти держави, який передбачав діяння, спрямовані проти польського короля, зокрема, замах на його життя. Польська влада переслідувала і за такий злочин, що загрожував загальнодержавним інтересам, — зраду. Особливими формами зради були передання землі супротивникові або введення ворога в країну. З поняттям зради пов'язували також бунт проти короля.

Непокора владі вважалася кримінально-караною. Вона могла бути здійснена і дією (застосування фізичної сили для перешкоджання діяльності службової особи), і бездіяльністю (невиконання наказів посадової особи). Неповага до влади була кримінально-караною, якщо вона стосувалась короля чи суду. Формою вини у цих двох злочинах міг бути лише умисел. Пьотрківський статут 1347 р. неповагою до влади визнавав оголення меча в присутності польського короля. Якщо в процесі вчинення цієї дії нікого не було поранено, польський король мав право помилувати злочинця, в іншому випадку кара була неминучою [2, с. 47].

Серед злочинів проти основ держави Віслицький статут 1347 р. виділяв лише один — порушення обов'язку несення військової служби. Ст. 8 цього акта визнавала суб'єктом такого злочину володільців земської власності, зобов'язаних нести військову службу.

До окремої категорії державних злочинів польське законодавство відносило посадові злочини. Польське Королівство кримінально-правовими нормами гарантувало безпеку в державі, зокрема захищало від зловживань посадових осіб владою. Особливо каралось вимагання хабаря. Покарання за хабар передбачало звільнення з посади та нанесення винному клейма на обличчя.

Особливим видом державних злочинів законодавство Польського Королівства називає злочини проти державної казни, адже саме ці злочини наносили шкоду економічній стабільності та безпеці держави. Повний звід статутів Казимира Великого відносив до злочинів проти скарбниці незаконне видобування солі з королівських копалень, захоплення чиновниками частини доходів, що належали скарбниці, використання в обігу іноземної монети (це почало вважатися злочином після едикту про примусове запровадження вітчизняної монети), фальшивомонетництво. Фальшування монет у Галичині в складі Польського Королівства було поширеним злочином, оскільки технологія виготовлення польських грошей була дуже простою. Зростання кількості злочинів з фальшування монет змусило польську владу вдатися до надзвичайних заходів. Одним з них стало посилення покарання за вчинення цього злочину. Надалі фальшивомонетників і осіб, котрі розповсюджували підроблену монету, незалежно від їх станової приналежності, мали засуджувати до спалення на вогнищі. Вжиті заходи принесли позитивні наслідки, оскільки впродовж XVI ст. в актових джерелах майже не простежуються згадки про фальшування грошей. Лише 1579 р. було страчено львівського ювеліра Леонарда Матіяшека, який займався підробкою грошей [5]. У складі монетних скарбів, що датуються XVI ст., фальшиві номінали також майже не трапляються.

Список використаної літератури:

1. Бардах Ю. История государства и права Польши / Юлиуш Бардах, Богуслав Леснодорский, Михал Пиетрчак. — М., 1980. — 399 с.
2. Бойко І.Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387–1569 рр.): монографія / І.Й. Бойко. — Львів, 2011. — 318 с.
3. Захарченко П.П. Історія держави і права України: підручник / П.П. Захарченко. — Е.: Атіка, 2004. — 399 с.
4. Ливанцев К.Е. История государства и права феодальной Польши XIII вв. / К.Е. Ливанцев. — Л.: Ленинградский университет, 1958. — 364 с.
5. Центральний Державний історичний архів України у м. Львові. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 170–176: Про страту львівського ювеліра Леонарда Матіяшека, який займався підробкою грошей, 1579р.
6. Hube R. Prawo polskie w XIV wieku: Sadych praktuka I stosunki prawospoleczenstwa w Polsce kuszylkowy XIV wiek utrzynastym / Romuald Hube. — Warszawa, 1865. — 438 s.

ПІВЕНЬ ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ КАНОНІЧНОГО ПРАВА ЯК НАУКИ

В основі розвитку будь-якого сучасного суспільства лежать наукові досягнення, які стимулюють поступ усіх напрямків знань та є одним із важливих показників інтелектуального життя суспільства. Православне канонічне право є цілісною правовою системою і комплексною галуззю знань, яка поєднує елементи юридичної, історичної та богословської наук. Розгляд канонічного права в юридичному аспекті зумовлений тісними взаємозв'язками між правовою культурою, духовною спадщиною та національними традиціями українського народу, оскільки православне канонічне право є важливим джерелом національної правової системи. Тому відновлення юридичної актуальності та дослідницького інтересу до канонічного права є одним із завдань сучасної правової науки [1, с. 3].

Визначаючи предмет науки «Церковного права» відомий фахівець, протоієрей В. Ципін тлумачить його, як систематичне викладення права, яким регламентується життя Церкви. При цьому він наголошує на тому, що існує також і інша назва цієї науки – «Канонічне право» [2, с. 83]. Слід погодитись з думкою Б.В. Совенко, яка зазначила, що предметом регулювання в канонічному праві виступають відносини Церкви у її внутрішній та зовнішній сфері, що мають правовий характер. Тому канонічне право охоплює суспільні відносини, що складають симбіоз церковних та правових відносин [1, с. 10].

Добре відомо, що в західній юридичній літературі церковне право (*ius ecclesiasticum*) і канонічне право (*ius canonicum*) традиційно розглядаються як дві різні дисципліни. Під канонічним правом мається на увазі наука, що вивчає канони Стародавньої Церкви і папські декрети, які увійшли до складу «Корпусу канонічного права» (*Corpus juris canonici*). Останній оформлювався в часи середньовіччя та вміщував не тільки церковні, а світські правовідносини [3, с. 11]. Тобто, канонічне право за своїм походженням – церковне, але за змістом не може вважатися виключно таким. Церковним же правом називають науку, предметом якої є правові акти, що регулюють церковне життя незалежно від їхнього походження. До таких джерел належать стародавні канони, церковні постанови чи світські закони [3, с. 11].

Торкаючись історії вивчення права доцільно нагадати, що як на Стародавньому Сході так і в Стародавній Греції існувала традиція приписувати створення законів богам. Але, на відміну від Стародавніх

Єгипту та Індії, в Греції ця традиція не виявилась стійкою та довготривалою. Тож не дивним є той факт, що і Платон і Аристотель у своїх політичних творах називали юриспруденцію «законодавчим мистецтвом». Саме ці погляди відобразились у класичному римському визначенні, що увійшло до Дигестів імператора Юстиніана (533 р.). Пізніше їх було запозичено і до візантійських законодавчих збірників «Василік» та «Прохіرون» у вигляді наступного тлумачення: «Право є творчість в області доброго и рівного». Цей вираз сильно відрізняється від сучасного тлумачення права, крім того, у ті часи розподіл права на виключно світське або церковне не передбачалось.

В Афінах, Александрії, Антіохії, Бейруті, Римі, а потім і в Константинополі право вивчали у школах енциклопедичного характеру [2, с. 86]. Правознавці Константинопольської школи доби Македонської династії приймали безпосередню участь у виданні таких збірників законів, як: «Прохірон», «Епанагога» «Василіки» та ін. Аналізуючи їх ми також чітко бачимо відсутність розподілу права на світське і канонічне.

Перша спеціальна юридична школа була відкрита в константинопольському монастирі св. Георгія в XI ст. Її очолював номофілакс (хранитель законів), який екзаменував усіх кандидатів на зайняття судових посад. Тож не є дивним, що каноністи були одночасно і фахівцями цивільного права. З Константинопольською школою пов'язані праці авторитетних каноністів: Алексія Аристіна, Іоанна Зонари, Феодора Вальсамона і Дімитрія Хоматина. Однак, вивчення канонів у Візантії носило переважно практичний, а не теоретичний характер. За наказами імператора укладались систематизовані зводи правил і законів, до текстів правил додавали пояснення — схолії. Так, Аристін, Зонара і Вальсамон створили ґрунтовні екзегетичні тлумачення до повного складу канонічного корпусу, але внаслідок падіння Константинополя юридична школа була переведена до Нікеї, а потім до Ефесу. Падіння Константинополя поклало кінець успіхам церковного правознавства на грецькому Сході, після чого лише на порубіжжі XVIII-XIX ст. з'явиться новий канонічний збірник з тлумаченням — «Підаліон» («Кормча»), складений святим Никодимом Святогорцем і ієромонахом Агапієм.

Канонічне право Східної церкви, що формувалось протягом I тисячоліття н. е., справило визначальний вплив на виникнення церковного права Київської Русі в XI ст. Про це свідчать згадки про переклад Номоканону в XIV титулах слов'янськими мовами у IX–XI ст., та укладений Володимиром Великим Церковний Устав. Однак, спираючись на «грецький номоканон» князь фактично впроваджує ідею відокремлення церковного права від державного. Така сама позиція була і у його сина — князя Ярослава Мудрого.

Обидва церковні статuti відрізнялись від норм Номоканону. Зокрема, в них не розглядались порушення канонів церковними ієрарха-

ми, а врегульовувались питання конкретної поведінки мирян, які щойно перейшли від язичництва до християнства і не жили в умовах розвиненого цивільного законодавства. А. С. Павлов зазначав з цього приводу, що грецькі церковні канони набули нових своєрідних визначень під впливом народного життя Київської Русі і додали до них багато нового [3, с. 99]. Отже, становлення церковного права в Київській Русі відбувалось в умовах створення сильної централізованої держави за допомогою нової віри. Церковні канони тут знадобилось пристосовувати до іншої культури, в умовах, коли князь боровся за встановлення сильної одноосібної влади в ранньофеодальній державі.

Тут також доцільно відмітити, що в Східній церкві канонічне право формувалось протягом майже тисячоліття, складалось із різних джерел, формувалось сумісними зусиллями на багатьох Вселенських і Помісних соборах та окремими святими отцями і видавалось збірками. У Київській Русі XI ст. канонічне право формувалось в інший спосіб. Візантійське право пристосовували за рішенням правителів Київської Русі. Церковний Устав Володимира Великого та Статут Ярослава Мудрого не торкались догматичних питань, а передбачені ними злочини і покарання за їх скоєння відрізняються більшою деталізацією і віддзеркаленням життєвих реалій. Саме цим церква справляла вплив на всі сторони правового життя суспільства Київської Русі, формувала власне руське канонічне право, що проявлялось у відхиленні Староруської церкви від грецької у своєму ставленні до тогочасного громадянського суспільства й держави [4, с. 62–63].

Важливу роль у визначенні ролі Церкви та канонічного права в Київській Русі відіграв і красномовний твір митрополита Іларіона «Слово про закон і благодать», де мислитель виклав самобутньо-руське сприйняття християнства, висвітливши такі його аспекти: рівність усіх народів перед Богом; пріоритетність євангельських засад в організації соціальної інфраструктури; відповідальність окремої людини за власні вчинки перед Богом; розмежування функцій держави і церкви, що зумовлює потребу в незалежному церковному самоуправлінні. Виголошені Іларіоном ключові засади християнства з позицій слов'янського світосприйняття стали новим чинником консолідації етносу Київської Русі [5, с. 257–258].

Однак, не дивлячись на важливість канонічного права в Київській Русі, сьогодні досить важко сказати про його викладання чи вивчення в той період. Перше офіційне свідчення про появу шкіл на Русі датується 988 р. і пов'язане воно з хрещенням Русі. У «Повісті временних літ» вказується, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу «книжного вчення».

Хрещення Русі і розповсюдження грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира. Церква також була зацікавлена у підготовці освічених людей — ідеологів нової релігії. Тож вслід за відкриттям школи Володимиром у 988 р., де було 300 ді-

тей, древні літописи зберегли свідчення про відкриття ще ряду шкіл на Русі [6, с. 72-73].

В XI ст., у період розквіту Київської Русі, там склалася ціла система шкіл. Школи «книжного вчення» були школами підвищеного типу. Як правило, там викладалося «сім вільних мистецтв». Особливістю таких шкіл було те, що навчання здійснювалось за привнесеною християнством книжною системою, де головною була робота з книгою. Ці школи готували своїх вихованців до діяльності у різних сферах державного, культурного та церковного життя. Прикладом шкіл «книжного вчення» були школа Володимира (988 р.), двірцева школа Ярослава Мудрого (1037 р.) і ін. Остання існувала при Софійському соборі і мала міжнародне значення. Це була школа підвищеного типу, тут велося переписування книг, а також готувалися писарі і перекладачі для цієї справи. В ній було започатковано першу на Русі бібліотеку.

У деяких монастирях також існували школи підвищеного типу. Такою була школа в Києво-Печерському монастирі (1068 р.). Вона давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії [6, с. 73]. З її стін виходили не лише вищі духовні ієрархи (ігумени, єпископи і т. д), а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки. Отже, імовірно в цих школах і відбувався процес вивчення церковного права до початку монголо-татарської навали.

Список використаної літератури:

1. Совенко Б. В. Становлення і розвиток православного канонічного права в Україні / Б.В. Совенко. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Київ, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – 2011. – 21 с.
2. Ципин В. Церковне право / В. Ципин – М. : Изд. Сретенского монастыря, 2009. – 864 с.
3. Павлов А.С. Курс церковного права заслуженного профессора императорского Московского университета А. С. Павлова, читанный в 1900–1902 гг. / А.С. Павлов – СПб. : Изд. «Лань», 2002. – 384 с.
4. Зинченко Е. В. Вселенское каноническое право I тысячелетия и церковное право Киевской Руси XI столетия: сравнительный анализ / Е.В. Зинченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 2 (33) 2017. Серія Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – С. 55-64.
5. Луцький І. Вплив християнства на правову свідомість українців у досвіді першої Української держави (Київська Русь) / І. Луцький // Право України. – 2009. – № 10. – С. 254–260.
6. Левківський М. В. Історія педагогіки : Підручник, 4-те видання, стереотипне / М.В. Левківський. – Київ: «Центр учбової літератури», 2016. – 190 с.

СОРОКА ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА В УМОВАХ СТВОРЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Історичний аспект теми конференції дуже важливий для вивчення та розуміння, оскільки ніщо так не зможе розкрити повний зміст розвитку України в час інтеграційних процесів з Європейським Союзом (далі по тексту ЄС) аніж історичне дослідження. Насамперед до розкриття суті вказаного питання, необхідно нагадати з якою метою створювався ЄС, як та за яких умов він функціонував, а також про розширення меж ЄС і перехід від економічно торгового союзу до політичного, що безсумнівно зачіпає таку невід'ємну ознаку держави як суверенітет. Після висвітлення даних аспектів зможу навести власні думки.

В післявоєнний період населення Європи та інших держав потребувало миру та покращення умов для життя, а державам потрібен був економічний зріст, відновлення промисловості, посилення позицій на міжнародному рівні та багато інших потреб. На такому підґрунті формуються організації та союзи які допомагають даним державам відновлюватись та покращувати взаємовідносини котрі були втрачені під час війн, такі як Митний союз 1948 рік, Рада Європи 1949 рік, Північноатлантичного Альянс (НАТО) та інші. Вказані організації і союзи створювались не тільки за для покращення життя, відновлення миру та економіки, але й для того щоб держати під контролем всю Європу як в економічному плані, так і в промисловому, задля відвернення можливих війн. До вищевказаного можна навести такий приклад як «план Шумана». В історії права він називається Декларацією Шумана, оскільки Робер Шуман будучи міністром закордонних справ Франції запропонував Уряду ФРН створити франко-німецький союз вугілля та сталі, відкрите також для приєднання інших держав. Звісно ж Уряд ФРН відразу погодився оскільки становище ФРН та їх відносини з Францією залишались бажати кращого, а ця пропозиція як кажуть «простягла руку допомоги». Так у квітні 1951 року в Парижі було підписано Договір про Європейське об'єднання вугілля та сталі, в якому прийняли участь шість держав.[1.с.85] На перший погляд здається що дане об'єднання необхідне для модернізації національного господарства, але основною його метою було недопущення підготовки до війни, оскільки дане об'єднання вже в 1975 році, контролювало 90% виплавки сталі, майже 100% добування вугілля, а також 50% добування залізної руди в Західній Європі. [2.стат. дані]. З часом створюються інші

об'єднання, товариства на основі котрих держави Європейських товариств підписали Маастрихський договір 7 лютого 1992 року котрий поклав початок створенню Європейського Союзу, не тільки як торговому союзу, але й як політичному. Саме з моменту створення ЄС держави-учасники втрачають свій політичний суверенітет, а ЄС переймає на себе деякі державні функції.

Підсумовуючи вищенаведене, можливо з впевненістю сказати, що ЄС в післявоєнний період дійсно виконав свої функції щодо збереження миру та відновленню економіки багатьох держав. Однак, якщо проаналізувати період з 2013 року до сьогодні, а саме кого, що, та скільки, Україна втратила за для членства в ЄС, то на мою думку жодні кредити, безвізи та інші вдавані переваги того не коштують. Україна намагається перейняти позитивний досвід інших держав, але не враховують нашої культури, менталітету, рівня життя та інших факторів. В погоні за вдосконаленням та «покращенням» Україна втрачає свою індивідуальність.

Як на мою думку, то теперішня ситуація України з вступом в ЄС схожа на той період в історії України який охоплює 1654 рік, правління Богдана Хмельницького та його договір з Московською державою. Укладаючи договір 1654 р., Олексій Михайлович визнав Гетьманщину самостійною, незалежною державою, однак надалі російські правителі постійно прагнули обмежити українську державність, маючи за кінцеву мету замінити протекторат повною інкорпорацією України [3, с. 203]. Наслідки вказаного договору відомі всім.

Список використаної літератури:

1. Борко Ю.А., Буторина О.В. История развития Европейского Союза // Европейская интеграция: учебник / под ред. О.В. Буториной. — М.: Издательский дом «Деловая литература»2011. — С. 81-117
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD,_%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%80 статистична інформація, розділ 2 «План Шумана».
3. Єфремова Н.В. Історія держави і права України : навчально-методичний посібник : частина 1. — С. 1-315.

СКАЧКОВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь,
доцент кафедри спеціально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

СИВОЛАП ЄГОР СЕРГІЙОВИЧ

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь,
студент, ОС «Магістр» спеціальності «Право»

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ ЯК АКТУАЛЬНОГО ПРАВознавчого НАПРЯМУ СУЧАСНОСТІ

У сучасному суспільстві, під час формування нових наукових напрямів та виникненні нових підходів до вивчення дисциплін з правознавства, дослідники все частіше приділяють увагу теорії та методології, а це в свій час спонукає до трансформації старих або винаходу нових засобів пізнання. Як результат, досить актуальним стає такий напрям, як порівняльне правознавство, або юридична компаративістика (з лат. — «порівняння») [1, с. 6].

Цей напрям сформувався за допомогою поєднання законодавчого порівняльного правознавства та науково-теоретичного правознавства. Загальний процес аналізу права, наукового дослідження державно-правових явищ, розв'язання юридичних проблем за різних періодів розвитку правознавства нерозривно пов'язаний із використанням порівняння як пізнавальної операції співставлення, а це в свій час сприяє накопиченню нових знань. Актуальність порівняльного правознавства як сучасної науки саме в сприянні підвищеної зацікавленості науково-викладацьких вітчизняних та зарубіжних осередків відносно його власної ідентичності як юридичної науки, наукової спеціальності та навчальної дисципліни [3, с. 15].

І хоча загальне порівняльне правознавство, або юридична компаративістика, відносно молода галузь юридичних наук, витоки його сягають формування держави і права. Стосовно початку становлення науки, в цьому питанні немає одностайного узгодження серед дослідників. Однак, у наукових колах вважається, що перші порівняльно-правові підходи з'явилися ще у період античності. Так у поемі Гомера «Одісея», він докладно описував подорожі, ретельно зіставляючи деталі і звертаючи увагу на переплетіння їх між собою.

«Батько історії» Геродот у своїй фундаментальній праці «Історія», а саме у розділах, які присвячені опису звичаїв різних народів — греків, персів, єгиптян, скіфів та ін., чітко виокремлює особливості та відмін-

ності кожного з народів, даючи порівняльну характеристику їхньому способу життя та законів. Геродот виділяв різні форми правління, відзначаючи переваги і недоліки різних типів правління — демократії, олігархії, монархії [2, с. 15].

В «Історії» Фукидіда під час порівняння звичаїв персів та фракійців та опису грецьких полісів, акцент зроблено на історичної перспективи розвитку політичних і правових інститутів. Взагалі, традиції співставлення законів і звичаїв різних народів були продовжені багатьма істориками давнини.

Але вперше порівняльне правознавство постало як окремий напрям дослідження у книзі давньогрецького філософа Платона «Закони». Аналізуючи закони Криту, Платон виводить теорію державного устрою з релігійних, математичних і політичних міркувань. А філософсько-ідеологічні принципи замінюються міркуваннями про потребу в хороших законах, які охопили б усі сторони життя. Належний устрій судочинства і добровільне прийняття законів — запорука успішного розвитку і процвітання держави, на думку Платона. Але найбільш яскраво античне порівняльне правознавство постало у працях Аристотеля [2, с. 19].

Хоча за часи римського періоду порівняльно-правових досліджень майже не спостерігалось, яскравим пам'ятником найдавнішого римського права були Закони XII таблиць (V ст. до н.е.), які мали спільні риси з ранніми правовими пам'ятками Стародавнього Вавилону (Закони Хамурапі), збіркою записів звичаєвого права германського племені салічних (приморських) франків (Салічна Правда), збіркою стародавнього руського права, яку було складено в Київській державі у XI — XII ст. на основі звичаєвого права (Руська Правда) і яка містила норми кримінального, спадкового, торгівельного і процесуального законодавства.

В епоху раннього середньовіччя (кінець V ст. — середина XI ст.), коли Церква мала безумовний вплив на всі державотворчі процеси, у суспільстві домінувало лише римське та канонічне право, що не сприяло розповсюдженню порівняльно-правових ідей. Дослідження у цьому напрямку в повному обсязі починають розгортатися лише у XVII — XVIII ст. завдяки Френсісу Бекону в Англії та Готфріду Вільгельму Лейбніцу у Німеччині. Але як самостійна галузь юридичних наук, порівняльне правознавство почало формуватися в Європі у другій половині XIX ст.

У сучасному правовому вимірі юридична компаративістика являє симбіоз залучення іноземного права при створенні нових національних законів та порівняльного аналізу різних правопорядків з метою краще вивчити сам феномен права. Спираючись на досвід міжнародних правових систем з одного боку, та на національне право з іншого, юридична наука виходить за обрії суто внутрішнього законодавства — виникає потреба в активізації порівняльно-правових досліджень, в аналізі та

систематизації інформації, набутої у ході цих досліджень, і, як результат, юридична компаративістика закріплюється як прогресивна галузь правознавства [4, с. 23]. Завдяки відкритості світових правових систем, завдяки виникненню, розвитку і укріпленню міжнародних зв'язків, порівняльне правознавство набуває актуальності.

Список використаної літератури:

1. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук: 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / М.С. Кельман. — К., 2013. — 40 с.
2. Сравнительное правоведение: национальные правовые системы. Т. 1. Правовые системы Восточной Европы / под ред. В.И. Лафитского. — М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; Юридическая фирма «Контракт», 2012. — 528 с.
3. Сучасні проблеми порівняльного правознавства : зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, Я.В. Лазура; упор.: О.В. Кресін, М.В. Савчин. — Ужгород. — К. : Вид-во «Говерла», 2015. — 218 с.
4. Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна / О.В. Чернецька, В.С. Шилінгов // Порівняльно-правові дослідження. — 2009. — № 1. — С. 23-28.

ФЕЛЬЦАН ІВАН ЮРІЙОВИЧ

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ЗАКАРПАТТІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919-1939 рр.)

Серед країн, що утворилися в результаті розпаду Австро-Угорщини в 1918 р. була Чехословаччина. Саме до її складу в 1919 р. за рішенням Паризької мирної конференції, яка діяла в рамках підведення підсумків Першої світової війни, було включено Закарпаття. Таким чином, Чехословаччина об'єднувала в межах своїх кордонів колишні чеські та угорські землі Австро-Угорщини. До останніх з них належали Словаччина та Підкарпатська Русь — тодішня офіційна назва Закарпаття.

Залишення Чехословаччиною тимчасово чинними на своїй території діючих до 1918 р. австрійських та угорських законів та розпоряджень стало джерелом правового дуалізму. В адвокатурі країни мова йшла про два адвокатські порядки: австрійський, що продовжив діяти в Чехії, а також угорський, що продовжив діяти в Підкарпатській Русі

та Словаччині, про який і йтиметься далі. Його основою був угорський закон від 04.12.1874 р. № 34 (надалі – Закон № 34) [1], який залишався чинним протягом всього часу існування Чехословаччини (1918-1939 рр.), та з наступними змінами та доповненнями може бути кваліфікований як тимчасовий адвокатський порядок.

Загалом аналіз вказаної вище системи правового регулювання організації та діяльності органів адвокатури дозволяє виокремити в ній ряд особливостей організаційно-правового розвитку адвокатури на Закарпатті в міжвоєнний період, що були визначені законом від 31.01.1922 р. № 40 (надалі – Закон № 40) [2].

Найперше, концепція Закону № 34 передбачала, що адвокатські палати є основою самоврядування адвокатів, в рамках яких вони об'єднувались в єдине ціле загальними зборами адвокатів, радою та головою палати. Найважливішими напрямками в роботі органів палати було формування кадрового складу адвокатури, дисциплінарна відповідальність адвокатів та кандидатів в адвокати, та прийняття участі в розробленні та аналізі питань про реформування адвокатури.

Що стосується Закарпаття, то діюча на його території з 1874 р. адвокатська палата в м. Мараморош-Сигот припинила свою діяльність у зв'язку з включенням в 1919 р. даного міста в склад Румунії. Всі ж адвокатські палати в Словаччині (Братиславська, Бансько-Бистрицька, Кошицька, Пряшівська), що діяли до 1918 р., в 1920 р. були об'єднані в єдину адвокатську палату, місцем розташування якої став Турчанський-Святий-Мартин, однак про закарпатських адвокатів тоді не йшлося. В подальшому за весь чехословацький період заплановане владою створення на Закарпатті окремої адвокатської палати так і не відбулось. Це і обумовило особливості у організації та діяльності тодішньої адвокатської спільноти, які були відображені в нормах Закону № 40.

Зокрема, він встановлював, що вести тимчасово список адвокатів та кандидатів в адвокати Підкарпатської Русі, приймати присяги в адвокатів, мав голова відповідного регіонального суду. Ці повноваження за рішенням міністра справедливості були надані голові крайового суду в м. Ужгород. При якому було створено міністерством справедливості в 1923 р. дорадчий комітет. Компетенція якого включала фінансові питання діяльності адвокатів з території Підкарпатської Русі, підготовку проектів щодо реформування адвокатури. Прийняття до уваги головою крайового суду в Ужгороді пропозицій комітету з цих питань було обов'язковим.

Що ж до дисциплінарної відповідальності закарпатських адвокатів, то в цьому питанні на них тимчасово до створення на Закарпатті окремої адвокатської палати, поширювалась влада дисциплінарного сенату об'єднаної адвокатської палати в Турчанському-Святому-Мартині.

Таким чином, адвокати з тодішнього Закарпаття опинились досить у невідповідному становищі, адже власної адвокатської палати не мали, і водночас повноправно не відносились до новоствореної об'єднаної палати в Турчанському-Святому-Мартині, дисциплінарний сенат якої

тільки здійснював дисциплінарні повноваження щодо них, а їх організаційно-правові питання вирішував голова крайового суду в Ужгороді разом з діючим при ньому дорадчим комітетом. Тому поширення на адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної палати в Турчанському-Святому-Мартині призвело до того, що вказана палата розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами.

Згодом організаційна структура адвокатури на Закарпатті зазнала деяких формальних змін, зміст яких обумовило рішення Віденського арбітражу про включення частини території тодішньої Підкарпатської Русі з містами Ужгород та Мукачево до юрисдикції Угорщини. Зокрема, міністерством судівництва в Хусті в грудні 1938р. було уповноважено голову крайового суду у Великому Березному вести справи адвокатів Підкарпатської Русі, за виключенням питань про їх дисциплінарну відповідальність, що і надалі належало до компетенції дисциплінарного сенату адвокатської палати в Турчанському-Святому-Мартині. Незважаючи на це, адвокати з Закарпаття, об'єднані в рамках «Союзу адвокатів Підкарпатської Русі» (з кінця 1938р. «Союз адвокатів Карпатської України»), протягом всього часу існування Чехословаччини вживали всі можливі заходи для законодавчого вирішення питання про створення на території тодішнього Закарпаття окремої адвокатської палати. В чому полягає їх роль та заслуга в процесах організаційно-правового розвитку адвокатури на Закарпатті. Однак політична ситуація в краї та його окупація Угорщиною в 1939р., не дозволили їм в кінцевому результаті реалізувати право на об'єднання в рамках окремої адвокатської палати.

Отже, загальною особливістю розвитку адвокатури в Чехословаччині стало те, що вона протягом всього часу свого існування перебувала в стані реорганізації. Зокрема, правовий дуалізм в адвокатурі так і не був законодавчо усунутий. Вважаємо, що це питання знаходилося в площині відсутності політичної волі законодавця.

Що ж до тодішнього Закарпаття в складі Чехословаччини, то цей період став чи не першим часом, коли закарпатська адвокатура отримала досвід розвитку в умовах правового режиму, який на той час кваліфікувався як найбільш демократичний у міжвоєнний час в країнах Центрально-Східної Європи, який загалом сприяв її становленню та кількісному росту.

Список використаної літератури:

1. Zákonný článok XXXIV: 1874 o advokátskom poriadku / Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatury Najvyššieho súdu Československého / A. Záturecký, A. Chytil – Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. – 244 str. – S. 91-139.
2. Zákon Čís.40 ze dne 31. ledna 1922, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech // Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. – 1922. – Částka 13. – S. 112-114.

СЕКЦІЯ 4.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуюча кафедрою політичних теорій, доктор історичних наук, професор

ПАРАМЕТРИ ВПЛИВІВ НА ДИНАМІКУ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ

Безпека — це ключовий чинник нормальної життєдіяльності соціуму, тому проблеми безпеки займають провідне місце в сучасній світовій політиці, яка акумулює сукупну діяльність народів, держав, міжнародних структур через взаємодію зовнішніх політик держав та закономірностей розвитку всієї світосистеми. На нинішньому етапі система міжнародних відносин переживає кризи та потрясіння, які нерідко характеризуються як передумови третьої світової війни у висловлюваннях окремих політиків та у публікаціях в засобах масової інформації. Також викликає особливу турботу стан навколишнього природного середовища, наголошується на можливості катастрофічних наслідків природних катаклізмів, що іноді провокуються самою людиною тощо. Все це вимагає постійного моніторингу загроз безпеці людства задля їх попередження, профілактики чи ліквідації.

При цьому важливо аналізувати не лише факти існування загроз, а і досліджувати динаміку змін їх характеру, пріоритетності та інші параметри, які відображають включення в загальний контекст глобалізації та перенос акцентів з держав на людину в сучасних умовах цивілізаційного розвитку. Такий підхід дозволяє показати еволюцію безпеки, узгодження інтересів на засадах спільних принципів ведення політики; виявити специфіку поведінки різних суб'єктів та інше. Через комплексний підхід визначаються оптимальні моделі ефективного розв'язання складних конфліктів та протиріч в рамках системи міжнародних відносин.

На сьогодні існує значна кількість наукових досліджень безпекового спектру міжнародних відносин. Це, зокрема, праці таких науковців як: Б. Бузан [1], Дж. Байлис [2], М. Диллон [3], П. Уильямс [4], Л. Хансен [1] та багато інших, що аналізують різні аспекти концептуального,

інституційного чи процесуального спектру міжнародної безпеки. Але дана тематика потребує постійного аналізу, в силу швидкої динаміки безпекових процесів у Світі.

Тож поглянемо на безпеку саме через призму швидкоплинних змін існуючих загроз, як у військовому, так і у невійськовому аспектах безпеки.

Перші пов'язані з насильницькими діями, як: війни, гонка озброєнь, міжнародний тероризм та транснаціональна злочинність. Другі ж охоплюють проблеми екології, енергетики, економіки, комунікації, голоду, демографії, невиліковних хвороб чи розповсюдження наркотиків та інші. Тож відповідно і характер та рівень таких загроз безпеці будуть неоднаковими, але всі вони об'єднані спільними ознаками. Йдеться про їх планетарний характер, про загрозу прогресу людства та про необхідність колективних зусиль для їх подолання.

Безумовно, зміни загроз обумовлені включенням нових суб'єктів, здатних їх породжувати або об'єктів, на які вони спрямовані. Але додатковий чинник впливу на динаміку змін пов'язаний зі специфікою етапу суспільного розвитку, який визначає зміст та пріоритети різних процесів, в тому числі створення безпечних умов існування та функціонування соціуму і його інституційних форм у вигляді багатовимірної системи міжнародних відносин.

Оскільки безпека стосується і окремої людини, і суспільства в цілому, і конкретних держав, і міжнародної спільноти, то зміни відбуваються одночасно в різних напрямках. Це і питання гарантій прав та свобод людини, і стимули матеріального та духовного розвитку суспільства, і забезпечення суверенітету та цілісності держав, і створення безпечних умов прогресу людства. При цьому в конкретних ситуаціях акценти зміщуються відповідно до того, який спектр питань опинився під найбільшими загрозами та які моделі застосування сили були використані. Крім того, попередження чи ліквідація загроз потребують застосування різних арсеналів: військового, політичного, технологічного, інформаційно-психологічного, що напряму залежить від динаміки змісту та форм загроз. Пов'язаність загроз безпеці системи міжнародних відносин з багатофакторністю світових та національних процесів розвитку перетворює параметри безпекового стану в імператив оцінки якості життя міжнародної спільноти.

В різні періоди людство стикається з потребою протистояти глобальним чи більш локалізованим загрозам, які все одно потребують спільних зусиль для їх ліквідації, при чому незалежно від їх військового чи невійськового характеру.

Так, стосовно військових загроз, початок минулого століття характеризувався протистоянням в двох світових війнах. З середини минулого століття йшлося про необхідність обмежень гонки озброєнь, передусім, зброї масового знищення (заборона хімічної зброї, скорочення та нерозповсюдження ядерної зброї). А кінець минулого та початок

нинішнього століття ознаменувались протистоянням гібридним війнам, що поєднували елементи енергетичних, інформаційних, торгових війн з асиметричними військовими стратегіями, використанням іррегулярних військ, безконтактними ударами, мережевими війнами, коопераційними бойовими діями тощо. І загрозами в даному аспекті залишається прагнення окремих суб'єктів міжнародних відносин розширити чи відновити вплив силовими методами, міжнародний тероризм, транснаціональна злочинність, порушення міжнародних угод з роззброєння, провокація локальних чи регіональних збройних конфліктів, що потребують міжнародних миротворчих операцій тощо.

Сюди можна додати загрози від нелегальної міграції, неконтрольованого експорту зброї, злочинність, пов'язану з обігом наркотиків і "брудних" грошей, торгівлю людьми та іншими ризиками, що загрожують безпеці всіх суб'єктів світової політики і міжнародних відносин.

Список використаної літератури:

1. Buzan B., Hansen L. The evolution of international security studies. Cambridge: Cambridge University Press. 2009 384 p.
2. Baylis J. Strategy in the contemporary world: an introduction to strategic studies. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. 2007. 456 p.
3. Dillon M. Politics of security: towards a political philosophy of continental thought. London: Routledge. 1996. 252 p.
4. Williams P. Security studies: an introduction. 2-nd ED. London: Routledge. 2013. 634 p.

ВІТМАН КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор політичних наук, професор

ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЦЕСУ ВИХОДУ ШОТЛАНДІЇ ЗІ СКЛАДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

Проблема збереження територіальної цілісності європейських держав, протидії сепаратизму/самовизначенню регіонів та іншим проявам дезінтеграційних тенденцій, вплив на їх перебіг європейської інтеграції є однією з найбільш актуальних для європейського простору. Особливу увагу привертають політико-правовий та етнополітичний виміри цієї проблеми. Їх вивчення дає можливість глибше зрозуміти причини і наслідки складних, взаємопов'язаних дезінтеграційно-інтеграційних

процесів, а також спрогнозувати вектор їх розвитку. А саме він має вирішальне значення для подальших перспектив євроінтеграції.

Велика Британія задекларувала вихід зі складу Євросоюзу, започаткувавши процес його дезінтеграції, однак наразі опинилася перед загрозою виходу зі свого складу територій, які не згодні з курсом Brexit, в першу чергу Шотландії. Референдум Шотландії про відокремлення від Великої Британії відбувся раніше Brexit, а це великою мірою вплинуло на його результат. Шотландія задекларувала намір провести референдум про незалежність в 2009р., хоча процес деволуції розпочався набагато раніше — в 1999 р. Закріплена в конституційно-правовій практиці Великої Британії та деяких інших країн, ця процедура означає передачу (делегування) центральним урядом частини своїх повноважень органами влади адміністративно-територіальних одиниць. При цьому уряд зберігає контроль над основними напрямами формування політики і законодавства в усіх ключових сферах. Незважаючи на те, що деволуція не вважається проявом сепаратизму, а є формою децентралізації, є всі підстави розглядати її як різновид дезінтеграційних тенденцій.

Справа в тому, що для встановлення факту дезінтеграції не є принциповим, чи буде вихід частини території зі складу держави погодженим з центральною владою, інституціоналізованим, як у випадку Шотландії, чи ні — як у випадку Каталонії. Лондон визнав законність і дав згоду на референдум про незалежність Шотландії (2014), тоді як Мадрид всіляко намагався заблокувати референдум про незалежність Каталонії (2017). Однак для дослідження дезінтеграційних процесів більше важливий політико-правовий статус території, що відокремлюється, та факт порушення територіальної цілісності держави, зі складу якої вони виходять.

Шотландці, хоч із незначною, але перевагою, підтримали майбутнє Шотландії у складі Великої Британії: за незалежність проголосували — 44,7%, проти — 55,3%. Експерти переконані, що вирішальним чинником цього вибору стало членство в Євросоюзі, якого б Шотландія автоматично позбулася як новостворена держава. Єврокомісія завчасно попередила регіональний уряд Шотландії про необхідність подавати заявку та проходити процедуру здобуття членства в ЄС з нуля у випадку виходу зі складу Великої Британії. В такий спосіб Європейський Союз недвозначно дав зрозуміти, що не заохочуватиме дезінтеграційні процеси на своїй території.

Вихід Шотландії зі складу Великої Британії посилить етнотериторіальні претензії та дезінтеграційні тенденції в Євросоюзі. Шотландський референдум став прикладом для наслідування багатьох сепаратистських рухів на тернах ЄС. Невідомо, чи відбувся б референдум щодо незалежності Каталонії в 2017 р. з подальшою дестабілізацією ситуації в Іспанії, якби 2014 р. Велика Британія не дала б згоду і не дозволила проведення референдуму щодо незалежності Шотландії.

Іспанія такої згоди не надавала, але Європейський Союз є спільним простором захисту єдиних демократичних, загальноєвропейських цінностей, серед яких чільне місце посідає захист прав етноспільнот. Тому Каталонія не сприйняла відмову в проведенні референдуму і не скорилася волі центральної влади.

Велика Британія не чинила опору самовизначенню Шотландії, обмежившись закликами і проханнями до шотландців не ослаблювати, не розривати спільну державу на частини. Тим часом населення і влада держави дедалі більше сумнівалися в необхідності продовження членства Великої Британії в Євросоюзі. Переваги участі в ЄС тьмяніли на тлі міграційної кризи, побоювань населення Великої Британії щодо спільної політики біженців у ЄС, які роздмухувалися націоналістичними та євроскептичними партіями. Саме Велика Британія є батьківщиною ідеології євроскептицизму, яка в подальшому здобула популярність у багатьох європейських державах. І досягла головної мети – відмови Великої Британії від членства в ЄС.

Націоналістично налаштована консервативна Партія незалежності Сполученого Королівства реалізувала своє головне програмне гасло – в 2016 р. у Великій Британії відбувся референдум щодо членства країни в ЄС. У ході волевиявлення 51,9% виборців підтримали вихід держави з Європейського Союзу (що отримав неофіційну назву Brexit = Britain+exit – у пер. з англ. «вихід Британії»). Щодо цього референдум і доцільності реалізації рішення, яке ним було прийнято, точиться багато дискусій, однак держава все ж таки розпочала переговори з ЄС щодо процедури виходу, яка згідно зі ст. 50 Лісабонської угоди (Договору про реформування ЄС 2007 р.) триватиме два роки. Після закінчення цього терміну членство Великої Британії в ЄС автоматично припиниться включно з усіма угодами та домовленостями в його межах.

У Шотландії переконлива більшість населення проголосувала проти виходу держави зі складу ЄС (62%), тоді як Brexit підтримали (38%) учасників референдуму. Для націоналістичних партій Шотландії такий результат означає, що Шотландії доведеться мати справу з перспективою виходу зі складу ЄС проти своєї волі. Ситуація ускладнюється тим, що збереження членства Шотландії в ЄС, перебуваючи у складі Великої Британії, можливо, відіграло вирішальну роль у відмові від незалежності на референдумі в 2014 р. Результати волевиявлення шотландців спонукали першого міністра уряду Шотландії Н. Стерджен, представницю Шотландської національної партії, оголосити про винесення на порядок денний ще одного, другого референдуму про незалежність Шотландії.

Умови реалізації Brexit дозволять Шотландії оцінити недоліки та переваги подальшого перебування держави у складі Великої Британії. Якщо не буде знайдено механізму збереження участі Шотландії в ЄС, вона погрожує вийти зі складу Великої Британії. Референдум про незалежність Шотландії є логічним результатом тривалого історичного

процесу націогенезису та державотворення, який, на тлі посилення дезінтеграційних процесів у всьому світі та ЄС, рано чи пізно призведе до суверенізації Шотландії.

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ГРОМАДСЬКА ЕКСПЕРТИЗА – МЕХАНІЗМ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ

Тисячолітній досвід політичного розвитку суспільства, який неодноразово звертався до потенціалу демократичних механізмів управління, доводить, що головна суперечність демократії полягає в неможливості практичного втілення в життя її ключової ідеї – повновладдя народу. Жодна з класичних концепцій демократії не змогла подолати вади політичної практики представницької демократії, коли воля народу проявляється не повною мірою і прямо, безпосередньо, а делегується представникам, котрі в процесі прийняття політичних рішень виражають цю волю самостійно і під власну відповідальність.

Така концептуальна обмеженість ліберальної, плюралістичної, корпоративної та інших моделей демократії спричинила пошуки нових можливостей реалізації народовладдя. Однією з них є концепція демократії участі або партисипативної демократії (від франц. *participer* – брати участь). Якщо ліберальна демократія обмежується формально-правовим забезпеченням рівності і свободи, то партисипативна демократія спрямована на досягнення дієвої свободи й рівності через забезпечення реальної участі якомога ширших верств населення у здійсненні влади.

Сьогодні під демократією участі розуміють такий вид демократії, який передбачає безпосередню участь членів територіальної громади в управлінні громадою (або: громадян – в управлінні державою), тобто у процесах підготовки, ухвалення управлінських рішень та контролю їх реалізації [1, с. 4]. Така безпосередня участь громадян у політико-управлінському процесі визначається як громадська участь і є фундаментом партисипативної демократії. Громадська участь є безперервним процесом взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, відповідальними за підготовку, прийняття та виконання рішень.

Для того, щоб громадська участь мала конструктивний характер, її організація повинна відповідати цілої низці вимог, серед яких наведемо

наявність конкретної мети; її реалістичність; альтернативність шляхів її досягнення; зворотній зв'язок; активна участь громадськості на стадії підготовки управлінського рішення; залучення максимальної кількості учасників до обговорення та прийняття відповідного управлінського рішення; відкритість та прозорість у роботі органів публічної влади; відкритість та контрольованість процесу громадської участі; методична допомога влади у процесі громадської взаємодії [2].

Усі ці положення реалізуються у різноманітних формах та механізмах партисипативної демократії, до яких відносять референдуми, громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, громадські ради, консультації з громадськістю, органи самоорганізації населення тощо.

Однією з перспективних форм громадської участі на сьогодні вважається громадська експертиза. Свою дієвість вона підтверджує на прикладі співпраці громадськості з органами виконавчої влади.

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади — складова механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Нормативно-правові засади здійснення громадської експертизи містяться у Постанові Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» та внутрішньовідомчих розпорядчих документах: наказах, дорученнях, розпорядженнях тощо.

Із запитом на проведення громадської експертизи в органах виконавчої влади можуть звернутись громадські організації, професійні спілки, творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, інші невідповідні товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства (тобто інститути громадянського суспільства). Крім того, можливість замовити громадську експертизу мають громадські ради при відповідних органах виконавчої влади.

Орган виконавчої влади після надходження письмового запиту щодо проведення громадської експертизи видає у тижневий строк наказ (розпорядження) про проведення такої експертизи. День надходження письмового запиту є датою початку проведення громадської експертизи.

Орган виконавчої влади подає інституту громадянського суспільства необхідні матеріали або завірені в установленому порядку їх копії з урахуванням вимог та строку, визначених Законом України «Про інформацію» (див. також Закон України «Про доступ до публічної інформації»).

Посадові особи органу виконавчої влади не повинні перешкоджати проведенню громадської експертизи та втручатись у діяльність інституту громадянського суспільства, зокрема пов'язану з проведенням громадської експертизи.

За результатами розгляду експертних пропозицій орган виконавчої влади розробляє і затверджує наказом (розпорядженням) заходи, спрямовані на їх реалізацію. Пропозиції, надані інститутом громадянського суспільства за результатами проведеної громадської експертизи, враховуються органом виконавчої влади під час підготовки програм соціально-економічного розвитку, державних цільових та регіональних програм, формування бюджетів відповідного рівня, вирішення питань поточної діяльності.

Заходи, спрямовані на реалізацію експертних пропозицій, повинні бути конкретизованими, містити відповідальних виконавців та строки виконання.

Орган виконавчої влади у десятиденний строк подає інституту громадянського суспільства, що проводив громадську експертизу, письмову відповідь про результати розгляду експертних пропозицій та заходи, спрямовані на їх реалізацію. Одночасно розміщується відповідна інформація у засобах масової інформації та на власному офіційному веб-сайті.

Секретаріат Кабінету Міністрів України супроводжує Реєстр громадських експертиз діяльності органів виконавчої влади на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада».

Гарантіями ефективності громадської експертизи є обов'язок органу виконавчої влади сприяти її проведенню та обов'язковість врахування органами виконавчої влади висновків громадських експертиз.

Як бачимо на прикладі громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, сьогодні в Україні існують всі підстави нормативно-правового та організаційного характеру для дієвого та ефективного функціонування демократії участі. Втім, варто пам'ятати, що її фундамент — це розвинене громадянське суспільство. Без нього усі прописані у законодавстві процедури громадської участі залишаються інструкціями, а не керівництвом до дії. Тільки за умови активного залучення громадян до процесу вироблення політики через використання комунікативного потенціалу усіх форм партисипативної демократії, системні перетворення, що сьогодні переживають українське суспільство та держава, стануть незворотними.

Список використаної літератури:

1. Абрам'юк І. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях / І. Абрам'юк. — К., 2014. — 50 с.
2. Афонін Е. А., Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. — К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. — 160 с.

ЯРОВА ЛІЛІАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська морська академія»,
завідувач кафедри адміністративного та кримінального права,
доктор політичних наук, професор

СУЧАСНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ: ПРОБЛЕМИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Сучасна економіка України є поєднанням приватного й суспільного секторів, а функціонування ринку доповнюється регульованою діяльністю держави. У свою чергу держава часто виступає в ролі економічного агента на ринку, а рівень життя сучасного суспільства тісно пов'язаний з рівнем економічного розвитку й залежить від забезпеченості громадян тими або іншими економічними благами.

Практично всі галузі соціальної сфери в Україні переважно належать до суспільного сектору. Це визначає особливості управління галузями соціальної сфери й основні джерела її фінансування, якими є також бюджети всіх рівнів. Тому можна стверджувати, що українська модель управління соціальною сферою на даному етапі ще продовжує формуватися та застосовує спробу вирішити два завдання: перебудувати соціально-економічну систему й адаптувати її до конкурентних вимог глобальної економіки. Час, що минув, після початку реформування українського суспільства дає змогу виважено оцінити як позитивні результати, так і негативні наслідки.

Соціальні наслідки реформування виявилися важкі тому, що стихійне звільнення ринку не супроводжувалося ні формуванням дієздатної системи соціального захисту, ні послідовною промисловою політикою та політикою зайнятості, що стимулює ефективну реалізацію трудових ресурсів. Унаслідок цього, наприклад, виникло й продовжує набирати силу протиріччя між усе ще досить високим освітнім і професійно-кваліфікаційним потенціалом населення, з одного боку, і погіршенням умов і якості зайнятості, з іншого. Для періоду реформування типовим стало звуження можливостей ефективної зайнятості.

Паралельно з ростом відкритого й латентного безробіття спостерігається відтік робочої сили з галузей, що забезпечують збереження й розвиток робочої сили, інновації на наповнення споживчого ринку. Розширення невиробничої сфери відбувалося за рахунок припливу працівників у торгівлю, державне управління й фінансово-кредитний сектор.

Крім цього не було визначено конкретні цілі та науково спрогнозовано соціальну спрямованість економічної реформи, результати та наслідки її впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому

та її окремих територіях, не враховано інтеграційні тенденції відтворення економічних умов і факторів для забезпечення соціально-економічного потенціалу. А також недооцінено реальні можливості дієвого стимулювання й мотивації праці в умовах переходу до етапу економічного росту. Не вирішувалися методологічні питання дослідження системи забезпечення соціально-економічного потенціалу, зокрема відтворення населення, трудових ресурсів, раціональної зайнятості й підвищення життєвого рівня населення в регіонах.

Падіння рівня доходу й життєвих стандартів значної частини населення в результаті знецінення трудового потенціалу є найважливішим критерієм соціального неблагополуччя. Однак зведення соціальних недоліків реформ до втраченого доходу закладає методологічну основу для обмеження соціальної політики шляхом перерозподілу частини ВВП на користь найменш забезпечених верств. Окрім того варто звернути увагу й на інші аспекти даної проблеми. Час засвідчив, що руйнівний вплив на трудовий потенціал спричинив різке зниження соціальної захищеності населення, до якого люди не були готові. Не останню роль у цьому відіграла також невідповідність процесів приватизації соціальної сфери, коли поява платних послуг замість безкоштовних не супроводжувалася відповідним ростом заробітної плати.

Очевидно, що звільнення ринку саме по собі не є достатнім для формування нової економіки. Простежені диспропорції в сфері зайнятості породжені різними факторами й, насамперед недосконалістю законодавчої бази, слабким розвитком продуктивних сил і лише внаслідок цього — наявністю монополістичних неринкових елементів. Зрозуміло, що нормальне функціонування ринку праці є можливим сьогодні лише за умови наявності розвинутої інституціональної інфраструктури, що є, по суті, неринковою надбудовою, необхідною для підвищення ефективності.

Аналіз показує, що соціальна спрямованість бюджетів останніх років визначалася переважно політико-соціальними цілями, а бюджетний процес характеризувався пошуком компромісу в розподілі коштів на соціальні програми та економічне зростання, породжуючи дискусію щодо пріоритетів витрачання державних ресурсів [1, с. 12].

Однак, незважаючи на покращення деяких економічних показників, соціальна сфера країни продовжує перебувати в скрутному стані, що погіршується зараз, в умовах важкої економічної кризи.

Складність і різноманіття функцій, які повинні здійснюватися в сфері соціальної політики України, припускають розвинену систему управління нею, що в сучасних умовах є неможливим без впровадження, застосування наукових методів. Однак наукові методи, засновані на помилкових або не адаптованих до українських соціальних, економічних та етнокультурних умов теоретичних концепціях, можуть привести в найкращому разі до їх неефективного й неадекватного за-

стосування, а в гіршому — до значного економічного збитку й соціальних потрясінь.

Важливим аспектом у зміні управління в галузях соціальної сфери є перехід до програмно-цільових методів, ефективність застосування яких має характеризуватися досягненням деякого позитивного результату у відповідній цільовій групі. Відносно до галузей соціальної сфери цей результат може залежати від зростання кількісних і якісних характеристик послуг охорони здоров'я, підвищення рівня освіти, збільшення забезпеченості житлом. При цьому однією з цілей управління соціальною сферою є досягнення максимальних результатів при використанні встановленого обсягу фінансових ресурсів. Так, Ю. Скулиш відзначає, що „в кризових умовах обмеженості бюджетних ресурсів зростає важливість підвищення ефективності їх використання, і саме цей період є найбільш своєчасним для реалізації непопулярних, проте вкрай необхідних структурних реформ у соціальній політиці держави. Пріоритетним напрямом реформ у соціальній сфері має стати зміна політики доходів, що передбачає зміну пріоритету переважної підтримки вразливих верств населення на соціальний захист працюючих. Така трансформація не лише приведе до підвищення рівня життя населення, подолання бідності та зменшення рівня майнового розшарування, а й спричинить підвищення мотивації економічної активності та зайнятості, скорочення патерналістських очікувань та утриманських настроїв у суспільстві, сприятиме формуванню необхідних надходжень до фондів соціального страхування та бюджетів усіх рівнів. Подальший розвиток системи соціального захисту населення має включати продовження реформування пенсійної системи, підвищення якості та адресності соціальної допомоги, що надається вразливим верствам населення, масштабну оптимізацію комплексу соціальних пілг та переведення їх на адресні засади, диверсифікацію системи надання соціальних послуг” [2, с. 16].

У більшості розвинених закордонних країн програмно-цільовий метод управління соціальною сферою є одним із головних інструментів соціальної політики держави. Основу програмно-цільового методу управління соціальною сферою становить система програм соціального розвитку з різними термінами дії, реалізованих державними органами різного рівня й органами місцевого самоврядування із залученням приватного бізнесу. Використання програмно-цільового методу управління в соціальній сфері дає змогу з'ясувати склад цілей і завдань соціальної політики для кожного рівня управління соціальною сферою. При цьому важливо враховувати, що застосування на практиці програмно-цільового методу має бути спрямоване на реалізацію двох типів інтеграції в соціальній сфері: просторової та часової. Особливість просторової інтеграції в соціальній сфері полягає в поєднанні діяльності галузей соціальної сфери на

території всієї країни, а часової — в чіткій послідовності етапів досягнення головної мети, передбаченої програмою.

Недосконала система управління галузями соціальної сфери є однією з причин низької ефективності соціальних видатків. А це породжує марнотратство та зловживання фінансовими ресурсами; розпорошення функцій управління галузями між різними міністерствами та розірваність управління на різних рівнях влади; непрозорість формування міжбюджетних відносин через відсутність нормативів фінансової забезпеченості за відповідними галузями, або вартісних стандартів надання соціальних послуг; системи оцінки діяльності установ соціальної сфери та ефективності витрачання видатків на їх утримання; фактична відсутність ефективного зовнішнього контролю й аудиту [3, с. 19].

Як слушно зазначає Т. Суходоєва, основна проблема в забезпеченні соціально-побутових потреб населення — це відсутність достатньої ресурсної бази, а тому, на її думку, доцільно впровадити на практиці новий підхід до управління соціальною сферою, заснований на поєднуванні оцінки розмірів потреб у виробничих потужностях, кадрових і фінансових ресурсах та процедури ітеративного наближення параметрів бюджету до них [4, с.3].

Тому розробка засобів і методів підвищення ефективності організації управління установами соціальної сфери, наприклад з використанням новітніх інформаційних технологій, є найважливішим завданням, що врешті-решт забезпечує необхідний практичний результат для більшості населення регіонів країни. Сучасний підхід до забезпечення соціальної політики припускає активну модернізацію застарілих соціальних структур та інститутів, пристосування їх до нових реалій життя. Здійснення практичних заходів щодо підвищення ефективності соціальної політики й удосконалювання чинної нормативно-правової бази мають бути засновані на розробці нових теоретичних концепцій і методологічних підходів, закладених у парадигму громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Скулиш Ю. І. Соціальна сфера: проблеми та перспективи бюджетного забезпечення в Україні : автореф. дис... канд.. екон. наук : спец. 08.00.07 — Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / Ю.І. Скулиш. — К., 2009. — 23 с.
2. Там само.
3. Там само.
4. Суходоева Т.В. Оптимизация обеспечения социально-бытовых потребностей населения муниципального образования : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 — «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Т.В. Суходоева. — Иркутск, 2009. — 24 с.

СОРОКА СВИТЛАНА ВІКТОРІВНА

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
доктор наук з державного управління, доцент

ПОЛЬЩА В КОНТЕКСТІ ОСОБЛИВОЇ ПОЗИЦІЇ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ ЩОДО МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Міграційний криза в Європейському Союзі, викликана де-стабілізацією в Африці, на Близькому і Середньому Сході, призвела до того, що близько 20 млн осіб були залучені до процесу вимушених переміщень. Основну масу прибулих складають жителі Сирії, Афганістану, Нігерії та Іраку, які направляються в найбільш «благополучні» європейські держави. Польща ніколи не належала до територій привабливих для імміграції. Охоплена кризою в меншій мірі, ніж низка інших європейських держав, і не маючи великого досвіду управління в сфері міграції, Польща як і інші учасники Вишеградської групи, зайняла особливу позицію, намагаючись її відстоювати на загальноєвропейському рівні.

Однією з причин негативного ставлення до міграційної політики ЄС є низька привабливість країн-учасниць Вишеградської групи для мігрантів і, як наслідок, незначна їх частка серед населення, що тягне за собою відсутність налагоджених механізмів та інфраструктури для прийняття та інтеграції великого числа мігрантів, особливо біженців [1, с. 102]. Основну частину мігрантів в Польщі складають вихідці з колишніх радянських республік, включаючи Росію, Україну, Білорусію, які дуже швидко адаптуються в польському суспільстві. Навпаки, вихідців з Африки та Азії не так багато. Наприклад, в Польщі проживає всього близько 20 тис. мусульман, що становить менше 0,1% всього населення. Тому через відсутність великих мусульманських громад і відносно соціально-економічну непривабливість Польща залишається осторонь від основного потоку біженців з Близького Сходу, при цьому продовжуючи притягувати жителів Східної Європи. Наприклад, за останні 4 роки Польща прийняла близько 1,5 млн українців. При цьому вихідці з України не прагнуть отримувати офіційний статус біженця, Польща розглядається ними з точки зору тимчасового працевлаштування або як транзитна територія. У 2003-2018 роках тільки 7339 українців подали заяви про отримання притулку в Польщі [2].

Політика Європейського Союзу щодо обов'язкового розселення мігрантів в країнах за певними квотами викликала негативну реакцію країн Вишеградської групи. Восени 2016 року Словаччина озвучила новий принцип «гнучкої солідарності» (або «ефективної солідарності»)

щодо вирішення міграційної кризи, згідно з яким кожна держава повинна мати можливість самостійно визначати свій внесок у вирішення ситуації з припливом біженців, ґрунтуючись на своїх можливостях в управлінні міграціями. Форми участі держав можуть бути самими різними — від фінансової допомоги до участі в операціях з виселення біженців. Участь країн також повинна залежати від ступеня загострення міграційної ситуації. Однак після багаторазових обговорень протягом головування Словаччини в ЄС принцип «ефективної солідарності» так і не вдалося реалізувати [3, с. 49].

В результаті за весь час міграційної кризи до березня 2017 р в Чехію прибуло в рамках системи переселення з Італії та Греції лише 12 чоловік з 2691 за рішенням Ради, до Словаччини — 16 осіб з 902. Угорщина та Польща не прийняли нікого з визначеної квоти в 1294 і 6182 осіб відповідно, відмовляючись разом з Австрією брати участь в квотному механізмі. Тим самим учасники Вишеградської групи потрапили до нечисленної групи країн, які виконали рішення щодо квот на 0-2%. Для порівняння найкращими з країн ЄС, що реалізували рішення за квотним розподілом, стала Мальта, яка прийняла вже 73% мігрантів від квоти, а також Ірландія (53%) та Фінляндія (51%). Настільки низькі показники «четвірки» стали причиною початку процесу прийняття «санкційних» заходів Єврокомісії щодо Польщі, Угорщини та Чехії [4, с. 135-136].

Однак відсутність повної підтримки дій ЄС в міграційному питанні з боку Польщі не означає її відстороненості від існуючої ситуації. В рамках Вишеградської групи вона надає своїх фахівців, силові підрозділи, обладнання та фінансову допомогу територіям ЄС, що найбільш стикнулися з напливом біженців. Влада Польщі є противником квотною системи, що обґрунтовується міркуваннями безпеки, і бачить вирішення проблеми в наданні допомоги країнам походження біженців. Серед причин, які обумовлюють антиіммігрантські настрої в Польщі, виділяють такі основні категорії: культурні та соціальні страхи, викликані швидкими змінами після припливу мігрантів; економічні побоювання з приводу розподілу державних ресурсів; політичні побоювання (втрата довіри до уряду, вплив наднаціональних органів на національний суверенітет) і страх безпеки через збільшення злочинності й тероризму.

Список використаної літератури:

1. Квашнин Ю. Миграционный кризис в ЕС: национальные ответы на общий вызов / Квашнин Ю., Кузнецов А., Трофимова О., Четверикова А. // Мировая экономика и международные отношения. — 2017. — № 1. — С. 97-107.
2. Raport na temat obywateli Ukrainy (wg stanu na dzień 28.02.2018). Режим доступу: <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczac-ukrainy/>

3. Потемкина О. Вишеградская группа и “гибкая солидарность” // Современная Европа. — 2016. — 6 (72). — С. 43-52.
4. Четверикова А.В. Положение стран Вишеградской группы в условиях обострения миграционного кризиса в ЕС // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. — 2017. — 10 (4). — С. 130-143.

СУШКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА МЕНТАЛЬНІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

В сучасних умовах глобалізації та інформатизації динамізм процесів України призводить до суттєвих трансформаційних змін. На даному етапі наукове осмислення культурно-ментальних і духовних цінностей соціуму належить до актуальних і перспективних проблем соціально-політичних наук. Цілісне пізнання взаємодії ментальності та політичної культури важливе при застосуванні міждисциплінарних методів дослідження та системного підходів. Різні аспекти проблеми висвітлені в працях Л. Губернського, М. Михайличенка, М. Поповича, М. Юрія, В. Шейка, Я. Калакури та ін. В ряді праць на новому теоретичному розумінні взаємодії ментальності з культурою розглянуто діалектику соціокультурного розвитку. Українську ментальність більшість авторів розглядає як органічну частину глобального процесу. Слід погодитись і з ключовим принципом цивілізаційного пізнання пріоритетом особи та її духовного світу над матеріальними цінностями.

Серед напрямків дослідження ментальності в тому числі і в української найбільш близький до зазначеної теми є етнокультурологічний. Він представлений працями з етнокультурології, історіософії. А головне місце у них відводиться аналізу етнокультурних особливостей української ментальності, осягненню взаємозв'язків між явищами культури, традиціями, які формують особливий світ ментальності. Слід підкреслити, що цей напрямок тісно пов'язаний з розвитком політичної науки. Це дозволяє більш глибоко з'ясувати особливості взаємозв'язку ментальності і політичної культури, зрозуміти і необхідність подальшого дослідження, так як не всі елементи ментальності, які виявляються в національній культурі і особливо духовності розкриті всебічно. Так, досить актуальним є аналіз суспільства яке потрапило в ситуацію радикальних змін, зокрема пошуку відповідних норм і цінностей політичного життя його соціокультурним потребам. Система політичної культури під впливом змін може руйнуватись тим самими забезпе-

чуючи появу нової структури значень і цінностей. При цьому в процесі адаптації до нового змінюється лише тип конфігурації але самі елементи політичної культури залишаються константними. Інновації політичної культури можуть втілюватися в політичне життя, якщо вписується менталітет даної спільноти та діяти на основі вже наявного політичного досвіду.

Щодо сутності українського менталітету продовжуються досить гості наукові дискусії. З точки зору автора найбільш обґрунтованим є трактування його, як глибинної і відносно усталеної сукупності найбільш характерних спільних рис колективної та індивідуальної свідомості українців, що визначають національний характер, традиції, суспільну психологію, вироблені культурно-духовні цінності і власний образ світу [1].

Слід відмітити і інноваційний характер праць, в яких менталітет українського народу розглядається в контексті цивілізаційного виміру культури України. В сучасних умовах розробка проблем ментальності, як вияву культурно-історичної самобутності історичної нації набуває особливої актуальності, оскільки менталітет відіграє все більшу роль в політичних процесах.

І зарубіжні, і вітчизняні дослідники підкреслюють різницю понять «менталітет» і «ментальність», яка є проявом першого через діяльність суб'єкта, а її одиницею виміру стає концепт відповідної культури і саме в культурі народжуються нові ідеї. Історія ментальності розглядається, як сегмент соціокультурної історії перш за все безпосередньо через головного суб'єкта історичного минулого — людину. Зміни в сіті змінюють і ментальні основи культури. Цей процес відбувається в ході зміни поколінь, коли у наступних з'являються установки і цінності відмінні від попередніх. Із цих змін народжуються інновації, що мають якісно нових характер, а головним фактором, що програмує необхідність таких трансформацій виступає модернізація.

Застосування категорій ментальності дозволяє більш перспективно показати поведінку і діяльність індивідів та соціальних груп, яка визначена, як політичними, так і культурними факторами, зокрема в Україні політика повністю не виділилась чітко в спеціалізовану галузь соціальної зайнятості, а влада і власність багато в чому сумішені, як в архаїчних системах. В наш час зрощення влади з власністю оформилася вкладом в управління, проти чого було декілька революційних виступів. На жаль, специфіка ментальності нашого народу, що склалася не дозволяє своєчасно провести масштабні реформи. Все це ускладнює процес модернізації всіх сфер буття української нації. Слід зрозуміти, що трансформація суспільства враховуючи менталітет основної частини населення, буде процесом болісним і довготривалим. Практика вітчизняної політичної історії свідчить, що народ в критичні моменти часто не йшов на діалог з власною державою, а коли зовнішні геополітичні умови ставали критичними, змушений погоджуватись на

чужу і як правило більш жорстоку державність. Причини на думку деяких дослідників, в константі соціального буття – Україна часто не вирішує своїх наболілих питань (або не знаходить ефективних рішень), а переживає їх. Так, в сфері демократії почали реалізацію російського варіанту керованої демократії, що в перспективі лише поглибило кризу і призвело до глибокого конфлікту [2, с. 74]

Досить перспективною є і дослідження співвідношення ментальності та її квінтесенції-духовності. Однією з фундаментальних засад, що характеризує українську ментальність, забезпечує її цілісність є релігійна складова, тісно пов'язана зі справжніми християнськими цінностями. Вони справляють смислороджущий вплив на культуру а відтак і на ментальність. Найбільш активно вивчення цього аспекту нашої духовності було зроблено в працях науковців української діаспори.

Таким чином, одним із найбільш перспективних підходів щодо дослідження особливостей політичного життя України є вивчення ментальності, яка проявляється перш за все через призму культурної традиції і стала базовим носієм сутнісних характеристик кожної конкретної цивілізації, в тому числі і української.

В науковому дискурсі домінує концепція, що сучасний український соціум змінює основні характеристики, а політичне життя України – це стан радикальних і масштабних суспільних трансформацій. Розпочато конструювання нової політичної і ментальної реальності, в центрі якої має бути особистість.

Список використаної літератури:

1. Попович М.В. Українська національна ментальність // Проблеми теорії ментальності. К., наукова думка, 2006, с. 232-240.
2. Калакура Я.С. та ін. Ментальний вимір української цивілізації. К., Генеза, 2007.

ПЕХНИК АЛЕВТИНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ТЕОРІЯ ІНСТИТУТІВ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН ДУГЛАСА НОРТА В РАМКАХ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Наприкінці ХХ століття американський вчений Дуглас Норт провів дослідження щодо ролі та принципів функціонування інститутів. На мою думку, підїзд, який було застосовано дослідником можна застосовувати в рамках дослідження політичних процесів, зокрема, в Україні.

Так, Норт визначає інститути як сукупність відповідних правил, це процедура відповідностей, моральна і етична поведінка індивідуумів в інтересах максимізації доходу. Тобто, на його думку, інститути – це розроблені людьми формальні (закони, конституції) і неформальні (договори і добровільно прийняті кодекси поведінки) обмеження, а також фактори примусу, що структурують їхню взаємодію. Всі разом вони утворюють спонукальну структуру суспільства. Головною функцією створених людьми інституцій (законів, постанов, угод, прав власності тощо) є економія трансакційних витрат і вони всі разом утворюють інституційну структуру економіки і суспільства. Разом з тим, створені людьми інституції не можна відчутти, побачити і навіть виміряти.

Як відомо, інституції можуть бути формальними і неформальними. До формальних інституцій дослідник відніс правові та адміністративні акти (конституції, закони, чинні норми права, судові прецеденти, адміністративні рішення, тощо), а до неформальних – різноманітні господарські договори та угоди, норми поведінки, кодекси честі та гідності, фахової самовідданості, звичаї і традиції, різноманітні соціальні умовності тощо.

Нові інститути, згідно Норта, з'являються, коли суспільство вбачає можливість одержання прибутку, який не може бути отриманий в умовах сформованої інституційної системи. Іншими словами, якщо виробничі фактори надають можливість збільшення доходів, а інституційні цьому перешкоджають, то великі шанси виникнення нових інститутів.

Крім інституцій в суспільстві існують організації. Організації, на думку Норта, охоплюють політичні органи (політичні організації. Сенат, міську раду, регуляторне агентство), економічні органи (фірми, профспілки, родинні ферми, кооперативи), суспільні органи (церкви, клуби, спортивні асоціації) та освітні органи (школи, університети, центри професійної підготовки).

Організації діють у просторі, який створюється конкретними інституційними обмеженнями, які дозволяють побачити взаємодію між правилами гри і поведінкою її учасників. Якщо організації спрямовують свої зусилля на непродуктивну діяльність, це означає, що інституційні обмеження створили таке середовище, яке заохочує саме таку діяльність. Зокрема, окремі країни бідні тому, що їх інституційні обмеження визначають таку систему винагород і стимулів за економічні чи політичні дії, що не заохочує до продуктивної діяльності. Норт показав, що організаційні фактори відіграють більш важливу роль, ніж технічні, оскільки ведуть до зміни інститутів, які, у свою чергу, справляють істотний вплив на розвиток економіки.

Загалом, слід відзначити, що великі інституціональні зміни відбуваються повільно, так як інститути є результатом історичних змін, формуються під впливом індивідуальної поведінки. Норт в своїх роботах висуває фундаментальні питання про зв'язок економічних змін, технічного розвитку та інституційних умов.

Функціонування економіки в значній мірою визначається державним устроєм, що формує економічні закони, створює і забезпечує ефективні права власності і впливає на політику розвитку. При цьому існує об'єктивна необхідність дотримання певних умов: політичні інститути зберігають стабільність, якщо їх підтримують організації, зацікавлені в їх незмінності; для успішного здійснення реформ необхідна зміна інституційної системи; модифікація норм поведінки, підтримують і легітимізують нові закони, є тривалим процесом, і при відсутності такого спонукального механізму державне пристрій не може бути стабільним;) в довгостроковій перспективі економічне зростання вимагає розробки законів і правил; неформальні обмеження іноді (але в короткі періоди) можуть забезпечувати економічний зростання навіть при несприятливих або нестабільних законах.

Поряд з інститутами важливу роль відіграють й ідеологічні стереотипи, ментальні моделі (культура, досвід, навчання), які впливають на ставлення, довіру до інститутів а, отже, і на ефективність останніх. Під тиском зацікавлених організацій (і з опорою незацікавлених в змінах або зацікавлених в status quo) відбуваються інституційні зміни — в формальних і неформальних правилах і механізмах їх забезпечення. Такі зміни зазвичай відбуваються повільно: хоча закони можна переглянути досить швидко, зміна неформальних норм може тривати роками.

У книзі «Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки» (1997 р.) Норт, розвиваючи свою теорію, переглядає поняття раціональності. Він робить особливий акцент на двох концептуальних проблеми: одна з них виникає при сприйнятті людиною світу з його безліччю фактів, інша — при сортуванні цих фактів за важливість і розрахунку оптимального вибору. Внаслідок інституційних змін зацікавлені організації планують поліпшити своє становище, реструктурувати обмін — систему трансакцій. Але їхній вибір не завжди досконалий. Припущення про «раціональний вибір» (що люди приймають саме те рішення, яке принесе їм максимум користі) підтверджується тільки за умови досконалих ринків, коли інформація є відкритою, що є нереальним в сучасному світі за обставин невпевненості, невизначеності, які склалися в перехідних економіках. До того ж не завжди інституційні зміни, які є вигідними для певної групи інтересу, є ефективними в масштабах всієї економіки, всього суспільства.

Наприклад, у багатьох суспільствах політики приймають не ті рішення, які сприяють економічному зростанню, а ті, що вигідні впливовим соціальним, економічним групам, які підтримують при владі політиків. Бюрократія також прагне не стільки збільшити виробництво, скільки взяти під свій контроль систему розподілу ресурсів. А приватний бізнес прагне бути монополістом на ринку, хоча власне конкуренція і сприяє економічному розвитку країни.

Звідси — коріння такого явища як «залежність від шляху», як назвав його Норт. Воно полягає в тому, що напрямок інституційних змін зміщується на догоду інтересам діючих організацій. Внаслідок цього деякі держави, відхиляючись від прогресивного шляху, залишаються в непродуктивній інституційній системі і виявляються на узбіччі світового розвитку. Тоюто, інституційні рамки суспільства повинні бути не просто ефективними (в конкретний період часу), а адаптивно ефективними — тобто повинні стимулювати появу альтернативних, різнопланових організацій для послідовного вирішення нових економічних проблем. Демократичні політичні системи і децентралізовані ринкові економіки з чітко визначеними та гарантованими правами власності є найближчими до адаптивно ефективних інституційних кордонів; варіюють тільки організаційні структури в цих інституційних рамках.

Таким чином, ефективні політико-економічні системи формують гнучкі інституційні структури, які здатні переживати кризи та зміни і є фактором успішного розвитку. Однак формування цих систем є результатом тривалого процесу; створення ж ефективних систем, розрахованих на короткострокову перспективу, вимагає в кожному випадку спеціальних досліджень і розробок.

Список використаної літератури:

1. North, Douglass. Institutions, Institutional Change and Economic Performance, 1990. Норт, Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Перевод на русский язык: А. Н. Нестеренко. — М., 1997. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. — 07.09.2013. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310>

КРАСНОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНИЙ ТРАЙБАЛІЗМ: ПРОЯВИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Пострадянські країни, що проходять трансформаційні процеси від тоталітаризму до демократичного політичного режиму, дають емпіричний матеріал для порівняльного аналізу впливу політичних інститутів (як формальних, так і неформальних) на розвиток політичної системи.

Німецькі дослідники В. Меркель та А. Круассан в якості ключової характеристики пострадянських режимів називають «пошкодження» ліберально-конституційних, легітимних та легально встановлених норм неформальними інститутами та політичними практиками. На думку цих авторів, така «деформалізація» політичних процедур і правил прийняття рішень виникає, перш за все, внаслідок сукупності двох факторів, що мають коріння у додемократичному минулому: авторитарний спадок неформальних практик; акумуляція економічних та політичних проблем поставоритарної системи, що перенесені з авторитарної фази. Ці фактори створюють сприятливі умови для неліберальної трансформації політичних інститутів, яка здійснюється неформальним чином і веде до переваги неформальних практик [1, с. 20].

Під неформальними політичними практиками розуміють постійно відтворювані стереотипні правила взаємодії суб'єктів політики, встановлені і підтримувані за допомогою соціокультурних регуляторів: цінностей, політичних орієнтацій, установок діяльності, а не формально-правових норм [2, с. 12]. Їх метою є отримання публічної влади та/або збільшення ресурсів влади суб'єкта політики. Вони компенсують неефективність формальних інститутів і практик суспільства, інтегрують узогджений комунікативний простір.

Неформальні практики найбільш характерні для суспільств незахідного типу. Вони стають затребуваним політичним інструментом на стадії інституційної трансформації, під час кризи і руйнування колишніх інститутів [3, с. 153]. Наявність в суспільстві неформальних політичних практик свідчить про наявність певних протиріч, при цьому суб'єкти політичного процесу не можуть через об'єктивні причини або не бажають йти демократичним шляхом.

Крах комуністичної партії та розпад СРСР призвів до посилення впливу на пострадянському просторі окремих еліт, що переслідували власні цілі, незалежно від зв'язків з формальними інститутами.

В результаті таких процесів пострадянська політика набуває рис клановості, коли лідери великих кланів мають авторитет не через високі посади, а завдяки можливості володіти і розподіляти між членами клану економічні та адміністративні ресурси. Таким чином, самі лідери починають мати інституційний статус, а формальні інститути часто замінюються неформальними відносинами. Клани в пострадянських країнах підривають легітимні державні інститути та систему влади в цілому [4, с. 1585].

Однією із форм неформальних деструктивних інститутів, притаманних пострадянському простору, є трайбалізм. Він має багато проявів: покровительство представникам свого племені в державному апараті, низький рівень етнічних процесів, родоплемінна ворожнеча, прагнення мати справи тільки з представниками свого племені [5, с. 78]. Раніше термін вживався стосовно Африки та Океанії, а в наш час його часто

відносять і до практики суспільних відносин в пострадянській Середній Азії.

Політичний трайбалізм передбачає проникнення певних етнічних угруповань, пов'язаних родоплемінними принципами, в органи державної влади та їх вплив на рішення на національному та місцевому рівнях [6, с. 9]. Слід зазначити, що такий вплив здійснюється в інтересах цих угруповань.

Клановий розподіл глибоко вкоренився в казахську національну самосвідомість. Аналогічні процеси йдуть в Узбекистані, Киргизії, національних республіках Росії.

Так, до кінця 1990-х рр. в більшості республік Центральної Азії домінуюче становище зайняв один з кланів. У Казахстані, за даними на 2000 рік, Старшим жузом контролювалися 23, Середнім – 13, а Молодшим – 6 вищих державних постів. Вихідцями з Старшого жуза були президент, прем'єр-міністр, глава президентської адміністрації, голова нижньої палати парламенту (Мажилісу), комітету національної безпеки, митного комітету, центральної виборчої комісії, міністр оборони, закордонних справ та ін. [7]. В результаті рівень представленості Середнього жуза в органах влади помітно скоротився, а Молодший жуз був витіснений на політичну периферію.

В рамках самого Старшого жуза домінувало найближче оточення («сім'я») Н.А. Назарбаєва, до складу якого входили його дочка Даріга, яка контролювала через медіа-холдинг «Хабар» («Новини») до 90% інформаційного простору країни; її чоловік, зять президента Рахат Алієв, який очолював в цей період Комітет національної безпеки; племінник Кайрат Сатибалди і другий зять Тимур Кулейбаєв, які керували, відповідно, корпораціями «КазахОйл» і «КазахТрансойл» [8]. За даними журналу «Експерт» на 2006 р, в рамках правлячого клану були консолідовані всі економічні активи, крім нафтової галузі. Схвалення «сім'ї» вимагали всі реалізовані в республіці великі бізнес-проекти [9].

Трайбалізм в Туркменістані своє найбільш яскраве вираження отримав в суперництві кланів Ахальського оазису, в якому розташований Ашхабад, з кланами інших регіонів.

Генетично кожне туркменське плем'я (їх близько 30 та об'єднують вони понад 5 тис. родових груп) являє собою досить герметичну, особливу субпопуляцію. «Нація племен» складається з етнографічних груп, роз'єднаних настільки, що про кожну з них, в принципі, можна говорити як про самостійний маленький народ [10].

До найбільш яскравих прикладів трайбалізму в Туркменістані слід віднести наступні: 1) в грудні 2015 року, влада заборонила в'їзд до столиці іногородніх автомобілів; 2) у 2016 році де-юре Президента Туркменістану закріпив вимогу впорядкувати систему оформлення здачі квартир в аренду в Ашхабаді (основна частина наймачів квартир – представники інших регіонів, тобто інших туркменських племен, в

результаті їх просто виселили з орендованих квартир) тощо [11]; 3) керівники республіки за радянських часів та в пострадянський період проводили одну кадрову політику — опору на представників свого племені. Кожен раз, коли змінювався глава держави, змінювалося і його оточення, практично весь управлінський апарат; з часів Ніязова існує практика призначення керівниками регіонів та регіональних підрозділів силових структур, представників Ашхабада, а не місцевих жителів.

На думку українського політолога Івана Симоненка, процес трайбалізації українського суспільства є тривожним симптомом входження в соціально-цивілізаційну відсталість [12]. Відсутність в суспільстві цивілізованої ротації кадрів заміщається низкою призначень, визначених кумівством, місництвом, трайбалізмом в середовищі суто особистих відносин.

Вищенаведене вказує на те, що політичний трайбалізм є суттєвою загрозою для демократичних перетворень та передумовою гібридизації політичного режиму та зворотного руху трансформаційних процесів у бік авторитаризму.

Отже, враховуючи негативний досвід пострадянських країн, Україні необхідно проводити політику попередження проявів трайбалізму для запобігання політичних конфліктів та успішної демократизації суспільства.

Список використаної літератури:

1. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях (II) / В. Меркель, А. Круассан // Полис. — 2002. — № 2. — С. 20–30.
2. Подхомутникова М. В. Неформальные политические практики в современной России: субъекты институционализации: автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 [Електронний ресурс] / М. В. Подхомутникова. — Краснодар, 2010. — 28 с. — Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/v/335868/a/?#?page=27>
3. Мамчуева Ф. Ю. Формальные и неформальные политические практики современного политического процесса / Ф. Ю. Мамчуева // Историческая и социально-образовательная мысль. — 2013. — № 5 (21). — С. 150–153.
4. Шкель С. Н. Неформальные институты в политическом процессе постсоветских государств / С. Н. Шкель // Фундаментальні дослідження . — 2014. — № 12. — С. 1582–1585.
5. Дадабаева З. Партийно-политическая система в Узбекистане, Таджикистане и Туркменистане / З. Дадабаева // Россия и мусульманский мир. — 2008. — № 12 (198). — С. 78–102.
6. Кыдыралиева М. Р. Трайбализм как социальное явление (на материалах Кыргызстана) : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 [Електронний ресурс] / М. Р. Кыдыралиева. — Бишкек, 2015. — 27 с. — Режим доступа : http://cslnaskr.jet.kg/collections/uploads/Автореферат_Кыдыралиева%20Миргул%20Рысбаевна.pdf

7. Амрекулов Н. Жузы в социально-политической жизни Казахстана / Н. Амрекулов // Центральная Азия и Кавказ. — 2000. — № 3 (9). — Режим доступа : <https://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/16.Amrek.shtml>
8. Власть в Центральной Азии: семьи, кланы, жузы [12.07.2006] // Радио Свобода. — 2001. — 26 июля. — Режим доступа : <http://www.svoboda.org/programs/RT/2001/RT.072601.asp>
9. Шустов А. Постсоветский трайбализм — клановые элиты стран Центральной Азии [Электронный ресурс] / А. Шустов // ЦентрАзия. — Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/news2.php?st=1208944620>
10. Грозин А. Элиты Туркменистана и центральноазиатские кланы: общее, особенное и трудности модернизации [Электронный ресурс] / А. Грозин // Азия и Африка сегодня. — 2010. — № 9. — Режим доступа : <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=72647>
11. Нарастающий трайбализм [Электронный ресурс] // Хроника Туркменистана. — Режим доступа : <https://www.hronikatm.com/2016/02/narastayushhiy-traybalizm/>
12. Модернизация и трайбализация на постсоветском пространстве: вместе или врозь? [Электронный ресурс] // Информационное агентство ИА REX. — Режим доступа : <http://www.iarex.ru/articles/11890.html>

МИЛОСЕРДНА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КРИТЕРІЇ PR В ПОЛІТИЦІ

У сучасних умовах все частіше потребує уваги проблема етичної сторони будь-якої професійної діяльності, яка пов'язана з виробництвом інформації, оскільки, як показує практика, вона часто стає засобом маніпулювання суспільством, особливо у сфері зв'язків з громадськістю (далі PR) в політичній сфері життєдіяльності. Внаслідок цього, виникає необхідність нормативного регулювання професійної діяльності PR саме на етичних підставах, оскільки правові часто не досягають цієї мети, особливо усередині найпрофесійнішого співтовариства PR. Інакше можна отримати моральне свавілля, яке буде проявлятися у негативних наслідках для усього суспільства.

Труднощі, пов'язані із спробою сформулювати принципи етичної поведінки і обмежити його рамками стандартів і кодексів, пояснюються передусім різноманітністю індивідуумів, проблем та ситуацій. Що прийнятно в одному випадку, виявляється неприпустимим в іншому; що приймає в громадській поведінці, окрема особа або група осіб, не приймається іншими. Життя, що змінюється з часом, також привносить додаткові складнощі до визначення і втілення в життя етичних норм поведінки.

Слід відзначити, що за час існування PR як професії було розроблено прецедентне право професійної поведінки і в 1962 році був прийнятий перший професійний кодекс Міжнародної Асоціації громадських стосунків(IPRA). Власні кодекси прийняли і багато національних асоціацій. Передбачалося, що строге наслідування кодексів значною мірою сприяло б затвердженню PR як професії і допомогло б зберегти високу якість роботи.

На думку Ф.Джефкінса та Д.Ядина загальноприйняті стандарти кодексу професійної етики фахівця зводяться до наступного: основним принципом професійної етики фахівця у сфері зв'язків з громадськістю служить тверде правило – інтереси клієнта або організації мають бути завжди вищі інтересів практики PR; професійний рівень фахівця у сфері зв'язків з громадськістю визначається ефективністю результатів кампанії по досягненню взаємовигідних стосунків між організаціями і громадськістю; пріоритетним напрямом у сфері зв'язків з громадськістю має бути досягнення гармонії і розуміння між взаємодіючими громадськими суб'єктами – індивідом і організацією, організацією і суспільством [1].

У своїй більшості автори зазначають, що складно дати універсальне визначення етики, але ще важче при виконанні регулярної діяльності у сфері зв'язків з громадськістю наслідувати її норми. На думку О. Чаплигіна поняття етики нерозривно пов'язане з наступними категоріями: дотримання громадських інтересів та порядність.

Перш ніж говорити про етико-моральну сторону PR-технологій в політиці, доречно зауважити, що розуміють під політичною етикою та мораллю взагалі.

Близьке за змістом визначення політичної етики формулює Д.І. Петросян та В.І. Потапова: «Політичну етику можна визначити як особливу сукупність норм та цінностей, які регулюють взаємовідносини між суб'єктами політичного процесу, як своєрідну «подвійну узду» (Дж. Мілль), яка стримує і державу, і підданих; і еліти, і маси» [2, с. 156].

Що стосується політичної моралі, то С. Льюкс «розуміє сукупність принципів, які описуються у вельми абстрактному рівні, які лежать в основі різних окремих політичних позицій, які займають тих, хто поділяє ці позиції одночасно чи різний час. Це такі політичні позиції, які цінуються самі по собі, так що невдача в забезпеченні такої позиції чи зниження рівня її забезпеченості рівнозначні...зниженню цінності всього політичного устрою» [3].

Таким чином, можна зазначити, що проблема співвідношення політичної етики та політичної моралі – це проблема співвідношення теорії та самої практичної дійсності. В зазначеному контексті під політичною етикою розуміємо теорію, яка бачить свою мету в обґрунтуванні моделі гідної поведінки в сфері політичних відносин. Політична етика виступає як теорія політичної моралі, як наука, об'єктом якої

є прояв моралі в політичному житті. «Політична мораль» фіксує норми поведінки, спілкування та відносини, які погоджують взаємодію різних суб'єктів політичного життя, згладжують протиріччя альтернативних цілепокладань учасників політичного процесу: індивідів, політичних партій, груп та суспільних рухів.

Слід зазначити, що в літературі не існує стійких уявлень про систематизований кодекс політичної моралі, зведення політичних правил, якого могли б дотримуватися всі учасники політичного процесу.

Повністю зрозуміло, що визначення канону політичної моралі повинно виходити з досвіду моральних дозволів та заборон, які регулюють поступки професійних політиків. У зв'язку з зазначеною обставиною можна виокремити наступні принципи політичної моралі, «універсального ряду моральної інтуїції» Ю. Хабермаса, дотримання яких сприяло б гармонізації сучасних політичних відносин:

- відповідальність влади рішення, які приймаються, формування гнучких політичних механізмів, за яких така відповідальність була б не декларативна, а здійснювалась фактично;

- визнання політичного плюралізму, право того чи іншого учасника політичного процесу на власну позицію, думку, підхід: відмова від конфліктів та насилля як засіб вирішення політичних питань;

- формування політичної толерантності, створення рівних умов для всіх учасників на різних стадіях політичного процесу, недопущення санкцій, обмежень по відношенню до тих чи інших політичних акторів;

- відмова від незрозумілих засобів політичної діяльності, поєднання політичної доцільності з моральною принциповістю та гуманністю;

- дотримання правил професійної етики політика: сполучення орієнтації на досягнення програмних цілей та завдань з чесністю, принципіальністю, відкритістю, вмінням держати слово.

Можна погодитись з О.В. Разіним стосовно того, що названі позиції існують й для етики PR в політиці. При правильному осмисленні вони здатні доповнити один одного при вирішенні конкретних питань. Складність питання, проте, полягає в тому, щоб один спосіб міркування не підміняв інший там, де це принципово неможливо, тобто йдеться про розмежування сфер їх застосування.

Список використаної літератури:

1. Джефкинс Ф., Ядин Д. Паблик рилейшнз. — Учебное пособие для вузов / Перевод с английского под редакцией Б.Л. Еремина. [Электронный ресурс] / Ф. Джефкинс, Д. Ядин — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text10/29.htm>
2. Петросян Д.И., Потапова В.И. Становление политической этики в трансформирующемся обществе / Д.И. Петросян, В.И. Потапова // Оправдание морали. — Москва; Тюмень: Центр прикладной этики, 2000. — С. 53-79.

3. Dworkin R. Matter of principal [Електронний ресурс] / R. Dworkin – Cambridge: Harvard University Press, 1985 – 425 p. – Режим доступу: <http://books.google.ru/books?id=LahVSmS26YEC&pg>,
4. Habermas J. Theory of Communicative Action, Vol 1: Reason and the Rationalization of Society [Електронний ресурс] / J. Habermas – Boston, MA: Beacon Press, 1984 – Режим доступу: <http://web.williams.edu/Economics/papers/Habermas.pdf>

ДЗЮБЕНКО ЮЛІА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ПОЛУХІНА АЛІНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проблема тероризму є вкрай актуальною в сучасних умовах глобального розвитку. Питання політичного тероризму розглядаються в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, однак психологічні причини (мотиви, механізми, особисті характеристики потенційного терориста) є вкрай малодослідженою сферою.

К.К. Солодовнікова виокремлює наступні психологічні фактори формування терориста: особі характерні такі риси характеру як: самовпевненість, потреба у самоствердженні, «месіанські настрої», політична депривація [1, с. 42-43]. Їм характерний також нарцисизм, особливо груповий, – відчуття гордості за те, що він належить до цієї національної, релігійної чи якоїсь іншої групи. Ще одна риса – прагнення розділити світ на «чорних» і «білих» і в чужих бачити тільки «чорних». Слід відзначити, що, як правило, особистість терориста формується незалежно від того до якого соціального прошарку він належить.

Загалом виокремлюють три моделі особистості терориста: 1) психопат-фанати, фрустрована людина, людина з неблагополучної сім'ї. Психопат-фанат – це особа, яка самовпевнено та «сліпо» керується своїми релігійними, ідеологічними чи політичними переконаннями. Фрустровані особи – люди, які через незадоволення власних потреб та інтересів, схильні до агресивних дій, на які свідомість завжди знаходить виправдання. Люди з неблагополучної сім'ї – жорстоке поводження батьків з дитиною, її соціальна ізоляція, дефіцит доброго став-

лення можуть призвести до формування озлобленої особистості з анти-соціальними схильностями [3, с. 189]. Однак, говорити про наявність відповідної єдиної кількості узагальнюючих психологічних особливостей терориста нема підстав. Адже, як влучно відзначає С. Еніколопов: «перші відрізняються високим інтелектом, упевненістю в собі, високою самооцінкою, спрямованістю до самоутвердження, другі – невпевнені в собі, невдахи зі слабким «Я» і низькою самооцінкою. Але як для перших, так і для других, характерні висока агресивність, постійна готовність захистити своє «Я», намагання самоутвердитись, надмірне захоплення собою, незначна увага до почуттів і бажань інших людей, фанатизм. Для більшості терористів характерна тенденція до екстерналізації, до пошуку джерел своїх особистих проблем зовні. Вони проєктують низьку оцінювані складові свого «Я» на істеблішмент, який сприймається як джерело загрози» [2, с. 15].

Можна вказати й на інші характерні риси осіб-терористів: сформована виражена обвинувальна позиція; дитячий травматизм. Екстремізм – основна характерна їх ознака, яка корінням йде в органічно властиву людині схильність до агресивності і руйнівних інстинктів. Багато й інших психологічних чинників, як: емоції, імпульсивність, дратівливість, упередженість оцінок, низький поріг терпимості і відсутність належного самоконтролю, необхідність в насильстві [3, с. 172]. З цими факторами тією чи іншою мірою згодні майже всі дослідники. Однак, на нашу думку, не всі з цих факторів та причин можуть підштовхнути звичайну людину на шлях терору.

Список використаної літератури:

1. Солодовнікова К. К. Соціально-психологічні аспекти тероризму / К. К. Солодовнікова // Соціалогія. Психологія. Педагогіка. – 2005. – № 22-23. – С. 39-43.
2. Психологи о терроризме («круглый стол») // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 4. – С. 5.
3. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навч. посіб. / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ В УМОВАХ ТРАНЗИТНОГО СУСПІЛЬСТВА

Протиборство, як суспільне явище, є невід'ємною складовою функціонування, а головне, розвитку населення. В державотворчих процесах складовою розвитку політичної системи є політичний конфлікт, який заставляє протилежні політичні сторони покращувати рівень взаємодії між органами влади і суспільством, а тим самим стимулювати усіх суб'єктів політики до самовдосконалення.

Науковою основою дослідження стали праці таких іноземних вчених, таких як: Г. Соотла, Д. Яворські, З. Бжезінського, Д. Белла, Р. Дарендорфа, так і українських науковців, зокрема: І. Бекешкіна, І. Варзар, Є. Головахи, А. Колодій, А. Романюка.

Політичні трансформації в напрямку демократичного політичного процесу, які розпочались ще у 80-тих роках, продовжують розвиватись і сьогодні та створюють підстави для наукового аналізу та трактування в політології.

Перехід суспільства від одного політичного режиму до іншого, безперечно, супроводжується політичними кризами та політичними конфліктами. Якщо розглядати Україну, як приклад розвитку суспільної свідомості та політичної думки, то можемо побачити динамічні зрушення в напрямку демократичного політичного устрою в управлінні державотворчими процесами. Політична система починає оновлюватися, відбувається зміна кадрів, формуються різносторонні напрямки дії незалежних громадських організацій, виникає вільна форма висловлювання щодо політичних суб'єктів та політичних процесів.

Однак, дослідження політичної системи в контексті української держави, є показником затяжного політичного процесу в напрямку суспільно-політичних змін, якщо порівнювати його з аналогічними перехідними процесами інших держав.

Загалом в геополітичному процесі можемо спостерігати становлення ряду демократичних держав, які переходять від тоталітарної та авторитарної форми правління до демократичної. Такі політичні процеси символізують не лише розвиток окремих країн світу, а й загальноцивілізаційний розвиток, який є складовою максимальної модернізації досвіду людства.

Важливим завданням для України, як держави яка знаходиться в перехідній площині, полягає у збереженні культурного надбання, яке історично сформувалось на теренах України. Адже, демократичний

політичний режим не передбачає по своїй суті зміну усіх ціннісних орієнтирів і культурних цінностей.

Разом з тим, метою будь яких змін у суспільстві є збереження своєї ідентичності чи неповторності, як народ. А в українському суспільстві процес змін стався раптово, без підготовки населення та управлінців. Розпад Радянського Союзу показав на практиці, як важко давалася Україні незалежність, і як важко до тепер дається у свідомості і діях суб'єктів політики бажаний політичний режим.

Існує ряд факторів, які унеможливають реальний перехід до демократичного політичного режиму в Україні. Основним з таких факторів є не вміння, або не бажання йти на компроміс при вирішенні суспільно важливих питань. Суб'єкти української політики вдаються до популістських висловлювань, маніпулюють свідомістю мас, але конкретних заходів щодо подолання політичної кризи не здійснюють, тим самим затягують процес вирішення політичного конфлікту і нищать економічний ріст показників держави, задовольняючи власні цілі та амбіції.

Українське суспільство з такими нестабільними політичними процесами продовжує функціонувати і сьогодні, однак за період незалежності уже сформована така кредитна картина, що економіка держави ще довго буде виходити на позитивні показники, адже борг країни лише збільшується.

Ще однією причиною, яка гальмує перехід до демократичного режиму є певні соціально-політичні процеси, а саме зовнішні і внутрішні фактори, які мають суб'єктивний чи об'єктивний характер та суперечать установкам, що сформовані сучасною владою у суспільстві. Українське суспільство дуже критично та вороже ставиться до змін в політичній системі, які пропонує влада, а тому виникають певні прояви протесту, які супроводжуються деструктивними наслідками.

Якщо проаналізувати сам процес переходу від тоталітарного режиму до демократичного, а саме переломні 80-ті та 90-ті роки, можемо констатувати, що процес незадоволення тоталітарною системою того періоду відбувався у пасивній формі, а не як запланована підготовка до змін радикального характеру у суспільно-політичному процесі. А тому, орієнтири соціально-економічних, ідеологічних, культурних та інших напрямків розвитку українського незалежного суспільства не були визначенні[1]. Для того щоб визначити певні напрямки розвитку та взаємодії і владі і народу знадобиться ще багато часу. Оскільки лише від недавніх часів і більшість суспільства і влада розпочинають діяти в однаковому векторі розвитку. А щоб така взаємодія стала гармонійною та продуктивною пройде ще певний період часу. Такі об'єктивно-історичні причини є це одним фактором формування демократичного суспільства.

Якщо враховувати усі протиріччя та суспільно-важливі протиріччя щодо політичного процесу можемо відзначити, що Україна перебуває на шляху модернізації. Усі політичні зміни за допомогою

реформ та революцій направлені на зміну політичних еліти та лідерів, зміну вектору розвитку суспільства, зміну функціонування органів державної влади, зміну взаємодії між органами влади та громадянами, подолання великих масштабів корупції у владі, обмеження використання владних ресурсів у власних інтересах.

Отже, процес модернізації в українському суспільстві є дуже важливий. Якщо органи влади і населення спільно будуть працювати для досягнення зазначених цілей це допоможе Україні закінчити перехідний процес та стати на шлях демократичного правового суспільства. Якщо сторони змарнують таку можливість модернізації, то держава може надовго залишитись в статусі транзитної, конфліктної, нестабільно країни з низьким рівнем економічного та культурного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Кіянка, І. Політична еліта в контексті трансформаційних процесів українського суспільства. І. Кіянка // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, Вип. 20, 2008. — С. 68-70.
2. Бистрицький Є. Політична філософія посткомунізму: горизонти методології // Політична думка. — 1995. — № 1. — С. 3–8.
3. Політичні режими сучасності та перехід до демократії / С.А. Давимука, А.Ф. Колодій та ін. — Л., 1999. — 166 с.

КРОЙТОР АРТЕМ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ

Падіння комуністичних режимів у період 1980–1990-х рр. викликав значні геополітичні зміни у світовій системі взаємовідносин. Проте змін зазнали політичні теорії які у зв'язку з цим артикулювали думку про цілковиту перемогу ліберальної демократії, як остаточної політичної системи та завершення політичного транзиту.

Але глибокі політичні зміни, що сталися в останні десятиліття, зокрема, процеси європейської інтеграції актуалізували в пострадянських державах, як позитивні так і негативні тенденції, а саме делегітимізацію влади, не сталість громадянського суспільства, порушення прав людини та значний розподіл між багатими та бідними.

Актуальним питанням політичного процесу в Україні залишається проблема трансформації політичної системи, що передбачає зміни як політичного так і правового характеру функціонування політичної си-

стеми, її основних інститутів та механізмів. У зв'язку з цим постала необхідність у вивченні основних викликів у процесі трансформації за для забезпечення стабільності політичної системи держави.

Слід зазначити, що реформи в пострадянських державах, зокрема і в Україні, гальмувалися через нерозв'язаності питання функціонування влади у процесі демократизації. Адже попри створення усіх формальних інститутів демократії, не було впроваджено дієвих її механізмів. Так наприклад інститут виборів не перетворився у ефективний механізм ротації політичної еліти та агрегування політичних інтересів у межах політичної системи. Розбудова політичних партій призвела до формування атомарної багатопартійності, що згодом трансформувалась у систему поляризованої поліпартійності. Проте політичні партії, майже усі без виключень, мають внутрішньоолігархізовану структуру, з низьким рівнем партійної демократії, що на думку Р. Міхельса є основною причиною олігархізації політичної системи держави. В наслідок чого у демократичній за формою державі наявні значні авторитарні тенденції [1].

Слід зазначити, що політична модернізація здійснюється протягом тривалого періоду, в рамках якого суспільство характеризується особливим якісним станом, що відрізняється нестабільністю і кризами. У сучасних дослідженнях виділяється п'ять основних криз, що супроводжують процес політичної модернізації: криза ідентичності, криза легітимності, криза участі, криза проникнення, криза розподілу.

В умовах політичної модернізації виділяються три основних типи кризи ідентичності. Перший тип заснований на вимогах національного або територіального самовизначення, що висувуються різними соціальними суб'єктами суспільства. В умовах коли політична еліта держави не спромоглася консолідуватись навколо питання основних політичних цінностей, а процес формування політичної нації є не завершеним в Україні криза ідентичності проявилась з усіма її негативними наслідками. Як наслідок у суспільстві де домінують, як етнічна так і регіональна ідентичність відбувся регіональний розкол, що підігрівався і політичними партіями у процесі боротьби за електорат.

Другий тип породжується підвищенням ступеня соціальної диференціації суспільства, яке модернізується. Це зумовлене тим, що у процесі політичного транзиту раніше сформовані соціальні групи руйнуються, як наслідок різко зростає чисельність маргінальних шарів суспільства. Це призводить до того, що люди, втрачаючи свій колишній соціальний статус, не усвідомлюють своїх політичних інтересів, не мають сформованих демократичних цінностей. В українському суспільстві наслідком такого процесу є розчарування в демократії та ностальгія за «радянським минулим» серед електорату старшого віку, чим користуються політичні партії у своїх агітаційних кампаніях. Третій тип кризи ідентичності характеризується конфліктом між етнічною і загальнонаціональною приналежностями [2].

Характерними рисами кризи легітимності є відсутність згоди в суспільстві щодо політичної влади, низький рівень визнання громадянами прийнятих політичних рішень. Також криза легітимності проявляється в надмірній конкуренції в боротьбі за владу на фоні політичної пасивності мас, що веде до делегітимізації усієї політичної системи та її основних інститутів.

Розв'язання кризи легітимності можливо за трьома напрямками, визначеними Г. Лаврененко. Зокрема дослідник зазначає, що набуття легітимності влади можливе за рахунок реально демонстрованої ефективності. Наступний напрямок передбачає, на думку науковця, залучення підтримкою правлячою елітою консервативних елементів за рахунок поступовості реформ, протидії тискові екстремістських сил, надання гарантій збереження високого статусу найбільш впливовим традиційним інститутам і групам, навіть якщо вони втратять владу. Третім чинником подолання кризи легітимності є сприяння поділу джерел і представників політичної влади. Зокрема Г. Лаврененко вказує на те, що у демократичних системах джерело влади полягає у загальній згоді дотримуватися норм, що базуються на цінностях системи і на конституції [2].

Криза участі обумовлена збільшенням числа груп інтересів, що претендують на доступ до процесу прийняття рішень у суспільстві. В Україні, зазначена криза проявилась у формуванні поляризованої партійної системи, що загострює конкуренцію в боротьбі за політичну владу. Низький рівень розвинутості політичної системи, зокрема інститутів громадянського суспільства ведуть до того, що не всі групи інтересів у ній представлені.

Криза проникнення виявляється в зниженні здатності державного керування проводити свої рішення і проекти в різних областях громадського життя. В міру здійснення рішень відбувається перекручування їхнього змісту, що часто буває пов'язане з посиленням впливу місцевих груп інтересів, або регіональних еліт, котрі прагнуть відокремитися від впливу ззовні.

Криза розподілу означає нездатність правлячої еліти забезпечити прийнятний для суспільства ріст матеріального добробуту і його розподіл, що дозволяє уникнути надмірної соціальної диференціації і гарантує доступність основних соціальних благ.

Отож, у випадку коли політична система нездатна ефективно відповісти на виклики зумовлені зазначеними кризами і трансформувати їх у соціальну підтримку, подальша делегітимізація усієї системи неминує веде до її загибелі. Успішний вихід із зазначених криз забезпечить консолідацію політичної системи, її високий рівень легітимності та стабільності. Залишається відкритим питанням, чи буде ця стабільність запорукою успішного транзиту до демократії та перетворення України в консолідовану демократичну систему. Чи можливо

стабільність системи буде забезпечене конструюванням консолідованого авторитаризму?

Список використаної літератури:

1. Кройтор А.В. Реструктуризації внутрішньопартійної організації як виклик сучасної доби /А.В. Кройтор// Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. Випуск 60. — Одеса, 2017. — С. 223-234.
2. Лавриненко Г. Кризи політичної модернізації та пошук альтернативних варіантів розвитку держав// Електронний ресурс, Режим доступу: — <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/.../73>

КОРОХОД ЯСМІНА ДЖАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук, адвокат

ГЕНЕЗИС УЯВЛЕНЬ ПРО ІНФОРМАЦІЮ ЯК РУШІЙНУ СИЛУ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

З початку ХХІ століття відбувається глобальна інформатизація сучасного суспільства. Оцінюючи роль інформації у розвитку сучасної цивілізації, І. Пригожин доречно зауважив: «...там, де закінчується інформація, закінчується суспільство».

Для розуміння всеохоплюючого проникнення інформації в суспільне життя, слід зазначити, що взагалі термін «інформація» широко використовується у науковому обігові, причому з розвитком науки і техніки розширюється змістовна складова цієї категорії. Дискусії з проблем інформації тривають багато років, їм присвячено чимало наукових праць як зарубіжних (К. Шенон, Н. Вінер, У. Ешбі, Н. Луман, А. Моль, А. Ракітов, М. Грачов та ін.) так і українських авторів (В. Бебик, О. Зернецька, В. Іванов, О. Соснін, В. Різун та ін.). Однак в сучасній науці загальноприйнятого визначення інформації не існує. Тому поняття інформації використовується в різних значеннях в залежності від галузі, в якій вживається.

Виникнення класичної теорії інформації було спричинено розвитком технічних систем зв'язку, які слугували обміном інформацією між людьми. Термін «інформація» походить від латинського «informatio», що означає «уявлення», «поняття» (про що-небудь), «роз'яснення», «виклад», «відомості», «повідомлення» тощо — одна з трьох основних (поряд з матерією та енергією) субстанцій, що утворюють природний світ, у якому живе людина.

Головною характеристикою інформації є те, що, по-перше, на емпіричному рівні, вона розглядається не взагалі, а тільки стосовно

певної системи (наприклад, людини або окремого суспільства). По-друге, інформація — це те, що змінює систему. У широкому розумінні, інформація — це все те, що трансформує. У вузькому — це те, що трансформує інфологічну підсистему системи. Інфологічна система складається із знань, ідей, уявлень, фантазій, правил дій, вірувань, сподівань тощо і включає тезаурус — систему знань як єдине місце прийому і накопичення інформації. Але в інфологічній системі є багато елементів, що не входять до тезаурусу. Поведінка людини, її жести, міміка можуть нести інформацію для того, хто її розуміє [4, с. 241].

Інше довідкове видання виводить походження слова інформація від французького «*informatio*» — надаю форму, створюю уявлення про щось, зображаю і засвідчує два значення цієї лексеми: 1) повідомлення про які-небудь події, чийсь діяльність тощо; відомості, що є об'єктом зберігання, накопичення, переробки і передавання; 2) у математиці, кібернетиці — кількісна міра усунення невизначеності (ентропії), міра організації систем [5, с. 481].

Якщо у 30-ті роки ХХ ст. та й раніше під терміном «інформація» розуміли «відомості» або «інформування», то до кінця 40-х років ХХ ст. під «інформацією» вже почали розуміти функцію статистичних характеристик букв будь-якої мови.

Виникнення теорії інформації зазвичай пов'язують із появою у 1948 р. фундаментальної праці американського вченого Клода Шеннона «Математична теорія зв'язку» [6, с. 243], якого вважають «батьком» теорії інформації.

Поняття «інформація» більшість вчених цілком справедливо відносять до таких загальних філософських категорій, як «простір», «час», «рух» тощо.

Зокрема, інформація трактується як заперечення ентропії (Л. Бріюллен); комунікація і зв'язок, у процесі яких усувається невизначеність (К. Шеннон); передача розмаїтості (Дж. Ешбі); міра складності структур (Х. Моль); ймовірність вибору (А.М. Яглом і І.М. Яглом) [3].

Як зазначав «батько кібернетики» Норберт Вінер, інформація — це визначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього [1].

Певний вклад у процес дослідження проблем інформації зробили й українські науковці. Так, наприклад, український професор В. Іванов [2, с. 72], досліджуючи питання інформації, зосередив увагу на атрибутивному аспекті (інформацію розглядають як об'єктивну властивість усіх матеріальних об'єктів — атрибут матерії) і функціональному (його прихильники стверджують, що інформація є умовою і результатом спрямованої активності й тому вона виникає тільки на соціально-свідомому рівні).

Сучасні дослідники пропонують під інформацією розуміти алгоритм побудови системи, що забезпечує відтворення цієї інформації, яка

функціонально пов'язана з середовищем свого місцезнаходження. При цьому підкреслюється, що забезпечення відтворення інформації – обов'язків і необхідний атрибут будь-якої інформаційної системи.

Власне, первісне розуміння інформації як відомостей зберігалось до середини XX століття – часу трансформації традиційного суспільства в інформаційне. Сьогодні під інформацією розуміється сукупність знань, відомостей, даних і повідомлень, що формуються і відтворюються в суспільстві і використовуються індивідами, групами, організаціями, класами, різними соціальними інститутами для регулювання соціальної взаємодії, суспільних відносин, а також відносин між людьми (суспільством). Отже, інформація поширюється в суспільстві, проходить через свідомість людей і використовується для впливу на суспільні процеси.

Список використаної літератури:

1. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – М. : «Советское радио», 1968. – 326 с.
2. Иванов В.Ф. Понятия «информация» у разных науках / В. Ф. Иванов // Научные записки Института журналистики : наук. зб. ; за ред. В. В. Рузина ; КНУ імені Тараса Шевченка – К., 2000. – Т. 1. – С. 71-75.
3. Корогодин В. И., Корогодина В. Л. Информация как основа жизни / В. И. Корогодин, В. Л. Корогодина. – Дубна : Издательский центр «Феникс», 2000. – 208 с.
4. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие. / А. Моль. – М. : Мир, 1966. – 352 с.
5. Словник іншомовних слів: 23 000 слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : «Довіра», 2000. – 1018 с.
6. Шеннон К. Математическая теория связи. / К. Шеннон / В кн.: Работы по теории информации и кибернетике. – М. : Изд-во ин. лит., 1963. – 830 с.

ІГНАТЬЄВА ІРИНА ІГОРІВНА

Національний університет “Одеська юридична академія”,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

СПОЖИВАННЯ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Поряд із вивченням відносно традиційних форм політичної та громадської участі – голосування, участі у протестах та демонстраціях, висування на виборну посаду, вкрай актуальним видом громадської участі представляється бойкотування товарів та послуг.

Бойкотування товарів, що продиктовано політичними або іншими ідеологічними мотивами, в англomовній літературі отримало назву

“consumer activism” – дослівно, споживчий активізм. Споживчий активізм означає мобілізацію споживачів з ціллю демонстрації певної політичної позиції. Відмова від покупки товарів або послуг є сигналом для компаній, які виробляють або реалізують конкретні товари про те, що дії компанії суперечать переконанням споживачів.

Перші випадки колективного споживчого активізму датують ще двадцятими роками двадцятого сторіччя. Американські історики наводять наступні приклади споживчого активізму: бойкот туристичних послуг в Південній Кароліні в знак протесту проти прапора Конфедерації; бойкот небезпечних та дорогих продуктів домогосподарками у 30-ті роки, протест проти низьких норм праці та інші [3,100]. Споживчий активізм є доволі поширеним явищем і в сучасному американському суспільстві [1].

Аналіз психо-поведінкових показників за п’ятифакторною моделлю Big 5 демонструє схильність респондентів до екологічно відповідального споживання. Так Якоб Б. Хірш за результатами опитування 2690 респондентів у Німеччині виявив високі показники за шкалами “Доброзичливість” та “Відкритість”, та помірні, але суттєві, щодо “Сумлінності” та “Невротизму” [2]. Такі результати є підтвердженням того, що сумлінні респонденти вважають охорону навколишнього середовища своїм громадянським обов’язком.

Сучасне українське суспільство зазнало масової хвилі бойкотування вироблених в Росії товарів, що було викликано ескалацією збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях та анексією Криму. Цей бойкот знайшов широку підтримку серед політичного істеблішменту та у ЗМІ. За результатами онлайн – опитування, проведеного Kantar TNS у березні 2015 року, більшість респондентів (58%) позитивно оцінили бойкот російської продукції, близько 45% особисто брали участь в акціях. Традиційно Західна Україна продемонструвала більш високу активність у порівнянні з іншими регіонами – 71% респондентів бойкотували російські товари, при цьому тільки 60% респондентів з Києва та Північної України підтримали бойкот. Найнижчі результати було зареєстровано у східному та південному регіонах. Цікаво, що чоловіки частіше, ніж жінки вдаються до бойкотування товарів, відповідно – 51% та 40%. [5]. Результати дослідження, вочевидь, демонструють значну диференціацію в політичній культурі залежно від регіону. Бойкот російської продукції в Україні добре організовано та мало пов’язано з конкретними товарами. Тим не менш в Україні існує чимало інших форм споживчого активізму. Наслідуючи міжнародні тренди, українці підтримують екологічне споживання та відповідальне відношення до праці найманих працівників. Попередні дослідження виявили позитивну кореляцію між Відкритістю та споживчим активізмом, інші показники були негативними або незначними [4]. Респонденти, які отримали високу оцінку за показником Відкритості, зазвичай більш схильні випробовувати все нове та наслідувати сучасні тренди.

Список використаної літератури:

1. Andolina M., Keeter S., Jenkins K., Zukin C. [Електронний ресурс]: Paper prepared for presentation at the annual meeting of the Midwest Political Science Association Chicago, IL April 25-28/ M. Andolina, S. Keeter, K. Jenkins, C. Zukin — Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.598.6772&rep=rep1&type=pdf>
2. Hirsh, J.B., Dolderman, D. Personality predictors of consumerism and environmentalism: A preliminary study./ J. B. Hirsh, D. Dolderman // Personality and Individual Differences. — 2007. — № 43(6). — Pp.1583-1593.
3. Lawrence B. Glickman. The Strike in the Temple of Consumption: Consumer Activism and twentieth-century American Political Culture / Lawrence B. Glickman // The Journal of American History. — June 2001. — Pp. 99-128.
4. Quintelier E. The influence of the Big 5 personality traits on young people's political consumer behavior. / Ellen Quintelier// Young Consumers Insight and Ideas for Responsible Marketers. — 2015. — № 15/4. — Pp. 342-352
5. Що думають українці про вбивство Бориса Немцова та бойкот російських товарів? (2015) Kantar.TNS. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://tns-ua.com/news/chto-dumayut-ukraintsyi-ob-ubiytve-borisa-nemtsova-i-boykote-russkih-tovarov>

ТРЕТЬЯКОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Варто відмітити, що соціальна система є досить динамічною та відкритою системою, а отже, їй притаманні постійні зміни під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Суспільство постійно має адаптуватися до нових вимог, які диктує йому час та, в свою чергу, також продукувати певні інноваційні умови свого вдосконалення. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації, в час функціонування інформаційного суспільства, актуалізуються глобальні процеси. Саме вони обумовлюють якісні зміни та системні трансформації суспільств, на які варто звернути увагу та направити наукові пошуки, оскільки від їх результатів залежатиме і майбутнє всієї людської спільноти.

Розпочнемо із загально вживаної інтерпретації глобалізації як все-світнього процесу, тобто такого, що за своїм масштабом охоплює весь світ, не залежно від центрального чи периферійного розташування країни, та характеризується системною інтеграцією і уніфікацією. Системність процесу вказує на його універсальний ха-

ракти, який проникає абсолютно у всі сфери життєдіяльності людини та продукує, відповідно, в них певні зміни. Перш за все слід говорити про культурну, економічну та політичну сфери життя, оскільки вони є базовими для побудови основної маси типових соціальних зв'язків та взаємодій. Отже, глобалізація робиться можливою завдяки таким процесам як інтеграція та уніфікація, що являються як би механізмами її втілення. Глобальні трансформації в суспільстві відбуваються, в першу чергу, під впливом всезагальної інтеграції та уніфікації. Взагалі, трансформація — це політично-нейтральний процес отримання суспільством нових рис та характеристик, що відповідають вимогам сучасності. Політична нейтральність зазначається як неможливість оціночного судження цих змін, що відбуваються на даний момент, а лише результати цих перетворень, в певній часовій перспективі, можуть характеризувати про їх позитивність чи негативність. Головна мета глобальних трансформацій полягає у створенні єдиного соціокультурного простору, взагалі, — єдиного світоустрою, в рамках якого проходить поступова інтегрованість світу в нову загальнопланетарну реальність.

Провідною тенденцією сучасного типу суспільного історичного розвитку, який відповідає умовам глобалізації, є об'єднання окремих країн, регіонів та континентів у нову загальнопланетарну реальність.

В контексті глобальних трансформацій, інтегративність суспільства ми визначаємо як здатність соціальної системи, її потенційних можливостей до включення в зазначену загальнопланетарну реальність. Тобто суспільство має набувати цієї специфічної властивості, яку вчені можуть характеризувати як певну якість, що властива глобальній спільноті. І, саме здатність до інтеграції визначатиме долю тієї чи іншої країни в цивілізаційному розвитку світу.

Глобальна інтеграція забезпечує форму єдності та цілісності сучасного людства, завдяки чому різні прагнення та інтереси держав можуть привести до глобальної єдності світу. Основу такої єдності закономірно являє солідарність як “свідома, внутрішня духовно-моральнісна та соціальна організація, яка забезпечує всезагальну спільність людства” [1]. Якщо метою глобалізації є побудова, так званого, глобального суспільства, то трансформаційні зміни мають призвести до уніфікації та стандартизації у всіх сферах життя людей, що є майже неможливим з точки зору культурологічного підходу. Оскільки світ створено в його різноманітності та унікальності національного, географічного і ресурсного наповнення. Проте, на формування зазначеної солідарності виділено чимало часу та суб'єктивних зусиль активних світових акторів. В даному контексті змін, мова йде про узгодженість інтересів між усіма суб'єктами світової спільноти, як в особі національних держав, так і на індивідуальному особистісному рівні. Таким чином, і інтегративність може залежати від суб'єкта, що залучається до світової інтеракції. На думку

деяких вчених, та з логіки критерію суб'єктності, в сучасних умовах можна виділити дві основні форми глобальної інтеграції: індивідуальну та колективну глобальну інтеграцію.

Глобальна індивідуальна інтеграція передбачає персональне включення окремої людини до сфери глобального соціально-політичного, економічного та культурного простору. Тобто тут йдеться про певні форми об'єднань між окремими людьми в межах глобального простору. Наприклад, окрема людина для досягнення своїх інтересів та задоволення потреб долучається у відповідні транснаціональні структури (культурні, правові, економічні, професійні, політичні, релігійні). В умовах розвитку інформаційного суспільства це можливо за допомогою такого типу комунікації як мережа Інтернет. Об'єднання держав за для реалізації спільних інтересів, як суб'єктів колективної волі, в сферах політики, права, екології, культури передбачає тип колективної глобальної інтеграції.

На думку Ф.Хайєка, сучасний інтеграційний процес приводить до “виникнення нових форм взаємодії між суб'єктами суспільного розвитку, в результаті чого формуються нові соціальні інститути, які порушують усталену історичну логіку буття людства” [2]. Наприклад, національний та державний суверенітет під впливом глобальних світових тенденцій набуває вже зовсім іншого значення, а саме: простежується зниження авторитету державної політики, пріоритетними визнаються глобальні, загальнолюдські, загальноцивілізаційні інтереси, яким мають підпорядковуватися інтереси національних держав. І таким чином, країни, задля включення в єдиний світовий простір, мають мати здатність, умови та можливість інтегративності.

Список використаної літератури:

1. Соловьев В. Сочинения : в 2 т. / В. Соловьев. — М., 1988. — Т. 1. — 563 с.
2. Хайек Ф. Конституция свободы / Ф. Хайек. — М., 2008. — 384 с.

ЖУЖА ЛІЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Комунальний вищий навчальний заклад
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат політичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ БАНЕРІВ У ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМІ

Існує багато різновидів реклами в Інтернет-мережі, які доречно використовувати і у політичній сфері. Пропонуємо розглянути деякі з них, виокремити їх особливості та специфіку їх застосування.

Одним з найбільш розповсюджених видів Інтернет-реклами, який застосовується у політичній сфері — це банерна реклама. Основним завдання віртуального банеру є привернути уваги відвідувачів сайту та зацікавити їх. Для цього використовуються яскраві кольори, зміна зображення, відео-уривки тощо. Тобто, відвідувач постійно бачить рухливі, блимаючі елементи, за що, часто, цей вид реклами називають «тизером» (у перекладі з англійської мови «teaser» — задирака) [3, с. 363]. При натисканні на такий банер, відбувається перехід на електронну сторінку рекламодавця, замовника, політичного суб'єкта, на якій вже розміщена розширена інформація, що була вказана на банері. Даний вид політичної Інтернет-реклами часто використовують для «чорного PR»; в Інтернет-мережі можна знайти безліч банерів, на яких, наприклад, розміщене обличчя політичного діяча та блимаючий негативний підпис, який викликає бажання ознайомитися з цією інформацією більш докладно.

Є кілька видів віртуальних банерів: **банери-імітації**, «річмедіа» банери («rich-media» — коштовна реклама) [3, с. 305], банери, які розгортаються («**screenglide**») [3, с. 317], «поп-андер» банери («pop-under» — неочікувано з'явитися) [3, с. 273], банери «розтяжки» («**topline**» — головна стрічка, верхня лінія) [3, с. 371]. Пропонуємо коротко розглянути кожен із цих видів.

Банер-імітація є одним з найменш надокучливих видів банерної Інтернет-реклами. Це невеликий за розміром, не надто яскравий, частіше за все, текстовий банер, який періодично «випливає» у лівому чи правому нижньому куті сторінки. Таким чином, це не заважає переглядати основну інформацію користувачеві, навіть якщо банер не «згортати». Такий банер підійде для реклами, наприклад, блогу політичного діяча, змін на сторінках політичного суб'єкта і т. ін., тобто для не суттєвих новин або для економії коштів на рекламу, адже даний тип банеру є одним з найдешевших. Приклад банера-імітації можна переглянути за цим посиланням [1].

«*Richmedia*» банер («*rich-media*») — «впливаюча» реклама, яка розташовується посередині екрану та накладається на основний зміст сторінки сайту. Часто цей вид банерної реклами супроводжується звуковими та відео-матеріалами. Ці банери є достатньо дієвими, адже користувач не має вибору, людина в будь-якому разі переглядає цю яскраву рекламу. Але цей факт одночасно є суттєвим недоліком «*richmedia*». Реклама є нав'язливою, агресивною, не дає можливості обрати — передивитися її чи ні, унеможливорює вільний перегляд інформації сайту. Приклад «*richmedia*» банера представлений за цим посиланням [5].

Банер, що розгортається («screenglide»). Цей вид банерів має невеликий розмір, що не надто заважає доступу до інформації сайту, на якому він розміщений. Оригінальним є те, що банер розкривається при наведенні на нього курсору комп'ютерної «миші» і користувач може ознайомитися з більш розширеною інформацією, що представлена на банері. Варто лише прибрати курсор з банера, як він приймає своє початкове положення та вигляд. На мою думку, саме для політичної реклами, «*screenglide*» не є надто ефективними. Їх доречно застосовувати для повідомлень з невеликою кількістю інформації. Якщо вони будуть містити багато тексту і курсор, під час вивчення інформації, ненароком зрушить з місця, це призведе до виходу із «вікна» банера. Таким чином, читачеві необхідно буде знову відкривати банер та займатися пошуком того місця у тексті, на якому він зупинився. Для перегляду прикладу «*screenglide*» реклами перейдіть за вказаним посиланням [6].

«*Поп-андер*» банер («*pop-under*»). Специфікою цього виду банерної реклами є те, що при активації банеру, інформація відкривається у новій «вкладці», на новій веб-сторінці. Метою цього є ознайомлення користувача з інформацією банеру вже після того, як він закрив попередній веб-сайт. За умови вибору даного типу реклами, необхідно враховувати, що вміст банеру має бути цікавим широкому загалу, повинен бути розрахований на велику аудиторію, адже цей вид реклами є також достатньо агресивним та нав'язливим — нова веб-сторінка відкривається незважаючи на волю користувача. Приклад «*поп-андер*» банера можна знайти у наступному посиланні [4].

Банер «розтяжка» («topline») — один з найпопулярніших видів Інтернет-реклами, який зручно використовувати у будь-якій сфері, в тому числі, в політичній. Рекламний банер-стрічка розташовується зверху сторінки, не заважаючи користувачеві ознайомлюватися з інформацією веб-сайту. Стрічка має властивість адаптуватися до розмірів браузер-«вікна». До того ж, банер може містити яскраві, рухливі елементи, відео-матеріали, які постійно циркулюють на стрічці, привертають увагу, викликають зацікавлення, при цьому, не заважаючи користувачеві працювати з основною веб-сторінкою. Наступне посилання дасть вам можливість ознайомитися із прикладом банеру «розтяжки» [2].

Взагалі, кожен політичний суб'єкт, кожен замовник повинен проконсультуватися зі спеціалістами з приводу того, який саме вид банерної Інтернет-реклами буде більш дієвим та успішним у досягненні поставлених цілей. Але є одне правило, яке стосується будь-якої реклами — чим більша інтрига, яскравість, чим краще місце розташування, тим ефективніша реклама.

Список використаної літератури:

1. Банер-імітація — політична Інтернет-реклама. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/gUSFFG>.
2. Банер розтяжка — Livelib. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/XPMFpP>.
3. Петраковський А. Ю. Новий англійський словник. — Харків: ЧП «Див», 2009. — 576 с.
4. Поп-андер реклама — специфіка (відеоматеріал) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=4o5WFacMNfo>.
5. 5.»Річмедіа» банер — особливості (відеоматеріал). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/pfC6WZ>.
6. Скринглайт реклама — специфіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=-PtSamMBbws>.
7. Шульга М. А. Політичний менеджмент / М. А. Шульга, О. А. Зубчик. — Київ : Академвидав, 2013. — 160 с.

СЄКУНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
доцент кафедри історії і політології, кандидат історичних наук

СІНЕНКО БОГДАН ВІКТОРОВИЧ

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
студент 3 курсу, факультет захисту рослин, біотехнології та екології

ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ ІНДИВІДА У СУСПІЛЬСТВІ ШЛЯХОМ СТАТИСТИЧНО-СТОХАСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У наш час тотальної глобалізації та інтеграції індивіда у суспільно-політичне життя соціуму, майже неможливо уникнути соціально-політичного впливу. Ще складніше — не вплинути на будь-кого іншого, тим самим, змінивши його власну позицію на те чи інше питання.

Тому, задля визначення частки впливовості індивіда в системі, ми підемо шляхом статистичного дисперсійного аналізу, зневілювавши

розбіжності впливів: соціального (сукупності впливів індивіда у системі соціуму) та політичного (вплив однієї політичної одиниці на інші та на систему у цілому) — надалі будуть введені поправочні коефіцієнти дисперсійного відношення. Також, для зменшення кількості змінних у системі взаємовідносин, у цій статті буде приведена формула тільки для визначення впливу індивіда у системі “держава” (на рівні однієї країни) без урахування економічно-політичних взаємовідносин між іншими політичними формуваннями.

Шляхом порівнянь та дисперсійного аналізу статистичних даних про чисельність підпорядкування людино-одиниць різним ланкам системи політичного впливу, нами було одержане рівняння (1):

$$Pn \cdot gf \cdot pt + A + Ri \cdot r_{\%} \quad (1)$$

Результатом цього рівняння є абстрактна кількість умовних одиниць (од.ум.) — елемент впливу “IE” (з англ. “Influence Element”). За відношення елемента впливу “IE” одного індивіду до елемента впливу іншої “IE_k”, отримуємо рівняння (2):

$$IE/IE_k \quad (2)$$

Це відношення може показувати частку впливу індивіду на виборців під час виборного процесу (у разі, коли “IE_k” — середній елемент впливу виборців у регіоні), або ефективність революційної діяльності (для ефективної діяльності та отримання підтримки народних мас, сукупність їх елементів впливу IE має бути вищою за елемент впливу лідера IE_k).

Надалі буде приведені доведення формули та заокруглені значення основних та допоміжних коефіцієнтів (допоміжні коефіцієнти введені в рівняння задля розширення рамко системи рівняння та невілювання похибки першого роду).

Одним з важливих факторів соціально-політичної значимості індивіду є його положення на вертикалі влади у соціумі. Точніше, ступінь свободи у прийнятті власних рішень та вплив на обмеження у прояві ініціативності у нижчестоящих елементів вертикалі влади. Тому, основоположним елементом рівняння можна прийняти саме Посаду “P_n” (від англ. “Position” — посада), призначивши цьому параметру шість основних ступенів свободи взаємовідносин (табл. 1).

Але, вплив посадових осіб також чітко регламентований формою державного правління. Тому у рівняння вводиться додатковий коефіцієнт “gf” (від англ. “government form” — форма правління), що відповідає трьом основним формам правління (без урахування побічних та гібридних форм правління) (табл. 2).

Таблиця 1

Числове вираження впливу Посади Рп

№ п/п	Загальний опис вірогідного ступеню свобод	Числове вираження максимального ступеню свобод Рп, од.ум.
1	Пересічний громадянин	10 ¹
2	Працівник низової ланки апарату влади або органу охорони правопорядку.	10 ²
3	Працівник виконавчої та судової влади	10 ³
4	Депутат, член палати лордів, народної ради та інш.	10 ⁴
5	Міністр	10 ⁵
6	Президент, Лідер нації, Диктатор	10 ⁶

Таблиця 2

Числове вираження впливу Форми правління gf у державі на елемент Посади Рп

№ п/п	Форма державного правління	Числове вираження gf, од.ум.
1	Демократія	10 ⁰
2	Монократія, або Монархія	10 ¹
3	Тоталітаризм	10 ²

При цьому, також слід пам'ятати про рівень правового нігілізму, що згубним чином впливає на значимість посадових осіб в соціумі конкретного регіону. Тому, в рівняння вводиться коефіцієнт Політичної толерантності “pt” (3) (від англ. “political tolerance” – політична толерантність), що числено дорівнює сумі добутків чотирьох груп населення на частку їх відсоткового співвідношення (у частках одиниці) у даному регіоні.

$$pt = pt_1 \cdot \%pt_1 + pt_2 \cdot \%pt_2 + pt_3 \cdot \%pt_3 + pt_4 \cdot \%pt_4 \quad (3)$$

Таблиця 3

Числові значення проміжних коефіцієнтів для обрахунку pt

Коефіцієнт	Характеристика коефіцієнту	Значення коефіцієнту
pt1	Нигілізм	10^{-2}
pt2	Нейтральність	10^0
pt3	Чиношанування	10^1
pt4	Абсолютизм органів влади	10^2

Також, рівняння має враховувати так званий Авторитет “А” (від англ. “authority” – авторитет) – негласне верховенство людини, чия думка є значнішою за думки інших індивідів у групі. При цьому, його рівень значущості може приймати і від’ємні значення. Як і Посада, Авторитет можна умовно розділити на шість станів за рівнем значущості:

Таблиця 4

Числові значення Авторитету в соціумі

№ п/п	Загальний опис станів авторитету	Числове вираження авторитету А, од.ум.
1	Абсолютно неавторитетна та неповажна людина	-10^3
2	Неавторитетна людина	10^0
3	Має деякий вплив, на рівні будинку/вулиці	10^1
4	Має вплив на рівні району	10^2
5	Має вплив на рівні міста	10^3
6	Вплив значний, прислухаються міністри та голови держав.	10^4

Зважаючи на політизованість релігійних формацій, не можна не враховувати частку релігійного впливу на суспільство, а отже і на політику в цілому. Тому, в рівняння було введено коефіцієнт Теологічного впливу “ R_i ” (від англ. “religious influence” – релігійний вплив). Нижче приведені коефіцієнти для християнства – як однієї з

провідних світових релігій, розраховані за кількісними значеннями вірян, що є підпорядковані кожному рівню сана.

Таблиця 5

**Числове вираження Релігійного впливу
духовних представників різних санів**

№ п/п	Духовний сан	Числове вираження впливу, од.ум.
1	Священник	10^2
2	Настоятель	10^3
3	Єпископ	10^4
4	Патріарх, Кардинал	10^5
5	Папа	10^6

При цьому, в рівняння паралельно вводиться допоміжний коефіцієнт $\gamma\%$, що відповідає відсотковому (у частках одиниці) значенню вірян, що є ортодоксальними в свої поглядах і підлягають найвищій частці впливу.

Таким чином, рівняння соціально-політичного впливу охоплює основні джерела впливу у системі соціально-політичних відносин соціуму, обмеженого рівнем держави.

Список використаної літератури:

1. Степановских А.С. Экология. Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 703 с.
2. Елисеева И.И., Юзбашев М.М. Общая теория статистики: Учебник / Под ред. И.И. Елисеевой. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 656 с: ил.
3. Волков Ю.Г., Добренъков В.И., Нечипуренко В.Н., Попов А.В. Социология: Учебник/Под ред. проф. Ю.Г. Волкова.— Изд. 2-е, испр. и доп.— М.: Гардарики, 2003.— 512 с.: ил.

СКИБА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили,
старший викладач кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки,
кандидат наук з державного управління

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Міжнародна співпраця з ЄС та двостороння співпраця з його державами-членами формує одну з основ для міжнародної співпраці України у секторі НДР. Від моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна регулярно робить спроби відкрити свою національну систему досліджень для міжнародної дослідницької спільноти. На початку 2000-х років і, особливо після вторгнення Росії на її територію у 2014 році, Україна змінила вектор своїх інтересів, зосередившись на ЄС. Тому сьогодні одним із основних пріоритетів міжнародної співпраці України у сфері НДР є інтеграція у Європейський дослідницький простір (ERA) [1].

Розглянемо дані Academic Ranking of World Universities (ARWU) більше відомий як Шанхайський рейтинг складений в Інституті вищої освіти Шанхайського університета Цзяо Тун. В основу рейтинга закладено шість показників, що відображають наукові та академічні досягнення професорів, студентів та випускників університету.

Перші в десятку ввійшли Гарвардський університет, Стенфордський університет, Каліфорнійський університет у Берклі, Масачусетський технологічний інститут, Кембриджський університет (Великобританія), Каліфорнійський технологічний інститут, Принстонський університет, Колумбійський університет, Чиказький університет та Оксфордський університет (Великобританія) [3].

Жоден вищий навчальний заклад України в рейтингу не представлений. Це може бути пов'язане з двома факторами. По-перше, у закладах вищої освіти України дуже високе співвідношення кількості викладачів до кількості студентів і спостерігається великий розрив між науковою і освітньою діяльністю. По-друге, вітчизняні науковці друкують дуже мало досліджень у науково-метричних виданнях. У зв'язку з тим, що лідери наукового світу є університети США та Великобританії, то питання мовної підготовки грає велику роль, англійською мовою вести наукову діяльність можуть одиниці вчених та університетів нашої країни, тому прослідковується низька інтеграція вітчизняної науки і світовий науковий простір.

Таблиця 1.1

**ТОП 10 Університетів світу по версії інституту вищої освіти
Шанхайського університету**

ВНЗ	Країна	Кіль- кість викла- дачів	Кіль- кість сту- дентів	Співвідно- шення викла- дачів і сту- дентів
1	2	3	4	5
Гарвардський університет	США	2,100	6,700	1/3
Стенфордський університет	США	1,995	6,999	1/3
Кембриджський університет	Великобри- танія	5,000	18,396	1/4
Масачусетський технологічний інститут	США	1,022	4,503	1/4
Каліфорнійський університет в Берклі	США	2,131	25,885	1/13
Каліфорнійський техно- логічний інсти- тут	США	293	864	1/3
Прінстонський університет	США	1,044	7,334	1/7
Оксфордський університет	Великобри- танія	1,647	11,300	1/6
Колумбійський університет	США	3,566	5,530	1/2
Чиказький університет	США	2,168	4,672	1/3

Джерело: сформовано автором за даними [3]

З метою збільшення кількості публікацій українських науковців у базах WoS і Scopus та внеску світовий науковий процес Міністерство освіти і науки затвердило наказ про порядок присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам».[2] Так, щоб отримати вчене звання професора науковцю необхідно мати, окрім інших критеріїв, не менше 4 публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, для доцента – 2.

Таким чином, питання реформування вищої освіти та входження в Європейський дослідницький простір (ERA) є одним із пріоритетних напрямків державної політики України і зумовлена необхідністю впро-

вадження кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості, доступності і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах.

Список використаної літератури:

1. Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України в рамках інструменту політичної підтримки програми «Горизонт 2020» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки. — Режим доступу: <http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/KI-AX-16-008-UK-N-Transl.pdf>.
2. Наказ МОН № 13 від 14.01.2016 «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» [Електронний ресурс] // Верховна рада України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16>
3. Academic Ranking of World Universities 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2017.html>

ВАЙЄР АЛІНА МАРЛЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій

ПРОЦЕС ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІДПОВІДНО ДО ПІДХОДУ Й.ШУМПЕТЕРА

Перш за все, роз'яснення потребує термін «інновація», який характеризує не тільки сучасні зміни в політичних технологіях, але і в багатьох інших сферах суспільного життя — науці, економіці, культурі. Так як цей термін піддається сьогодні ретельному вивченню, в його тлумаченні існують деякі різночитання, які варто усунути на догоду ясності викладу. Кожен автор, який зачіпає тему інновацій, дає їй власне визначення і характеристики, які часто можуть виявитися неповними і вимагають смислового синтезу. Більш того, різноманітні тлумачення інновацій сповнені суперечливих і часто протилежних один одному позначень, які розкривають абсолютно різні аспекти змісту поняття.

Слово «інновація» етимологічно походить від англійського слова «innovation», яке буквально можна перекласти як новаторство або нововведення [1]. В українській мові найбільш актуальним перекладом є слово «нововведення», яке найбільш повно передає зміст терміна.

Відносно нововведень в людській діяльності, то варто зазначити, що вони є наслідком багатоаспектного процесу постійної взаємодії між політичними і соціальними інститутами, організаціями, індивідами.

Дані тези аналізують процес інноваційного розвитку політичних технологій відповідно до підходу економіста і політолога Й. Шумпетера, якого по праву можна вважати основоположником терміна «інновація». Його він ввів в науковий обіг і обґрунтував в 1912 році. Згідно його обґрунтуванню інновацію слід розглядати не як засіб економічної діяльності, яка покликана підвищити конкурентноспроможність і прибутковість (при цьому прибуток може вимірюватися не тільки фінансовими величинами), а як головну силу економічного і політичного розвитку головного інноватора [2, с. 169-170].

У своїй праці «Теорія економічного розвитку», він розглядає інновацію як будь-яку якісну, а не кількісну зміну, яка не тільки покликана запровадити і використовувати принципово нові товари, і навіть ринки, а й впровадження нових форм організації. Таким чином, інновації в політичних технологіях — це впровадження нових форм організації, які покликані збільшити ефективність політичних дій. Й. Шумпетер, в своїх працях говорив про новий тип підприємця — новатора, ми ж, будемо говорити про новаторський тип політтехнолога — архітектора політичних процесів.

Й. Шумпетер, так само є автором концепції про «позитивну деструкцію», або «творче руйнування» [3], ця концепція має на увазі, що впровадження інновацій в будь-яку галузь діяльності має величезні витрати. Інновація не відбувається в рамках поступальних реформ, вона вимагає радикальних оновлень. Таким чином, в даному дисертаційному дослідженні термін «інновація» буде розумітися в його вузькому сенсі — як актуальне нововведення яке підвищує конкурентноспроможність компанії і веде до більшої економічної ефективності. Тлумачення цього поняття в широкому сенсі, завело б дослідження в розрізнення безлічі нововведень, які, хоч і збагатять науковий дискурс, і можливо культуру країни родоначальника, або всього світу, але не можуть бути реалізовані і практично застосовані для підвищення ефективності, будь-якого дії.

Звуження і уточнення терміну «інновація» бере початок у 30-ті роки ХХ століття, коли стало необхідно відокремити нові ідеї від змін, які впроваджують нові товари, послуги і форми організації в мануфактурної промисловості. Після цього довгий час термін «інновація» застосовувався виключно до оновлення виробництва. Саме в цей період Й. Шумпетер запропонував п'ять стандартних змін, які відбуваються в економіці при інноваційному розвитку. Це 1) використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівля-продаж); 2) впровадження продукції з новими властивостями; 3) використання нової сировини; 4) зміни в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення і 5) поява нових ринків збуту [3]. Результатом роботи даного дослідника стало те, що з 30-х років саме інноваційні процеси та впровадження нововведень стали розглядатися як показник розвитку економічних систем,

слідом за якими йде розвиток і політичної системи в капіталістичних державах.

Не можна залишити без уваги, той факт, що передові дослідники в області інновацій розглядали їх вкрай вузько, стосовно виключно до сфери економіки і звертаючи увагу на науково-технічну сферу, або навіть грубіше — тільки в рамках сфери виробництва товарів і їх реалізації, спираючись лише на маркетинг, і повністю виключаючи сферу суспільного життя — політичні та соціальні процеси. Саме з огляду на це, вкрай важливо помітити, що інноваційний розвиток не може залишатися виключно досягненням техніки і економіки, а безпосереднім чином пов'язан з політичними процесами, які мають істотний вплив, як на розвиток суспільства, так і економіки в окремо взятих країнах або навіть блоках країн.

Список використаної літератури:

1. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. М.: Москва, — 1995. — 2106 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Директмедиа Паблицинг, 2008. — 401 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. 1911 г.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.encyklopedia.narod.ru/bios/nauka/schumpeter/schumpeter.html>.

ЖУПАНОВА КРИСТИНА ГЕОРГИЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры политических теорий

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОНТРТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЕС

Серия недавних террористических атак, совершенных на территории ЕС, с новой силой привлекли внимание общественности к уязвимости открытой европейской демократии. Это оголило существующие проблемы в нынешней контртеррористической политике ЕС. До этого момента граждане ЕС не встречались с подобным родом террористических вызовов.

Все эти террористические атаки совершались с коротким интервалом, и более того они были совершены разными методами, что создало проблему для их своевременного выявления службами безопасности. Более того методы, которые использовались для совершения туристических актов показывают варьативность выбранных объектов, а также разных исполнителей (субъектов), включая боевиков, которые

вернулись в ЕС, рожденных и воспитанных на территории ЕС экстремистов-джихадистов, и одиноких исполнителей [1, с. 60]. Все нападения были совершены с использованием разного оружия и взрывчатки. Текущая тенденция показала, то что для террористических актов возможно использование, как оружия бытовых предметов, например, кухонных ножей или грузовика, что упрощает для террористов совершение нападений, а для служб безопасности усложняет предотвращение данных преступлений.

Другой проблемой борьбы с терроризмом является, то что в настоящее время очень много стран-участниц ЕС принимают участие в разработке и реализации контртеррористической политики ЕС [6, с. 28-29]. Это создает ситуации, когда одни и те же задачи реализуются несколькими участниками, или решение одного органа перекрывается решением другого, что есть не эффективно. Отсутствие выраженного лидера создает проблемы координации политики, это особенно важно, когда речь идет о контртеррористических стратегиях, которые могут быть разработаны различными ведомствами ЕС.

Также не полезно для контртеррористической политики ЕС отсутствие ясности в отношении термина «внутренняя безопасность». Этот факт создает предпосылки для злоупотребления государствами-членами ЕС своей национальной компетенцией. Что противоречит общей убежденности, в том, что характер угрозы терроризма имеет трансграничный характер, в следствии чего действия только одного государства не могут решить комплексную проблему угрозы терроризма.

Быстро меняющееся окружение и разработка асимметричной контртеррористической стратегии требуют такой структуры политики, которая позволяет законодателям одновременно отвечать сегодняшним вызовам, и в то же время подготовиться к эволюции, которая произойдет в обществе, чтобы быть готовыми к вызовам завтрашнего дня. Смотря с позиций будущего, обеспечение контртеррористических мер на всех уровнях, и проведение исследований их эффективности, есть ключевые элементы в которые может вкладываться ЕС [5, с. 82-84].

Структура политики ЕС в том виде, в каком она организована в настоящий момент, не включает регулярное централизованное обновление мониторинга угроз, с которыми сталкиваются ЕС и его государства-члены, а также то, как эти оценки влияют на различные местные политики. Также исследования долгосрочных разработок (в пределах 5-10 лет) не являются текущим политическим инструментом ЕС. В частности, Европол, как и разведка ЕС совершают оценки угроз, но делают это отдельно друг от друга, а не сообща. К тому же недостаток регулярности этих исследований не дает возможности оценить наличие постоянно меняющихся угроз и возможности донести их до широкой публики вовремя [2, с. 562-564].

Структура контртеррористической политики ЕС значительно выиграет если цели и основополагающие положения будут раскрыты более

широко. А на деле ЕС искусственно «расширило сеть» борьбы с терроризмом, все более криминализовав подготовительные действия в контексте новой Директивы ЕС о противодействии терроризму. Что считается неэффективным в кругу экспертов по данной проблематике [4, с. 85-86].

Контртеррористические меры могут иметь более высокую легитимность и общую эффективность, если правозащитные организации будут участвовать в процессе разработки политики, а не критиковать их после реализации. Из-за риска причинения вреда правам человека, участие дополнительного участника оправдано. Это может быть достигнуто, например, посредством предоставления мандата существующей правозащитной организации, либо создание новой независимой.

Одной из основных проблем является очевидное отсутствие доверия между службами внутри государств-членов и между самими государствами, что сопровождается сложными правовыми границами, которые препятствуют эффективному обмену информацией. В частности, поддержать государствами-членами призыва создать единый центр обмена информацией на основе взаимодействия между правоохранительными сообществами и разведывательными службами в рамках единого пространства, создаст эффективный механизм для ответа угрозам международного терроризма.

При учете всех выше перечисленных пробелов в существующей контртеррористической политике ЕС приведет к улучшению и более эффективному функционированию данной политики.

Список использованной литературы:

1. Антипенко В. Ф. Конфліктологія у міжнародній антитерористичній правотворчості / В. Ф. Антипенко, А. В. Антипенко. — Одеса: Фенікс, 2014. — 414 с.
2. Базаркина Д. Ю. Коммуникация с целевыми аудиториями в антитеррористических структурах России и ЕС: Попытка анализа // Страны БРИКС: стратегии развития и механизмы взаимодействия и сотрудничества в изменяющемся мире. Труды I Международной научно-практической конференции / отв. ред. Ю. С. Пивоваров. М.: ИНИОН РАН, 2016. — С. 562–564.
3. Василичин О. В. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом / О. В. Василичин, Б. Д. Леонов // Державна політика у сфері протидії тероризму: збірник матеріалів Інтернет-конференції. — К., 2015. — С. 26–29.
4. Кучерук М. М. Протидія тероризму в рамках сучасного міжнародного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 “Міжнародне право” / М. М. Кучерук; Інститут законодавства Верховної ради України. — К., 2017. — 20 с.
5. Рижов І. Щодо потреби в актуалізації стратегії протидії тероризму / І. Рижов // Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір: зб. мат-лів «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. — К.: НІСД, 2012. — С. 81–86.

6. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». — Харків, 2015. — 40 с.

ЄМЕЛЬЯНОВА ГАННА ІВАНІВНА

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
спеціаліст Центру лідерства

**ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

У виробленні ефективної молодіжної політики важливу роль відіграє з'ясування суті та змісту процесів життєвого самовизначення молоді людини. Можна виділити соціальне, політичне, професійне та економічне самовизначення молодих людей. Масштабні трансформації основ життя українського суспільства викликали динамічні й глибокі зміни соціальних характеристик нового покоління, обумовили появу значних і багатопланових молодіжних проблем, що поглиблюються і детермінують зниження молодіжного потенціалу.

Значну роль у політичному житті відіграє студентська молодь зі своїми інтересами, пріоритетами і цінностями. Сучасне українське суспільство переживає період глибоких реформ у всіх сферах буття, намагається встати на шлях цивілізованого розвитку, створити підвалини ринкової економіки, сформувати громадянське суспільство і правову державу. У реалізації названих завдань виняткова роль належить молоді, що обумовлено цілим рядом чинників [1, с. 7].

Проблема політичної участі в сучасних умовах перебуває під пильною увагою досить широкого кола дослідників. До причин, що обумовили особливий інтерес до даної проблеми варто віднести: переоцінку методологічних орієнтирів, що дозволила відійти від класового підходу й розглянути проблему більш широко, із залученням не тільки вітчизняних, але й закордонних джерел; становлення демократичних начал у суспільстві, виявлення політичних інтересів різних партій, соціальних груп; необхідність активізації населення й, зокрема молоді, у політичному житті України; криза довіри до владних структур і інших політичних інститутів; тенденції абсентеїзму, відчуження і нігілістичної поведінки [1, с. 8].

Щодо формування правильної мотивації у молоді щодо участі в політичному житті країни та визначення в себе лідерських якостей в Україні працюють різноманітні лідерські школи, відбуваються тренінги тощо.

Наприклад, AIESEC – це міжнародна платформа для молоді, платформа, що дозволяє відкрити і розвинути свій лідерський потенціал. AIESEC був заснований у 1948 році студентами з 7 країн Європи для налагодження міжкультурних зв'язків у повоєнний період. Організація сьогодні об'єднує 126 країн та територій. Головний офіс знаходиться у Роттердамі, Нідерланди.

Також, діє Перша Українська Академія Політики. В рамках школи і різноманітні курси, зокрема, курс «Школа державної політики та міського управління». Школа державної політики та міського управління це інноваційна освітня платформа з акцентом на державну політику та менеджмент у місцевому самоврядуванні, трансформування фахівців середньої ланки в лідерів, залучення у відповідні сфери діяльності, шляхом оснащення новими знаннями, баченням та глобальною перспективою. Метою школи є формування кадрового резерву з числа найбільш підготовлених учасників для подальшого висування на державну та суспільно-політичну роботу; відточення лідерських якостей, побудова успішних комунікацій і навичок конкурентоспроможності; активна участь у розробці суспільно-політичних проєктів; створення банку ідей та ініціатив по вирішенню актуальних соціально-економічних та суспільно-політичних проблем країни. Головна місія школи – сприяти розвитку молодіжного політичного лідерства через реалізацію соціально-значущих проблем суспільства.

Щоб забезпечити реальну участь молоді в суспільному житті регіонів, потрібно впроваджувати такі механізми, як: розвиток молодіжних засобів масової комунікації; · надання необхідних знань з питань участі молоді в житті регіону; · залучення молоді до участі в асоціаціях, форумах тощо; · підтримка волонтерського руху; · проведення громадських слухань з молодіжних проблем; · впровадження взаємодії молодіжних організацій та органів місцевого самоврядування на договірній, плановій і довгостроковій основі; · визначення єдиних і відкритих умов участі молодіжних організацій у реалізації проєктів, що здійснюються органами місцевого самоврядування. [2, с. 259-260].

Таким чином, можна говорити про те, що заходи, які сьогодні відбуваються в Україні повинні сприяти розвитку молодіжного лідерства. Подальша робота у цьому напрямку надасть змогу розкрити, пізнати, а також зрозуміти проблеми молодіжного лідерства, які перешкоджають продуктивному розвитку молодого покоління соціально-політичних діячів. Перспективи подальших досліджень вбачаються у необхідності поглиблення вивчення самовизначення молоді щодо участі в політичному процесі та бажанні бути політичними лідерами в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства. Сучасна Українська держава нині розвивається шляхом здобуття справжніх цінностей людства, що нагромаджувалися тисячоліттями всім цивілізованим світом. Важливим завданням на цьому шляху є

розбудова демократичної, правової, соціальної незалежної держави, інтеграція її у світове співтовариство, формування суспільства, в якому існує верховенство не держави, а передусім людини. Реформи та зміни в усіх ланках суспільного життя актуалізують розробку суспільно-політичних проблем і, зокрема, проблеми вдосконалення взаємовідносин держави і молоді.

Список використаної літератури:

1. Безклетний С. Політична участь молоді та студентів як предмет політологічного аналізу // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 3'2007, с. 7-13.
2. Кияшко Л. О. Психологічні проблеми політичної активності сучасної української молоді / Л. О. Кияшко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : Зб. наук. праць Інституту соціальної та політичної АПН України. – К., 2009. – Вип. 23(26). – С. 252–261.

СЕКЦІЯ 5.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

АФАНАСЬЄВА МАР'ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, доцент

КАТЕГОРІЯ «ПРАВОВІ ЗАСОБИ» У ВИБОРЧОМУ ПРАВІ

Функцію універсального «будівельного матеріалу» з якого вибудовується система прававиконують правові засоби. Зазначений феномен детально досліджував А. Малько, який відносить до правових засобів правові явища, що виражаються в установленнях (інструментах) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей. Правові інструменти, на думку автора, це закріплені в законодавстві відомості, статичні моделі, які у процесі їхнього використання потенційно можуть привести до досягнення поставлених цілей. Вони об'єктивуються в юридичних фактах, суб'єктивних правах, юридичних обов'язках, заборонах, заохоченнях, покараннях тощо. Правові технології, пов'язані з використанням правових інструментів, здійсненням діяльності, спрямованої на досягнення соціально значущої мети та одержання потрібного ефекту; мають динамічний характер, мають прояв у поведінці суб'єкта з реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [1].

У цілому підтримуючи думку А. Малько про те, що отримати результат діяльності за допомогою лише субстанціональних явищ (інструментів), які автоматично не приводять до необхідного ефекту, неможливо, і потрібні також активні зусилля, пов'язані з використанням визначених законодавством інструментів, не можна погодитися з розумінням правової технології лише як діяння (діяльності), що має динамічний характер та має прояв в актах реалізації прав та обов'язків осіб. У такому трактуванні правова технологія фактично ототожнюється з процесом, що позбавляє її самостійного наукового значення.

Як уявляється, «правова технологія» — це не просто «...вся юридична діяльність, якщо її брати крізь призму актів реалізації права та обов'язків...» [1], технологія дає відповідь на запитання «як», «яким

чином» діє суб'єкт, в який спосіб він впливає на об'єкт для досягнення визначеної мети. Тому варто погодитися з точкою зору Ж. Тощенка, який, досліджуючи феномен соціальної технології, звертає увагу на те, що вона має дві форми: як проект, що містить процедури та операції; і як сама діяльність, що побудована відповідно до цього проекту [2, с. 345]. Видається, що такий дуалістичний підхід обґрунтовано може бути застосований і до правових технологій, які являють собою, передусім, законодавчо закріплену систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених правових інструментів, цілеспрямованого впливу на суспільні відносини, а вже потім діяльність із їх втілення у практику. Правова технологія передбачає законодавче закріплення такої сукупності правових інструментів, яка раціоналізує, оптимізує діяльність, включаючи до неї лише ті інструменти, які є найбільш ефективними у досягненні поставленої мети і є запорукою якості правового результату. Різна сукупність правових інструментів та їх послідовність веде до різних правових наслідків.

Взагалі, слід зазначити, що останнім часом категорія «технологія» отримала майже універсальне методологічне значення і активно використовується не тільки у виробничих сферах людської діяльності, але і в гуманітарних (філософії, соціології, психології, політології, педагогіці тощо) [3, с. 25]. В юридичній галузі це поняття застосовується подекуди доволіно, під ним розуміються різні правові явища без визначення змістових меж. Така ситуація потребує наукового втручання та виправлення шляхом аналізу правової природи цієї категорії.

Щодо вихідних теоретико-методологічних підходів до розуміння правової технології слід зазначити, що це інструментальний спосіб досягнення цілей, сутність якого полягає у постадійному здійсненні діяльності; технологічні прийоми, операції, стадії розробляються прогнозовано, на основі наукових знань у поєднанні із цілеспрямованими інтенціями суб'єктів; при розробці враховується специфіка галузі, в якій здійснюється діяльність. Слід погодитися з М. Данакінім щодо того, що «технологічний ефект» діяльності досягається внаслідок: розчленовування діяльності на операції, необхідні та достатні для її ефективного здійснення, виключення тим самим «порожніх» дій; чіткого розподілу операцій між виконавцями та виключення «незабезпечених» операцій, функцій; координації дій виконавців і виключення або «мінімізації» можливих збоїв; алгоритмізації діяльності та економії ресурсів за рахунок скорочення часу на пошуки та вибір варіантів тощо [4, с. 34]. Стосовно виборчого права правові технології надають йому ознак раціоналізму, прагматизму, процесуальної економічності, ефективності.

Для виборчого законодавства важливим є визначити, за допомогою яких правових засобів може бути досягнуто поставлених цілей, де і в якому порядку їх потрібно використовувати у практичній діяльності для оптимального вирішення політико-правових завдань та досягнення соціально значущих результатів. У такому контексті правові засоби

(інструменти та технології) визначають функціональну, прикладну сторону виборчого права.

Розробники виборчого законодавства мають визначити з усього наявного арсеналу правових засобів найбільш адекватної, оптимальної сукупності необхідних та достатніх для ефективного функціонування виборчої системи та виборчого процесу правових інструментів та технологічних схем. У межах цієї складової визначається конкретна програма дій, що у заданих параметрах намічає певні засоби досягнення поставленої мети за наявності обмежень, які мають аксіологічний та телеологічний характер.

Питання обрання правових засобів є вирішальним у забезпеченні ефективності виборчого права, оскільки вірно обрані та перевірені практикою правові засоби є запорукою дієвості виборчого законодавства. Адекватні конституційним цінностям та цілям правові інструменти та технології покликані посилити позитивну дію законодавства та мінімізувати негативні наслідки, інакше дія непереборних факторів буде більш інтенсивною, ніж правових засобів, і відповідно результати будуть не такими, як прогнозувалося.

Слід сказати, що мова йде про конституційно-правове визначення змістовно-сутнісних характеристик виборчої системи та ефективних технологій виборчого процесу, які здатні забезпечити досягнення поставлених цілей. Перш за все це такі конституційно-правові технології виборчої системи, як балотування кандидатів на виборну посаду, голосування виборців, підрахунок голосів та встановлення результатів виборів уповноваженими органами, а також суб'єктна, часова та територіальна складові виборчого процесу, оскільки вони мають потенції впливати на політико-правовий результат виборів, визначати переможців та тих, хто програв.

Список використаної літератури:

1. Малько А.В. Правовые средства как общетеоретическая проблема [Електронний ресурс] / А.В. Малько // Правоведение. — 1999. — № 2. — С. 4–16. — Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=149040>
2. Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс : учеб. пособ. для студ. вузов / Ж.Т. Тощенко ; [2-е изд. доп. и перераб.] — М. : Прометей : Юрайт, 2001. — 511 с.
3. Бахвалов С.В. Законодательная технология : некоторые проблемы теории и методологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» [Електронний ресурс] / С.В. Бахвалов. — Нижний Новгород, 2006. — 28 с. — Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/zakonodatelnaya-tekhnologiya-nekotorye-problemy-teorii-i-metodologii>
4. Данакин Н.С. Конфликты и технологии их предупреждения / Н.С. Данакин, Л.Я. Дятченко, В.И. Сперанский. — Белгород : Центр социальных технологий, 1995. — 317 с.

БАЛЬЦІЙ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Курс на європейську інтеграцію визначено пріоритетним напрямом державної політики України. Становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні безумовно супроводжується повномасштабною адміністративною реформою, однією з головних цілей якої є децентралізація державної влади та деконцентрація владних повноважень, зміцнення організаційної, правової та фінансово-економічної самостійності місцевого самоврядування. Дуже важливим є процес формування дієздатних територіальних громад та забезпечення їх необхідними матеріальними і фінансовими ресурсами. І відповідно, в багатьох аспектах подальший розвиток місцевої та регіональної демократії, буде залежати від обраного пріоритетного курсу інтеграції України до євроатлантичних структур.

Рада Європи вважає демократичне місцеве управління запорукою демократичного устрою держави.

Україна, з метою дотримання статті 3 Статуту Ради Європи, взяла на себе низку зобов'язань, внесених до Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995), зокрема щодо розвитку місцевої та регіональної демократії [1, с. 305].

Правовою основою для дослідження євроінтеграційних процесів є передусім документи Ради Європи та її органів. Центральне місце серед них займає Європейська хартія місцевого самоврядування. Крім того, органами Ради Європи були також розроблені «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», «Європейська конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні», «Європейська хартія участі молоді в муніципальному та регіональному житті», «Європейська хартія міст» та ін. Частина з цих документів була ратифікована в Україні.

15 липня 1997 року Верховна Рада України без застережень ратифікувала Європейську Хартію місцевого самоврядування (далі ЄХМС). Це означає, що Україна як держава-член Ради Європи взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень ЄХМС в повному обсязі, що запровадило новий вектор і поле для роботи на місцевому рівні по більш повному втіленню принципів ЄХМС там де це є можливим в рамках української моделі місцевого самоврядування, особливо в частині реалізації більшості положень чинного національного законодав-

ства у повсякденній практиці територіальних громад, як первинних суб'єктів місцевого самоврядування України.

Черговий етап активізації демократизації суспільно-політичного життя в Україні розпочав з 2014 року і продовжується зараз, і він апріорі актуалізує надії на проведення системних реформ, до нас поступово проникає позитивний досвід європейських країн, який вказує на необхідність якісного перегляду самої сутності управлінського процесу на державному рівні і неминуче призводить до позитивних змін у системі місцевого самоврядування України.

Важливим аспектом євроінтеграційного процесу стало також співробітництво України з Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія), що є сталою й ефективною формою використання науково-експертного потенціалу Ради Європи з метою удосконалення національного законодавства у відповідності до європейських стандартів [2].

Крім того, важливими в контексті підтримки Ради Європи в Україні були та є різноманітні програми. Одним з таких проєктів щодо подальшого розвитку місцевої демократії була Програма Ради Європи «Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні»[3], яка реалізувалася Центром експертизи реформ місцевого самоврядування Генерального директорату з питань демократії – II Генерального секретаріату Ради Європи за фінансової підтримки Урядів Швейцарської Конфедерації та Королівства Данія і справила значну роль на розвиток місцевого самоврядування в областях, в яких вона була впроваджена. Метою цієї програми було створення сильної та ефективної системи місцевого самоврядування, вдосконалення законодавчої бази місцевої демократії в Україні, зміцнення правових та фінансових засад розвитку місцевого самоврядування та децентралізації влади відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, європейських стандартів та цілей плану Ради Європи для України.

Основна діяльність партнерів програми та спільних інституцій Ради Європи та України зосереджувалася навколо покращення якості місцевого самоврядування через застосування механізмів, запропонованих Стратегією інновацій і доброго врядування на місцевому рівні; вдосконалення стандартів громадської етики та механізми боротьби з корупцією через запровадження Програми стандартів публічної етики; запровадження моделі покращення ефективності управління в окремих сферах надання публічних послуг; проведення конкурсів обміну кращими практиками для виявлення, відзначення та поширення добрих практик місцевого самоврядування і корисних ініціатив; застосування процесу оцінювання системи місцевих фінансів для визначення проблемних сфер і розробки плану дій щодо їх покращення; розвиток інституційного лідерства та лідерських якостей керівників через впровадження Академії Лідерства.

Зараз існують два різних погляди на розвиток місцевого самоврядування України в контексті євроінтеграційних процесів. Перший полягає в укрупненні адміністративних одиниць базового рівня задля підвищення економічної спроможності і надання тої самої «реальної здатності територіальної громади вирішувати питання місцевого значення». Так, Т. Паутова зробила розрахунки, щодо укрупнення і пропонує взяти за основу об'єднання громад такий перелік критеріїв: визначення оптимальної чисельності населення, враховуючи чисельність працездатного, його приріст, показники зайнятості, міграції тощо; забезпечення економічної пропорційності в об'єднанні між економічно розвиненими та депресивними населеними пунктами; визначення соціально-економічного та культурного центру; «визначення кордонів об'єднання за принципом нерозривності меж існуючих областей, територій населених пунктів, об'єктів промисловості» [4, с. 9].

Окрім того, укрупнення може призвести до: посилення безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні, субсидіарності, становлення самоврядування на регіональному рівні, надання територіальним громадам статусу юридичної особи та податкової самостійності.

Другий шлях розвитку базується на сприйнятті трансформації сталих моделей місцевого самоврядування, що є характерним для постсоціалістичних країн. Перебудови можуть бути як кардинальними (наприклад Латвія, Литва Естонія) так і поступовими, на початковому етапі навіть із збереженням старих вже існуючих моделей місцевого самоврядування (Польща).

Отже, ефективність адаптації нашого місцевого самоврядування до європейських процесів залежить від рівня усвідомленості урядом сутності західноєвропейських систем, інститутів і законодавства, від того, наскільки гармонійно налагодженими є стосунки всередині держави та із зарубіжними партнерами, наскільки добре інвестованими є кадри у підготовці та перепідготовці адже саме на них лягає основний тягар здійснення структурних та адміністративних змін.

Опираючись на досвід інших європейських країн, треба як найшвидше робити кроки, які прискорять розвиток місцевого самоврядування під час євроінтеграційних процесів. Насамперед це: впровадження на всіх рівнях нової європейської політики щодо взаємодії між законодавчими та виконавчими структурами, між центральним Урядом та місцевими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, між урядовими та неурядовими організаціями; розробити чіткі механізми й процедури їх співпраці; встановити постійний інформаційний обмін щодо плану дій та погодження відповідних координаційних механізмів між центральними органами виконавчої влади та органами управління на місцях; запровадити громадський діалог-співпрацю органів місцевого самоврядування щодо дієвого розвитку територіальних громад; надати територіальній громаді та органам місцевого самоврядування більш самостійності у вирішенні питань місцевого значення.

Список використаної літератури:

1. Правові інструменти Ради Європи з питань місцевого і регіонального розвитку та проблеми їх імплементації в Україні / Під ред. В.В.Толкованова, — Київ: Центр досліджень питань місцевого і регіонального розвитку та сприяння адміністративній реформі, 2007. — 349 с.
2. Співробітництво між Україною та Радою Європи : інформ.-довідкові матеріали Представництва України при Раді Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation>.
3. Річний звіт щодо впровадження Програми посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування у 2013 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.slg-coe.org.ua/category/reports/>.
4. Паутова Т. О. Забезпечення розвитку місцевого самоврядування шляхом проведення адміністративно-територіальної реформи [Текст]: автореф. дис...канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 / Т. О. Паутова. — Донецьк, 2011. —21 с.

ВІТКОВА ВАЛЕНТИНА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Доступ до інформації є одним із найважливіших прав людини і громадянина. Якщо замислитись, то реалізація особистих, політичних, соціальних, економічних, культурних (духовних), екологічних та ін. прав прямо залежить від одного єдиного права — права доступу людини до інформації.

В Україні право на доступ до інформації гарантується ст. 34 Конституції України, міжнародними актами (передусім, Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод(1950 р.) (далі — Конвенція), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 р.), національним законодавством (Законами України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації» тощо).

Слід відзначити, що у чинному законодавстві України не міститься поняття права доступу до інформації. Якщо проаналізувати роз'яснення Міністерства юстиції з відповідного питання [1], то можна дійти висновку, що це право ототожнюється із правом на інформацію.

Згідно із Законом України «Про інформацію», інформація — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2]. Відповідно,

право на доступ до інформації слід розуміти як закріплену у законодавстві можливість отримувати будь-які відомості та/або дані на матеріальних носіях або в електронному вигляді. В цьому контексті право на доступ до інформації є вужчим ніж право на інформацію, сутність якого полягає у можливості вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір.

Право на доступ до інформації неодноразово було у фокусі Європейського суду з прав людини у зв'язку із розглядом скарг на порушення ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Переважає більшість справ, розглянутих Європейським судом з прав людини за ст. 10-1 Конвенції, стосується Туреччини (~18%), Угорщини (~12%), Швейцарії (~6%), Австрії (~6%), Великобританії (~6%), Молдови (~6%), Швеції (~6%), Нідерландів (~6%).

Суб'єктами звернення до Європейського суду з прав людини за порушення ст. 10 Конвенції є у переважній більшості випадків фізичні особи (~70%). Інформацію, до якої заявники не отримали доступу, можна класифікувати на:

1) інформацію, доступ до якої не отримали особи, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі: а) інформація, що розміщена у мережі Інтернет (*Kalda v. Estonia*), б) друкованому виданні (*Mesut Yurtsever and Others v. Turkey*);

2) інформацію, яку не отримали дослідники під час проведення досліджень: а) статистичні дані за окремими показниками (*Bubon v. Russia*); б) історичні дані (*Kenedi v. Hungary*);

3) інформацію про себе: а) медичні документи і звіти (*Roche v. United Kingdom*); б) стосовно результатів перевірки, згідно яких заявнику відмовили у працевлаштуванні (*Leander v. Sweden*);

4) інформація, що стосується поводження з безпритульними тваринами (*Guseva v. Bulgaria*);

5) інформація публічного характеру (*Romiiianu v. Romania*).

У справі *Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden* заявники скаржилися на перешкоджання доступу до інформації через вимогу демонтувати супутникову антену, що дозволяла переглядати телевізійні програми із країни їх походження. ЄСПЛ було відзначено, що «новини, висвітлені в іноземних газетах і радіопрограмах, ніяким чином не змогли замінити інформації, доступної завдяки телебаченню».

На основі вивчення справ, можна виділити окремі принципів положення, які містяться у рішеннях Європейського суду з прав людини із питання права на доступ до інформації:

По-перше, щодо заяв осіб, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі ЄСПЛ відмічав, що тримання під вартою неминує тягнє за собою обмеження спілкування із зовнішнім світом, включаючи

можливості для отримання інформації. Статтю 10 Конвенції не можна трактувати як таку, що накладає загальні зобов'язання надавати ув'язненим доступ до інтернету або визначеним інтернет-сайтам.

По-друге, свобода отримувати інформацію, по суті своїй забороняє Уряду чинити особі перешкоди в отриманні відомостей, які інші особи бажали або ж могли б побажати повідомити їй. Така свобода не може розумітися, як позитивне зобов'язання держави збирати і поширювати інформацію за власною ініціативою.

По-третє, при вирішенні питання щодо наявності відмови у наданні інформації, втручання у свободу отримувати і поширювати інформацію, важливим критерієм є «готовність і доступність» такої інформації. Це означає, що якщо інформація не існує у тому вигляді і формі, яку запитує заявник, то відмова у наданні такої інформації не становить собою порушення права людини на доступ до інформації.

Список використаної літератури:

1. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи : Роз'яснення Міністерства юстиції в Україні від 03.05.2012 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII2012 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
3. European Court of Human Rights : Офіційний інтернет-сайт [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://hudoc.echr.coe.int>.

ВОЛКОВА ДАР'Я ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

СТАНДАРТИ ЄС ТА РАДИ ЄВРОПІ ПРО ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Варто зазначити, що слід відрізнити європейські стандарти про громадські організації від відповідних стандартів ЄС.

Іноки європейськими стандартами іменують норми права ЄС. Однак це навряд чи є вірним, коли йдеться про національне законодавство про громадські організації — Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу не передбачає адаптаційних заходів щодо конституційного законодавства про громадські організації. Відповідно до Загальнодержавної програми

адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, «адаптація законодавства – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*» [1].

У Законі, яким ця Загальнодержавна програма затверджена, йдеться про те, що така адаптація є планомірним процесом, який включає декілька послідовних етапів, на кожному з яких повинен досягатися певний ступінь відповідності законодавства України до *acquis* Європейського Союзу. У самому Законі конкретизовано тільки перший етап цієї програми, який, однак, не охоплює конституційного законодавства України про громадські організації, – протягом цього етапу пріоритетними сферами є митне право; законодавство про компанії; банківське право; бухгалтерський облік компаній; податки, включаючи непрямі; інтелектуальна власність; охорона праці; фінансові послуги (у т. ч. послуги в системі накопичувального пенсійного забезпечення); правила конкуренції; державні закупівлі; охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин; довкілля; захист прав споживачів; технічні правила і стандарти; енергетика, включаючи ядерну; транспорт.

З урахуванням проведеного аналізу документів європейських міжнародних організацій про громадські організації, а також зв'язку між європейськими стандартами прав людини та європейськими стандартами про громадські організації (адже європейські стандарти про громадські організації є похідними від європейських стандартів прав людини), слід зазначити, що європейські стандарти про громадські організації – це прийняті органами Ради Європи документи обов'язкового або рекомендаційного характеру, що стосуються як безпосередньо права на об'єднання в громадські організації, так і механізму та гарантій його реалізації. Найважливішими європейськими стандартами про громадські організації, положення яких доцільно враховувати при подальшому вдосконаленні поточних законів України про громадські організації, є Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі 2007 р. № СМ/Rec(2007)14 і Фундаментальні принципи статусу неурядових організацій в Європі 2002 р. Вони мають рекомендаційний характер.

Відповідно до ст. 9 Конституції, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

На думку Д. С. Терлецького, «найбільш прийнятною концепцією реалізації норм міжнародного права всередині країни як в аспекті повноти і адекватності реалізації міжнародно-правових зобов'язань, так і в аспекті відповідності відстоюваному варіанту співвідношення міжнародного і національного права, який підкреслює їх взаємний вплив, виступає концепція національної імплементації норм міжнародного

права» [2, с. 195]. Імплементация може передбачати такі види зближення законодавства, як уніфікація та гармонізація законодавства.

О. Г. Турченко 2008 р. зазначила, що «в нормативних актах України та міжнародного права щодо процесів правової інтеграції законодавств застосовується декілька термінів: «зближення», «гармонізація», «уніфікація», «адаптація». При цьому як нормативно-правові акти України, так і міжнародні акти, що застосовують ці поняття, не містять жодного їх правового визначення» [3]. Проте з її висновком у частині нормативно-правових актів Україні навряд чи можна погодитись, враховуючи процитовану вище Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Щоправда, це визначення дуже поверхове, і з нього не зрозуміло точно, що саме мається на увазі під «приведенням у відповідність» (узгодження з метою відсутності суперечностей (гармонізація) чи досягнення повної ідентичності змісту (уніфікація).

Слід зазначити, що найчастіше поняття «уніфікація» по відношенню до національного законодавства та європейських стандартів означає приведення у повну відповідність норм на національному рівні. У частині конституційного законодавства України про громадські організації слід рекомендувати уніфікацію відповідної термінології. Поняття «гармонізація» по відношенню до національного законодавства та європейських стандартів застосовується у широкому та у вузькому значенні. Більш поширеним є його застосування у широкому значенні, як наближення національного законодавства у відповідній сфері до європейських стандартів. Наразі процес гармонізації конституційного законодавства України про громадські організації з європейськими стандартами розпочато, але ще не завершено. Перспективи подальших творчих розвідок у цьому напрямі полягають у тому, щоб проаналізувати усі елементи конституційного права на об'єднання в громадські організації задля виявлення їхньої відповідності європейським стандартам, та формулювання відповідних пропозицій на підставі проведеного дослідження (наприклад, дивись [4; 5]).

Список використаної літератури:

1. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : затверджена Законом України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
2. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : Монографія / Д. С. Терлецький. — Одеса : Фенікс, 2009. — 232 с.
3. Турченко О. Г. Правове регулювання державних закупівель товарів, робіт та послуг Європейського Союзу (зближення законодавства України з правом ЄС) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 — міжнародне право / О. Г. Турченко. — К., 2008. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

4. Мішина Н.В. Гармонізація законодавства України з правовими позиціями Європейського Суду з прав людини (на матеріалах законодавства про громадські організації) / Н. В. Мішина // Правничий часопис Донецького університету. — 2011. — № 2. — С. 13-21.
5. Волкова Д.Є. Право на об'єднання в громадські організації в конституційних актах України ХХ століття / Д.Є.Волкова // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Право». — 2013. — Вип. 21. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 126-129.

ГРАБОВА ЯНІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПРИТУЛОК В УКРАЇНІ

Україна є країною-учасницею Конвенції 1951 р. та Протоколу 1967 р. Українська держава приєдналася до обох документів без застережень 10 січня 2002 р., а також є країною-учасницею майже усіх відповідних конвенцій про права людини, включаючи Європейську конвенцію про захист прав людини. Законодавство України, що регулює право особи на притулок, постійно змінювалося з метою приведення до міжнародних стандартів, а також вдалося створити діючий інституційний механізм надання шукачам притулку статусу біженців або особи, яка потребує додаткового захисту. Водночас, привертає увагу той факт, що у травні 2015 р. проблеми національних механізмів регулювання міграції та міжнародного захисту (притулку) в Україні було розкритиковано Європейською Комісією в рамках моніторингу виконання Україною вимог Плану дій з лібералізації візового режиму [1].

В Україні право на притулок передбачено у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Основного Закону. Так, ч. 2 ст. 26 Конституції 120 України передбачає, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. Примітно, що законодавство України взагалі не містить терміна «політичний притулок», натомість Конституція України у ст. 26 встановлює, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Тривалий час на розгляді у Верховній Раді України перебував проект Закону «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», уперше внесений до парламенту ще 2000 р. народними депутатами України Г.І. Удовенко, Р.П. Безсмертним та

С.М. Ларінім. 2002 р. цей проект було повторно внесено та зареєстровано за № 0992. Однак його розгляд не було завершено прийняттям і проект було відкликано 26 квітня 2006 р. Метою зазначеного проекту було встановлення правових механізмів реалізації ст. 26 Конституції України, а саме: визначення порядку надання притулку, відмови у наданні та припинення притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. Під поняттям «притулок» у проекті Закону пропонувалося визначити захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності підстав, зазначених у цьому Законі.

Відповідно до ст. 1 проекту «притулок в Україні може бути наданий іноземцям та особам без громадянства, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю і здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства або постійного проживання за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам ООН». Варто зазначити, що у визначенні притулку використовувався, але не визначався термін «держава походження». Залишалися відкритими питання, чи це та країна, в якій народилася особа, чи це держава, в якій відповідно до ст. 1 проекту особа мала громадянство, або, будучи особою без громадянства, постійно проживала в ній. Крім того, вбачається, що надто широко було сформульовано підстави для переслідувань, для захисту від яких могло бути надано притулок: «діяльність, спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй». Адже такі неконкретні, досить умовні та оціночні категорії, як «принципи демократії», дозволяють використовувати таке визначення або надто широко, або надто обмежено, залежно від політичної волі.

Проект також передбачав надання притулку не лише особам, які перебувають на території України, але й особам, які перебувають за її межами, шляхом звернення до дипломатичних чи консульських представництв. Ця пропозиція є неоднозначною. З одного боку, не обмежувалася можливість надання такого притулку особам, які перебували у країні (державі) походження. Крім того, в такому разі держава походження могла би вважати таке надання притулку втручанням до сфери її суверенітету або навіть його порушенням. Саме із цих причин у Конвенції 1951 р. «Про статус біженців» встановлено, що статус біженця надається особі, яка перебуває виключно поза межами держави походження. З іншого боку, це положення суперечить міжнародним зобов'язанням України, оскільки за своєю суттю є дипломатичним притулком. Договори універсального характеру виражають негативне ставлення до надання дипломатичного притулку. Однак, найсуттєвішим недоліком законопроекту видається занадто широке формулювання підстав надання притулку, яке не давало змоги зрозуміти, хто ж саме має право на такий захист. Адже формулювання: «переслідування, що

становлять загрозу їхньому життю і здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства або постійного проживання за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам ООН» є оціночним.

У Висновку щодо проекту Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», надісланому експертом Ради Європи А.І. Баршовою, сказано про необхідність встановлення зв'язку між Законом України «Про біженців» та проектом Закону «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» щодо всіх питань, включаючи бенефіціарів, процедури та органи влади. Оскільки цей зв'язок може бути досить складним, А.І. Баршова запропонувала авторам законопроекту розглянути інший варіант, зокрема, внести положення проекту до Закону України «Про біженців», запровадивши єдину процедуру замість двох паралельних [2, с. 9].

У свою чергу, Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців у коментарях до цього проекту зазначило, що необґрунтоване розмежування понять «надання притулку» та «надання статусу біженців» суперечить світовій практиці, згідно з якою надання притулку означає надання міжнародного захисту взагалі, що може бути синонімічним статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 р. та Протоколом 1967 р., або містити його разом з іншими додатковими формами захисту [3, с. 1, 3].

Проте, варто зазначити, що на момент прийняття Конституції України у 1996 р. діяла редакція Закону України «Про біженців» від 1993 р., яка не відповідала міжнародно-правовим стандартам, зокрема Конвенції про статус біженців ООН від 28 липня 1951 р., яку було ратифіковано лише у 2000 р. На той момент передбачення Конституцією повноваження Президента про надання притулку було дуже слушним, оскільки вітчизняне законодавство не передбачало інших можливостей надання захисту шукачам притулку, які не підпадали під визначення «біженця» за законом, однак мали право на такий захист згідно з міжнародним правом. Однак, вітчизняна практика пішла шляхом уніфікації української системи надання притулку у відповідності до міжнародних стандартів. Зокрема, 08 липня 2011 р. було прийнято новий нормативно правовий акт, який регулює надання притулку в Україні — Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Вбачається, що цей Закон гарантує реальну можливість особі реалізувати своє право на притулок в Україні, відповідає міжнародним стандартам.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що на теперішній час в Україні немає єдності щодо розуміння механізму реалізації Президентом України свого конституційного повноваження надавати особам притулок. До такої ситуації призвели, у першу чергу, прогалини законодавчого врегулювання цього механізму. З метою підвищення якості

захисту прав людини та приведення законодавства України до Європейських та універсальних стандартів у цій сфері необхідно внести зміни до Конституції України. Можливими є два шляхи: перший — прийняття відповідного закону, який визначив би, який саме вид притулку може надавати Президент України, або ж скасування цього конституційного повноваження взагалі.

Список використаної літератури:

1. Нелегали у таборі для біженців на Волині голодують через погані умови утримання [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://zaxid.net/nelegali_u_tabori_dlya_bizhentsiv_na_volini_goloduyut_cherez_pogani_umovi_utrimannya_n1348125 (дата звернення: 20.04.2018).
2. Баршова А. Висновок щодо Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», представленого Раді Європи на експертизу / А. Баршова. — Страсбург, 2003/ — 12 с.
3. Коментарі Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців щодо проекту Закону України про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. — Женева: Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, 2003. — 5 с.

КІСЛОВСЬКИЙ АНДРІЙ ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СТАТУТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІСТ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Надзвичайно важливим при розробці проектів статутів територіальних громад є приділити увагу кожній складовій частині цих документів. Це є важливим елементом правотворчості. Слід зазначити, що українські вчені стверджують: «правила правотворчої техніки можна розділити на три види:

1) правила, які стосуються змісту та структури нормативного акта...;
2) правила та прийоми викладу норм права (мова нормативних актів);

3) правила, які стосуються зовнішнього оформлення нормативних актів [1, с. 215].

Відповідно, з точки зору цих тез будуть аналізуватись питання у межах правил, які стосуються змісту та структури нормативного акту. Правила цієї групи характеризуються дослідниками так:

- «нормативно-правовий акт повинен мати достатньо визначений предмет регулювання і бути розрахованим на упорядкування однорід-

них суспільних відносин. Він має вирішувати всі питання, пов'язані з регулюванням цих відносин, таким чином, не повинно бути прогалин у законодавстві;

- нормативний акт за можливості не повинен містити виноски, винятки і т.ін. Вирішенню цих проблем сприяє певна структура нормативного акта, спрямована на побудову логічно послідовного викладу акта. Структура правового документа — це його внутрішня будова;

- будь який правовий документ містить, як правило, три частини: вступну, основну та заключну. Так, великі за розміром нормативні акти можуть складатися із загальної та особливої, вступної та постановляючої частин, преамбули, значення термінів і понять та змістовної частини» [1, с. 215].

При проектуванні структури статутів територіальних громад міст доцільно насамперед враховувати:

- належність статутів територіальних громад до числа кодифікованих нормативно-правових актів;

- важливість статуту для територіальної громади кожного міста, що з точки зору моделювання його структури означає необхідність зробити її максимально зрозумілою для пересічних членів територіальної громади міста.

Належність статутів територіальних громад, у тому числі територіальних громад міст, до числа кодифікованих нормативно-правових актів означає, що навряд чи можливо обмежитись структуруванням нормативного масиву статутів лише «розбивкою» на статті. Необхідно виокремлювати щонайменше розділи, у разі необхідності — також і підрозділи. З іншого боку, впровадження більш складної структури статутів територіальних громад міст, ніж триада «розділ — підрозділ — стаття», може утруднити ознайомлення з текстом цього нормативно-правового акту.

При цьому важливо зауважити, що для полегшення ознайомлення пересічних членів територіальної громади з текстом статуту територіальної громади міста, слід обов'язково надати не тільки номер, але й найменування кожному з елементів у ланцюжку «розділ — підрозділ — стаття». Особливо це стосується статей, адже наразі значна кількість статутів територіальних громад міст містять лише номери статей, але не їхні назви (Статут територіальної громади міста Хмельницького [2], Статут територіальної громади міста Черкаси [], інші). Позитивним прикладом може бути Статут територіальної громади міста Одеси [4].

Важливим елементом Статуту кожної територіальної громади міста є Преамбула. Традиційна відсутність у положень Преамбули нормативного характеру надає можливість викласти у ній ті історичні, культурні та інші особливості, які притаманні відповідному місту та враховуються при нормативно-правовій регламентації місцевого самоврядування у ньому.

Нарешті, важливою частиною статутів територіальних громад міст можуть стати додатки. З цієї точки зору своєрідним взірцем може слугувати Статут територіальної громади міста Харкова [5]. У якості додатків до нього долучені Положення «Про загальні збори громадян за місцем проживання в місті Харкові», Положення «Про місцеві ініціативи в місті Харкові», Положення «Про громадські слухання в місті Харкові». Варто зауважити, що кожне з цих Положень також містить додатки, є доволі ґрунтовним та не потребує подальшої конкретизації у рішеннях Харківської міської ради.

Не тільки Харківська міська рада, але й низка інших міських рад затвердили своїми рішеннями положення з такими самими або з аналогічними назвами. Але здебільшого вони існують як окремі нормативно-правові акти, не як невід'ємна частина статуту територіальної громади відповідного міста. Тобто, членом територіальної громади треба по-перше, знати про наявність таких актів, та по-друге, відшукати їхню актуальну версію.

А включення положень про різні форми місцевої демократії в якості додатків до статутів територіальних громад міст по-перше, підвищує якість статуту територіальної громади як кодифікованого акту, та по-друге, полегшує ознайомлення членів територіальної громади з тими формами безпосередньої демократії, до яких вони можуть вдаватися при реалізації свого конституційного права на участь в управлінні місцевими справами.

Список використаної літератури:

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. — К.: Ваіге, 2016. — 392 с.
2. Статут територіальної громади міста Хмельницького. URL: <http://www.khmelnytsky.com/index.php> (дата звернення: 12.04.2018).
3. Статут територіальної громади міста Черкаси. URL: http://chmr.gov.ua/_upload/Statut_2014.pdf (дата звернення: 12.04.2018).
4. Статут територіальної громади міста Одеси. URL: <http://omr.gov.ua/ua/acts/council/36244/> (дата звернення: 12.04.2018).
5. Статут територіальної громади міста Харкова. URL: <http://www.city.kharkov.ua/uk/dokumentyi/ustav-territorialnoj-gromadyi.html> (дата звернення: 12.04.2018).
6. Мішина Н.В. Конституційна регламентація місцевого самоврядування в Україні: сучасність та перспективи. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 67-72.

КОНСТАНКЕВИЧ ЮРІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ПРИ ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Концептуальний методологічний рівень конституційного права наразі знаходиться в межах певних невизначеностей щодо напрямів руху відповідної науки. Класичний підхід до розуміння конституційного права як виключно публічної галузі замінюється посткласичним, за яким межі царини цієї галузі сягають як приватних, так і публічних інтересів, знаходження між ними балансу, виникає розуміння «горизонтального ефекту» конституції, відшукання шляхів розвитку не тільки окремої галузі, але й побудова основ суспільства, що надає конституційному праву характеристик скоріше фундаментальної, з орієнтуванням на публічні інтереси, галузі права. Це стосується і того, що конституційне право не слід розглядати автономно від соціальних процесів, що відбуваються наразі, оскільки право повинно бути направлено на найбільш актуальні суспільні проблеми в міждисциплінарному переплетінні з іншими, щонайменше, гуманітарними науками.

Спроба поставити в центр або вивисити певну цінність, як то свобода, життя людини чи людська гідність, це намагання дійти конвенційного висновку, що суспільство готове захищати будь-якою ціною. Проте, вищевказана розпливчастість щодо розуміння головної цінності в науці конституційного права не дозволяє дійти згоди щодо необхідного напрямку руху. Бажання побудувати систему щодо захисту цінностей (у їх взаємодоповнюваності) побуджує шукати шляхи її утворення (системи, інструментів), що й пропонується нами через встановлення відповідних морально-етичних критеріїв до посадових осіб публічної влади при її формуванні. Проте, останні роки розвитку юриспруденції виносять на ціннісний рівень права не тільки уже звичні концепти чи категорії, а й пропонує серйозно поставитись до проблеми толерантності, що, до речі, свідчить про плюралізм цінностей з неможливістю виокремити головну із них. Тобто, з одного боку, толерантність постає в системі конституціоналізму на приблизно одному кшталті із справедливістю і свободою, з іншого боку, слід запропонувати розглянути відповідну категорію з точки зору встановлення морально-етичних критеріїв до посадових осіб публічної влади при її формуванні.

Напрацювання в царині загальнотеоретичної юриспруденції пропонують розглядати толерантність як правову цінність, зокрема, *«цінність громадянського суспільства та правової держави через свої ідеї єднання та взаєморозуміння, зближення та збереження культурної унікальності, уявлення про співіснування з іншим, про необхідність прийняття його*

та межі цього прийняття, про вимоги до дотримання прав іншого та дотримання іншим прав оточуючих» [1, с. 8]. К. Горобець з цього приводу зазначає, що «право, орієнтоване на права людини, так само як і толерантність, є можливими лише в культурі, яка несе в собі ідеї толерантності. І навпаки: толерантність можлива лише в тих спільнотах, де повага до прав людини є соціальною максимою, яку неможливо ставити під сумнів. В основі такої культури, де право і толерантність взаємно зумовлюють один одного, має лежати повага та іронія» [2, с. 105]. Отже, можемо виходити з того, що толерантність є до певної міри терпимістю до іншості, до відмінної ідентичності, що є необхідним у світі плюралізму ідей. Здебільшого, захист прав людини покладається перш за все на повагу до них і взаєморозуміння. З огляду на те, що публічна влада в кінцевому порядку є не просто юридичною фікцією, а зводиться до конкретних публічних особистостей, які такою ж мірою наділені власною ідентичністю, серед іншого, при прийнятті рішень, толерантність може відіграти надважливу роль і як моральна чеснота (критерій) і як категорія, що перебуває в процесі реальної юридизації.

Погляди професора М. Савчина сходяться на тому, що основними цінностями конституціоналізму є свобода, гідність людини, рівність, справедливість, толерантність, верховенство права; принцип толерантності впливає із системного тлумачення статей 11 та 15 Конституції України; конституційне оформлення таких правових принципів *reg se* виражає цілі державної політики у відносинах між різними соціальними спільнотами з метою досягнення загального блага [3, с. 22; 158-159]. Отже, складається відповідна схема, за якої толерантність виступає як конституційна цінність, але водночас може бути відповідним моральним критерієм, якого слід дотримуватись при формуванні публічної влади. Відтак, слід сутнісно співставити, чи обидва варіанти є взаємодоповнюваними, чи навпаки виключають одне одного.

Слід зазначити, що конституційні цінності за своїм змістом призначені, зокрема, для формування такого системного державного апарату, який матиме можливість здійснити їх охорону. Толерантність як цінність з боку публічної влади може бути захищена лише завдяки толерантній владі. І це має стосунок, як до законодавчої влади, так і для інших гілок та місцевого самоврядування. Практика, наприклад, сучасного британського парламентаризму показує, що в її основу покладено, в тому числі, взаємоповагу і толерантність [4, с. 3]. Розвиток сучасного муніципалізму покликаний забезпечити міжкультурний підхід, терпимість та повагу до прав людини в контексті інтеркультурної комунікації в межах однієї територіальної громади, на що муніципальна влада повинна бути спрямована. Судова влада же, безпосередньо пов'язана не тільки із вирішенням конкретних спорів, але й із прийняттям відповідних правових позицій щодо поваги до прав людини. В цьому контексті слушною видається думка Б. Бергера, що риторика толерантності — це відчутна культурна сила права [5, р. 248].

Отже, конституційне право на сьогодні не може не зважати на той факт, що толерантність, яка здебільшого розглядалась як моральна чеснота, набуває юридичного значення. Ба більше, толерантність про-сувається на ціннісний конституційний рівень, а відтак з'являються методологічні завдання адекватної інтерпретації цього правового явища з тієї точки зору, наскільки толерантність просочується як в приватно-правову, так і в публічну царини. В цьому контексті слід зазначати, що толерантність може виступати відповідним морально-етичним критерієм щодо посадових осіб при формуванні органів публічної влади. Саме толерантність забезпечує взаєморозуміння і терпимість до різноманіття, повагу до прав людини, що є необхідною складовою роботи публічної влади, здійснюють яку посадові особи відповідних органів.

Список використаної літератури:

1. Галицький І. В. Толерантність у правовому житті сучасного суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / І. В. Галицький; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». — Одеса, 2011. — 17 с.
2. Горобець К. Чи є толерантність правовою цінністю? // Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри / упоряд. О. Петришин, Д. Вовк, О. Уварова. — Харків : Юрайт, 2016. — С. 99-110.
3. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. — Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. — 372 с.
4. Бруслик О. Ю. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О. Ю. Бруслик ; кер. роботи С. Г. Серьогіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2017. — 233 с.
5. Berger, Benjamin L. The Cultural Limits of Legal Tolerance. // Canadian Journal of Law and Jurisprudence. Vol. 21. № 2. 2008. P. 245-277.

КОРНИЕНКО ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры конституционного права

РЕФОРМА ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ

Любая правовая реформа, в том числе и реформа избирательного законодательства, должна начинаться с ответа на вопрос: какие проблемы мы хотим устранить и каких целей достигнуть. Говоря о проблемах избирательного законодательства остановимся на некоторых из них.

Нестабильность и политизированность. К сожалению чрезмерная политизированность — это следствие низкой политико-правовой культуры

народных депутатов, их желание использовать законодательный процесс в субъективных политических целях, для увеличения представительства своих политических сил в органах власти. Зачастую нормы законов о выборах проектируются под конкретную электоральную ситуацию, именно поэтому они и изменяются каждый раз накануне выборов. И что характерно, изменения касаются принципиальных, скажем так политически чувствительных аспектов: избирательная система, процедура формирования избирательных комиссий, территориальная организация выборов, субъектный состав. Все те аспекты, которые по европейским стандартам избирательного права не следует менять менее чем за год до выборов, поскольку это приведет к потере доверия к закону.

Какие механизмы могут помочь решить эту ситуацию? Закрепление указанных выше политических важных положений на конституционном уровне, что позволило бы избежать нестабильности, плюс для изменения этих положений необходимо голосование квалифицированным большинством, что требует согласования позиций с парламентской оппозицией.

Кроме того, это важным представляется участие в разработке проекта закона о выборах не только политиков, но и всех адресатов данного правового акта, субъектов и участников избирательного процесса: представителей общественных организаций, Центральной избирательной комиссии, правоохранительных органов, органов местного самоуправления, ученых. Это даст возможность минимизировать политическую составляющую.

Детализация и некодифицированность. Законы о выборах все более и более становятся похожими на инструкции по применению, такая зарегулированность приводит к обратному эффекту: появлению коллизий, к нарушениям и злоупотреблениям в ходе выборов. Избирательное законодательство должно быть четким, простым и понятным для субъектов избирательного процесса.

Единство и непротиворечивость норм избирательного законодательства отчасти мог бы обеспечить Избирательный кодекс Украины, в том случае конечно, если он принимается с целью унификации и повышения качества законодательства. Однако идея принятия кодекса остается нереализованной вот уже более десяти лет, несмотря на рекомендации Совета Европы, Венецианской комиссии и других международных организаций. Какие механизмы могут помочь решить эту ситуацию? Необходима политическая воля народных депутатов, представляющих коалиционное большинство.

Отвечая на вопрос о целях реформы избирательного законодательства, анализируем некоторые из них.

Внедрение избирательной системы, обеспечивающей прямую демократию и развитие партийной системы. Парламентские выборы – пропорциональная избирательная система с открытыми региональными списками, которая позволяет совместить позитивные стороны пропор-

циональной и мажоритарной систем. С одной стороны, сохраняется партийная структурированность парламента, с другой персонализация депутата от округа, что представляется важным для избирателей. Территориальная организация парламентских выборов в таком случае приведет к увеличению размера избирательного округа, что усложнило бы подкуп избирателей и сделала бы эту «процедуру» нерентабельной.

Относительно местных выборов следует отметить, что мажоритарная избирательная система относительного большинства является оптимальной на выборах базового уровня (сельских, поселковых, городских советов), а также районных в городах советов. Ее применение позволит частично деполитизировать работу представительных органов территориальных громад.

Пропорциональная система с открытыми избирательными списками оптимальна для выборов депутатов районных и областных советов в многомандатных избирательных округах, в каждом из которых политическая партия будет выдвигать отдельный список из нескольких кандидатов; избиратель должен выставить преференцию одному кандидату.

Еще одной целью реформы избирательного законодательства является обеспечение равенства субъективного избирательного права. Позитивно следует отметить введенную на местных выборах гендерную квоту и поддержать ее имплементацию на парламентских выборах.

Говоря о реформировании нормативно-правового обеспечения отдельных стадий избирательного процесса, обращает на себя внимание стадия предвыборной агитации. Представляется целесообразным исключить политическую рекламу на телевидении и внешнюю рекламу на улицах, что позволило бы уравнивать в шансах политические силы с разными финансовыми возможностями и переместить акцент на непосредственное общение с избирателями. Кроме того, следует придать большего значения предвыборной программе политических партий и кандидатов на выборные должности, закрепив в законодательстве ее обязательные структурные элементы, конкретизировав содержание.

КРУСЯН АНЖЕЛІКА РОМАНІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІСТИЧНА ФУНКЦІЯ (РОЛЬ) КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Динаміка сучасних політико-правових перетворень з метою поступового входження України до європейського правового простору, розвиток суспільних відносин у контексті оновлення українського суспільства та держави супроводжуються процесами еволюції у напрямку демократизації та гуманізації всіх державно-правових та соціально-політичних інститутів. Це означає, що «альфою та омегою» діяльності держави та суспільства має бути людина як найвища цінність, права якої мають бути забезпечені цілісною та змістовно повною системою гарантій з боку держави. Адже права і свободи людини та їх гарантії зумовлюють «зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3 Конституції України), а турбота «про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя» є одним з головних мотивів прийняття Конституції України (ч. IV Преамбули Конституції України). Наслідком та, водночас, передумовою цього процесу є гуманізація конституційного права та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій, що детерміновано з гуманістичної функцією (роллю) конституційно-правової галузі щодо правової системи держави.

Сучасний етап розвитку конституційного права в умовах становлення вітчизняного конституціоналізму характеризується виникненням нових конституційних правовідносин у системі «державна — громадянське суспільство», «державна — людина». Акценти у цих правовідносинах змінюються у бік пріоритету прав людини, її інтересів. Це обумовлює необхідність гуманізації конституційного права, яка змістовно пов'язана з демократизацією принципів і методів здійснення державної влади, децентралізацією публічної влади, розширенням спектра прав і свобод людини та громадянина, їх гарантованості та захистом з боку держави та від держави, зокрема, від неправових актів державної влади.

Тенденція гуманізації конституційного права детермінована з відповідною гуманістичною функцією (роллю) конституційного права щодо правової системи держави у цілому. Саме конституційне право має стати основою процесу гуманізації всієї правової системи

держави, що є необхідним у сучасних умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Це пов'язано з тим, що конституційне право є єдиною фундаментальною галуззю права у правовій системі України. Ця рольова позиція конституційного права пояснюється тим, що будь-яка правова система повинна мати єдиний фундамент, одну фундаментальну галузь.

Фундаментальність конституційного права проявляється, по-перше, в тому, що конституційні приписи регулюють і охороняють найважливіші суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення державної і публічно-самоврядної влади та їх відносини з громадянським суспільством і особою (людиною та громадянином). При цьому, одним з основних конституційних принципів є принцип гуманізму. По-друге, норми конституційного права закріплюють основи юридичної організації держави та її відносин з людиною в різних громадянських (правових) станах, містять найбільш загальні принципи права, що конкретизуються в принципах всіх галузей права та мають нормативно-регулятивне і юрисдикційне значення. По-третє, конституційне право виконує інтегративну функцію щодо інших галузей права, зокрема, визначаючи такий єдиний базовий принцип правової системи держави як принцип гуманізму. По-четверте, конституційне право не може обмежуватися власним нормативним змістом, воно органічно включає конституційну практику не тільки як державно-правовий досвід вищого рівня, але й як індикатор конституційності юридичної практики всіх рівнів правотворчої й правозастосовної діяльності, яка відповідно до гуманістичної функції конституційного права має бути спрямована на «людину». Отже, «людина» стає не тільки основною категорією конституційного права, але є головним ціннісним орієнтиром розвитку вітчизняної правової системи, індикатором перевірки ефективності реалізації правоположень, політико-правових теорій, ідей, інститутів.

Конституційне право, здійснюючи свою гуманістичну функцію, встановлює характер і міру взаємодії публічної влади і свободи людини, забезпечуючи не лише свободу «для» правомірної, незалежної від влади діяльності людини, але й «від» неправомірного втручання влади в життя і діяльність людини. В результаті з'являється конструкція «конституційно-правовий свободи» як відносини «проникаючих» можливостей права і «правовільного простору», обумовлених конституційним правопорядком, який ґрунтується на засадах, відповідно до яких «ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством», а права і свободи людини визнаються невідчужуваними та непорушними, як і право на «вільний розвиток своєї особистості» (ст. ст. 19, 21, 23, 29 Конституції України).

Сучасна концепція прав і свобод людини та вся система українського законодавства мають бути спрямованими на забезпечення конституційно-правової свободи людини. Така концепція заснована на теорії

та практиці сучасного конституціоналізму та ґрунтується на оптимальному поєднанні природно-правової та позитивістської теорій прав людини. Сутність такого поєднання полягає у тому, що невід’ємні природні права і свободи людини мають бути закріпленими у позитивному праві, тобто держава, як владний суверен, має визнавати (а не «дарувати») ці права і свободи, забезпечувати їх реалізацію, охороняти та захищати від протиправних посягань.

Конституційно-правова свобода людини — це юридичний (конституційно-правовий) і фактичний стан людини в суспільстві та державі, відповідно до якого людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб’єктів.

Реальність та цінність будь-якого права чи свободи, у тому числі й конституційно-правової свободи, залежить від механізму їх захисту. Захист конституційно-правової свободи людини у контексті гуманізації конституційного права міститься у двох параметрах, а саме: захист від держави (її можливого свавілля) та захист державою.

Захист конституційно-правової свободи людини державою полягає в існуванні юридико-правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина. До складу такого механізму входять нормативні (матеріальні та процесуальні) та інституціональні форми та засоби. Зокрема, позитивним кроком у напрямку удосконалення нормативно-процесуальної частини механізму захисту прав людини є прийняття Закону України від 03.10.2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1], яким запроваджуються нові правила судового процесу в цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, а також вносяться деякі зміни до правил кримінального процесу. Думається, що ці новації сприятимуть більш дієвому захисту прав громадян, що звертаються до суду.

Нормативну частину механізму захисту конституційно-правової свободи людини безпосередньо пов’язано з інституціональною, яку представлено державними інституціями. Особливе місце у цьому механізмі займають судові інстанції. Цей висновок ґрунтується на функціональній характеристиці суду як єдиного органу, що здійснює правосуддя в Україні (ст. 124 Конституції України). Тому важливого значення набуває проведення судової реформи в Україні та, зокрема, прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [2] з метою забезпечення самостійності та незалежності судової влади, здійснення ефективного і справедливого правосуддя та прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України» [3], яким введено інститут конституційної скарги.

Механізм захисту конституційно-правової свободи людини буде повним за умови можливості захисту прав і свобод людини не тільки з боку держави, але й від держави, сприймаючи у цьому випадку права людини як «права проти суспільства в особі держави та її посадових осіб» (L. Henkin). Ця концепція підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, а саме: «визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, Основний Закон України встановлює перелік прав і свобод, гарантує їх захист, у тому числі від порушень з боку держави, її органів та посадових осіб» [4]. Тому важливого значення набуває захист конституційно-правової свободи від свавілля держави, що полягає, насамперед, у можливості людини особисто звертатися у міжнародні судові інстанції для захисту своїх прав.

Наведене надає підстави резюмувати, що обґрунтування та характеристика гуманістичного виміру конституційного права надасть можливості сформулювати новий погляд на сучасні проблеми конституційно-правової науки та практики; визначити інноваційні вектори розвитку цієї фундаментальної галузі права та її впливу на процеси гуманізації вітчизняної правової системи з метою утвердження благ людини як критерію оцінки суспільних відносин та забезпечення її конституційно-правової свободи.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4> (дата звернення: 20.04.2018).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 20.04.2018).
4. Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005 (справа про податкову заставу) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 20.04.2018).

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО КСЕНІЯ КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВИКОНАВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ

Соціальне замовлення — це організаційно-правовий механізм договірної взаємодії органів місцевого самоврядування та громадських організацій для задоволення соціальних потреб населення в інноваційний спосіб.

Предметом договору на соціальне замовлення може бути або надання послуг, або виконання робіт для певних бенефіціарів. Таким чином, сторони цього договору можуть називатись або замовник і виконавець (як передбачено у Цивільному кодексі для договору про надання послуг) [1], або замовник і підрядник (як передбачено у Цивільному кодексі для договору підряду [1]).

З огляду на законодавство про соціальне замовлення та практику укладання договорів на соціальне замовлення, сторони цього договору іменують «замовник» та «виконавець».

Отже, замовником у договорі на соціальне замовлення є орган місцевого самоврядування (що є одним із видів органів публічної влади), а виконавцем — громадська організація (що є одним із інститутів громадянського суспільства). Думається, це є важливим тому, що сприяє т.зв. міжсекторній взаємодії.

Дослідники пропонують здійснювати поділ суспільства на сектори, де «перший сектор» становлять органи публічної влади, «другий сектор» — комерційні організації (підприємства, установи тощо), а «третій сектор» — так звані «неурядові організації» (некомерційні, неприбуткові організації) [2, с. 71-82]. Представники першого та третього секторів, як правило, і є сторонами договорів на соціальне замовлення.

Уявляється, залучення інститутів другого сектору є плідним тільки у випадках:

додаткового фінансування договору на соціальне замовлення (тоді інститут другого сектора разом з органом публічної влади є замовниками);

необхідності надання послуг або виконання робіт, що підлягають ліцензуванню (у такому випадку здебільшого залучення інституту третього сектора є неможливим тому, що за ліцензійними умовами на провадження певного виду робіт або надання певного виду послуг ліцензії видаються лише інститутам другого сектора).

Законодавство України про соціальне замовлення надає можливість охарактеризувати ознаки виконавців соціального замовлення. На

підставі абз. 2 і 6 п. 2 Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів, виконавцем соціального замовлення є недержавні юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги на підставі договору про залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг [3]. У цьому дослідженні має місце розуміння соціального замовлення тільки як механізму, за допомогою якого можуть надаватися соціальні послуги.

Таким чином, законодавство України про соціальне замовлення у частині визначення виконавця договорів на соціальне замовлення потребує уточнення. Виконавцями соціального замовлення мають бути, за певними виключеннями, лише інститути громадянського суспільства – в першу чергу, громадські організації, оскільки вони є неприбутковими організаціями (не мають на меті отримання прибутку для розподілу між членами організації).

Думається, виключення пов'язані з необхідністю надання послуг чи виконання робіт, які потребують ліцензування.

З одного боку, ліцензування є певною гарантією того, що у виконавця договору на соціальне замовлення є певні фахівці, майно, досвід тощо для виконання доручених йому робіт чи для надання послуг. У літературі вже висловлювалася думка про те, що з метою забезпечення прозорості у сфері надання соціальних послуг та захисту прав користувачів соціальних послуг є необхідним впровадити ліцензування професійної діяльності з надання соціальних послуг [4].

Так, Ю.В. Горемикіна зазначає, що «через ліцензування захист прав користувачів має здійснюватися так: спочатку організацію, яка прагне надавати соціальні послуги, слід перевірити на відповідність стандартним вимогам, а потім здійснюється регулярний моніторинг діяльності організації. Організації, які змогли отримати ліцензії, зможуть мати і доступ до державного фінансування соціальних послуг шляхом участі в тендерах, або, як користувачі, нормативно обумовленої або іншої матеріальної підтримки своєї діяльності з боку держави» [5].

З іншого боку, ліцензування не є гарантією того, що послуги будуть надані належним чином, у належний термін та належної якості. Так, Закон України від 1 червня 2006 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» визначає ліцензію як «ліцензія – запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню» [6], тобто ліцензія тільки засвідчує право виконувати певні роботи та надавати певні послуги, і її наявність не запобігає неналежному виконанню договору на соціальне замовлення.

Однак, надавати послуги та виконувати роботи, що підлягають ліцензуванню, відповідно до чинного законодавства можна лише за наявності ліцензії. А громадські організації навіть за організаційно-правовою формою часто не відповідають ліцензійним умовам, і тому не в змозі отримати ліцензію. Думається, якщо договір на соціальне замовлення передбачає надання послуг чи виконання робіт, які підлягають ліцензуванню, до його виконання можуть залучатися не тільки інститути громадянського суспільства. Виконавцями у такому разі будуть особи, що мають необхідну ліцензію.

Підсумовуючи зазначити, слід підкреслити, що виконавцем за договором на соціальне замовлення є громадська організація, насамперед. Слід враховувати, що може мати місце множинність осіб з боку виконавця: у разі необхідності надання послуг чи виконання робіт, які потребують ліцензування, співвиконавцем договору на соціальне замовлення повинен бути разом із громадською організацією і суб'єкт господарювання, що має відповідну ліцензію.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
2. Мішина Н.В. Компаративістське дослідження у конституційному праві / Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / [М.П. Орзіх, М.В. Афанасьєва, В.Р. Барський та ін.] ; за ред. М.П. Орзіха — К. : Юрінком Інтер, 2011. — С. 71—82.
3. Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів : Постанова Кабінету Міністрів України № 324 від 29 квітня 2013 р. // Офіційний вісник України. — 2013. — № 36. — Ст. 1265.
4. Сивак А.В. Роль недержавних організацій у системі надання соціальних послуг в Україні / А.В. Сивак [Електронний ресурс] // Веб-сайт Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України. — Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=271:2013-04-04-05-55-07&catid=40:2013-01-08-19-57-05&Itemid=43
5. Горемикіна Ю. Проблеми розвитку та реформування соціальних послуг в Україні / Ю. Горемикіна // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 3, Т. 2. — С. 53—58.
6. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015 р. — № 23. — Ст. 158.

МИХАЛЁВ ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры конституционного права

ЗАПРЕТЫ КАК СПОСОБ ЗАКРЕПЛЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Правовое регулирование общественных отношений осуществляется, в первую очередь, при помощи нормативного закрепления управомочивающих, обязывающих и запрещающих норм, определяющих модель правомерного поведения их участников. Этими нормами закреплены дозволения, обязывания и запреты. «...И что это вообще такое — восклицает С.С. Алексеев... — Ведь они не могут быть подведены ни под одно из понятий, выделяемых аналитической юриспруденцией, хотя со всеми ими тесно связаны и в них выражены. Они не нормы права, не правоотношения, не юридические факты, не элементы юридической техники... они относятся к болев глубокому слою правовой материи, который дает о себе знать преимущественно в процессе действия права, в правовом регулировании ... они до последнего времени... рассматриваются в качестве способов правового регулирования, т.е. путей юридического воздействия, которые выражены в юридических нормах, в других элементах правовой системы» [1, с. 352].

При этом, обязывания и запрещения рассматриваются как две близкие по сути категории. Если, обязывание предполагает определенное обременение связанное с необходимостью выполнения определенного действия, то запрещение, наоборот состоит в воздержании от совершения установленного в запрете деяния. В то же время дозволения и запреты на первый взгляд выглядят как абсолютно несовместимые друг с другом приемы в механизме правового регулирования, определяющем систему прав и свобод.

Но, что мы видим, если обратиться к такому фундаментальному акту как Всеобщая декларация прав человека, в которой права и свободы человека, гарантии их реализации и защиты и принципы правового положения личности, на которых они базируются выражены и в целом ряде запрещений (более десятка) по своей сути вроде бы прямо противоположных субъективным правам и свободам. К ним относятся:

- запрет на различия в правах человека в зависимости от статуса страны или территории к которой принадлежит человек (ст. 2, ч. 2);
- запрет на содержание человека в рабстве или подневольном состоянии (ст. 4);
- запрет работорговли (ст. 4);
- запрет на применение пыток или жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство человека обращения и наказания (ст. 5);

- запрет на произвольный арест, задержание или изгнание человека (ст. 9);
- запрет на осуждение человека в случае совершения деяния, которое во время его совершения не являлось преступлением по действующему законодательству (ст. 11, ч. 2);
- запрет на наложение более тяжкого наказания, чем то, которое могло быть применено в то время, когда преступление было совершено (ст. 11, ч. 2);
- запрет на вмешательство в личную и семейную жизнь человека, произвольное посягательство на неприкосновенность его жилища, тайну его корреспонденции, или на его честь и репутацию (ст. 12);
- запрет на произвольное лишение человека его гражданства или права изменить свое гражданство (ст. 15, ч. 2);
- запрет на произвольное лишение человека его имущества (ст. 17, ч. 2);
- запрет на принуждение человека к вступлению в какую-либо ассоциацию (ст. 20, ч. 2);
- запрет на такое истолкование норм Декларации как на возможность предоставления какому-либо государству, группе лиц или отдельным лицам заниматься какой либо деятельностью или совершать действия, направленные к уничтожению прав и свобод, изложенных в Декларации (ст. 30).

Такие же запреты и подобные им можно найти и в других актах, устанавливающих права личности. В частности, во втором разделе Конституции Украины «Права, свободы и обязанности человека и гражданина» содержится более тридцати запретов.

Запрет, как способ правового регулирования, находится в неразрывной диалектической связи со свободой, рассматриваемой в качестве принципа правового положения личности. Принцип свободы иногда расценивают на две составляющие: «свобода для...» и «свобода от...». Первая из них находит свое выражение, свое развертывание в системе позитивных потенциальных возможностей для человека юридически выражаемых через систему субъективных свобод, прав и законных интересов человека, а вторая получает свое развитие в системе запретов от возможных неблагоприятных воздействий на человека со стороны других субъектов правоотношений: государства, группы лиц, отдельных людей. Это определенные зоны опасности, которые ограждены своеобразным «юридическим забором» — запретами, и, потому органично «вплетены» в систему прав и свобод личности и охраняют человека от этих неблагоприятных для него воздействий. При этом запреты могут быть классифицированы по сферам общественной жизни и как бы спроецированы на конкретные права и свободы. Они таким образом, выступают в качестве необходимых дополнений конкретных субъективных прав и свобод и, по сути, являются гарантиями их осуществления и защиты.

Список использованной литературы:

1. Алексеев С.С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования. — М.: «Статут», 1999. — 712 с.

МІШИНА НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Звернення до затверджених органами державної влади концепцій більшості з етапів муніципальної реформи привертає увагу до того факту, що ця реформа ніколи не проводилась (а отже, й не регламентувалась) «самостійно», без поєднання її з реформами інших органів публічної влади чи інших сфер державного і суспільного життя. З моменту проголошення незалежності України органами державної влади було затверджено п'ять документів з назвою «Концепція», здебільшого або частково присвячених муніципальній реформі. Крім цих п'яти Концепцій, існує і низка програм державної підтримки розвитку місцевого самоврядування, однак і їхні автори не концентрувались виключно на муніципальній проблематиці. Наприклад, метою Програми державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні (затверджена Указом Президента України від 30 серпня 2001 року) було зміцнення засад громадянського суспільства, розвиток демократії; удосконалення правових засад місцевого самоврядування; зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування; поліпшення умов для забезпечення життєдіяльності та соціального захисту населення, надання йому соціальних послуг на належному рівні; розвиток ініціативи населення у вирішенні питань місцевого значення. Програма передбачала нагальність внесення пропозицій щодо здійснення заходів, спрямованих на даліше проведення в Україні адміністративної реформи на місцевому рівні, реалізацію державної регіональної політики, зміцнення економічної основи територіальних громад, удосконалення надання адміністративних і громадських послуг населенню.

Хронологічно першим документом концептуального характеру, у якому чільна увага приділялась вирішенню проблем місцевого самоврядування шляхом реформування територіального устрою та обсягу повноважень відповідних органів, є затверджена Указом Президента України від 22 липня 1998 року Концепція адміністративної реформи в

Україні. Відповідно до її норм, «для досягнення мети адміністративної реформи в ході її проведення має бути розв'язано ряд завдань, у т.ч. формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління; формування сучасної системи місцевого самоврядування тощо.

Отже, передбачався перегляд системи органів публічної влади на центральному та на місцевому рівнях. Варто підкреслити, що навіть у назві нормативно-правового акту та у його частині I «Загальні засади адміністративної реформи» не йшлося про реформу муніципальну, хоча враховуючи визначену у Концепції мету реформи, більш точною була б назва «адміністративна та муніципальна реформа».

З точки зору відображення відповідності змісту слід всіяко вітати назву хронологічно наступної концепції, що містила основні напрями реформи органів публічної влади на місцевому рівні, – Концепції щодо внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2001 року. Концепція наголошує, що «внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» викликане необхідністю підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у реалізації стратегії економічного та соціального розвитку України на 2000-2004 роки, визначеної у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 роки», а однією з основних причин «спільного» реформування органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади називає те, що «недосконалість правових норм породжує зайву напруженість у стосунках між головами обласних і районних державних адміністрацій та головами обласних і районних рад, а також між ними і міськими головами».

25 травня 2001 року Указом Президента України була затверджена Концепція державної регіональної політики. Відповідно до її положень, «головною метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дійовості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Варто зауважити, що, незважаючи на назву, це один з небагатьох нормативно-правових актів концептуально-програмного характеру, який присвячено здебільшого (хоча й не повністю) реформі саме органів місцевого самоврядування.

Хронологічно наступним документом була Концепція реформи місцевого самоврядування, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. Виходячи з назви, Концепція охоплювала виключно проблеми реформування місцевого самоврядування в Україні, хоча ознайомлення як з її змістом, та і з затвердженням Урядом Планом заходів щодо її реалізації, свідчить про те, що й ці документи стосувались реформування публічної влади на місцевому рівні у цілому. Наприклад, План заходів передбачав розробку не тільки таких проєктів законів України як «Про місто із спеціальним статусом Севастополь», «Про комунальну власність», але й «Про місцеві державні адміністрації» (нова редакція), про внесення змін до Конституції України щодо утворення виконавчих органів районних та обласних рад і зміни функцій місцевих державних адміністрацій.

Аналогічний підхід було застосовано і у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. Цікаво, що ця Концепція не передбачає мету реформування (тільки завдання), але містить положення щодо мети самої Концепції – «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад». Так само, як і попередні Концепції, цей документ приділяє увагу не тільки муніципальній, але й адміністративній реформі.

Аналіз норм п'яти означених Концепцій свідчить про наступне.

По-перше, органи державної влади доволі непослідовно та недостатньо ретельно ставляться до припинення дії тих концептуальних документів, які втратили актуальність або замінені більш новими, або просто застаріли. З числа проаналізованих концепцій *de jure* чинність зберігають Концепція адміністративної реформи в Україні 1998 р., Концепція щодо внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» 2001 р., Концепція державної регіональної політики 2001 р., Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. *De facto* наразі актуальним є лише останній документ. І лише Концепція реформи місцевого самоврядування 2009 р. після зміни пріоритетів на черговому етапі муніципальної реформи була скасована на підставі Розпорядження Уряду № 567-р від 15 серпня 2012 р.

По-друге, досі немає визначеності з тими суб'єктами, до повноважень яких належить прийняття концептуальних актів про реформування місцевого самоврядування в Україні. Глава держави затверджував Концепцію адміністративної реформи в Україні 1998 р. та Концепцію

державної регіональної політики 2001 р., Уряд — Концепцію щодо внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» 2001 р., Концепцію реформи місцевого самоврядування 2009 р. та Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. Варто згадати і про роль Парламенту, адже саме закони України найчастіше виступають нормативною основою для чергового етапу муніципальної реформи.

По-третє, не уніфіковані родові найменування документів, що містять концепції етапів муніципальних реформ, а індивідуальним найменуванням бракує точності. За сутністю кожен з документів присвячено реформі публічної влади на місцевому рівні (один — також і інститутів громадянського суспільства). Але найменування жодної з п'яти зазначених концепцій не співпадають. Найбільш вузькою за колом охоплених суспільних відносин є Концепція щодо внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» 2001 р. Після неї слід розташувати Концепцію реформи місцевого самоврядування 2009 р., а потім — Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. Що ж до Концепції адміністративної реформи в Україні 1998 р. та Концепції державної регіональної політики 2001 р., то вони не містять у своїх назвах посилання на те, що їхні окремі положення стосуються реформування місцевого самоврядування.

На користь підходу, що передбачає наявність нормативного підґрунтя, утворюваного лише для муніципальної реформи, свідчить те, що Конституція України 1996 р., на відміну від Основних Законів деяких зарубіжних країн, не містить розділу, присвяченого організації публічної влади на місцевому рівні. Натомість, місцеві органи державної влади згадуються у Розділі VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», а органи місцевого самоврядування — у Розділі XI «Місцеве самоврядування». Ще одним аргументом на підтримку висунутої тези є те, що приділення уваги на рівні концепцій виключно муніципальній реформі буде відповідати сутності громадянської теорії місцевого самоврядування, на якій ґрунтуються норми Розділу XI «Місцеве самоврядування» Конституції України. Детальніше про це дивись [1; 2].

Список використаної літератури:

1. Мішина Н.В. Конституційна регламентація місцевого самоврядування в Україні: сучасність та перспективи / Н.В. Мішина // Публічне право. — 2015. — № 3. — С. 67-72.
2. Мішина Н. В. Сучасні процеси децентралізації виконавчої влади та реформування місцевого самоврядування в Україні / Н.В. Мішина // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — Одеса, 2014. — Т. 14. — С. 228-233.

НАЗАРКО АРКАДІЙ ТИМОФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

МІСТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ

В умовах сучасного етапу реформування системи територіального устрою України розпочався принципово новий етап у розвитку міст, зміст якого визначається заходами щодо вдосконалення правових, територіальних, організаційних та економічних засад міського самоврядування.

В ході реалізації адміністративно-територіальної реформи проблемним виявилось створення повноцінних об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) у географічній близькості до міст обласного значення (до яких належать великі, середні міста). Зокрема, попри передбачений Методикою формування спроможних територіальних громад [1] порядок створення спроможних територіальних громад у такій послідовності: визначення адміністративними центрами міст обласного значення та населених пунктів, що мають статус районних центрів, та зон їх доступності, на практиці ці міста було фактично виключено з процесу об'єднання через позицію Центральної виборчої комісії, яка вважала, що для утворення ОТГ навколо міста обласного значення перед цим мають бути змінені межі району, який оточує дане місто. Цю правову колізію було вирішено прийняттям Верховною Радою України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)» [2], що сприяло формуванню нових ОТГ та усуненню протиріч з ЦВК. Однак через скасування поправки до даного законопроекту не було врегульовано питання розвитку обласних центрів та міст обласного значення.

Вирішенню проблеми щодо міст обласного значення та формування навколо них територіальних громад має сприяти і законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення» (№ 6466), зареєстрований 18 травня 2017 року у Верховній Раді України [3], який спрямований на розблокування процесу укрупнення територіальних громад навколо міст обласного значення. Прийнятий 4 березня 2018 року Закон дозволить громадам за спрощеною процедурою приєднуватися до міст обласного значення (яких в Україні налічується 187). в тому числі і столичного регіону, у якому процес децентралізації зазнає суттєвих перешкод, тим самим згуртувавши навколо себе сусідні сільські та селищні ради і стати центром об'єднаної

громади без зайвих бюрократичних процедур. Завдяки цьому закону, у громад біля міст обласного значення з'явилася унікальна нагода об'єднатися із такими містами за спрощеною процедурою без виборів міських голів з проведенням виборів місцевих депутатів лише у громадах, що приєднуються.

Загальна стратегія децентралізації та реформування системи організації влади передбачає удосконалення та доповнення чинного законодавства новими інструментами, які б враховували роль великих міст у розвитку регіонів, як і держави в цілому. У зв'язку з цим важливого теоретичного та практичного значення набуває розробка методології визначення міських агломерацій, на що зверталася увага у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [4], у якій було обґрунтовано необхідність поширення позитивного впливу великих міст на навколишні території, але законодавчої позиції щодо тлумачення поняття «міська агломерація» та форм управління нею досі не розроблено, що досі спричиняє правові та містобудівні колізії. Тому міські агломерації на теперішній час існують як планувальні містобудівні одиниці, однак не як самостійні суб'єкти здійснення міської політики та адміністративно-територіальні чи нормативно-правові утворення.

Однією з останніх спроб вирішення цієї проблеми є проект Закону України про міські агломерації (реєстр. № 6743 від 17.07.2017) [5], метою якого є визначення організаційно-правових засад формування міських агломерацій територіальними громадами сіл, селищ і міст, у тому числі об'єднаними територіальними громадами.

Законопроект має як позитивні риси, так і у багатьох положеннях суперечить чинному законодавству, зокрема, про співробітництво територіальних громад, Земельному кодексу, про місцеве самоврядування тощо. Так, згідно положень проекту міські агломерації пропонується вважати формами співробітництва територіальних громад, які закріплені на конституційному рівні, що суперечить ч. 2 ст. 142 Конституції України, якою передбачено лише спільну господарську діяльність територіальних громад на основі об'єднання на договірних засадах об'єктів комунальної власності, а також коштів бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, а також створення для цього відповідних органів та служб. В той же час у законопроекті запропоновано формування фактично нових адміністративно-територіальних одиниць. Разом з тим, безперечно, що легалізація інституту міських агломерацій має сприяти запровадженню в Україні європейських традицій містобудування, де агломерації розглядаються як історично сформовані багатокомпонентні динамічні цілісні системи територіального устрою.

Перспективи подальших досліджень процесів регулювання статусу міст міст в умовах децентралізації полягають у аналізі та напрацюванні

пропозицій щодо вдосконалення методики формування ОТГ, центрами яких є міста (обласного, районного значення), запровадження законодавчих основ формування та управління розвитком міських агломерацій тощо.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад Кабінет Міністрів України; Постанова, Методика, від 08.04.2015 № 214 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p>
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України від 09.02.2017 № 1851-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 13. — Ст.144.
3. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення, внесений народним депутатом України О. Дехтярчуком та іншими народними депутатами України (реєстр. № 6466 від 18.05.2017) [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61814
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 70. — Ст. 1966.
5. Проект Закону України про міські агломерації, внесений народним депутатом України Л.Зубачем та іншими народними депутатами України (реєстр. № 6743 від 17.07.2017). [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318

ОЛЬКІНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Сучасну конституційну реальність України неможливо уявити без діяльності політичних партій, які є невід'ємним елементом демократичної системи держави та елементом громадянського суспільства, тією сполучною ланкою, що поєднує інтереси держави, суспільства та людини.

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми

спільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [1].

Зі змісту даного визначення можна зробити висновок, що політична партія бере участь у правовідносинах з моменту її реєстрації. Однак, фактично першими правовідносинами у які вступає політична партія від свого імені це і є її реєстрація Міністерством юстиції України, легалізація як окремого суб'єкта права.

Іншим аспектом наведеної дефініції є виокремлення видів конституційних правовідносин за участю політичної партії:

1. Відносини політичної партії зі своїми членами, громадянами України. При цьому, аналіз Закону України «Про політичні партії в Україні» та Конституції України дозволив виділити відносини зі звичайними членами (порядок вступу, зупинення та припинення членства яких визначається статутом політичної партії) та членів, що є народними депутатами України і на яких розповсюджуються норми Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», які регулюють внутрішньо-фракційні відносини. Окремим видом конституційних правовідносин в межах даного виду є дострокове припинення повноважень народного депутата України за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) у випадку невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції [2]. Реалізація останнього викликає сумніви через те, що процес дострокового припинення депутатських повноважень передбачає окрему процедуру, яка мала бути виписана в законі. Проте, відсутність такої процедури зумовлює певну декларативність норми про дострокове припинення повноважень народного депутата України за рішенням вищого керівного органу політичної партії.

Особливостями конституційних правовідносин за участю політичної партії в межах цієї суб'єктної групи є обов'язковість рішень політичної партії для окремого її члена, який реалізує своє політичне конституційне право, та діалектично протилежна імперативність рішення прийнятого усіма членами політичної партії на її з'їзді (конференції) для політичної партії у цілому, її керівництва. Тобто, у даному випадку мають місце внутрішньопартійні імперативні правовідносини.

2. Відносини політичної партії з державою та органами державної влади, які за твердженням Н. В. Богашевої «мають двосторонній характер. Політичні партії впливають на формування органів державної влади, насамперед — через участь у виборах, на реалізацію державної політики — через участь представників партій у діяльності органів влади. Держава впливає на політичні партії у двох формах — законодавчого регулювання та контролю за додержанням політичними партіями ви-

мог Конституції та законів України... діяльністю уповноважених органів державної влади, спрямованою на забезпечення поваги партій до основних цінностей суспільства, недопущення у їх політичній діяльності порушень правопорядку, вимог до політичних партій, у межах, необхідних у демократичному суспільстві. Із участі партій у формуванні органів державної влади, що вимагає належного рівня внутрішньопартійної демократії, впливає також необхідність контролю за статутною діяльністю партій. Обмежений вплив держави на внутрішньо-організаційні справи партій в інтересах демократичного суспільства має бути збалансованим із правом партії як самоврядного об'єднання громадян самостійно вирішувати питання власного життя; поза ним партії повинні користуватися свободою визначення правил власної організації» [3, с. 14-15].

При цьому, взаємовплив в межах цієї суб'єктної групи є нерівномірним. Оскільки рішення державних органів у будь-якому випадку мають вирішальний характер. Наприклад, рішення суду про заборону політичної партії.

3. Відносини політичної партії з іншими політичними партіями, громадськими організаціями, засобами масової інформації тощо. Цей вид конституційних правовідносин характеризується рівноправністю учасників, дозволяє виявити політичну волю громадян та опосередковує участь політичних партій у виборах та інших політичних заходах. Разом з цим, реалізація прав політичних партій та особливо, опозиційна діяльність, залежить від активності їх участі саме у цій групі правовідносин, що визначає їх значущість для реалізації програми політичної партії.

Отже, особливості участі політичних партій України у конституційних правовідносинах залежить від суб'єктного складу та визначається різноспрямованим характером функціонування політичних партій, а також їх місцем у політичній системі держави (провладною або опозиційною діяльністю).

Список використаної літератури:

1. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 23. — Ст. 118.
2. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 2. — Ст. 44.
3. Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно — правові аспекти: автореф. дис ... канд. юрид. наук / Н. В. Богашева. — Київ : Б. в., 2011. — 19 с.

ОСАУЛЕНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВНУТРІШНЄ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ЧЛЕНСТВА У ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЯХ УКРАЇНИ

Наразі питання членства у політичних партіях регламентуються здебільшого їхніми статутами. На підставі аналізу відповідних розділів статутів кількох політичних партій сформульовано рекомендацію щодо вміщення норм про порядок набуття, зупинення та припинення членства в партії, а також про права та обов'язки членів партії в одному розділі статуту. Також рекомендовано конкретизувати норми статутів політичних партій щодо членства у Положенні про членство у політичній партії.

Конституція України 1996 року не містить норм щодо порядку вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства у ній, прав та обов'язків членів політичної партії. Враховуючі правову сутність та ознаки Основного Закону, це є цілком логічним. Таким чином, в Україні найвищим за юридичною силою нормативно-правовим актом, що регламентує ці питання, є Закон України від 5 квітня 2001 р. «Про політичні партії в Україні». Відповідні положення містить Розділ II «Членство в політичних партіях та їх утворення», стаття 6 «Членство в політичних партіях та його обмеження». А Стаття 8 «Статут політичної партії» передбачає, що цей документ має містити відомості щодо порядку вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній; прав та обов'язків членів політичної партії.

Варто зауважити, що наразі оптимальним слід uważати таку регламентацію досліджуваних питань корпоративними нормами:

- закріплення їх у стислому вигляді у Статуті політичної партії;
- їхня деталізація у Положенні про членство у політичній партії.

Прикладом політичної партії в Україні, у якій застосовано такий підхід, є Політична партія «Сила людей». Ознайомлення з корпоративними нормами цієї політичної партії привертає увагу до того, наскільки ретельно статутні норми деталізовані у різноманітних положеннях. До документів, які регламентують функціонування політичної партії «Сила людей», належать:

- Статут політичної партії «Сила людей»;
- Положення про членство;
- Положення «Про порядок сплати та обліку партійних внесків»;
- Положення про Політичну раду політичної партії «Сила Людей»;
- Положення про Всеукраїнський Партійний З'їзд;

- Положення про Національний Секретаріат політичної партії «Сила Людей»;
 - Положення «Про контрольно-ревізійні органи політичної партії «Сила Людей»;
 - Положення про Єдиний реєстр членів Партії та партійних організацій політичної партії «Сила Людей»;
 - Положення про особливий режим роботи Партії на тимчасово окупованих територіях України;
 - Положення про порядок висування кандидатів від політичної партії «Сила Людей»;
 - Положення про Фінансовий комітет;
 - Регламент роботи Політичної Ради політичної партії «Сила Людей»;
 - Типовий регламент обласної партійної організації;
 - Типовий регламент місцевої партійної організації;
 - Кодекс етики та поведінки членів політичної партії «Сила людей»;
 - Положення про перемовини щодо набуття членства в партії «Сила людей» громадянами, які є членами інших політичних партій чи громадських організацій або взаємодіють для досягнення суспільно значущих цілей в рамках не легалізованих середовищ чи груп впливу;
 - Засади проведення конференцій місцевих партійних організацій;
 - Порядок внесення даних до Єдиного реєстру про склад КРК та Рад обласних організацій, а також таких, що прирівнюються до них;
 - Положення про Виконком партійної організації Політичної партії «Сила Людей».
 - З точки зору досліджуваної проблематики, найбільшу увагу привертають такі документи, як:
 - Положення про членство;
 - Положення про Єдиний реєстр членів Партії та партійних організацій політичної партії «Сила Людей»;
 - Положення про перемовини щодо набуття членства в партії «Сила людей» громадянами, які є членами інших політичних партій чи громадських організацій або взаємодіють для досягнення суспільно значущих цілей в рамках не легалізованих середовищ чи груп впливу.
- Також, опосередковано до питань членства у політичній партії мають відношення корпоративні норми, викладені у таких локальних актах, як:
- Положення «Про порядок сплати та обліку партійних внесків»;
 - Положення про особливий режим роботи Партії на тимчасово окупованих територіях України;
 - Положення про порядок висування кандидатів від політичної партії «Сила Людей».

Слід зауважити, що навряд чи доцільно настільки «роздроблювати» корпоративні норми, які стосуються питання членства у політичній

партії, щоб розміщувати їх у Статуті політичної партії, і одразу у трьох положеннях. Також варто зазначити, що сама ідея деталізувати статутні норми в окремому Положенні про членство є такою, що варта на запозичення. Особливо тому, що переважна більшість політичних партій в Україні не робить цього, розміщуючи корпоративні норми про членство лише у статутах.

Наприклад, Українська морська партія Сергія Ківалова у Статуті присвятила цьому питанню розділи 3 та 4. Розділ 3 «Членство в партії» передбачає порядок вступу до партії з переліком законодавчо встановлених обмежень, форму фіксації членства у Партії (включення прийнятої особи до Реєстру членів Партії з видачею номерного партійного квитка) і порядок вступу до Партії (подача заяви до первинного осередку чи до Ради Партії та прийняття рішення ними). У цьому розділі передбачена наявність членських внесків та можливість застосування партійних заохочень та стягнень до членів Партії. Друга частина Розділу 3 присвячена зупиненню та припиненню членства у Партії, у т.ч. примусовому припиненню членства, а Розділ 4 — правам та обов'язкам членів Партії.

Положення про членство політичної партії «Сила людей» має наступну структуру:

- загальні положення;
- права і обов'язки членів партії;
- порядок набуття членства в партії;
- умови, що виключають можливість членства в партії;
- особи, що можуть набути членство в партії виключно шляхом проведення спеціальної перевірки щодо них;
- взаємодія члена партії з осередком;
- припинення членства у партії;
- порядок затвердження, внесення змін до цього положення.

Структура Положення про членство цілком відповідає основним нормам про членство у Політичній партії «Сила людей», викладених в її статуті. Можна рекомендувати як запозичення цієї структури у цілому, так і прийняття її за основу при розробці іншими політичними партіями власних Положень про членство.

ПАНАСЮК ВІТА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права конституційного права, кандидат юридичних наук

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ТА ГРОМАДСЬКИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проявом загальної закономірності формування та розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави є зростання ролі громадянського суспільства, оскільки саме воно виступає її своєрідним фундаментом.

Діалектичний зв'язок між державою та громадянським суспільством знаходить свій вияв у формах впливу кожного з них один на одного. Правова держава та громадянське суспільство зацікавлені в ефективній взаємодії, яка реалізується через діяльність органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Необхідно акцентувати, що органи публічної влади вступають у відносини взаємодії лише з організаційно оформленими та легалізованими інститутами громадянського суспільства до яких відповідно до чинного законодавства віднесено: громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідчужувальні товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [4, 3].

Слід підтримати позицію Н.П. Гаєвої щодо форм, за допомогою яких об'єднання громадян впливають на формування та функціонування органів державної влади. На її думку до таких форм може бути віднесено: 1) участь у виборах та формуванні органів державної влади; 2) залучення до правотворчості; 3) задоволення інформаційного запиту про діяльність органів виконавчої влади; 4) громадський контроль [1, с. 135]. Даний перелік форм слід доповнити такими формами як: участь у реалізації державних соціальних програм, участь у роботі консультативних та дорадчих органів.

Зазначені форми за допомогою яких інститути громадянського суспільства впливають на функціонування органів публічної влади є одночасно і формами в яких здійснюється їх взаємодія. Окрім здійснення громадського контролю всі інші форми впливу та взаємодії отримали нормативне унормування порядку їх реалізації. На сьогодні в чинному законодавстві відсутнє належне нормативне регулювання здійснення інститутами громадянського суспільства громадського контролю. Част-

ково, на рівні підзаконних нормативно-правових актів регламентовано реалізацію таких складових контрольної діяльності громадянського суспільства як: проведення громадської експертизи та громадського обговорення. Щодо такої складової громадського контролю як громадський моніторинг, слід зазначити про наявність лише теоретичного його обґрунтування. В українській науці отримало підтримку визначення громадського моніторингу як системного та комплексного дослідження діяльності органів публічної влади у сфері підготовки та прийняття рішень, контролю за їх виконанням. Метою громадського моніторингу є підвищення підзвітності, прозорості діяльності органів влади та просування реформ в інтересах суспільства через виявлення слабких місць та внесення змін в існуючі політики та процедури прийняття, виконання та контролю за рішеннями органів влади [2, с. 56].

Громадський моніторинг здійснюється шляхом:

- 1) збору та накопичення інформації щодо думки громадськості про діяльність влади в обраній сфері;
- 2) аналізу та інтерпретації зібраної інформації відповідно до мети та завдань моніторингу;
- 3) підготовки та представлення рекомендацій щодо існуючих практик та політик в обраних сферах відповідно до обраних критеріїв;
- 4) відслідковування процесу внесення змін в урядову політику та наслідків впровадження змін для громадськості.

Часто лише факт збору інформації про роботу органів влади дуже сильно впливає на чиновників і депутатів, дисциплінуючи їх. На превеликий жаль, здійснення моніторингу діяльності органів публічної влади з реалізації різних напрямів державної політики не характеризується системністю та повнотою. Практика застосування громадського моніторингу свідчить про застосування моніторингу для аналізу окремих напрямків діяльності органів влади. Це пояснюється тим, що інститути громадянського суспільства часто не мають можливості здійснювати комплексні моніторингові дослідження, з огляду на відсутність належної кваліфікації, ресурсів та необхідного об'єму інформації для аналізу.

У ході проведення моніторингу суб'єкт стикається з такими проблемами як відсутність належної регламентації порядку проведення моніторингу та методики його проведення, оскільки частково нормативно врегульованим на сьогодні є лише проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики, а не діяльності органів публічної влади.

Узагальнюючи сказане, слід зазначити, що в Україні відсутнє належне конституційно-правове забезпечення функціонування механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади, а саме: законодавчо визначеної чіткої та послідовної характеристики суб'єктного складу та інститутів громадянського суспільства; конституційно-правового регулювання відносин інститутів громадян-

ського суспільства і державного апарата; стабільних і чітких юридичних інструментів і процедур взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави, які забезпечують баланс їх інтересів.

Список використаної літератури:

1. Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян: теоретичний аспект/ Н.П. Гаєва// Держава і право. — 2010. — Вип. 49. — С. 133–140.
2. Купрій В., Паливода Л. Громадська експертиза та громадський моніторинг діяльності органів влади: навч. посіб./ В. Купрій, Л. Паливода. Київ: Макрос, 2011. — 200 с.
3. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року // Офіційний вісник України. — 2010. — № 84. — Ст 2945.
4. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. N 976 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 86. — Ст 2889.

ПЕТРЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ЮРИДИЧНІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО БЕЗПОСЕРЕДНЮ ДЕМОКРАТІЮ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

Закон України від 13 липня 2017 р. «Про Конституційний Суд України» вперше на законодавчому рівні запровадив поняття «юридична позиція Конституційного Суду України», зокрема закріпивши, що «юридичну позицію Конституційний Суд викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку» [1, ст. 376]. Отже, при дослідженні загальних зборів громадян за місцем проживання важливо враховувати відповідні юридичні позиції. Поки що самі загальні збори громадян за місцем проживання не привертали увагу єдиного органу конституційної юрисдикції, але це не означає, що вагомі для їх дослідження юридичні позиції відсутні.

Частина 2 ст. 5 Конституції передбачає, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самов-

рядування». Це положення Основного Закону було предметом уваги Конституційного Суду України двічі:

- у 2005 р. у справі про здійснення влади народом було надано офіційне тлумачення положень ч.1 ст. 103 Конституції в контексті положень, зокрема, ст. 5 (справа про здійснення влади народом);

- у 2008 р. у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі було надано його офіційне тлумачення.

Рішенням у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі витлумачена і ст. 69 Основного Закону, відповідно до якої «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» [2, ст. 142].

Офіційне тлумачення у 2008 р. стосувалося питань всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Президент України звернувся до Конституційного Суду з проханням дати відповіді на такі питання:

- «чи є можливим здійснення народом України як носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні законодавчої влади безпосередньо і, зокрема, прийняття всеукраїнським референдумом законів України? І якщо це є можливим, то:

- чи потребують рішення всеукраїнського референдуму стосовно законів затвердження або схвалення Верховною Радою України;

- чи застосовується стосовно законів, прийнятих всеукраїнським референдумом, процедура підписання і оприлюднення, визначена частиною другою статті 94 Конституції України» [3, ст. 1056].

Більш цікавим з точки зору цього дослідження є Рішення Конституційного Суду у справі про здійснення влади народом:

- у мотивувальній частині Рішення Конституційний Суд висловив думку про взаємозв'язок безпосередньої (здійснення народного волевиявлення через вибори, референдуми тощо) та представницької (здійснення влади народом через органи державної влади та органи місцевого самоврядування) демократії, а також про відсутність переваги жодної з цих форм здійснення влади народом. Це є важливим для розуміння того, що і безпосередня, і представницька демократія з точки зору Конституційного Суду є однаково важливими, – а отже, це стосується і рішень, прийнятих з використанням кожної з цих форм демократії;

- у мотивувальній частині Рішення Конституційний Суд посилається на наведений у ч. 2 ст. 5 Конституції перелік форм безпосередньої демократії як на невичерпний – адже Конституційним Судом стосовно нього використано слово «тощо». Таке саме ставлення висловлюється і стосовно ст. 69 Конституції. З точки зору Суду, «за Основним Законом України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69) (зокрема вибори народних депутатів України, Президента України, депутатів представницьких органів місцевого самоврядування, сільських, селищних, міських голів, всеукраїнський та місцеві референдуми) в порядку,

встановленому Конституцією та законами України. Здійснення народного волевиявлення у зазначених формах безпосередньої демократії є реалізацією народом своєї влади шляхом затвердження відповідних рішень (законів) і формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні» [4, ст. 2605].

У резолютивній частині резюмовано, що «результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах безпосередньої демократії є обов'язковими» [4, ст. 2605].

Отже, відповідно до ч. 2 ст. 5 та ст. 69 Конституції України:

- народ здійснює свою владу через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також безпосередньо. При цьому обидві форми є рівноправними;

- народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, — наведений у Конституції перелік є невичерпним, та може бути конкретизований нормами Законів України;

- результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах безпосередньої демократії є обов'язковими.

У контексті дослідження важливим є питання: «Чи є загальні збори за місцем проживання формою безпосередньої демократії?». Відповідь на це питання буде важливою, наприклад, при вирішенні питання про обов'язковість рішень загальних зборів за місцем проживання для місцевого населення, для органів місцевого самоврядування. Для вирішення поставленого питання доцільно застосовувати наведені вище юридичні позиції Конституційного Суду України, так само як і юридичні позиції, висловлені у справах про місцеве самоврядування (дивись [5, с. 122-126; 6, с. 67-72]).

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 35. — Ст. 376.
2. Конституція України 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 142.
3. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі)» від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 32. — Ст. 1056.
4. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима

- Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом)» від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 41. — Ст. 2605.
5. Мішина Н.В. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні// Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4.- С. 122-126.
 6. Мішина Н.В. Конституційна регламентація місцевого самоврядування в Україні: сучасність та перспективи // Публічне право. — 2015. — № 3. — С. 67-72.

САЛЕЙ МАРИНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ПРИНЦИП БАЛАНСУ ТА ПРОПОРЦІЙНОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНІЙ АКСІОЛОГІЇ

В сучасних умовах конституційного розвитку України складаються сприятливі обставини щодо формування та виокремлення у системі конституційного права такої його аксіологічної складової як конституційна аксіологія. Будь-який вид аксіологічної діяльності, як у сфері визначення змісту аксіосфери конституційних норм та конституціоналізму, так і ціннісної праксеології, спирається на певні принципи.

Принцип балансу та пропорційності цінностей у конституційно-правовій науці залишається найбільш дискусійним. Його прихильники стверджують, що «найважливішим завданням при реалізації Конституції є підтримка балансу і пропорційності конституційно захищаються цілей, цінностей та інтересів. При цьому неприпустима є підміна однієї цінності іншою або її зменшення за рахунок іншої цінності» [1, с. 8].

Значення принципу балансу конституційних цінностей зумовлюється необхідністю підтримання соціальної стабільності. Цей принцип забезпечує збереження основних системних правових засад соціуму — індивідуальної свободи і загального блага, права і закону, влади і власності. Але у разі виникнення конкуренції та/або конфлікту між цінностями, що знаходяться на одному рівні ціннісної піраміди, використання інструментарію названого принципу для їх вирішення видається не тільки доцільним, але й необхідним.

Принцип балансування конституційних цінностей тісно пов'язаний із принципом пропорційності, що використовується у зарубіжному законодавстві та судовій практиці у зв'язку з обмеженням прав людини. Так, Хартія основоположних прав Європейського Союзу закріпила

широкий каталог прав та свобод, водночас, допускаючи можливість їх обмежень, за умови, що такі обмеження має бути передбачено нормами права/закону; повинні не порушувати саму сутність таких прав і свобод та бути підпорядкованими принципові пропорційності, тобто такі обмеження можуть бути запроваджені, лише якщо вони є необхідними та справді відповідають цілям загального інтересу, визнаного Союзом, або потребі захисту прав і свобод інших [2, с. 1249–1254].

Головне призначення принципу пропорційності у практиці конституційного судочинства полягає у контролі над втручанням влади у права та свободи. Для обґрунтування його правомірності необхідно не лише дотримання таких вимог, як наявність легітимної мети, для досягнення якої вводяться заходи обмеження, використання лише необхідних і суворо обумовлених цією метою заходів, залишення мінімальних гарантій для прав та свобод та недопущення скасування їх сутності, але й забезпечення інших правових вимог, зокрема, рівності, правової визначеності та балансування публічних та приватних інтересів [3]. Наприклад, в одній із справ про свободу вираження поглядів та думок вийшов конфлікт між правом на свободу слова та правом на захист честі і гідності, де судовий орган висловив позицію, що «приватно-правовий інтерес може і має поступитися, тим більше, коли справа стосується вираження поглядів, спрямованого не прямо проти такого інтересу в приватній особливо економічній сфері, яке не ставить особистих цілей, а, навпаки, є внеском в інтелектуальне зіткнення думок з питань, що становить суттєвий суспільний інтерес» [4, с. 480, 540–541].

Більше того, у німецькому конституційному праві наголошено, що цей формальний принцип має особливу роль для розуміння балансу інтересів на практиці [5, с. 237–238]. Зв'язок цих двох принципів очевидний хоча б тому, що «...міра врахування конкуруючих інтересів... визначається знову ж таки відповідно до принципів пропорційності...» [6, с. 26].

Зарубіжні правники, зокрема, у рамках німецького права та права Європейського Співтовариства, переважно принцип пропорційності сприймають як інструмент контролю за тим, щоб втручання державної влади в особисту свободу відбувалося з метою захисту законних цілей, було необхідним і пропорційним у вузькому сенсі, а агресивні заходи застосовувалися у тих випадках, коли переслідуються особливо важливі цілі [7, с. 96].

Враховуючи ціннісний потенціал принципу пропорційності, його слід розглядати як принцип справедливого правового регулювання в цілому.

Таким чином, можна зробити висновок, що принцип балансу та принцип пропорційності, як правило, використовуються одночасно, доповнюючи один одного у різних сферах державної діяльності (правотворчій, правозастовчій та правоохоронній), як у системі взаємодії людина-держава, так і під час зіставлення цінностей окремих індивідів та

суспільства у цілому, а також під час функціонування публічно-владного механізму.

Список використаної літератури:

1. Конституция в XXI веке: сравнительно-правовое исследование: монография / отв. ред. В.Е. Чиркин. Москва: Норма: ИН ФРА-М, 2011. 655 с.
2. Калинин А.Ю. Правообразование в России: понятийно-категориальный и структурно-функциональный состав: историко-теоретическое исследование: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. СПб., 2010. 19 с.
3. Старовойтова Л.В. Конституция Республики Беларусь и система ценностей гражданского согласия. Конституция — Основной Закон белорусского государства и общества (к 20-летию принятия): материалы Междунар. науч.-практ. конф., (г. Минск, 11-12 марта 2014 г.) / редкол.: Г.А. Василевич (отв. ред.) [и др.]. Минск, 2014. С. 110—112.
4. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. — 2-ге вид., випр., допов. Київ: Реферат, 2007. 848 с.
5. Государственное право Германии в 2 т. / Г. Арним, Р. Бартльшпергер [и др.]. Москва : Институт государства и права РАН, 1994. Т. 2. 320 с.
6. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів — Роман Корнута. Київ: Видавництво «Реферат», 2004. 176 с.
7. Griller S. The Lisbon Treaty: EU constitutionalism without a constitutional treaty? / S.Griller, Z. Jacques. Wien : Springer, 2008. 383 s.

СРЕДНИЦЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ОКРЕМІ ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

Посилення низки суспільних процесів, які відбуваються нині в Українській державі та їх прямий вплив на сприятливий розвиток інституційно-організаційних форм громадянського суспільства диктують необхідність поглиблення правової регламентації окремих форм здійснення безпосередньої демократії на рівні законів. Саме у конституційному закріпленні народної законодавчої ініціативи часто бачать перспективи реального народовладдя в Україні. Їй надається значення суттєвого каталізатора безпосереднього народовладдя для реформування представницької демократії шляхом наближення її до свого джерела — народу.

У спеціальній науково-практичній літературі народна законодавча ініціатива за своєю сутністю розглядається з різних сторін і розкривається через різноманіття її проявів – як інститут, як політичне право громадян, як стадія законодавчого процесу, як спосіб безпосереднього волевиявлення народу, як форма активності громадян та ін. На нашу думку, народна законодавча ініціатива – це конституційно-правовий інститут, що представляє собою систему правових принципів та норм, які регулюють суспільні відносини у сфері ініціювання безпосередньо громадянами України законопроекту шляхом внесення його на розгляд Верховної Ради України, яка і приймає остаточне рішення щодо її прийняття чи відхилення на основі голосування за загальною для всіх законопроектів законодавчою процедурою. При цьому встановлюється необхідна кількість громадян, які мають право підтримати ініціативу і процедура збору підписів виборців на підтримку проекту, що пояснює реальний показник інтересу громадян до представленого ініціативною групою проекту.

Народна законодавча ініціатива здобула свої плоди у багатьох зарубіжних країнах ще задовго до актуалізації цієї проблеми в Україні. Масовий період конституційного закріплення народної законодавчої ініціативи як важливої форми безпосередньої участі громадян в законодавчому процесі на загальнодержавному рівні багатьох країн світу припав на період між двома світовими війнами та у післявоєнні роки минулого століття. З огляду на те, що така практика має достатнє поширення в зарубіжних країнах, а також з врахуванням того, що сьогодні громадяни України володіють досить обмеженими можливостями для впливу на діяльність парламенту, наділення громадян правом законодавчої ініціативи виявляється цілком слушною пропозицією [1, с. 253].

Зважаючи на це, існує витребувана часом нагальна потреба у конституційному самоорганізації народу в умовах демократичної модернізації через розширення нових можливостей впливу громадян на зміст законів, усунення прогалин та подолання протиріч шляхом скасування або зміни застарілих норм і підвищення ефективності їх реалізації на практиці. Тому демократичний потенціал народної законодавчої ініціативи як інституту народовладдя є надзвичайно великим.

Вітчизняна правова наука характеризує принципи по-різному, але в цілому смислове навантаження всіх визначень практично збігається: основні, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і сутність явища [2, с. 633-634]. При цьому система принципів та цінностей, яка формується у конституціоналізмі, може мати варіативний характер, що зумовлено саме потребами та інтересами індивідів [3, с. 30]. Отож, під принципами конституційно-правового інституту народної законодавчої ініціативи варто розуміти впорядковану сукупність керівних ідей, основних положень, які забезпечують правове ре-

гулювання народної законодавчої ініціативи, відображають її природу, визначають характер, умови здійснення та особливості її застосування.

Виходячи з відсутності спеціального конституційного закону про народну законодавчу ініціативу в Україні, пропонується здійснення наукового аналізу до трактування принципів народної законодавчої ініціативи в рамках суб'єктивного підходу. Підкреслимо, що перелік запропонованих принципів, безумовно, не претендує на розгорнутий характер, проте нормативне закріплення змісту цих принципів може відігравати визначальну роль при послідовному їх втіленні на практиці.

Функціонування інституту народної законодавчої ініціативи спирається на ряд керівних ідей, які покладені в основу всіх або більшості форм безпосереднього народовладдя, утворюючи разом з конституційними цінностями ядро самої Конституції та є загальнообов'язковими, формально вираженими і закріпленими в міжнародних актах, в Конституції України та рішеннях Конституційного Суду України. Разом з тим, специфіка проведення народної законодавчої ініціативи впливає на практичне використання цих принципів, що дає змогу знайти особливості, притаманні лише народним законодавчим ініціативам.

Грунтуючись на цьому, відзначимо, що окрім загальновизнаних принципів верховенства права, демократизму, законності, загальності, гласності, рівності, плюралізму, безпосередності, які притаманні, відповідно, прямому народовладдю загалом, необхідно виокремити спеціальні принципи, які поширюються на народну законодавчу ініціативу. На нашу думку, спеціальними принципами інституту народної законодавчої ініціативи є : гарантованість права на подачу народних законодавчих ініціатив до парламенту; обов'язковий та своєчасний характер розгляду народної законодавчої ініціативи у парламенті; життєздатність народного закону.

Принцип гарантованості права на подачу народних законодавчих ініціатив до парламенту означає, що органи державної влади зобов'язані створити необхідні умови, за якими громадяни зможуть об'єктивно скористатись таким правом. Зокрема, у процесі своєї діяльності вони повинні всіляко сприяти народним законодавчим ініціативам і підтримувати громадян у процесі безперешкодної і повної реалізації народної волі, що виражається в розробці проекту нормативного акта. Цей принцип не випадково стоїть на перших ланках класифікаційного ряду, оскільки впливає на весь організаційний процес реалізації народної законодавчої ініціативи. Тому важливим моментом для ефективного функціонування народної законодавчої ініціативи в Україні є належна правова основа, яка поєднуватиме як змістові, так і процедурно-процесуальні аспекти реалізації народної законодавчої ініціативи, її правові гарантії, механізми, що забезпечують реалізацію стратегічних цілей і тактичних завдань колективних громадян. У рамках цього принципу, доречно звернути увагу на участь громадян у робочих групах, комітетах та інших внутрішньоструктурних органах пар-

ламенту, стимулюючи, таким чином, політичну активність громадян, їх зацікавленість в успішному прийнятті спільних державних рішень.

У процесі нормативно-правового закріплення народної законодавчої ініціативи в Україні важливо дотримуватися принципу обов'язковості та своєчасності розгляду народної законодавчої ініціативи, який передбачає обов'язок законодавчого органу розглянути народний законопроект у встановлені законом строки, що дозволить правовому акту бути реалізованим. Будь-яка відмова має бути обгрунтованою. Вкрай важливе значення для забезпечення народних законодавчих ініціатив у парламенті відіграє детальне правове регулювання дій адресатів і процедур офіційного проходження проекту в законодавчому органі і офіційного оприлюднення, інакше всі результати народної законодавчої ініціативи можуть бути скасовані з усіма наслідками, що з цього випливають.

Крім того, надзвичайно важливим чинником для належного правового регулювання цього інституту в Україні, є принцип життєздатності народного закону, що означає можливість народного законопроекту згодом втілитися в життя. Для того, щоб народні законодавчі ініціативи стали дієвими та мали шанс отримати оцінку ефективності застосування прийнятого законопроекту в майбутньому, важливо, щоб вони відповідали основній меті — вирішували економічні, соціальні, політичні та інші завдання, які впливають на якість суспільного життя. Поставленої мети в рамках законодавчого процесу може буде досягнуто шляхом внесення узгоджених поправок до народного законопроекту, спільних переговорів, що закінчуються підведенням підсумків та прийняттям народного законопроекту. Це є дуже важливим для того, щоб законодавство було дійсно «живим».

Вирішальною умовою для виконання цього принципу є знаходження взаємного компромісу між ключовими учасниками (парламент та суб'єкт ініціативи). Подібна взаємодія має будуватися на взаємній зацікавленості, інформованості та готовності сторін спільно брати участь в даному процесі. Вважаємо, на практиці цей принцип повинен передбачати погоджувальні процедури у формі створення комісії з представників ініціативної групи та парламентаріїв для вирішення недостатньо обгрунтованих і несправедливих спірних рішень та розбіжностей.

На закінчення відзначимо, що в Україні є нагальна потреба у розробці та ухваленні закону, який би системно врегульовував питання правового механізму організації, проведення народних законодавчих ініціатив в Україні та низку інших питань, враховуючи не тільки вітчизняні наукові доробки, досвід зарубіжних країн, а й рекомендації європейських інституцій, створених під егідою Європейської конвенції з прав людини та зобов'язання України щодо застосування загально-визнаних принципів і норм міжнародного права.

Список використаної літератури:

1. Литвиненко І. Л. До питання вдосконалення законотворчого процесу в Україні / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки : часопис Хмельницьк. ун-ту управління та права. — 2016. — Вип. 3 (59). — С. 253.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Х. : Право, 2016. — Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. — 2017. — С. 633-634.
3. Савчин М. В. Конституційні принципи та їх інтерпретація / М. В. Савчин // Право України. — 2017. — № 7. — С. 30.

СОН СОФІЯ СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри права конституційного права

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПРИНЦИПИ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Питання аналізу правових механізмів у сфері участі політичних партій в місцевих та регіональних виборах неможливо досліджувати повною мірою, не визначившись із тими стандартами, що розроблені у відповідній сфері міжнародним співтовариством та не дослідивши відповідний досвід окремих держав, насамперед тих, які розвиваються у політико-правових умовах, подібних до вітчизняних. Специфіка відповідного дослідження полягає у необхідності аналізу його політичної та міжнародно-правової складової, що, на жаль, не завжди можна побачити у працях сучасних авторів.

Дослідники зазначають, що з утвердженням у світі загальнолюдських цінностей як базової засади побудови справедливого суспільного порядку зростає роль міжнародно-правових норм у регулюванні внутрішньодержавних процесів. Предметом регулювання міжнародного права стають не лише питання міждержавних відносин, а й правовідносини, що виникають в конкретних національних державах у зв'язку з дотриманням прав людини і громадянина.

Неможливо аналізувати правовідносини за участю політичних партій, що відбуваються при формуванні регіональних та представницьких органів влади у сучасній Україні, без попереднього розгляду історичних аспектів участі політичних партій у цих процесах. Нелінійність та різновекторність історико-правових процесів, які відбувалися в нашій державі, відсутність об'єктивного та комплексного наукового відстеження й моделювання відповідного емпіричного матеріалу ускладнює вказане завдання.

Відповідно до ст.ст. 72-73 Конституції Української РСР від 30 січня 1937 р. «органами державної влади в областях, округах, районах, містах, селищах, станицях і селах УРСР є Ради депутатів трудящих», при цьому «обласні, окружні, районні, міські, районні у великих містах, селищні, станичні і сільські Ради депутатів трудящих обираються відповідно трудящими області, округи, району, міста, селища, станиці і села на строк 2 роки» [62]. Водночас виборче законодавство СРСР та Української РСР не містило певних обмежень щодо кількості кандидатів у депутати місцевих рад, воно не мало у собі норм, які б забороняли висування кандидатів від громадських рухів та формувань. Такі заборони, тим самим, мали характер правового звичаю та правової доктрини. Парадоксальним є те, що формально виборче законодавство радянського періоду мало відрізнялося від відповідних правових актів демократичних («буржуазних») країн Європи.

Це можна пояснити тим, що уперше тенденція до правової регламентації політичних партій в країнах Європи з'явилася в період між двома світовими війнами XX ст., справді широких масштабів правова інституціоналізація політичних партій набула лише у другій половині XX ст. Як вказують сучасні автори, різниця у відповідному законодавстві полягала в тому, що в демократичних державах конституції визнали принцип політичного плюралізму, а в авторитарних – законодавчо закріплювалась монополія на політичну владу однієї політичної партії (наприклад, комуністичної).

Зазначимо, що виборче законодавство було дещо демократизовано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1987 р. № 3687-XI. Цей акт, в рамках політики лібералізації суспільних відносин, усунув деякі норми Закону від 27 червня 1979 р., що ускладнювали проведення виборів до місцевих рад на альтернативних засадах.

Зазначимо, що скасування негласних заборон на створення незалежних від радянської та партійної влади об'єднань громадян дозволило їм скористуватися нормами законодавства про вибори місцевих рад. Це викликало суперечливу реакцію офіційної влади республіки, про що йдеться, зокрема, у постанові Президії Верховної Ради Української РСР від 27 грудня 1989 р. № 8556-XI. Цей акт зазначає, що «у проведенні передвиборних заходів не скрізь належно координуються дії радянських органів, виборчих комісій, громадських організацій», «є істотні прорахунки і упущення на такому важливому етапі виборчої кампанії, як висування кандидатів у депутати».

Окремі автори зазначають, що вибори березня 1990 р. до місцевих рад народних депутатів Української РСР відкрили новий етап суспільно-політичних трансформацій в Україні, адже безпосередніми наслідками виборчого марафону були кардинальне оновлення депутатського корпусу; прихід до влади політичних лідерів нової хвилі; перемога де-

мократів у ряді місцевих рад республіки; консолідація та активізація діяльності регіональних еліт.

Як свідчить історичний досвід, значення громадсько-політичних рухів і партій особливо зростає в перехідний період при зміні політичної системи. Дослідники визнають подібність періоду становлення багатопартійності в сучасній Україні з періодом становлення партій в Європі на зламі XIX-XX століть. Вони вказують на спільні для цих процесів кризовий стан політичної системи, послаблення державного впливу, демократизацію всіх сторін життя суспільства, пошуком шляхів розвитку країни. Процес становлення багатопартійності почався з розвитку неформального руху, який особливо активізувався з прийняттям закону СРСР про громадські об'єднання, що гарантував громадянам свободу створення громадсько-політичних організацій і значною мірою спростив їх.

Окремі дослідники вказують, що у міжнародних стандартах «декларуються лише принципи, основоположні засади справедливих і вільних виборів, але відсутні реальні механізми їх реалізації», що є «особливо актуальним з огляду на те, що в сучасних умовах удосконалились технологічні прийоми зацікавлених сил у порушеннях виборчого процесу, фальсифікації результатів виборів тощо», вони вказують на «невраховання регіональних та субрегіональних особливостей реалізації виборчого права у встановленні міжнародних стандартів» та визнають наявність протиріч «в актах різного рівня, що складають міжнародні виборчі стандарти». Зауважимо, що специфіка ухвалення міжнародних актів створює передумови для відсутності ієрархічності та корегованості норм відповідних міжнародних стандартів, водночас таке неспівпадіння буде значно більшим за умов урахування «регіональних та субрегіональних особливостей».

ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

АКТИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Відповідно до Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5). Основним Законом України встановлено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів

кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (частина перша статті 140).

Наразі, будь-яка демократична держава намагається залучити громадян до здійснення публічних функцій з метою оптимального задоволення всебічних потреб сучасної людини. І у цьому контексті місцеве самоврядування являє собою форму самоорганізації населення, тобто функціонально та організаційно воно є певною соціальною системою (інститутом) і таким організаційно-правовим механізмом урядування, завдяки якому територіальні колективи безпосередньо та через обрані ними органи здійснюють публічні функції, спрямовані на розв'язання місцевих питань [1, с. 23].

Гарантоване Конституцією України місцевого самоврядування здійснюється територіальною громадою через відповідні місцеві ради та їх виконавчі органи і передбачає правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність, яка має певні конституційно-правові межі, встановлені, зокрема, приписами статей 19, 140, 143, 144, 146 Основного Закону України.

Так, Основним Законом України передбачено форми та засоби реалізації права територіальних громад на місцеве самоврядування і вказано, що органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] конкретизуючи конституційні положення, в цілому визначає систему актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, що включає:

- нормативні та інші акти у формі рішень місцевих рад;
- рішення виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад;
- розпорядження сільських, селищних, міських голів, голів районних, обласних рад.

Провідне місце серед актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування посідають нормативні акти місцевих рад, які вирішують питання місцевого значення, представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі про скасування актів органів місцевого самоврядування до сутнісних ознак таких актів належить: встановлення, зміна чи припинення норм права; локальний характер; поширення на широке коло осіб та неодноразове застосування [3].

Досліджуючи специфіку нормативних актів органів місцевого самоврядування, О.Ф. Скакун, зазначає, що це – акт-документ, що видається в межах компетенції органу місцевого самоврядування, який містить норми права, обов'язкові для населення самоврядних територій, а також для організацій та установ, які діють у межах цих територій. Це правовий акт громадянського суспільства з такими ознаками: письмовий

документ, який має особливу форму виразу інформації, що міститься в ньому; офіційний правовий документ, що приймається в межах повноважень та в порядку, встановленому законом і регламентом цього органу; має цільову орієнтацію — у концентрованому вигляді відображає місцеві інтереси; регулює суспільні відносини за допомогою правових норм і приписів; забезпечується силою державного примусу [4].

У свою чергу серед нормативних актів рад визначне місце з точки зору конституційно-правового регулювання посідають статuti територіальних громад сіл, селищ, міст. Насамперед цими актами врегульовуються процедурні питання безпосередньої участі відповідної територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування: порядок внесення місцевих ініціатив, організації та проведення громадських слухань та загальних зборів громадян за місцем проживання тощо, деталізуються законодавчі положення відносно форм сповіщення громад про роботу органів самоврядування, участі членів громади в їх діяльності, організації роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Як цілком правильно вказує О. В. Батанов, статут є основним пріоритетним нормативно-правовим актом територіальної громади, а також своєрідною комунальною конституцією на території функціонування відповідної громади. Він пояснює це тим, що статут має низку особливостей: наявність особливого суб'єкта, який встановлює або від імені якого приймається статут територіальної громади; установчий характер; повний та всеохоплюючий характер правового регулювання; вища юридична сила щодо інших локальних актів, які приймаються безпосередньо територіальною громадою або в системі органів та посадових осіб місцевого самоврядування; основа для подальшої локальної нормотворчості; особливий порядок прийняття статуту, а також внесення до нього змін та доповнень; є одним із правових засобів, який забезпечує реалізацію самостійності місцевого самоврядування [5, с. 38].

Особливе регулююче значення статутів територіальних громад також знайшло своє відображення у вимозі державної реєстрації, що здійснюється головними територіальними управліннями юстиції Міністерства юстиції України [6] на виконання вимог статті 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», що змістовно є дуже близькою до процедури реєстрації статутів юридичних осіб публічного права.

Список використаної літератури:

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. — К., Москаленко О.М., 2012. — 212 с.

2. Про місцеве самоврядування в Україні від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009 у справі про скасування актів органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1150-98-п/conv>.
4. Скакун О.Ф. Нормативно-правовий акт органу (посадової особи) місцевого самоврядування України: загальнотеоретичні аспекти / О.Ф. Скакун // Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., м. Харків, 25 трав. 2004 р. / за ред. Ю.П. Битяка. — Х. : Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування АПРН України, 2004. — С. 96–97.
5. Батанов О. В. Питання розробки та прийняття статуту територіальної громади / О.В. Батанов // Юридичний журнал — 2004. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1066>.
6. Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад від 27.07.1998 № 1150 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>.

ШАМРАЙ В'ЯЧЕСЛАВ ВІКТОРОВИЧ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри конституційного права юридичного факультету,
кандидат юридичних наук

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРІОД МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Договори, що застосовуються у конституційно-правовій сфері містять в собі правила загального характеру, норми, обов'язкові для всіх учасників конституційно-правових відносин. Такі договори визначають як нормативно-правові [2, с. 381].

На думку О. Ф. Скакун, нормативно-правовий договір — це спільний акт-документ, що містить нові норми права, які встановлені за взаємною згодою правотворчих суб'єктів з метою врегулювання життєвої ситуації і які забезпечуються державою [8, с. 334].

О. О. Мясін визначає нормативно-правовий договір як угоду, що заснована на рівності сторін та спільності інтересів, яка містить в собі норми права загального характеру, що направлені на досягнення бажаного сторонами результату [5, с. 11].

Нормативно-правовому договору притаманні універсальні ознаки договорів, сформульовані Ю. О. Тихомировим, які притаманні і міжнародному договору як джерелу національного права. Серед них най-

суттєвішими є такі: добровільний характер укладення договору (тобто вільне волевиявлення сторін укласти договір); рівність сторін договору як партнерів; узгоджувальний характер договору (договір є угодою сторін з усіх аспектів договору); еквівалентний характер договору; взаємна відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання прийнятих зобов'язань; законодавче забезпечення договору, що надає договорам юридичної сили [9, с. 182].

На думку О. А. Назаренко, договори доцільно розділити на дві групи: внутрішньодержавні та міжнародні нормативно-правові договори, що застосовуються в конституційно-правовій сфері. Ці види договорів мають суттєві відмінності. По-перше, суб'єкти міжнародного договору є рівними, а суб'єкти внутрішньодержавних договорів можуть бути неоднаковими за своїм статусом, а іноді можуть перебувати у відносинах підпорядкування, що, в свою чергу, не заперечує можливості укладання договору між ними як партнерами. По-друге, сторони міжнародних договорів є суб'єктами міжнародного права, а сторони внутрішньодержавних договорів національного. По-третє, міжнародний договір являє собою певною мірою самообмеження суверенітету держав, які домовляються, що не є характерним для внутрішньодержавних договорів. Важливою відмінністю між міжнародним і внутрішньодержавним договором є також те, що міжнародні договори можуть мати пріоритет над національним законом, в той час, як внутрішньодержавний договір, як правило, є підзаконним за юридичною силою актом [2, с. 384].

Водночас, за справедливим зауваженням І. І. Лукашука, «здійснення міжнародно-правових норм є, як правило, набагато більш складним і відповідальним завданням, ніж їх прийняття» [4, с. 10].

На думку О. А. Назаренко, проголошення у ст. 9 Конституції України чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, частиною національного законодавства і, відповідно, можливість їх застосування в Україні означає, що для врегулювання конституційно-правових відносин договірна форма є припустимою і можливою, оскільки в міжнародних договорах містяться норми, що регулюють частіше конституційно-правові відносини, а саме: закріплюються права і свободи людини і громадянина, гарантії їх захисту, закріплюються права національних меншин, мови національних меншин, регулюються актуальні питання громадянства, проблеми біженців, апатридів, що неможливо врегулювати виключно національними нормативно-правовими актами, основи місцевого самоврядування і багато іншого [2, с. 380].

Щодо цього суттєве праксеологічне значення, на наш погляд, становить позиція видатного українського науковця М. О. Баймуратова відносно доктринального тлумачення цього механізму. Вчений вважає, що після дачі такої згоди, що в Україні процесуально реалізується парламентом у формі ратифікації міжнародного договору і видання відповідного закону України, міжнародний договір України стає частиною її

національного законодавства, набуваючи форми і юридичної чинності закону [1, с. 163].

У цьому контексті становить інтерес також досить оригінальна позиція вітчизняного вченого-теоретика права М. І. Козюбри, котрий, досліджуючи тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правових інтеграційних процесів і торкаючись, зокрема, принципів права, відзначає, що останні «можуть фіксуватися, а можуть і не фіксуватися в текстах нормативно-правових актів» [3, с. 7].

Після підписання 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом почався принципово новий етап реформування внутрішнього, а особливо — конституційного, законодавства України. Дана угода передбачає поглиблену інтеграцію України в правову систему унікальної наднаціональної міжнародної організації [7].

Імплементация та застосування Угоди про асоціацію з ЄС в правовій системі України регулюється її конституційним законодавством. Конституція України щодо застосування міжнародних угод встановлює підхід, відповідно до якого у разі конфлікту між положенням міжнародного договору та національним законодавством пріоритет мають національні договори. Винятком є конфлікт договору і Конституції.

В той же час, слід зазначити, що сучасній історії відомі численні приклади, коли норми міжнародних договорів розглядаються державами як регулятори суспільних відносин на їх території. При цьому вони навіть оголошуються частиною національного права чи національної правової системи. Це передбачено, наприклад, Конституціями США (ст. 6), Аргентини (ст. 31), Болгарії (ст. 5), Нідерландів (ст. 93), Швейцарії (ст. 113), Японії (ст. 98) та ін. Відомі також випадки, коли той же підхід передбачений у відношенні не норм міжнародних договорів, а звичайних норм міжнародного права. Такі положення є, наприклад, у конституціях Австрії (ст. 9), Угорщини (ст. 7), Ірландії (ст. 29), Естонії (ст. 3) [6].

Список використаної літератури:

1. Баймуратов М. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине / М. А. Баймуратов, В. А. Григорьев. — О. : Юрид. літ., 2003. — 248 с.
2. Джерела конституційного права України / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюк та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2010. — 709 с.
3. Козюбра М. І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів / М. І. Козюбра // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». — Т. 26 : Юридичні науки / Ред. кол. : В. Брюховецький та ін. — К., 2004. — С. 7.

4. Лукашук И. И. Международно-правовое регулирование международных отношений (системный подход) / И. И. Лукашук. — М. : Междунар. отношения, 1975. — С. 10.
5. Мясин А. А. Нормативный договор как источник права : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Мясин. — М., 2002. — С. 11.
6. Нефедов Б. И. Соотношение правовых систем (продолжение). Эволюция представлений о содержании «традиционных» доктрин соотношения правовых систем / Б. И. Нефедов // Московский журнал международного права. — 2013. — № 4. — С. 9-10.
7. Петров Р. Конституційні аспекти імплементації угод про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, Молдовою і Грузією / Р. Петров // Право України. — 2015. — № 8. — С. 33-39.
8. Скакун О. Ф. Теория государства и права : Учебник / О. Ф. Скакун. — Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — С. 334.
9. Тихомиров Ю. А. Публичное право : Учебник / Ю. А. Тихомиров. — М. : Изд-во БЕК, 1995. — С. 182.

СЕКЦІЯ 6.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой
международного права и международных отношений

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО АФГАНИСТАНА: ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ

Исследование проблемы соотношения международного и внутригосударственного права в условиях глобализирующего мира остается одной из актуальных, и вместе с тем сложных проблем современной юридической науки. Любое национальное государство в современных условиях строит самые разнообразные взаимоотношения с другими государствами и международными организациями. Современные политические социально-экономические отношения требуют формирования наиболее взаимовыгодного взаимодействия.

Афганистан как суверенное государство не может стоять в стороне от данных интенсивных процессов. Как государство, которое на протяжении длительного периода времени, особенно последних десятилетий оказалось в эпицентре геополитических конфликтов стремиться оставаться активным субъектом международно-правовых отношений. Главной целью афганского государства по-прежнему является прекращения военного конфликта в стране с помощью средств внутри государства, а также посредством международно-правовых инструментов, так как афганский конфликт с самого его начала, по сути, является международным.

Проблема соотношения международного и внутригосударственного права Афганистана не получила прямого отражения в конституции, однако толкование законодательства, в том числе Конституции дает нам некоторые пояснения. Отсутствует конституционная норма, согласно которой международно-правовые документы, к которым присоединяется Афганистан, автоматически включаются во внутреннее законодательство Афганистана. Вместе с тем ст. 7 Конституции Афгани-

стана, гласит, что «государство обязано соблюдать Устав ООН, международные договоры и конвенции, подписанные Афганистаном, а также положения Всеобщей декларации прав человека. Ст. 64 Конституция Афганистана, определяющая права и обязанности президента, закрепляет положение, согласно которому президент вправе выпускать «верительные грамоты для заключения двусторонних и международных соглашений в соответствии с положениями закона». В соответствии с Законом о международных договорах Афганистана 1989 г. президент и министр иностранных дел, либо специально уполномоченные на это лица могут заключать и подписать международные договора и соглашения. Однако существует ряд вопросов международно-правового характера, по которым только Президент страны уполномочен принимать решения, такие как, подписывать договора о мире и завершении войны, о географических границах, дружбе и сотрудничестве, применении силы, создании международных организаций и правовом статусе граждан и др.

В соответствии с Конституцией, а также Законом о международных договорах Афганистана 1989 г., международный договор, подписанный Афганистаном должен быть направлен в Национальную ассамблею для ратификации, чтобы он вступил в законную силу. Ст. 90 Конституции Афганистана определяя полномочия Национальной ассамблеи, указывает, что она имеет право ратификации международных договоров и соглашений, аннулирование в них членства Афганистана. В соответствии ст. 97 Конституции, Национальная ассамблея уделяет приоритетное внимание международным договорам, направленным правительством, требующие срочного рассмотрения и принятия решения.

В Конституции впервые упоминаются принципы и нормы международного права в преамбуле, где закрепляется положение о том, что «мы, народ Афганистана:... Соблюдая Устав ООН и уважая Всеобщую декларацию прав человека... приняли эту конституцию в соответствии с историческими, культурными и социальными требованиями эпохи, через наших избранных представителей во Всеафганском Совете (Лойя Джирга)».

Согласно данной конституционной норме, афганское государство от имени народа Афганистана приняло на себя обязательство быть связанным положениями Устава Организации Объединенных Наций и Всеобщей Декларации прав человека. Интерпретация данной нормы дает нам возможность считать данные международно-правовые нормы частью внутреннего законодательства Афганистана.

Конституция Афганистана также не содержит перечень источников права Афганистана, хотя анализ ст. 7 Конституции (государство обязано соблюдать устав ООН, международные договоры и конвенции, подписанные Афганистаном, а также положения Всеобщей декларации прав человека) позволяет сделать вывод о том, что международное право вступает в качестве источника национального права Афганиста-

на. Вместе с тем ст. 162 Конституции, поясняющей то обстоятельство, что «после вступления в законную силу законы и постановления, противоречащие положениям этой Конституции, являются недействительными».

Таким образом, анализ законодательства Афганистана, а также правовой практики, дает возможность прийти к выводу о том, что Афганистан, соблюдая, Устав ООН, международные договора, международные конвенции, подписанные Афганистаном, и Всеобщую декларацию прав человека, признает данные международно-правовые документы обязательным для применения, а для их вступления в законную силу, как и существующая практика в других странах, требует ратификацию международных договоров, международных соглашений и международных конвенций, подписанных Афганистаном, Национальной ассамблей.

АНДРЕЙЧЕНКО СВИТЛАНА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
доктор юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП НЕПРИПУСТИМОСТІ ПОСИЛАННЯ НА ПОСАДОВЕ СТАНОВИЩЕ ОСОБИ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У Декларації Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1981 року «Про запобігання ядерної катастрофи» проголошується, що «... державним діячам ... які скоюють злочини проти людства ... ніколи не буде ні виправдання, ні прощення». Посадове становище особи в якості глави держави або відповідального чиновника тягне підвищену кримінальну відповідальність у разі вчинення дії, забороненої міжнародним кримінальним правом.

Видається очевидним фактом, що багато злочинів з міжнародного кримінального права (зокрема, злочини проти миру і безпеки людства) є результатом державної політики правлячих кіл – для цього досить згадати історичні події ХХ ст. (Нацистський режим в Німеччині, правління Пол Пота в Камбоджі, події на території колишньої Югославії та ін.). По всій видимості, призначення принципу неприпустимості посилення на посадове становище особи полягає в реалізації невідворотності покарання тих осіб, яких можна назвати «головними» винуватцями цих злочинів [1].

При притягненні до міжнародної кримінальної відповідальності посадових осіб, виникає питання про імунітети і привілеї, якими такі особи наділені відповідно до міжнародного та національного права. У випадку застосування до таких осіб імунітету від судового переслідування притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності втратило б сенс. Імунітети посадових осіб не можуть розглядатися в якості правового засобу, що забезпечує безкарність посадових осіб, які вчиняють злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, тим більше що мова йде про особливо тяжкі діяння, що викликають занепокоєність всього міжнародного співтовариства. Необхідність припинення цих діянь по суті впливає з міжнародного звичаєвого права [2].

Питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності вищих посадових осіб держави було піднято ще в ході Першої світової війни (ст.ст. 228-230 Версальського мирного договору 1919 г.). Вперше принцип кримінальної відповідальності посадових осіб держави за вчинення міжнародних злочинів був юридично сформульовано в статутах Нюрнберзького (1945 р.) і Токійського (1946 р.) Трибуналів. Так, в ст. 7 Статуту Нюрнберзького трибуналу зазначалося: «Посадове положення підсудних, їх положення в якості глав держав і відповідальних чиновників різних урядових відомств не повинно розглядатися як підстава для звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання».

Згодом даний принцип знайшов відображення в резолюції 95 (1) Генеральної Асамблеї ООН 1946 р., був закріплений в установчих актах міжнародних трибуналів *ad hoc* по колишній Югославії (1993) і Руанді (1994), а також в Римському Статуті МКС 1998 року. Частина 1 ст. 27 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду встановлює, що положення Статуту застосовуються в рівній мірі до всіх осіб «без якої б то не було різниці на основі посадового становища». Посадове становище як глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи посадової особи уряду ні в якому разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом і не підставою для пом'якшення вироку. На відповідальність офіційних і посадових осіб не впливає наявність у них будь-яких імунітетів від кримінальної відповідальності, передбачених як в міжнародному, так і в національному законодавстві (ч. 2 ст. 27 Римського Статуту).

Тема «Імунітет посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції» була включена в програму роботи Комісії міжнародного права в 2007 році. Комісія міжнародного права продовжує роботу над Проектом статей про імунітети посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції. У 2018 році планується завершення розгляду проектів статей в першому читанні, а у 2020 — завершення розгляду проектів статей у другому читанні.

Окремо слід торкнутися питання визначення поняття «посадова особа держави» і кола осіб, що користуються імунітетом.

Більшість держав встановили структуру, що включає такі органи, чий статус має особливе значення стосовно імунитетів: а) глава держави; б) уряд; в) дипломатична служба; г) консульська служба; і д) збройні сили держави.

Разом з тим існують термінологічні труднощі, пов'язані з терміном «посадова особа» в різних мовах: наприклад, іспанською мовою «посадова особа» — це «funcionario»; «official» — англійською і «représentant» — французькою. З огляду на дані обставини, а також лінгвістичний аспект вибору як найбільш доречний термін для позначення осіб, що володіють імунитетом, КМП в процесі роботи над темою про імунітети використовувала термін «орган» [3].

Термін «орган» розглядався Комісією в процесі роботи над проектом статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року в контексті проблеми атрибуції. Поведінка будь-якого органу держави розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або будь-які інші функції, незалежно від положення, яке він займає в системі держави, і незалежно від того, чи є він органом центральної влади або територіальним підрозділом держави (п. 1 с. 4 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р.). КМП запропонувала під поняттям «орган» вважати особу або будь-яке утворення, яке має такий статус за внутрішньодержавним правом.

Водночас слід зосередити увагу і на ролі міжнародного права, яке, зокрема, визначає органи, що офіційно представляють державу в міжнародних відносинах. З цього питання уряди висловили різні думки. Ряд урядів запропонували взагалі виключити посилання на внутрішнє право з тим, щоб не створювати враження, ніби це є вирішальним критерієм. Посилалися, зокрема, на ту обставину, що внутрішнє право може не містити вичерпного визначення державних органів [4]. У той самий час, більшість урядів визнало за необхідне зберегти посилання на внутрішнє право [5, с. 109]. У пункті 2 статті 4 Статей 2001 р. йдеться про положення внутрішньодержавного права при визначенні статусу того чи іншого органу як органу держави.

У Рішенні щодо справи про застосування Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього від 26 лютого 2007 р. МС ООН називає державні органи, віднесені до таких внутрішніми законами держави, як державні органи *de jure*. Суд врешті визначив, що: «[...] акти геноциду в Сребрениці не можуть бути віднесені до відповідача як скоєні його органами або посадовими особами чи особами, повністю залежними від нього, і, таким чином, на основі цього не тягнуть за собою міжнародну відповідальність відповідача» [6, параг. 386, 388, 395].

У ст. 2 п «е» Проекту статей про імунітети посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції «посадова особа держави» означає будь-яку особу, яка представляє державу або здійснює державні функції». У національній та міжнародній судовій практиці, що стосу-

ється імунітету від юрисдикції, вказується на такі «посадові особи держави»: колишній глава держави, міністр оборони і колишній міністр оборони, віце-президент і міністр лісового господарства, міністр внутрішніх справ, генеральний прокурор, глава національної служби безпеки, колишній глава однієї з служб розвідки, начальник морського відомства, генеральний прокурор держави і різні посадові особи федеральної держави нижчого рангу (прокурор, його помічники з юридичних питань, слідчий, пов'язаний з прокуратурою, і юрист одного з державних відомств), військовослужбовці в різних званнях і ряд співробітників сил і органів державної безпеки, включаючи керівника Скотланд-Ярду, співробітників прикордонної служби, заступника директора в'язниці і керівника державної архівної служби.

Існування двох основних теорій походження міжнародно-правових імунітетів – представницької і функціональної, зумовило виникнення і ствердження в доктрині і на практиці двох категорій імунітетів посадових осіб держави, що тягнуть за собою різні правові режими – персональний (*ratione personae*) і функціональний (*ratione materiae*). Таке розмежування набуло широкого визнання як в міжнародно-правовій доктрині, так і в судовій практиці. Головною відмінністю персонального імунітету від функціонального є юридична прив'язка особистості бенефіціара, що тягне за собою персональні, предметні і тимчасові розмежування. У першому випадку мова йде про асоціацію з державою в особистій якості, у другому – пов'язана з виконанням офіційних функцій [7, с. 226, 231].

Таким чином, особи, щодо яких МКС здійснює юрисдикцію, не мають права посилаючись на особисті або функціональні імунітети, якими вони можуть володіти відповідно до національного чи міжнародного права в якості підстав для звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення вироку. Стаття 28 Римського статуту МКС встановлює кримінальну відповідальність військових командирів або цивільних начальників за вчинення їх підлеглими злочинів за міжнародним правом, якщо певна посадова особа знала або повинна була знати про те, що їхні підлеглі здійснюють або мають намір вчинити такі злочини, і не прийняли всіх необхідних і розумних заходів в рамках їх повноважень для припинення їх вчинення або для передачі даного питання в компетентні органи для розслідування і кримінального переслідування.

Список використаної літератури:

1. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы / Под науч. ред. докт. юрид. наук А. В. Наумова. – СПб. : Издательство “Юридический центр Пресс”, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1679_page_1.html.
2. Консультативное заключение Международного суда от 28 мая 1951 г. «Оговорки к Конвенции о предупреждении геноцида и наказании за него».

3. Third report on the immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction. By concepciyn Escobar Hernández, Special RapporteurA/CN.4/673.
4. Report of the International Law Commission on the work of its fiftieth session, 20 April – 12 June and 27 July – 14 August 1998. Official Records of the General Assembly. Fifty-third session. Supplement № 10. UN Doc. A/53/10 // Extract from the Yearbook of the International Law Commission. – 1998. – Vol. II (2).
5. Лукашук И. И. Право международной ответственности / И. И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004.
6. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment of 26 February 2007 // ICJ Reports, 2007.
7. Каюмова А. Р. Уголовная юрисдикция в международном праве : вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Каюмова Альфия Револевна. – Казань, 2016.

КОРОТКИЙ ТИМУР РОБЕРТОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНА СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВОПОРЯДКУ СВІТОВОГО ОКЕАНУ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД

На міжнародному рівні у другий половині XX ст. склався окремий режим міжнародно-правової охорони морського середовища. Він встановлений системою норм, що визначають права й обов'язки держав при здійсненні заходів щодо всіх джерел забруднення у всіх морських просторах. Основні положення цього режиму знайшли втілення у Конвенції ООН з морського права 1982 р., у якій поряд з основними принципами сформульовані спеціальні норми, що стосуються запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища.

Міжнародно-правова охорона морського середовища включає систему міжнародних конвенцій та міжнародних звичаїв, прийнятих на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях, актів міжнародного м'якого права, спрямованих на захист та збереження морського середовища з різних джерел (що знаходяться на суші; у зв'язку з діяльністю на морському дні; викликане діяльністю в Районі; викликане похованням; забруднення з суден; забрудненням з атмосфери або через неї) та різними політантами (нафтою, небезпечними та шкідливими речовинами, шкідливих водних та патогенних організмів та ін.). Щодо джерел забруднення морського середовища, які знаходяться у

Світовому океані, діє перш за все універсальний рівень охорони морського середовища. Щодо наземних джерел забруднення домінуючим є регіональний рівень охорони морського середовища.

Принципи та основні засади міжнародно-правової охорони морського середовища містяться в Конвенції ООН з морського права 1982 р. Положення щодо захисту та збереження морського середовища містяться у Частині XII Конвенції «Захист та збереження морського середовища». Окремі норми щодо охорони морського середовища містяться також у інших частинах Конвенції.

Міжнародно-правова охорона морського від забруднення з суден отримала найбільший розвиток на універсальному рівні. До основних напрямів регламентації міжнародно-правового регулювання запобігання забрудненню із суден відносяться: обмеження експлуатаційних викидів; запобігання аварійним забруднень; співпраця з ліквідації наслідків забруднення; цивільна відповідальність за забруднення з суден. Значну участь у розробці і прийнятті міжнародних конвенцій щодо запобігання забрудненню із суден приймає ІМО. У цій сфері діє значна кількість рекомендацій ІМО.

Забруднення з джерел, що знаходяться на суші, складає 80% забруднення Світового океану. Окрім окремих положень Конвенції ООН з морського права 1982 р. щодо наземних джерел забруднення відсутні спеціальні універсальні міжнародні договори. До універсальних джерел міжнародного м'якого права з попередження, обмеження та контролю над забрудненням з наземних джерел відносяться Монреальські керівні принципи щодо захисту морського середовища від забруднення з наземних джерел 1985 р. та Глобальна програма дій щодо захисту морського середовища від наземної діяльності 1995 р. Регіональний рівень регулювання боротьби з забрудненням морського середовища з наземних джерел представлений численними регіональними угодами. Норми щодо регулювання забруднення з наземних джерел містяться або в регіональних угодах, укладених в рамках Програми регіональних морів, або у додаткових протоколах до цих угод. На сьогодні питання забруднення з наземних джерел регулюються більш ніж двадцятьма регіональними договорами.

Одним із серйозних джерел забруднення морського середовища є захоронення відходів у Світовому океані (дампінг). Універсальний рівень включає окремі положення Конвенції ООН з морського права 1982 р. та єдину спеціальну універсальну Конвенцію щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. з Протоколом 1996 р. про зміну Конвенції щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. Регіональний – протоколи до регіональних конвенцій з захисту морського середовища.

Спеціальне міжнародно-правове регулювання охорони морського через забруднення з атмосфери або через неї практично відсутня. Цьо-

му джерелу присвячено стаття у Конвенції ООН з морського права 1982 р. та декілька положень регіональних угод.

У сфері міжнародно-правової охорони морського середовища діє значна кількість регіональних конвенцій. Виокремлюють три моделі правового регулювання охорони морського середовища на регіональному рівні. Перша, історично найбільш рання, ґрунтується на предметному підході. Західноєвропейські країни регіону Північного моря прийняли ряд досить відособлених угод, що регулювали питання охорони морського середовища цього регіону від забруднення. Головна особливість цих угод полягає в тому, що кожному конкретному джерелу забруднення чи виду забруднюючих речовин відповідає свій міжнародно-правовий акт, що має самостійний характер і не зв'язаний з іншими. Іншу модель, яка носить комплексний характер, обрали держави, що уклали Хельсінкську конвенцію із захисту морського середовища району Балтійського моря 1974 р., яка регулює практично всі питання боротьби із забрудненням моря. Третя модель стала результатом реалізації Програми регіональних морів, прийнятої в 1974 р. рамках Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

Таким чином, нормативна складова забезпечення екологічного правопорядку у Світовому океані досить розгалужена та всеохоплююча. Але ця позитивістська оцінка системи не є запорукою її ефективності та функціональності. Для оцінки фактичного стану екологічного правопорядку у Світовому океані важливо використання додаткових критеріїв та факторів, які впливають на реалізації відповідних міжнародно-правових норм.

МАНУЇЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАКОННОГО ТА НЕЗАКОННОГО ОБОРОТУ ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ У НОРМАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Атомна енергія стає все більше поширеною в сучасному суспільстві. Використовуючи ядерну енергію (матеріали), слід дотримуватися всіх норм безпеки на вищому рівні і поставитися з підвищеною увагою.

З початку XX століття йде процес активного використання властивостей ядерної енергії у багатьох галузях життєвої діяльності, в тому числі у промисловості, будівництві, медицині, науці загалом як в мирних, так і в

військових цілях. При цьому постає важливе завдання: забезпечення ядерної та радіаційної безпеки у сфері використання ядерної енергії як на національному, так і на міжнародному рівні, адже шкода, яка може бути завдана внаслідок недотримання норм, правил і вимог радіоекологічної безпеки носить транскордонний характер [1, с. 144].

Починаючи з 1950-х років використання енергії ділення ядра в мирних цілях, перш за все в сфері електроенергетики, постійно збільшується і розширюється як в кількісному і якісному, так і в географічному аспектах. Станом на 2017 рік в 31 країні світу експлуатується 191 атомних електростанцій з 448 енергоблоками загальною електричною потужністю 391 744 МВт [2]. 57 енергоблоків знаходяться на стадії будівництва. 162 енергоблоки закриті, ще 1 не працює, проте рішення про остаточне закриття ще не прийняте [3].

В даний час ядерна енергія використовується широко в мирних цілях: в судноплаванні (атомні криголами), в енергетиці (атомні електростанції – АЕС), в медицині, в сільському господарстві, в космосі і т.д. Найбільша небезпека для людини і навколишнього середовища від використання ядерної енергії відбувається від виробництва електроенергії в ядерному паливному циклі. Ядерний паливний цикл складається з наступних основних компонентів: видобуток уранової руди; переробка руди; виготовлення палива у вигляді тепловиділяючих елементів (твелів); виробництво енергії на АЕС; переробка відпрацьованого палива (в результаті якої виробляється нове паливо для АЕС, проте ця ланка може бути відсутня в деяких ядерних паливних циклах внаслідок поводження з відпрацьованим паливом як з радіоактивними відходами з подальшим їх похованням); обробка та захоронення радіоактивних відходів; перевезення радіоактивних вантажів (уранової руди, ядерного палива, відпрацьованого палива, радіоактивних відходів). Серед усіх ланок ядерних паливних циклів АЕС і заводи по переробці відпрацьованого палива є головною небезпекою для людини і навколишнього середовища. Іншою ланкою, що становить небезпеку, є перевезення радіоактивних вантажів.

Міжнародно-правове регулювання забезпечує безпеку при використанні атомної енергії, доступність до інформації, якщо ця інформація не є державною таємницею. Також гарантує участь юридичних осіб у обговоренні державної політики. Відшкодовує збитки, заподіяні радіаційним впливом, надається працівникам об'єктів використання атомної енергії соціально-економічних компенсацій за негативний вплив іонізуючого випромінювання на здоров'я людини і за додаткові фактори ризику, забезпечується соціальний захисту громадян, які проживають і здійснюють трудову діяльність в районах розташування цих об'єктів. Атомна енергія може використовуватися в різних видах, таких як розміщення, проектування, спорудження, експлуатацію та виведення з експлуатації ядерних установок, радіаційних джерел і пунктів зберігання. Також проводиться розробка, виробництво, випробування, транспортування, зберігання, утилізація, використання ядерних зарядів

в мирних цілях і поводження з ними, проводяться науково-дослідні роботи в галузі атомної енергії. Проводиться ввезення і вивезення ядерних установок, обладнання різних матеріалів, які використовуються в сфері атомної енергії [4].

Ядерній енергетиці відводиться суттєва роль в енергетичній політиці Європейського Союзу. Конкретні програми розвитку знаходяться на розсуді кожної держави, проте вона не може розглядатися поза загальної енергетичної політики ЄС. На початковому етапі європейських інтеграційних процесів першим договірним актом були, поряд з Римським договором, і Договір про Євратом. І Римський договір, і Договір про Євратом були підписані в березні 1957 року і набрали чинності 1 січня 1958 р. Основна мета договору – сприяти формуванню та розвитку європейської ядерної енергетики таким чином, щоб всі держави могли б користуватися її перевагами і забезпечити надійне постачання сировиною. Одночасно договір гарантує високі стандарти безпеки для населення та використання ядерних матеріалів, призначених для мирного використання, у військових цілях. Компетенції Євратому окреслена тільки мирним використанням ядерної енергії.

За останні двадцять-тридцять років стало зрозуміло, якою серйозною небезпекою для населення Землі та її природного середовища може обернутися навіть мирне, невійськове використання ядерної енергії. Ця небезпека в першу чергу обумовлена тим, що в разі аварії на мирній атомній електростанції можуть вивільнитися великі кількості високорадіоактивних речовин, а їх пересування в природному середовищі призведе до радіоактивного забруднення природного середовища в різних країнах. Ядерні аварії на Три-Майл-Айленд у Сполучених Штатах (1979 рік) і в Чорнобилі в Радянському Союзі (1986 рік) з'явилися грізними проявами такої небезпеки. Іншою проблемою мирного використання ядерної енергії, що має значення для збереження природного середовища, є виробництво і накопичення радіоактивних відходів. Безпечне для навколишнього середовища видалення і захоронення радіоактивних відходів – невід'ємна частина забезпечення охорони навколишнього середовища при мирному використанні ядерної енергії. Охорона навколишнього середовища в ході мирного використання ядерної енергії стала однією з умов забезпечення екологічної безпеки на Землі в цілому. Наявність і загострення на сучасному етапі екологічної кризи, з одного боку, і небезпечний за своєю природою характер ядерної діяльності, з іншого боку, обумовлюють необхідність і своєчасність дослідження міжнародно-правових засобів забезпечення збереження навколишнього середовища і досягнення екологічної безпеки при мирному використанні ядерної енергії.

Документ, що вступив в силу в 1970 році Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, а також документи Комітету Цангера і Групи ядерних постачальників створили основу для визначення поняття законного і незаконного обороту ядерних матеріалів і технологій.

З точки зору визначення законності обороту ядерних матеріалів найбільш важливими є статті 1 і 2 Договору, які визначають обов'язки ядерних і неядерних держав в області нерозповсюдження ядерної зброї, і пункт 2 статті 3, в якому говориться: «Кожна держава-учасниця Договору зобов'язується не надавати: а) вихідного чи спеціального матеріалу, що розщеплюється або б) обладнання або матеріалу, спеціально призначеного або підготовленого для обробки, використання чи виробництва спеціального матеріалу, який розщеплюється, будь-якій державі, що не володіє ядерною зброєю, для мирних цілей, якщо на цей вихідний чи спеціальний матеріал, що розщеплюється не поширюються гарантії, які вимагаються цією статтею».

Відповідно до статті 5 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, послуги по проведенню ядерних вибухів в мирних цілях можуть бути на певних умовах та під міжнародним контролем представлені неядерним країнам ядерними державами. Основними причинами є небезпека для навколишнього світу та відсутність переконливої практичної потреби в ядерних вибухів.

Система всеосяжних гарантій МАГАТЕ, що розробляються на основі зобов'язань, викладених в статті 3 ДНЯЗ, є механізмом контролю за виконанням цього закону на міжнародному рівні.

Найбільш чітко перелік незаконних дій з ядерних матеріалів визначено в статті 7 Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу. Відповідно до цієї статті такі дії, як навмисне поводження з ядерними матеріалами «без дозволу компетентних органів», незаконні дії щодо ядерними матеріалами (крадіжка, привласнення обманним шляхом, шантаж з метою отримання ядерних матеріалів), їх використання в злочинних цілях, є «злочином, караним кожною державою-учасником в рамках свого національного законодавства».

Враховуючи вищесказане, можна сказати, що міжнародне співтовариство приділяє постійну увагу забезпеченню зазначених видів безпеки при використанні ядерної енергії, зокрема стосовно ядерної енергетики, в діяльності, яка пов'язана з використанням джерел іонізуючого випромінювання в медичних цілях та ядерного тероризму.

Список використаної літератури:

1. Сушик О.В. Міжнародно-правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки / О.В. Сушик // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 1. — С. 144-147.
2. Operational & Long-Term Shutdown Reactors [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx>.
3. Power Reactor Information System [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.iaea.org/pris>.
4. Использование атомной энергии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://vistanews.ru/science/192691>.

БЕЛОГУБОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДОПУСКУ ІНОЗЕМНИХ МОРЯКІВ НА РОБОТУ НА МОРСЬКИХ СУДНАХ

У внутрішньодержавних законах, як правило, кодексах торговельного мореплавства, містяться норми, що регламентують лише порядок залучення (допуску) іноземних громадян для роботи на морських суднах, і застосовне до трудових відносин на морі право. Всі інші норми, що відносяться до екіпажу судна, поширюються рівнозначно і на іноземців, і на громадян.

Як вказує А. А. Спектор, питання про залучення іноземної робочої сили до складу екіпажів морських суден вирішується позитивно, що, правда, з урахуванням деяких застережень [1, с. 95]. Так, наприклад, відповідно до Морського кодексу Кувейту 1980 р., жодна іноземна особа не може бути прийнята на роботу на судно, що використовується для прибережного судноплавства, рибальства, якщо воно не має ліцензії, виданої морським департаментом. Нормативні акти ряду держав, що регулюють трудові відносини на морському флоті, взагалі не містять жодних застережень (США, Сирія, Канада, Японія). Навпаки, є держави, законодавство яких не дозволяє найм іноземців на морські судна. Про це свідчить ст. 69 Морського кодексу Латвії 1994 р., згідно з якою кожне латвійське судно має бути укомплектоване екіпажем, що гарантує безпеку судноплавства. У Латвії дійсні тільки ті дипломи та кваліфікаційні посвідчення моряків, які затверджені Департаментом мореплавства Латвії [2, с. 46].

«Попередником» таких норм на пострадянському просторі були положення КТМ СРСР 1968 р., згідно з якими до складу судового екіпажу могли входити виключно громадяни СРСР. Винятки з цього правила допускалися лише в порядку, встановленому Урядом, які, проте, за тридцять років дії КТМ СРСР так прийняті не були [3, с. 110]. Винятки з цього правила допускалися в порядку, який встановлювався Радою Міністрів СРСР (ст. 41 Кодексу торговельного мореплавства СРСР 1968 р.). За час дії зазначеного кодексу цей порядок так і не був встановлений [4, с. 228].

Наприклад, згідно зі ст. 25 Закону «Про торговельне мореплавство» Республіки Казахстан до складу екіпажу судна, що плаває під Державним прапором Республіки Казахстан, крім казахстанських громадян можуть входити іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Республіці Казахстан, із заборонаю на зайняття іноземними

громадянами посад капітана, старшого помічника, старшого механіка і радіоспеціаліста [5]. Аналогічні норми містяться в ст. 51 КТМ Республіки Білорусь [6], ст. 56 КТМ Російської Федерації [3].

Кодекс торговельного мореплавства Республіки Білорусь встановлює, що до складу екіпажу судна поряд з громадянами Республіки Білорусь можуть входити іноземні громадяни, а також особи без громадянства (ч. 1 ст. 51 КТМ Республіки Білорусь). Однак, посади капітана судна, старшого помічника капітана судна, старшого механіка і радіоспеціаліста можуть займати тільки громадяни Республіки Білорусь, якщо інше не передбачено законодавством Республіки Білорусь (ч. 2 ст. 51 КТМ Республіки Білорусь) [6].

Цікаві правила містить ст. 69 КТМ Республіки Білорусь, згідно з якою прийом на роботу членів екіпажу судна здійснюється лише за згодою капітана судна. Відмова капітана судна прийняти до складу екіпажу судна особу, яка направлена на судно судновласником, повинна бути обґрунтованою. Така відмова з відповідною мотивацією оформляється у письмовому вигляді і передається судновласникові і особі, якій відмовлено капітаном судна в прийомі на роботу.

У Російській Федерації так само існують обмеження на входження до складу екіпажів іноземних громадян. Згідно зі ст. 56 КТМ РФ, до складу екіпажу судна, що плаває під Державним прапором Російської Федерації, крім громадян РФ можуть входити іноземні громадяни та особи без громадянства, які не можуть обіймати посади капітана судна, старшого помічника капітана судна, старшого механіка і радіоспеціаліста. Згідно з ч. 2 ст. 56 КТМ РФ, умови, на яких іноземні громадяни та особи без громадянства можуть входити до складу екіпажу судна визначаються федеральним органом виконавчої влади в сфері транспорту, до складу екіпажу судна рибпромислового флоту – федеральним органом виконавчої влади в сфері рибальства відповідно до законодавства РФ про залучення і про використання в РФ праці іноземних громадян та осіб без громадянства.

В Україні згідно зі ст. 53 КТМ України, членами екіпажу судна, зареєстрованого у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України, можуть бути громадяни будь-якої держави, за винятком капітана. Порядок прийняття на роботу суднового екіпажу, їх права і обов'язки, умови роботи на судні та оплати праці, соціально-побутового обслуговування на морі і в порту, а також порядок і підстави звільнення регулюються законодавством України, цим Кодексом, статутами служби на морських і риболовних суднах, генеральними та галузевими тарифними угодами, колективними і трудовими договорами (контрактами).

Отже, при регламентації допуску іноземних моряків на роботу на морські судна необхідно враховувати специфіку в регулюванні умов найму, метою яких є впорядкування залучення іноземної робочої сили на морські судна, забезпечення збереження людського життя на морі

та контроль за режимом перебування і роботою іноземних громадян та осіб без громадянства у складі екіпажів українських судів.

Список використаної літератури:

1. Спектор А. А. Трудовые отношения, осложненные иностранным элементом, как объект международного частного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. А. Спектор. — М., 2004. — 146 с.
2. Бекашев Д.К. Международно-правовое регулирование труда моряков // дис. ... канд. юрид. наук. М.:2001. — 221 с.
3. Комментарий к Кодексу торгового мореплавания Российской Федерации. / Под ред. Г.Г. Иванова. — М.: Спарк, 2000. — 734 с.
4. Кокин А. С. Трудовые конфликты на судах «удобного» и отечественного флагов: позиции правительства, судовладельцев, моряков / А. С. Кокин. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 424 с.
5. Изменения в казахстанском законодательстве о мореплавании [электронный ресурс] // Журнал Юрист. — 2006. — № 2(56). — режим доступа: http://www.zakon.kz/magazine/archive/2006_2_8.asp.
6. Кодекс торгового мореплавания Республики Беларусь от 15 ноября 1999 года № 321-з. [электронный ресурс]. — режим доступа http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=1945&page=4

DVORNICHENKO D.

PhD in Political Science, Associate Professor of the
Department of International Law and International Relations,
National University “Odessa Law Academy”

EUROPEAN UNITY IN FACE OF BREXIT

*Brexit is one of the most interesting events to be
discussed and studied by an outside observer,
but it turns to be a major source of worry and frustration
for those who it concerns.*

Michael Russel, Minister for UK Negotiations
on Scotland's Place in Europe¹.

The referendum of 23rd June 2016, where the citizens of Great Britain decided for their country to leave the EU, was a significant caesura in the history of European integration. The decision of the United Kingdom to leave the European Union following the referendum is probably the most

¹ That was a final remark of the Minister during his meeting with me as a participant of the 9th Network Europe Conference organized by the EuropaInstitute (the University of Zurich) and the University of Edinburgh

exciting drama to be observed and commented on in a generation. Never before has a member state voluntarily turned its back on the Union. What is more, the Brexit hits the Union during a complex situation raising the following questions:

1. What are the mechanisms, procedures, timing and scenarios of further cooperation between a leaving member-state and the EU?

2. Can certain parts of the United Kingdom – Scotland – obtain an extraterritorial legal status and retain the application of the EU *acquis* on their territory, under BREXIT conditions?

3. How to overcome the current crisis inside the EU, prevent a “Brexit domino effect”, prove the attractiveness and efficiency of the European project and preserve European unity in face of a new reality?

This paper will explore all the possible options to answer to the above questions.

1. The mechanism for leaving the EU is provided by the Treaty of Lisbon. Any member-state may exit the Union by invoking Article 50 which starts a two-year process for leaving. As this Article was triggered on March 29, 2017, the Brexit Day is supposed to be on March 29, 2019. There are several scenarios for further cooperation between the United Kingdom and the European Union. It may be a traditional cooperation under the classical method of inter-mutual relations. The second scenario includes the application of the Norwegian model – the format of the relations between the European Union and Norway, which provides the possibility of enjoying benefits of the EU single market in exchange for certain financial contributions to the European Union. The third scenario envisages the signing of the association agreement with the EU and its member states where it is possible to include all the requirements of the UK to eliminate the «negative impact» on its own economy and social security system.

No matter which scenario will take place, the negotiations on it are going to be touch and cumbersome to discourage other member-states from leaving.

2. The EU referendum of 23 June 2016 has left Scottish voters somewhere between a rock and a hard place. Having rejected Scottish independence in 2014, they are now facing the prospect of being dragged out of the EU and the EU single market against their will. Realistically, remaining in either the single market or the EU may only be possible if Scotland opts for independence, which voters rejected less than three years ago. In-between solutions are conceivable, but very difficult to bring to fruition. The most realistic one would be Scottish EFTA/EEA membership, but it would still have drawbacks. Not only would it be difficult to negotiate given that the Scottish Government is not directly involved in the Brexit negotiations. Westminster would therefore need to be convinced to negotiate this solution not only with the rest of the EU, but separately with the other EFTA states with whom no negotiations are currently planned. As the UK Government’s response to the Scottish Government’s paper “Scotland’s Place in Europe”

shows, this has not happened. In addition, this would need to occur under serious time-pressure. Moreover, it would also require significantly more devolution to Scotland, which would in practice result in Scotland having almost full autonomy from the UK. Again, this is legally possible, but politically difficult. The most likely scenario is that Scotland will leave the EU together with the UK. Due to the need for Scottish cooperation in the internal implementation of Brexit, the Scottish government and parliament might have some leverage to shape Brexit in a way that comes at least close to their wishes. Legally speaking, that leverage is minimal given the unenforceable character of much of the devolution settlement, but this does not mean that politically that leverage does not exist.

3. While the main focus is understandably on the intricacies of the divorce settlement and the exact ramifications of any future relations between the EU and the UK, the issue of the European unity is also quite complex. The Brexit has raised an issue related to an erosion of trust towards the structures of the EU among the European citizens. The often criticized alleged deficits of the EU in terms of democratic legitimacy of its organs and actions are becoming more obvious. The disappointment of many Europeans in the European integration project and a gradual formation of social sentiments «Direct Democracy vs European Integration» can not be neglected any longer.

At the same time, the understanding for the necessity of common European action persists. With this background in mind, many voices from different states have come forward with ideas for reform of the EU. The number of proposals shows the importance of a fundamental debate on the state of Europe. Some proposals aim at a deeper integration within a federal European structure. Some German scholars suggest a 'European republic' as the final goal for future integration steps. A similar concept is brought forward by Brendan Simm, an Irish historian teaching at the University of Cambridge. In his opinion, the time is right for the founding of the United States of Europe within the territory of the current Euro-States. From a French perspective, the EU commissioner Pierre Moscovici is proposing a new European project. These concepts come with great changes of the current European architecture and raise fundamental questions as to the implications for participating countries as well as for those countries outside of such constructions. With Great Britain soon leaving the EU, many different models of a future construction are being discussed. Starting from existing concepts such as the EEA, bilateral agreements, association agreements, free trade agreements, and instruments of neighborhood policy, the new 'continental partnership' offers a model of concentric circles in Europe as a solution. Other ideas that are less far reaching and build upon existing structures and the need for reform of important provisions of the European Treaties are being discussed, too. Consequently the former judge of the German constitutional court, Jürgen Papier, suggests a clearer distribution of competences between the EU and the member states as well as the introduction of a prin-

ciple of subsidiarity that's legally enforceable. With regard to recent developments, the EU-Commission introduced a white paper on the future of Europe on 1st March. It sets out possible paths for the future of Europe and offers five scenarios for the Union's evolution by the year 2025. The first scenario goes under the title 'Carrying On' and implies that the EU27 focuses on delivering its reform agenda from 2014. The second scenario, 'Nothing but the Single Market', sets out a gradual concentration on the single market by the EU27. The third scenario, 'Those Who Want More Do More', allows willing Member States to do more together in specific areas such as defence. With the fourth scenario, 'Doing Less More Efficiently', the EU27 focuses on delivering more and faster in selected policy areas. The last scenario, 'Doing Much More Together', suggests that Member States decide to share more power, resources and decision-making across the board. The white paper was followed by a series of thematic reflection papers in the areas social rights, globalization, defence and EU finances. With those papers and several public information events all over Europe, the Commission stimulated an open debate on the key structures of the European Union and demonstrated willingness to change the direction of the integration process in a profoundly new direction.

To sum up, Brexit creates a new reality that has not yet been manifested. A largely populist move of certain political forces in Great Britain resulted in the decision to leave the EU can significantly change the status quo and open up scope for new opportunities. In the context of the changes in relations between the UK and Brussels and the search for new development paradigms by the EU, the latter should think how to enjoy benefits from the current situation and preserve unity in face of an emerging new reality.

ХЕНДЕЛЬ НАТАЛЬЯ ВЛАДИМИРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры международного права и международных отношений,
кандидат юридических наук

МЕСТО И РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО ЗДРАВООХРАНИТЕЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СИСТЕМЕ ДИСЦИПЛИНЫ «МЕДИЦИНСКОЕ ПРАВО»

Медицинское право рассматривают как отрасль системы права Украины, отраслевую юридическую науку и как учебную дисциплину. В каждом из трех подходов к медицинскому праву, на наш взгляд, особенностью является, то, что как самостоятельное явление

медицинское право в отечественной правовой системе, юридической науке и системе юридического образования является новой отраслью, наукой и дисциплиной и находится на этапе формирования.

Поэтому важным является определения как места медицинского права в системе законодательства, юриспруденции и образования, и тех ценностей, задач и функций, которое оно выполняет в обществе. Естественно, ответ на эти вопросы зависят и от содержания медицинского права, его нормативного наполнения, программы дисциплины и объекта научного поиска.

В условиях современного глобального мира развитие любой национальной правовой системы и ее отдельных составляющих проходит под влиянием глобального правопорядка. Между внутригосударственными правовыми системами, интеграционными правовыми системами, международной правовой системой возникают сложные вертикальные и горизонтальные связи, взаимодействия и влияния, в большей или меньшей степени отражающиеся на каждом элементе правовой системы, в первую очередь на новых, находящихся на этапе формирования. Одним из уже классических проявлений такого влияния является система общечеловеческих ценностей, воплощенных в международных стандартах прав человека. Поэтому важными являются частные исследования, как компаративистского характера, отражающие связи и взаимовлияние между национальными правопорядками (в нашем случае сравнительное медицинское право¹, и, несомненно, сравнительный анализ преподавания медицинского права), влияния интеграционных правовых систем на отдельные отрасли (прежде всего европейского права [1] на медицинское право Украины), и как воплощение общего подхода, высшего уровня обобщения, имплементация в национальном медицинском законодательстве международных стандартов прав человека в области охраны здоровья как индивидуального, так и коллективного и их отражение в преподавании медицинского права.

Международное сотрудничество в сфере здравоохранения возникло в середине XIX века как инструмент недопущения распространения инфекционных заболеваний на двухстороннем уровне, и в дальнейшем распространилось на региональный уровень.

В XX веке проблематика международного здравоохранительного сотрудничества значительно расширилась как в объектном, так пространственном и субъектном направлениях. Произошел переход на

¹Сравнительное медицинское право служит для поиска путей решения спорных вопросов, связанных с врачебной тайной, рассмотрением жалоб на действия медицинских работников, медицинского страхования, и биоэтических проблем, таких как аборт, эвтаназия, при рассмотрении которых необходимо учитывать этические нормы, выходящие за рамки национальных границ.

универсальный уровень. Принимались новые соглашения¹, были созданы специализированные международные организации, прежде всего Всемирная организация здравоохранения.² Развитие международно-правовой защиты прав человека привело к выделению новых направлений сотрудничества в области охраны здоровья.³ В конце XX века в силу угроз коллективному здоровью⁴ международное здравоохранительное сотрудничество перешло на глобальный уровень. В настоящее время международному праву отводят основополагающую роль в механизме глобального сотрудничества в области здравоохранения [2].

Глобализация привела к переходу имеющихся угроз коллективного и индивидуального здоровья на иной, новый качественный уровень, и к появлению новых угроз, что повлекло необходимость совместных действий в области здравоохранения усилиями всего мирового сообщества. Проблематика борьбы с инфекционными заболеваниями (угроза пандемии птичьего и свиного гриппа), с неинфекционными болезнями (табачная эпидемия), поиск путей снижения смертности (материнский и детский), усилия международного сообщества по совершенствованию систем здравоохранения развивающихся государств на протяжении

¹ Устав Всемирной организации здравоохранения, 1946 г., Алма-Атинская декларация по первичной медико-санитарной помощи, 1978 г., Оттавская хартия защиты здоровья, 1986 г., Всеобщая декларация о геноме человека и правах человека, 1997 г., Всемирная декларация по здравоохранению, 1998 г., Декларация о приверженности делу борьбы с ВИЧ/СПИДом, 2001 г., Рамочная конвенция ВОЗ по борьбе против табака, 2003 г., Международная декларация о генетических данных человека, 2003 г., Декларация Организации Объединенных Наций о клонировании человека, 2005 г., Международные медико-санитарные правила, 2005 г., Политическая декларация по ВИЧ/СПИДу, 2006 г., Европейская конвенция о социальной и медицинской помощи, 1953 г., Конвенция о защите прав человека и человеческого достоинства в связи с применением достижений биологии и медицины, 1996 г., Дополнительный протокол, касающийся биомедицинских исследований, 2004 г., Соглашение о сотрудничестве государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с торговлей людьми, органами и тканями человека, 2005 г.

² Летом 1946 г. в Нью-Йорке участниками конференции по здравоохранению был принят Устав новой международной организации здравоохранения — Всемирной организации здравоохранения — Устав ВОЗ вступил в силу 7 апреля 1948 г.

³ Сотрудничество в области борьбы и профилактики заболеваний, склонных вызвать эпидемии, заболеваний пищевого происхождения, случайным и преднамеренно вызванным вспышкам, ликвидации последствий аварий, связанных с токсическими химическими веществами, ликвидации последствий радиоактивных аварий, ликвидации последствий экологических катастроф, сокращения инфицирования человека вирусом H5N1, сокращения частоты и распространенности болезней и других причин нездоровья или смерти до как можно более низких уровней, борьбы с ВИЧ/СПИДом, малярией и другими заболеваниями, создания потенциала для противодействия пандемии, борьбы с табакокурением, сокращения детской смертности, улучшения охраны материнства, координации глобальных научных исследований и разработок.

⁴ Первой угрозой является изменение климата, который воздействует на самое необходимое для здоровья, — чистый воздух, безопасную питьевую воду, пищевые продукты в достаточном количестве и надежный кров. Многие из основных причин смерти, такие как диарейные болезни, недостаточность питания, малярия и денге, крайне чувствительны к климату, и ожидается, что с изменением климата они усугубятся. Второй угрозой является распространение туберкулеза. Третьей угрозой — распространение ВИЧ/СПИДа. Четвертой угрозой — появление и распространение новых вирусных инфекций. Пятой угрозой — биотерроризм.

нескольких десятилетий актуализировали вопросы международного здравоохранительного сотрудничества.

В программе дисциплины «Медицинское право» необходимо ввести самостоятельную тему: Международное сотрудничество в сфере здравоохранения, в котором рассмотреть вопросы участия государства в соответствующих международных соглашениях и вытекающие из них международно-правовые обязательства. Необходимо уделить внимание участию государства в международных организациях, а именно в специализирующихся в сфере здравоохранения: Всемирной организации здравоохранения (региональные бюро ВОЗ), и на тех международных организациях как универсального, так и регионального характера в компетенцию, которых входят отдельные вопросы здравоохранения: Всемирная торговая организация, Международная организация труда, Организация Объединённых Наций по вопросам образования, науки и культуры, Совет Европы, Содружество Независимых Государств и т.д. Следовало также рассматривать в данной теме сотрудничество государств с международными неправительственными организациями, такими как Всемирная медицинская ассоциация, Врачи без границ.

Список использованных литературы:

1. Tamara K. Hervey, Jean Vanessa McHale. Health Law and the European Union // Cambridge University Press, 2004.
2. Короткий Т.Р. Фрагментация міжнародного права через призму міжнародного права охорони здоров'я // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р. / Відп. ред. д-р. юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. — О.: Фенікс, 2010.

ЛЮБАШЕНКО ВЯЧЕСЛАВ ИГОРЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры международного права
и международных отношений, кандидат юридических наук

СТРАХОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ИНВЕСТИЦИОННОМ ПРАВЕ: *HOCHTIEF AG V. ARGENTINE*

Дело *HOCHTIEF Aktiengesellschaft v. Argentine Republic*, находившееся на рассмотрение трибунала Международного центра по урегулированию инвестиционных споров в 2011-2016 годах, представляет на сегодня единственное дело, которое затрагивает вопросы страхования по-

литических рисков в международном инвестиционном праве. Хотя решение по делу [1] было вынесено в конце 2016 года, в аспекте страхования имеет значение решение по ответственности (*Decision on Liability*) 2014 года [2], которое является составляющей частью окончательного решения. Оно представляет несомненный интерес для интерпретации существующего правового регулирования страхования политических рисков.

Фактические обстоятельства, относящиеся к вопросу страхования, были следующими: Истец-инвестор (немецкое юридическое лицо) заключил контракт страхования инвестиции в Аргентине по государственной схеме страхования иностранных инвестиций Германии; после приостановления действия концессионного контракта (в форме которого была осуществлена инвестиция) и к моменту вынесения решения страховщик фактически выплатил страховую гарантию Истцу. В своем решении от 2014 года трибунал поднял два интересных аспекта относительно страхования.

Первый аспект относился к толкованию статьи 6 Двустороннего соглашения о взаимном поощрении и защите иностранных инвестиций между Германией и Аргентиной 1991 года. Данная статья гласит: «Если одна Договаривающаяся сторона производит платежи свои физическим или юридическим лицам за инвестиции на суверенной территории другой Договаривающейся стороны, то эта другая Договаривающаяся сторона ... признает переход всех прав и требований данного физического или юридического лица первой Договаривающейся стороне на основании закона или юридического акта». Трибунал пришел к довольно спорному выводу о том, что «статья 6 всего обязывает государство-Ответчика признать или допустить такой переход прав под условием, что переход был фактически осуществлен по закону или юридическим актом. В настоящем деле не было доказано, что такой переход произошел» [2, para 186]. Таким образом трибунал определил наличие *jus standi* у инвестора-Истца. Важно, что основанием для иска в инвестиционный трибунал и для выплаты страховой гарантии послужили одни и те же события. Несмотря на это, трибунал разделил аспект выплаты компенсации и перехода прав и требований, то есть определил, что первое не влечет за собой автоматически второе. При этом трибунал не определил, что может служить доказательством перехода прав и требований, хоть и в фактических обстоятельствах дела было указано, что выплата страховой гарантии была произведена. Таким образом, Истец получил возмещение дважды — от страхового агента и от Ответчика. При этом второй аспект страхования в решении относился именно к сумме, подлежащей выплате.

Специальные положения, аналогичные вышеназванной статье, содержатся во многих двусторонних инвестиционных соглашениях. Например, статья 8 Соглашения между Правительством Республики Беларусь и Правительством Украины о содействии и взаимной защите

инвестиций 1995 года гласит: «Если Договаривающаяся Сторона или ее уполномоченный посредник производит платежи своим собственным инвесторам согласно гарантии, которую она предоставила в связи с инвестициями на территории другой Договаривающейся Стороны, последняя Договаривающаяся Сторона признает: а) передачу согласно закону или законному соглашению в этой стране какого бы то ни было права...» [3]. Кажется, что именно недостаток арбитражной практики является тем фактором, который приводит к выводам, аналогичным в деле *HOCHTIEF AG v. Argentine*. Вполне разумным будет рассматривать страхование политических рисков, включая аспект перехода прав и требований, в границах национального законодательства. При анализе данного дела остается непонятным стоит ли трибуналу анализировать страхование политических рисков в рамках национального права (по крайней мере в решение данного трибунала такого анализа нет) или лишь требуется наличие доказательства перехода прав и требований. В любом случае, связанность выплаты и суброгации в страховании характерна большинству правовых систем мира.

Второй аспект, который затронул трибунал, относится к размеру требований Истца (ущерба). Трибунал решил, что выплата страховой гарантии не может служить основанием для изменения суммы требований (компенсации), а сам страховой контракт является соглашением с третьей стороной, не меняющей суммы ущерба [2, para 309]. В таком аспекте страховая выплата рассматривается как «бонус», проистекающий из частного контракта, отдельного от инвестиции, разрешать вопросы по которому Трибунал не имеет компетенции. Интересно, что такая интерпретация отражает современные тенденции договорной практики международного инвестиционного права. Последнее Модельное двустороннее инвестиционное соглашение США 2012 года содержит положение (статья 28.7), согласно которому «ответчик не может использовать в качестве защиты, встречного иска, права зачета или другой причины факт того, что истец получил или получит возмещение убытков или компенсацию полностью или частично от предполагаемого ущерба в соответствии с договором страхования или гарантии» [4].

Как видно из данного решения, компетенция инвестиционного трибунала не распространяется на аспекты страхования политических рисков — присутствует четкое разграничение аспектов, относящихся к инвестиции и вопросов по страхованию политических рисков. Такой подход приводит к необходимости нескольких судебных процессов для разрешения потенциального вопроса двойной компенсации: первый — в рамках инвестиционного арбитража, второй — в рамках национальной судебной системы. В общих чертах этот подход соответствует архитектуре инвестиционного арбитража, но на практике лишь усложняет разрешение международных инвестиционных споров.

Список использованной литературы:

1. *Hochtief Aktiengesellschaft v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/07/31, Award of 19 Decmber 2016.
2. *Hochtief Aktiengesellschaft v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/07/31, Decision on Liability of 29 December 2014.
3. Соглашение между Правительством Украины и Правительством Республики Беларусь о содействии и взаимной защите инвестиций от 14.12.1995. Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU95093U.html
4. 2012 US Model Bilateral Investment Treaty. Режим доступа: <https://www.state.gov/documents/organization/188371.pdf>

ПЛОТНИКОВ О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
кандидат юридичних наук

ТРАНЗИТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Генеральний Секретар ООН в своїй директивній записці від березня 2010 року визначив транзитивну юстицію як повний набір процесів та механізмів, пов'язаних зі спробою суспільства подолати наслідки попередніх масових правопорушень для того аби забезпечити відповідальність, відправити правосуддя та досягнути примирення [2]. Транзитивна юстиція є відносно новим, але все більш популярним феноменом, сутність якого залишається не до кінця ясною. Сам термін був запропонований на початку 1990-х років американською дослідницею Р. Тайтель [7, р. 1] для позначення широкого кола понять, феноменів та процесів. Хоча в даній сфері існує велика кількість окремих досліджень, бракує єдиного бачення транзитивної юстиції. Дана робота пропонує погляд на транзитивну юстицію як на соціально-правовий феномен. Пропонується, що транзитивна юстиція є результатом соціального пакту, який створюється між конфліктуючими групами для відновлення їхнього співіснування та взаємодії після значних змін, пов'язаних з порушенням попереднього соціального контракту та насильства, що стало його наслідком. Кінцевим результатом суспільних зусиль має бути відновлення балансу інтересів соціальних сил, що дозволить ним існувати далі як частини єдиної спільноти.

Концепція транзитивної юстиції зародилася наприкінці 1980-х років, коли цілий ряд країн Латинської Америки та Африки відчув на собі перехід від авторитарних режимів «в напрямку неясного «чогось ще» [3, р. 73]. Ці переходи не завжди були зразковими та не завжди призводили до створення демократичних режимів [1, р. 3]. Вже тоді

було зрозуміло, що демократичний транзит нерідко завершується невдало, оскільки держави та суспільства виявляються неспроможними побороти потужні сили, що заважають демократичному транзиту [6, р. 9]. Саме на забезпеченні такого транзиту і зосередилися дослідники, які присвятили себе розробці концепції транзитивної юстиції.

Наукова робота з викарбування концепції транзитивної юстиції отримала практичне втілення в документах ООН. В них першим принципом, що підлягає застосуванню у впровадженні транзитивної юстиції став принцип допомоги суспільству, що прагне до посилення міжнародних норм та стандартів в досягненні правосуддя, компенсацій жертвам порушень та гарантій неповторення [2]. Як відзначив спеціальний доповідач ООН, існує зв'язок між сильним громадянським суспільством та транзитивною юстицією, адже «сильне громадянське суспільство важливе не тільки як гарантія широкого застосування заходів транзитивної юстиції на місцевих рівнях, але в більш загальному сенсі є важливим показником верховенства права, а його відсутність, що часто є наслідком систематичних порушень права, та деякі з тих порушень, прямо спрямовані на підірвання свободної діяльності громадянського суспільства [5].

З цих визначень ООН очевидним стає, що саме суспільство має відіграти ключову роль в подоланні наслідків масових та грубих порушень прав людини. Міжнародна спільнота може допомогти у цих зусиллях, але не підмінити них. Однак, термін «суспільство» є настільки ж абстрактним як і «міжнародна спільнота». За ідеалістичними визначеннями приховуються інтереси осіб та груп, які є її зацікавленими особами (стейкхолдерами).

Термін «стейкхолдер» зазвичай асоціюється з корпоративним управлінням, проте прижився він і в документах, пов'язаних з транзитивною юстицією. Так, ним послуговується Спеціальний доповідач ООН, називаючи «національними стейкхолдерами» осіб, що «мають інтерес та розуміння заходів транзитивної юстиції» [2].

Стейкхолдери можуть мати різні, а нерідко і конфліктні погляди по результату конфлікту чи іншої ситуації насильства. З цієї причини, практична розробка національної стратегії транзитивної юстиції для конкретної держави, регіона чи конфлікту нерідко стає невдалою через нездатність примирити ці конфліктуючі погляди. Отже і успішність відповідної стратегії залежить від здатності налагодити ефективне співробітництво між стейкхолдерами.

Стейкхолдери транзитивної юстиції можуть існувати на трьох рівнях. На соціальному рівні чий рівні спільноти до них належать неурядові чи неформальні групи, такі як асоціації, підприємства, професійні групи, групи жертв, тощо та їхні члени. Ці групи представляють суспільство, на яке спрямована транзитивна юстиція. Другим рівнем є державний рівень, що складається з формальних інституцій держави, завданням яких є впровадження стратегії транзитивної юстиції. До них

належать урядові міністерства та агенції, органи місцевого самоуправління, органи внутрішніх справ, суди, армія, тощо. Ці інститути можуть діяти як незалежно, так і як інструменти в руках інших стейкхолдерів (наприклад, політичних еліт, соціальних та етнічних груп). Нарешті, на зовнішньому (міжнародному) рівні перебувають міжнародні міжурядові та неурядові організації, держави та групи держав [4, р. 106]. Один і той самий актор може бути представлений на декількох рівнях. Так, міжнародна неурядова організація може мати локальні представництва на рівні спільноти, а локальні групи (такі як жертви) можуть отримувати державне чи міжнародне представництва, етнічні групи можуть мати вплив на певні органи держави, тощо.

Життєздатність та ефективність суспільної та державної політики в галузі транзитивної юстиції величезною мірою залежить від співробітництва стейкхолдерів. Так, комісії з встановлення істини та примирення, що є найбільш розповсюдженим механізмом транзитивної юстиції, зазвичай формуються декількома стейкхолдерами, що володіють необхідним досвідом. На практиці, найчастіше комісія формується рішенням уряду чи угодою між урядом та опозиційною (озброєною) групою та складається з представників цих сторін, а також жертв, представників неурядових організацій, академічних дослідників та представників міжнародних організацій. Саме таким шляхом було створено успішні комісії в Кенії та Сьєрра-Леоне [8]. Можна навести і негативний приклад Лівії, де численні спроби створити комісію з встановлення істини за державним наказом виявилися невдалими, оскільки були саботовані збройними групами, які утримують контроль над значною частиною території країни.

З цього випливає, що розробка політики транзитивної юстиції для кожного регіону та кожного конфлікту повинна починатися з визначення акторів, що зацікавлені в цій політиці, чи здатні навпаки протистояти їй. Другим кроком має стати визначення можливих стейкхолдерів, що практично здатні здійснювати відповідних заходів. Нарешті, життєво важливо не тільки визначити стейкхолдерів, але й створити певний модус їхньої взаємодії що забезпечить ефективну імплементацію стратегії транзитивної юстиції. Добра стратегія транзитивної юстиції повинна брати інтереси та можливості стейкхолдерів до уваги та гарантувати їхню взаємовигідну взаємодію.

Список використаної літератури:

1. Di Palma, G. To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions / G. Di Palma. – University of California Press, 1990. – 243 p.
2. Guidance Note of the Secretary General: United Nations Approach to Transitional Justice, March 2010. – [Electronic source]. – Access mode: https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf.

3. O'Donnell G. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P. Schmitter. — John Hopkins University Press, 1986, 79 p.
4. Ramji-Nogales J. Bespoke transitional justice at the International Criminal Court / J. Ramji-Nogales in Contested Justice: The Politics and Practice of the International Criminal Court Interventions, de Vos, Christian, Kendall, Sara, Stahn, Karsten (eds.). — Cambridge University Press, 2015. — P. 106-122.
5. Report to the Human Rights Council on the foundation of the mandate and the importance of a comprehensive approach that combines the elements of truth-seeking, justice initiatives, reparations and guarantees of non-recurrence in a complementary and mutually reinforcing manner of 9 August 2012 / A/HRC/21/46.
6. Roberts B. Securing Democratic Transitions: The Report of the Annual CSIS International Leadership Forum / B. Robert. — Center for Strategic and International Studies, 1990, P. 9-43.
7. Teitel R. Transitional Justice Globalized / R. Teitel // International Journal of Transitional Justice. — 2008. — No 1, P. 1-4.
8. United States Institute of Peace. Transitional Justice: Information Handbook. — [Electronic source]. — Access mode: http://www.usip.org/sites/default/files/ROL/Transitional_justice_final.pdf.

ЖЕБРОВСЬКА КРИСТИНА АРТАКІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОРІЄНТИР РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проблематика правових цінностей постійно знаходиться у полі зору дослідників. Правові цінності розглядаються різними гуманітарними та соціальними науками, у тому числі правовою. Дослідження цього питання тісно пов'язане з необхідністю усвідомлення національно-культурної та правової самобутності України, визначення її місця у загальносвітовому розвитку цивілізації, з'ясування її унікального статусу та перспектив подальшого розвитку. Є необхідним звільнення права від абстрактних ідеологічних надбудов, узгодження його з абсолютними цінностями, з національною культурною традицією і практикою розбудови національної державності. Дослідження цінностей взагалі та правових цінностей, зокрема, вимагає всебічного аналізу їх змістовної складової, що опосередковується їх цивілізаційними особливостями. На особливу увагу заслуговує феномен європейських правових цінностей.

Специфікою Європи завжди було і залишається суперечливе поєднання відмінностей етнічного походження, мов, культури, релігійних

конфесій народів, що її населяють, одночасно з глибокою спільністю системи їх основоположних цінностей.

Європейські цінності є концентрованим виразом найвищих загальнолюдських цивілізаційних досягнень у сфері права. В Європейському Союзі відбувається формування передових правових ідей, тенденцій і традицій, «кристалізація» світових загальнодемократичних стандартів, які покликані стати зразком підходу до вирішення правових проблем у всіх країнах світу [1, с. 40]. Вони є не лише загальним абстрактним поняттям, але й мають конкретне практичне вираження у вигляді правових норм, закріплених у низці базових документів Ради Європи та Європейського Союзу: Конвенція про захист прав та основоположних свобод та ін.) та Європейського Союзу (Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу, Хартія основних прав Європейського Союзу та ін.).

Фундаментальною основою європейських цінностей виступають права і свободи кожного індивіда та рівність усіх перед законом: «ЄС заснований на принципах свободи, демократії, поваги прав і основних свобод людини, а також на принципах правової держави; ці принципи розділяють усі держави-члени» (ст. 6 Договору про ЄС) [2]; «народи Європи, утворюючи все більш згуртований та тісний союз, прийняли рішення будувати разом мирне майбутнє на основі спільних цінностей... Європейський Союз сприяє збереженню та розвитку цих спільних цінностей за умов поваги до різноманіття культур та традицій народів Європи, рівно як і до національної самобутності держав-членів та організації їх публічної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях» (Хартія основних прав Європейського Союзу) [3].

Основними європейськими цінностями, на яких базується європейська спільнота, відповідно до Хартії основних прав Європейського Союзу, є: повага до людської гідності; фундаментальні права, включаючи права спільнот та родин; свобода (волевиявлення, свобода слова, свобода ЗМІ); демократія; рівність усіх членів суспільства, включаючи меншини та незалежно від гендеру; верховенство права і закону; плюралізм; відсутність дискримінації; толерантність; справедливість; солідарність; відповідальність; рівні гендерні права. Ці правові цінності трансформовано у правових системах європейських країн.

Європейські цінності, точніше, та їх частина, яка отримала глобальний вимір, зберігають шанси бути затребуваними, насамперед, завдяки різноманіттю, плюралізму, що дозволяє адаптувати їх до будь-яких умов. Документи Ради Європи та Європейського Союзу, які присвячені забезпеченню прав і свобод індивіда, спираються на конституційні традиції європейських країн та їх міжнародні зобов'язання, насамперед, на «Загальну декларацію прав людини», яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.

Європейським правовим цінностям притаманні ознаки, які, здавалося б, є протилежними, але це і визначає їхню унікальність.

По-перше, європейські правові цінності заклали основу для формування універсальних правових цінностей, що закріплені у нормативно-правових актах універсального характеру (Загальна декларація прав людини, Пакт про економічні, соціальні та культурні права, Пакт про громадянські та політичні права), що відображає їхній універсальний характер. По-друге, європейські правові цінності відображають особливості історичного, політичного, культурного, економічного розвитку європейської цивілізації, а також специфіку і зміст європейських правових традицій. Це свідчить про їхній релятивістський характер.

Отже, європейські правові цінності є поєднанням універсальності та релятивності правових цінностей. У цьому проявляється суперечливий характер європейських цінностей, які є поєднанням відмінностей етнічного походження, мов, культур, релігійних конфесій народів, що її населяють, із глибокою спільністю системи їх основоположних цінностей. Ця різноманітність є одночасно підвалиною їх стійкості. Тому в епоху глобальної трансформації та зміни балансу відносин між цивілізаціями, народами, окремими людьми, розуміння значення європейських цінностей як одного з основних компонентів духовної спадщини всього людства набуває особливого значення.

Можна констатувати, що до початку третього тисячоріччя європейські цінності, як і раніше, становлять важливий, хоча і не єдиний елемент цінностей загальнолюдських. Україна, декларуючи власні євроінтеграційні ціннісні уподобання та захищаючи їх на практиці, прагне до встановлення та утвердження системи цінностей, яка базуватиметься на зазначених вище засадах. Процес реформування правової системи України відбувається з урахуванням національних, європейських і міжнародних чинників, оскільки Україна є повноправним суб'єктом міжнародного права і міжнародних відносин. Цей процес зумовлює гармонізацію законодавства та уніфікацію правових норм відповідно до норм міжнародного та європейського права, із урахуванням традицій правового розвитку, а також сучасного стану правової системи України.

Список використаної літератури:

1. Право Европейского Союза : учебник / под. ред. С. Ю. Кашкина. — Москва : Юрайт, 2011. — 1119 с.
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (м. Маастрихт, 1992 р.) та Договору про функціонування Європейського Союзу (м. Рим, 25 березня 1957 р.) (станом на 30.03.2010 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b06/paran2#n2
3. Хартия основных прав Европейского Союза (г. Ницца, 7 декабря 2000 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_524

АКИМОВ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ГАЗЬКІ ПРАВИЛА ПОВІТРЯНОЇ ВІЙНИ 1923 РОКУ ЯК ВИЯВ ПОЛІТИКИ ОБМЕЖЕННЯ ОЗБРОЄНЬ У 20-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Першими відомими спробами використання літальних апаратів на війні стало застосування повітряних куль для розвідки (битва при Флерюсі у 1794 р.), бомбардування (облога Венеції у 1849 р.) та перевезення пошти (облога Парижу у 1870-1871 рр.). Поряд із удосконаленням вибухових речовин та боєприпасів у ХІХ сторіччі повітроплавання також вплинуло на розробку законів війни — надто зрозумілим було, яке спустошення може бути спричинене у такий спосіб (тим більше із використанням літальних апаратів важчих за повітря).

Ст. 22 Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 року уперше нормативно закріпила, що право ворогуючих сторін обирати засоби ураження супротивника не є необмеженим [1]; того ж року було прийнято Декларацію про заборону метання снарядів та вибухових речовин із повітряних куль чи інших подібних апаратів [3]. Віддаючи належне цій першій спробі міжнародно-правового обмеження повітряної війни, все ж не слід перебільшувати її значення — держави-учасниці лише відтермінували прийняття остаточного рішення із згаданого питання на п'ять років (тим більше, що далеко не всі вони підписали чи ратифікували її). Включення до ст. 25 Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 року [2] заборони на атаку чи бомбардування у будь-який спосіб незахищених міст, селищ тощо ситуацію не змінило. Сторони, що не бажали зв'язувати себе подібними обмеженнями, проголошували, що мета війни (як продовження політики насильницькими засобами, — за визначенням Карла фон Клаузевіца) — здобути перемогу, а для цього допустимі будь-які засоби (навіть заборонені за міжнародним правом); перемога — воєнна необхідність, що все виправдовує і є вищою за закони та звичаї війни.

Перша світова війна 1914-1918 рр. стала одночасно і першим збройним конфліктом, у якому масово використовувались літальні апарати. У пошуках виходу з позиційного глухого кута та уникнення траншейної війни їх почали застосовувати для знищення воєнних і промислових об'єктів противника. Бомбардування швидко вийшло за межі оперативного-тактичного засобу і перетворилося на стратегічну кампанію (саме так діяли німці, цепеліни та важкі бомбардувальники яких практично всю війну здійснювали нальоти на Велику Британію). Не будучи точним навіть сьогодні, сто років тому бомбардування і не

переслідувало мету уразити конкретну будівлю, а надто в умовах затемненого міста. Безладне скидання бомб призводило лише до жертв серед цивільного населення та руйнувань житлових будинків; цеєпеліни (за аналогією із лінійними крейсерами Флоту відкритого моря, що обстрілювали прибережні англійські міста) здобули сумнівну славу «дітовбивць».

Хоча подібні нальоти не спричиняли істотної шкоди, ідея стратегічних бомбардувань отримала певне визнання, адже багатомільйонні людські втрати у Першій світовій війні спонукали воєнних теоретиків до пошуку інших способів (методів) ведення війни, і масоване використання авіації з метою якнайшвидшого закінчення воєнних дій вбачалося природнім шляхом уникнення позиційної бієни у майбутньому.

Досвід 1914-1918 рр. вплинув не тільки на розвиток воєнної справи. Уряди країн Антанти під впливом громадської думки були змушені одночасно із побудовою Версальсько-Вашингтонської системи вжити заходів для уникнення війн у майбутньому, закріплення заборон і обмежень щодо певних видів озброєнь. Так, Вашингтонська конференція 1921-1922 рр. наклала обмеження на морські озброєння, Женевський протокол 1925 р. – на застосування задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів тощо.

Розпочалась і робота щодо підготовки загальнообов'язкових Правил повітряної війни. Створена рішенням Вашингтонської конференції і очолювана професором Колумбійського університету (США) Джоном Бассетом Муром, спеціальна Комісія юристів із Великої Британії, Франції, Італії, Японії та Нідерландів у грудні 1922 – лютому 1923 рр. розробила у Гаазі проект [4], заснований на усталених звичаях та загальних принципах чинних законів війни.

Від самого початку члени Комісії усвідомлювали неможливість встановлення якихось кількісних чи якісних обмежень щодо воєнної авіації – адже ніхто не міг (і не мав наміру) спинити технічний прогрес цивільної авіації. Більш дієвим виглядало урегулювання повітряної війни міжнародно-правовими актами (на кшталт Гаазьких конвенцій 1907 року). Комісія констатувала, що Декларація про заборону метання снарядів та вибухових речовин із повітряних куль чи інших подібних апаратів за своїм змістом охоплює і випадки бомбардування з повітря, що здійснюється літаками. Проте, оскільки вона мала обмежений характер застосування (оскільки стосувалась виключно державучасниць), перш за все слід було поширити її чинність.

Пам'ятаючи про атмосферу страху внаслідок невідіркових бомбардувань цивільного населення та об'єктів, члени комісії тим не менше не спромоглися дійти згоди щодо обмежень на свободу застосування воєнної авіації. Залишалось тільки визначити законні цілі для атаки з повітря. Правила передбачали заборону повітряного бомбардування з метою тероризування цивільного населення, знищення чи пошкодження цивільної власності, завдання поранень некомбатантам (ст. 23)

та містили обов'язок забезпечити споруди культового, мистецького, наукового, благодійного значення, лікарні, госпітальні судна та історичні пам'ятки (ст.ст. 25-26). У ст. 24 містився перелік законних цілей (війська, військові роботи, заклади (установи), склади, об'єкти промисловості, комунікації та транспорту, що використовуються виключно з воєнною метою); у разі ж неможливості ураження воєнних цілей без ризику невибіркового заподіяння шкоди цивільним об'єктам слід було утримуватись від бомбардування. Відповідно, бомбардування міст, селищ чи окремих будівель, розташованих поблизу зони бойових дій, заборонялось; водночас перераховані об'єкти вважались законними цілями, якщо перебували у зоні дій сухопутних військ та за наявності розумних підстав вважати, що наявне зосередження військ достатньо важливе, щоб виправдати атаку відносно небезпеки, що створюється для цивільного населення.

Слід зазначити, що в інших аспектах проект Гаазьких правил повітряної війни практично не супроводжувався суперечками. Так, зустріли загальне схвалення ідеї застосувати до війни у повітрі закони сухопутної війни та війни на морі (ст.ст. 17, 67), розповсюдити на літальні апарати та їх екіпажі правила щодо розпізнавальних знаків, права та обов'язки комбатантів (ст.ст. 2-3, 7-8, 10, 13-16). За державами-учасницями (незалежно від того, були вони воюючими чи нейтральними) зберігалися суверенітет щодо власного повітряного простору і право обмеження польотів, прольотів та тимчасового перебування літальних апаратів інших держав у воєнних час (ст. 12).

Певні положення повітряної війни згідно проекту Правил пропонувалось урегульовувати виключно у відповідності до законів сухопутної війни, як-от використання певних типів боєприпасів (ст. 19), ведення пропаганди (ст. 21), шпигунство (ст.ст. 27-29), обмеження пересування нейтральних та конфіскація ворожих цивільних літальних апаратів (ст.ст. 30-32). У той же час інші випадки — зокрема, поводження із полоненими членами екіпажів та пасажирями і особами, які перебували на борту нейтральних літальних апаратів (ст.ст. 36-38), повага суверенітету нейтральних держав (ст.ст. 39-40), обов'язки нейтральних держав щодо екіпажів, пасажирів і самих літальних апаратів воюючих держав, а також відвідування, обшуки, захоплення та знищення ворожих цивільних і відвідування нейтральних літальних апаратів, їх вантажів, а так само і застосування зброї щодо них (ст.ст. 42-43, 46-60) — передбачалось вирішувати за правилами війни на морі; останнє (згідно ст. 41) стосувалось і літальних апаратів на борту кораблів).

Новелами (також за досвідом Першої світової війни) стали правила стосовно забезпечення життя членів екіпажу та пасажирів пошкоджених літальних апаратів, які рятуються на парашутах (вони згідно ст. 20 не визнавались законною ціллю та не повинні були підданими атаці протягом спуску на землю чи на воду), а також положення щодо застосу-

вання зброї та примушення до посадки ворожих і нейтральних літальних апаратів (ст.ст. 33-35).

Незважаючи на досягнутий членами Комісії консенсус із більшості питань, світова спільнота все ж не до кінця усвідомила загрози та наслідки, що їх несла повітряна війна. Вірогідно саме через це, а також через взаємну недовіру країн-переможниць, що швидко виникла після Першої світової війни, Гаазькі правила повітряної війни 1923 року так і не набули чинності (їх основні положення визнавались тільки як звичай). Проте неможливо применшити їх значення як першої спроби міжнародно-правового регулювання сукупності бойових дій у повітряному просторі з використанням будь-яких літальних апаратів.

Список використаної літератури:

1. Convention on Laws and Customs of War on Land : adopted on July 29th, 1899 [Електронний ресурс] : Режим доступу — http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp.
2. Convention on Laws and Customs of War on Land : adopted on October 18th, 1907 [Електронний ресурс] : Режим доступу — http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp.
3. Declaration to Prohibit the Launching of Projectiles and Explosives from Balloons and Other Methods of Similar Nature : adopted on July 29th, 1899 [Електронний ресурс] : Режим доступу — <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/Treaty.xsp?documentId7EFA56971B2B2BCCC12563CD002D66E1&action=openDocument>.
4. Rules of Air Warfare : drafted in December, 1922 — February, 1923 [Електронний ресурс] : Режим доступу — <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/275?Open Document>.

ІВАНОВА АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська морська академія»,
доцент кафедри морського права, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ АКТИ ЩОДО РЯТУВАННЯ НА МОРІ ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Різними питаннями, що пов'язані з вивченням Світового океану, а також організації оформлення перевезень та безпеки і захисту морського середовища займаються численні міжнародні організації. Під міжнародною організацією зазвичай розуміють об'єднання ряду суверенних держав на основі спільно розробленого договору, який визначає мету і причини їх співпраці. На теперішній час налічується більше 60 міжнародних організацій, діяльність яких в тій чи іншій мірі пов'язана з морським судноплавством. Серед них найбільшу роль віді-

грають міжурядові організації і спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй (ООН). Найбільший авторитет і вплив на стан безпеки морського судноплавства має міжнародна морська організація (ММО), яка діє як спеціалізований орган ООН з 1958 року. На теперішній час, членами ММО є 172 держави і 3 асоційовані члени. Незважаючи на велику кількість міжнародних конвенцій і резолюцій, прийнятих під егідою міжнародних організацій, міжнародно-правове регулювання забезпечення безпеки на морі знаходиться далеко не в ідеальному стані.

Так, по-перше, такі документи як конвенції і резолюції, приймалися в різні періоди часу і часом незалежно один від одного, між ними часто немає взаємозв'язку і узгодженості, в окремих випадках вони суперечать один одному;

по-друге, вони охоплюють далеко не всі аспекти забезпечення безпеки на морі;

по-третє, це відсутність чіткої системи трансформації міжнародно-правових норм в цій галузі в норми національного права, що іноді призводить до прогалин в національному законодавстві держав. Це характерно і для України.

У рішенні питань, зв'язаних з забезпеченням безпеки торговельного мореплавства, важлива роль належить координації зусиль всіх держав, на вказує два фактори: по-перше, мореплавання завжди було однією з найбільш небезпечних видів діяльності людини; по-друге, внаслідок міжнародного характеру мореплавства, відповідно і заходи для підвищення безпеки можуть бути більш ефективними, якщо вони будуть прийматися на міжнародному рівні, а не окремими країнами в односторонньому порядку. Отже, тільки виконання державами міжнародних договорів у галузі використання Світового океану може сприяти прогресу і рішенню проблем торговельного мореплавства в сфері забезпечення безпеки та надання порятунку на морі.

В основі всіх публічно-правових відносин з приводу надання порятунку на морі закладено обов'язок надання допомоги тим хто зазнав лиха на морі. Цей обов'язок деталізується в Міжнародній конвенції про пошук та рятування на морі 1979 року. У відповідності до зазначеної Конвенції, держави-учасники повинні забезпечити прийняття необхідних заходів з пошуку та рятування людей, що зазнали лиха в морі біля їх берегів. Кожна держава-учасник координує поведінку пошуково – рятувальних операцій в своєму районі, кордон якого встановлюється угодою між державами. Держава зобов'язана створити національні рятувально – координаційні центри, а якщо необхідно, то і рятувальні підцентри, що покликані надавати допомогу рятувально – координаційним центрам в певній частині пошуково – рятувального району.

Як відомо, Україна є стороною Міжнародної конвенції з пошуку і рятування на морі 1979 року та Угоди про співробітництво причорно-

морських держав з пошуку та рятування на Чорному морі 1998 року. Згідно зі статтею 9 цієї Угоди, передбачено проведення щорічних зустрічей представників компетентних організацій договірних сторін з метою розвитку взаємовигідного співробітництва причорноморських держав, обміном інформацією і досвідом. Так, у 2016 році місцем проведення тринадцятої Конференції Чорного моря з пошуку та рятування було м. Констанца (Румунія). Відповідно до принципу ротації, 14-та Конференція країн Чорного моря з пошуку та рятування проходила в Одесі (Україна) з 20 по 21 вересня 2017 року.

Значним етапом в організації аварійно-рятувальної діяльності є відкриття Центру інформаційного забезпечення Морської пошуково-рятувальної служби України, 4 лютого 2018 року в м. Київ, при Міністерстві інфраструктури України. Центр був створений з метою вирішення двох основних завдань: перше — оптимізація інформаційного забезпечення національної системи пошуку і рятування на морі, друге — удосконалення його взаємодії з центральними органами виконавчої влади та іншими відомствами при організації та проведенні операцій з пошуку та рятування в морському пошуково — рятувальному районі України.

Головне завдання Центру — надання в режимі реального часу Міністерству інфраструктури України, Державній інспекції України з безпеки на морському та річковому транспорті та, в разі потреби, іншим органам влади, інформації про стан національної системи пошуку і рятування на морі в морському пошуково -рятувальному районі України, а також даних про аварійні морські ситуації під час проведення відповідних пошуково-рятувальних операцій. При цьому, Центр оснащений всім необхідним комплексом технічних засобів, що дозволяє здійснювати моніторинг руху суден в морському пошуково-рятувальному районі України.

Крім того, його оснащення дозволяє приймати в «он-лайн» режимі інформацію Державного морського рятувально-координаційного центру про хід проведення пошуково-рятувальних операцій. Фахівці відомств, в разі отримання сигналу лиха, зможуть безпосередньо в Центрі проводити наради з приводу організації пошуково-рятувальних операцій. Для оперативного і зваженого прийняття рішень тут є найважливіша — в режимі «он-лайн» на карті, яка відображається на моніторі, можна візуально простежити місце знаходження судна, що зазнало аварії і отримати інформацію про судах, які в даний момент знаходяться поруч, або йдуть в район події і, відповідно, змодельовати хід пошуково-рятувальної операції. Отже, створення і початок роботи Центру інформаційного забезпечення Морської пошуково-рятувальної служби України є черговим кроком вперед у підвищенні рівня ефективності функціонування національної системи пошуку і рятування на морі в морському пошуково-рятувальному районі України.

Україна приєднується до Міжнародної конвенції про рятування 1989 року, яка була підписана 28 квітня 1989 року у м. Лондон в рамках Міжнародної морської організації. Конвенція належить до найважливіших нормативно-правових документів, які регламентують процедуру надання відповідної допомоги суднам чи будь-якому іншому майну, що перебувають у небезпеці на водних шляхах. До зазначеної Конвенції приєдналося 64 держави, 25 з яких (Німеччина, Франція, Болгарія, Польща, Хорватія та ін..) відповідно до ст. 30 Конвенції залишили за собою право не застосовувати положення Конвенції – у конкретних випадках.

Україна приєднується до зазначеної конвенції із застереженням, а саме, положення Конвенції не застосовуються у таких випадках:

а) коли рятувальна операція має місце у внутрішніх водах України та всі судна, з якими пов'язані такі дії, є суднами внутрішнього плавання;

б) коли рятувальні операції мають місце у внутрішніх водах України без застосування жодного судна;

с) коли всі заінтересовані сторони є громадянами або юридичними особами України;

д) коли майно, стосовно якого потрібно застосовувати рятувальні операції, є морським майном культурного характеру доісторичного, археологічного чи історичного значення та знаходиться на морському дні [п. 1, ст. 30].

На сьогоднішній день питання рятування на водних об'єктах України регулюється такими нормативно-правовими актами:

Міжнародною конвенцією про пошук та рятування на морі 1979 року, Угодою про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі, Кодексом торговельного мореплавства України, Кодексом цивільного захисту України, Законом України «Про транспорт», Законом України «Про міжнародні договори України».

Прийняття Закону України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про рятування 1989 року» сприятиме вдосконаленню чинного національного законодавства щодо проведення рятувальних операцій на морі та сприятиме підтриманню належного рівня безпеки судноплавства, рятування людей, що зазнали лиха, суден, майна та охорони навколишнього середовища, створить передумови та стимулюватиме осіб, які здійснюють рятувальні операції, здійснювати вичерпних заходів рятування суден та іншого майна, що перебувають у небезпеці.

Список використаної літератури:

1. Міжнародна конвенція про пошук і рятування на морі 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_138

2. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі 1998 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_071
3. Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про рятування 1989 року» від 22.03.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1968-19>

ОРІНДА ЕДДІ Н.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТБІ З ЕПІДЕМІЯМИ ТА ПАНДЕМІЯМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ

Завдання міжнародно-правової боротьби з інфекційними захворюваннями було закріплено в Статуті Ліги Націй. Так, стаття 23 Статуту Ліги Націй передбачала, що держави-члени Ліги Націй «будуть прагнути вжити заходів в питаннях, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства для профілактики і боротьби з хворобами»[1, р. 2]. В Статуті вжито термін «хвороба», однак мова йде, перш за все, про інфекційні захворювання. Саме міжнародно-правове співробітництво у сфері боротьби з інфекційними захворюваннями спонукало до виникнення міжнародно-правового регулювання санітарного (епідеміологічного) співробітництва держав у сфері охорони здоров'я ще у період з XVI ст. до 1851 р. [2, с. 12].

У лютому 1920 р. на своїй другій сесії Рада Ліги Націй постановила скликати Міжнародну конференцію експертів з охорони здоров'я для розробки установчих документів спеціалізованої організації у сфері охорони здоров'я. Конференція відбулася в квітні 1920 р., під час її роботи було необхідно оперативно вирішувати проблему епідемій тифу та холери, які поширилася з Росії в держави Східної Європи. Результатом діяльності Конференції стала рекомендація Раді Ліги Націй створити тимчасову комісію для боротьби з епідеміями.

Основним напрямом діяльності Тимчасової комісії для боротьби з епідеміями стала координація боротьби з епідеміями в Польщі, Росії та країн Балтії через сприяння національним органам влади шляхом надання фахівців у сфері медицини, лікарень і медичного приладдя, а в деяких випадках одяг і їжу. Проблеми у сфері боротьби з епідеміями та

їхні спалахи спонукали для створення універсальної організації у сфері охорони здоров'я та утворення санітарного кордону¹.

На клопотання Польщі в березні 1922 р. під егідою Ліги Націй була скликана Міжнародна конференція охорони здоров'я у Варшаві [1, р. 4]. Двадцять сім європейських держав взяли участь у конференції, головною метою якої було налагодити епідеміологічне співробітництво між Росією та Польщею, також були організовані спеціальні курси для навчання персоналу, який був залучений в протиепідемічній кампанії, а основним досягненням конференції стало укладання санітарних конвенції між державами Східної Європи. Результатом міжнародно-правового співробітництва європейських держав стало не розповсюдження епідемії тифу та холери в Центральній Європі. Слід вказати, що 10 травня 1922 р. санітарні угоди були підписані з Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою, Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою та Українською Радянською Соціалістичною Республікою [3, с. 46].

Також, Тимчасова комісія для боротьби з епідеміями протягом осені 1922 р. брала активну участь у боротьбі з віспою, холерою та тифом у Греції у зв'язку з перебуванням 750000 біженців з Малої Азії через просування турецьких військ. Отже 550000 біженців були вакциновані завдяки діяльності Тимчасової комісії для боротьби з епідеміями.

Паралельно в Женеві проходив процес щодо створення Тимчасового комітету з охорони здоров'я. В травні 1923 р. членами Тимчасового комітету з охорони здоров'я і делегатами Міжнародного бюро громадської гігієни було узгоджено концепцію та напрями діяльності майбутньої Організації охорони здоров'я Ліги Націй[1, р. 5].

Організаційно Організація охорони здоров'я Ліги Націй мала дуже гнучку систему, за необхідністю створювалися комітети, які проводили розслідування на місці і переміщали свої місії від держави до держави з метою порівняння методів застосування деяких медико-санітарних заходів. В Центральній Африці було навіть визнано доцільним створення лабораторії для використання Слідчим комітетом. Як правило, Організація охорони здоров'я призначає одного дослідника, або один з його членів приєднується до наукової місії вже утвореної у відповідній державі. Виходячи з вищенаведеного, можливо констатувати, що одним з основних напрямів співробітництва у боротьбі з інфекційними захворюваннями Організації охорони здоров'я була практична науково-дослідна діяльність, яка забезпечувалася шляхом підписання меморандуму між Організацією та державою, де вона здійснювалася. Дана діяльність не розглядалась як втручання у внутрішні справи дер-

¹ Особливо це стало відчутно після російсько-польської війни, коли сотні тисяч біженців, які були вимушені покинути Центральну Росію і Сибір в 1915-1916 рр. під час відступу російських військових та знаходилися у Польщі і країнах Балтії, що спричинило тяжку епідеміологічну ситуацію у державах Східної Європи.

жави, хоча безпосередньо здійснювалася у наданні медичної допомоги и дослідження стану здоров'я громадян цієї держави.

У діяльності Організації охорони здоров'я Ліги Націй були два керівні принципи. По-перше, Організація не займалася дослідженнями які мали або могли мати спекулятивний характер та негативно відобразитися на репутації її. По-друге, Організація займалася проблемами, які мали міжнародний характер, а не лише внутрішньодержавний, навіть якщо держава звернулася б з відповідним клопотанням.

Список використаної літератури:

1. League of Nations. Health Organisation. Information Section Geneva, 1931.
2. Хендель Н. В. Міжнародно-правоверегулюванняспівробітництвадержав у сфері охорони здоров'я: Автореферат. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Національний університет «Одеська юридична академія», 2014.
3. Хендель Н. В. Міжнародно-правоверегулюванняспівробітництвадержав у сфері охорони здоров'я: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Національний університет «Одеська юридична академія», 2014.

СЕКЦІЯ 7.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри права ЄС і порівняльного правознавства,
доктор юридичних наук, професор

КОНКУРЕНТНЕ ПРАВО ЄС В ПРОЯВАХ СУЧАСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Механізм саморегулювання ринкової економіки реалізується завдяки конкуренції, яка виступає одночасно конкретна формою її функціонування. У перекладі з латинського це слово означає «сходитися», «стикатися». Роль конкуренції в сучасній ринковій економіці стає все значнішою із-за тенденції до підвищення частки малих і середніх фірм та антимонопольної політики урядів конкретних країн. Конкуренція фактично представляє собою суперництво між суб'єктами ринкової економіки за кращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку і т.п. Вона є тією ринковою силою, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції, яка врівноважує ринкові ціни. Правове регулювання відносин щодо захисту конкуренції в європейських країнах склалося і здійснюється вже давно. Як відомо, першим нормативним актом в цій сфері стала Паризька конвенція 1883 роки по охороні промислової власності [1]. Сьогодні до Конвенції приєдналися вже більше двохсот країн, і вона вважається однією з основоположних міжнародних угод, регулюючих конкурентні відносини. У ній, в тому числі, міститься декларативна норма, що приписує країнам-учасникам протидіяти недобросовісній конкуренції, яку пізніше було уточнено. Гармонізація законодавства держав-членів ЄС у сфері захисту конкуренції та становлення конкурентного права на рівні ЄС перш за все зумовлені створенням Внутрішнього ринку, який передбачає вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу між державами-членами ЄС (ст. 26 (2) ДФЄС). Тобто територія всього ЄС розглядається як один ринок, у межах якого товаровиробники усіх держав-членів можуть вільно та на однакових умовах здійснювати підприємницьку діяльність, а споживачі отримувати кращу можливість безперешкодно купувати продукцію у будь-якому місці

ЄС, де, на їх погляд, умови є найсприятливішими. Однак, спроби гармонізації законодавства про захист конкуренції в країнах-членах ЄС (тоді Співтовариств), що робилися до 90-х років, не привели до принципового бажаного результату. До середини 90-х років ряд держав Євросоюзу мав власні закони про захист конкуренції, інші ж керувалися лише загальними положеннями прийнятих міжнародних угод. Розширення ЄС на початку століття привнесло додаткові складнощі для ЄС. Вони обумовлені наступними явищами: поєднання дуже різних по рівню розвитку країн не дозволяє ефективно проводити гармонізовану економічну політику; створений в ЄС Економічний і валютний союз має фундаментальну інституційну суперечність, а саме, зі всіх напрямів економічної політики єдиною наднаціональною стала лише грошово-кредитна політика; у країнах зони євро ще задовго до кризи почали спостерігатися тенденції невиправданого нарощування запозичень, перш за все в системі державних фінансів, а також домогосподарствами і банками; складнощі поглиблення європейської інтеграції, що намітилися останніми роками, на тлі неефективності антикризових заходів ряду держав породили кризу довіри з боку фінансових інститутів і до проблемних країн, і до наднаціонального рівня управління в ЄС. Однак, не дивлячись на складнощі, що сформувалися часом, цілі в ЄС залишилися не змінними. Так, в ДФЕС наголошується, що спрямована на досягнення цілей, проголошених у ст. 3 ДЕС, діяльність ЄС має базуватися на принципі відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією (ст. 119 ДФЕС). Відповідно до цього одним із напрямів діяльності ЄС визначається створення системи, яка б гарантувала неспотворення конкуренції у межах Внутрішнього ринку ЄС, найбільш продуктивний розподіл ресурсів, стимулювання дослідницької діяльності, інновацій та інвестицій. Базові принципи захисту конкуренції були сформульовані ще в Паризькій конвенції 1883 року. Проте норми конвенції лише проголошують принцип свободи конкуренції на товарному ринку, не деталізуючи багато значущих аспектів правового регулювання захисту конкуренції, залишаючи їх в полі дії національного законодавства. Тут при цьому виникають складнощі, пов'язані з тим, що в правовій доктрині і практиці кожної країни-члена ЄС з часом склалися свої методи антимонопольного регулювання, що часто істотно відрізняються один від одного. Крім цього, в багатьох країнах до сьогоднішнього дня так і не було створено національного нормативного акту, регулюючого питання захисту конкуренції. Тим самим процес приведення антимонопольного регулювання на території всього ЄС до єдиного розуміння представляється достатньо складним. В той же час конкуренцію можна представити як таку, що відображає зв'язок між виробництвом і реалізацією продукту. Цей зв'язок причинно-наслідковий, істотним, необхідним і що повторюється, тобто об'єктивним економічним законом. Закон конкуренції відображає причинно-наслідковий зв'язок між можливостями створити продукт, необхідний

споживачам, і можливостями реалізувати його з вигодою перш за все для покупця, а потім вже для виробника. Є багато типів, видів, форм конкуренції. Розрізняють наступні основні види конкурентної боротьби: конкуренція продавців; конкуренція покупців; конкуренція продавців і покупців; внутрішньогалузева та міжгалузева конкуренція; довершена (чиста) конкуренція, недосконала конкуренція тощо. Всі ці види конкуренції формують конкурентне право, які в ЄС підпорядковані законодавству ЄС, мають єдину систему права та високу концентрацію суб'єктів ринку. Для кращого розуміння складності та багаторівневого характеру самої конкуренції та, враховуючи специфіку видів конкуренції з точки зору конкурентного права, відзначимо деякі її особливості.

Конкуренція продавців. Метою кожного виробника є отримання прибутку, а отже, розширення масштабів економічної діяльності. Це об'єктивно спонукає виробників до суперництва за найбільш вигідні умови виробництва, кращу позицію на ринку, смаки і переваги споживачів і т.п. Вони є конкурентами один щодо одного. Якщо пропозицію товару перевищує попит на нього, конкурентна боротьба між виробниками посилюється. Перемагають в ній тільки ті виробники, які понизили ціну на товар і таким чином привернули увагу більшої кількості споживачів до своїх товарів. Чим сильніше конкуренція серед продавців, тим більше пропозицію товарів перевищує попит покупців. Коли конкуренція серед продавців слабшає, попит поволи наздоганяє пропозицію, а потім перевищує її.

Конкуренція покупців. Якщо попит на товар вище, ніж пропозиція певного товару, то конкурують покупці. Вони вибором між собою право придбати якісний товар за низькою ціною. У конкурентній боротьбі перемагає той покупець, який вчасно запропонував вузу порівняно з ринковою ціною.

Конкуренція продавців і покупців. В результаті такої боротьби (або суперництва) встановлюється загальна ціна на однорідні товари.

Внутрішня конкуренція. Це суперництво між підприємцями, які проводять і реалізують однаковий продукт або продукт-замінник. Метою такої конкуренції є перемикання покупців на товар певного підприємства. Для цього товари слід продавати за цінами, які значно нижчі, ніж ціни на товари-конкуренти. Якщо товари однакові жорсткими споживчими параметрами, потрібно різко зрадити м'які споживчі параметри (дизайн) товару.

Для того, щоб зниження цін на товари не принесло збиток підприємству необхідно понизити витрати на виробництво та реалізацію товару. Досягають цього, перш за все впровадженням у виробництво нових технологій та техніки, методів менеджменту і т.д.

Міжгалузева конкуренція виявляється в суперництві між підприємцями, що вклали свої капітали в галузі, які проводять різні продукти. Кожен підприємець оцінює результати своєї діяльності за нормою

прибули. У різних галузях вона має різну величину, тому один виграє, інший – програє. Той, хто програв, може перепрофілювати своє підприємство або поміняти акції однієї галузі на акції іншої, перспективної галузі. Таким чином відбувається переливу капіталу з однієї галузі в іншу.

Отже, міжгалузева конкуренція можна представити як конкуренцію капіталів. Довершена (чиста) конкуренція виникає за наступних умов: багато дрібних підприємств, що пропонують на ринку однорідну продукцію; частка кожного підприємства в загальному об'ємі ринкової пропозиції настільки незначна, що будь-яке його рішення про підвищення або зниження ціни не позначиться на ціні ринкової рівноваги; для входу нових підприємств в галузі та виходу будь-якого підприємства з неї немає ніяких перешкод; банк даних є доступним для всіх клієнтів.

Недосконала конкуренція. Це конкуренція, яка в тому або іншому ступені пов'язана з певним обмеженням вільного підприємництва. Для недосконалої конкуренції характерний незначна кількість фірм в кожній сфері підприємницької діяльності, можливість якої-небудь групи підприємств впливати на кон'юнктуру ринку. При недосконалій конкуренції існують жорсткі бар'єри для проникнення на конкретні ринки нових підприємств, немає близьких замінників продукту, який проводиться привілейованим виробником.

Регламентом 139/04/ЄС визначені випадки, коли концентрація, що відповідно до результатів перевірки суттєво перешкоджатиме ефективній конкуренції в межах Внутрішнього ринку ЄС, все ж таки може бути дозволена Європейською комісією. Для отримання такого дозволу відповідні суб'єкти підприємницької діяльності мають здійснити певні дії (відмовитись від певного виду підприємницької діяльності, продати частину об'єднаного бізнесу або ліцензію на технологію іншому учаснику ринку тощо). Отже, конкурентне законодавство ЄС регулює: 1) горизонтальне злиття – об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності ЄС, які випускають подібну продукцію та працюють у тому самому секторі ринку; 2) вертикальне злиття – об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, що діють на різних рівнях розповсюдження (дистрибуції) того самого ринку товарів; 3) змішане злиття – об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, які працюють на різних товарних ринках та на різних рівнях розповсюдження товарів.

Найбільш небезпечними для Внутрішнього ринку ЄС вважаються горизонтальні злиття. Вони можуть суттєво знизити конкуренцію, особливо якщо ринок вже концентрований, а суб'єкти підприємницької діяльності, що прагнуть до злиття, є досить великими. У цьому випадку вони мають можливість установлювати економічно необґрунтовані ціни та контролювати випуск продукції, так само як це робить монополіст, та з тими самими наслідками для споживача.

Таким чином, розвиток конкурентного права ЄС сприяє належному функціонуванню Внутрішнього ринку ЄС та встановленню добросові-

сного, «чесного» змагання як в окремих державах-членах ЄС, так і в цілому в межах ЄС. Ця галузь права є дуже гнучкою та дозволяє у більшості випадків запобігти вузькоформального тлумачення норм права.

Список використаної літератури:

1. Боденхаузен Г. Парижская Конвенция по охране промышленной собственности. Комментарий / Г. Боденхаузен. — М.: Прогресс. — 1977. — 377 с.

СУРІЛОВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Слід зазначити, що в Україні проблема незаконного видобутку бурштину сьогодні є предметом наукових дискусій та практичних досліджень. Незаконний видобуток бурштину вівся постійно, однак особливо інтенсивно в останні роки — під наглядом злочинних формувань, які контролювали усі етапи видобутку, перепродажу та контрабандного постачання українського бурштину за кордон [1, с. 11]. До того ж «старателі» не платять екологічних зборів, не переймаються геологічними дослідженнями, рекультивацією території чи навіть орендою земельної ділянки [2, с. 17]. Нажаль всі намагання вирішити проблему були марними. І це в той час, коли запровадження ефективного законодавчого забезпечення надасть змогу вивести з тіньового сектору велику кількість грошей [3, с. 38], які вкрай необхідні для вирішення нагальних соціально- економічних проблем бурштиноносних регіонів України та держави в цілому. Причиною цього є хибні підходи до вирішення проблеми, намагання вирішити її шляхом впровадження особливого порядку надрокористування в сфері видобутку бурштину, легалізації розробки родовищ старателями (В.В. Галунько, П. В. Діхтієвський, І.І. Горин та ін.), намагання створення правових механізмів регулювання видобутку бурштину від правових механізмів забезпечення сталого розвитку бурштиноносного регіону України — Прип'ятського бурштиноносного басейну.

4. Відповідно до Стратегії сталого розвитку України 2020, сталий розвиток передбачає стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом з одночасним підвищенням стандартів життя. Сталий

розвиток означає економічну стабільність у гармонії з соціальним благополуччям та екологічною безпекою, що є надзвичайно актуальним для бурштиноносних регіонів, адже саме їх соціально-економічні проблеми (безробіття, правовий нігілізм, відсутність програм розвитку, націлених на розвиток інфраструктури, підвищення рівня життя місцевого населення, відновлення порушених незаконним видобутком ділянок) є головною причиною розквіту незаконного видобутку бурштину та масштабних «бурштинових» війн.

На нашу думку, неприпустимо виправдовувати легалізацію старательського видобутку неспроможністю держави забезпечити законність та правопорядок, що відлякує інвесторів, як зазначає В.В. Галунько [4]. Перш за все необхідно забезпечити законність та правопорядок в регіоні, як передумову залучення інвестицій задля запровадження масштабного видобутку крупними надрокористувачами на основі новітніх екологічно дружніх технологій та забезпечення сталого розвитку. В цьому контексті важливим вбачається вдосконалення юридичної відповідальності за вчинення незаконного видобутку.

5. При цьому слід ширше застосовувати адміністративну відповідальність за ст.ст. 47, 57 Кодексу України про адміністративні щодо старателів та кримінальну відповідальність щодо організаторів незаконного видобутку. На нашу думку, недоцільним є виділення кримінальної відповідальності за незаконний видобуток бурштину в окрему статтю Кримінального кодексу України, адже бурштин є корисною копалиною загально-державного значення, а ст. 240 передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Також слід забезпечити неухильне відшкодування майнової та екологічної шкоди, спричиненої незаконним видобутком бурштину.

Після припинення незаконного видобутку слід подбати про інтереси місцевих жителів та громад, адже на нелегальний видобуток бурштину, часто з ризиком для власного здоров'я їх штовхає безвихідь, пов'язана з відсутністю в регіоні інших джерел доходів. Звичайно вони мають залучатися до роботи на крупних підприємствах з видобутку бурштину, здатних забезпечити високий рівень заробітних плат, повний соціальний пакет.

Тому другим етапом вирішення проблеми має бути запровадження державно – приватного партнерства, що сприяє узгодженню інтересів промисловців та місцевих громад у руслі Стратегії сталого розвитку України 2020, де зазначено, що головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Відповідальність влади полягає у забезпеченні балансу інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, у тому, щоб просто прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотри-

мання прав людини. Бізнес є відповідальним за підтримку та розвиток держави, бізнес-середовища та громадянського суспільства, за ефективне інвестування в економіку держави та сумлінну сплату податків. Відповідальність громадянського суспільства полягає у неухильному додержанні Конституції та законів України [5].

Державно-приватне партнерство являє собою рівноправне та взаємовигідне співробітництво між державою, територіальними громадами та приватними інвесторами у межах реалізації проектів, спрямованих на вирішення важливих для території соціально-економічних проблем, що надає переваги щодо залучення фінансових та інвестиційних ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Баранова В. О. Актуальні проблеми законотворчості у сфері легалізації видобутку бурштину Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 11 вересня 2015 р. / Ред. кол. В. В. Галуцько, І. В. Гиренко, О. Ю. Дрозд, С. О. Короєд та ін. — К.: «МП Леся», 2015. 136 с. — С. 11-15. — С. 11.
2. Товста С.М Рівненський бурштин — це камінь спотикання, долари під ногами чи джерело наповнення бюджету?! «Молодий вчений» — № 12.1 (40). — грудень, 2016 р. — С. 17. — С. 17-21
3. Гиренко І.В. Деякі аспекти правового регулювання видобутку бурштину - С. 38. — С. 38-41 Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 11 вересня 2015 р. / Ред. кол. В. В. Галуцько, І. В. Гиренко, О. Ю. Дрозд, С. О. Короєд та ін. — К.: «МП Леся», 2015. 136 с
4. Галуцько В.В. Концепції та правовий стан видобутку бурштину в Україні. Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 11 вересня 2015 р. / Ред. кол. В. В. Галуцько, І. В. Гиренко, О. Ю. Дрозд, С. О. Короєд та ін. — К.: «МП Леся», 2015. 136 с.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>

БОЙКО ІННА СЕМЕНІВНА

Національний університет «Одеська морська академія»,
доцент кафедри морського права, кандидат політичних наук, доцент

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ПРАВОСУДДЯ В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ АКТІВ ЄС

І. Згідно з положеннями Договору про функціонування Європейського Союзу (ст. 251-280, 299) Європейський суд правосуддя [Суд Європейського Союзу, European Court of Justice, CJEU] — найвища

ланка судової системи ЄС, що забезпечує дотримання законності під час тлумачення та застосування права ЄС. Процедура діяльності СЄС визначається Протоколом № 3 до Договору ТFEU [1].

Основні функції Європейського суду правосуддя стосуються:

- а) перевірки законності актів інститутів Європейського Союзу;
- б) забезпечення виконання зобов'язань державами-членами за договорами ЄС;
- в) інтерпретації права Європейського Союзу на прохання національних судів і трибуналів (преюдиційна процедура).

Суд розглядає справи щодо ухвалення попереднього рішення (за клопотанням національного суду про тлумачення правових норм ЄС); позови у зв'язку з невиконанням зобов'язань (Єврокомісія ініціює позов, якщо вважає, що держава-член ЄС не виконує свої зобов'язання відповідно до законодавства ЄС, такий позов може бути ініційований також іншою державою-членом); позови про визнання рішень недійсними (якщо держава-член ЄС, Рада ЄС, Європейська комісія, Європейський парламент вважають, що конкретний правовий акт ЄС не є правомірним, вони можуть звернутись з проханням його скасувати, такі позови можуть ініціювати і фізичні особи); позови про бездіяльність (проти інституцій ЄС).

Суд виступає судом касаційної інстанції по відношенню до рішень Суду загальної юрисдикції, а також розглядає як суд першої інстанції найбільш важливі справи, які стосуються усунення неоднозначності у застосуванні договорів та «вторинного» законодавства ЄС. Так, по першій інстанції Суд розглядає лише найбільш важливі справи за позовами держав-членів, інституцій

ЄС, також він виконує функцію гаранта договорів ЄС як орган конституційної юстиції, коли перевіряє на предмет відповідності їм положення «вторинного» законодавства. Тобто до родової підсудності Суду (по першій інстанції) віднесено розгляд таких справ:

1) за зверненнями держав-членів, Єврокомісії, в тому числі після розгляду цим органом відповідної скарги іншої держави-члена, про невиконання державою-членом зобов'язань за договорами ЄС (статті 258–260 TFEU);

2) у спорах, пов'язаних із застосуванням актів, ухвалених на основі договорів ЄС, що створюють європейське право інтелектуальної власності (ст. 262 TFEU);

3) за зверненнями національного суду держави-члена з метою прийняття попереднього рішення стосовно тлумачення TEU і TFEU та чинності й тлумачення актів установ, служб, агенцій Союзу (ст. 267 TFEU);

4) за запитом держави-члена, визначеної Європейською Радою або Радою, щодо правомірності акта, ухваленого Європейською Радою відповідно до ст. 7 Договору TEU та лише з точки зору дотримання при його прийнятті процедурних положень (ст. 269 TFEU);

5) виконання державами-членами зобов'язань за Статутом Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) (за зверненням Ради директорів цієї установи); заходів, ухвалених Радою керівників ЄІБ (за зверненнями держави-члена Європейської Комісії або Ради директорів ЄІБ); виконання національними центральними банками зобов'язань за договорами ЄС та Статутом ЄСЦБ та ЄЦБ (ст. 271 TFEU);

6) будь-яких спорів між державами-членами, що пов'язані з предметом TEU та TFEU, якщо сторони передали його вирішення за спеціальною угодою (ст. 273 TFEU);

7) справи, пов'язані з перевіркою правомірності рішень, які передбачають обмежувальні заходи стосовно фізичних або юридичних осіб, ухвалених Радою ЄС на основі глави 2 розділу V TEU (в рамках реалізації заходів щодо спільної

зовнішньої політики) тощо.

II. В установчих договорах ЄС прямо не вказується на обов'язковість для ЄС своїх попередніх рішень, але за умов відсутності доктрини *stare decisis*, практика суду ЄС розвивається відверто за прецедентним принципом, рішення Суду ЄС є формальним джерелом права та частиною правової системи ЄС. Правотворча діяльність Суду має місце, коли Суд створює інтерпретаційні акти та здійснює судовий контроль за правовими актами держав-членів ЄС на предмет відповідності загальноєвропейському законодавству.

Судова правотворчість Суду ЄС відрізняється від «класичного» прецедентного права, але залишається такою, оскільки судді не можуть подолати свої попередні правові позиції без вагомих на те причин, й тому важко провести розрізнення між суддями та законодавцем, оскільки будь-яке застосування передбачає тлумачення, що означатиме вдосконалення та конкретизацію норм права [2].

Особливість прецедентного права Європейського Союзу полягає в тому, що в установчих договорах немає положень, які прямо вповноважують суди встановлювати нові норми права. Найважливіша особливість судових прецедентів полягає в їх юридичній силі: рішення, що виносяться Судом ЄС, розглядаються як прецеденти і є обов'язковими для усіх держав-членів, особливо у тих випадках, коли мова йде про тлумачення установчих актів, даних Судом, та при прийнятті рішень щодо запитів національних судових установ, які розглядаються на основі преюдиційної процедури. Невиконання рішень Суду тягне за собою застосування санкцій, передбачених установчими договорами. Так, в справі C-38/14 Суд вирішив, що держава не може замінити видворення з країни штрафом стосовно іноземного громадянина, який прибув в країну ЄС нелегально з третьої країни. Справа була направлена в суд ЄС судом Іспанії в рамках преюдиційної процедури і стосувалося марокканського громадянина, видворення якого з країни і заборона на в'їзд протягом п'яти років були замінені на штраф. Суд ЄС постановив, що мета директиви 2008/115 / ЄС про видворення нелега-

льних мігрантів полягає в створенні ефективного механізму, що дозволяє зберігати порядок в міграційній політиці. Більш того, штраф і видворення виключають один одного, тому їх одночасне застосування є необґрунтованим [3].

Суд ЄС вирішує питання щодо взаємин між інституціями ЄС та впливає на законотворчий процес в рамках Європейського Союзу. Так, у рішенні по справі C-409/13 від 14 квітня 2015 р. щодо можливості Європейської комісії відкликати законопроект під час розгляду на стадії узгодження пропозицій Комісії з Радою ЄС та Європейським парламентом в рамках звичайної законодавчої процедури. На даній стадії Комісія має повноваження відкликати документ, якщо існує ймовірність, що наступні поправки повністю змінять основну мету пропонованого до прийняття акта. Реалізувати цю можливість Комісія може тільки до того часу, поки Рада ЄС не визначила свою позицію в рамках першого читання. Суд вказав, що така процедура не вказана в установчих договорах, тому не повинна сприйматися як право вето. У той же час на Комісії лежить обов'язок пояснити причини, за якими пропонований до прийняття акт буде відкликаний [4].

Суд ЄС підтвердив правило, згідно з яким будь-які спори між державами-членами ЄС з питань, що належать до відання ЄС можуть розглядатися тільки судовими інстанціями Союзу. Так, у рішенні по справі C-459/03 *Єврокомісія v. Ірландія* від 30.05.2006р., враховуючи прецедентні рішення попередніх справ [5], Суд доповнив правило уточненням: будь-яке рішення, винесене міжнародним судом з питань, пов'язаних зі сферою ведення і компетенції Союзу, незалежно від того, чи йде мова про виняткову компетенцію і обсязі врегулювання правом ЄС, не може мати юридичну силу на території ЄС і не породжує ніяких юридичних наслідків для суб'єктів європейського права [6, para.63].

III. Оскільки рішення Суду ЄС є не тільки правозастосовними, але і правотворчими актами, вони за загальним правилом офіційно переводяться на всі 24 офіційні мови ЄС і публікуються на цих мовах (ст. 36 Процесуального регламенту Суду) [7]. Резолютивні частини цих актів публікуються в офіційному журналі Європейського Союзу (серія C). Цілям опублікування повних текстів судових рішень служить офіційний друкований орган Суду ЄС – «Збірник судової практики» [франц. *Recueil de la jurisprudence*, Rec.; англ. *European Court Reports*, ECR].

Список використаної літератури:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з [...] Європейський Союз, ЄЕС; Договір, Міжнародний документ, Протокол [...] від 07.02.1992, 25.03.1957. –

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
2. Шевчук С. В. Судовий прецедент у праві ЄС // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 6. – С. 78-85
 3. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 23 April 2015 in case C-38/14 available at <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62014CJ0038&lang1=en&type=TXT&ancre=>
 4. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 14 April 2015 in case C-409/13 available at <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62013CJ0409&lang1=en&type=TXT&ancre=>
 5. Див.: C-53/96 Hermès [1998] ECR I-3603, paragraph 33, Joined Cases C-300/98 and C-392/98 Dior and Others [2000] ECR I-11307, paragraph 33, and Case C-13/00 Commission v Ireland [2002] ECR I-2943.
 6. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 30 May 2006 in case C-459/03. – available at: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d0f130de134925dbe8c042c3b72a9918695ea10f.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Pb38Pe0?text=&docid=57551&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=423728>
 7. Consolidated version of the Rules of Procedure of the Court of Justice of 25 September 2012 (as amended on 18 June 2013 and on 19 July 2016) available at https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/rp_en.pdf

ДЕЛІНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР АРКАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасна практика міжнародного партнерства свідчить про те, що чимало розбіжностей та спорів, які виникають під час виконання зовнішньоекономічних контрактів, вирішуються міжнародним комерційним арбітражем (МКА), престиж якого сьогодні є безумовним. Він історично виник у Великобританії та на Європейському континенті. Широкого ж визнання й відповідного правового статусу він набув лише у XX ст.

У більшості країн спори, що виникають під час виконання зовнішньоекономічних контрактів, розглядаються в арбітражному (третейському) порядку в міжнародних комерційних арбітражних судах із виключенням підсудності цих спорів державним судам. Слід зазначити, що цьому сприяє розвиток національних законодавств про арбітраж, його договірно-правова уніфікація.

Найбільш значущим і представницьким універсальним міжнародним документом є **Нью-Йоркська конвенція ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень** (1958 р.). Конвенція встановлює механізм гарантій для виконання іноземних арбітражних рішень, винесених не тільки в державах-учасниках, але і в будь-яких інших країнах. Її норми гарантують визнання арбітражних угод, що виключають спори з юрисдикції державних судів. Конвенція зобов'язує держави визнавати і виконувати іноземні арбітражні рішення так само, як і вирішення власних арбітражів [1, с. 87].

Серед регіональних міжнародних угод найбільший інтерес викликає **Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж** (м. Женева, 1961 р.). Вона була розроблена під егідою Економічної комісії ООН для Європи і набрала чинності 7 січня 1964 р. Положення конвенції цілком поширюються на Україну, яка її ратифікувала 18 березня 1963 р. Конвенція застосовується до всіх видів МКА за умови, що сторони, які передали спір на арбітражний розгляд, мають місце знаходження на території різних держав-учасників [2].

Арбітраж — це «найвищий пілотаж юриспруденції», і країни, де розвивається міжнародний арбітраж, будуть завжди серед розвинених правових систем. Чи достатнім та сучасним є правове регулювання міжнародного арбітражу в Україні? Відповідь на це питання може надати тільки практика, але слід зазначити, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» виходить з визнання корисності арбітражу як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, враховує положення про такий арбітраж, які містяться в міжнародних договорах України, насамперед у вище зазначених конвенціях. В основу Закону покладено Типовий закон про міжнародний торговий арбітраж, прийнятий у 1985 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схвалений Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму національному законодавстві, що забезпечує однаковий підхід до правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу в цих державах.

Функціонування арбітражу, як і інших альтернативних способів вирішення спорів в Україні, ґрунтується, насамперед, на конституційному положенні про те, що кожен має право захищати свої права свободи від порушень і протиправних посягань будь-яким не забороненим законом способом (стаття 55 Конституції України) [3]. Одним з таких загальноприйнятих способів вирішення цивільно-правових спорів є звернення до арбітражу — інституційного або утвореного сторонами для вирішення конкретного спору (*ad hoc*).

Правовий статус Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, тобто його правосуб'єктність, організація діяльності, компетенція, закріплені: Законом Украї-

ни «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р.; Положенням про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, що є Додатком 1 до зазначеного Закону; Регламентом Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України [4].

01.01.2018 року набув чинності новий Арбітражний регламент МКС при ТППУ (далі – Регламент), який розроблено із урахуванням світових тенденцій в арбітражі та реформи процесуального законодавства України, а також зі збереженням власного виняткового досвіду вирішення спорів, що дозволяє ефективно вирішувати зовнішньоекономічні спори, віднесені до компетенції Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – ICAC).

На відміну від інших арбітражних інститутів, ICAC не потребує введення інституту надзвичайного арбітра, оскільки відповідно до п. 5 Положення МКАС при ТППУ та ст. 25 нового Регламенту голова ICAC приймає, до сформування складу Арбітражного суду, за письмовим клопотанням будь-якої сторони, якщо визнає таке прохання обґрунтованим, постанови про встановлення розміру і форми забезпечення вимоги (забезпечувальні заходи), які є обов'язковими для сторін і діють до винесення остаточного арбітражного рішення [5].

Слід звернути увагу, що сторона спору може заявити таке клопотання про застосування забезпечувальних заходів без жодної додаткової плати.

Водночас, Регламент містить новий розділ «Забезпечувальні заходи». У зазначеному розділі визначені умови та підстави для вжиття забезпечувальних заходів; закріплено принцип співрозмірності забезпечувальних заходів та позовних вимог; передбачена можливість зміни та скасування забезпечувальних заходів; введено поняття зустрічного забезпечення; передбачена можливість надання альтернативного зустрічного забезпечення шляхом внесення грошових коштів на рахунок ТППУ або надання банківської гарантії чи іншого фінансового забезпечення; реалізована можливість сторони звернутися до компетентного державного суду за вжиттям заходів забезпечення поданого до ICAC позову.

Не зважаючи на те, що ICAC швидко та оперативно вирішує спори (90% справ вирішуються у строк, що не перевищує 6 місяців), автори змін врахували потреби користувачів арбітражних послуг та запровадили процедуру прискореного арбітражного розгляду. Умова: сторони передбачили це в арбітражній угоді або домовилися про це до подання відповідачем відзиву на позовну заяву. Прискорений розгляд справи здійснюється на підставі тільки письмових матеріалів без проведення усного слухання у складі одного арбітра, якщо сторони не домовилися про інше. Сторонам необхідно подати позовну заяву і відзив на неї, а у відповідних випадках – зустрічну позовну заяву та заперечення на неї.

При прискореному арбітражному розгляді загалом строк розгляду справи не перевищуватиме 2-х місяців, оскільки Регламентом встановлюються чіткі та стислі строки для кожної процесуальної стадії:

- 15 днів для сплати позивачем арбітражного збору;
- 10 днів для надання відзиву на позовну заяву та/або подання зустрічного позову;
- 10 днів для призначення сторонами одноособового арбітра;
- до 20 днів для винесення арбітражного рішення по справі.

У разі проведення усного слухання справи повістка надсилається за 15 днів до проведення слухання.

Ще одна важлива новела — значно розширені норми, які регулюють процес доказування у ICAC. Так, Регламент ICAC встановлює чіткі вимоги до письмових доказів, вводить нове поняття «електронні докази» та вимоги до них, уточнює правила доказування, надає Арбітражному суду право провести огляд речових доказів, огляд місця або розпорядитися про їх огляд експертом, призначеним складом Арбітражного суду.

Також Регламентом надається право Арбітражному суду або стороні за згодою Арбітражного суду звернутися до компетентного суду з проханням про сприяння не тільки у витребуванні доказів, а й про допит свідка. Документ визначив статус свідків та правила їх залучення до участі у розгляді справи.

Новий Регламент ICAC встановлює про активну роль Арбітражного суду у процесі. Так, Арбітражний суд на свій розсуд може вимагати від сторін подання додаткових документів та/або доказів, запитувати надання третіми особами доказів, призначати проведення експертизи або викликати і заслухати свідків у справі.

Також виділено дві категорії експертів: експерти, призначені стороною, та експерти, призначені складом Арбітражного суду. Окремо врегульовано порядок залучення таких експертів до участі у розгляді справи.

З'явилася нова стаття, що регламентує визначення ціни позову. Слід відмітити, що у Регламенті відсутнє поняття немайнового позову. Ціна позову про визнання або зміну правовідносин визначається, виходячи з вартості предмета правовідносин на момент подання позову.

Що важливо, встановлено максимальний розмір арбітражного збору при ціні позову понад 50 000 000 доларів США — не більше 350 000 доларів США [5]. Водночас, домовлятися з опонентом буде доволі вигідно: при винесенні складом Арбітражного суду рішення на узгоджених сторонами умовах у першому засіданні позивачу повертається без реєстраційного збору 25% арбітражного збору. Решта арбітражного збору розподіляється між сторонами порівну, якщо сторони у мировій угоді не погодили інший розподіл арбітражного збору.

Таким чином, Регламент ICAC 2018 вдосконалює правове регулювання арбітражного процесу, відповідає всім вимогам сьогодення,

сприяє утвердженню ІСАС як одного з найбільш знаних та авторитетних центрів Центральної та Східної Європи.

Список використаної літератури:

1. Боярська З. І. Міжнародне комерційне право: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 143 с.
2. Европейская конвенция о внешнеторговом арбитраже від 07.01.1964 року / Верховна рада України офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_069
3. Конституції України від 28 червня 1996 року / Верховна рада України офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України Про міжнародний комерційний арбітраж від 24 лютого 1994 р. № 4002-ХІІ / Верховна рада України офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>
5. Регламент міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 01.01.218 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayiny.pdf>

ЗАБАРА ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ СПІВРОБІТНИЦТВА З ПИТАНЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Визнання, реалізація і захист прав людини значною мірою визначаються і забезпечується існуванням і розвитком громадянського суспільства.

Утвердження громадянського суспільства, як гарантії демократичного розвитку держави, визначено в якості однієї з засад внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства в Україні (ст. 5) [1].

Водночас, співробітництво з питань громадянського суспільства, сприйняття спільних цінностей, використання умов для широкого політичного діалогу, прагнення до збереження миру і стабільності у регіональному і міжнародному вимірах, запровадження умов для економічних і торгівельних відносин і, нарешті, визначення умов для співробітництва в усіх сферах взаємного інтересу сприяли укладенню у

2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [2].

Угода про асоціацію 2014 р. передбачає співробітництво з питань громадянського суспільства (гл. 26). Умови співробітництва між учасниками громадянського суспільства з обох сторін, розглядаються як невід’ємна частини відносин між Україною та ЄС і його державами-членами.

Метою співробітництва з питань громадянського суспільства визначено досягнення наступних цілей: «а) посилення контактів та взаємного обміну досвідом між всіма секторами громадянського суспільства в державах-членах ЄС та Україні;

б) залучення організацій громадянського суспільства до реалізації Угоди, зокрема моніторинг її виконання, а також щодо розвитку двосторонніх відносин Україна – ЄС;

с) забезпечення кращої обізнаності та розуміння щодо України в державах-членах ЄС, зокрема її історію і культуру;

д) забезпечення кращої обізнаності та розуміння щодо ЄС в Україні, зокрема його базові цінності, функціонування та політику» (ст. 443) [2].

Положеннями Угоди передбачається, що її сторони «сприятимуть діалогу та співробітництву між учасниками громадянського суспільства з обох сторін, шляхом:

а) посилення контактів та взаємного обміну досвідом між організаціями громадянського суспільства в державах-членах ЄС та в Україні, зокрема проведення професійних семінарів, підвищення кваліфікації тощо;

б) сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства, зокрема, серед іншого, лобістську діяльність, неформальне спілкування, візити, семінари тощо;

с) забезпечення інформованості українських представників щодо організації в рамках ЄС консультацій та діалогу між соціальними і громадськими партнерами з метою інтеграції громадянського суспільства та політичного процесу в Україні» (ст. 444) [2].

Інституційний механізм у сфері співробітництва між учасниками громадянського суспільства, запропонований в рамках Угоди про асоціацію 2014 р., передбачає утворення кількох спільних органів сторін-учасниць, зокрема Платформи громадянського суспільства і Форуму громадянського суспільства.

Платформа громадянського суспільства складається з представників громадянського суспільства України, з одного боку, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншого боку, і є форумом для них, з метою проведення зустрічей та обміну думками. Її засідання проводяться з регулярністю, яку вона визначає самостійно (ст. 469).

Сторони Угоди про асоціацію сприяють проведенню регулярних заходів представників їхнього громадянського суспільства з метою інформування їх про виконання Угоди та врахування їхнього внеску для її виконання. Для діяльності Платформа громадянського суспільства встановлює власний регламент.

Головування у Платформі громадянського суспільства здійснюються по черзі відповідно представниками громадянського суспільства від української сторони і представником Європейського економічного і соціального комітету, згідно з положеннями, викладеними в її регламенті.

Положеннями Угоди передбачається, що для своєї діяльності Платформа громадянського суспільства повинна бути поінформованою про рішення та рекомендації Ради асоціації. У свою чергу, Платформа громадянського суспільства може надавати рекомендації Раді асоціації.

Комітет Асоціації та Парламентський комітет Асоціації, як загальні інституційні органи, здійснюють регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди про асоціацію 2014 р. (ст. 470).

В рамках Угоди про асоціацію 2014 р. передбачається і співробітництво з конкретних питань розвитку громадянського суспільства. У якості пріоритетних, визначено наступні напрями:

- співробітництво і підтримка діалогу з питань торгівлі і сталого розвитку,

- співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики, рівних можливостей, а також культури.

Форум громадянського суспільства утворюється виключно для співробітництва і підтримки діалогу з питань торгівлі і сталого розвитку.

За спільним підходом, сторони Угоди про асоціацію підтверджують свою прихильність стосовно прийняття розвитку міжнародної торгівлі таким чином, щоб сприяти досягненню мети сталого розвитку та забезпечення того, щоб ця мета була інтегрована і відображалася на кожному рівні їх торговельних відносин (ст. 289). З цією метою сторони:

- визнають важливість в повній мірі взяти до уваги економічні, соціальні та екологічні інтереси не тільки свого відповідного населення, а й майбутніх поколінь.

- гарантують, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика спільно підтримуватимуться.

У якості правових підстав сторони посилаються на Порядок Денний XXI століття стосовно довкілля та розвитку 1992 року, Йоганнесбургський план виконання рішень із сталого розвитку 2002 року та узгоджені на міжнародному рівні політичні програми у сферах зайнятості та соціальної політики, зокрема Програму гідної праці Міжнародної організації праці (МОП) та Міністерську декларацію Економічної і Соціальної Ради ООН щодо забезпечення повної зайнятості та гідної роботи 2006 року.

Передбачається, що кожна сторона Угоди про асоціацію визначає та скликає *Дорадчу групу з питань сталого розвитку* з метою надання рекомендацій щодо імплементації положень цієї Угоди щодо торгівлі і сталого розвитку.

Дорадча група складається з незалежних представницьких громадських організацій, де об'єктивно представлені організації роботодавців та працівників, неурядові організації та інші заінтересовані сторони.

Члени Дорадчої групи кожної із сторін зустрічаються на відкритому Форумі громадянського суспільства для підтримки діалогу, що охоплює аспекти сталого розвитку торговельних відносин між сторонами.

Форум громадянського суспільства зустрічається раз на рік, якщо інше не було домовлено сторонами. Було передбачено, що робота Форуму громадянського суспільства розпочнеться не пізніше ніж через рік після набрання чинності Угодою про асоціацію.

За умовами Угоди про асоціацію визначено і окремі питання взаємовідносин між зазначеними інституційними органами співробітництва з питань громадянського суспільства.

Для розвитку співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, сторони домовились сприяти залученню усіх причетних сторін, зокрема соціальних партнерів та організацій громадянського суспільства, у контексті впровадження реформ в Україні та співробітництва між сторонами Угоди.

Для розвитку співробітництва у сфері культури сторони погодились заохочувати міжкультурний діалог між індивідуумами та організаціями, які представляють інтереси громадянського суспільства та культурних інституцій України та ЄС.

Таким чином, співробітництво між Україною і ЄС з питань громадянського суспільства, маючи свої правові підстави, мету, шляхи реалізації та інституційні органи, сприятиме подальшому розвитку громадянського суспільства і, відповідно, розвитку правової держави.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» № 2411-VI від 1 липня 2010 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).

ЗАПОРОЖЧЕНКО АНАСТАСИЯ АЛЕКСЕЕВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИМЕНЕНИЯ НОВЫХ БИОТЕХНОЛОГИЙ В УКРАИНЕ: ОБЗОР НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМНЫХ АСПЕКТОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРАВА

Современный период характеризуется неистовым развитием новых биомедицинских технологий, сопровождаемым высокой степенью вмешательства в сущность человека, что привело к правовой афагии. Речь идёт не только о морально-этических аспектах манипулирования человеческим организмом, но, в первую очередь, о проблемах правового характера, которые выражаются в недостаточном юридическом закреплении и наличии поверхностной правовой оценке правоотношений, связанных с развитием биомедицины, а также несовершенных правовых механизмах их регулирования, охраны здоровья и защиты прав человека. Юридическая наука, в целом право отстают в оценках, осмыслении идущих процессов и в защите прав человека при медицинских исследованиях в сферах биологии и генетики. Практика показывает, что в результате человек становится крайне уязвимым при лечении с применением новых биотехнологий, в результате клинических исследований, а в ряде случаев налицо отсутствие гарантий безопасности и жизни человека при возможных вмешательствах в его здоровье.

Интерес к правовым аспектам биомедицинских исследований с участием человека обусловлен не только тем, что резко увеличиваются их масштабы, диапазон задач и практика проведения. Биомедицинские исследования становятся всё более важными и экономически востребованными. Причём, если раньше защита прав испытуемых и пациентов при применении лекарств, процедур, методов лечения или диагностики рассматривалась, только как защита прав индивидуума, то теперь очевидно, что соблюдение прав подразумевает и необходимость уважения биологического материала (то есть собственно тела человека), его физического и психологического состояния, а также персональных данных больного (например, истории болезни, самого факта пребывания в лечебном учреждении), которые не могут быть разглашены третьим лицам без разрешения пациента, если иное не предусмотрено законом.

В настоящее время наиболее усовершенствованные с точки зрения признания прав человека наивысшей ценностью инструменты и механизмы правового регулирования биотехнологий действуют в европейском праве — в рамках Европейского Союза (ЕС) и Совета Европы

(СЕ). Ввиду этого существует необходимость адаптации украинского законодательства в биомедико-правовой сфере к существующим международно-правовым нормам, стандартам Совета Европы, нормам права Европейского Союза, так как правовая сфера здравоохранения в Украине находится на достаточно низком уровне своего развития.

Остановимся на некоторых, по нашему мнению, актуальных проблемах и путях их решения с учетом опыта ЕС и СЕ, так как заявленная тема объемная по своему содержанию и требует отдельного монографического исследования.

Внедрение в клиническую практику новых эффективных лекарственных средств (ЛС), повышая в значительной степени качество терапии, может, с другой стороны, вызывать неблагоприятные эффекты, существенно осложняющие течение заболеваний. В этой связи требуются новые правовые способы оперативной оценки безопасности лекарств, разработка и совершенствование надлежащего правового регулирования клинических исследований лекарственных средств (КИ ЛС). Важнейшим правовым инструментом, направленным на защиту здоровья и прав пациента, является юридический механизм фармакологического надзора. Наиболее эффективная система фармаконадзора создана в Европейском Союзе. Она включает правовые и организационные средства быстрого обнаружения нежелательных побочных эффектов лекарств, систему декларирования соответствия как форму подтверждения качества лекарств, режим их дополнительной правовой охраны и принудительное лицензирование. Для фармаконадзора ЕС характерна системность, где совокупность всех элементов взаимодействует синергетически. В результате предотвращается поступление на рынок ЕС опасной для здоровья медицинской продукции либо она в кратчайшие сроки отзывается с рынка. Этому способствуют также анализ и система правовой регламентации процедуры поступления качественных и предварительно испытанных надлежащим образом препаратов на рынок. Увеличение неблагоприятных побочных эффектов лекарственных средств (ЛС) влечёт необходимость скорейшего развития новых способов юридической оценки безопасности ЛС и является дополнительным стимулом для разработки более эффективной системы правового регулирования клинических исследований (КИ). Отмечая особую важность выработки и соблюдения правовых норм при проведении КИ, констатируем, что в центре внимания должна находиться охрана здоровья человека, гарантия прав пациента, которые в наибольшей степени защищены в праве Евросоюза. Гарантия прав пациента и соблюдение правовых и этических норм — одна из самых серьёзных проблем проведения биомедицинских исследований и применения новых биотехнологий.

Как показывает практика ЕС, строгая правовая регламентация клинических испытаний лекарственных средств воспринимается всеми участниками фармацевтического рынка как необходимый и важней-

ший этап сферы обращения ЛС. Проанализировав путь лекарственного препарата с момента проведения доклинических исследований до его выхода на рынок, можно констатировать, что стадия проведения клинических исследований является этапом, без которого невозможна подготовка и выработка высококачественного лекарства, а также метода лечения, которое впоследствии будет применяться человеком.

В целом украинское законодательство в области медицины и здравоохранения соответствует принципам и нормам соответствующих международных актов. В то же время в Украине отсутствует необходимый закон, который должен монолитно регулировать биомедицинские исследования и применение новых биотехнологий, что является серьёзной лакуной. В то же время, в украинском гражданском и уголовном законодательстве отсутствуют нормы, устанавливающие ответственность за извлечение незаконной финансовой прибыли из манипуляций с человеческим геномом, органами, тканями, из опытов с эмбрионами, а также необходимо отметить, что ст. 18 Закона Украины «О трансплантации органов и других анатомических материалов человека» категорически запрещает куплю-продажу органов человека (за исключением костного мозга), однако не в одном нормативно-правовом акте Украины нет запрета на другие сделки, в частности — дарение, что является существенным недостатком в законодательстве. Безусловно, в Уголовном кодексе Украины предусмотрена, например, ответственность за надругательство над телом умершего. В данном случае объектом посягательства является память умершего. Однако существует также проблема отношения к органам и тканям человека как к «вещественным» объектам материального мира, где речь может идти об «использовании» тела, то есть о владении им, пользовании и распоряжении. В то же время законодательство Украины допускает экспорт и импорт биологически активного материала, такого как органы, кровь и др. В данном случае даже существует возможность проведения бартерных сделок между соответствующими медицинскими учреждениями в том, что касается «обмена» донорским материалом.

Говоря о возможности изъятия органов в донорских целях, необходимо предусмотреть страхование донора специальным страховым полисом, с тем, чтобы гарантировать его защиту от ущерба при проведении изъятия органов и тканей.

Налицо коллизия, в результате которой украинские граждане лишены важных юридических инструментов по защите своих прав в такой активно развивающейся и приобретающей всё большую значимость сфере, как применение новейших биомедицинских технологий и исследований. В том, что касается производства и контроля качества лекарственных средств (ЛС) в украинском законодательстве окончательного перехода на мировую и тем более европейскую систему обеспечения качества производства и обращения ЛС также пока не произошло. Если европейская система соответствия ЛС отвечает требова-

ниям ВОЗ, украинская архитектура выглядит весьма несовершенной. Ввиду данных недостатков нашего законодательства, необходимо гармонизировать его с правом ЕС.

Следует установить более жесткую уголовную ответственность за деяния в области биомедицины. Так, например, следовало бы изменить раздел II Уголовного кодекса Украины «Преступления против жизни и здоровья личности», поскольку объектами данных преступных посягательств должны признаваться: сам человек как биологический вид, его физическое и психическое здоровье, биологическая целостность человека, его достоинство (эти критерии нашли свое закрепление в Европейской Конвенции в сфере защиты прав человека и биомедицине 1997 г.) и другие основные права (независимость, личная свобода и т.д.).

Особое внимание законодатель должен уделить проблеме определения правового статуса эмбриона и его объема правосубъектности. Анализируя судебную практику Европейского суда по правам человека в отношении статуса эмбриона и утверждения права женщины на аборт (дела: *Oliver Brustlev Greenpeace v. Bruggemann and Scheutenv. Germany* и дело *Vo v. France, V.C. v. Slovakia* (дело о стерилизации), *Dickson v The United Kingdom* (об искусственном оплодотворении такой категории граждан, как заключенные) следует отметить, что эмбриону придан правовой статус человека. Автор подчеркивает, что в современном праве установлен запрет на проведение исследований с эмбриональными клетками, так как таким образом мы нарушаем права человека. Бесспорно, что с помощью исследований на эмбрионах получают пользу такие сферы медицины как восстановление тканей человеческого организма, дегенеративные заболевания, болезнь Паркинсона, однако все такие исследования должны быть строго регламентированы нормами права. Наличие пробелов в нашем законодательстве в сравнение с европейским правом проявляется и в отсутствии четкого разграничения терапевтического и репродуктивного клонирования, закона, который бы регулировал все исследования, связанные с клонированием и созданием человека, генетически подобного другому, так как в Украине разрешено клонирование в научных и исследовательских целях (допускается выращивание органов для трансплантации, клеток в исследовательских целях и др.), т.е. терапевтическое клонирование.

ПАСЕЧНИК ОЛЕНА ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри Європейського права та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ВИМОГИ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ДО ВИРОБНИЦТВА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ ЇМ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Виробництво чи імпорт медичної продукції, включаючи медичні препарати для проведення клінічних випробувань, потребує отримання попереднього дозволу. Власник же такого дозволу повинен дотримуватись принципів і настанов належної виробничої практики (good manufacturing practice – GMP) та використовувати в якості початкових матеріалів виключно активні речовини (активні фармацевтичні речовини).

GMP[1]— це комплекс правил з організації виробництва і контролю якості, які є елементом системи гарантування якості, що забезпечує стабільне виробництво лікарських засобів відповідно до вимог нормативно-технічної документації й проведення контролю якості згідно з аналітичною нормативною документацією.

Належна виробнича практика стосовно лікарських засобів є частиною управління якістю, яка забезпечує, що продукти виробляються та контролюються відповідно до стандартів якості, що відповідають їх призначенню та вимогам ринкового дозволу, дозволу на клінічні дослідження або специфікації продукту. Належна виробнича практика стосується як виробництва, так й контролю якості. Основні її вимоги такі: усі виробничі процеси повинні бути чітко визначеними, мають систематично переглядатися у світлі досвіду та бути здатними до виробництва лікарських засобів, що повністю відповідають вимогам якості та відповідають своїм специфікаціям; критичні кроки у процесі виробництва та суттєві зміни в ньому мають бути обґрунтованими; мають бути забезпечені усі необхідні для належної виробничої практики засоби та умови: відповідний кваліфікований та підготовлений персонал, відповідні приміщення та площі, обладнання та служби, матеріали, ємності та маркування, процедури та інструктаж, складські приміщення та транспорт. Важливе значення мають і такі вимоги: інструкції та процедури мають бути у письмовій формі, написані прийнятною мовою, бути застосовними до відповідних засобів; процедури мають здійснюватися коректно відповідними тренуваними операторами; реєстри слід вести вручну або іншим способом упродовж усього процесу виробництва та демонструвати, що усі кроки, яких потребують визначені процедури та інструкції, реально здійснено і кількість та

якість відповідають очікуваним результатам; будь-які суттєві відхилення мають бути повністю зареєстровані, досліджені для виявлення корінної причини та запроваджено адекватних коректив та превентивних заходів; необхідно вести реєстри процесу виробництва, а також дистрибуції, що відображають повну історію кожної партії продукції, які зберігаються в повній і доступній формі; дистрибуція продукції має мінімізовувати будь-який ризик її якості та відповідати правилам належної дистриб'юторської практики; має бути доступною система відкликання будь-якої партії продукції з продажу чи поставки; скарги щодо продукції необхідно вивчати, випадки дефектів якості розслідувати і вживати відповідних заходів стосовно дефектної продукції для попередження таких проявів [2].

Належна виробнича практика застосовується щодо управління персоналом, приміщеннями та обладнанням, документацією, виробництвом, контролем якості, дистанційною роботою за контрактом, скаргами та відкликанням продукції та самоконтролем.

Законодавчий ресурс України не є настільки змістовним, структурованим і деталізованим, як, наприклад, Директива № 2001/83 [3], яка містить основні вимоги, умови і принципи щодо кожного етапу розробки і реалізації лікарського препарату, та інші роз'яснення, настанови і рекомендації, розроблено на основі й відповідно до неї. Однак це не перешкоджає висновку, що загалом законодавство України в сфері фармацевтики повною мірою враховує вимоги і принципи, які містяться у відповідному законодавстві Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. EudraLex – Volume 4 – Good Manufacturing Practice (GMP) guidelines [Internet]. Available from : <https://ec.europa.eu/health/documents/eudralex/vol-4/>
2. Пасечник О.В. «Інтеграційно-правове регулювання обігу лікарських засобів у ЄС»; 2015, 231 с.
3. Директива 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 06.11.2001 р. [Internet]. Available from Директиви № 2001/83 www.dec.gov.ua/site/files/farmakonaglyad/d1.doc

СЕЛЕЗНЬОВ ВІТАЛІЙ ЄВГЕНІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ЄДИНИЙ ЦИФРОВИЙ РИНОК ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Цілі створення цифрового ринку Європейського Союзу відображають волю, прагнення, цінності держав-членів і їх народів, в ім'я яких вони заснували організацію Європейський Союз і наділили його владною компетенцією. Ці цілі вказані в преамбулах установчих договорів і включають в першу чергу рішучість «перейти на новий етап в процесі європейської інтеграції, розпочатому створенням Європейських співтовариств» і бажання «поглибити солідарність між своїми народами при повазі їх історії, культури і традицій».

Головною метою створення ЄС було встановлення тісної економічної інтеграції ринків держав-членів ЄС заради благополуччя населення, що у них проживає. Створення внутрішнього ринку було передбачено Єдиним європейським актом у 1987 р. Заходи зі створення внутрішнього ринку включали ліквідацію фіскальних, фізичних та технічних бар'єрів на шляху вільного пересування товарів, осіб, послуг і капіталів. Ці заходи стосуються й єдиного цифрового ринку.

Дослідження Єдиного цифрового ринку актуальне й для України. Так, 26 липня 2016 року ЄС запропонував Україні долучитися до цієї ініціативи, щоб скористатися перевагами Єдиного цифрового ринку за межами ЄС та реалізувати свій потенціал у цифровій економіці [1].

Відповідно до п.2 ст. 26 Договору про функціонування ЄС внутрішній ринок — це простір без внутрішніх кордонів, у якому гарантується вільне пересування осіб, капіталів, товарів і послуг.

Спільний ринок ЄС функціонує завдяки таким елементам:

- а) внутрішній ринок, що характеризується скасуванням між державами-членами ЄС будь-яких перешкод вільному руху товарів, пересуванню осіб, послуг та капіталу;
- б) система справедливої конкуренції між державами-членами ЄС;
- в) спільна торговельна політика ЄС.

Цифровий ринок ЄС можна визначити як цифровий простір у межах якого кожній особі гарантується право доступу до онлайн-діяльності в умовах чесної конкуренції, захисту споживачів і даних, усунення проблем з географічної блокуванням і захистом авторських прав.

У грудні 2012 року Комісія оприлюднила Кодекс прав у мережі Інтернет [2], у якому описуються основні права споживачів відповідно

до законодавства ЄС, пов'язані з цифровою середовищем. Кодекс визначає що: споживачі мають права при використанні онлайн-сервісів, купівлі товарів в Інтернеті і в разі конфлікту зі своїми поставальниками; кожному гарантується доступ до мереж та послуг електронного зв'язку; доступ до сервісів і додатків за вибором; недискримінація при доступі до послуг, що надаються через Інтернет; конфіденційність, захист персональних даних і безпека.

Цей кодекс компілює базовий набір прав і принципів, закріплених у законодавстві ЄС, які захищають громадяни під час використання інтернет-мереж і послуг. Ці права і принципи не завжди легко зрозуміти, тому що вони стосуються не тільки цифрового середовища та втілені у директивах, регламентах та конвенціях що регулюють галузі електронної комунікацій, електронної комерції та захисту споживачів.

Крім того, у багатьох випадках ці права і принципи втілюються відповідно до принципу мінімальної гармонізації, що означає держави-члени мають право вийти за межі мінімального стандартів, які вимагає законодавство ЄС. Це також дозволяє державам-членам ЄС вводити більш високий рівень захисту, ніж той, який передбачений директивами ЄС.

3 травня 2015 року Європейська комісія представила 35 законодавчих пропозицій і політичних ініціатив, про які було оголошено у своїй стратегії «Єдиний цифровий ринок» .

У сучасному Середньостроковому огляді Єдиного цифрового ринку [3] Комісія визначила три основні області, в яких необхідні подальші дії ЄС: розвиток європейської економіки даних; захист активів Європи шляхом вирішення проблем кібербезпеки; просування онлайн-платформ в якості відповідальних гравців справедливої інтернет-екосистеми. Крім того, в огляді розглядається ряд важливих областей: цифрові валюти, штучний інтелект, автономні автомобілі, модернізація суспільних послуг та систем охорони здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Повідомлення Міністерства економіки України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=c075f179-d2a9-4fb0-a879-5ca6caalee4c>
2. Code of EU Online Rights [Electronic resource] : [Website]. – Electronic data. – Mode of access: World Wide Web: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files/Code%20EU%20online%20rights%20EN%20final%202.pdf>
3. A Digital Single Market Strategy for Europe [Electronic resource] : [Website]. – Electronic data. – Mode of access: World Wide Web: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1447773803386&uri=CELEX:52015DC0192>

ФОРМАНЮК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ІНДІЇ, КИТАЮ ТА ЯПОНІЇ

Реформування судової системи у кінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. було зосереджене на вивченні та в певному сенсі запозиченні деяких положень романо-германської та англо-саксонської правової сім'ї. Однак не менший інтерес представляє право тих країн, законодавство та науку яких ми поки не знаємо. Інтерес к судовій системі Індії, Китаю та Японії обумовлений перш за все відсутністю достатньої інформації о праві даних країн.

Досліджуючи судову систему Індії, слід відзначити, що в Індії власна, певним чином унікальна, єдина судова система. Суди застосовують як закони штату, так і федерації.

Судову систему утворюють:

- 1) народні суди;
- 2) суди мунсіфов;
- 3) додаткові суди;
- 4) окружні суди;
- 5) Високий (Вищий) суд штату;
- 6) Верховний суд Індії.

Народні суди – низова ланка судової системи, які розглядають незначні кримінальні та цивільні справи. Вони діють в кварталах міст, невеликих населених пунктах.

Суди мунсіфов. Назва судів збережено від колоніальних часів, коли вищу судову владу здійснювали представники метрополії. Мунсіфами називають суддів-індусів, які розглядають тільки цивільні справи на невелику суму позову.

Додаткові суди розглядають цивільні справи незалежно від ціни позову, а також апеляційні скарги на рішення мунсіфов.

Окружні суди розглядають апеляції на рішення додаткових суддів і мають у своєму розпорядженні необмеженою юрисдикцією як суди першої інстанції у кримінальних і цивільних справах.

Високий (Вищий) суд штату виступає в якості суду першої інстанції та апеляційного суду. Крім того, здійснює керівництво всіма судами на території штату, а також конституційний контроль.

Верховний суд Індії є вищою судовою інстанцією. Складається з старшого за віком головного судді (голови суду) та 17 суддів. В якості суду першої інстанції він уповноважений розглядати спори між штата-

ми. Крім того, є вищою апеляційною інстанцією у кримінальних і цивільних справах [5, с. 12]. В межах існуючого законодавства видає розпорядження з питань судочинства.

Найважливішою функцією Верховного суду Індії є конституційний контроль. Розглядаючи будь-яку справу, він може тлумачити конституційний закон. Сформульовані їм норми права обов'язкові для всіх судів Індії.

Федеральну судову систему Індії крім Верховного суду Індії утворюють: 1) суди магістратів; 2) суди сесій; 3) апеляційні суди [5, с. 23].

Досліджуючи судову систему Китаю слід відзначити, що правові основи судової системи Китаю визначені в Конституції і в Законі про організацію народних судів (1979 г.) [1, с. 88]. Завданням судів є розгляд кримінальних і цивільних справ, покарання злочинних елементів.

Правосуддя здійснюється загальними та спеціальними судами.

До загальних судів належать:

- 1) Верховний народний суд;
- 2) місцеві народні суди (Вищої, середньої і нижчої ступені).

Спеціальними судами є військові суди.

У КНР не існує адміністративних судів. Їх функції виконують загальні суди.

У сільській місцевості скарги на порушення адміністрацією прав і законних інтересів розглядають органи громадського самоврядування, рішення яких можуть бути оскаржені до суду [2, с. 8].

У 1993 р створено арбітражні комісії і арбітражні суди з трудових спорів, вирішення яких можуть бути оскаржені в народний суд.

Вироки до страти передаються на затвердження Верховного народного суду.

Адміністративне управління судовою системою здійснює Міністерство юстиції, скасоване в 1959 році і відновлене в 1979 році.

В адміністративному районі Сянган (колишній Гонконг – англійська колонія, в 1997 році повернутий під суверенітет Китаю) існує окрема судова система.

Сучасна судова система Японії склалася в 1947-1948 рр. Судову систему Японії утворюють: первинні суди; територіальні суди; вищі суди; Верховний Суд; сімейні суди[3, С 112].

Первинні суди – нижча судова інстанція. До компетенції входить розгляд кримінальних і цивільних справ. Таких судів в Японії налічується близько 600.

Територіальні суди розташовані в кожній префектурі. У них розглядається по першій інстанції основна маса цивільних і кримінальних справ, а також скарги на рішення первинних судів. Справи розглядаються або одноосібно суддею, або колегією з трьох суддів, в залежності від суми позову і тяжкості злочину.

У складі територіальних судів є молодші судді з обмеженою компетенцією.

Вищі суди (їх 8) розташовані в найбільших містах. Вони виступають в якості судів апеляційної інстанції і розглядають в колегіях з трьох суддів скарги на рішення та вироки нижчестоящих судів у цивільних і кримінальних справах. У колегіях з п'яти суддів вони розглядають справи про деякі державні злочини.

Верховний суд очолює судову систему. Він наділений широкими повноваженнями в якості вищої судової інстанції, вищого органу конституційного нагляду та органу керівництва нижчестоящими судами [4, с. 97]. Складається з голови і 14 суддів. Розглядає в якості остаточної інстанції скарги на судові акти нижчестоящих судів. До розгляду приймаються лише скарги з питань права, а не по оцінці фактичних обставин справи. У повному складі суду розглядаються скарги на неконституційність законодавчих актів.

Сімейні суди є судами спеціальної юрисдикції. Вони є судами того ж рівня, що і територіальні суди і створюються в тих же містах. Їм підсудні справи про розподіл майна між подружжям, про спадщині, про правопорушення неповнолітніх. Справи розглядаються одноосібно суддею і лише в деяких випадках колегією з трьох суддів.

Таким чином, підводячи підсумки слід відзначити, що судові системи Індії, Китаю та Японії мають доволі примітні особливості. Ці особливості в стані показати українським юристам напрямок розвитку української судової системи, які виявились нами не замічені в ході постійних спроб запозичення правових інститутів, що були створені зовсім в інших умовах та мають призначення регулювати відносини у суспільстві, що має зовсім інший соціальний та правовий досвід.

Список використаної літератури:

1. Бибило В.Н. Судебные системы зарубежных стран / В.Н. Бибило. — Минск: Право и экономика, 2013. — 100 с.
2. Гражданский процессуальный кодекс КНР: пер. с кит. / под ред. С.А. Халатова. — М.: Инфотропик Медиа, 2014. — 144 с.
3. Мишина Е.А. Реформы системы правосудия в Японии / Е.А. Мишина // Право. — 2011. — № 3. — С. 112-119.
4. Руденко В.Н. Система смешанных судов в Японии / В.Н. Руденко // Государство и право. — 2010. — № 1. — С. 95-102.
5. Рябкин В.И. Система гражданских судов Индии: учебное пособие / В.И. Рябкин. — М.: Изд-во дружбы народов, 1986. — 41 с.

ЧИСТЯКОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

АВТОНОМНІ ТЛУМАЧЕННЯ ЄСПЛ ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ЄВРОПИ

Сучасні правові системи існують в рамках постійної взаємодії та взаємопереплетення на різних рівнях та в різних формах. З урахуванням загальної глобалізації, жодна правова система не функціонує ізольовано, ґрунтуючись тільки на національному матеріалі, різні правові елементи (інститути, норми, галузі тощо) постійно «мігрують» з одних правових систем в інші, в окремих випадках, зазнаючи при цьому певні модифікації.

На сьогодні одним з ключових рівнів взаємодії правових систем є взаємодія національних та міжнародних правових систем. Міжнародне право можна вважати одним із способів досягнення більшого ступеню узгодженості правового матеріалу різних правових систем. Особливо в сфері гуманітарного права урядові міжнародні організації задають певний рівень стандартів, що мають визнаватись та підтримуватись всіма державами-учасницями. Європейські держави, порівняно з державами інших регіонів, мають, напевно, найбільш широкий досвід гармонізації стандартів гуманітарного права, перш за все, завдяки діяльності Ради Європи (РЄ). В Статуті цієї організації, який було підписано державами-засновницями 5 травня 1949 р., зазначено, що метою РЄ є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, ця мета досягається шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в різних галузях.

Найбільш фундаментальними стандартами РЄ в правовій галузі є норми прописані в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини – ЄКПЛ) 1953 р. Окрім загального переліку природних прав людини, який міститься в ряді інших міжнародно-правових документах, передусім в Загальній декларації прав людини 1948 р., ЄКПЛ вперше встановлює механізм захисту цих прав, в тому числі й захисту зі сторони приватної особи, засновуючи Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для всіх держав-членів РЄ. Таким чином, констатуючи порушення норм Конвенції однією державою, Суд здійснює тлумачення норм ЄКПЛ, яке в подальшому має вико-

ристуватись всіма іншими державами. Незважаючи на те, що визначення рішень ЄСПЛ як прецедентних не є повністю виправданим, адже вони не підпадають під розуміння класичного прецеденту в рамках доктрини англійського загального права. Так, за висловом судді П. де Альбуєрка, що міститься в його окремій думці у справі *Herrmann v. Germany*, юридичне значення попередньо вирішеного Судом (previous ruling) не наділене якістю правила *stare decisis*, відповідно до якого принципи, що на них Суд заснував своє попереднє рішення, є на майбутнє обов'язковими в аналогічних справах. Фактично, Суд може подолати (змінити) власну практику (*caselaw*), якщо остання є нечіткою (*uncertain*) або потребує подальшого розвитку, з тим щоб метою такого розвитку було збільшення меж захисту, гарантованих ЄКПЛ [1]. Проте сам Суд називає власну практику прецедентною і для дотримання юридичної визначеності, передбачуваності та рівності перед законом Суд все ж намагається не відхилятися від раніше встановленої ним практики за відсутності беззаперечних для цього причин [2, с. 64]. Таким чином, ЄСПЛ формує масив норм, які мають однаково застосовуватись в усіх державах-членах РЄ. Такі норми можна закономірно вважати одним з механізмів зближення правових систем таких держав.

Одним з ключових принципів правотлумачної діяльності ЄСПЛ є принцип автономного тлумачення. З огляду на багатоманітність правових систем держав – членів Ради Європи, ЄСПЛ нерідко доводиться мати справу з великою кількістю правових понять, що не мають єдиного визначення в різних європейських країнах. Це практично унеможливляє тлумачення деяких термінів Конвенції відповідно до їхнього буквального значення. За цих умов Суд пішов шляхом пошуку «спільного знаменника» у розумінні відповідних понять. Причому наявність законодавчого визначення того чи іншого терміну в національному праві держави, що виступає відповідачем у справі, ще не означає, що результат розгляду справи є заздалегідь визначеним [3, с. 281]. Так, у справі *Kostovski v. Netherlands* інформатори давали свідчення поліції та слідчому судді про те, що заявник був задіяний у пограбуванні. Оскільки інформатори хотіли залишитися анонімними, вони не давали свідчень під час судового розгляду, і заявникові не надавалася можливість безпосередньо ставити під сумнів їх свідчення. Натомість поліцейський та слідчий суддя, яким інформатори надавали інформацію, засвідчили та передали те, що їм повідомили інформатори. Після його засудження заявник подав заяву до ЄСПЛ, він посилався на пункт 3 (d) статті 6 ЄКПЛ і стверджував, що було порушено його право на допит свідків обвинувачення. Уряд Нідерландів стверджував, що йому не було відмовлено у цьому праві, оскільки згідно з голландським процесуальним законом працівник поліції та слідчий суддя, які давали свідчення під час судового розгляду, були свідками, і заявник мав можливість задати їм питання. ЄСПЛ відхилив цей аргумент. Він зазначив, що питання, хто є свідком, не повинно було вирішуватися на підставі внутрішнього

законодавства, а термін повинен був тлумачитися автономно. Застосовуючи це автономне тлумачення, Суд постановив, що саме особи, які надавали інформацію про залучення заявника, вважалися свідками [4].

Таким чином, ЄСПЛ формує свій «словник термінів», виходячи із сутті Конвенції та закріплених в ній прав. В подальшому сформоване Судом розуміння категорій Конвенції має вже втілюватись на національному рівні всіх 47 держав-членів РЄ, якщо ж цього не відбувається, то приватні особи зможуть звернутись до Суду за захистом своїх прав. Враховуючи все вищенаведене, можна стверджувати, що автономні тлумачення Конвенції Судом є одним з дієвих механізмів зближення правових систем Європи в сфері захисту прав людини.

Список використаної літератури:

1. Case of Herrmann v. Germany[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-111690&filename=001-111690.pdf&TID=qsadybpnse>
2. Магредо М. Прецедент, який не зобов'язує: деякі аспекти сутності рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі континентального права // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 3(28). – С. 61-66.
3. Letsas G. The Truth in Autonomous Concepts: How To Interpret the ECHR / / European Journal of International Law. – 2004. – Vol. 15, Iss. 2. – P. 279-305.
4. Kostovski V. the Netherlands[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-57615?TID=mlfsdhobil>

ХАРИТОНОВ РОМАН ФЕЛІКСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

В юридичній літературі наводиться чимало рекомендацій щодо особливостей викладання юридичної компаративістики. Деякі із цих рекомендацій є справедливими і щодо галузевих порівняльно-правових дисциплін. Варто навести деякі з них. Так, А. Міцкевич зазначає: «Якщо виходити з того, що освіта є розвитком у студентів навичок самостійного набуття знань, вміння зіставляти факти і робити висновки, а не наповненням різноманітними відомостями, то проблема викладання порівняльного правознавства набуває значно ширшого значення» [1].

Висуваються пропозиції щодо оптимізації викладання курсів із порівняльно-правових дисциплін. Важливим є серйозний підхід до

вивчення нормативно-правових актів різних країн з різного галузевого спрямування. Студенти повинні мати можливість вивчення правових текстів національного законодавства різних країн. І ці тексти бажано мати англійською чи відповідною національною мовою, оскільки перекази — це складна високопрофесійна справа, яка поки що в силу відомих причин розвинена недостатньою мірою. Придбання текстів національних законів бібліотеками юридичних факультетів та юридичних вузів також є досить дорогим і дуже складним. Однак більшу допомогу тут могли б надати комп'ютерні мережі та Інтернет. Вкрай важливим є також високий рівень знання як дослідниками, так і студентами іноземних мов. Передбачена державним освітнім стандартом з юриспруденції програма вивчення іноземної мови не дозволяє навчити студента необхідному рівню володіння іноземною мовою із відповідним запасом юридичної лексики. Тому до навчального плану необхідно включити відповідну спеціальну програму вивчення іноземної мови: мінімально — 10–12 годин на тиждень у 1–2 семестрах (6–8 чоловік у групі) і 8–10 годин у 3–4 семестрах. Має бути збереженою можливість продовження вивчення іноземної мови у таких семестрах.

У контексті важливості знання іноземних мов викладачами та студентами для розвитку юридичної компаративістики як науки, галузі знань та навчальної дисципліни, слід звернути увагу, що останніми роками зроблено значні кроки для збільшення кількості українців, які володіють англійською на високому рівні. За статистичними даними, лише українців 18% володіють англійською на рівні вище середнього, хоча вивчали її 89%. З метою активізації вивчення громадянами англійської мови та створення для них можливостей її використання у сферах освіти, науки, культури, економіки та інших сферах, нещодавно було прийнято Указ Президента України «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні». Цим документом передбачено розробку відповідних заходів не тільки на 2016 р., але й на перспективу. Слід сподіватися, що це підвищить рівень підготовки фахівців з права, у тому числі й у сфері юридичної компаративістики. Глибоке вивчення юридичної компаративістики з використанням юридичної літератури і правових актів на іноземних мовах без кваліфікованої допомоги викладачів є практично неможливим. Це дуже важливо для вивчення Загальної частини порівняльного правознавства і обов'язково для вивчення його Особливої частини. У зв'язку із цим виникає проблема підготовки відповідних викладацьких кадрів. У теперішній час вона вирішується у двох напрямках: перший — підвищення кваліфікації та перепідготовка діючих викладачів вищої школи, другий — підготовка молодих фахівців уже при отриманні вищої професійної освіти, а потім і під час навчання в аспірантурі та отримання необхідної підготовки з іноземної мови. Потрібними стануть також знання порівняльного права і досвід проведення порівняльно-правових досліджень. Підвищує ефективність та якість викладання відповідних юридичних дисциплін з іноземного

права викладачами-іноземцями високого рівня (професорами чи доцентами). Для поглиблення знань у сфері порівняльного правознавства та основ національних правових систем кращі зі студентів повинні мати можливість навчання в університетах інших країн. Таке навчання не може замінити обов'язкові навчальні дисципліни, проте сама можливість навчання в іноземному університеті повинна бути передбачена навчальними планами юридичних факультетів та вищих навчальних закладів, а навчальні дисципліни, які студенти вивчали у своєму вузі з іноземними викладачами і в іноземних університетах, мають включатися у відповідні офіційні документи. Але у зв'язку із цим виникає цілий ряд питань, пов'язаних як зі змістом, так і з оформленням результатів такого навчання.

Список використаної літератури:

1. Мицкевич А. Ф. Сравнительное правоведение: от учебного курса к специализации / А. Ф. Мицкевич // Ежегодник сравнительного правоведения. 2001 год. — М. : Норма, 2002. — С. 72–75.

АБДУЛЛАЄВ РУСЛАН АЛІМОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права ЄС та порівняльного правознавства

ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Санкції все частіше застосовуються Європейським Союзом як засіб міжнародного впливу чи примусової дипломатії [7, р. 2]. Застосування ЄС економічних та фінансових санкцій, чи навіть погроза такого застосування, є потужним інструментом ЄС, за допомогою якого він здійснює вплив на інших акторів на міжнародній арені.

А.М. Саргсян виділяє чотири етапи становлення правового регулювання застосування економічних санкцій в праві ЄС [2, с. 237]. На першому етапі (1958-1970) питання про застосування санкцій залишалося у веденні окремих держав-членів Європейських Економічних Спільнот, що діяли на власний розсуд, або згідно з резолюціями Ради Безпеки ООН.

Другий етап (1980-1992) характеризується підвищенням ролі інституцій ЄЕС, що діяли в рамках спільної торговельної політики. Прийняті інституціями ЄС рішення стають обов'язковими для держав-членів, а накладення цими інститутами економічних санкцій — незалежним від рішень Ради Безпеки ООН. Про початок цього етапу можна гово-

рити з виданням 13 жовтня 1981 року так званої Доповіді про європейське політичне співробітництво (Лондонської доповіді). Нею було запропоновано упорядкувати механізми реагування ЄЕС на міжнародні кризи через механізм Політичного комітету міністрів держав-учасниць.

Третій етап розпочався в 1992 році з підписанням Маастрихтського договору, статтею 228а якого передбачалася можливість переривання економічних відносин з однією чи декількома третіми країнами в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки, при чому Союз повинен був виступати з єдиних позицій. Перелік підстав для застосування санкцій, при цьому, суттєво розширювався в порівнянні зі Статутом ООН, який допускає використання санкцій лише в разі виникнення загроз міжнародному миру та безпеці.

Нарешті четвертий етап пов'язаний з набранням чинності Лісабонським договором в 2009 році, в якому були остаточно прописані основні принципи Союзу, заради захисту яких можливе застосування санкцій.

Необхідно відзначити, що протягом тривалого часу в праві ЄС власне поняття «санкції» чи «обмежувальні заходи» не використовувалися. Мова йшла про торгівельні обмеження, створення списків товарів, що не підлягають продажу, торгівельні ембарго, тощо. Першим документом, де вжито саме термін «санкції» стало, як здається, Керівництво з імплементації та оцінки обмежувальних заходів (санкцій) в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, що було ухвалене Комісією в 2003 році [3]. Документ визначив види можливих санкцій, серед яких ембарго на постачання зброї, ембарго на постачання обладнання, що може використовуватися для внутрішніх репресій, інші обмеження експорту, обмеження імпорту, заборона польотів, обмеження в'їзду.

Подальший розвиток Керівництво набуло в 2004 році, коли Рада ЄС визначила свою загальну політику щодо санкцій, прийнявши документ під назвою «Базові принципи застосування обмежувальних заходів (санкцій)», розроблений Комітетом з питань політики та безпеки [4]. Ним було закріплено рішучість ЄС застосовувати санкції як інструмент зовнішньої політики та встановлено основні стратегічні засади їхнього застосування.

В 2005 році було прийнято нову редакцію Керівництва 2003 року [9]. Навідміну від попередньої, в цій редакції основний упор зроблено на впорядкуванні механізмів ЄС з реалізації санкцій. Зокрема було визначено компетенцію основних органів ЄС у впровадженні санкцій та механізм їхнього впровадження на європейському та національному рівні.

В Договорі про функціонування Європейського Союзу статтю 301 Лісабонським договором було замінено статтею 215, в якій, зокрема, було вказано наступне: «Якщо рішення, ухвалене відповідно до Глави 2 Розділу V Договору про Європейський Союз, передбачає припинення або обмеження, частково або повністю, економічних та фінансових відносин з однією або більше третіми країнами, Рада, діючи кваліфіко-

ваною більшістю за спільною пропозицією Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки та Комісії, ухвалює необхідні заходи. Рада інформує про це Європейський Парламент. Якщо це передбачено рішенням, ухваленим відповідно до Глави 2 Розділу V Договору про Європейський Союз, Рада може ухвалити обмежувальні заходи щодо фізичних або юридичних осіб та груп або недержавних організацій згідно з процедурою, зазначеною у частині 1» [1]. Таким чином, вперше на договірному рівні було встановлено, що санкційна політика ЄС може стосуватися не тільки держав, але й фізичних та юридичних осіб, інакше кажучи, було закріплено можливість використання цільового підходу до впровадження санкцій.

Імплементатії цих положень Лісабонського договору в аспекті санкцій має сприяти Керівництво з імплементатії та оцінки обмежувальних заходів (санкцій) в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС [5], яке стало продовженням та подальшим розвитком Базових принципів 2004 року. Цей більш деталізований документ визначає ряд принципів, що мають спрямовувати дії інституцій ЄС та держав-членів в формулюванні та імплементатії санкцій. Також ним створено єдиний набір стандартних дефініцій, що можуть використовуватися в правових актах. Наведені в документі дефініції очевидно вказують на цільовий підхід до санкцій та концентруються на питаннях контролю майна та грошових коштів. Зокрема, наводяться дефініції таких понять як володіння, контроль, непрямо доступні кошти. Також підкреслено, що в держав членів існує зобов'язання з передачі відомої ним інформації Раді міністрів.

Третім документом, що регулює використання санкцій Європейським Союзом є Методичні рекомендації для ефективної імплементатії обмежувальних заходів (Best practices for the effective implementation of restrictive measures) [10]. Слід відзначити, що Рекомендації не носять зобов'язального характеру. Вони вважаються рекомендаціями, що не мають обов'язкової юридичної сили.

Прийняті наприкінці 2016 року, Рекомендації визначили такі ключові методичні питання використання санкцій як порядок ідентифікації фізичних та юридичних осіб, проти яких спрямовані санкції, питання помилок у визначенні таких осіб, видалення осіб з санкційних списків, фінансові питання обмежувальних заходів. Серед таких фінансових питань можна виділити адміністрування заморожування активів, застосування інформації компетентними особами, вплив на фінансові фонди, виключення з санкцій окремих осіб, тощо.

Список використаної літератури:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). [Електронний

- ресурс]. – Режим доступа до документа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
2. Саргсян А.М. Эволюция нормативно-правовой базы применения экономических санкций на пространстве Европейского Союза / А.М. Саргсян // Вестник Московского университета. – 2011. – № 3. – С. 236-249.
 3. Council document 10198/1/04 Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions), 7 June 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010198%202004%20REV%201>.
 4. Council document 11205/12 Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, 13 April 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209068%202013%20INIT>.
 5. Council document 15530/16 Best practices for the effective implementation of restrictive measures, 14 December 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15530-2016-INIT/en/pdf>.
 6. Gstry M. Sanctions imposed by the European Union: legal and institutional aspects / M. Gstry // International Conference on Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law, Rome, 13 February 2015. – 26 p. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, Brussels, 3 December 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015579%202003%20INIT>.
 7. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, Brussels, 2 December 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015114%202005%20INIT>.
 8. Report on European Political Cooperation (London, 13 October 1981). [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: https://www.cvce.eu/content/publication/2002/1/18/869a63a6-4c28-4e42-8c41-efd2415cd7dc/publishable_en.pdf.
 9. Council document 15530/16 Best practices for the effective implementation of restrictive measures, 14 December 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15530-2016-INIT/en/pdf>

КОБКО-ОДАРИЙ ВИКТОРИЯ СЕРГЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения

ПРАВОВОЕ НАСЛЕДИЕ И ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ВПРАВЕ – СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

В переходный период развития права весомое значение приобретает принятие к сведению опыта прошлых лет. Отрицание неизбежного характера правовых ценностей, которые долго создавались историей человечества, пренебрежение наследственными связями, которые объективно существуют между разными этапами развития права и государства, делают проблематичным возможность выбора правильных стратегий взаимосвязи истории и современности государства, определение правильных ориентиров на будущее. Изучение правового наследия и преемственности в праве имеет важное значение не только лишь для теории юридической науки, а и для юридической практики. Поскольку эта тема имеет отношение не только к закономерностям развития права, его усовершенствования и прогресса, но и предоставляет возможность проследить последовательность этапов развития права, даёт возможность усвоить уроки прошлого, которые являются необходимыми для решения государственно-правовых задач сегодня. Изучение правового наследия и преемственности на примере правовой системы поможет сформировать целостную точку зрения об отечественной действительности, скорректировать дальнейший путь развития какой-либо правовой системы общества.

Целью данного исследования является анализ способов влияния правового наследия и преемственности в праве на правовую систему.

Анализ современной литературы свидетельствует о том, что проблематике правового наследия посвящено небольшое количество научных трудов, но все же можно выделить таких ученых как Л. Авраменко, Ю. Оборотов, С. Софронова. Вопросам же преемственности в праве посвящено значительно большее количество научных исследований как отечественных, так и зарубежных ученых, а именно: Ф. Литвинович, В. Рыбаков, Н. Неновски, Г. Швеков и др. Несмотря на значительный интерес относительно преемственности в праве и значительно более слабый относительно правового наследия, в научной литературе все же нет комплексных работ, которые касались бы этих двух феноменов. По-этому мы сделаем попытку проанализировать развитие правовой системы с помощью таких понятий как правовое наследство и преемственность в праве.

Как известно, право каждого государства развивается двумя способами: во-первых, за счет использования правового материала своей

страны — способ преемственности в праве; во-вторых — за счет заимствований из правовой культуры других государств — способ рецепции. Верно по этому поводу отмечает В. Рыбаков, «первый способ обеспечивает сохранение особенностей национальной правовой системы, ее самобытности, второй — приводит к унификации правовых систем. Развитие права в рамках национальной государственности, на основе своего прошлого — одна из важнейших закономерностей правовой эволюции» [1, с. 9].

Для большего понимания возьмем для примера государство Украина. Своеобразие правового отечественного наследства заключается в сочетании влияния двух цивилизаций — западной (римско-латинской), и восточной (греко-византийской), поскольку наше государство находится на перекрестке Запада и Востока. Разделённые на части украинские земли входили в состав разных государств (ВКЛ, Речи Посполитой, Русской империи, Австро-Венгрии). И как верно отмечает Л. Авраменко, из-за того, что мы «не имели личной стабильной государственности в течение многих веков в Украине не сформировалось отдельной независимой национальной правовой системы, а наше право основано на местных правовых традициях и обычаях, заимствовало элементы правовой культуры как Запада, так и Востока. Но на сегодняшний день правовое наследие Украины — это совокупность выводов, понятий, связей, отношений, которые являются результатом правового опыта её народа, его достижением и находятся в распоряжении современного поколения. Её могут составлять правовые нормы, институты, юридические понятия, формы и т. п. Любая правовая система базируется на правовом наследии и одновременно создаёт её. Нашим достижением представляются правовые элементы которые сохранились от предыдущего развития украинского права, так и перенесенные нашими предками из иностранного права, которые усвоены и использованы по своему усмотрению» [2, с. 3].

На сегодняшний день наша страна, находясь в переходном периоде, как никогда нуждается в том, чтобы законодатель обратился к историческому правовому опыту. Реформирование системы права в нашем государстве в большинстве случаев ориентировано за западные правовые системы, заимствование их правовых ценностей. Мы понимаем, что ни одно государство мира не может существовать замкнуто, не контактируя и не заимствуя друг у друга элементы правового опыта. Но, все же нужно обращать внимание на то, что правовая система каждой страны является уникальной, не похожей на других, и что слепое копирование правовых норм или институтов приведет сразу же к их отторжению. Ведь есть еще такое достаточно важное понятие как правовой менталитет, который немедленно станет проявляться и встанет на тропу сохранения самобытности национальной правовой системы. Очень метко пишет Р. Байниязов, что «законодателю важно понимать, что именно в правовом менталитете народа коренится культур-

но-исторические основы национальной правовой культуры. И если законодатель не понял или не захотел понять правовую душу народа, то получит политическую, моральную «пощечину» от гражданского общества»[3, с. 34]. Объясним на примере — реформирование в Украине государственного органа милиции в полицию. Наше государство с помощью рецепции переняло правовой опыт полиции США. Да, были введены новые принципы работы, новые правила принятия на данную работу, новый порядок документооборота и даже новый транспорт и новая униформа. В теории все выглядит очень красиво, но на практике совсем наоборот. Украинский народ негативно относится к полиции, не доверяет ей, ведь ее сотрудники зарекомендовали себя с негативной стороны: не умеют грамотно составить протокол, ненадлежаще себя ведут на рабочем месте, часто действуют не за правилами, а по принципу «кумовства», «телефонного права» и т. д., ведь мы ежедневно можем это наблюдать в СМИ. Де-юре состоялись большие изменения, а де-факто совсем ничего не изменилось. Правовые нормы введены новые, а вот люди, которые их выполняют являются носителями старого менталитета, старых жизненных установок. Всё имеет такой результат потому, что состоялось простое копирование чужого правового опыта, без приспособления чужеродных норм к национальной правовой системе, к национальному правовому менталитету. Не было даже и намека на обращение к правовому наследию нашего народа в данном вопросе.

По-этому права, на наш взгляд, Е. Селезнева, которая пишет, что «ориентация на запад обуславливает снижение роли принципа преемственности в правовом развитии. Отсутствующий запрос на понимание и принятие пределов национального правового наследия и традиций, потому что он не совместим с установками правовой инженерии, относительно сферы историко-культурного наследия. Преемственность в качестве социокультурной модели развития должна выступать главной методологической предпосылкой и основой разработки современной правовой политики» [4, с. 174].

Мы понимаем, что ни одно государство мира не может существовать изолировано, потому нельзя забывать, как верно утверждает Ф. Литвинович, «об общезначимых ценностях, ориентирах общеевропейской и мировой истории, современных тенденциях и направлениях развития мирового сообщества народов, и государств. Но успех современных государственно-правовых преобразований в значительной части определяется успешно подобранной формулой, которая крепко опирается на позитивную историческую преемственность и традиции» [5, с. 5].

Также стоит поставить ударение на том, что путь преемственного развития направлен на сохранение национальных особенностей права, вовсе не означает строго определенного направления развития этого же права. Относительно этого мы соглашаемся с мыслью В. Рыбакова,

который отмечает «что связь преемственности, воспроизводя результаты развития системы, воспроизводит целый спектр разнообразных (в том числе и альтернативных) возможностей, которые способствуют неоднозначности развития с исторически определенными условиями. Но, выступая как связывающее звено современности с прошлым и даже будущим, преемственность обеспечивает стойкость, целостность национального права и тем самым обеспечивает развитие его в рамках национальной правовой и политической сферах» [6, с. 20].

Правовое наследие и преемственность в праве представляют собой неразделимую связь истории и современности, опыта государственно-правового строительства и его обогащения, преемственности и новаторства. Можно сказать, что они представляют собой, как верно отмечает П. Панов, «своего рода юридическое богатство, которое выражается в достигнутом уровне развития регулятивных качеств права, юридической техники, которые относятся к духовной культуре, к правовому прогрессу» [7, с. 59].

Таким образом, мы пришли к выводу, что правовое наследие и преемственность в праве являются главными детерминантами успешного развития и последующего функционирования правовой системы любой страны. Преемственность в праве, которая основывается на правовом наследии, способствует сохранению специфики правовых ценностей, которые были приобретены народом в прошлом. Кроме того, преемственность в праве, используя наиболее удачные стороны правового наследия, накапливает предыдущий правовой опыт общества и благодаря этому формирует специфические черты правосознания и правовой культуры народа.

Список использованной литературы:

1. Рыбаков В. Преемственность — код правового развития // В. Рыбаков // Современное право. — 2008. — № 10. — С. 9-13.
2. Авраменко Л. Розграничение преемственности с другими понятиями // Л. Авраменко // Проблемы законности. — 2013. — Вып. 121. — С. 3-14.
3. Байниязов Р. Правосознание и российский менталитет // Р. Байниязов // Правознаство. — 2000. — № 2. — С. 35-36.
4. Селезнёва Е. Научные принципы или принципиальная контекстность? // Е. Селезнёва // Полис. — 1998. — № 1. — С. 174.
5. Литвинович Ф. Преемственность в праве: вопросы теории и практики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Уфа. — 2000.
6. Рыбаков В. Развитие национального права: генетический аспект // В. Рыбаков // Вестник Омского ун-ва. Серия «Право». — 2007. — № 2 (11). — С. 15-20.
7. Панов П. Трансформации политических институтов в России: крестомпальный сравнительный анализ // П. Панов // Полис. — 2002. — № 6. — С. 59.

СЕКЦІЯ 8.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор

ГЛОБАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕД: ТИПОЛОГІЯ ВПЛИВУ

Питання публічного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності історично були предметом узгодження на міжнародному рівні, оскільки будь-які рішення держави в цій сфері мають вплив і на іноземних суб'єктів. Особливо помітно такі узгодження стали проявлятися з другої половини ХХ ст. із створенням багатосторонніх угод та міжнародних організацій з питань міжнародної торгівлі (насамперед СОТ та ВМО). Вплив сучасних глобальних стандартів на національне адміністративне право є досить складним та багатовимірним. Разом з тим, прийнято виділяти декілька ключових типів подібних стандартів, кожен з яких має свій об'єкт впливу, до яких належать: 1) трансформація дискреційних повноважень національних адміністрацій, 2) вплив на адміністративні процедури та 3) транснаціональна передача повноважень із застосування законодавства [1]. Тож, ми спробуємо окреслити специфіку кожного з елементів подібної типології глобальних стандартів.

1) Глобальні стандарти, що зв'язують національні суб'єкти владних повноважень у свободі розсуду (дискреційних повноваженнях) щодо публічного адміністрування в окремих сферах. Такі глобальні стандарти фактично встановлюють певні рамки та обмеження у формуванні та реалізації державної регуляторної політики. При цьому, цей процес реалізується як через класичні форми міжнародних договорів, так і через норми, які створюються неурядовими міжнародними організаціями. Одним з прикладів останніх є Міжнародна організація зі стандартизації, норми якої є основою більшості сучасних технічних торговельних бар'єрів, які застосовуються щодо імпорту товарів.

При цьому можна виділити два підвиди таких «обмежувальних» стандартів.

А) По-перше, це *правила, що встановлюють принципи здійснення публічного адміністрування*. Прикладом подібного стандарту є правило ст. III ГАТТ [2] «Національний режим щодо внутрішнього оподаткування та регулювання», відповідно до якої, зокрема *«I. Сторони визнають, що внутрішні податки й інші внутрішні збори та закони... не повинні застосовуватися до імпортованих чи вітчизняних товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва»*. Подібний принцип зв'язує у можливості запровадження різних вимог щодо імпортованих та національних товарів і фактично обмежує можливості регулювання зовнішньої торгівлі лише засобами митного регулювання.

Б) По-друге, це *правила, що зв'язують у застосуванні засобів публічного адміністрування*. Такі правила стосуються не встановлення тих або інших правових норм, а чітко регламентують прийоми та способи застосування тих або інших засобів публічного адміністрування. Знову ж таки, прикладом може слугувати ст. XIII ГАТТ «Недискримінаційне застосування кількісних обмежень», яка визначає особливості способів встановлення та розподілу квот щодо імпорту або експорту товарів.

2) *Глобальні стандарти, що впливають на адміністративні процедури* проявляються у встановленні правил, які визначають процесуальну (порядок) та інституційну (наявність та компетенція спеціального суб'єкту) складові прийняття рішень суб'єктами владних повноважень. При цьому такі стандарти поділяються на чотири групи.

А) *Вимоги щодо порядку застосування законодавства*, які спрямовані на реалізацію принципів належного урядування, чесності, недискримінаційності та прозорості прийняття рішень. Наприклад, норми ст. X:3(a) ГАТТ «Публікація та застосування правил торгівлі» вимагають, щоб *«Кожна сторона повинна у єдиний, неупереджений та розумний спосіб застосовувати всі свої закони, положення, рішення чи розпорядження...»*.

Б) *Вимоги щодо якості прийняття рішень* спрямовані на покращення якості прийнятих рішень з точки зору суспільно-важливих критеріїв (пропорційність, швидкість, економічність тощо). Зокрема, Конвенція Кіото в редакції 1999 р. [3] містить Стандартне правило 6.3., згідно з яким *«При застосуванні митного контролю використовується система управління ризиками»*. Відповідно досягається завдання забезпечення вибіркової митного контролю але без шкоди для застосування заходів щодо дотримання митного законодавства, підвищується економічність та швидкість прийняття рішень про митний огляд товарів.

В) *Моделіні процедури, як стандарт для національного законодавства*, передбачають визначення на міжнародному рівні моделей адміністративних процедур, які повинні бути запроваджені у національні законодавства. Класичним прикладом цього є Угода про застосування ст. VI

ГАТТ, якою визначається єдиний для всіх країн-членів СОТ порядок проведення антидемпінгового розслідування.

Г) *Заміщення національної процедури правилами міжнародної угоди* передбачає наявність встановленої міжнародної угодою альтернативи щодо певної адміністративної процедури, або окремих її елементів. Прикладом цього може бути процедура тимчасового ввезення товарів та транспортних засобів, яка може здійснюватися як за правилами МКУ, так і за правилами Стамбульської конвенції. Зокрема, ст. 110 МКУ передбачає можливість забезпечення дотримання вимог митного режиму тимчасового ввезення як шляхом «застосування міжнародного митного документа (книжки А.Т.А. або книжки СРД)» так і шляхом «надання фінансової гарантії у порядку, передбаченому розділом X МКУ» [4].

3) *Транснаціональна передача повноважень щодо застосування законодавства* відбувається у випадках, коли іноземні суб'єкти залучаються до реалізації заходів щодо дотримання певних правил або стандартів. Наприклад ст. 6.4. Угоди про технічні бар'єри у торгівлі СОТ встановлює, що «Членам рекомендується дозволяти брати участь органам оцінки відповідності, розташованим на території інших Членів СОТ, у своїх процедурах оцінки відповідності на умовах, не менш сприятливих, ніж ті, що надаються органам, розташованим на їхній території або на території будь-якої іншої країни» [4]. Таким чином, іноземний суб'єкт (при чому не лише державний, а й приватний) може приймати участь у забезпеченні дотримання встановлених технічних стандартів, видаючи висновки або сертифікати, які визнаються іншою державою.

Список використаної літератури:

1. Barak-Erez D., Perez O. Whose Administrative Law is it Anyway? How Global Norms Reshape the Administrative State // Cornell International Law Journal. – Vol. 46. – P. 456–497.
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
3. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур у редакції від 26 червня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 71/№ 18. – Ст.727/Ст. 2711.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.
5. Угода про технічні бар'єри у торгівлі СОТ від 15 квітня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПУБЛІКАЦІЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Питання, пов'язані з використанням і дослідженням просторів Світового океану, продовжують займати одне з провідних місць у світовій політиці. Питання використання та освоєння просторів і ресурсів океану мають всесвітній характер, зачіпають інтереси всього людства, нинішнього та прийдешнього поколінь, та, отже, вимагають для свого вирішення об'єднаних зусиль всіх держав нашої планети» [1, с. 8]. Глобалізація стала всеохоплюючим процесом, що зачіпає економічні, політичні, інформаційні, культурні, соціальні та правові тенденції [2, с. 29]. Універсальна конвенція, що була вироблена на III Конференції ООН з морського права — Конвенція ООН з морського права 1982 року [3] — передбачає встановлення єдиного правопорядку в Світовому океані з урахуванням реалій того часу: геополітичних, політичних, військово-стратегічних, соціально-економічних, науково-технічних [4]. Вимога послідовного та неухильного дотримання основних принципів сучасного міжнародного права пронизує всю сукупність норм, закріплених у Конвенції. Про це свідчить весь її зміст: від положень преамбули до заключних постанов. Уже в преамбулі визнається бажаність встановлення правового режиму для морів і океанів, насамперед з «належним урахуванням суверенітету всіх держав». Тісний зв'язок всіх положень Конвенції (як єдиного «пакета» домовленостей) вимагає, щоб цей міжнародно-правовий акт тлумачився та застосовувався як єдиний звід принципів і норм міжнародного морського права. У той самий час, прагнення до компромісу, взаємне пов'язання непримиренних позицій національних морських політик призвели до того, що вже на момент прийняття Конвенції норми, що містилися в ній, не могли рівною мірою віддзеркалювати інтереси всіх держав [5, с. 32].

Зв'язок міжнародного морського права з морською складовою геополітики конкретних держав або їх груп простежується насамперед у процесі вироблення норм, що визначають зміст статусу та міжнародно-правового режиму тих або інших просторів Світового океану, правового режиму морських природних ресурсів. Зазначений вплив, зрозуміло, не є одностороннім. Будучи створеними державами, спеціальні принципи та норми міжнародного морського права починають впливати на

зовнішню політику, а опосередковано й на геополітичні концепції та доктрини держав. У свою чергу геополітичні зміни, що відбуваються у світі, чинять зворотний вплив не лише на воєнно-стратегічну, міжнародно-правову, економічну та соціальну сфери, але й на природні явища.

Значну роль у вирішенні спірних аспектів співпраці держав відіграє діяльність Міжнародного Суду ООН. Цю міжнародну судову інституцію було засновано як головний судовий орган ООН 26 червня 1945 року. І хоча він є незалежним, що необхідно для виконання ним своєї ролі судового органу, і відповідно до Статуту його місцеперебуванням є Гаага (тобто він розміщений на певній відстані від повсякденної діяльності інших головних органів Організації), його інтеграція до системи ООН підкреслюється в Статуті ООН не лише тим, що його функції стосовно врегулювання спорів між сторонами і надання консультативних висновків визначені в главі XIV Статуту ООН, але і посиланнями на нього в главі VI «Мирне вирішення спорів», де в статті 33 згадується судовий розгляд як засіб вирішення спорів взагалі, а в статті 36 Раді Безпеки пропонується брати до уваги, що спори юридичного характеру повинні, за загальним правилом, передаватися сторонами до Міжнародного Суду.

Останніми роками уряди засвідчують збільшений інтерес до потенційних можливостей Суду і передали на його розгляд більше справ, ніж будь-коли. Настільки ж помітним є відродження інтересу до Суду серед вчених і широкої громадськості. У зв'язку з цим стали все більш явними дві незадоволені потреби. Перш за все, видання самого Суду у вигляді офіційних серій, що охоплюють всю його судову діяльність та є єдиним автентичним джерелом такої інформації, виходять тільки двома його офіційними та робочими мовами — англійською та французькою. Таким чином доступ до змісту рішень Суду у всій їхній повноті закритий для тих, хто не володіє хоча б однією з цих мов. По-друге, якщо будь-який представник громадськості, журналіст, юрист, дипломат або навіть фахівець у сфері міжнародного права потребує більш докладної інформації, ніж та, що міститься в максимально стислих коротких звітах, зібраних у згаданій вище брошурі, — хоча, можливо, вони мають користь, забезпечуючи загальний історичний огляд рішень Суду, — то він не отримує бажаного результату. Для людини, яка прагне глибшого розуміння справ, проблема ускладнюється тим, що чим більше зростає і з часом консолідується корпус прецедентного права, тим важливішою стає необхідність простежити принцип, що лежить в основі логіки прийняття кожного рішення. Більше того, протягом років все більше і більше делегацій як в Шостому комітеті Генеральної Асамблеї, так і в Консультативному комітеті Програми допомоги ООН в галузі викладання, вивчення, поширення та більш широкого визнання міжнародного права висловлюють бажання, щоб судова практика Міжнародного

Суду стала предметом ширшого поширення на всіх офіційних мовах Організації.

Ця стурбованість знайшла свій прояв у пункті 14 резолюції 44/28 Генеральної Асамблеї від 4 грудня 1989 року і в пункті 8 глави IV «Програма діяльності, яка буде розпочата протягом першого періоду (1990-1992 роки) Десятиліття міжнародного права ООН», що міститься в додатку до резолюції 45/40 Генеральної Асамблеї від 28 листопада 1990 року, в якому, зокрема, зазначається: *«Викладанню та поширенню міжнародного права сприяла б наявність рішень та консультативних висновків Міжнародного Суду всіма офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй»*.

У результаті спільних зусиль Секретаріату Суду і Відділу кодифікації Управління з правових питань з'явилася можливість в рамках Програми допомоги ООН у сфері викладання, вивчення, поширення та більш широкого визнання міжнародного права і Десятиліття міжнародного права ООН зробити значний крок у напрямку ліквідації згаданої вище інформаційної прогалини завдяки підготовці збірки аналітичних звітів про рішення Суду, який видається всіма офіційними мовами ООН. Звіти ґрунтуються на текстах, які протягом багатьох років регулярно готувалися Секретаріатом Суду з метою інформування та включалися до повідомлень для друку, які випускалися англійською та французькою мовами під час оголошення відповідного рішення або консультативного висновку. Якщо врахувати походження цих звітів, які є підсумком розгляду спеціальних конкретних випадків, та зміни у підході та стилі, що неминучо відбулися за більш ніж сорокарічний період, то можна очікувати, що збірник має цілком однорідний характер.

У згаданій вище брошурі ООН, що містить короткі звіти про рішення Суду, консультативні висновки висвітлюються самостійно в розділі, відокремленому від глави, в якій викладаються рішення зі спірних питань. Хоча таке розташування має певну перевагу, оскільки дозволяє на користь широкої громадськості підкреслити відмінність між рішеннями, винесеними у справах, що виникли в результаті спорів між державами, і консультативними висновками, які надавалися на прохання будь-якої міжнародної організації або її органу, в цій рубриці журналу, коло читачів якої, ймовірно, буде більш вузьким, перевага віддається суворому дотриманню хронологічного порядку прийняття рішень Судом, для того щоб представити якомога правдиву і цільну картину еволюції судової практики Суду.

Звіти про деякі постанови Суду також розташовані в загальній хронологічній послідовності. Ці постанови мають більш субстантивний характер і стосуються, наприклад, прохань про застосування тимчасових заходів або заснування тієї чи іншої камери. Інші рішення Суду або його Голови, велика частина яких стосується таких процедурних питань, як визначення термінів. Конкретна інформація про склад, основоположні тексти і механізм роботи Суду міститься в збірнику

I.C.J. Acts and Documents No. 5 («Акти і документи Міжнародного Суду, № 5») і в *I.C.J. Yearbook* («Щорічнику Міжнародного Суду»), що охоплює дванадцять місяців по кінець липня попереднього року. Суд представляє також щорічну доповідь, яка випускається як документ Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. У розділі VII кожного *I.C.J. Yearbook* пояснюються різні серії публікацій Суду і перераховуються способи посилання на рішення, винесені як нинішнім Судом, так і його попередником.

Слід зазначити, що хоча звіти протягом усіх цих років готувалися Секретаріатом Суду з метою інформації для громадськості, вони не тягнуть за собою відповідальності самого Суду. Тому на них не можна посилалися на протипагу фактичного тексту рішень, консультативних висновків або постанов, тлумаченням яких вони не є.

Список використаної літератури:

1. Мовчан А.П. Третья конференция ООН по морскому праву и ее итоги (политико-правовое значение) / Деятельность государств в мировом океане (международно-правовые аспекты). — М.: Институт государства и права АН СССР, 1983. — С. 7-20.
2. Зелинская Н.А. Международное уголовное право в условиях глобализации преступности // Альманах международного права. — О.: Фенікс, 2009. — С. 29-44.
3. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. — [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
4. Тарханов И.Е. Объективные основы изменения международно-правового режима Мирового океана // Проблемы морского права на современном этапе. — М.: ИГПАН СССР, 1983. — С. 26-30.
5. Морское право. Источники: в 3 ч. / авт. вступ. ст. С.В. Кивалов ; НУ «ОЮА», авт.-сост.: Е.В. Додин, С.А. Кузнецов, Т.В. Аверочкина, Д.А. Ни- киша. — Одесса : Фенікс, 2011. — 600 с.
6. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice. 1948-1991. — United Nations: New York, 1992. P. 1-2.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ОГЛЯДОВИХ) ОПЕРАЦІЙ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СПРАВИ

На тепер чимало зауважень науковців та практиків митної галузі лунає стосовно суттєвих правових колізій у новоствореній законодавчій базі, дублювання окремих функціональних обов'язків митниць Державної фіскальної служби України (далі – ДФС) та інших органів виконавчої влади, виникнення окремих функціональних прірв у діяльності структурних підрозділів головних управлінь ДФС в областях та структурних підрозділів митниць ДФС як складових національного фіскального відомства – ДФС.

Об'єктивним підґрунтям зазначених проблем концепту митної галузі стало зростання складностей асортименту та обсягу функцій митниць ДФС, проявлених спочатку в ініціативах Міністерства доходів і зборів України [1], а згодом – ДФС [2; 3]. Але деякі ініціативи Міністерства доходів і зборів України, які стосувалися наділення митниць окремими функціональними повноваженнями, виявилися юридично недосконалими. У зв'язку із чим митниці, як територіальні органи ДФС, поступово було позбавлено деяких невластивих їм функціональних повноважень [3].

Поряд із цим, у рамках чисельних процесів реформування та переформатування митної галузі на тепер не знайшли свого належного вирішення питання реалізації митницями ДФС організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи, які проводяться з метою недопущення митних оформлень т. зв. «мінімізаторів», які намагаються маніпулювати кількісними та якісними характеристиками товарів з метою ухилення від сплати митних платежів у повному обсязі, протидії використанню схем ввезення через прикордонні митниці ДФС високоліквідних товарів з подальшою заміною вантажу (його підміною) на шляху доставлення від кордону до митниці призначення товару та подальшого митного оформлення дешевого товару із сплатою невеликих сум митних платежів тощо.

Так, дослідивши передісторію закріплення за митницями ДФС функціональних повноважень щодо реалізації організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи, можна констатувати, що у 1997 р. в митне законодавство України було введено логіко-граматичне тлумачення «спеціальна

митна операція» [4, пп. 6 п. 1.3]. Підосною зазначеного кроку стала модернізація у системі Державної митної служби України підрозділів по боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил та утворення у їх структурах підрозділів оперативного реагування — «митної варті» (червень 1996 р. [5]).

Аналіз положень організаційно-розпорядчих актів Державної митної служби України дає змогу стверджувати, що у період її функціонування спеціальні митні операції були сукупністю заздалегідь узгоджених та взаємопов'язаних за ціллю, місцем та часом масштабних довготривалих оперативних/спеціальних заходів, які проводилися за єдиним задумом і планом у визначеному районі (місці) з метою виявлення, попередження та припинення контрабанди, порушення митних правил чи проведення підготовчих дій до таких порушень та порушень встановленого порядку переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України [6, пп. 6 п. 1.3; 4, пп. 6 п. 1.3; 7, пп. а п. 1.4].

Однак з II півріччя 2012 р. поняття «спеціальна митна операція» та «митна вартя» стали вже несумісними, адже норми третього в історії незалежної України Митного кодексу України вже не містили положень щодо правового статусу підрозділів митної варті [8] (як це було у Митному кодексі України 2002 р. [9]). При цьому, нормативно-правові та організаційно-розпорядчі акти, якими було регламентовано не лише службову діяльність митної варті, але й питання організації та проведення цією оперативною структурою спеціальних митних операцій, втратили свою чинність.

Говорячи про спеціальні операції та організаційно-практичні заходи, що проводилися та проводяться у рамках цих операцій у період інтеграції Державної митної служби України до організаційно-штатної структури Міністерства доходів та зборів України, а згодом — ДФС як правонаступника Міністерства доходів і зборів України, необхідно, насамперед, звернути увагу на такі: операція «Легальний товар», операція «Акциз» та операція «Рубіж».

Так, операція «Легальний товар», алгоритм якої спрямовано на запобігання витрат Державного бюджету України, забезпечення належного контролю за дотриманням чинного законодавства при переміщенні товару через митний кордон України та подальшого його обігу на митній території України, першочергово мала на меті відпрацювання ризикових суб'єктів господарювання у рамках організаційно-практичних заходів цієї операції [10].

Організацію та проведення операції «Рубіж» спрямовано на попередження, виявлення та припинення порушень законодавства України з питань державної митної справи, виявлення кримінальних правопорушень у митній та податковій сферах, встановлення механізмів та схем порушень фізичними та юридичними особами вимог чинного законодавства, попередження та припинення каналів незаконного переміщення товарів народного споживання, запровадження дієвої системи

контролю та дотримання вимог митного та податкового законодавства, попередження спроб залучення співробітників ДФС до протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним звільненням від оподаткування назначених товарів [11; 12].

Підвищити рівень контролю у сфері виробництва та обігу підакцизних товарів, активізувати заходи із протидії правопорушенням у вказаній сфері, очистити ринок підакцизних товарів від фальсифікованої, незаконно виготовленої та переміщеної через митний кордон України підакцизної продукції, збільшити надходження акцизного податку до державного бюджету планувалося за допомогою організації та проведення операції «Акциз» [13; 14; 15].

При цьому слід зазначити, що, на жаль, на тепер механізм взаємодії на місцях між відповідними структурними підрозділами головних управлінь ДФС в областях та структурними підрозділами митниць ДФС за напрямом виявлення кримінальних та інших правопорушень у податковій чи митній сферах є неналежно адаптованим під правові вимоги сьогодення (адже наявні дискреційні фактори при контролі та організації аналітично-пошукової роботи з боку керівництва митниць ДФС та управлінь протидії митним правопорушенням та міжнародної взаємодії, відсутня злагоджена взаємодія з правоохоронними органами, а також має місце поверхнєве відпрацювання листів правоохоронних органів з інформацією про ризикові операції тощо).

У рамках проведення транспарентного моніторингу питань проведення спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи можна виокремити й інші проблемні аспекти. Так, по-перше, організація та координація діяльності між податковим, митним, оперативним, слідчим напрямом та напрямом із забезпечення власної безпеки на регіональному рівні з проведення спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи повинна здійснюватися на рівні спільних робочих груп з питань організації та координації діяльності регіональних органів з проведення таких операцій. Однак питання узгодження завдань за компетенцією, визначення місць та часових нормативів під час проведення організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справ досі залишаються відкритими, адже планів взаємодії при проведенні таких спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справ досі не розроблено (на відміну, наприклад, від органів (підрозділів) охорони державного кордону [16]).

По-друге, на тепер є відсутнім єдиний нормативно-правовий акт, яким би було врегульовано основні положення щодо проведення організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи. Наявність же чималої кількості внутрішньовідомчих нормативно-правових актів, якими передбачено проведення тієї чи іншої спеціальної (оглядової) операції у сфері дер-

жавної митної справи, не може бути показником ефективності результатів їх проведення.

По-третє, результати проведення організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи, на жаль, не доводяться до відома громадськості шляхом їх оприлюднення. Однак результати проведення спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи не є результатами загально-військових операцій, а тому не повинні бути таємними. Крім того, саме контроль громадськості, на наш погляд, сприятиме підвищенню ефективності показників проведення таких операцій (слід зазначити, що, наприклад, на теперішній час будь-яка інформація щодо правоохоронного напрямку роботи посадових осіб, включених до складу Міжвідомчого цільового центру та спільних мобільних груп з попередження та виявлення фактів порушень законодавства з питань державної митної справи, так званих у народі «чорних сотень», зовсім не висвітлюється).

По-четверте, незважаючи на всі недоліки законодавчого регулювання питань проведення організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи, у переліку регуляторних актів Міністерства фінансів України, підготовку проектів яких заплановано на 2018 рік, проект наказу про порядок проведення організаційно-практичних заходів у рамках спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи є відсутнім [17]. Враховуючи той факт, що з питань підготовки фахових проектів нормативно-правових актів у відповідних сферах законодавства України з питань державної митної справи колективу досвідчених та компетентних працівників, на жаль, досі не сформовано [18], в аспекті постійних організаційно-штатних змін, що проходять за усією вертикально-структурованою структурою ДФС, неналежні дії під час взаємодії між суміжниками одного профільного відомства в питаннях виявлення кримінальних та інших правопорушень у податковій чи митній сферах цілковито можуть призвести до нераціонального використання матеріальних, людських, технічних ресурсів, що напряму пов'язано із втратами державного бюджету України.

Список використаної літератури:

1. Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів Міндоходів: наказ Міністерства доходів і зборів України від 30.12.2013 р. № 888 (втратив чинність).
2. Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС: наказ Державної фіскальної служби України від 09.07.2015 р. № 484 (втратив чинність).
3. Про функціональні повноваження структурних підрозділів територіальних органів ДФС: наказ Державної фіскальної служби України від 19.10.2016 р. № 875.

4. Про затвердження Тимчасового положення про організацію і проведення підрозділами по боротьбі з контрабандою та іншими підрозділами Держмитслужби України спеціальних операцій (оперативно-службових дій) по виявленню, попередженню та припиненню контрабанди: наказ Державної митної служби України від 03.06.1997 р. № 247-дск (втратив чинність).
5. Про створення митної варті: постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1996 р. № 698 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 46. — Ст. 1522.
6. Про затвердження Положення про організацію і проведення підрозділами митної варті Держмитслужби України оперативних заходів під час повсякденної служби, а також спеціальних митних операцій з виявлення, попередження й припинення контрабанди та порушень митних правил: наказ Державної митної служби України від 21.06.2001 р. № 246-дск (втратив чинність).
7. Про порядок організації проведення спеціальних заходів і спеціальних митних операцій: наказ Державної митної служби України від 27.02.2009 р. № 151 (втратив чинність).
8. Митний кодекс України: закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 32. — Ст.1175.
9. Митний кодекс України : Закон України від 11.07.2002 р. № 92-IV // Офіційний вісник України. — 2002. — № 31. — Ст. 1444 (втратив чинність).
10. Про запровадження операції «Легальний товар»: наказ Державної фіскальної служби України від 02.10.2014 р. № 158.
11. Про проведення операції «Рубіж-2015»: наказ Державної фіскальної служби України від 21.08.2015 р. № 628.
12. Про проведення операції «Рубіж-2017»: наказ Державної фіскальної служби України від 29.12.2016 р. № 1045.
13. Про проведення операції «Акциз-2015»: розпорядження Державної фіскальної служби України від 10.04.2015 р. № 94-р.
14. Про проведення операції «Акциз-2016»: розпорядження Державної фіскальної служби України від 30.12.2015 р. № 388-р.
15. Про проведення операції «Акциз-2017»: розпорядження Державної фіскальної служби України від 30.12.2016 р. № 293-р.
16. Лист Начальника Подільського прикордонного загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України від 15.01.2018 р. № 23/192.
17. Про затвердження Плану діяльності Міністерства фінансів України з підготовки проектів регуляторних актів на 2018 рік: наказ Міністерства фінансів України від 15.12.2017 р. № 1030.
18. Про залучення фахівців митниці до підготовки нормативно-правових актів: Лист Державної фіскальної служби України від 16.01.2018 р. № 1292/7/99-99-18-02-02-17.

АВЕРОЧКІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач лабораторії кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ В СТРУКТУРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБЕРЕЖНИМИ ВОДАМИ

Значна актуалізація та підвищення уваги до сервісної концепції сучасного публічного адміністрування (розуміння соціального призначення держави, за яких пріоритетним завданням демократичного врядування є служіння громадянському суспільству, а основною формою діяльності владних інституцій — надання публічних послуг [1, с. 523]) обумовлені нормами Конституції України та людиноцентристським напрямом всієї діяльності сучасної української держави.

Вперше концепція служіння держави інтересам людини знайшла свій прояв у Концепції адміністративної реформи [2] та у Законі України від 28.12.1994 р. «Про оподаткування прибутку підприємств» [3]. У структурі державного управління прибережними водами (внутрішніми водами, територіальним морем, виключною (морською) економічною зоною України) виокремлюються наступні види адміністративних послуг: адміністративні послуги на морському та річковому транспорті, здійснювані органами доходів і зборів України (фіскальними органами митного спрямування); адміністративні прикордонні послуги, здійснювані з метою організації належного порядку перетину державного кордону України, адміністративні послуги щодо надання дозволів та створення необхідних (визначених законодавством) умов правомірної діяльності у внутрішніх водах, територіальному морі, ВМЕЗ України (зокрема здійснення мирного проходу, заходження до внутрішніх вод і портів України, реєстрація суден тощо). Два останні види адміністративних послуг досі спеціально не виокремлювалися в юридичній науці. Окремі автори, зупиняючись на дослідженні адміністративних послуг, виділяють наступні їх види: а) видача дозволів б) реєстрація з веденням реєстрів в) легалізація актів (консульська легалізація документів), нострифікація (визнання дипломів, виданих в інших країнах) та верифікація (встановлення достовірності сертифікатів про походження товарів з України); г) соціальні адміністративні послуги, визнання певного статусу, прав особи [4, с. 174]. Зазначають про адміністративні послуги у сфері освіти [5], послуги, що надаються органами внутрішніх справ [6], у сфері соціального захисту населення [7] тощо. Лише у роботах О.В. Бондар [8-10] висвітлюються окремі загальнотеоретичні аспекти публічних послуг (сервісів) у морській сфері, проте лише тих, що стосуються діяльності транспорту, а не забезпечення режиму водних прос-

торів. На Єдиному державному порталі адміністративних послуг у розділі «Водний транспорт» [11] зазначається про окремі види адміністративних послуг (видача дублікатів судових реєстраційних документів, журналу безперервної реєстрації історії судна (синопис), видача різноманітних кваліфікаційних посвідчень, видача свідоцтва про мінімальний склад екіпажу, реєстрація суден тощо). Проте про інші види послуг на порталі не згадується. Не згадуються вони і в проекті Закону України «Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання» [12] та у виданнях, спеціально присвячених адміністративним послугам: «Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України» [13], «Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування» [14].

Лише в одній статті [15] О.В. Бондар побіжно згадує про адміністративні послуги, що стосуються і фактично є засобами забезпечення режиму прибережних вод: видача дозволів судам на захід до річкових портів України під прапорами держав, з якими не укладені міжнародні договори про судноплавство на внутрішніх водних шляхах України, видача дозволів на захід до територіального моря України ядерним судам, проте не зазначає про цю їх особливість та перелічує їх поряд з іншими видами адміністративних послуг у сфері морського транспорту (реєстрація баз для стоянки маломірних суден, видача синописа судна, видача посвідчень судноводія, лоцмана тощо) [15, с. 72, 73]. Але здійснення таких адміністративних послуг (надання дозволів на відвідання морських та річкових портів, перетинання територіального моря суден з особливими характеристиками тощо) є, на наш погляд, їх особливим різновидом через безпосереднє спрямування на забезпечення встановленого державою режиму прибережних вод. Такі заходи є свого роду «запобіжником» порушень у галузі торговельного мореплавства, оскільки їх здійснення передбачає проведення попереднього контролю діяльності суб'єктів набуття послуг [8, с. 133].

Такі види адміністративних послуг цілком задовольняють виробленим правничою наукою ознакам: а) їх надання спрямоване на створення належних умов для повноцінної реалізації приватними особами належних їм прав та виконання покладених на них обов'язків; б) приватні особи мають право на свій розсуд (окрім вчинення неправомірних дій) користуватися результатами наданих їм адміністративних послуг [4, с. 150]. Ці ознаки, беззаперечно, є притаманними адміністративним послугам, що надаються з метою забезпечення режимів прибережних вод — надання дозволу на заходження до портів України суден під іноземним прапором, на провадження діяльності у ВМЕЗ України тощо. Ці послуги є дещо іншими за, наприклад, реєстрацію місця проживання людини або видачу паспорта, проте їх також цілком обґрунтовано можна визнати адміністративними послугами, або сервісами, що надаються за зверненням, їх результатом «споживач послуги» може користуватися на свій розсуд, наприклад, після отримання відпо-

відного дозволу на свій розсуд скасувати захід до внутрішніх вод тощо. Єдине, що відрізняє процес надання цих послуг – це відсутність відповідних «центрів» або «універсамів» таких послуг, проте сьогодні вже здійснюються окремі намагання до їх заснування у формі «єдиних вікон» [16].

Одними з найбільш цікавих адміністративних послуг є надання дозволів та створення необхідних (визначених законодавством) умов правомірної діяльності у внутрішніх водах, територіальному морі, ВМЕЗ України (зокрема здійснення мирного проходження, заходження до внутрішніх вод і портів України, промисел рибних та інших живих ресурсів, спорудження, експлуатація та використання штучних островів, установок і споруд у ВМЕЗ тощо). Такий вид публічних сервісів досі не досліджений у правознавчій літературі та потребує детального вивчення, адже поряд із впровадженням Єдиного державного порталу адміністративних послуг та поступове спрощення порядку отримання адміністративних послуг у державі, окремі види таких послуг все ще потребують викликаних часом змін.

Досліджені послуги належать до категорії обов'язкових – таких послуг без отримання (надання) яких не може бути реалізовано суб'єктивне право приватної особи, в результаті чого не буде забезпечена реалізація прав громадян, визначених Конституцією і законами України [17, с. 81]. Так, без здійснення митного оформлення неможливо законно потрапити на територію України, без дозволу Державної прикордонної служби України військовий корабель під іноземним прапором не має можливості увійти до внутрішніх вод України тощо.

Список використаної літератури:

1. Петровський П. Сервісна концепція державного управління / Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / наук.-ред. кол.: В. Загорський та ін. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 523-525.
2. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – Ст. 943.
3. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28 (втр. чин.).
4. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Ін-Юре, 2002. – 668 с.
5. Газарян С. В., Верхогляд Д. В. Концептуальні засади надання адміністративних послуг у сфері освіти органами місцевого самоврядування // Теорія та практика державного управління. – 2016. – Вип. 3. – С. 159-165.
6. Яценко О. В. Окремі проблеми правового регулювання адміністративних послуг, що надаються органами внутрішніх справ у дозвільній системі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. – 2015. – Вип. 34(2). – С. 158-161.

7. Міськевич А. В. Співвідношення соціальних та адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право. — 2015. — Вип. 35(1.2). — С. 136-138.
8. Бондарь О. В. Зміст компетенції щодо надання адміністративних послуг у сфері морського транспорту // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 71. — С. 131-136.
9. Бондар О. В. Принципи надання адміністративних послуг у сфері морського транспорту // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 72. — С. 317-324.
10. Бондар О. В. До питання про визначення особливостей адміністративно-правового статусу суб'єкта надання адміністративних послуг у сфері морського транспорту // Актуальні проблеми держави і права. — 2013. — Вип. 70. — С. 37-42.
11. Єдиний державний портал адміністративних послуг. Водний транспорт. URL: <https://poslугy.gov.ua/info/services/byservicescope/109>
12. Проект Закону України «Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання». URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9670069b-aaaf-48c2-b507-659813040408&title>
13. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / авт.-упоряд. В.П. Тимошук. — К.: Факт, 2003. 496 с.
14. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів / Тимошук В.П., Добрянська Н.Л. та ін. — Київ, 2015. — 428 с.
15. Бондар О.В. Види адміністративних послуг у сфері морського транспорту // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — 2013. — Т. 13. — С. 68-77.
16. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю: постановою Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 р. № 364 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 46. — Ст. 1667.
17. Демський Е.Ф. Адміністративні послуги та їх юридична природа // Юридична наука. — 2011. — № 1(1). — С. 79-86.

БАТАНОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЕЗОННОГО МИТА В УКРАЇНІ

Розгляду питань застосування в Україні сезонного мита присвячено найменше уваги вчених-юристів та практичних працівників фіскальних органів. Специфічною ознакою сезонного мита є те, що воно вводиться державою для регулювання імпорту чи експорту виключно товарів

та продуктів, що мають сезонний характер (до таких відносять сільськогосподарську продукцію, наприклад, свіжий виноград, яблука). Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності за допомогою сезонного мита має тимчасовий характер. Проте, від інших видів мита (ввізного, вивізного), які по своїй суті також є тимчасовими заходами державного регулювання, сезонне мито відрізняється тим, що воно пов'язане із періодичними, сезонними коливаннями кон'юнктури ринків товарів. Так, сезонне мито, перш за все, пов'язане з так званими сезонними цінами, що змінюються залежно від пори року. Наступною ознакою сезонного мита є те, що воно застосовується з метою регулювання та стабілізації внутрішнього ринку товарів. Вказаний інструмент дає можливість контролювати об'єми сезонних товарів на внутрішньому ринку, а також ціни на такі товари, шляхом справляння сезонного мита за ставками визначеними законодавством. Запровадження сезонного ввізного мита дозволяє стримати потік іноземних товарів, якщо спостерігається перенасичення внутрішнього ринку даним товаром. Важливим аспектом є те, що встановлення термінів дії сезонних мит відноситься до повноважень уряду України, що є ще однією характерною відмінною рисою даного виду мита.

Спеціальним нормативно-правовим актом, що встановлює сезонне мито є Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17 липня 1997 року [1], який встановлює порядок тарифного і нетарифного регулювання імпорту сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки для створення рівних умов конкуренції між продукцією вітчизняного виробництва та продукцією нерезидентів. Важливо зазначити, що згідно норм вказаного нормативно-правового акту в Україні запроваджено лише сезонне ввізне мито, при цьому в законодавчих актах Верховної Ради України не йдеться про сезонне вивізне мито. Так, відповідно до вказаного закону сезонні ввізні (імпортні) мита запроваджуються щорічно у подвійному розмірі до розміру пільгових ставок ввізного (імпортного) мита на сільськогосподарську продукцію визначених груп УКТ ЗЕД, протягом строку збирання і закладення на зберігання аналогічної продукції українського виробництва. Вказаний законодавчий акт визначає вичерпний перелік груп товарів згідно УКТ ЗЕД на які встановлюється сезонне мито. Крім чинних кодів УКТ ЗЕД, до яких застосовується сезонне ввізне мито, у статті 2 Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» вказано і такі коди товарів, які на даний момент відсутні у законі України «Про Митний тариф України».

Сезонні мита встановлюються на строк, що не може бути меншим 60 та більшим 120 послідовних календарних днів [2]. Та попри те, що законодавством України визначені граничні терміни, на які може встановлюватися дане мито, лише до повноважень Кабінету Міністрів України належить встановлення термінів дії сезонного мита на сільсь-

когосподарську продукцію. Досліджуючи законодавчу базу України, стало відомим, що Кабінет Міністрів України приймав таке рішення лише один раз, а саме 1 липня 1999 року, прийнявши Постанову «Про встановлення термінів дії сезонного ввізного (імпортного) мита на сільськогосподарську продукцію в 1999 році», яка визначала терміни дії сезонного ввізного (імпортного) мита лише на 1999 рік і не стосується наступних років. Слід також вказати, що ніяких інших аналогічних актів Урядом України не приймалося.

Аналізуючи чинне українське законодавство, що регулює сезонне мито, було встановлено, що запровадження сезонного мита на даний момент згідно чинних нормативно-правових актів не є можливим. Це підтверджується тим фактом, що ні на один з товарів, на які можуть встановлюватися сезонні мита відповідно до Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», Митним тарифом України [3] не передбачено пільгову ставку ввізного мита у розмірі тридцяти відсотків або більше. При цьому така пільгова ставка на визначені товари, згідно згаданого вище закону, є обов'язковою умовою запровадження сезонного мита на визначені товари. Це також пов'язано з тим, що Україна підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, взяла на себе зобов'язання по зниженню ввізного мита протягом перехідного періоду.

У зв'язку із зазначеним, доцільним уявляється внесення відповідних змін до чинного законодавства України таким чином, щоб була реальна можливість застосування сезонного мита, наприклад шляхом встановлення меншої пільгової ставки як умови для застосування даного виду мита. Необхідним також є внесення змін до переліку кодів товарів, на які можуть встановлюватися сезонні мита, адже він містить посилення на такі коди згідно УКТ ЗЕД, які відсутні у Законі України «Про Митний тариф України».

Список використаної літератури:

1. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України від 17 липня 1997 року № 468/97-ВР. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://goo.gl/cBg7u5>
2. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 44-45, № 46-47, № 48. — Ст. 552.
3. Про митний тариф України: Закон України від 19.09.2013 р. № 584-VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 20-21. — Ст. 740.
4. Про встановлення термінів дії сезонного ввізного (імпортного) мита на сільськогосподарську продукцію в 1999 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1999 року № 1178. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://goo.gl/hFmev1>

КАРПЕНКО ГАННА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБМІНУ МІЖ ОРГАНАМИ ДОХОДІВ І ЗБОРІВ ТА ІНШИМИ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ПРИ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ

Важко переоцінити роль інформаційних технологій у будь-якій сфері державної діяльності, але у державній митній справі це особливо очевидно. Необхідно зазначити, що митна служба на сьогодні – один із небагатьох органів державної влади, де застосування інформаційних технологій є пріоритетним завданням.

Відповідно до ст. 33 Митного кодексу України необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення документи, подання яких органам доходів і зборів передбачено цим Кодексом, надаються цим органам іншими органами державної влади в електронній формі із застосуванням засобів електронного цифрового підпису. Порядок інформаційного обміну між органами доходів і зборів та іншими державними органами за допомогою електронних засобів передачі інформації визначається Кабінетом Міністрів України [1].

Порядок використання інформаційних ресурсів, що знаходяться у віданні органів доходів і зборів, визначається Митним кодексом України та іншими законодавчими актами України [2].

Удосконалено Порядок інформаційного обміну між органами доходів і зборів, іншими державними органами та підприємствами за принципом «єдиного вікна» з використанням електронних засобів передачі інформації.

24.11.2017 набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 № 878 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 травня 2016 р. № 364» (далі – Постанова № 878) [3].

Внесеними Постановою № 878 змінами вдосконалено Порядок, який визначає механізм взаємодії органів доходів і зборів, державних органів, уповноважених на здійснення державного санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного контролю, та підприємств за принципом «єдиного вікна» із застосуванням інформаційно-телекомунікаційної системи органів доходів і зборів, а також механізм обміну інформацією та документами між органами доходів і зборів та державними органами, уповноваженими на видачу документів, що підтверджують дотримання

обмежень під час переміщення товарів через митний кордон України (далі – Порядок) [3].

Дії Порядку поширено на операції із переміщення товарів у всіх митних режимах.

Порядком передбачено:

- поширення механізму «єдиного вікна» на переміщення товарів за періодичними митними деклараціями та попередніми деклараціями, які містять повний обсяг даних (типу ЕА);

- зменшення кількості сканованих документів шляхом надання контролюючим органам необхідних відомостей, які наявні у попередній декларації;

- визначення контролюючими органами в електронному повідомленні підприємству вичерпного переліку оригіналів документів, які мають бути пред'явлені/передані під час проведення огляду.

Посадові особи контролюючих органів взаємодіють з інформаційною системою з використанням спеціального програмно-інформаційного комплексу (далі – веб-інтерфейс), який розробляється ДФС та безоплатно надається у користування контролюючим органам, або з використанням системи електронної взаємодії органів виконавчої влади та системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів після доопрацювання та інтеграції таких інформаційних систем.

Засоби електронного цифрового підпису та права користування програмним забезпеченням, необхідним для користування такими засобами, надаються ДФС посадовим особам контролюючих органів, уповноважених на використання інформаційної системи (далі – уповноважені посадові особи), безоплатно за зверненнями таких контролюючих органів.

Інформаційна система забезпечує можливість уповноваженим посадовим особам виконувати заходи, передбачені цим Порядком, та зберігає документи і протоколи дій її користувачів протягом 1095 днів.

Під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів інформаційна система формує відомості про використання документів, зазначених у пункті 40 цього Порядку, та передбачає можливість перегляду таких відомостей уповноваженими посадовими особами.

Мінфін затверджує які нормативно-технічні документи, необхідні для функціонування інформаційної системи, переліки:

- місць митного оформлення товарів, в яких застосовується цей Порядок;

- пунктів пропуску через державний кордон України, в яких функціонують комплекси для здійснення автоматизованого контролю за переміщенням радіоактивних речовин та ядерних матеріалів;

- документів, які необхідно подати відповідному контролюючому органу для завершення відповідного виду державного контролю.

Інформаційна система, веб-інтерфейс та спеціальне програмне забезпечення можуть мати додаткові функції для зручності користування, які запроваджуються ДФС з урахуванням заявок користувачів та власних ресурсів.

Пропозиції про доопрацювання програмного забезпечення з метою отримання додаткових функцій для зручності користування подаються ДФС через адміністраторів системи, визначених контролюючими органами. [3]

Таким чином, практично виключається необхідність особистого спілкування суб'єктів господарювання з представниками контролюючих органів (за виключенням необхідності огляду вантажу і відбору проб) та надання документів на паперових носіях, скорочується тривалість проходження контролю.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 32. — Ст. 1175.
2. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2016 р. № 364. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-%D0%BF>
3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 травня 2016 р. № 364: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 № 878 // Офіційний вісник України. — 2017. — № 95. — Ст. 2900.

КОВАЛЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук

ПОРЯДОК ПЕРЕМІЩЕННЯ ЖИВИХ ТВАРИН ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

З метою захисту економічних інтересів та забезпечення національної безпеки кожна держава намагається контролювати процеси переміщення товарів через митні кордони. Для забезпечення подібного контролю необхідна наявність певного механізму його здійснення, що включає об'єкти та суб'єкти цього регулювання та певні правові норми, що регулюють відносини в цій сфері. Відповідні правила та норми стосуються і переміщення живих тварин через митний кордон України.

Відповідно до ЗУ «Про ветеринарну медицину» визначено термін «**тварини**» — це ссавці, свійська птиця, птахи, бджоли, комахи, риби, ракоподібні, молюски, жаби, амфібії та рептилії [1].

Порядок переміщення через митний кордон України живих тварин громадянами регулюється розділом XII Митного кодексу. Згідно зі ст. 378 вищезазначеного розділу не дозволяється ввезення громадянами на митну територію України товарів, які класифікуються в 1–24 групах УКТ ЗЕД, у тому числі живих тварин (група I УКТ ЗЕД). Установлене обмеження не поширюється на домашні тварин [2].

Враховуючи положення статей 371, 372 Митного кодексу, домашні тварини, що **тимчасово вивозяться** за межі митної території України, підлягають письмовому декларуванню у порядку, встановленому для громадян [2]. Зокрема, декларування здійснюється з використанням митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності. Згідно форми, митна декларація зберігається на весь період тимчасового виїзду та пред'являється митним органам під час повернення громадянина [3].

Крім того, живі тварини (крім диких) підлягають ветеринарно-санітарному контролю відповідно до Переліку товарів, що підлягають державному контролю (в тому числі у формі попереднього документального контролю) у разі переміщення їх через митний кордон України [4].

Вимоги до об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду, що переміщуються через державний кордон України, визначено ЗУ «Про ветеринарну медицину», згідно зі ст. 15 якого будь-які переміщення тварин можуть здійснюватися лише з дозволу відповідного головного державного інспектора ветеринарної медицини. Переміщення неідентифікованих тварин або тварин без відповідних ідентифікаційних, ветеринарних та інших супровідних документів забороняється [1].

Ветеринарні документи, якими супроводжуються об'єкти державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду, а також державні органи, які їх видають, відповідно до якої тварини при переміщенні за межі України супроводжуються міжнародними ветеринарними сертифікатами. Ветеринарні документи включають також ветеринарні картки та/або ветеринарно-санітарні паспорти на тварин [1].

Право на видачу міжнародних ветеринарних сертифікатів, ветеринарних карток та/або ветеринарно-санітарних паспортів на тварин надається відповідним державним інспекторам ветеринарної медицини та уповноваженим лікарям ветеринарної медицини:

- управлінь ветеринарної медицини в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, містах обласного значення, районах;
- державних закладів ветеринарної медицини;

– регіональних служб державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті.

Ветеринарно-санітарні паспорти на тварин можуть видаватися ліцензованими лікарями ветеринарної медицини.

Перед виїздом потрібно ознайомитися з правилами країни, на територію якої ввозитиметься тварина, а також країн, через які вона переміщуватиметься, зокрема щодо встановлених заборон чи обмежень на ввезення.

Згідно зі ст. 375 Митного кодексу домашні тварини, що ввозяться громадянами на митну територію України, підлягають письмовому декларуванню (митна декларація зберігається на весь період тимчасового в'їзду і пред'являється митним органам під час повернення громадянина) та застосуванню до них заходів ветеринарно-санітарного контролю [2].

Кількість домашніх тварин, які можуть бути ввезені в Україну громадянином без застосування заходів гарантування, обмежено законом.

Дозволяється тимчасове ввезення (ввезення з метою транзиту) на митну територію України домашніх тварин у кількості не більше ніж 3 ссавців, 6 птахів, 20 акваріумних риб з поданням до митниці ДФС міжнародних ветеринарних сертифікатів, підписаних державним інспектором ветеринарної медицини країни походження [2, 1].

Не дозволяється ввезення тварин в Україну в разі підтвердження присутності у країні походження або на територіях, через які переміщувався вантаж, особливо небезпечної хвороби, до якої ці тварини є сприйнятливими [1].

Ввезення на митну територію України тварин суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності здійснюється відповідно до вимог Митного кодексу, Закону № 2498, Конвенції СІТЕС та інших підзаконних нормативно-правових актів.

Так, ст. 319 Митного кодексу встановлено, що товари, які переміщуються через митний кордон України, крім митного контролю можуть підлягати державному санітарно-епідеміологічному, ветеринарно-санітарному, фітосанітарному, екологічному та радіологічному контролю. Митний контроль та митне оформлення таких товарів завершуються тільки після проведення встановлених законами України для кожного товару зазначених видів контролю [2].

Згідно з Переліком товарів, які підлягають державному контролю (в тому числі у формі попереднього документального контролю) дикі живі тварини, що ввозяться в Україну, підлягають ветеринарно-санітарному та екологічному контролю [4].

Вантажі з товарами, що ввозяться на територію України, повинні:

- бути вільними від хвороб, що підлягають повідомленню, згідно з вимогами Міжнародного епізоотичного бюро (МЕБ);

- супроводжуватися оригіналами міжнародних ветеринарних сертифікатів, підписаних державним інспектором ветеринарної медицини

країни походження, як це передбачається відповідними ветеринарно-санітарними заходами;

— походити з країн або зон, які є вільними від хвороб, що підлягають повідомленню, або у випадках, рекомендованих МЕБ, — із зон з низьким рівнем присутності хвороби, що підлягає повідомленню, в межах країни походження та не транспортуватися через територію, щодо якої існують обмеження, підтверджені відповідною міжнародною організацією або ветеринарною адміністрацією країни походження чи транзиту;

— мати прийнятну ідентифікацію [1].

При загрозі ввезення збудників інфекційних хвороб тварин або можливості їх розповсюдження Державний департамент ветеринарної медицини може встановлювати особливі умови перевезення вантажів, які підлягають державному ветеринарному контролю, або в установленому порядку забороняти їх перевезення [5].

Для ввезення на територію України екзотичних тварин (які за звичайних умов не зустрічаються в Україні) імпортер зобов'язаний, якщо цього вимагають відповідні міжнародні договори, надати документи від компетентного органу країни походження з питань захисту природних ресурсів, що підтверджують дозвіл цього органу на вивезення з її території таких тварин.

Переміщення через митний кордон тварин, включених до Переліку видів ссавців, птахів, амфібій, рептилій, риб, молюсків, комах та рослин, експорт, реекспорт та імпорт яких, а також їх частин чи деривативів регулюються Конвенцією СІТЕС, здійснюється відповідно до вимог цієї Конвенції.

Державна екологічна інспекція України забезпечує здійснення державного контролю за дотриманням вимог Конвенції СІТЕС під час переміщення зразків видів дикої фауни і флори у пунктах пропуску через державний кордон України та на її митній території [6].

Зважаючи на те, що Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення передбачено, що сторони повинні вживати відповідних заходів для забезпечення виконання її положень, які повинні включати покарання за торгівлю чи володіння такими зразками та повернення таких зразків державі, що експортує. В такий спосіб сам факт вилучення таких зразків створює додаткові складнощі, які пов'язані з утриманням та поверненням цих об'єктів, розподілом фінансових витрат.

Список використаної літератури:

1. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.92 р. № 2498-XII// Відомості Верховної ради України. — 1992. — № 36. — Ст. 531.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 44-45, № 46-47, № 48. — Ст. 552.

3. Про затвердження форми митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних з провадженням підприємницької діяльності: постанова КМУ від 5.10.2011р. № 1031 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 78. — Ст. 2283.
4. Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон: постанова КМУ від 5.10.2011р. № 1031 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 78. — Ст. 2283.
5. Правила перевезення тварин, птиці та інших вантажів, які підлягають державному ветеринарно-санітарному контролю: наказ Міністерства транспорту від 09.12.2002 р. № 873// Офіційний вісник України. — 2003. — № 3. — Ст. 88.
6. Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення: постанова КМУ від 13.12.2000р. № 1822 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 50. — Ст. 2163.

МІЩЕНКО ІЛОНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ У ВОЛОДІННІ МИТНИХ ОРГАНІВ ДФС УКРАЇНИ

Митні органи ДФС України, здійснюючи свої повноваження, створюють самі, а так само отримують від інших учасників правовідносин, великі обсяги інформації, різної за змістом, а також порядком доступу. Така інформація, що перебуває у володінні будь-якого державного органу, в законодавстві отримала назву публічної, і її обіг в загальних рисах врегульований Законами України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації». Особливої уваги заслуговує аналіз обігу конфіденційної інформації, що перебуває у володінні зазначених органів, оскільки, на відміну від інших видів обмеженої в доступі інформації, зокрема таємної та службової, він найменшою мірою врегульований законодавством. Митний кодекс (далі — МК) України містить дві статті, присвячені правилам поводження з такою інформацією, зміст яких співвідноситься між собою як ціле і частина.

У ч. 1 ст. 11 МК України «Додержання вимог щодо конфіденційності інформації» міститься положення про те, що інформація, яка стосується державної митної справи, отримана органами доходів і зборів, може використовуватися ними виключно для митних цілей і не може

розголошуватися без дозволу суб'єкта, осіб чи органу, що надав таку інформацію, зокрема, передаватися третім особам, у тому числі іншим органам державної влади, крім випадків, визначених цим Кодексом та іншими законами України [1]. У даному випадку законодавець встановлює цілкове використання отриманої митним органом ДФС інформації та порядок її розголошення. Однак використання інформації з певною метою не є тотожним конфіденційності цієї інформації, про яку йдеться у назві цієї статті. До того ж порядок розголошення цієї інформації відрізняється від порядку розголошення конфіденційної інформації, передбаченого основними інформаційними законами.

Так, відповідно до ч. 2 статті 21 Закону України «Про інформацію» конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [2]. Згідно ч. 1 статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [3].

Попри наведені визначення, МК України наполягає на тому, що розголошуватися інформація, зазначена у статті 11 може лише з дозволу суб'єкта, осіб чи органу, що її надали. Виникають логічні питання: хто ці зазначені вище «суб'єкти», поставлені кодексом поряд із особами (фізичними або юридичними – *прим. авт.*) і державними органами? І чому з їхнього дозволу може розголошуватися відповідна конфіденційна інформація? Відповідей може бути дві: або мова у ч. 1 статті 11 МК України йде про якийсь особливий вид інформації з власним правовим режимом, або норми МК України суперечать актам інформаційного законодавства.

Виходячи з назви статті 11 МК України, мова в ній має йтися саме про конфіденційну інформацію в розумінні Законів України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації». І розпоряджатися такою інформацією вони мають з урахуванням положень цих Законів. Зокрема, поширювати її можна лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації (а це фізичні або юридичні особи, а ніяк не державні органи, і не якісь невідомі «суб'єкти»), а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Однак зміст цієї статті не дозволяє віднести вказану інформацію до конфіденційної. Отже, положення та назва статті 11 МК України потребують перегляду і приведення у відповідність до базових актів інформаційного законодавства.

Аналогічна ситуація склалася і з іншою статтею МК України – ст. 56, в якій йдеться про інформацію щодо митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України. Така інформація, згідно МК України, не може без спеціального дозволу особи чи органу, які подають таку інформацію, розголошуватися або передаватися третім особам, включаючи інші органи державної влади, крім подання її в порядку, визначеному цим Кодексом та іншими законами України [1]. Аналіз цієї статті, по-перше не дає можливість зробити висновок взагалі про доцільність виокремлення з-поміж іншої інформації, про яку йшлося у ст. 11 МК України, інформації про митну вартість. По-друге, відомості про митну вартість часто містять такий вид конфіденційної інформації, як комерційну таємницю, яка обмежується в доступі власником, і саме він, а не державні органи чи інші суб'єкти, може надавати (а може і не надавати) дозвіл на її розголошення. Зазначена стаття так само потребує приведення у відповідність до законодавства про інформацію, якщо законодавець не наважиться її взагалі скасувати.

Отже, МК України досить формально підійшов до вирішення болючого на сьогоднішній день питання забезпечення дотримання правового режиму конфіденційної інформації. У цьому зв'язку він значно поступається Податковому кодексу України, який закріплює право платника податку на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами, а так само кореспондуючий обов'язок відповідних органів не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи [4]. Такий підхід до правового регулювання обігу конфіденційної інформації в державному органі, звичайно, не гарантує вирішення проблеми дотримання правового режиму інформації з обмеженим доступом, в тому числі конфіденційної, принаймні не ускладнює його. Вважаємо, що зазначений досвід може і має бути запозиченим і впровадженим у сферу діяльності митних органів ДФС, тим більше що вони входять до тієї ж відомчої вертикалі, що й контролюючі органи, зазначені у ПК України.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 32. — Ст. 314.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13-14, № 15-16, № 17. — Ст. 112.

ПАНФІЛОВА ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: 1920-1954 РОКИ

Податок на додану вартість (ПДВ) — це непрямий податок на добавочную (додану) вартість, що стягується в процесі створення товарів, робіт, послуг. Податок сплачується в міру реалізації виробленої продукції (виконання робіт, надання послуг) або отримання попередньої сплати від покупця. Особливістю даного податку є те, що він надходить державі не на кінцевій стадії споживання, а на кожному етапі економічного циклу [1].

Податок на додану вартість — податок французького походження, модель якого була взята за основу в більшості держав-членів Організації економічного співробітництва і розвитку, а зараз застосовується у всьому Європейському Союзі [1]. ПДВ є основним джерелом податкових надходжень для кожної промислово розвиненої країни світу, за винятком Сполучених Штатів Америки. Цікаво, що США не запозичили цей податок і в даний час не встановили жодного федерального податку на додану вартість на товари або послуги, хоча довгий час це питання є одним із найбільш спірних в податковій політиці США [2]. Стосовно Франції, то ПДВ в країні формує вершину фіскальної системи та складає більше 50% податкових надходжень (згідно з законом про державний бюджет Франції на 2017 рік податкові надходження становлять 149,2 млрд. євро з урахуванням податкових пільг і відшкодувань) [3].

Історія створення податку на додану вартість починається в 1920 році, коли черпаючи натхнення з «*umsatzsteuer*» (податок з обороту заснований чотири роки раніше в Німеччині) Франція представила низько-номінальний валовий податок з обороту на бізнес. Метою даного податку було завершити державний дефіцит бюджету викликаний підвищеними витратами на реконструкцію країни після Першої світової війни [4], і саме французький закон від 25 червня 1920 року «Про створення нових бюджетних ресурсів» [5] узагальнив для всіх гуртових і роздрібних операцій сукупний податок на всіх етапах економічного

циклу. Цей податок, який також називають «каскадним податком»/»*taxe en cascade*», стягувався в залежності від тривалості цього економічного циклу [6]. На практиці податок з обороту був податком на валовий дохід на основі всіх сум, зібраних підприємствами від їх продажів, незалежно від того, чи був отриманий прибуток. Податок, який спочатку становив 1% (плюс 0,10% для департаментів і муніципалітетів), збільшився в 1926 році до 2%. Його стягували з усіх операцій, чим підвищували оподаткування тривалих економічних циклів у порівнянні з оподаткуванням більш коротких. Таким чином, податок спонукав виробників скорочувати свій виробничий ланцюг і призвів до вертикальних трастів (підприємства, які виконують всі операції, необхідні для виробництва продукції самостійно). У відповідь бізнес реорганізував себе до податкової ефективності: «вертикальна і горизонтальна інтеграція виробництва і розподілу», мета якої полягала в тому, щоб ліквідувати якомога більше посередників, зменшити податки в рамках накопичувальної каскадної системи [4].

Парламентські вибори в квітні-травні 1936 року привели до влади «Популярний Фронт», пізніше була реформована і система оподаткування. Закон від 31 грудня 1936 року скасував податок з обороту і більшу частину одноразових податків. «Єдиний податок на виробництво»/»*taxe unique a la production*» був імплементований в якості заміни з метою оподаткування товарів і послуг тільки на одній стадії їх життєвого циклу, щоб велика кількість підприємств була звільнена від будь-яких податкових зобов'язань. Єдиний податок на виробництво представляв собою комбінацію двох податків: так звані «*taxe unique globale*» і податок на надання послуг, який був продовженням податкового режиму 1920 року. Перехід на єдиний глобальний податок був спрямований на виправлення раніше згаданих недоліків, що існували в рамках системи 1920-х років. Мета податку була чітко розкрита у звіті, що передує заявою про реформу 1936 року, в якому пояснювалося, що новий податок покликаний відновити податкову рівність між малим і великим бізнесом [4].

Однак дві системи: каскадування податків та єдиного податку – були незадовільними і, як і раніше, сприяли шахрайству. Отже, була необхідність створення єдиного податку як одноразового платежу [6].

У квітні 1952 року при академічній підтримці Генрі Лауфенбергера і під керівництвом Моріса Лаура, які вважали що ПДВ буде мати економічний нейтралітет і, отже, ефективність, Комісія з продуктивності і оподаткування опублікувала офіційний звіт на користь прийняття ПДВ. Незважаючи на те, що в доповіді наголошувалось, що ПДВ буде сприяти збільшенню виробництва робочої сили, і, отже, зростанню податкових надходжень, в той час як загальний фінансовий тягар буде знижуватися, публікація звіту, яка збіглася зі зміною уряду, залишилася конфіденційною і не призвела до змін.

Лідер нового уряду Антоні Піней створив нову комісію, яку він назвав на честь свого заступника Луї Лоріо. Лорійській комісії було доручено створити податкову систему, яка сприяла б підвищенню продуктивності і транскордонної торгівлі. Цікаво відзначити, що комісія Лоріо працювала в середовищі, в якому питання фіскального нейтралітету міжнародної торгівлі було головним чином обумовлене податковою суперечкою між Францією та Західною Німеччиною, що ставило під загрозу в 1953 році спільний ринок сталі. Моріс Лорі представив свої висновки комісії Лоріо. Йому вдалося переконати комісію в: 1) простоті – ПДВ стягувався за кожну операцію, здійснювану всіма компаніями, і 2) нейтралітеті – ПДВ уникає каскадного ефекту попередніх податків з обороту [4].

Пропозиція Моріса Лорі була покладена в основу закону від 10 квітня 1954 року. На початку свого створення ПДВ стосувався лише гуртових і напів-гуртових операцій і охоплював всі етапи економічного циклу за допомогою доданої вартості.

Список використаної літератури:

1. Béatrice et Francis Grandguillot. La fiscalité française: Fiscalité des entreprises, fiscalité des particuliers, 23e édition.— Gualino, 02/2018. — 272 pages.
2. Curtis Dubay. The Value-Added Tax Is Wrong for the United States. / Curtis Dubay — December 21, 2010 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.heritage.org/taxes/report/the-value-added-tax-wrong-the-united-states>
3. LOI n° 2016-1917 du 29 décembre 2016 de finances pour 2017: — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2016/12/29/ECFX1623958L/jo/texte>
4. Charlene Adline Herbain, Andre Prum, Jean-Claude Bouchard. VAT Neutrality — Promoculture-Larcier, April 29, 2015. — 344 pages.
5. Loi du 25 juin 1920 portant création de nouvelles ressources fiscales. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069609>
6. Thierry Lamulle. Mémentos lmd, fiscalité 2017-2018, 18e edition 2017-2018 — Gualino éditeur, Lextenso editions, 2017. — 196 pages.

САВИЧ ОЛЬГА СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська морська академія»,
завідувач кафедри морського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАЛЕННЯ ЗАТОНУЛИХ СУДЕН

Світовий океан має виняткове значення в життєзабезпеченні Землі. Науково-технічний прогрес негативно позначається на життєздатності. Особливу тривогу викликають залишені затоплені судна, які були поховані на морському дні поряд з побережжям різних держав. Знаходження водних транспортних засобів в цих місцях може призвести до незворотніх наслідків не тільки природному середовищу, а й судноплавству в цілому.

Згідно з оцінками фахівців ООН, у світі налічується понад 3 млн. затонулих морських суден [1].

Видалення суден з морських територій є однією з найгостріших екологічних та навігаційних проблем, яка до цього часу залишається невирішеною. У той же час, ці покинуті та затоплені судна здійснюють негативний вплив на екологічну обстановку навколишнього середовища і створюють навігаційну небезпеку судноплавству.

Багато затонулих суден та їх вантажі є підводною культурною спадщиною і разом з природним оточенням являють собою культурну, історичну або археологічну цінність. Правовий режим таких об'єктів визначається, насамперед, національним законодавством і двома документами: Конвенцією ООН з морського права 1982 року, учасницею якої є Україна, і Конвенцією про охорону підводної культурної спадщини 2001 року. Конвенція встановлює зобов'язання держави охороняти археологічні та історичні об'єкти, знайдені в морі, а також співпрацювати для цієї мети. Але все це стосується лише того затонулого майна, яке має історичне значення та знаходиться під водою не менше ніж 100 років [2, ст. 1].

Що ж до правового регулювання затонулого майна, яке не несе за собою історичну або археологічну цінність, то кожна держава встановлює правове регулювання видалення затонулого майна на морській території яка підвладна юрисдикції держави. В Україні, діють спеціальні підзаконні акти, які можуть бути застосовані до відносин з приводу затонулого майна, але їх дія не стосується виключно (морської) економічної зони та не ефективно використовується на практиці. У результаті чого, постає необхідність встановлення єдиних міжнародних правил та процедур видалення затонулого майна для усіх морських держав.

Питання, щодо регулювання видалення затонулих суден, приймалося довгий час. 18 травня 2007 в місті Найробі (Кенія) під егідою Міжнародної морської організації (ІМО) відбулася Міжнародна конференція щодо видалення затонулих суден, на якій було прийнято Найробіську міжнародну конвенцію про видалення затонулих суден 2007 року (далі – Конвенція), яка вступила у силу 14 квітня 2015 року.

Основними цілями стала необхідність заповнити пробіл в існуючому морському законодавстві, а саме:

- встановлення району дії Конвенції;
- порядок передачі повідомлень про знаходження затонулого судна і аварії прибережним державам, дії з визначення місцезнаходження судна або аварії;
- критерії визначення небезпеки і можливих наслідків для морського середовища або перешкоди судноплавству;
- заходи з видалення затонулого судна, включаючи права і зобов'язання судновласника, а також відповідальність сторін;
- обов'язкове страхування або інше фінансове забезпечення покриття витрат, пов'язаних з видаленням затонулого судна.

Ця Конвенція не застосовується: до заходів, яких уживають на підставі Міжнародної конвенції щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою 1969 р. та до військових кораблів чи інших суден, які належать державі або експлуатуються нею та використовуються в цей час для урядової некомерційної служби, якщо тільки ця держава не прийме іншого рішення [3, ст. 4].

14 травня 2014 року Державна інспекція України з безпеки на морському та річковому транспорті розпочала роботу над ратифікацією Конвенції. На деякий час робота була призупинена. В цьому році, у зв'язку з низкою обставин, робота була розпочата знову за участі представників Колегії юристів морського права.

Розпочавши ратифікацію даного міжнародно-правового акту, Україні доведеться зробити не мало роботи, щодо імплементації норм у національне законодавство, а саме:

1. Забезпечити коректний та точний переклад тексту Конвенції на українську мову.
2. Визначити Район дії конвенції для України.
3. Визначити форми видалення затонулого судна.
4. Сформулювати єдине тлумачення поняття «затонуле майно» та «затонуле судно».
5. Визначити обов'язки причетної держави, згідно норм конвенції та обов'язки капітану морського порту.
6. Впровадити обов'язкове встановлення конкретним державним органами місцезнаходження затонулих суден для забезпечення навігаційної безпеки.

7. Впровадження обов'язкового страхування та регулювання питання щодо визнання свідцтва на території держав, котрі не ратифікували конвенцію.

Для України, як морської держави, що розвивається, прийняття нових норм та оновлення законодавство дуже необхідне.

Визнання того фактору, що проблеми затонулих суден можуть перетворитися на катастрофу, яка може призвести до екологічного забруднення морської території та погіршення санітарно — епідеміологічного стану, порушення флори та фауни морського середовища, а також небезпеки судноплавства, ратифікація Найробіської міжнародної конвенції про видалення затонулих суден 2007 року Україною, є визначним та необхідним кроком. Для вдалого використання норм та правил даної Конвенції, Україні потрібно провести нормативні дії, стосовно зміни існуючого законодавства та прийняття нових правих актів.

Список використаної літератури:

1. Затонувшие корабли [Електронний ресурс] — Режим доступу до док. : <http://www.unesco.org/new/ru/culture/themes/underwater-cultural-heritage/underwater-cultural-heritage/wrecks/>
2. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини 2001 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України / Законодавство України / Міжнародні документи / Міжнародна морська організація. — Режим доступу до док. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c52.
3. Найробіська міжнародна конвенція про видалення затонулих суден від 18 травня 2007 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України / Законодавство України / Міжнародні документи / Міжнародна морська організація. — Режим доступу до док. : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896_046.

СЕРАФІМОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНА МОРСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: НА ШЛЯХУ ДО ОНОВЛЕННЯ

Визначення, загальні засади, принципи реалізації, мета та завдання державної морської політики України, а також шляхи розв'язання останніх визначені Морською доктриною України на період до 2035 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 [1] (далі — Доктрина). Цей програмний документ, що прийнятий майже дев'ять років тому, відповідав реаліям свого часу і був схвально сприйнятий фахівцями як перший масштабний

акт, що визначив основні вектори розвитку України як морської держави.

Відповідно до положень Доктрини, державна морська політика — це система врегульованих зовнішніх та внутрішніх суспільних відносин, що виникають у процесі провадження морської діяльності, реалізації національних інтересів України у цій сфері. Метою державної морської політики є визначення інтересів України у зовнішній та внутрішній політиці в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та інших районах Світового океану, визначення принципів, завдань, шляхів і способів реалізації державної морської політики. Саме ці, морські, інтереси України зазнають сьогодні найвагомішої трансформації з часів проголошення незалежності у 1991 році. Зважаючи на важливість морського напрямку державної політики України та його визнання складовою державної політики у сфері національної безпеки, необхідність оновлення Доктрини була визнана у Рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» [2]. Але, незважаючи на встановлений тримісячний термін для затвердження нової редакції Доктрини, станом на початок 2018 року вона не оновлена, не враховує вимог Угоди про асоціацію України та ЄС і потребує погодження з іншими програмними документами (2015 року: Стратегією національної безпеки України, Воєнною доктриною; 2013 — Стратегією розвитку морських портів України до 2038 р.). Зазначене обумовило подання депутатського запиту народного депутата України С. В. Ківалова на ім'я Прем'єр-міністра України з наголосом на важливість цього документа в масштабах держави і зазначенням про те, що нова редакція Доктрини повинна бути затверджена в найкоротші терміни та з урахуванням успішної практики провідних морських держав світу [3].

Дійсно, сьогодення з особливою гостротою ставить питання про оновлення як теоретичного базису державної морської політики та правових засад її здійснення, так і практики, методів та засобів її втілення у повсякденне життя. Події останніх чотирьох років суспільного та політичного життя Української держави суттєво змістили акценти внутрішньої та зовнішньої політики, зробили першорядними проблеми повернення суходільних та морських територій, здійснення прав України як прибережної держави у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі, загострили проблеми оновлення флоту, зокрема військово-морських сил, і з особливою актуальністю поставили на порядок денний забезпечення свободи користування Керченською протокою і розмежування в Азовському морі. Як наслідок, потребує удосконалення та відпрацювання організаційно-правовий механізм захисту інтересів України у морських просторах, що перебувають як під дією, так і поза межами дії її суверенітету; закріплення можливості користування Керченською протокою (Керч-Єнікальським каналом) для суден, що прямують до українських азовських морських

портів; налагодження відповідної охорони морських інфраструктурних об'єктів тощо. Ці та деякі інші проблеми морської галузі України (що існують чи не впродовж всієї сучасної історії її незалежності!) сьогодні, як ніколи раніше, зазнають підвищеної уваги, потребують негайного вирішення та є основними у сучасній державній морській політиці України.

Слід враховувати також, що акваторія Чорного моря має стратегічне значення не лише для України, а й для всієї Європи, оскільки є центральною морською акваторією континенту, а Одеса – найближчим до географічного центру Європи портовим містом. З огляду на це варто приділяти особливу увагу також збереженню навколишнього середовища, зокрема боротьбі із забрудненням морської акваторії і екологічній охороні річок, води яких впадають у Чорне море, та прибережної території, адже екологічний стан Чорноморського регіону впливає на загальноєвропейську безпеку. Стратегічною метою українсько-європейської співпраці в морській галузі має бути поступова інтеграція України до європейської програми розвитку морської галузі Blue Growth, а також співробітництво з ЄС у межах проекту (ініціативи) «Чорноморська синергія» [4, с. 21-22, 23].

Крім Доктрини, зважаючи на зміну геополітичної ситуації, переорієнтацію вантажопотоків, недостатні пропускні можливості наземної інфраструктури, а також завершення короткострокового періоду (до 2018 р.) функціонування морських портів [5], наприкінці 2017 – початку 2018 року розпочалося оновлення ще одного програмного документа галузі – Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 548-р [6] (далі – Стратегія). Ефективність функціонування морських портів та забезпечення їх сталого розвитку – значна складова державної морської політики України. Саме цьому напрямку сьогодні приділяється чи не найбільша увага Міністерства інфраструктури та Адміністрації морських портів України (далі – АМПУ). У результаті проведених робіт з оновлення Стратегії, 23 березня 2018 р. її проект було представлено АМПУ мерам портових міст [5]. Цілі оновленої Стратегії – поліпшення сервісу в морських портах, збалансований розвиток потужностей, збільшення пропускної здатності портової інфраструктури, створення умов для залучення приватних інвестицій. В рамках реалізації Стратегії в портах до запуску планується більше 40 інвестиційних проектів, додаткові обсяги перевалки складуть 143 млн т, сума інвестицій – понад 1,3 млрд дол. І найважливіше, це дозволить створити понад 4 тис. нових робочих місць в морській галузі [7]. Також впродовж 2018 року планується завершити проект з днопоглиблення усіх морських портів України [8] та продовжити роботи зі зниження ставок портових зборів [9].

Таким чином, оновлення розглянутих програмних документів, що перебуває сьогодні на часі та порядку денному, надасть вагомого по-

штовху до розбудови морської галузі та, звісно, одразу не вирішить усіх «морських» проблем України, проте, маємо сподіватися, стане надійним політико-правовим орієнтиром для дуже потрібних та вкрай актуальних реформ, сприятиме забезпеченню інтересів України як морської держави, обумовить підвищення конкурентоспроможності морських портів та їх перебування у колі лідерів Чорноморського регіону.

Список використаної літератури:

1. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 94. — Ст. 3216.
2. Про Стратегію національної безпеки України: рішення РНБО від 06.05.2015 р. // Офіційний вісник України. — 2015. — № 43. — Ст. 1353.
3. Сергій Ківалов: нова Морська доктрина України має бути прийнята негайно. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uanews.odessa.ua/society/2018/02/08/155390.html>
4. Шаров О. М. Геоекономічний контекст морської політики України // Стратегічні пріоритети. — 2016. — № 1 (38). — С. 16-30.
5. АМПУ представила проект Стратегії розвитку портів мерам портових міст. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uspa.gov.ua/ru/pres-tsentr/novini/novini-ampu/15994-ampu-predstavila-proekt-strategiji-rozvitku-portiv-meram-portovikh-mist>
6. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 548-р // Офіційний вісник України. — 2013. — № 61. — Ст. 2194.
7. «Оновлена Стратегія розвитку морських портів повинна бути затверджена протягом двох місяців», — Райвіс Вецкаганс. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uspa.gov.ua/ru/pres-tsentr/novini/novini-ampu/15984-onovlena-strategiya-rozvitku-morskikh-portiv-povinna-buti-zatverdzhena-protyagom-dvokh-misyatsiv-rajvis-vetskagans>
8. Наша мета — у 2018 році провести днопоглиблення у всіх портах, — Райвіс Вецкаганс. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uspa.gov.ua/ru/pres-tsentr/novini/novini-ampu/16002-nasha-meta-u-2018-rotsi-provesti-dnopolibleniya-u-vsikh-portakh-rajvis-vetskagans>
9. В Україні знизили ставки портових зборів на 20% — Омелян. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2380618-v-ukraini-znizili-stavki-portovih-zboriv-na-20-omelan.html>; Зниження ставок портових зборів і відрхувань до бюджету дозволить портам розвиватися — експерт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://economics.unian.ua/transport/10051253-znizhennya-stavok-portovih-zboriv-i-vidrahuvan-do-byudzhetu-dozvolit-portam-rozvivatisya-ekspert.html>; Зниження портових зборів збільшить експорт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eizvestia.com/uk/markets-ukr/full/2202-znizhennya-portovih-zboriv-zbilshit-eksport>

SERGEYEV Y. V.

National University «Odesa Law Academy»,
PhD, Associate Professor of the Department of Maritime and Customs Law

**INTERNATIONAL MARITIME ORGANIZATION (1948-2018):
FROM ESTABLISHMENT TO THE 70TH ANNIVERSARY**

The idea of establishment of the international organization, concerning issues of shipping, was proposed at the end of the XIX century by well-known lawyer and scholar P. Kazansky, who wrote in his fundamental scientific work entitled «The General Administrative Unions of States» that, as shipping is one of international interests of the worldwide character in the truest sense of the word, it would be well to establish international commission or union, responsible for: marine security police, outlaws' and pirates' prosecution, etc.; cleaning of marine ways from mass of floating shipwrecks' remains, waste and other things; arrangement of warning signs; assistance people in perils; illumination of the main worldwide ways by beacons and other lights..., gathering information about wrecked ships; care for distressed foreign seafarers; sea studies; construction of new ways; publishing different data about shipping» [1].

This idea was actually realized in the Agreement for the Establishment of a Provisional Maritime Consultative Council, adopted by the United Maritime Consultative Council on 30 October 1946 in Washington (the Project of the Charter of the Organization («Washington Project») was attached to this Agreement) [2].

In March 1947 the Resolution «Proposed establishment of inter-governmental maritime organization» [3] was approved, in which ECOSOC requested the Secretary-General to convene a Conference of interested Governments to consider the establishment of an intergovernmental maritime organization. The aforementioned «Washington Project» was supposed to serve as a basis for discussion about scope and purposes of the organization. The conference also had to consider if the purposes of the organization should include the removal or prevention of unfair restrictive practices by shipping concerns. All the Members of the United Nations (the UN) and other States, which have not been yet Members of the Organization, were invited to participate in the Conference.

The International Conference had been taking place in Geneva from the 19th of February to 6th of March 1948. Nine international organizations and 32 states (Argentina, Australia, Belgium, Brazil, Canada, Chile, China, Colombia, Czechoslovakia, Denmark, Dominical Republic, Egypt, Finland, France, Greece, India, Ireland, Italy, Lebanon, Netherlands, New Zealand, Norway, Pakistan, Panama, Peru, Poland, Portugal, Sweden, Switzerland, Turkey, Great Britain and USA) took part in that event.

A lot of disagreements appeared between states during the discussion about establishment of the Organization at the Conference. For example, Nordic countries insisted that the new organization should be competent to solve technical matters, and issues related to economy, should be dealt by regular trade channels or by committees or subcommittees of ECOSOC. Disagreements also arose between participating states of the conference, which were owners of large fleets, and other states.

At the same time, despite disagreements between participants of the conference, on 6 March 1948 the Convention establishing the Inter-Governmental Maritime Consultative Organization (IMCO) was adopted.

In order to begin the activity of IMCO immediately after the entry into force of the Convention, the Preparatory Committee was created. It had been intended to convene the First Session of the IMCO Assembly three months after the entry of the Convention on IMCO into force.

The convention provided for entry into force «on the date when 21 States, of which seven shall each have a total tonnage of not less than 1,000,000 gross tons of shipping, have become Parties to the Convention». On 17 March, 1958, Egypt became the 21st State to accept the IMO Convention and it finally entered into force.

In this matter, in 2018 the International Maritime Organization celebrates two anniversaries: 70 years since the Convention establishing the Organization was adopted, and 60 years from the date, when it came into legal force.

The initial name of the Organization – Inter-Governmental Maritime Consultative Organization (IMCO) was changed in 1982 into International Maritime Organization (IMO). It should be noticed, that the Organization was not just renamed, this new title symbolized the increasing importance of the Organization in the creation and implementation of the rules of international maritime law.

The early informal texts for negotiations, prepared for the III UN's Conference on Maritime Law, already contained references to a competent international organization, which had to perform different functions, including implementation of different International Conventions and creation of rules and standards, concerning safety of human life at Sea and protection of the marine environment from pollution.

IMCO was the sole organization which was able to deal with those tasks, but it was clear, that the Organization was obscure and understanding about its activity was wrong in most cases. Subsequently, a number of studies have confirmed that the main hesitation/misconception was in the name of the Organization: the term “intergovernmental” generated mistrust and suspicions, while the term “consultative” was construed as such that limited authority and responsibility of the Organization [4]. Taking into account all these matters, it was proposed to change it's name in 1975, the proposal was approved during the 9th session of the Assembly by the Resolution A 358(IX)

dated 14th of November 1975 (Amendments came into force on the 22nd of May 1982) [5].

It should be noted that International Maritime Organization was and still is the most important element in the system if the international management in the maritime field.

IMO is responsible for increase of reliability and ensuring security of shipping in the field of international trade and prevention of pollution from ships. IMO also provides mechanisms for cooperation between states for creation of regulations and rules concerning technical matters, which have an effect on international shipping, and also for protection of the marine environment.

At the present time about 50 Conventions and Agreements and approximately 1000 of Codes and Recommendations, created by IMO, are the foundation for regulation of the law and order in the Global Ocean.

References:

1. Kazansky P. The General Administrative Unions of States. — Odessa: The printing house of the district headquarters, 1897. — P. 61-62.
2. Agreement for the establishment of a provisional maritime consultative council. Adopted by the United Maritime Consultative Council. Washington 30 October 1946. UNTS, 1947, N 151. — P. 108–112.
3. Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 4th session, 28 February-29 March 1947. — E/437. — 1947. — P. 51.
4. Amendments to the IMCO Convention: IMO Doc. Resolution A.358(IX), 14 Nov. 1975 [E-source] // International Maritime Organization. Mode of access: [http://www.imo.org/blast/blastDataHelper.asp?data_id=22181&filename=A358\(IX\).pdf](http://www.imo.org/blast/blastDataHelper.asp?data_id=22181&filename=A358(IX).pdf)

АНДРУЩЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗАХОДЖЕННЯ І ПЕРЕБУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОРАБЛІВ У МОРСЬКИХ ПОРТАХ УКРАЇНИ

У законодавстві більшості прибережних держав встановлений дозвільний порядок заходження іноземних військових кораблів до внутрішніх вод та портів. Відповідно до цього порядку, заінтересована держава дипломатичними каналами не пізніше визначеного терміну повинна направити запит державі, до торговельних портів якої передбачається захід її кораблів, і одержати на це відповідний дозвіл. Причому в запиті

повинні бути зазначені цілі заходження, чисельність екіпажу і час перебування в порту. Що стосується військових портів, то вони, як правило, є закритими для відвідання іноземних військових суден. Особливий порядок перебування іноземних військових суден у внутрішніх водах, в т.ч. в портах України, випливає зі змісту статей 13, 14, 15 і 34 Закону України «Про державний кордон України» [1].

Правила плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 1996 р. № 529 [2] (далі – Правила). Правила визначають порядок здійснення іноземними військовими кораблями, а також іноземними підводними транспортними засобами (далі – іноземні військові кораблі) мирного проходження через територіальне море України та порядок їх заходження і перебування у внутрішніх водах, на рейдах та в портах України. Норми Правил, якими визначено вимоги до іноземних військових кораблів, можна класифікувати наступним чином.

Перша група – приписи – охоплює ті вимоги, що ставляться до зовнішнього вигляду, положення та дії адміністративної юрисдикції держави порту (несення свого військово-морського або державного прапора, перебування у надводному положенні – для підводних засобів, додержання правил радіозв'язку, навігаційних портових, митних, санітарних та інших правил, негайне повідомлення адміністрації найближчого порту України командиром іноземного військового корабля про вимушене недодержання Правил, користування послугами лоцманської і криголамної служби в тих районах, де лоцманське та криголамне проведення є обов'язковим; звільнення на берег особового складу за погодженням із старшим морським начальником; перебування у місці, визначеному старшим морським начальником порту; виконання вимог міжнародних медико-санітарних правил і життя заходів до запобігання занесенню заразних хвороб).

Друга – заборони (у внутрішніх водах України іноземні військові кораблі не повинні заходити до тих районів, в яких забороняється їх плавання і перебування; іноземним військовим кораблям у внутрішніх водах, на рейдах та в портах України забороняється здійснювати: загроза силою або її застосування проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності України чи якимось іншим чином на порушення принципів міжнародного права, відображених у Статуті ООН; будь-які маневри або навчання із зброєю будь-якого виду; будь-який акт, спрямований на збирання інформації на шкоду обороні або безпеці України; будь-який акт пропаганди, що має за мету посягання на оборону або безпеку України; підняття в повітря, посадка або прийняття на борт будь-якого літального апарата чи будь-якого військового пристрою; навантаження або розвантаження будь-якого товару, вантажу чи валюти, посадка або висадка будь-якої особи без дозволу українських компетентних органів; будь-який акт навмисного і

значного забруднення навколишнього середовища; будь-яка промислова, дослідна і пошукова діяльність (за винятком випадків, коли така діяльність провадиться з дозволу компетентних органів України або на підставі міжнародних договорів України); будь-який акт, спрямований на створення перешкод функціонуванню всіх систем зв'язку або інших споруд чи установок України; будь-яка інша діяльність, яка не має прямого відношення до проходження кораблів; використання радіотехнічних і гідроакустичних засобів під час стоянки в порту; фотографування та іншого виду зйомки військових кораблів і військових об'єктів на березі; самовільну зміну місця стоянки, використання портових споруд або систем; спуск на воду осіб або предметів, а також будь-яку діяльність під водою; будь-яку іншу діяльність, що суперечить законодавству України. Старшим морським начальником порту за попереднім проханням командира іноземного військового корабля (загону) може бути дозволено: проведення підводних робіт, пов'язаних з обстеженням або ремонтом підводної частини корпусу корабля; сходження на берег команд із зброєю для участі в парадах або траурних церемоніях).

Третя – санкції (у разі недодержання іноземним військовим кораблем, його плавзасобами, літальними апаратами або особовим складом під час плавання і перебування в межах внутрішніх вод, на рейдах та в портах України законів і правил України командирі іноземного військового корабля (загону) ставляться вимоги щодо необхідності їх додержання).

Четверта – дозволи (використання своїх радіоустановок за попередньою домовленістю з компетентними органами України і на раніше обумовлених частотах).

Таким чином, кількість приписів, заборон та санкцій значно відрізняється від кількості доволів, що є природнім, адже перебування в морських портах будь-якої держави військового корабля під іноземним прапором – це завжди небезпека порушення миру, спокою та безпеки держави порту. При цьому, маємо зауважити, що юрисдикція прибережної держави (України), зокрема адміністративна, що має прояв як у встановленні відповідних режимних правил заходження та перебування таких кораблів у внутрішніх водах та територіальному морі, так й у наданні конкретного дозволу конкретному військовому кораблю, поширюється на територію іноземної держави, якою є борт відповідного військового корабля та його екіпаж – військовослужбовці. Це є характерною рисою дії юрисдикції прибережної держави у морських просторах, на що неодноразово зверталася увага у правничій літературі. А передбачена можливість вимагання від іноземного військового корабля додержання правил законів і правил України додатково підкріплюється нормами Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) еко-

номічної зони України, затверджена наказом Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 р. № 200 [3].

Крім того, Правила містять докладну характеристику процедури отримання дозволу на заходження іноземними військовими кораблями у внутрішні води, на рейди та в порти України, які підрозділяються на: офіційні візити, які проводяться у зв'язку з важливими міжнародними і національними святами, при прибутті на іноземних військових кораблях глав держав (урядів) або з метою укріплення дружніх стосунків, а також у разі, коли держави взаємно домовилися надати візиту офіційного характеру; неофіційні візити, що проводяться, як правило, з навчальними, науковими або іншими цілями неофіційного характеру і не супроводжуються особливо урочистими церемоніями; ділові заходження, що проводяться, головним чином, з метою матеріально-технічного забезпечення, відпочинку особового складу і виконання інших завдань оперативного характеру.

Підставою для допуску іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України є попередній дозвіл Кабінету Міністрів України, якщо інший порядок не передбачений міжнародними договорами України.

Дозвіл на заходження іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України одержується за дипломатичними каналами не пізніше ніж за 30 діб до передбачуваного заходження, якщо спеціальною угодою не обумовлено інший порядок, з повідомленням при цьому таких відомостей: державна належність, кількість, клас кораблів; мета і характер заходження (офіційний візит, неофіційний візит, ділове заходження); порт, що передбачається відвідати; орієнтовна дата заходження і планована тривалість перебування; назва і основні розміри кораблів (водотоннажність, довжина, ширина, осадка); звання і прізвище командира загону і командира кожного корабля; загальна чисельність офіцерів, старшинського і рядового складу (окремо), список пасажирів на кожному кораблі; радіочастоти, якими кораблі бажають користуватися під час відвідування, а також дані про потужність радіопередавача. Ці умови не поширюються: на іноземні військові кораблі, на борту яких перебувають глави держав або урядів, і на військові кораблі, що їх супроводжують; на іноземні військові кораблі, що здійснюють вимушене заходження.

Кількість іноземних військових кораблів однієї й тієї ж держави, одночасне перебування яких допускається в одному порту України, якщо інше не обумовлено міжнародними договорами України, не повинна перевищувати трьох одиниць. Найбільший термін перебування кожного іноземного військового корабля в порту України, якщо одержаний дозвіл не передбачає іншого, не повинен перевищувати 7 діб. За виняткових обставин іноземному військовому кораблю може бути запропоновано до закінчення терміну перебування залишити порт і межі територіального моря України у встановлений термін. Для зустрі-

чі іноземних військових кораблів висилається, як правило, за межі територіального моря України військовий корабель України. Місце зустрічі погоджується попередньо. Для зв'язку старшого морського начальника з командиром іноземного військового корабля (загону) призначається офіцер зв'язку, який є офіційним представником старшого морського начальника.

Таким чином, в Україні визначено докладні правила заходження іноземних військових кораблів до внутрішніх вод та портів України, з переважаючою кількістю заборонних та приписових норм, що забезпечують можливість настання небезпечних наслідків для держави порту.

Список використаної літератури:

1. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.91 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 2. — Ст. 5.
2. Правила плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, на рейдах та в портах України іноземних військових кораблів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16.05.1996 р. № 529. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України, затверджена наказом Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 р. № 200 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 43. — Ст. 2287.

БРАЧУК АНАСТАСІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права

ДОСВІД США У ЗАПРОВАДЖЕННІ СИСТЕМИ «ЄДИНЕ ВІКНО»

Одним із ключових напрямків забезпечення сприяння торгівлі, відповідно до стандартів СОТ є запровадження системи «єдине вікно». Реалізація цього завдання потребує створення належних правових основ для використання інформаційних технологій для прийняття рішень відповідними суб'єктами владних повноважень. Дана проблематика знайшла своє відображення у роботах ряду вітчизняних науковців, таких як Е. Аблякімов, Е. Бабалик, Б. Кормич, О. Платонов тощо. Але важливим є також і аналіз досвіду та найкращих практик інших держав, зокрема США.

Формування правових основ функціонування системи «єдине вікно» у США відбувалося в рамках заходів щодо підвищення безпеки морських портів, що є цілком логічним, з огляду на те, що понад 90% всього американського імпорту та експорту відбувається саме морським транспортом. З цією метою у 2006 р. Конгресом США було видано Акт «Безпека та надійність для кожного порту» (*Security and Accountability For Every Port Act of 2006*) або за скороченою назвою – Акт Безпеки Портів (*SAFE Port Act*) [1]. Поміж іншого, Акт Безпеки Портів приділяв увагу таким аспектам, як безпека ланцюга постачання (Розділ II) та ресурси та нагляд з боку урядових агенцій (Розділ IV). Відповідно до положень ст. 405 (*Sec. 405*) Розділу IV Державне Казначейство США зобов'язувалося запровадити Інформаційну систему Міжнародної Торгівлі (*International Trade Data System*) (ITDS) – ІТДС, метою якої є «ліквідація зайвих вимог щодо інформації для ефективного регулювання ходу торгівлі та ефективного застосування законів та правил щодо міжнародної торгівлі шляхом створення єдиної портової системи, що управляється Митною та Прикордонною Службою США для збору та розподілу стандартизованих даних щодо імпорту та експорту, які вимагаються всіма залученими федеральними агенціями».

При цьому всі федеральні агенції, «які вимагають документацію для розмитнення або ліцензування імпорту або експорту товарів» зобов'язані приймати участь у ІТДС, а виключення з цього зобов'язання можуть надаватися лише з міркувань національних інтересів США.

Нарешті, вищезгадана ст. 405 приділяє особливу увагу координації між агенціями щодо функціонування та використання ІТДС, відповідальність за це покладена на Секретаря Державного Казначейства США, для чого було створено спеціальний орган – Міжагенційний Комітет Управління (*Interagency Steering Committee*), до складу якого крім Секретаря Казначейства входять керівники всіх агенцій, що приймають участь у ІТДС. До основних функцій даного Комітету належать:

- встановлення шляхом консультацій із задіяними агенціями стандартного набору даних, що підлягають збиранню, зберіганню та поширенню в ІТДС у відповідності з законодавством, що застосовується до збирання та захисту інформацію щодо імпорту та експорту;
- забезпечення відповідності набору даних ІТДС зобов'язанням США в рамках ВМО та СОТ.

Крім того, важливими є положення, згідно з якими Президент США зобов'язаний подавати Конгресу щорічний звіт щодо процесу запровадження ІТДС, а сама система ІТДС вважається «важливим пріоритетом Федерального Уряду».

Фактичний запуск ІТДС відбувся після прийняття акту Президента США «Упорядкування імпортних/експортних процедур для Американського бізнесу» (*Executive Order «Streamlining the Export/Import Process for*

America's Businesses») [2] від 19 лютого 2014 р. Саме у цьому акті ІТДС вперше визнається «засобом електронного інформаційного обміну, або «єдиним вікном», через яку бізнес буде передавати дані, що вимагаються залученими агентствами для імпорту та експорту товарів» (*Sec. 3*).

Вищезазначеним актом вдосконалювалася система координації та управління ІТДС. Так, було розширено повноваження Ради Директорів ІТДС (*ITDS Board of Directors*), яка виконує функції Міжагенційного Комітету Управління згідно Акту Безпеки Портів 2006 р. Зокрема, до його повноважень віднесено:

- оприлюднення графіку розвитку ІТДС та пов'язаних з цим планів та розкладів окремих агенцій;
- координацію заходів щодо укладання угод, меморандумів та інших документів між агенціями з метою встановлення процедур та директив для безпечного обміну та захисту інформації між агенціями (*Sec. 3 (e)*).

Крім того, було створено Виконавчу Раду Прикордонної Інтеграції (*Border Interagency Executive Council*) під керівництвом Секретаря з Внутрішньої Безпеки (*Secretary of Homeland Security*), наділену широкими повноваженнями щодо розвитку системи «єдиного вікна» (*Sec. 4*), до яких, зокрема, належать:

- створення спільних принципів та методів управління ризиками для агенцій, пов'язаних з контролем та випуском товарів на кордоні;
- розвиток політики та процесів щодо покращення та пришвидшення перегляду електронної інформації різними агенціями;
- визначення способів зменшення витрат федеральних агенцій шляхом ліквідації зайвих процедур або шляхом максимального використання можливостей Автоматизованого Комерційного Середовища;
- визначення потреб бізнесу у розвитку веб-інтерфейсів для ІТДС;
- заохочення інших країн у розвитку подібних систем «єдиного вікна»;
- сприяння електронній сплаті мит, податків та зборів, пов'язаних з імпортом, тощо.

Нарешті, останнім кроком у формуванні правових основ функціонування «єдиного вікна» у США стало прийняття у 2015 р. Акту про Сприяння торгівлі та забезпечення законності торгівлі (*Trade Facilitation and Trade Enforcement Act of 2015*) [3], нормами якого (*Sec. 107*) встановлювалися додаткові вимоги щодо урядових агенцій, що приймають участь у ІТДС та відповідні граничні терміни їх виконання. Зокрема, до таких вимог належать:

- створення та обслуговування необхідної інформаційної інфраструктури;
- підписання меморандумів по взаєморозуміння з Митною та Прикордонною Службою США;
- подання Митній та Прикордонній Службі критеріїв прийнятності та видів даних, що вимагаються для авторизації випуску товарів;

— застосування не пізніше 31 грудня 2016 р. ІТДС як основного засобу отримання від користувачів стандартного набору даних та іншої відповідної документації, заяв на отримання дозволів, ліцензій або сертифікатів, потрібних для випуску імпортованих товарів, або розмитненню товарів для експорту.

Список використаної літератури:

1. Security and Accountability For Every Port Act of 2006. 120 STAT. 1884 PUBLIC LAW 109-347-OCT. 13, 2006. — [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.congress.gov/109/plaws/publ347/PLAW-109publ347.pdf>
2. Presidential Documents. Executive Order 13659 of February 19, 2014. Streamlining the Export/Import Process for America's Businesses. Federal Register. Vol. 79. No. 37. February 25, 2014.
3. Trade Facilitation and Trade Enforcement Act of 2015. PUBLIC LAW 114-125-FEB. 24, 2016. — [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ125/PLAW-114publ125.pdf>

IVANOVA D. O.

National University "Odessa Law Academy",
Post-Graduate Student of the Maritime and Customs Law Department

SOME ASPECTS ABOUT CONFLICT – LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL SHIPPING

Transportation of passengers occupies a significant place in the activities of transport organizations. It should be considered that the comprehensive nature of the movement of passengers requires detailed regulation of the contractual documentation of transportation and clear regulation as the legal status of the parties to the agreement, as well as the operational resolution of disputed situations arising between them in transportation. Expansion and intensity of various international relations, which, indeed, all over the world, naturally entail the steady growth of the number of concluded international passenger transportation's agreements, as well as the development of the practice of its regulation and enforcement.

International passenger transportation is a rather complex type of services, which has multidimensional specific characteristics. Their principal difference from domestic traffic is the fact that international traffic is being carried out on the territory of several states. The question is about the international maritime transport in international private law, that means a special mode of transportation characterized by the general features of transboundary commercial traffic, such as the existence of several competing legal orders,

within which it is carried out, the existence of commercial objectives, the presence of a joint movement in the space of the object of transportation and individualized means of transportation, the specifics of the marine space, including the feature of the regime of their legal regulation.

Today, the legal regulation of international passenger transportation is carried out both by the norms of national legislation and international treaties. According to several authors, the national legislation on international transport is subsidiary in relation to the international treaties. In other words, domestic legislation is subject to international transportation agreements in the event that any problem is not regulated by a transport convention, or the convention itself, that is, its conflict of law rule refers to national law [1, p. 345]. Indeed, if any relations are not regulated by an international treaty, the application of an internal act in this case is subsidiary. However, the second situation – when there is a referral to a national law through a convention on conflict of laws – can hardly be qualified as “subsidiarity” of the application of national law. The theorists of the international private law indicate that a conflict rule applies in combination or together with the material norm of the national law of the state. This action is not a subsidiary, but carries a basic character. This is the specificity of the conflict – legal method of international transport law and international private law in general [2, p. 9]. The subject of international private maritime law is the legal regulation of the carriage of goods, passengers and luggage in international maritime traffic. International private maritime law is the branch of international transport law and the subbranch of international private law. In the doctrine, a concept of the international private maritime law established a fairly long [3, p. 98]. For the international private maritime law is characterized by the modification of common conflict bases, their transformation into special: the law of the port of departure instead of the law of the place of concluding of a contract, the law of the place of collision of ships – instead of the law of committing the offence [4, p. 432]. The most important conflict principles are the principle of the autonomy of the will, the law of the flag and the law of the court. Both for international private law in general and for international private maritime law, three types of sources are characterized: norms of national legislation, international treaties and international customs. A significant feature of the regulation of this sphere in recent years is the expansion of multilateral treaties, which include unified substantive and legal conflict rules that allow us to solve complex issues of merchant shipping on an equal basis.

International transport sources regulate in detail the key issues of international passenger shipping. These are the issues of the contractual nature of shipping, the legal relations of the participants in the transport process, their liability in the event of non – fulfillment or improper fulfillment of obligations, claims and litigation, disputes, documentation of transportation, and so on. A great number of international treaties have been adopted in the field of international shipping, containing both materially – legal norms and con-

flict – legal norms. The subject of their regulation includes a wide range of issues arising in carrying out a shipping of passengers. So, the specificity of international shipping creates some difficulties in determination the applicable law and establishing the jurisdiction, which should be overcome.

References:

1. Kanashevsky V. A. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo [International Private Law]. International relations. Moscow. – 2009. – 422 p. [in Russian].
2. Kasatkina A. S. Dogovor perevozki passazhira i bagazha v mezhdunarodnom chastnom prave [The contract of carriage of passenger and baggage in international private law]. Moscow. – 2014. – 176 p. [in Russian].
3. Ivanov G. G., Makovsky A. L. Mezhdunarodnoe chastnoe morskoe parvo. [International private maritime law]. Moscow. – 1984. – 280 p. [in Russian].
4. Lunts L. A. Kurs mezhdunarodnogo chastnogo prava: v 3 tomah [Course on International Private Law: at 3 volumes]. Moscow. – 2002. – 1007 p. [in Russian].

КРІЛЬ РОМАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

начальник Миколаївської митниці ДФС,
Радник податкової та митної справи І рангу

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ТРАНЗИТУ ТОВАРІВ

Вигідне географічне положення України на шляху основних транзитних потоків між Європою та Азією, вихід до морських просторів, розвинута мережа автомобільних шляхів, стратегічно важливих залізничних вузлів сполучення, а також стаціонарних видів транспорту та ліній електропередач створили серйозні передумови участі України в міжнародному транзиті вантажів. Для багатьох країн Світу участь у міжнародному транзиті є найважливішим джерелом експорту товарів (послуг), збільшення надходжень у бюджет держави, забезпечення створення нових робочих місць.

В українській правовій науці питання транзиту товарів розглядалися у роботах таких фахівців, як С. В. Ківалов, Б. А. Кормич, П. В. Пашко, В. П. Науменко, С. С. Терещенко тощо. Але комплексні дослідження зазначеного питання залишаються важливими та актуальними в умовах реформування та модернізації сфери державної митної справи.

Слід зазначити, що у питаннях регулювання транзиту державна митна політика направлена не лише на спрощення митних формальностей по відношенню до товарних потоків, але й покликана прискорити та гарантувати стовідсоткове доставляння товарів, що переміщуються тран-

зитом через митну територію України від митниці на кордонні до митниці призначення, або для здійснення прохідних транзитних переміщень до пункту ввезення (пропуску) за межі митної території України.

Поряд із цим, ефективне функціонування транзитної системи залежить від відповідності вітчизняного законодавства міжнародним нормам, податкової та грошової державної політики в цій сфері, розвиненості транспортної інфраструктури міжнародного значення та транспортного устаткування, облаштування на належному технічному рівні пунктів пропуску, розташованих на державному кордоні України, згідно зі світовими стандартами та наявності сучасних систем організації електронного документообігу, програмно-інформаційного забезпечення тощо.

Починаючи з кінця 90-х років минулого століття Україна почала приділяти підвищену увагу розвитку транзитних перевезень товарів її територією. З метою розвитку таких транзитних вантажних перевезень було розроблено та прийнято Закон України від 07.02.2002 р. № 3022-III «Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках» (далі — Комплексна програма) [1].

Слід зазначити, що необхідність прийняття вказаної програми було обумовлено значними економічними втратами України внаслідок незваженої і непродуманої політики держави у сфері розвитку транзитних перевезень товарів, існуванням неупорядкованої національної системи контролю вантажів на кордоні та хаотичної державної системи нарахування та стягування податків, зборів, інших бюджетних надходжень, а також наявності численних суб'єктивних перешкод при митному оформленні транзитних перевезень товарів. Мету Комплексної програми було визначено як оптимальне використання наявного та подальшого вдосконалення, розвитку транзитного потенціалу України шляхом створення сприятливих умов для учасників транзитних перевезень, а також збільшення валютних надходжень від експорту транспортних та, супутніх транспортним, інших послуг. Комплексна програма передбачала комплекс заходів, які було спрямовано на нормативно-правове забезпечення транзиту вантажів через територію України, адаптацію національного законодавства до міжнародного транспортного права, техніко-технологічну модернізацію пунктів пропуску, що розташовані на державному кордоні України, удосконалення тарифно-цінової та податкової політики у сфері міжнародного транзиту.

Беззаперечно, на шляху реалізації Комплексної програми Україна пройшла важкий та складний шлях щодо розробки та реалізації заходів для поетапного приєднання до міжнародних конвенцій та багатосторонніх угод в області транзиту товарів, вступу в міжнародні транспортні організації, а також визначення пріоритетів, яких пов'язано з інтеграцією транспортно-дорожнього комплексу в транспортні системи ЄС та СНГ. Насамперед, мова йде про такі комплексні та багатгалузеві міжнародні документи та угоди в області транзитних та транспортних пере-

везень, як: Конвенція про договір міжнародного перевезення (1956 рік) [2]; Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (1980 рік) [3]; Угода про міжнародне перевезення швидкопсувних вантажів та про спеціальні транспортні засоби, які призначені для таких перевезень (1970 рік) [4]; Європейська угода про найважливіші лінії міжнародних комбінованих перевезень та відповідних об'єктах» (1970 рік) [5]; Європейська угода про роботу екіпажів транспортних засобів, що виконують міжнародні автомобільні перевезення (1970 рік) [6].

При цьому, досі триває дуже кропітка праця навколо реалізації заходів для подальшого поетапного приєднання та офіційного оформлення участі України в «Конвенції про спільну транзитну процедуру» (1987 рік), Конвенції Організації Об'єднаних Націй з міжнародних мультимодальних перевезень вантажів (1980 рік), а також в конвенціях та угодах з питань безпеки руху і охорони навколишнього природного середовища.

Однак, недостатньо самого факту приєднання України до тієї чи іншої конвенції або міжнародної угоди – необхідно, щоб їх положення були інтегрованими до функцій органів державної виконавчої влади. Слід звернути увагу на те, що розроблені національні організаційно-правові та організаційно-технічні механізми щодо реалізації положень цих конвенцій та імплементації їх положень у діяльність органів державної виконавчої влади було здійснено Українською державою на рівні, що сприяв цілком плідній взаємодії в межах законодавства України як з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так й інших учасників ринку експортно-імпортних послуг.

Список використаної літератури:

1. Про Комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002-2010 роках: Закон України від 07.02.2002 р. № 3022-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 24. – Ст. 624.
2. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів : Конвенція, Міжнародний документ від 19.05.1956 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 34. – Ст. 2415. Приєднання України з застереженням від 01.08.2006 р., підстава – Закон України «Про приєднання України до Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів» від 01.08.2006 р. № 57-V // Офіційний вісник України. – 2006. – № 34. – Ст. 2415.
3. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ): Конвенція, Міжнародний документ від 09.05.1980 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/> . Приєднання України від 05.06.2003, підстава – Закон України «Про приєднання України до Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ)» від 5 червня 2003 р. № 943-IV із застереженнями // Офіційний вісник України. – 2003. – № 26. – Ст. 1268.
4. Приєднання України від 02.04.2007 р., підстава – Указ Президента України від 02.04.2007 р. № 262/2007 «Про приєднання України до Угоди про міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні

транспортні засоби, які призначені для цих перевезень (УПШ)» // Офіційний вісник України. — 2007. — № 24. — Ст. 980.

5. Приєднання України з застереженням від 11.07.2005 р., підстава — Указ Президента України від 11.07.2005 р. № 1077/2005 «Про приєднання України до Європейської угоди про важливі лінії міжнародних комбінованих перевезень та відповідні об'єкти» // Офіційний вісник України. — 2005. — № 28. — Ст. 1615.
6. Про приєднання України до Європейської угоди щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення (ЄУТР): Закон України від 07.09.2005 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 39. — Ст. 2432.

ПЛАЧКОВА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДМІНІСТРУВАННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА В УКРАЇНІ

В Україні, що перебуває на узбережжі двох морів — Чорного та Азовського — з можливістю виходу через Чорноморські протоки до Середземного моря та Атлантичного океану, має великі судноплавні ріки, впродовж всієї історії приділялася значна увага забезпеченню безпеки судноплавства. Враховуючи визначення поняття «безпека судноплавства», що міститься у Положенні про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті, затверджене наказом Міністерства транспорту України від 20.11.2003 р. № 904 [1], (далі — Положення), безпека мореплавства — стан збереження (захищеності) людського здоров'я і життя, довкілля та майна на морі; відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з загибеллю або травмуванням людей, заподіянням шкоди довкіллю або матеріальних збитків.

Відповідно до Положення, комплексне управління безпекою транспорту, у т.ч. морського, здійснює Міністерство інфраструктури України (Мінінфраструктури України). Управління безпекою судноплавства на морському транспорті здійснює Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека); на підприємстві, в установі, організації морського транспорту — керівник підприємства, установи, організації, а на судні — капітан судна (судноводій) (п. 2.1). Така доволі проста організація управління безпекою мореплавства склалася в Україні не одразу і сьогодні не завжди схвально сприймається фахівцями, адже змінила усталену систему управління безпекою мореплавства в Україні, що складалася на початку 90-х років минулого століття.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [2] при реорганізації шляхом злиття Державної інспекції з безпеки на морському та річковому транспорті та Державної інспекції з безпеки на наземному транспорті було утворено Державну службу України з безпеки на транспорті. Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 103 [3].

Відповідно до Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті (далі – Укртрансбезпека), її основними завданнями у сфері безпеки та морському транспорті є: реалізація державної політики, внесення на розгляд Міністра інфраструктури пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у цій сфері; здійснення державного нагляду (контролю) за безпекою на морському транспорті; надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг у сфері морського транспорту (п. 4). До повноважень Укртрансбезпеки у сфері забезпечення безпеки мореплавства належить: здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства на морському транспорті; підготовка пропозицій щодо їх удосконалення, а також законодавства про судноплавство на судах, у морських і річкових портах, територіальних та внутрішніх водах, на внутрішніх водних шляхах України; здійснення нагляду за додержанням вимог щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища морським транспортом; здійснення ліцензування та контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів, багажу морським транспортом; здійснення контролю за забезпеченням безпеки перевезення вантажів, пасажирів та багажу на морських судах; здійснення контролю держави прапора за виконанням міжнародних договорів України з безпеки судноплавства та запобігання забрудненню навколишнього природного середовища із суден, що плавають під Державним прапором України, незалежно від форми власності (крім риболовних суден); здійснення контролю держави порту за відповідністю суден, що заходять у порти України, територіальне море та внутрішні води, незалежно від їх прапора, стандартам щодо безпеки мореплавства та запобігання забрудненню навколишнього природного середовища із суден; здійснення контролю за навігаційно-гідрографічним забезпеченням судноплавства в територіальному морі, внутрішніх морських водах і на внутрішніх водних шляхах України тощо.

Зважаючи на те, що серед повноважень Укртрансбезпеки повноваження, які стосуються забезпечення безпеки мореплавства, поставлено у один ряд з іншими видами транспортної безпеки, багаторічний досвід формування спеціальних державних органів управління безпекою мореплавства України було практично втрачено. А зважаючи на те, що кожен з видів транспорту, а особливо морський, є унікальним за

умовами роботи та, відповідно, за умовами забезпечення безпеки, то, на наше переконання, і державне управління забезпеченням такої безпеки має покладатися на спеціально призначений для цього орган чи організацію у структурі спеціально уповноваженого на державне управління окремим видом транспорту органу. Таким, на наше переконання може стати структурний підрозділ новоствореної Морської адміністрації України [4]. За повідомленням Міністра інфраструктури України В. Омеляна, «... Морська галузь нарешті отримає центральний орган виконавчої влади, як це мають авіація, дорожники і будуть мати залізничники. Морська адміністрація функціонує в абсолютній більшості морських держав світу. Важливо, що відтепер Україна в клубі морських держав на відповідному офіційному рівні». Морська адміністрація опікуватиметься роботою 13 морських портів, безпекою судноплавства та міжнародною співпрацею у морських питаннях. Діяльність Морської адміністрації контролюватиме Мінінфраструктури [5].

Дійсно, відповідно до затвердженого Положення, Державна служба морського та річкового транспорту України (Морська адміністрація) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра інфраструктури і який реалізує державну політику у сферах морського та річкового транспорту, торговельного мореплавства, судноплавства на внутрішніх водних шляхах, навігаційно-гідрографічного забезпечення мореплавства, а також у сфері безпеки на морському та річковому транспорті (крім сфери безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості, яке покладене на Державне агентство рибного господарства України та його територіальні органи [6].

Таким чином, новостворена Морська адміністрація України має у найближчій перспективі відновити напрацьовані багаторічною роботою механізми організаційно-правового забезпечення безпеки мореплавства в Україні, а також, на наше переконання, здійснити необхідних заходів до правового закріплення виконання функцій з технічного регулювання у галузі торговельного мореплавства стосовно контролю технічного стану українських суден (суден, зареєстрованих в Україні та таких, що плавають під Державним прапором України), виключно Регістром судноплавства України, який може увійти до її складу або залишитися державним підприємством, що буде належати до сфери її управління.

Список використаної літератури:

1. Положення про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті, затверджене наказом Міністерства транспорту України від 20.11.2003 р. № 904 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 52. — Т. 2. — Ст. 2844.

2. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 74. — Ст. 2105.
3. Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 103 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 22. — Ст. 604.
4. Про утворення Державної служби морського та річкового транспорту України: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2017 р. № 1095. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorennnya-derzhavnoyi-sluzhbi-morskogo-ta-richkovogo-transportu-ukrayini>
5. В Україні створюють Морську адміністрацію для розвитку портів і мореплавства. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/170118-v-ukrayini-stvoryuyut-morsku-administraciyu-dlya-rozvytku-portiv-i-moreplavstva>
6. Положення про Державне агентство рибного господарства України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 895 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 90. — Ст. 3018.

СЕКЦІЯ 9.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

КІБІК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА СТАНУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Відмінністю сучасного етапу розвитку економіки є активізація інтеграційних процесів на різних рівнях. Однак інтеграційні процеси за перебігом і особливо наслідками не є простими та передбачуваними. Напрямки, сфери та відповідно результати інтеграційної діяльності залежать від цілеспрямованих дій держав, які в ній зацікавлені. Обсяг експорту українських товарів перевищує 40 % ВВП [3]. Це обумовлює високий ступінь залежності української економіки від світових кризових явищ та інтеграційних процесів.

В умовах жорсткої конкуренції між елементами світової економічної системи реалізація національних економічних інтересів здійснюється в умовах усвідомлених та неусвідомлених, прогнозованих і не прогнозованих перешкод, подолання яких пов'язане з виникненням незначних й значних часових, фінансових та інших витрат. Основною перешкодою є наявність протиріч між інтересами економічних суб'єктів різних рівнів, що беруть участь в інтеграційних процесах. Об'єктивною необхідністю є реалізація заходів задля оптимального збалансування економічних інтересів різних економічних суб'єктів мікро- та мезорівня з загальнодержавними інтересами. Одночасно слід докладати зусиль у сфері збалансування національних інтересів з інтересами інших країн та міждержавних утворень.

Особливо це актуально для країн, що включаються в інтеграційні процеси міжнародного рівня з гіршими показниками соціально-економічного розвитку та тривалий час функціонують в кризових умовах. Зайняти гідне місце у системі міжнародного поділу праці, маючи проблемний внутрішній ринок неможливо. У розвинених країнах світу на внутрішньому ринку реалізується до 80 % продукції, що виробля-

ється всередині країни [4]. Стан внутрішнього ринку кожної країни яскраво відображає рівень її економічного розвитку та інтеграційний потенціал макро- та міжнародного рівнів. Українські вчені вважають, що для сучасного внутрішнього ринку України є характерними низький рівень розвитку сфери споживання, ненасиченість та сегментованість внутрішнього ринку, тривала криза сфери вітчизняного виробництва товарів, особливо високотехнологічних, неповна конкуренція, високий рівень імпортової залежності, рентоорієнтованість ринку, олігопольна поведінка у ціноутворенні тощо [1, 2, 4].

Існують приклади країн, які певний період відносилися до груп слабо- або середньо-розвинутих, з часом сформували значні конкурентні переваги та зайняли високі позиції у світовому економічному рейтингу. Це відбулося завдяки формуванню ефективного національного ринку внаслідок здійснення масштабних реформ. Реформування передбачало адаптацію позитивного досвіду інших країн у сфері розвитку ринкового господарства, а саме залучення та оптимальне використання досягнень науково-технічного прогресу, збільшення обсягів внутрішніх та іноземних інвестицій, стимулювання розвитку національних виробників тощо. Все це є можливим за умови реалізації послідовної та виваженої економічної політики, що відповідає національним інтересам.

Наявність довгострокової економічної політики, системність та вчасність здійснення економічних реформ, відокремлення влади та бізнесу, що обумовлює високий рівень ефективності процесу прийняття рішень з економічних питань на всіх рівнях, особливо вищому, та інші чинники є передумовами розвитку національного ринку [2, 4].

Ефективна економічна політика на сучасному етапі розвитку України має передбачати активну роль держави у регулюванні ринкової трансформації економіки. Мова йдеться про створення передумов для посилення відповідальності всіх економічних суб'єктів у процесі їх ринкової діяльності. Держава має сприяти розвитку мережі національних виробників, передусім представників малого та середнього бізнесу. Серед таких передумов особливо важливим є створення системи захисту прав власності. Згідно результатів досліджень Спільки із захисту прав власності (Property Rights Alliance), існує залежність між ступенем захищеності речових прав та темпами зростанням обсягів прямих іноземних інвестицій та ВВП країни [5]. У сфері захисту прав власності Україна віднесена до 20 % країн, для яких є характерним низький рівень захищеності будь-якої власності [6]. Держава має створювати підґрунтя для розвитку інтеграційної діяльності учасників ринкових процесів (зокрема, у вигляді кластерів) у межах країни відповідно до «правил гри», що є характерними для сучасних високорозвинених ринків. Слід відзначити необхідність забезпечення нормативності економічних відносин, узгодженості державного регулювання і саморегулювання ринкових відносин. З іншого боку, держава має сприяти реалізації по-

літики захисту прав споживачів. Це стосується безпеки, якості, кількості, рівня цін товарів, що пропонуються на внутрішньому ринку. Серед загальних бажаних цілей реалізації економічної політики в ринковій економічній системі є забезпечення оптимального рівня цін, що одночасно є передумовою розвитку інтеграційної діяльності.

Реалізація системи національних інтересів має за мету досягнення високого рівня та якості життя населення країни, що є можливим за умови стабільного функціонування і формування потенціалу зростання внутрішнього ринку. Національний ринок України сьогодні не є сформованим ефективним комплексом, що має потенціал функціонування у якості впливового елемента системи світових ринкових відносин. Основою для розвитку внутрішнього ринку є законодавство, яке буде стимулювати національних виробників постачати на ринок товари відповідної якості за оптимальними цінами та одночасно захищати права споживачів. За таких умов країна отримає можливість максимально реалізувати свій інтеграційний потенціал на різних рівнях.

Список використаної літератури:

1. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням / А.А. Мазаракі, В.Д. Лагутін // Економіка України. — 2016. — № 4. — С. 4-18.
2. Економіко-правові засоби стимулювання експорту в Україні на євроорієнтованих засадах: монографія / [О.П. Подцерковний, О.М. Кібік, К.А. Возняковська, В.О. Котлубай, Ю.В. Хаймінова та ін.]; за ред. О.П. Подцерковного, О.М. Кібік. — Одеса, 2017. — 299 с.
3. Офіс з просування експорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://epo.org.ua/pro-nas/>
4. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні. — К.: НІСД, 2014. — 73 с.
5. Report. International Property Rights Index. Projekt of the Property Rights Alliance. — Washington, D.C.: The Americans for Tax Reform Foundation/Property Rights Alliance, 2013. — P. 31-38.
6. The IPR Index 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://s3.amazonaws.com/ATR/ipri2014_analysis.pdf.

КОТЛУБАЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ СТВОРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СТРУКТУР

Становлення і розвиток інтегрованих структур — одна з істотних тенденцій перетворення сучасної економіки. У загальному сенсі інтеграція сприяє освоєнню нових територіальних ринків, створенню спільних господарюючих суб'єктів, підвищенню стійкості національних економік, об'єднанню постачальників і споживачів, виробництву і збуту продукції. У деяких випадках такі інтегровані структури можуть виступати стратегічними партнерами держави в проведенні промислової політики та державних перетворень в цілому. Економіка розвинених держав базується на ефективній діяльності таких інтегрованих структур, в контакт з якими функціонують цілі мережі середніх і дрібних господарюючих суб'єктів [1].

Як правило, інтегровані структури створюються в процесі поглинання (злиття) інших господарюючих суб'єктів.

За кордоном поняття «злиття» і «поглинання» не мають чіткого розмежування. Навіть англійські аналоги розглянутих понять мають неоднозначне тлумачення: *merger* — поглинання (шляхом придбання цінних паперів або основного капіталу), злиття компаній; *acquisition* — придбання (акцій), злиття компаній. Відповідно до загальноприйнятих підходів під злиттям та поглинанням слід розуміти будь-яке об'єднання господарюючих суб'єктів, в результаті якого виникає єдина економічна одиниця з двох (або більше) структур, які існували раніше [2].

Світова практика свідчить, що злиття та поглинання господарюючих суб'єктів є, хоча і не завжди законним, але найефективнішим інструментом виходу на ринок, що зростає, і забезпечення зростання власного бізнесу. Однак, в Україні злиття та поглинання часто носять кримінальний характер, а активи відбираються у ефективних власників. В українських умовах підприємства часто захоплюються не у виробничих цілях, а для отримання прав власності на їх майно. При цьому виробництво звичайно знищується, що негативно впливає на економіку країни в цілому.

Основними проблемами на українському ринку злиття та поглинання є: недосконалість законодавства в цієї галузі, що призводить до значної кількості невдач і зловживань, створює перешкоди на шляху укладання чесних та відкритих угод; відсутність чітко закріпленої термінології, часто формулювання злиття та поглинання є взаємоза-

мінними; недостатній досвід власників бізнесу та менеджерів у галузі злиття та поглинань, що призводить до великої кількості помилок тощо.

Проте, процеси злиття і поглинання господарюючих суб'єктів – один з найпоширеніших шляхів екстенсивного розвитку бізнесу, до якого вдається більшість навіть найуспішніших корпорацій. Інтеграційні процеси у формі злиття і поглинання в сучасних українських умовах вже давно стали явищем звичайним і повсякденним.

Світова практика становлення інтегрованих структур дає картину поетапного, планомірного, об'єктивного розвитку інтеграційних процесів у світовій економіці. Найбільш ранні приклади пов'язані з утворенням об'єднань фізичних осіб.

У 2000-х рр. почався новий етап розвитку світового ринку злиття і поглинання. Якщо на початку 1990-х рр. загальносвітова вартість угод злиття і поглинань знаходилася в межах 400-450 млрд долл США на рік, то у 1998 р. вартість становила вже понад 2,4 трлн долл США, у 2006 р. – 3,7 трлн долл США, з яких 1,7 трлн долл США припадають на ринок злиття і поглинання США і 1,7 трлн долл – Західної Європи.

За даними ООН, у світі налічується понад 400 тисяч материнських транснаціональних компаній, які контролюють близько 250 тисяч дочірніх фірм, філій і відділень за кордоном [1].

Згідно з даними, наведеними у звіті юридичної компанії CMS, обсяг транзакцій злиття та поглинання в Україні у 2016 р. збільшився на 20 % – до 605,3 млн євро, тоді як їх загальний обсяг скоротився у 2,6 рази – до 54 одиниць [3]. Зменшення кількості випадків злиття та поглинання господарюючих суб'єктів при одночасному зростанні їх вартості говорить про створення великих інтегрованих структур, що у свою чергу може впливати на соціально-економічний стан країни.

Світовий досвід створення інтегрованих структур, що здійснюється в рамках закону, дозволяє виділити їх основні переваги:

- інтеграція підприємств призводить до формування довгострокових партнерських відносин, де ядром структурних змін є оновлення технологій в організації й управлінні, до якого залучаються інтелектуальні і матеріальні ресурси з різних джерел;
- дає об'єктам інтеграції більш широкий доступ до різних ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, інформаційних, технологічних, що сприяє більш продуктивному їх використанню;
- дозволяє учасникам спільно вирішувати найбільш гострі соціально-економічні проблеми;
- захищає суб'єкти інтеграції від конкуренції з боку зовнішніх сторін (сил) шляхом утворення горизонтально інтегрованих структур і створення певних зон, вільних від жорсткої конкуренції, тощо.

При цьому слід зазначити, що у деяких випадках створення інтеграційних структур може мати негативні наслідки. Так, наприклад, якщо інтеграційні структури створюються з порушенням законодавст-

ва. У такому випадку не можна говорити про створення вигідних умов існування для обох сторін такого об'єднання. Також у разі, коли процес поглинання господарюючого суб'єкта, що відноситься до стратегічно важливої для країни сфери бізнесу (наприклад, добувна та переробна промисловість, транспорт, агросектор, енергосектор тощо), здійснюється з метою його знищення, це може негативно позначитися на економіці країни в цілому. Тому, для зниження імовірності здійснення такого роду інтеграційних процесів вважаємо необхідним створити на державному рівні відповідний орган, який би здійснював координування інтеграційних процесів господарюючих суб'єктів, що входять до стратегічно важливих сфер бізнесу України. Також необхідно передбачити безпосередню участь у цьому процесі Антимонопольного комітету України.

Метою створення будь-якого економічного інтеграційного об'єднання є отримання учасниками додаткових економічних вигод і переваг. Для досягнення інтеграційної мети формується певна стратегія інтеграційного співробітництва [4]. Проте саме у змісті такої стратегії можуть ховатися помилки, які спроможні призвести до негативних наслідків від інтеграції. Тому доцільним було б розробити і поширити у відповідному бізнес-середовищі конкретні рекомендації для господарюючих суб'єктів щодо основних дій по з'ясуванню легітимності проведення злиття або поглинання, оцінки можливих ризиків від процесу інтеграції, створення ефективної системи управління тощо.

Список використаної літератури:

1. Дохолян С.В. Региональные интегрированные корпоративные структуры / С.В. Дохолян, В.З. Петросянц. — М.: Наука, 2008. — 289 с.
2. Слияния и поглощения как форма корпоративной интеграции. Виды слияний и поглощений [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://topknowledge.ru/finansovyy-meneditment/3972-sliyaniya-i-pogloshcheniya-kak-forma-korporativnoj-integratsii-vidy-sliyanij-i-pogloshchenij.html>.
3. Названы крупнейшие М&А-сделки в Украине в 2016 году. Объем слияний и поглощений вырос на 20% [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://forinsurer.com/news/17/03/13/35013/>.
4. Анализ стратегий интеграционного сотрудничества (моделей реализации интеграционного потенциала) наиболее известных интеграционных объединений мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurasiancommission.org>.

ХАЙМІНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ МОРЯКІВ

Актуальна проблема забезпечення фінансової безпеки України є предметом багатьох наукових досліджень та публікацій. Проте більшість досліджує підходи до визначення сутності фінансової безпеки, методи оцінки, механізми та інструменти забезпечення фінансової безпеки на макрорівні або на рівні підприємств. Провідне місце в забезпеченні економічної безпеки домогосподарств належить її фінансовій складовій. Існують два протилежні погляди на забезпечення фінансової безпеки домогосподарства. Перший полягає в тому, що фінансова безпека домогосподарства досягається за умов забезпечення фінансової безпеки на національному рівні. Сутність другого полягає в тому, що саме безпека особи та домогосподарства визначає фінансову безпеку України [1]. На нашу думку, безпека особи займає особливе місце в системі забезпечення фінансової безпеки, є первиною ланкою в ієрархії рівнів фінансової безпеки, основою формування економічної безпеки домогосподарств, підприємств та держави.

Виходячи з сутності фінансової безпеки як здатності протистояти негативному впливу ризиків важливо ідентифікувати та дослідити чинники, що впливають на фінансову незалежність особи та домогосподарства. Так, виділяють два основні типи ризиків фінансовій безпеці домогосподарств — ризики зменшення доходів (ризик безробіття, втрати активів, непрацевдатності тощо), ризики збільшення витрат (інфляційні, податкові, ризики надзвичайних ситуацій тощо). На фінансову безпеку домогосподарств впливають політичні, економічні, соціальні та демографічні чинники [2]. Фінансові ризики домогосподарств також поділяють на ризики негативного впливу на отримання доходів (низький рівень доходів, порушення термінів виплати доходів, втрата певної частини доходів, майна, заощаджень домогосподарств у результаті дії макроекономічних і політичних факторів, втрата доходів у зв'язку із втратою роботи тощо), ризики, пов'язані з отриманням та використанням позик; ризик зменшення купівельної спроможності (наприклад, зниження реальних доходів домогосподарств через інфляцію, зростання тарифів на комунальні послуги; зростання податкового навантаження на доходи домогосподарств, зростання вартості освітніх і медичних послуг), та ризики зменшення та втрати заощаджень [1].

На нашу думку, фінансова безпека пов'язана з фінансовою незалежністю особи, тобто таким її фінансовим станом, коли вона має достатній рівень пасивних доходів, щоб не залежати від заробітної плати. Ефективність процесу формування пасивного доходу визначається вмінням інвестувати та заощаджувати.

Експортна орієнтація роботи українських моряків, специфіка їх праці (контрактний метод роботи, коли після відпрацьованого контракту є ризик залишитись в подальшому без роботи, робота на іноземного судновласника, фізіологічні та психічні навантаження тощо) обумовлюють необхідність приділити особливу увагу аспектам фінансової безпеки саме моряків. Українські моряки є одними з небагатьох груп офіційних трудових мігрантів, доходи яких є джерелом притоку іноземної валюти в Україну. Заробітна плата моряків виплачується в іноземній валюті, значно перевищує середню зарплату в Україні та є основною в структурі доходів домогосподарства, членами якого вони є.

В системі загроз фінансовій безпеці моряків актуальними є ризики, що пов'язані з отриманням доходів та збереженням заощаджень. На нашу думку, до групи ризиків фінансовій безпеці слід додати інвестиційний ризик, пов'язаний з можливістю невдалого інвестування або відсутністю альтернативних варіантів інвестування, що в обох випадках призводить до недоотримання доходів або втрати заощаджень.

Порушення трудових прав моряків безпосередньо впливає на рівень їх фінансової безпеки. Як зазначають фахівці, найчастіше моряки стикаються з проблемами невивлати заробітної плати, допомоги у випадку хвороби, відмови в наданні медичної допомоги, зокрема, покриття витрат на медичну допомогу за наявності підтверджувальних документів, невивлати компенсації у зв'язку з втратою моряком працездатності або зі смертю моряка тощо [3].

Відкритим залишаються питання пенсійного забезпечення моряків. По-перше, період роботи українського моряка на іноземному судні, як правило, не включається до складу страхового стажу та не береться до уваги при розрахунку пенсії. По-друге, є категорія моряків, які, починаючи кар'єру на міжнародному ринку праці, взагалі не мають трудової книжки та не укладають договір з фіскальною службою або з недержавним пенсійним фондом. У такому випадку моряк може розраховувати тільки на допомогу від держави або на власні заощадження [4].

Загальним негативним чинником, що впливає на фінансову безпеку особи, є незадовільний рівень її фінансових знань. Наприклад, в дослідженні [5] визначають, що населення має базові знання та навички з фінансової грамотності, використовує найпростіші послуги, переважно, платежі та перекази, не цікавиться фінансовими новинами, у питаннях фінансів довіряє родичам чи знайомим, не аналізує можливості сімейного бюджету тощо. Це певною мірою відноситься до моряків, котрим, завдяки специфіці умов праці, буває складно адаптуватись до поточної ситуації після повернення в Україну.

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки особи є комплексним питанням, що потребує визначення сутності категорії «фінансова безпека особи», співвідношення з категорією фінансової незалежності, загальної оцінки добробуту та ідентифікації загроз. Фінансова безпека особи є основою формування фінансової безпеки домогосподарства, підприємств та держави загалом. Фінансова безпека особи визначається макроекономічними чинниками (економічними, соціальними, політичними, демографічними тощо). Фінансова безпека моряків визначається рівнем їх соціального захисту, захисту трудових прав у взаємовідносинах з іноземними роботодавцями. Слід приймати до уваги психологічні особливості праці моряків, які впливають на їх здатність протидіяти загрозам та формувати власний механізм захисту. Питання підвищення фінансової грамотності є не менш актуальним, оскільки важливими є не тільки процеси отримання заробітної плати, але й формування заощаджень, ефективного інвестування, оцінки фінансових ризиків.

Список використаної літератури:

1. Лиса О.В. Аналіз фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах / О.В. Лиса, О.О. Кухарева // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2016. — Т. 21. — Вип. 5. — С. 166-171.
2. Сніщенко Р.Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки / Р.Г. Сніщенко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер.: Економічні науки. — 2014. — № 1. — С. 149-159.
3. Новікова О. Особливості захисту прав українських моряків у відносинах з іноземними роботодавцями / О. Новікова, К. Вершиніна // Юридична газета. — 2015. — 29 вересня. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/osoblivosti-zahistu-prav-ukrayinskih-moryakiv-u-vidnosinah-z-inozemnimi-robotodavcyami.html>.
4. Пенсионное обеспечение — что могут моряки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.crewmarket.net/2017/04/pensionnoe-obespechenie-na-chto-mogut-rasschityvat-moryaki.html>
5. Смовженко Т.С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України / Т.С. Смовженко, А.Я. Кузнецова // Регіональна економіка. — 2013. — № 2. — С. 34-42.

REDINA I. V.

National University «Odessa Academy of Law,
Associate Professor at the Department of National Economy, Ph.D

PRIVATE EQUITY FUNDS AS A PROMINENT FEATURE ON THE SHIP FINANCE

The business of owning and managing ships is unique and therefore gives rise to unique approaches to control and management, capital contributions and exit strategies with which private equity firms new to the industry may not be familiar. Likewise, ship owners may not appreciate how different a private equity firm's motivations and objectives may be from those of banks lending on a secured basis. This briefing will focus on some of the competing objectives which routinely arise when setting up a joint venture between a ship owner and a private equity firm which, if identified and addressed early by the parties, can lead to a more straightforward and harmonious start to the new relationship.

The shipping market moves with considerable pace and ship owners need to retain the flexibility and freedom to run the venture in a profitable way. This contrasts with the cautious investment processes and careful and structured regulatory procedures with which fund managers are familiar. Where a private equity investment in shipping involves the exercise of investment discretion it is important to put in place clear investment procedures which consider both the time frame required for the private equity party to get comfortable, and the market pace of the shipping industry, which thrives on the ability of ship owners to act quickly and with flexibility. Ship owners are often reluctant to give up unilateral control of day to day operations of the venture as they, of course, are the party with the market knowledge and experience. However, it is often the case that private equity firms do not actually want to relieve the ship owner of this responsibility. Rather, they are more interested in ensuring transparency in the operations of the joint venture than wanting to take an active role in the management of the business. In this respect, it is about striking the right balance between allowing the private equity firm the appropriate level of negative control it needs to ensure the protection of its investment and the need to give the ship owner the freedom to operate the joint venture in order to achieve the maximum economic benefit for both parties. The ship owner will commonly seek to provide commercial and technical management of the vessels through a management company which is within the ship owner's group, but is external to the joint venture. Private equity firms may seek an equity interest in the management company itself as there is a perception that value may be created therein which can be realized separately from the main venture e.g. on an IPO; however this participation is often resisted by

the ship owner. On the ship owner's side it will be important to ensure that the management company remains separate from the joint venture, the management of the vessels always remains with the designated manager and that the private equity partner's ability to terminate the management arrangement is limited. On the private equity side, it is important to ensure that the terms of the management arrangement are no worse than standard arm's length terms, provide transparent reporting and can be terminated in cases of serious or consistent underperformance.

Private equity firms usually require a first right of refusal for the joint venture for any opportunities arising within the relevant sector of business in which the joint venture is operating. This can be potentially burdensome for the ship owner as if this right is badly formulated in the joint venture agreement, it may require the ship owner to present every possible opportunity to the joint venture, even if it is apparent to the ship owner that it is an undesirable or inappropriate investment for the joint venture. Management of potential decision making conflicts will also need to be considered, particularly if there is an issue or dispute between the joint venture and the external ship owner associated manager or a potential overlap between the joint venture and the interests of either party outside of the joint venture. It is vitally important that such provisions are drafted precisely. In the event that a decision of the joint venture requires the consent of both parties, the failure to come to a decision one way or another can lead to a deadlock. The procedures to resolve a deadlock can vary ranging from consultation and escalation at one end of the spectrum to dissolution of the joint venture at the other. A ship owner will likely want to ensure that the deadlock resolution process disrupts the normal operations of the joint venture fleet as little as possible. The private equity party will likely want a process that they can remain in control of and which has a minimal impact on the return on its investment. Therefore special attention must be given to the deadlock procedures; especially at what stage (and after what initial steps) a deadlock will trigger dissolution of the joint venture. Often parties to a joint venture will seek restrictions on the change of both the direct and ultimate beneficial shareholding of the other party. This gives rise to unique issues with a shipping joint venture on the basis that ultimate control on the shipping side can be held by various members of the same family group and on the private equity side is held by various participants in one or more funds. Each situation must therefore be dealt with on a case by case basis, taking into account amongst other things, potential commercial conflicts, sanctions, regulatory issues, specific confidentiality concerns and other situations where a change in control may not be permitted or may give rise to undesirable legal or commercial consequences. As they are less familiar with the risks and rewards of a shipping enterprise, and because as regulated financial institutions they are subject to a much higher degree of direct oversight by the authorities, equity investors will often be more sensitive to possible breaches of applicable laws and regulations than ship

owners are. Furthermore, non-shipping equity investors are often nervous about environmental liabilities that are the subject of various shipping specific laws and conventions which can “pierce the corporate veil” and potentially create a significant liability for parent entities higher up the private equity chain of ownership. Private equity investors therefore often insist on heightened regulatory compliance measures and a higher level of reporting than ship owners are used to. These can include extensive provisions relating to anti-money laundering, “know-your-customer” compliance, sanctions compliance, merger control and anti-corruption.

While some private equity firms look at investment in the shipping sector as a long term play, most are drawn to the sector by the opportunity to earn attractive returns on relatively short and medium term investments. As a result the investment horizon for a private equity firm is often a lot shorter than what is customary in respect of an investment by a ship owner in a vessel or fleet.

ШТУЦА ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИК В УКРАЇНІ

В епоху кардинальних змін в економічному житті України, відбуваються зміни у системі панівних у суспільстві поглядів і уявлень про розвиток сучасної економіки. У сучасних умовах ринкової економіки довілля займає важливе місце у формуванні економічного і екологічного благополуччя суспільства. Рівень економічного життя суспільства стає залежним від якості навколишнього середовища.

Виникнення нових поглядів на хід розвитку економіки викликано різними факторами, такими як погіршення якості навколишнього середовища, що, на думку більшості фахівців у цій сфері, призводить до значних змін у темпах економічного розвитку.

Можливості досягнення необхідних для життєдіяльності суспільства темпів економічного зростання і відповідних показників якості середовища стримуються суперечностями інтересів економіки та екології у сфері навколишнього середовища, які все більш ускладнюються.

Природоохоронні закони України практично не відрізняються від аналогічних документів європейських країн. Чинне законодавство України у сфері охорони навколишнього середовища добре розвинене і відповідає міжнародним нормам. Україна ратифікувала ряд міжнарод-

них угод — не тільки всім відомий Кіотський протокол, а також деякі інші — Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (прийнятий в листопаді 1992 року), Базельську конвенцію про контроль транскордонного перевезення небезпечних відходів 1989 року та інші.

Впровадження світових екологічних стандартів у різні сфери економіки прискорить шлях України до сталого розвитку і зробить його пріоритетним для державної політики [1]. Світові екологічні стандарти повинні поступово стати основою нової національної екологічної політики. Однак, закони в Україні приймаються, але майже не реалізуються.

Екологічні проблеми в Україні неможливо вирішити тільки зусиллями держави. Корінь проблем криється не у законах, а у грошах, необхідних для їх виконання, у професійній кадрівій роботі та пропаганді соціальної значущості природоохоронної діяльності. Потрібен внесок великого бізнесу, особливо у довгострокові програми безпечного техногенного впливу на навколишнє середовище.

Український бізнес поки готовий жертвувати навколишнім середовищем заради швидких грошей. Підприємства не мають достатньої економічної мотивації до впровадження нових технологій і, тим самим, скорочення негативного впливу на навколишнє середовище. Дозволити собі великі витрати на екологію ні вітчизняний бізнес, ні уряд поки не в змозі. Для врегулювання цих проблем необхідно не стільки дорацьовувати конкретні екологічні закони, скільки реформувати систему у цілому.

При вирішенні цих проблем слід використовувати можливості держави з урахуванням ринкових принципів [2].

Компоненти навколишнього середовища мають в економіці товарну форму, по відношенню до них застосовуються всі форми ринкового регулювання способів їх функціонування. У сфері діючої системи ринкових відносин компоненти навколишнього середовища є матеріальним благом. Кожне з найменувань компонентів середовища у межах економічного простору держави є самостійним об'єктом, що має власне призначення і мету використання. Як матеріальний базис компоненти виступають у вигляді об'єктів для використання їх певних природних екологічних та економічних властивостей для забезпечення потреб суспільства, рівень і обсяг освоєння яких залежить від функціональних і виробничих можливостей суспільства. Задоволення потреб за участю компонентів передбачає наявність кінцевих економічних результатів і інших показників, що існують в сфері економічних відносин.

Сформована у нашій країні практика виробничого використання навколишнього середовища побудована на концептуальних засадах застосування його можливостей як основного сировинного сценарію розвитку економіки, що є одним з джерел забезпечення матеріальних потреб суспільства.

У зв'язку з цим важливим аспектом навколишнього середовища є така функція, як здатність задовольняти різноманітні економічні та екологічні потреби суспільства. Звідси, у силу власних економічних можливостей, суспільство, будучи інтегратором великого обсягу складних і високотехнологічних виробництв, освоює задані природою функціональні можливості навколишнього середовища. Тоді головною метою функціонування економіки у сфері навколишнього середовища є вилучення з властивостей компонентів необхідних видів благ для підвищення рівня і якості життя членів суспільства. У сфері навколишнього середовища здійснюються всі види економічної діяльності згідно з природно – ресурсним потенціалом – компонентами і існуючими природними умовами їх освоєння. Тому навколишнє середовище є важливим і затребуваним благом у забезпеченні всіляких економічних і екологічних потреб суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бабурин С. Н. Политика устойчивого развития и государственно-правовой процесс / С. Н. Бабурин, А. Д. Урсул. – М.: Магистра Инфра, 2010. – 557 с.
2. Трегобчук В.М. Концептуальні засади сталого та екологічнобезпечного розвитку економіки [Електронний ресурс] / В.М. Трегобчук – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sustainable-cities.net.ua>.

ПРИМАЧЕНКО ІВАН ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Угода про асоціацію між Україною та ЄС має вивести Україну на якісно новий рівень економічних відносин з ЄС і може стати однією із найбільш амбітних торговельно-політичних угод, укладених Європейським Союзом. Стратегія інтеграції України в ЄС потребує кардинального переосмислення з урахуванням сучасних стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічного курсу держави, здобутків та прорахунків двосторонньої співпраці, результатів реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і сучасного стану внутрішнього економічного розвитку країни.

Дослідженням зазначених питань присвячені праці багатьох вітчизняних вчених різних сфер діяльності часів незалежності таких як: В. Андрійчук, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун,

А. Гальчинський, А. Гончарук, В. Копійка, Д. Лук'яненко, Н. Осадча, Ю. Пахомов, О. Рогач, В. Сіденко, О. Усенко та інші. Причому гострота дискусій з тих чи інших аспектів євроінтеграційної проблематики України не вщухає ні на мить. Адже в процесі інтеграції України до ЄС виникають і нагромаджуються нові суперечності, які властиві як Європейському Союзу, так і Україні у їхніх взаєминах і які потрібно розв'язувати.

В цьому контексті варто звернути увагу на низку недостатньо досліджених шляхів розв'язання політичних, соціальних, економічних та інших суперечностей, що виникли в процесі євроінтеграції України. Потрібен аналіз інтеграційної політики України в реаліях сьогодення, спираючись на перші результати виконання Угоди про асоціацію України та Європейським Союзом.

Нещодавно Уряд України вперше представив Звіт про виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС в 2017 р. [1], який засвідчує, що Угода вже дає відчутні результати. На думку урядовців, завдання на звітний рік виконані в середньому на 41 %. Зокрема, у 2017 р. українських товарів на європейському ринку продано на 4 млрд дол (або майже на 30 %) більше, аніж у попередньому році; загальний експорт до країн ЄС товарів та послуг склав 20 млрд дол; в експорті з України до ЄС з'явилося 362 нові товарні позиції – а це робочі місяця і добробут українців. Зазначено також, що протягом 2014 – 2017 рр. Україна скасувала 14475 застарілих обмежень стандартів і регулювань.

В основі діючої вже сьогодні Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – зближення позицій України та ЄС із усіх питань економіки, політики, безпеки, забезпечення безпосередньої участі України в агенціях та програмах ЄС. Водночас слід мати на увазі, що в українському суспільстві існує некоректне трактування асоціативних відносин, що не мають жодного прямого правового зв'язку із відкриттям перспективи членства.

ЄС є найбільшим іноземним інвестором в Україні: прямі інвестиції країн-членів Європейського Союзу в українську економіку склали 28,17 млрд дол за даними на 31 грудня 2016 р. (79% загального обсягу ПІІ в Україні) у порівнянні з 22,91 млрд дол за даними на 31 грудня 2015 р. (77,5 % загального обсягу ПІІ в Україні) [2]. Водночас потенціал залучення інвестицій в Україну суттєво знівельований політичною нестабільністю та несприятливим інвестиційним кліматом.

На зовнішньоторговельний оборот між Україною та ЄС найбільше впливає саме добробут населення кожної з країн чи регіону в цілому. Це виражається у співвідношенні ВВП на душу населення в Україні та відповідно в ЄС. Вплив має і сальдо платіжного балансу України. Український уряд має приділити увагу саме цим сферам економіки. Реалізація ефективних дій в цих межах призведе до поглиблення інтеграції між Україною та ЄС, що сприятиме розширенню торгівлі між ними.

Список використаної літератури:

1. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 році – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu-ua.org/sites/default/files/imce/layout_16_02_final.pdf
2. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (за 2016 рік) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publisharticle?art_id=248115804&cat_id=247749488

ВЛАСЕНКО ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

Міжрегіональна академія управління персоналом,
аспірант кафедри публічного адміністрування

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ НАСТАННЯ РИЗИКІВ У БУДІВНИЦТВІ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІЇ

Розвиток ефективних інститутів державної влади в Україні, практично, неможливий без глибокого наукового обґрунтування та практичного застосування нових моделей формування публічної політики управління ризиками у виробничих процесах та суспільних відносинах будівельної галузі, що концентруються у сфері діяльності державних інституцій, публічних та приватних осіб [1]. Будівельні об'єкти піддаються різним ризикам, на всіх етапах життєвого циклу проекту, тому організаційно-правовий механізм державного управління ризиками має передбачати шляхи та засоби уникнення бюрократичної неефективності будівельного процесу на кожній його стадії, забезпечуючи при цьому мотивацію для працівників, як низького, так і високого рівнів

Використовуючи досвід управління ризиками у будівництві під час децентралізації, ми дійшли висновку, що жорсткі та застарілі централізовані методи управління, такі як «командування та контроль», починають змінюватися на гнучкіші методи в роботі, що пов'язані із покращенням організаційних процедур будівництва, меншими витратами на обробку і обмін інформацією та знаннями. Державне управління ризиками у будівництві під час децентралізації потребує «нової ментальності управління проектами», що пояснюється існуванням відносної автономії працівників та менеджерів будівельних проектів на місцях, легшим доступом до ресурсів будівництва, зменшенням ризиків та невизначеностей, посиленням організаційних

та глобальних мереж комунікації [2, с. 7661]. Тобто, управління будівельними ризиками під час децентралізації має свої специфічні особливості, адже, якщо дати частину повноважень на місця та органи місцевої влади самі все вирішуватимуть, не забезпечивши, при цьому, чіткого державного механізму контролю управління ризиками у будівництві, це призведе до хаосу.

Таким чином, кожен регіон має свої пріоритети в управлінні ризиками будівництва і вони можуть суперечити не тільки інтересам інших регіонів, але і державній політиці. Це може призвести навіть до банкрутства територій, коли кожен регіон відстоюватиме свої інтереси щодо управління ризиками та запроваджуватиме власну систему саморегулювання містобудівної діяльності в регіоні.

У сучасному світі, так багато інформації, що чиновник у центральному апараті не зможе все контролювати і приймати зважені рішення самостійно. Тому частковим рішенням цього і є децентралізація, що передбачає передачу частини повноважень місцевим органам влади. Для цього, потрібно розробити чітку процедуру, порядок того, як ці повноваження передаватимуться та реалізовуватимуться, з метою підвищення функціональної та економічної самостійностей місцевих органів влади щодо організаційно-правового механізму управління ризиками у будівництві. При цьому, місцеві органи державної влади повинні створювати умови для мінімізації ризиків у будівництві, з метою розвитку галузі, забезпечуючи зменшення розмірів можливого збитку, або ймовірності настання несприятливих подій. У цьому напрямку, місцевим органам влади необхідно, в першу чергу, здійснювати попереджувальні заходи, що під ними пропонується розуміти: різні способи підвищення безпеки будинків і споруд; установку систем контролю й моніторингу їх технічного стану, протипожежних пристроїв; проведення навчання персоналу щодо поведінки в екстремальних ситуаціях і т. д. [3, с. 29].

Будівельні проекти можуть мати абсолютно різні характеристики ризику, в різних регіонах країни. Важко оцінити ці ризики та встановити взаємозв'язок між ними, більше того, це практично неможливо для більшості будівельних проектів, особливо, коли відсутні необхідні обсяги інформації та часу. У даному випадку, надзвичайно важливим стає визначення та контроль факторів виникнення ризику, на регіональному рівні, і розробка дієвої методики аналізу ймовірності їх настання з оцінкою можливого впливу на них.

Нині процес наукового дослідження та вивчення рівня настання ризиків у будівництві, в залежності від регіональних особливостей території, залишається білою плямою у плануванні діяльності органів місцевої влади. Мова йде про формування практики державного

управління ризиками, що зазнають змін, у будівництві внаслідок децентралізації влади, як результат проведення ряду маркетингових досліджень, як всередині галузі, так і на зовнішньому ринку. Для цього, суб'єкт управління ризиками – орган місцевої влади може бути представлений вже не в цілому, а диференційовано, тобто як сукупність районних, обласних органів державної влади, між якими розподілені різні види державної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Наукова школа управління ризиками при будівництві та експлуатації об'єктів нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iceg.com.ua/pro-gildiyu/naukova-shkola/>
2. Rasim Navas. Decentralized Risk Management in Construction Industries in Kerala // Navas Rasim, Stiffin Benny // International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology. – 2017. – № 6. – Р. 7665.
3. Брусенцова Я. «Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері містобудування» // Я. Брусенцова. -Харків. : Фактор, 2016. – 72 с.

НАХКУР ТООМАС ФЕЛІКСОВИЧ

Міжрегіональна академія управління персоналом,
аспірант кафедри публічного адміністрування

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОДАТКОВИХ ПЕРЕВАГ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У БУДІВНИЦТВО

На сьогодні, в Україні ще не створена міцна законодавча база для державно-приватного партнерства, що, певною мірою, є недоліком і ставить певні завдання для науковців. Можливості державно-приватного партнерства і застосування нових фінансових інструментів сприяють реалізації додаткових переваг, зокрема, щодо залучення інвестицій, у вигляді пайових внесків. Такі форми надходження інвестицій дозволяють уникнути надмірного витратного навантаження на бюджети усіх рівнів [1, с. 117].

Проекти державно-приватного партнерства гнучкіші – вони дозволяють індивідуально домовлятися про цінову політику (стягнута ціна може бути і нижче витрат, якщо це буде компенсовано за рахунок бюджету, ця ціна може бути диференційована по категоріям користувачів) і розміщенні конкретних об'єктів [2, с. 184]. Разом із цим, механізм державно-приватного партнерства характеризується

довгостроковою консолідацією фінансових, майнових, організаційно-управлінських та інших матеріальних і нематеріальних ресурсів держави і приватного партнера, розмежуванням відповідальності між партнерами, в тому числі, із управління ризиками, що його метою є досягнення кооперативного, системного, соціально-економічного ефектів, у вигляді створення, модернізації, обслуговування, та експлуатації публічних сервісно-інфраструктурних об'єктів чи надання послуг [3, с. 265, 266].

Підходи до розуміння економічної сутності державно-приватних угод детально розглянуті в роботах Гітмана Л.Дж., Варнавського В.Г. [4], Павлюка К.В. [5], та ін. Вивченню наслідків державно-приватного партнерства, а, зокрема, його ризиків, присвячено роботи Брайловського І.А. [6; 7]. За критерієм власності, трактування категорії державно-приватного партнерства відбувається по-різному. В одних випадках, партнерство держави та бізнесу розглядається як форма непрямої приватизації [8], в інших випадках – партнерство перебуває на межі державного та приватного секторів, не виступаючи ні приватизованою, ні державною формами власності [9]. Тобто, можна зробити висновок, що, в цілому, державно-приватне партнерство – домовленість між державною і приватною структурами про спільну реалізацію суспільно-значущих проектів ефективнішим способом і за нижчою вартістю, ніж держава може здійснювати самотійно. Ми погоджуємося із думкою В. Г. Варнавського, який стверджує, що державно-приватне партнерство «дозволяє реалізувати потенціал приватно підприємницької ініціативи, з одного боку, і зберегти контрольні функції держави в соціально-значимих секторах економіки – з іншого» [4, с. 34-37].

У проектах державно-приватного партнерства право власності зберігається за державою, а міра участі бізнесу, у спільних із державою проектах, залежить від обраної форми партнерства. Державно-приватне партнерство держави й будівельних компаній, корпоративного і акціонерного типів, розглядається, як у вузькому, так і в широкому сенсах. У вузькому сенсі, під державно-приватним партнерством розуміється – взаємодія бізнесу і влади, в процесі реалізації соціально значущих проектів, що мають загальнодержавне значення [5, с. 10]. У широкому сенсі, під державно-приватним партнерством розуміють офіційну конструктивну взаємодію влади і бізнесу не тільки в економіці, але і в політиці, культурі, науці.

За кордоном, існують різні схеми спільного інвестування. Дуже широко застосовується схема консорціуму. Багато комунальних систем, доріг, громадських будівель, за кордоном, споруджуються, або реконструюються, приватними інвесторами, які і експлуатують ці системи. У цьому випадку, приватний капітал інвестується в соціально значущі об'єкти, що зводяться за участю бюджетних

коштів. Така схема була застосована при будівництві метро в Нью-Йорку, аеропорту в Афінах і в ряді інших великих проєктів в Європі, Японії, США. Широке застосування принципи державно-приватного партнерства знайшли в Великобританії і Німеччині з 1990-х рр. Елементи такого способу застосовувалися і в Росії, наприклад при будівництві об'єктів зимової Олімпіади 2014 року, в Сочі. За кордоном, також, поширені кілька варіантів застосування державно-приватного партнерства в інвестиційній сфері. При взаємодії за схемою *build – operate – transfer* приватна компанія вкладає кошти в будівництво об'єкта, а після закінчення будівництва, експлуатує об'єкт, на правах оренди, або концесії. Інший варіант схеми носить назву *build-own – operate – transfer*, що при ньому об'єкт, після будівництва, знаходиться не в оренді, а у власності інвестора. У цьому випадку, інвестори, також, отримують виключні права на часткове використання будівельних об'єктів, наприклад на експлуатацію будівель і споруд протягом певного терміну з подальшою передачею їх муніципалітету. При використанні схеми *build-own-operate* об'єкт не передається муніципалітету, а залишається у власності інвестора, який сплачує податки та інші платежі. Зобов'язання інвестора, за змістом управління об'єктом, конкретніше обумовлюються при схемі *build – operate – maintain- transfer*. Схема *buy- build – operate* передбачає приватизацію державної, або муніципальної, власності, із зобов'язанням здійснити реконструкцію, або розширення, існуючого об'єкта. У цьому випадку, об'єкт назад державі не передається і термін експлуатації приватною компанією не обмежується. При включенні етапу проектування. В аналізовані процеси партнерства з'являються додатково варіанти державно-приватного партнерства, наприклад *design- build – finance – operate*. В останньому випадку, приватний партнер фінансує проектування, будівництво та експлуатацію об'єкта, а муніципальні кошти є допоміжними. У державно-приватному партнерстві, як за кордоном, так і в Україні, важливу роль відіграють великі будівельні компанії. Вони можуть застосовувати такий механізм державного управління інвестиціями як *рефінансування* – участь підрядника в інвестуванні споруджуваного об'єкта і далі в експлуатації, з пропорційним розподілом прибутку від функціонування майбутнього об'єкта, що на нашу думку, практично, відповідає схемі *design- build – finance – operate*. Основні характеристики кожної із вищезазначених схем державно-приватного партнерства, що можуть бути використані при розробці державної політики регулювання інвестиційної діяльності в будівництві, наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Схеми державно-приватного партнерства у будівництві щодо державної політики регулювання інвестиційної діяльності в будівництві

Схема державно-приватного партнерства	Характеристика державної політики регулювання інвестиційної діяльності в будівництві
build – operate – transfer	Інфраструктурний об'єкт створюється за рахунок концесіонера, який, після завершення будівництва, отримує право експлуатації збудованого об'єкта протягом строку, достатнього для забезпечення окупності вкладених коштів. Після закінчення цього терміну, об'єкт повертається державі. Концесіонер отримує право використовувати, але не володіти об'єктом, що його власником залишається держава
build-own – operate – transfer	Приватний партнер отримує право не лише на використання, а й володіння об'єктом, протягом строку, визначеного угодою, що після закінчення його він передається назад, у державну власність
build-own-operate	Збудований об'єкт, після закінчення строку угоди, не передають у державну власність, а залишають у розпорядженні інвестора
build – operate – maintain- transfer	Передбачається додаткова відповідальність приватного партнера за утримання і поточний ремонт збудованих ним інфраструктурних об'єктів
design- build – finance – operate	Встановлюється відповідальність приватного партнера не лише за будівництво інфраструктурного об'єкта, а й за його проектування

Джерело: складено та узагальнено автором на основі [1; 2; 3]

Список використаної літератури:

1. Блихарский Б. «Частно-государственное партнерство: Польский опыт» / Б. Блихарский // Бизнесинформ. – 2010. – № 5(1). – 129 с.
2. Шлафман Н.Л. «Механізми регулювання розвитку підприємницького сектору» / Н.Л. Шлафман. -Херсон: ХНТУ, ІПРЕЕД НАН України, 2010. – 284 с.
3. Бондаренко Д.С. «Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері державно-приватного партнерства за законодавством України» / Д.С. Бондаренко // Актуальні проблеми держави і права. 2014.

- вип. 72. — С. 351-358. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdr_2014_72_53.
4. Варнавский В.Г. «Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски» / В.Г. Варнавский. — М.: Наука, 2005. — 315 с
 5. Павлюк К.В. «Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави» / К.В. Павлюк, С.М. Павлюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — 2010. — вип. 17. — С. 10-19.
 6. Брайловський І.А. «Засоби зниження наслідків ризиків державно-приватного партнерства» / І.А. Брайловський // Економіка та держава. — 2013. — № 9. — С. 26-28.
 7. Брайловський І. А. «Класифікація ризиків державно-приватного партнерства» / І.А. Брайловський // Економіка та держава. — 2013. — № 1 (121). — С. 15-19.
 8. Public-Private Partnership: Financing a Common Wealth. — Wash., 1985. — P. 67.
 9. Gerrand, M. B. What are Public-Private Partnership, and how do they differ from Privatization / M. B. Gerrand // Finance and Development. — 2001. — Vol. 38. — № 3. — 35 p.

СЄКУНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
доцент кафедри історії і політології, кандидат історичних наук

ПОЛІЩУК АННА ІВАНІВНА

Національний університет біоресурсів та природокористування України,
студентка 3 курсу факультету захисту рослин, біотехнології та екології

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

Соціальна політика на сьогоднішній день є однією із найважливіших видів діяльності держави, яка спрямована на прогресивний розвиток соціальної сфери життя населення, на покращення умов, способу й якості життя людей, на забезпечення їх життєвих потреб в тому числі фінансових, надання соціальної допомоги.

Основними напрямками соціальної політики в Україні є:

1. Політика в сфері доходів суспільства, яка передбачає встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня, забезпечення збільшення заробітної плати.
2. Політика зайнятості населення та охорони праці, яка передбачає законодавче встановлення засобів безпеки праці, видів і форм соціального страхування, запобігання безробіттю громадян.

3. Соціальний захист, що передбачає параметри пенсійного забезпечення та інших видів соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій.

4. Демографічна політика, яка передбачає стимулювання репродуктивного зростання населення, державну допомогу сім'ї, регулювання міграційних процесів.

5. Політика розвитку соціальної сфери зокрема культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, охорона здоров'я, в сфері освіти, науки, тощо [1].

Проаналізувавши напрямки соціальної політики можна виокремити досягнення України на сучасному етапі розвитку, зокрема:

- за даними Державної служби статистики і за методиками, якими користуються міжнародні організації, рівень бідності в Україні зменшився з 54,5% до 39,4% . Серед працюючих громадян кількість з доходами менше фактичного прожиткового мінімуму зменшилася з 45,4% до 26,1%.

- після набуття чинності безвізового режиму з Євросоюзом у державі на ринку праці зменшився конкурс на одну вакансію. Центрами зайнятості у 2017 році було працевлаштовано 746 тисяч осіб. Із цієї кількості 45% були працевлаштовані ще до того, як отримали статус безробітного, а 11 тисяч осіб є учасниками АТО. Що у порівнянні із показником 2016 року загальна кількість безробітних впала на 9% [2].

- з жовтня 2017 року в Україні було підвищено пенсії, які отримали 6,9 мільйона пенсіонерів, розмір підвищення яких перевищував 140 гривень. Зокрема доплату:

- до 200 гривень отримали 4,7 мільйона пенсіонерів; до 500 гривень отримали понад 2 мільйони пенсіонерів; до 1000 гривень отримали 1,2 мільйона пенсіонерів; більше 1000 гривень отримали понад 2 мільйони пенсіонерів; [2].

- збільшення фінансування сфери культури з 10,7 млрд грн у 2016 р. до 12,06 млрд у 2017 р., тим не менш, це збільшення на 12,7 % нівелюється за рахунок рівня інфляції (рівень інфляції у 2017 р. становив у 8,1 %) [2].

Можливості економічного розвитку України виявилися тісно пов'язаними з розвитком творчих здібностей людства. Якість робочої сили в значній мірі визначається рівнем її освіти, кваліфікації, професійної підготовки, а важливу роль в її формуванні виконує охорона здоров'я, культурне забезпечення та всі інші сфери діяльності, які формують людський капітал. Тобто, створюється взаємозв'язок економічної і соціальної сфери. Підвищення показників економічного розвитку сприяє більш швидкому зростанню показників соціального розвитку. Та навпаки якісний розвиток показників соціального вдосконалення має зворотний позитивний вплив на показники економічного розвитку [1].

Соціальна політика та економічний розвиток пов'язані по-перше тим, що: соціальне регулювання є одним з факторів економічного розвитку країни; по-друге: деякі показники соціальної політики впливають на економічний розвиток України та навпаки; по-третє, те що економічному розвитку країни завжди притаманні соціальні наслідки, тобто вони соціальні за своєю природою.

Проаналізувавши взаємозв'язок соціальних та економічних показників: регулювання рівня зайнятості (збільшення кількості робочих місць та скорочення безробіття) впливає на підвищення рівня доходів населення, що в кінцевому результаті поліпшує рівень і якість життя громадян, та збільшує виробництво продукції на душу населення.

Отже, економічний розвиток, а разом з тим і соціальний направлений на задоволення потреб людини зокрема, поліпшення умов життя та забезпечення матеріального достатку.

Список використаної літератури:

1. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політика / В. В. Деріга. — Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. — 178 с. — (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України Чорноморський державний університет імені Петра Могили). — (Неперіодичне видання).
2. Міністерство соціальної політики України — Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>

СЄКУНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
доцент кафедри історії і політології, кандидат історичних наук

ТУЛІВЕТРОВА КАРИНА РУСЛАНІВНА

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
студентка 3 курсу факультету захисту рослин, біотехнологій та екології,
спеціальність: біотехнології

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У процесі зміни політичної та економічної систем в Україні продовжується пошук ефективної моделі розвитку економіки. Очевидно, що нова економічна система не може бути “чистим” капіталізмом, який переважав у середині XIX ст.

Економічна політика України на початку XXI ст. має своєю головною метою перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Риси сучасного економічного становища України:

- велика заборгованість держави, окремих галузей і виробництв державам близького і далекого зарубіжжя;
- відставання сектора економіки, що виробляє товари, від сектора економіки, що їх споживає;
- паливно-енергетична залежність від Росії;
- криміналізація стосунків між державним апаратом і бізнесом, розподілення між кланами найприбутковіших секторів економіки України;
- Україна занадто відірвана від світової економіки[1].

Переважна більшість держав, що розвиваються, розпочали перехідний процес до ринкової економіки на початку 1990-х років. У серпні 1991 року Україна стала незалежною державою, але соціальний та економічний розвиток країни все ще відстає від держав Центральної Європи.

Україна – держава великого потенціалу. Вона має досить високі економічні можливості та вигідне географічне розташування. У сучасній економіці XXI століття Україна є досить добре розташованою на міжнародному рівні та продуктивною країною завдяки кваліфікації та мотивації своєї робочої сили.

Україна має плани наздогнати своїх сусідів у Євросоюз. Його економічні перспективи частково залежать від можливостей припинення війни на Східній Україні та реінтеграції території держави. Проте, ще важливішою буде швидкість та всебічність вітчизняних економічних та інституційних реформ.

За перші 25 років своєї незалежності Україна не була зірковим реформатором. Драматичні події 2014-2015 рр. підштовхнули політичну еліту держави до більш серйозного вирішення завдання реформ. Як результат, досягнуто значного прогресу в кількох сферах політики. За підтримки МВФ та інших донорських органів України в 2014 році та на початку 2015 року вдалося уникнути макроекономічної катастрофи, тобто неконтрольованої девальвації гривні та високої інфляції. Це вимагало суттєвої фіскальної корекції, яка була досягнута шляхом усунення великих субсидій на природний газ. Впровадження внутрішніх цін на газ до міжнародного рівня також допомогло зменшити важливе джерело корупції та зменшити залежність від імпорту газу з Росії, створюючи можливість для реструктуризації газового та енергетичного секторів на конкурентній основі.

Іншими важливими заходами, які можуть підтримувати майбутнє зростання, були очищення значною мірою неплатоспроможного і пошкодженого банківського сектора та часткова податкова реформа. Створення Національного антикорупційного бюро, Національного агентства з запобігання корупції та публікація декларацій про активи державних службовців можуть допомогти у боротьбі з цією соціальною хворобою.

Проте список реформ, який має бути завершений найближчим часом, залишається незмінним. Це включає приватизацію, припинення мораторію на продаж сільськогосподарських земель, збільшення пенсійного віку та ліквідацію пільгових пенсій для різних секторів та професійних груп, створення справжнього місцевого і регіонального самоврядування, судової реформи та багато інших. Україна також має підтримувати свої зусилля щодо фінансової консолідації, щоб повернутися до приватних ринків після закінчення терміну дії програми МВФ в 2018 році.

Досягнення економіки України у 2017 році:

1. Отримання четвертого траншу МВФ у обсязі 1 млрд. доларів на початку квітня 2017 року.

2. Розміщення єврооблігацій. Завдяки виходу у вересні на ринок зовнішніх запозичень Україна уперше з 2015 року залучила 3 млрд. доларів.

3. Прийняття експортної стратегії «Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021» у кінці березня 2017 року, набуття чинності у повному обсязі Угоди про асоціацію між Євросоюзом та Україною з початку вересня 2017 року, розвиток торговельних відносин із Канадою. Нині ведуться переговори про підписання угод про вільну торгівлю з Туреччиною та Ізраїлем.

4. Відносна дерегуляція бізнесу у 2017 році, особливо у будівельній галузі, і оптимізація фінансової політики разом з покращенням сервісного обслуговування платників податків, зокрема через запровадження електронної системи повернення ПДВ, значно збільшила податкову базу. У результаті дані поліпшення позитивно відобразилися на покращенні інвестиційного клімату і підняли Україну на 76 сходинку у рейтингу Doing Business-2018[2].

5. Підняття мінімальної заробітної плати в розмірі 3200 грн.

6. Впровадження нової пенсійної реформи.

Отже, проаналізувавши стан економічної політики сучасної України можна зробити висновок, що гармонізація політичної системи українського суспільства разом з дієвими економічними трансформаціями покликані забезпечити політичну та економічну безпеку держави, високий життєвий рівень її громадян.

Список використаної літератури:

1. Політологія: курс лекцій (Навчальний посібник). Режим доступу : <https://books.br.com.ua/37210>
2. Прес-служба Міжнародний центр перспективних досліджень, Єгор Киян, експерт з економічних питань. Режим доступу : <http://icps.com.ua/ekonomichnyu-rozvytok-ukrayiny-2017-dosyahnennya-nevdachi-perspektyvy/>

СЕКЦІЯ 10.

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ЧАНИШЕВА ГАЛІЯ ІНСАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету, доктор юридичних наук, професор

СТОРОНИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

У ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» закріплені рівні та сторони соціального діалогу. У частині першій ст. 4 Закону передбачено чотири рівні соціального діалогу: національний, галузевий, територіальний та локальний. На зазначених рівнях соціальний діалог здійснюється на тристоронній або двосторонній основі.

Сторони соціального діалогу визначені у частині другій ст.4 Закону. На перших трьох рівнях сторонами соціального діалогу є профспілкова сторона, сторона роботодавців і сторона органів виконавчої влади. На території відповідної адміністративно-територіальної одиниці стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законодавством. На локальному рівні сторонами соціального діалогу є сторона працівників і сторона роботодавця.

Кожна із зазначених сторін має своїх представників, які у ст. 4 називаються суб'єктами відповідно профспілкової сторони, сторони роботодавців і сторони органів виконавчої влади. Йдеться про профспілки, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання з визначеним Законом статусом і конкретні органи виконавчої влади.

Суб'єктами профспілкової сторони є професійні спілки, їх об'єднання, правовий статус яких визначений Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Згідно з частиною другою ст.4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» на національному рівні суб'єктами профспілкової сторони є об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських; на галузевому рівні — всеукраїнські профспілки, їх об'єднання, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; на територіаль-

ному рівні – профспілки відповідного рівня та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

На національному, галузевому та територіальному рівнях суб'єктами сторони роботодавців у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» визнано організації роботодавців та їх об'єднання, правовий статус яких закріплений Законом України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності». На національному рівні суб'єктами сторони роботодавців є об'єднання організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських; на галузевому рівні – всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; на територіальному рівні – організації роботодавців та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Суб'єктами органів виконавчої влади на національному рівні відповідно до ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» є Кабінет Міністрів України; на галузевому рівні – відповідні центральні органи виконавчої влади; на територіальному рівні – місцеві органи виконавчої влади, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Крім того, на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законодавством. Правовий статус органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та їх конкретні повноваження у сфері соціального діалогу визначено законами України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні». Так, згідно з п.2 частини першої ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII Кабінет Міністрів України виступає стороною соціального діалогу на національному рівні, сприяє його розвитку, відповідно до закону проводить консультації з іншими сторонами соціального діалогу щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

При цьому слід погодитися з позицією законодавця про визнання стороною соціального діалогу не державу, як про це зазначають деякі науковці, а саме конкретні органи виконавчої влади.

На локальному рівні сторонами соціального діалогу у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» визначено сторону працівників і сторону роботодавців. Суб'єктом сторони працівників є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників. Суб'єктами сторони роботодавців визнано роботодавця та/або уповноважених представників роботодавця.

У чинному трудовому законодавстві України не визначено коло уповноважених представників роботодавця, про які йдеться у частині другій ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні». Для національного законодавця представляють інтерес положення трудових кодексів окремих постсоціалістичних країн, в яких чітко визначено коло представників роботодавців. Наприклад, ст. 355 Трудового кодексу Республіки Білорусь передбачено представництво інтересів наймача на рівні організації, на республіканському, галузевому, територіальному рівнях. Встановлено, що представниками інтересів наймача виступають керівник організації або особи, уповноважені установчими документами організації чи локальними нормативними правовими актами цих організацій. Представництво інтересів наймачів на республіканському, галузевому, територіальному рівнях здійснюють відповідні об'єднання наймачів.

Норми про сторони соціального діалогу, закріплені у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», відрізняються від аналогічних норм трудових кодексів деяких зарубіжних країн. Наприклад, відповідно до ст. 41 Трудового кодексу Литовської Республіки сторонами соціального партнерства – соціальними партнерами – вважаються представники працівників і роботодавців, а також їх організації. У разі трьохстороннього соціального партнерства на рівних підставах у даному партнерстві поряд із представниками працівників і роботодавців, а також їх організаціями беруть участь також Уряд і органи самоврядування.

Згідно з частиною першою ст. 147 Трудового кодексу Республіки Казахстан сторонами соціального партнерства є держава в особі відповідних виконавчих органів, працівники і роботодавці в особі їх представників, уповноважених у встановленому порядку.

Відповідно до ст. 24 Трудового кодексу Киргизької Республіки сторонами соціального партнерства є працівники і роботодавці в особі уповноважених у встановленому порядку представників.

Натомість, у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» виокремлюються профспілкова сторона, сторона роботодавців, сторона органів виконавчої влади та суб'єкти зазначених сторін. Звертають на себе увагу принаймні дві суперечності зазначеної норми. По-перше, якщо стороною соціального діалогу визнається профспілкова сторона, то другу сторону слід іменувати стороною організацій роботодавців, а не стороною роботодавців. По-друге, і профспілки, і організації роботодавців є представниками відповідно працівників і роботодавців, що прямо передбачено законами України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності». Тобто на національному, галузевому та територіальному рівнях стороною соціального діалогу слід вважати працівників і роботодавців в особі їх представників, відповідні органи виконавчої влади, а не профспілкову сторону,

сторону роботодавців і сторону органів виконавчої влади, як це передбачено ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Законом України «Про соціальний діалог в Україні» вперше передбачені критерії репрезентативності для суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців. Відповідно до частини третьої ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» для участі у колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод, тристоронніх або двосторонніх органах та у міжнародних заходах склад суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців визначається за критеріями репрезентативності.

Оцінка відповідності критеріям репрезентативності профспілок та їх об'єднань проводиться на національному та галузевому рівнях Національною службою посередництва і примирення, а на територіальному рівні відповідними відділеннями Національної служби посередництва і примирення відповідно до Порядку оцінки відповідності критеріям репрезентативності суб'єктів сторін профспілок та організацій роботодавців, затвердженого наказом НСПП від 21 липня 2011 року № 73.

У літературі висловлюється думка, що здійснення оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторони профспілок і сторони роботодавців Національною службою посередництва і примирення як державним органом суперечить міжнародним стандартам. У зв'язку з цим вноситься пропозиція, що обов'язок оцінки відповідності критеріям репрезентативності профспілок та їх об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань доцільно було б покласти на Національну тристоронню соціально-економічну раду та територіальні тристоронні соціально-економічні ради (М.В. Сорочишин).

На нашу думку, здійснення оцінки відповідності критеріям репрезентативності профспілок та їх об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань НСПП та її органами не суперечить Конституції України і міжнародно-правовим актам. Зазначена норма Закону України «Про соціальний діалог в Україні» не є втручанням у діяльність профспілок і організацій роботодавців з боку держави, оскільки визнання представницьких організацій працівників і роботодавців для участі у колективних переговорах передбачено актами МОП, зокрема Конвенцією МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 р. і Рекомендацією МОП № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р. Крім того, частиною четвертою ст. 7 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» передбачено, що Порядок оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторін профспілок та організацій роботодавців затверджується Національною службою посередництва і примирення після погодження сторонами соціального діалогу на національному рівні.

LAGUTINA I. W.

Doktor der Rechtswissenschaften, Dozent,
Dozent am Lehrstuhl für Arbeitsrecht
und Sozialversicherungsrecht der Nationalen Universität
«Juristische Akademie Odessa»

ARBEITSSCHUTZ: VORTEILE FÜR DEN ARBEITGEBER

Arbeitsschutz viele Wissensgebiete, die Unfälle und Krankheiten am Arbeitsplatz verhindern sollen. Aber Arbeitsschutz ist mehr als nur die Vermeidung von Verletzungen. Es beinhaltet auch eine aktive Förderung der Prinzipien von Sicherheit und Gesundheit bei der Arbeit.

Millionen von Arbeitnehmern und ihren Familienangehörigen leiden jedes Jahr unter Arbeitsunfällen und Berufskrankheiten, und die verfügbaren Statistiken (weit davon entfernt, vollständig zu sein) zeigen, dass die menschlichen und wirtschaftlichen Kosten dieser Unfälle und Krankheiten enorm sind. Die Internationale Arbeitsorganisation aktualisiert regelmäßig ihre Daten zur Anzahl der Unfälle und Berufskrankheiten.

Arbeitsschutz umfasst alle Maßnahmen und Regelungen, die den Arbeitenden vor Gefahren und Schädigungen schützen sollen, die aus seinem Arbeitsverhältnis entstehen. Dazu zählen sowohl technische Vorrichtungen und Verbesserungen, als auch gesetzliche und betriebliche Vorgaben. Der Arbeitsschutz ist seit ihrer Entstehung ein grundlegendes Anliegen der Arbeiterbewegung und der Gewerkschaften.

In der Ukraine wird der Arbeitsschutz unter anderem durch das Arbeitsschutzgesetz geregelt. Dabei gelten für bestimmte Berufs- und Altersgruppen eigene Vorschriften, so für Jugendliche oder Menschen, die in besonders gefährlichen Bereichen arbeiten. Weiterhin zählen zum Arbeitsschutz Regelungen zum Kündigungsschutz und zur Tätigkeit von Betriebsräten.

Zentrale Säule des Arbeitsschutzes ist die Pflicht des Arbeitgebers zur Durchführung einer Gefährdungsbeurteilung. Die Gefährdungsbeurteilung dient dazu, sich über die vorhandenen Gefährdungen klar zu werden, damit die «richtigen» Schutzmaßnahmen getroffen werden können. Zweckmäßigerweise orientiert sich das Vorgehen an der im Einzelfall vorliegenden Betriebsart und der Betriebsgröße mit den jeweils auftretenden Gefährdungsfaktoren (z.B. arbeitsstättenbezogene, arbeitsmittel- und tätigkeitsbezogene Risiken). Die Gefährdungsbeurteilung verpflichtet den Arbeitgeber ausdrücklich auch dazu, psychische Belastungsfaktoren im Arbeitsschutzhandeln entsprechend der jeweiligen Bedeutung für die Arbeitstätigkeit mit zu berücksichtigen. Im Anschluss an die Ermittlung der Gefährdungsfaktoren zielt die Gefährdungsbeurteilung darauf ab, sinnvolle und notwendige Schutzmaßnahmen abzuleiten.

Im weitesten Sinne ist der Arbeitsschutz eine Kombination aus sozioökonomischen, organisatorischen und technischen, sanitären, hygienischen, präventiven und anderen Maßnahmen in Verbindung mit Rechtsnormen. Arbeitsschutz im engeren Sinne ist eine Institution des Arbeitsrechts, das heißt eine Gesamtheit von Normen, die darauf abzielen, Arbeitsbedingungen zu gewährleisten, die für das Leben und die Gesundheit der Arbeitnehmer sicher sind. Diese Institution die in der Verfassung der Ukraine, dem ukrainischen Arbeitsgesetzbuch, dem Gesetz der Ukraine «Über die Arbeitsschutz» vom 14. Oktober 1992 und in den untergeordneten normativen Rechtsakten – Vorschriften, Regeln, Anweisungen, lokale Akten und Arbeitsschutzabkommen.

Die Gewährleistung sicherer und harmloser Arbeitsbedingungen am Arbeitsplatz obliegt dem Arbeitgeber. Die Finanzierung des Arbeitsschutzes erfolgt ebenfalls durch den Arbeitgeber. Der Arbeitnehmer trägt keine Ausgaben für Arbeitsschutzmaßnahmen.

Der Arbeitgeber ist verpflichtet, in jeder strukturellen Unterteilung und am Arbeitsplatz Arbeitsbedingungen in Übereinstimmung mit den Anforderungen der normativen Rechtsakte zu schaffen, sowie die Einhaltung der Rechte der Arbeitnehmer, die durch die Gesetzgebung zum Arbeitsschutz garantiert sind, zu gewährleisten. Ein Arbeitnehmer hat das Recht, die ihm anvertraute Arbeit abzulehnen, wenn die Produktionssituation geschaffen wird, für sein Leben oder seine Gesundheit oder für die Menschen, die ihn und die Umwelt umgeben, gefährlich ist.

Die Zulassung von Personen, die keine Ausbildung, Einweisung oder Überprüfung von Kenntnissen in Fragen der Arbeitssicherheit erhalten haben, ist untersagt. Der Arbeitgeber ist verantwortlich für die systematische Einweisung (Ausbildung) von Arbeitnehmern in Fragen der Arbeitssicherheit.

Arbeitssicherheit beinhaltet Folgendes:

Vorbeugung von Schäden und negativen Nachwirkungen für die Gesundheit der Arbeitnehmer, verursacht durch die Arbeitsbedingungen, unabhängig vom Beschäftigungssektor, sowie vom Beschäftigungsstatus und von Geschlecht, Rasse und ethnischer Zugehörigkeit;

Anpassung der Arbeitsumgebung an die physischen und psychischen Bedürfnisse der Arbeitnehmer;

Verfügbarkeit angemessener Arbeitsschutzdienste, die zur Erreichung und Erhaltung des Wohlbefindens der Arbeitnehmer beitragen;

Effektives Management des Arbeitsschutzes, wobei diesem Bereich die gleiche Bedeutung zukommt wie anderen Tätigkeitsbereichen.

Die wichtigsten Schritte auf dem Gebiet der Arbeitsschutzentwicklung sind die Verbesserung des Rechtsrahmens und die Festlegung der Rechte und Pflichten der wichtigsten Interessengruppen. Internationale Arbeitsnormen schaffen die Grundlage für Beziehungen, Verantwortlichkeit im Bereich des Arbeitsschutzes und schaffen so die Voraussetzungen für aktive Bemühungen der wichtigsten Interessengruppen, ihre Aufgaben zu erfüllen, um den Arbeitsschutz zu verbessern.

Verstärkte Aufmerksamkeit für den Arbeitsschutz kommt dem Geschäft zugute. Im Allgemeinen umfassen die kommerziellen Vorteile einer Verbesserung des Arbeitsschutzes je nach den Umständen, wenn nicht sogar allen, sehr viel: eine signifikante Verringerung der Fehlzeiten; Zufriedenheit der Arbeiter und folglich Zunahme ihre Arbeitsdisziplin, Motivation und Konzentration; Rückgang der Fluktuation; Steigerung von Produktivität und Wettbewerbsfähigkeit; Einsparung von erheblichen Ressourcen durch bessere Wartung und Reparatur der Ausrüstung; Reduzierung der Kosten im Zusammenhang mit Schadenersatz und Versicherung; Verbesserung des Ansehens und des Images des Unternehmens.

Am Welttag für Sicherheit und Gesundheit bei der Arbeit am 28. April markiert die Ukraine den Tag des Arbeitsschutzes. In diesem Jahr hat die Internationale Arbeitsorganisation das Motto des Arbeitsschutztages «Geschützte und gesunde Generation» definiert.

Dieses Motto stimmt mit den Zielen des Welttages gegen Kinderarbeit überein, der am 12. Juni gefeiert wird.

Die Bereitstellung von menschenwürdigen und sicheren Arbeitsbedingungen ist im Nationalen Bericht der Regierung der Ukraine «Die Ziele der nachhaltigen Entwicklung der Ukraine», der am 15. September 2017 vorgestellt wurde, enthalten. Dieses Dokument definiert Indikatoren zur Erreichung der Ziele einer nachhaltigen nationalen Entwicklung bis 2030, unter Berücksichtigung der globalen Richtlinien und Prinzipien und der öffentlichen Meinung über die Zukunft des Landes.

Eines der Ziele ist menschenwürdige Arbeit und wirtschaftliches Wachstum, seine Umsetzung im Interesse der jungen Generation erfordert einen koordinierten, integrierten Ansatz zur Beseitigung der Kinderarbeit und die Förderung einer Kultur der Prävention von Sicherheit und Gesundheitsschutz am Arbeitsplatz.

КУПІНА ЛЮДМИЛА ФРАНЦІВНА

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри галузевих юридичних дисциплін
факультету політології та права, кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Ефективність норм трудового права, як і будь-якої іншої галузі права, — проблема не тільки теоретична, а й практична, оскільки, саме практичне визначення ефективності тої чи іншої норми права дає мо-

жливність в подальшому вчасно відреагувати на стан правового регулювання відносин в певній сфері суспільного життя.

На сьогодні вирішення питання досконалої оцінки ефективності норм трудового права є досить проблематичним, оскільки, при наявності окремих розрізнених методів оцінки ефективності, відсутня універсальна методика, яка б дозволила спрогнозувати ефективність тієї чи іншої норми трудового права ще на етапі її розробки та прийняття, спрогнозувати реальну ефективність дії норми та визначити, які кроки необхідні для вдосконалення правового регулювання тих чи інших трудових правовідносин, які регулюються нормою, ефективність якої досліджується. Слід відмітити, при цьому, що дана проблема є актуальною не тільки для України, а й для інших країн СНД, Європи, які тільки стають на шлях розвитку правового моніторингу.

Визначаючи методи оцінки ефективності правових норм, галузей права та права в цілому, варто не забувати про те, що не всі методи є універсальними, і не можуть бути застосовані під час визначення ефективності будь-якого з елементів правової системи держави, будь-то окрема норма права чи інститут права.

На цьому наголошують Кудрявцев В.М., Нікітінський В.І., Самошенко І.С., Глазирін В.В., відзначаючи, що ефективність крупних систем правових настанов, а тим більше ефективність права в цілому, на відміну від ефективності правових норм і їх систем низького рівня, не може бути визначена простими емпіричними методами. Їх ефективність, яка проявляється як загальна тенденція в масі окремих відхилень, визначається лише якісно на основі аналізу суспільно-історичної практики. При цьому неефективність окремих правових норм і їх груп помітно не відображається на ефективності всієї правової системи держави [2, с. 35].

Черногор М.М. [1, с. 131-132] виділяє наступні методи соціологічних досліджень для оцінки ефективності дії правових норм в цілому, які, на нашу думку, також можуть бути застосовані також до визначення ефективності норм трудового права:

- опитування громадської думки — включає в себе інтерв'ю, анкетування респондентів, вибраних із загальної сукупності суб'єктів правового регулювання (наприклад, опитування працівників, представників професійних спілок, представників роботодавця, безробітних або інших категорій осіб, чий права та інтереси регулюються нормою, ефективність якої досліджується) на основі методики ймовірного або квотного відбору; аналіз і узагальнення отриманих даних;

- опитування експертів — включає в себе підбір і опитування спеціалістів, здатних висловити компетентну, професійну думку з питань, які цікавлять дослідників; визначення критеріїв компетентності експертів і ранжування їх відповідей залежно від рівня компетенції; вироблення узагальненої позиції експертів (даний метод, на нашу думку, може бути застосований як на практичному рівні — шляхом опитуван-

ня експертів-практиків під час проведення конференцій, круглих столів, присвячених тим чи іншим проблемам, реалізації конкретних норм, так і на рівні науки, коли прогноз ефективності або аналіз неефективності норми трудового права може бути сформований відповідним експертом, виходячи з позицій науки, законодавчої техніки та інших суто теоретичних засад);

- фокус-група — включає в себе підготовку сценарію обговорення проблеми в невеликій, але достатньо показовій групі людей, які є рядовими учасниками регульованих суспільних відносин; підбір фокус-групи; проведення обговорення досліджуваних питань та вироблення в процесі такого обговорення узгодженої позиції (наприклад, обговорення проблеми на рівні колективу підприємства при визначенні ефективності локальної норми права, яка регулює ті чи інші питання трудових правовідносин конкретно на цьому підприємстві);

- включене спостереження за процесом реалізації правової норми — особливий вид спостереження як методу збору первинної соціологічної інформації, коли дослідник сам стає учасником досліджуваного ним кола відносин (наприклад, прийняття дослідника на роботу на підприємство, робота на якому підпадає під регулювання норми, ефективність якої досліджується);

- експериментальний аналіз (наприклад у формі ретроспективного природного експерименту — інтерпретації ситуації, яка природно склалась в минулому, в якості експериментальної ситуації). В даному випадку подія минулого (прийняття правової норми) інтерпретується як введення в дію експериментального фактора. В дослідженнях ефективності дії правової норми такий експеримент може бути застосований в тих випадках, коли на практиці склались і функціонували протягом певного часу різні способи законодавчого регулювання одних і тих самих (або схожих за своєю природою) суспільних відносин. Подібні ситуації виникають при наступних умовах: 1) коли змінилось законодавче регулювання, але об'єкт регулювання суттєвих змін не зазнав; 2) коли подібні суспільні відносини регулюються різними нормами, тобто відмінності в правовому регулюванні, які існують на практиці, не обумовлені різницею в об'єктах регулювання (наприклад, дослідження ефективності локальних норм, які регулюють виплату премії за наслідками роботи підприємства за рік — ефективність норм визначається шляхом визначення плинності кадрів до та після введення норми, якою передбачене преміювання, оскільки саме плинність кадрів в даному випадку є показником ефективності введення норми права).

Особливий інтерес викликає метод паралельного експерименту, який може бути використаний при порівнянні ефективності правового регулювання тої чи іншої сфери суспільних відносин, зокрема трудових, в різних адміністративних одиницях однієї держави або в різних державах приблизно одного рівня розвитку досліджуваних суспільних відносин. Використання даного методу дозволяє визначити оптималь-

ний варіант правового регулювання суспільних відносин, виходячи з досвіду різних адміністративно-територіальних утворень.

Крім методів соціологічних досліджень, варто відзначити також наступні методи дослідження ефективності норм права:

- статистичні методи дослідження — можуть плідно використовуватись під час визначення ефективності норм трудового права. Вони повинні використовуватись у процесі збирання інформації про дії правових норм, що вивчаються (типологізація, цільове узагальнення матеріалів практики правозастосовчих органів), при обговоренні отриманої інформації (групування, ранжирування, кореляційний і континентний аналіз тощо) [3, с. 158].

Вважаємо, що застосування статистичних (та математичних) методів дослідження є доцільним під час визначення ефективності норм трудового права, оскільки багато показників, які є контрольними, показовими при оцінці ефективності норм трудового права, можуть бути виражені в цифровому еквіваленті (наприклад, в числовій, процентній формі можуть бути виражені показники звільнень, збільшення обсягів виробництва, кількість травмувань на виробництві тощо, які є наслідком введення в дію тої чи іншої норми трудового права).

Заслуговує на увагу думка, згідно з якою статистика має велике значення не тільки і не стільки самими цифровими даними, скільки спеціальним методом, що дозволяє знаходити закономірність там, де, на перший погляд ми бачимо випадковість [3, с. 158].

- кібернетичні методи — при вивченні ефективності норм трудового права можна застосовувати засоби технічної кібернетики для збирання й оброблення інформації про умови та критерії ефективності правових норм.

Так, для аналізу рівня правозастосовчої діяльності можуть бути застосовані теорія систем, теорія інформації, теорія оптимізації управління тощо. Кібернетичні системи можуть застосовуватись для рахування, збереження інформації і т.п. У літературі є свідчення про те, що із загальної кількості правових норм, що відносяться до певного питання, ЕОМ не було знайдено лише 3 %. При пошуку цих норм спеціалістом не було виявлено 53 % норм. При пошуку «вручну» пропусків було приблизно у 13 разів більше, ніж при машинному пошуку [4, с. 123-124].

Кібернетичні методи дослідження можуть бути застосовані також при визначенні ефективності норм трудового права, оскільки, при передачі процесу оцінки на розсуд ЕОМ зменшується наявність людського фактора, неухваленості та фізичної неможливості людини з точністю підрахувати ті чи інші показники при величезному масиві інформації, яку необхідно опрацювати.

- математичні методи вимірювання і порівняння. Вивчення ефективності норм трудового права неможливе без виміру тих параметрів, які характеризують їх ефективність і співіснування. Метод виміру по-

лягає у вираженні параметрів ефективності правових норм (умов і критеріїв їх ефективності) у вигляді кількісних величин для порівняння.

Крім того, варто відзначити, що при оцінці ефективності дії норм трудового права, як і норм будь-якої іншої галузі, необхідно виявляти об'єктивні фактори, які позитивно або негативно впливають на кінцеві результати правозастосовчої діяльності. До них відносяться зміна курсу державного управління в різних сферах, перебудова системи органів, техногенні і природні катастрофи, фінансово-економічні «провали», соціально-політичні конфліктні ситуації та ін.

Список використаної літератури:

1. Правовой мониторинг: актуальные проблемы теории и практики / Под ред. Н.Н. Черногора. — М.: Международный юридический институт, 2010. — 232 с.
2. Эффективность правовых норм/Кудрявцев В.Н., Никитинский В.И., Самощенко И.С., Глазырин В.В. — М.: Юрид. лит., 1980. — 280 с.
3. Чугунов В.Е., Чувилев А.А. О некоторых направлениях применения социологических методов в советской процессуальной науке // Проблемы социологии права. — Вильнюс, 1970. — Вып. 1.
4. Керимов Д.А., Покровский И.Ф. Опыт использования средств кибернетики для автоматизации информационной службы права // Вестник Ленинград. ун-та. Сер. философии, экономики, права. — Л., 1964. — Вып. 1.

КОСТЮК ВІКТОР ЛЕОНТІЙОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ІНКЛЮЗИВНУ ОСВІТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Просування України по шляху декларованих та системних соціальних реформ, виходячи із пріоритету реалізації принципів верховенства права, прав та свобод людини, утвердження основ громадянського суспільства передбачає за необхідне комплексне реформування освіти, зокрема, системне впровадження інклюзивної освіти як складової системи соціального захисту окремих категорій осіб. Насамперед, розвиток в Україні інклюзивної освіти спрямований на підвищення ефективності, дієвості та доступності права на освіту осіб з особливими освітніми потребами. Принагідно нагадати, що за змістом Конституції України (ст. 53) [1] кожен має право на освіту. При цьому, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної

середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Поділяючи позитивну спрямованість такого фундаментального конституційного права, питання розвитку інклюзивної освіти знаходиться поза конституційно-правовим забезпеченням. Разом із тим, як показує міжнародний та національний досвід [2, с. 66-70], належне функціонування інклюзивної освіти мотивує розвиток безбар'єрного суспільного середовища на основі забезпечення дієвості та доступності відповідних послуг для людей з особливими освітніми потребами. Тобто йдеться про осіб, які повною мірою не можуть конкурувати у сфері освіти та, відповідно, виникає необхідність урахування їх індивідуальних освітніх потреб та інтересів. В умовах сьогодення, коли кількість осіб з особливими освітніми потребами зростає, насамперед, через зростання чисельності осіб з інвалідністю, деяких інших соціально вразливих категорій осіб[3] питання системного реформування інклюзивної освіти є одним із ключових реформаторських завдань у соціальній сфері. Зокрема, в Україні проживає близько 167 тис. дітей з інвалідністю [4]. У зв'язку із цим, на особливу увагу заслуговують питання пов'язані із удосконаленням права на інклюзивну освіту, механізми його нормативно-правового забезпечення [5; 6].

Слід зауважити, що за своєю суттю, право на інклюзивну освіту: є важливим та ключовим елементом права на освіту як комплексного соціального права; зумовлене та тісно пов'язане із правом на соціальний захист; спрямоване на забезпечення якісних та доступних освітніх та інших супутніх послуг для осіб з інвалідністю та деяких інших категорій осіб (осіб з особливими освітніми потребами); сприяє інтеграції осіб з особливими освітніми потребами, насамперед, осіб з інвалідністю у суспільстві та державі.

Доречним буде відзначити, що в умовах сьогодення права на інклюзивну освіту залишається достатньо вразливим, що пов'язано із такими чинниками як: 1) неоднозначність ставлення у суспільстві щодо осіб з інвалідністю як осіб з рівними можливостями та правами; 2) недосконалість нормативно-правового забезпечення; 3) відсутність дієвих та доступних механізмів реалізації, гарантування та правової охорони; 4) відсутність належного матеріально-технічного забезпечення закладів освіти; 5) відсутність єдиної там комплексної стратегії розвитку інклюзивної освіти; 6) відсутність реєстру осіб з особливими освітніми потребами; 7) відсутність ефективного державного та громадського супроводу; 8) відсутність ефективного нагляду та контролю. Прикметною особливістю сьогодення є те, що активізація розвитку інклюзивної освіти відбувається за рахунок активних дій інститутів громадянського суспільства [7], які, переважно, мотивують державні інституції.

Перспективні та позитивні очікування щодо вдосконалення права на інклюзивну освіту пов'язані із нещодавно ухваленою парламентом освітньою реформою. Принагідно нагадати, що 5.09.2017 року Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про освіту» [8]. Теоретико-правовий аналіз цього Закону, дозволяє констатувати, його, переважно, рамковий, декларативний характер та засвідчує необхідність прийняття додаткових нормативно-правових актів. При цьому, по суті питанням щодо інклюзивної освіти присвячено декілька статей. По-перше, достатньо загальними видаються визначення термінів «особа з особливими освітніми потребами» та «інклюзивне навчання». Так, особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. При цьому, інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Очевидно, що такі трактування потребують сутнісного та змістовного уточнення. По-друге, концептуальні новації розглядуваного Закону є наступні: органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів; органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення розумного пристосування та універсального дизайну; навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, позашкільної та середньої освіти здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку; заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку; заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей; особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання; особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої

лади у сфері освіти і науки; органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

Тенденціями удосконалення законодавчого забезпечення права на інклюзивну освіту є наступні: 1) формування інклюзивного (безбар'єрного) суспільства, у тому числі інклюзивного освітнього середовища; 2) вироблення єдиної Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти; 3) гармонізація державного управління з питань інклюзивної освіти; 4) підвищення доступності права на інклюзивну освіту; 5) посилення дієвості, прозорості та ефективності механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на інклюзивну освіту; 6) забезпечення ефективного державного та громадського супроводу права на інклюзивну освіту; 7) розробка проекту закону про інклюзивну освіту на основі міжнародного та національного досвіду, позитивних напрацювань шкіл соціального права; 8) громадське обговорення та проведення експертиз проекту закону про інклюзивну освіту; 9) ухвалення закону про інклюзивну освіту як результат консолідації інститутів громадянського суспільства та держави.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Миськів Л.І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями / Л.І. Миськів // Європейські перспективи. — 2013. — № 10. — С. 66-70.
3. В Україні кількість людей з інвалідністю зросла до 2,6 млн і становить 6% населення // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://ua.112.ua/polityka/v-ukraini-kilkist-liudei-z-invalidnistiu-zroslo-do-6-naseleennia-i-stanovyv-26-mln-422531.html>.
4. В Україні зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами: // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://health.unian.ua/country/925442-v-ukrajini-zrostaє-kilkist-ditey-iz-osoblivimi-potrebami.html>.
5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011р. № 872 // Урядовий кур'єр від 20.08.2011р., № 153.
6. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23.05. 2017р. № 2053-VIII//Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 30. — Ст.332.
7. Україна зробила потужний крок у розвитку інклюзії// Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2354955-ukraina-zrobila-potuznij-krok-v-rozvitku-inkluzii-marina-porosenko.html>.
8. Про освіту: Закон України від 5.09.2017р. № 2145-VIII// Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 38-39. — Ст. 380.

МАКОДЗЕЙ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,
кандидат педагогічних наук

ГУСАК ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін

ІНКЛЮЗИВНА (СПЕЦІАЛЬНА) ОСВІТА У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

Проголошені в Україні реформи тісно пов'язані та стосуються сфери освіти як однієї із складових подальших процесів демократизації суспільства та держави, утвердження прав та свобод людини [1]. Без ефективної та дієвої вищої освіти, мотивації науки, наукових досліджень суспільство та держава не мають належних перспектив. До того ж, через ці складові можна більш конструктивно впливати на основні виклики, які стоять перед нашою державою.

Одним із важливим та глобальних викликів сьогодення є очевидні зміни у структурі населення, зокрема, через зростання чисельності людей з особливими освітніми потребами (наприклад, особи з інвалідністю, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасники антитерористичної операції, тимчасово переміщені тощо)[2]. Така ситуація, як доречно наголошують М.І. Іншин, Д.І. Сіроха вимагає належного соціального захисту [3, с. 14]. При цьому, як показує міжнародний досвід, досвід міжнародного співтовариства, здійснення соціального захисту таких осіб провадиться через функціонування дієвої моделі інклюзивної (спеціальної) освіти (навчання) [4, с. 66-68]. Її головне призначення – забезпечення дієвої інтеграції людей з особливими потребами до усіх сфер суспільного життя. Доречно наголосити, що інклюзивна (спеціальна) освіта має комплексний характер та повною мірою стосується усіх ланок освіти. Тому, повною мірою вона стосується вищої освіти. За змістом Закону України «Про вищу освіту» вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти. При цьому, особа з особливими освітніми потребами – особа з інвалі-

дністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти[5]. Цим Законом не регламентуються питання щодо особливостей застосування інклюзивного (спеціального) навчання у межах вищої освіти.

Доречно відзначити, що за змістом Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [6] (ст. 22) для реалізації права на вищу освіту особами з інвалідністю вищі навчальні заклади створюють їм необхідні умови для здобуття відповідної освіти. Прийом на навчання до вищих навчальних закладів осіб з інвалідністю проводиться на конкурсній основі відповідно до умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. Спеціальні умови для здобуття вищої освіти за державним замовленням і за рахунок цільових пільгових державних кредитів надаються: особам з інвалідністю, які не спроможні відвідувати навчальний заклад (за рекомендацією органів охорони здоров'я та соціального захисту населення); особам, у яких є захворювання, зазначені у Переліку захворювань та патологічних станів, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання; особам з інвалідністю I, II групи і дітям з інвалідністю віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю.

Цілком очевидно, що запропоновані підходи для здобуття вищої освіти для людей з особливими освітніми потребами, у тому числі людей з інвалідністю не можуть вважатися ефективними. Тому, особи з інвалідністю, по суті, змушені конкурувати із здоровими людьми на рівних умовах.

Таким чином, з науково-педагогічної та правової точок зору, інклюзивна (спеціальна) освіта в умовах вищої освіти має ряд принципових недоліків: а) відсутність доступних умов реалізації особами з особливими освітніми потребами права на вищу освіту; б) відсутність достатніх механізмів освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами щодо урахування їх індивідуальних потреб та інтересів; в) недостатність матеріально-технічного та іншого забезпечення вищих навчальних закладів при організації інклюзивного навчання; г) відсутність достатньої гнучкості навчально-освітнього процесу; г) відсутність інклюзивності при здійсненні наукової діяльності.

Цілісно та системно не вирішив відповідних проблем, ухвалений 05.09.2017 р., реформаторський Закон України «Про освіту»[7], оскільки він, переважно стосується питань інклюзивного навчання у межах дошкільної та середньої освіти. До прикладу, цим Законом передбачено, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

Тенденціями законодавчого забезпечення інклюзивної (спеціальної) освіти у системі вищої освіти є наступні: 1) розвиток інклюзивної вищої освіти суспільства, у тому числі через забезпечення доступу до такої освіти; 2) підвищення ефективності права на вищу освіту; 3) встановлення державної підтримки вищих навчальних закладів, де запроваджено інклюзивну (спеціальну) освіту; 4) запровадження гнучкого навчально-освітнього процесу, з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей осіб з інвалідністю; 5) запровадження механізмів дистанційного навчання; 6) запровадження нагляду та контролю щодо дотримання права на вищу освіту осіб з інвалідністю; 7) внесення системних змін до Закону України «Про вищу освіту», з урахуванням пропозицій експертів, вчених, інститутів громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. В Україні збільшилася кількість людей з інвалідністю // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2017/11/28/novyna/suspilstvo/ukrayini-zbilshylasya-kilkist-lyudej-invalidnistyu>
3. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальний захист в Україні: сутність, проблеми та перспективи / М.І. Іншин, Д.І. Сіроха // Актуальні проблеми соціального права. Випуск II: науково-практичний посібник // збірник статей учасників всеукраїнських соціальних програм(заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2015 р. / за загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. – К.: ПВГОІ «ІРСТ Україна», 2016. – С. 14.
4. Миськів Л.І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями / Л.І. Миськів // Європейські перспективи. – 2013. – № 10. – С. 66-70.
5. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
6. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
7. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.

МЕЛЬНИК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін Інституту права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

ІНКЛЮЗИВНА (СПЕЦІАЛЬНА) ОСВІТА У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Утвердження України як демократичної, соціальної та правової держави на сучасному етапі державотворення тісно пов'язане із організацією та проведенням комплексного реформування соціального захисту осіб з інвалідністю на основі посилення взаємодії суспільства і держави із стратегічних соціальних проблем, підвищення дієвості, ефективності та доступності системи конституційних соціальних прав [1]. М.І. Іншин, Д.І. Сіроха наголошують на тому, що глибинна та системна трансформація суспільства і держави, яка викликана нагальною потребою якісних та системних змін, вимагає належного соціального захисту як важливої складової соціального благополуччя суспільства, у тому числі підтримки соціально вразливих категорій громадян [2, с. 14].

Одним із найбільш системних та загрозливих викликів сьогодення, які стоять перед суспільством та державою є збільшення чисельності осіб з інвалідністю і, зокрема, дітей з інвалідністю. Так, щороку в Україні збільшується кількість дітей з різними захворюваннями. Лише за період 2003-2013 рр. чисельність дитячого населення знизилася на 19% а, натомість загальна чисельність дітей з інвалідністю збільшується на 0,5%. При цьому, вже на початок 2014 року, чисельність таких дітей становила 167 059 осіб [3]. При цьому, тільки за останні роки чисельність таких дітей зросла на 20% [4]. Однак наразі в Україні відсутній належний, якісний реєстр таких осіб, що очевидно, формує нові виклики перед сьогоденням. Збільшення чисельності дітей з інвалідністю в Україні зумовлює формування якісно нових підходів до розбудови системи соціального захисту, яка б стимулювала попередження інвалідизації, якісну ранню реабілітацію та інтеграцію таких людей у суспільство та державу. Важливим кроком на шляху розв'язання цих проблем є розвиток в Україні інклюзивної (спеціальної) освіти [5].

За своєю суттю, інклюзивна (спеціальна) освіта виступає: 1) передумовою формування інклюзивного суспільства; 2) комплексною та ін-

тегрованою організаційно-правовою формою соціального захисту дітей з інвалідністю. Свого часу, питання нормативно-правового забезпечення інклюзивного навчання закріплено на основі порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [6]. Разом із тим, розвиток інклюзивної (спеціальної) освіти не набув системного характеру, що пов'язано із наступним: а) відсутність належного суспільного визнання та розуміння дітей з інвалідністю; б) відсутність належних механізмів реалізації права на освіту дітей з інвалідністю; в) відсутність належних законодавчих механізмів функціонування інклюзивної (спеціальної) освіти; г) відсутність достатніх механізмів урахування особливих освітніх потреб дітей з інвалідністю; г) відсутність системного державного та громадського супроводу дітей з інвалідністю; д) відсутність ефективного державного нагляду та громадського контролю.

Першим законодавчим кроком на шляху розвитку в Україні інклюзивної (спеціальної) освіти стало ухвалення Верховною Радою України 23.05.2017 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [7]. Цим Законом було встановлено, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. При цьому, психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами. У той же час, у ухваленому парламентом 5.09.2017 р. новому Законі України «Про освіту» [8] більш докладно регламентуються законодавчого забезпечення інклюзивної (спеціальної) освіти. Принциповими новелами цього Закону стали наступні: 1)заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами; 2) заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей; 3) особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання; 4) особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки; 5)психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабіліта-

ційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру; 6) корекційно-розвиткові послуги (допомога) — це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення; 7) органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами; 8) психолого-педагогічний супровід — це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Тенденціями законодавчого забезпечення інклюзивної (спеціальної) освіти у системі соціального захисту дітей з інвалідністю є наступні: 1) розвиток інклюзивного суспільства; 2) підвищення ефективності, дієвості та доступності права дітей з інвалідністю на інклюзивну (спеціальну) освіту; 3) запровадження державної підтримки закладів освіти, де запроваджено інклюзивну (спеціальну) освіту; 4) розробка проекту закону про інклюзивну (спеціальну) освіту, з урахуванням позиції експертів, інститутів громадянського суспільства та держави; 5) ухвалення закону про інклюзивну (спеціальну) освіту; 6) запровадження дієвого моніторингу щодо реалізації дітьми з інвалідністю права на інклюзивну (спеціальну) освіту.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальний захист в Україні: сутність, проблеми та перспективи/М.І. Іншин, Д.І. Сіроха// Актуальні проблеми соціального права. Випуск II: науково-практичний посібник //збірник статей учасників всеукраїнських соціальних програм(заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2015р./за загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. — К.: ПВГОІ «ІРСТ Україна», 2016. — С. 14.
3. В Україні щороку зростає кількість дітей з інвалідністю: // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1017747-v-ukrajini-schoroku-zrostaie-kilkist-ditey-z-invalidnistyu.html>.
4. В Україні кількість людей з інвалідністю зросла до 2,6 млн. і становить 6% // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/281117-v-ukrayini-kilkist-lyudey-z-invalidnistyu-zroslo-do-26-mln-i-stanovyt-6-naselennya>.
5. Інклюзивна освіта — рівень свідомості нації. Досвід. Перспективи. Результати // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.adm-km.gov.ua/?p=26132>.
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011р. № 872 // Урядовий кур'єр від 20.08.2011 р., № 153.

7. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23.05. 2017 р. № 2053-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 30. – Ст. 332.
8. Про освіту: Закон України від 5.09.2017р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.

ТАРАСЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ

Станом на 2018 рік чисельність населення в нашій країні становить близько 42 500 000 чоловік (без урахування Криму і Донбасу) [1]. Необхідно констатувати, що сьогодні в нашій країні спостерігається низький рівень народжуваності. Це обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, такими як: зниження рівня життя, економічна криза, безробіття, знецінення доходів населення, підвищення захворюваності серед населення, неякісна медична допомога, воєнні дії в країні, виїзд на постійне або тимчасове місце проживання в інші країни, невпевненість в завтрашньому дні тощо.

Безумовно, однією з головних причин негативної динаміки народжуваності в Україні є недостатня забезпеченість соціальними гарантіями громадян з боку держави та неефективний соціальний захист сімей з дітьми.

Як вважають соціологи Молодіжної платформи Майбутнє, які провели соціопитування 800 різних категорій осіб, однією з причин, які стримують народжуваність, є недостатній розмір виплат на народження дитини. 87% опитуваних вважають, що допомоги, яка виплачується сьогодні, зовсім не вистачає, розмір виплати потрібно підвищувати, а 95% батьків з дітьми до того ж впевнені, що потрібно змінювати сам порядок нарахування цієї допомоги. Переважна кількість опитуваних визнали, що були б задоволені, якщо б сума допомоги при народженні дитини збільшилась до 100 000 або до 200 000 гривень [2].

Отже, згідно статистичних показників, рівень народжуваності напряму залежить від показників розміру державної підтримки молодим сім'ям.

З 1 липня 2014 року до чинного законодавства були внесені зміни, що стосувалися призначення державної допомоги при народженні дити-

ни. Так, згідно Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», та постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 208 «Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», розмір допомоги при народженні дитини встановлено на рівні фіксованої суми 41 280 грн. (на дітей народжених після 30 червня 2014 року). На сьогоднішній день виплата цієї допомоги здійснюється одноразово у сумі 10 320 грн., решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (тобто у розмірі 860 грн. на місяць). Крім того, з 1 липня 2014 року скасовано виплату допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку [3].

Згідно з Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» для основних соціальних і демографічних груп населення з 1 січня 2018 р. встановлений наступний прожитковий мінімум: для дітей віком до 6 років – 1492 грн.; для дітей віком від 6 до 18 років – 1860 грн.; для працездатних осіб – 1762 грн.; для осіб, які втратили працездатність – 1373 грн. В той же час мінімальна заробітна плата з 1 січня 2018 року встановлена у розмірі 3 723 грн. на місяць [4, ст.ст. 7, 8]. Таким чином, встановлений у 2014 році розмір державної допомоги при народженні дитини не відповідає соціальним показникам, закріпленим у Держбюджеті на 2018 рік та підлягає негайному перегляду та збільшенню, а також прийняттю заходів, спрямованих на стимулювання народжуваності в нашій країні.

Стимулювання передбачає створення такої зовнішньої ситуації, яка внутрішньо спонукає людину діяти певним чином в напрямку, корисному для суспільства. Тому стимулювання не тільки підсилює прямий владний вплив, але в багатьох випадках, коли належним чином враховуються потреби і інтереси людей, в стані взагалі замінити його [5, с. 35].

На цей час у Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів, якими передбачено зміну порядку призначення допомоги при народженні дитини та її збільшення, а також відновлення виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, яка була скасована з 1 липня 2014 року.

24 січня 2017 року зареєстровано законопроект № 5709 «Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо розміру допомоги при народженні дитини та порядку її виплати з метою підвищення народжуваності в Україні», яким пропонується змінити розміри та порядок нарахування цієї допомоги, та виплачувати допомогу при народженні дитини на першу дитину – 52 розміри прожиткового мінімуму, на другу дитину – 70 розмірів прожиткового мінімуму, на третю та кожну наступну дитину – 120 розмірів прожиткового мінімуму. Крім того, законопроектом передбачається доповнити Закон «Про державну допомогу сім'ям з дить-

ми» розділом IV «Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку», в якому визначити порядок та умови призначення цієї допомоги.

9 лютого 2017 року зареєстровано альтернативний законопроект № 5709-1 «Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо розміру допомоги при народженні дитини та порядку її виплати з метою підвищення народжуваності в Україні». Законопроект передбачає внесення змін щодо розміру та принципу призначення державної соціальної допомоги при народженні дитини. Пропонується статтю 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» викласти в новій редакції з урахуванням мінімальної заробітної плати на момент здійснення виплати протягом всього періоду виплат державної допомоги по народженню дитини. Виплату допомоги пропонується здійснювати одноразово у сумі, що дорівнює 5 мінімальним заробітним платам. Упродовж наступних 36 місяців допомогу виплачувати щомісячно у розмірі 1 мінімальної заробітної плати.

Також зазначеним законопроектом пропонується доповнити Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» розділом IV «Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку». Таку допомогу пропонується виплачувати щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно.

9 лютого 2017 року також був зареєстрований в Парламенті ще один законопроект — № 6063 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення належного рівня соціального захисту родин з дітьми та встановлення справедливих соціальних гарантій дітям».

Проект передбачає ряд комплексних змін, які стосуватимуться 19 норм 7 законодавчих актів. Зокрема, передбачено: — гарантію збереження права на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тим жінкам, які виявили бажання працювати на умовах неповного робочого часу або вдома; — відновлення раніше скасованої допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. При цьому, планується запровадити значно спрощені умови призначення цієї допомоги, а також мінімальний (гарантований) розмір вказаної допомоги на рівні не менше ніж 50% прожиткового мінімуму для дитини віком до шести років.

Окрім того, передбачено запровадження норми, за якою допомога при народженні дитини надаватиметься у сумі: кратній 50 розмірам прожиткового мінімуму, — на першу дитину; кратній 70 розмірам прожиткового мінімуму, — на другу дитину; кратній 100 розмірам прожиткового мінімуму, — на третю і кожен наступну дитину.

Таким чином, існуючий рівень бідності населення в Україні, передусім серед сімей з дітьми, свідчить про недостатню ефективність існуючої системи державної підтримки соціально вразливих верств насе-

лення. Як основний захід з реалізації демографічної політики необхідно обрати стимулювання народжуваності через підвищення розміру грошових виплат на дітей та вдосконалення системи правового стимулювання.

Список використаної літератури:

1. Населення України на 2018 рік кількість на сьогодні // URL: <http://2018.pp.ua/novini-2018/2834-naselennya-ukrayini-na-2018-rk-klkst-na-sogodn.html>
2. Соцопрос: молодежь выступает за увеличение выплат на рождение ребенка // Электронный ресурс / <http://slovo.odessa.ua/main/24897-socopros-molodezh-vystupaet-za-uvelichenievyplat-na-rozhdenie-rebenka.html>
3. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27 березня 2014 року № 1166-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20-21. – Ст. 745.
4. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 2. – Ст.48.
5. Глазырин В.В., Шкатулла В.И. Советское трудовое право: Учеб. Пособие по спец. Курсу для студентов пед. ин-тов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошк.)» / В.В. Глазырин, В.И. Шкатулла – М.: Просвещение, 1986.

СОРОЧИШИН МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У РЕГУЛЮВАННІ УМОВ ЗАЙНЯТОСТІ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

Ефективний соціальний діалог у сфері праці є одним із основних засобів встановлення гідних умов праці, утвердження справедливих трудових відносин. Соціальний діалог, являючи собою демократію участі, органічно доповнює парламентарну демократію. Дозволяючи соціальним партнерам брати участь у формуванні державної соціально-економічної політики, соціальний діалог являє собою гнучкий механізм, який сторони соціального діалогу можуть використовувати у разі необхідності. У зв'язку з цим соціальний діалог є дієвим заходом подолання кризи, але розглядати соціальний діалог тільки у даному аспекті є неприпустимим, оскільки соціальний діалог має ґрунтуватися на взаємній довірі сторін, яка, як свідчить практика, виробляється тільки при постійній взаємодії.

Соціальний діалог активніше всього розвивається у приватному секторі. Лише наприкінці ХХ ст. склалися умови для інституціоналізації системи соціального діалогу на державній службі. Законодавство України до недавнього часу особливостей функціонування соціального діалогу і колективних трудових відносин за участю державних службовців не визначало. Новим етапом у розвитку правового регулювання колективних трудових відносин державних службовців є прийняття Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII.

Особливий характер колективних трудових відносин у державних органах пов'язаний, перш за все, з особливостями суб'єктного складу даних відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі. Сторонами соціального діалогу виступають працівники, роботодавці та держава.

Разом з тим, у колективних трудових відносинах на державній службі саме держава виконує роль роботодавця. Необхідно зазначити, що держава є найбільшим роботодавцем. Так, станом на 1 січня 2015 року, на державній службі працювало майже 296 тис. громадян України [1].

Соціальний діалог на державній службі може здійснюватися лише на двосторонній основі. Держава у даних відносинах виконує ролі роботодавця, арбітра, координатора. В свою чергу, суб'єктний склад відносин соціального діалогу у сфері праці на державній службі на територіальному та галузевому рівні завжди включає первинного носія колективних трудових прав [7]. Наприклад, центральні органи виконавчої влади укладають територіальні та галузеві угоди без необхідності створення представницьких організацій та об'єднання з будь-якими іншими суб'єктами.

У Генеральній угоді про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні від 23 серпня 2016 року сторони прийняли на себе зобов'язання щодо посилення спроможностей соціальних партнерів у відносинах визначення умов зайнятості на державній службі. Так, п. 3.5. Угоди було передбачено, що протягом першого року дії Угоди сторони зобов'язувались здійснити аналіз відповідності чинного законодавства положенням Конвенції МОП № 151 “Про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі” та вжити підготовчих заходів для її ратифікації [3].

Конвенцією МОП № 151 про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі передбачено, що її норми застосовується до всіх осіб, зайнятих у державних органах, якщо тільки до них не застосовуються більш сприятливі положення

інших міжнародних трудових конвенцій. Національне законодавство може додатково визначити, якою мірою встановлені гарантії застосовуються до деяких категорій державних службовців (котрі обіймають посади на високому рівні, чиї функції стосуються визначення політики чи управління, або службовців, чиї обов'язки мають строго конфіденційний характер), а також до збройних сил і поліції. Положеннями Конвенції фактично передбачається надання державним службовцям таких самих прав щодо реалізації права на організацію та визначення умов зайнятості, як і іншим працівникам.

У Інформації про хід виконання плану заходів щодо реалізації положень Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1044-р) було зазначено, що Національне агентство з питань державної служби спільно з Мінсоцполітики та МЗС здійснило аналіз відповідності актів законодавства положенням Конвенції МОП про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі № 151, ухваленої на 64-й сесії Генеральної конференції МОП 27.06.1978 в м. Женеві, та розпочато підготовку до її ратифікації.

Ратифікація Україною Конвенції Міжнародної організації праці № 151 має вагомe значення для подальшого розвитку відносин соціального діалогу на державній службі. В цілому, законодавство України, яким здійснюється регулювання відносин соціального діалогу на державній службі, відповідає вимогам Конвенції МОП № 151. Проте окремі положення Закону України “Про державну службу” не відповідають вимогам Конвенції.

Так, відповідно до ст.3 Конвенції, термін “організація державних службовців” означає будь-яку організацію, незалежно від її складу, на меті якої є підтримка і захист інтересів державних службовців. Проте Закон України “Про державну службу” надає право на визначення умов зайнятості виключно представниками професійних спілок. Участь інших вільно обраних представників найманих працівників у визначенні умов праці та вирішенні питань на державну службу обмежена. Для прикладу, відповідно до ч. 5 ст. 52 Закону України “Про державну службу”, питання визначення розміру премій погоджуються керівником державного органу виключно з первинної профспілкової організації. У випадку відсутності такої, ведення соціального діалогу щодо вказаного питання не передбачено.

З огляду на вказане, вбачається, що ратифікація Конвенції МОП № 151 обумовить необхідність внесення змін до Закону України “Про державну службу” щодо надання повноважень визначення умов зайнятості шляхом участі у консультаціях не тільки членів виборного органу первинної профспілкової організації, а й інших представників державних службовців.

Список використаної літератури:

1. Державна служба в цифрах 2015: Інформаційне видання. — Київ, 2015. — 32 с.
2. Петрое О.М. Соціальний діалог у державному управлінні: європейський досвід та українські реалії: монографія / О. М. Петрое. — К.: НАДУ, 2012. — 304 с.
3. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні від 23 серпня 2016 року // Урядовий кур'єр. — 2016. — № 172.

ЩУКІН ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СПЛАТИ ЄДИНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВНЕСКУ АДВОКАТАМИ, ЩО ОДНОЧАСНО Є НАЙМАНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Питання справедливого визначення розміру, нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — «ЄСВ») на даний час є особливо гострим серед осіб, що здійснюють в Україні індивідуальну адвокатську діяльність (далі — «адвокати») але при цьому одночасно є найманими працівниками (юрисконсультами) у роботодавців-юридичних осіб відмінних від адвокатських об'єднань та адвокатських бюро або фізичними особами — підприємцями, що здійснюють діяльність у сфері права, знаходячись при цьому на спрощеній системі оподаткування.

Дискусії щодо наявності у адвокатів обов'язку сплати ЄСВ при поєднанні ними статусу адвоката із статусом найманого працівника або фізичної особи-підприємця гостро актуалізувалися після набрання 01 січня 2017 року чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII яким було внесено зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року N 2464-VI (надалі — «Закон України «Про збір та облік ЄСВ»).

При цьому, навіть із врахуванням вищезазначених змін, положеннями Закону України «Про збір та облік ЄСВ» однозначно та буквально не врегульовано відносини щодо нарахування та сплати ЄСВ при одночасному перебуванні фізичної особи в трудових відносинах та здійсненні незалежної професійної діяльності.

Як це, за правило трапляється у питаннях правової визначеності щодо оподаткування прибутків в Україні на даний час існує дві протилежні правові позиції щодо порушеної проблематики — фіскальних органів та адвокатської спільноти (хоча заради справедливості зауважимо що й серед представників адвокатури України не має одностайної думки з приводу сплати ЄСВ адвокатами).

Державна фіскальна служба України у своїх листах від 30 грудня 2016 року № 41658/7/99-99-13-02-01-17 та від 13 березня 2017 року № 3425/П/99-99-13-02-03-14 зазначає, що адвокати, як особи, які провадять незалежну професійну діяльність, повинні перебувати на обліку в органах доходів і зборів як платники ЄСВ. При цьому з 01 січня 2017 року із посиланням на ст. 7 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» стверджується, що навіть, якщо адвокат не отримує дохід (прибуток) у звітному році або окремому місяці звітного року від незалежної професійної діяльності він зобов'язаний визначити базу нарахування ЄСВ, незважаючи на наявність трудових відносин з роботодавцем та фактичну сплату ЄСВ за дану особу його роботодавцем. При цьому сума ЄСВ, що сплачується адвокатом, як особою, що здійснює незалежну професійну діяльність у звітному місяці не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску. Станом на квітень 2018 року розмір мінімального страхового внеску складає 22% від мінімальної заробітної плати (3723 гривні) або 819,06 гривень на місяць.

Автор даних тез є прихильником протилежної позиції та вважає за доцільне висказати власну точку зору з найбільш спірного питання — чи потрібно сплачувати ЄСВ адвокатами в періоди, коли вони не отримували доходи від незалежної професійної діяльності, але будучи найманими працівниками отримували заробітну плату у розмірі більшому ніж мінімальна заробітна плата що діяла у відповідному періоді?

Відповідно до п. 3 ст. 4 закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076-VI адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності).

Правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку ЄСВ, умови та порядок нарахування і сплати, повноваження органу, що здійснює його збір та ведення обліку, визначає Закон України «Про збір та облік ЄСВ».

За визначенням, яке міститься в пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, самозайнята особа — це платник податку, який є фізичною особою — підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. В свою чергу здійснення адвокатської діяльності віднесено до провадження незалежної професійної діяльності за умови, що адвокат не є працівником або

фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» ЄСВ – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Згідно п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» застрахована особа – це фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку ЄСВ. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» адвокатів, котрі отримують дохід від цієї діяльності включено до складу платників ЄСВ.

Як вже зазначалося вище, згідно п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» базою нарахування ЄСВ для адвокатів є сума доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску на місяць. У разі, якщо таким платником не отримано дохід (прибуток) у звітному році або окремому місяці звітного року, такий платник зобов'язаний визначити базу нарахування, але не більше максимальної величини бази нарахування ЄСВ, встановленої Законом України «Про збір та облік ЄСВ». При цьому сума ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску.

В той же час, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» основними платниками ЄСВ в Україні є роботодавці, тобто підприємства, установи та організації, інші юридичні особи, утворені відповідно до законодавства України, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту). Згідно п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» ЄСВ нараховується для роботодавців на суму нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР.

Системний аналіз пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України та ст.ст. 4, 7 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» свідчить про те що адвокат, як особа, яка провадить незалежну професійну діяльність вважається самозайнятою особою і платником ЄСВ лише

при умові, що така особа не є найманим працівником в межах такої незалежної професійної діяльності і що вона отримує дохід саме від такої незалежної професійної діяльності.

Також зазначаємо, що базовою соціальною метою впровадження в Україні ЄСВ є забезпечення реалізації конституційних прав громадян України на соціальний захист та належний рівень життя та (ст.ст. 46, 48 Конституції України) та отримання ними належного соціального забезпечення за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Вказана мета повністю досягається шляхом регулярної сплати застрахованими особами (або за застрахованих осіб) ЄСВ у розмірі не нижчому ніж мінімальний страховий внесок.

Таким чином, в розумінні ст. 7 Закону України «Про збір та облік ЄСВ» якщо особа є застрахованою особою і ЄСВ за нього регулярно нараховує та сплачує роботодавець в розмірі не менше мінімального страхового внеску, то це обумовлює звільнення його від обов'язку по сплаті ЄСВ, як адвокатом — самозайнятою особою за умови нетримання ним прибутку від здійснення незалежної професійної діяльності у даному періоді.

У якості додаткового аргументу щодо правової безпідставності роз'яснень положень Закону України «Про збір та облік ЄСВ», що надані Державною фіскальною службою України у листах від 30 грудня 2016 року № 41658/7/99-99-13-02-01-17 та від 13 березня 2017 року № 3425/П/99-99-13-02-03-14 зазначимо, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини (надалі — «ЄСПЛ»), яка сформувалась з питань імперативності правила про прийняття рішення на користь платників податків, слідує, що у разі існування неоднозначності у тлумаченні прав та/чи обов'язків платника податків слід віддавати перевагу найбільш сприятливому тлумаченню національного законодавства та приймати рішення на користь платника податків (справи «Серков проти України» (заява № 39766/05), «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06), які відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року N 3477-IV є джерелами права України.

Також питання фіскального спонукання адвокатів до сплати ЄСВ у періоди, коли вони отримували прибутки лише, як наймані працівники у вигляді заробітної плати слід аналізувати у контексті змісту статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнавати дані дії втручанням держави у право на мирне володіння майном.

У практиці ЄСПЛ (дивись наприклад, рішення ЄСПЛ у справах: «Спорронг і Льюнрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 року, «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року, «Щокін проти України» від 14 жовтня 2010 року, «Серков проти України» від 7 липня 2011 року, «Колишній король Греції та

інші проти Греції» від 23 листопада 2000 року, «Булвес» АД проти Болгарії» від 22 січня 2009 року, «Трегубенко проти України» від 2 листопада 2004 року, «East/West Alliance Limited» проти України» від 23 січня 2014 року) напрацьовано три критерії, які слід оцінювати на предмет сумісності заходу втручання у право особи на мирне володіння майном із гарантіями статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме: чи є втручання законним; чи має воно на меті «суспільний», «публічний» інтерес; чи є такий захід (втручання у право на мирне володіння майном) пропорційним визначеним цілям.

Втручання держави у право на мирне володіння майном є законним, якщо здійснюється на підставі закону нормативно-правового акта, що має бути доступним для заінтересованих осіб, чітким і передбачуваним з питань застосування та наслідків дії його норм. Втручання є виправданим, якщо воно здійснюється з метою задоволення «суспільного», «публічного» інтересу — втручання держави у право на мирне володіння майном може бути виправдано за наявності об'єктивної необхідності у формі суспільного, публічного, загального інтересу, який може включати інтерес держави, окремих регіонів, громад чи сфер людської діяльності. Поняття «суспільний інтерес» має широке значення (рішення ЄСПЛ від 23 листопада 2000 року у справі «Колишній король Греції та інші проти Греції»). Крім того, ЄСПЛ також визнає, що й саме по собі правильне застосування законодавства, безперечно, становить «суспільний інтерес» (рішення ЄСПЛ від 2 листопада 2004 року в справі «Трегубенко проти України»). Критерій «пропорційності» передбачає, що втручання у право власності розглядатиметься як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо не було дотримано справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави (суспільства), пов'язаними з втручанням, та інтересами особи, яка так чи інакше страждає від втручання. «Справедлива рівновага» передбачає наявність розумного співвідношення (обґрунтованої пропорційності) між метою, визначеною для досягнення, та засобами, які використовуються. Необхідного балансу не буде дотримано, якщо особа несе «індивідуальний і надмірний тягар». При цьому з питань оцінки «пропорційності» ЄСПЛ, як і з питань наявності «суспільного», «публічного» інтересу, визнає за державою досить широку «сферу розсуду», за винятком випадків, коли такий «розсуд» не ґрунтується на розумних підставах.

Отже, з огляду на практику ЄСПЛ позиція фіскальних органів в частині визначення обов'язку адвокатів по сплаті ЄСВ у періоди, коли вони отримували прибутки лише, як наймані працівники не відповідає критерію «пропорційності», адже не дотримано справедливої рівноваги між інтересами держави та інтересами особи (у даному випадку адвоката), оскільки мета сплати ЄСВ — забезпечення захисту застрахованої

особи в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, в даних правовідносинах досягається сплатою ЄСВ роботодавцем. Існуюче агресивне фіскальне трактування законодавства із обліку та сплати ЄСВ адвокатами призводить до необхідності виплати ними додаткових коштів (зайвих витрат), за умови відсутності доходу від відповідної незалежної професійної діяльності.

Наприкінці зазначаємо, що подібна правова позиція щодо звільнення адвокатів від фактичної подвійної сплати ЄСВ поступово стає домінуючою й у судовій практиці (дивись наприклад, Постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 28 січня 2015 року у справі № 826/19653/14; Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 16 березня 2018 року у справі № 817/505/18; Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 30 березня 2018 року у справі 815/244/18).

ПРИМІЧ ДЕНИС ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З КЕРІВНИКОМ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ

В практиці у власників підприємств нерідко виникають проблеми, пов'язані зі звільненням директора, якщо діяльність останнього суперечить інтересам товариства. Труднощі пов'язані здебільшого з тим, що директор — це посадова особа яка одночасно є суб'єктом корпоративного і трудового права, норми яких ототожнюються, але не в повній мірі відповідають одне одному у питаннях, що стосуються порядку звільнення.

Залежно від організаційно-правової форми та форми власності підприємства, керівником може бути голова або голова правління, директор, президент який одночасно є й виконавчим органом підприємства.

Призначення або припинення повноважень директора як виконавчого органу підприємства відноситься до компетенції загальних зборів товариства.

Однак, слід враховувати, що директор є найманим працівником, на якого поширюються норми Кодексу законів про працю України, в зв'язку з чим звільнення керівника підприємства як з ініціативи робо-

тодавця, так і з ініціативи працівника необхідно здійснити у відповідності з нормами КЗпП України.

Оскільки директор є найманою особою і відповідає перед учасниками, то відповідно звільнення його можуть тільки засновники товариства.

Рішення про звільнення та призначення директора приймається на загальних зборах учасників (засновників) товариства (підприємства) та оформлюється відповідним протоколом, однак протокол загальних зборів не є підставою для внесення запису в трудову книжку про звільнення або призначення керівника підприємства, оскільки відповідно до Інструкції «Про порядок ведення трудових книжок працівників» затвердженої наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.1993 року № 58 записи до трудової книжки заноситься на підставі наказу (розпорядження). Разом з тим, Записи в трудовій книжці при звільненні або переведенні на іншу роботу повинні провадитись у точній відповідності з формулюванням чинного законодавства і з посиланням на відповідну статтю, пункт закону.

Таким чином, при звільненні, все рівно, необхідно видати відповідний наказ в якому і повинна бути зазначена підстава звільнення відповідно до норм КЗпП України.

Припинення трудового договору з керівником підприємства за ініціативи роботодавця може відбуватись за загальними правилами визначеними у ст. 40, 41 КЗпП України, при цьому кожна підстава припинення, визначена у пунктах вказаних статей повинна бути обґрунтована певними подіями та обставинами. Разом з тим, згідно норм корпоративного законодавства за власником підприємства закріплено право в будь-який момент прийняти рішення про зміну керівника та як наслідок припинити з ним трудові відносини. Адже, відповідно до ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

Згідно ч. 2 ст. 65 Господарського кодексу України власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Статтею 99 Цивільного кодексу України передбачено, що загальні збори товариства своїм рішенням створюють виконавчий орган та встановлюють його компетенцію і склад. Виконавчий орган товариства може складатися з однієї або кількох осіб. Повноваження члена виконавчого органу можуть бути в будь-який час припинені або він може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень.

Згідно з пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу мо-

же бути розірваний у випадку припинення повноважень посадових осіб.

Як роз'яснив Верховний суд у своїй постанові від 07.02.2018 у справі № 711/5711/16 тлумачення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України та частини третьої статті 99 ЦК України свідчить, що припинення повноважень члена виконавчого органу може відбутися у будь-який час та з будь-яких підстав. При цьому припинення повноважень члена виконавчого органу гарантується нормами цивільного права для припинення або запобігання негативного впливу на управлінську діяльність товариства. Необхідність таких правил обумовлена специфічним статусом члена виконавчого органу, який отримав від уповноваженого органу товариства право на управління. А той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають у трудових відносинах із товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивілістичним, оскільки до цих відносин не може застосовуватися модель «роботодавець – працівник», властива трудовим відносинам. Правовий статус членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового його керівника значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінні товариством.

На підставі вищевикладеного вбачається, що передбачена пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України підстава розірвання трудового договору не передбачає необхідності попереднього повідомлення про звільнення, з'ясування вини працівника, доцільності та причини звільнення, врахування попередньої роботи та інших позитивних результатів.

При цьому, згідно зі ст. 44 КЗпП України, у разі припинення трудового договору з підстав, зазначених у п. 5 ст. 41 КЗпП України, працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі не менше ніж 6-місячний середній заробіток.

Також, необхідно враховувати, що при звільненні керівника підприємства необхідно внести відповідні відомості до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. З моменту внесення таких змін і припиняється повноваження керівника який звільняється, а новий керівник бере на себе обов'язок управління підприємством. В разі не внесення змін до Єдиного державного реєстру особа і надалі буде вважатись керівником юридичної особи, навіть якщо вона вже припинила трудові відносини. В свою чергу, якщо відомості, які підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, не були до нього внесені, вони не можуть бути використані в спорі з третьою особою. Тобто, у разі виникнення спору діє презумпція, що керівником є особа, зазначена в Єдиному державному реєстрі.

Таким чином, єдиною правовою підставою для припинення трудових відносин з керівником підприємства за ініціативи роботодавця, за

відсутності дисциплінарних проступків керівника є п. 5 ст. 41 КЗпП України. Саме вказану правову підставу необхідно вносити у трудову книжку, вже колишнього керівника.

БОРИЧЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У сучасних умовах, на жаль, варто констатувати збільшення кількості осіб, які зазнали несприятливих наслідків такого соціального ризику як домашнє насильство. Так, згідно з розрахунками, проведеними Інститутом демографії і соціальних досліджень за замовленням Фонду народонаселення ООН, щорічно 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, понад 3 млн. українських дітей стають свідками відповідних неправомірних діянь з боку кривдника [1]. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року одним з основних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством, ключова роль у чому відводиться соціальному обслуговуванню.

Як і будь-яка діяльність, соціальне обслуговування жертв домашнього насильства ґрунтується на відповідних принципах, які умовно можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні. До першої групи принципів соціального обслуговування жертв домашнього насильства належать засади надання соціальних послуг, визначені Законом України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року, а саме: адресності та індивідуального підходу; доступності та відкритості; гуманності; комплексності; максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги; законності; соціальної справедливості тощо [2].

Спеціальні ж принципи соціального обслуговування жертв домашнього насильства визначені у статті 4 профільного нормативно-правового акту, до яких належать: гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина; врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав

та можливостей жінок і чоловіків; повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; конфіденційність інформації про постраждалих осіб; добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб; врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку; ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами [3]. Варто більш детально зупинитися за визначенні змісту вищеназваних спеціальних принципів надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства.

Так, відповідно до пункту першого частини першої статті 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року першочерговим завданням суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є забезпечення жертвам безпечних умов існування. Зокрема це означає, що реабілітація та відновлення є вторинними відносно убезпечення постраждалих від неправомірних діянь кривдника. Припинення насильства є важливішим за все, зокрема за збереження стосунків, лікування залежностей чи психічних розладів у кривдників або постраждалих [4, с. 19].

Тим не менше, створення безпечних умов для жертв домашнього насильства не є самоціллю. Відповідні заходи повинні бути узгодженими з можливістю ефективного забезпечення основних прав, свобод та законних інтересів постраждалих осіб. Так, жертвам домашнього насильства повинен гарантуватися доступ до загальної системи соціального захисту, працевлаштування, відновлення документів тощо. Убезпечення жертв домашнього насильства повинно здійснюватися таким чином, щоб не перешкоджати продовженню їх трудових правовідносин (за наявності). У даному випадку велику роль відіграють роботодавці та профспілки, на яких покладається завдання попередити подальшу травматизацію найманих працівників через соціальні наслідки домашнього насильства. Так, можуть створюватися служби підтримки, до завдань яких належить надання доступних консультативних та інформаційних послуг жертвам домашнього насильства, практичної допомоги щодо винаймання житла, перенавчання, переводу дитини до нової школи тощо.

З метою забезпечення жертвам домашнього насильства здійснення основних прав, свобод та законних інтересів, важливим є створення умов для отримання ними доступної медичної допомоги (травматологія, консультації психолога та психіатра тощо). У зв'язку з цим, варто згадати про положення Закону України «Про державні фінансові гара-

нті надання медичних послуг та лікарських засобів» від 19 жовтня 2017 року, відповідно до яких у разі потреби у медичних послугах та лікарських засобах за програмою медичних гарантій пацієнт звертається до надавача медичних послуг шляхом подання декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, відмовити у прийнятті якої лікар практично не має можливості.

Крім того, при визначенні змісту соціальних послуг, що надаються жертвам домашнього насильства, мають враховувати найкращі інтереси дітей, зокрема створення для них стабільного та безпечного середовища. Важливо, щоб матері отримали змогу наглядати за дітьми, оберігати їх та відтворювати принаймні подібність сімейного життя. Важливим є нагляд за станом здоров'я та благополуччям дітей, а також швидке відновлення звичного режиму відвідування школи [4, с. 31]. У зв'язку з цим, при розробці державного стандарту надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства мають враховуватися особливі потреби дітей, що зазнали негативного впливу з боку кривдника, що повинно відобразитися у розробці та прийнятті окремого стандарту соціального обслуговування дітей, які постраждали від домашнього насильства.

Важливим принципом надання соціальних послуг жертвам домашнього насильства є необхідність врахування непропорційності впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, з одночасним дотриманням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків-жертв домашнього насильства. Застосування даного принципу при наданні соціальних послуг жертвам домашнього насильства на практиці проявляється у доцільності створення притулків для таких осіб за гендерною ознакою — окремо для чоловіків, де соціальними працівниками будуть виключно особи чоловічої статі, та жінок, до надання соціальних послуг яким чоловіки залучатися не будуть. Тим не менше, у зв'язку з переважанням серед кривдників саме осіб чоловічої статі абсолютна більшість програм допомоги та соціальних послуг постраждалим надається жінкам. Створення ж притулків для постраждалих від домашнього насильства чоловіків ускладнюється необхідністю як найефективнішого використання грошових коштів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству, що, до того ж, є вкрай обмеженими. Таким чином, у сучасних умовах є досить сумнівною можливість дотримання збалансованості між принципом врахування непропорційності впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків та принципом забезпечення рівних прав та можливостей осіб різної статі. У зв'язку з цим, варто зазначити, що Україна обрала гендерно-нейтральний підхід до вирішення проблеми запобігання насильству в сім'ї на законодавчому рівні та створила юридичний механізм захисту від сімейного насильства не тільки для жінок, а й для всіх осіб, що страждають від насильницьких дій з боку інших членів сім'ї, при цьому жоден нормативно-правовий акт не враховує гендерну складову

соціальних послуг, що надаються у зв'язку зі складною життєвою обставиною, зумовленою домашнім насильством.

Наостанок варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року для досягнення мети прийняття даного нормативно-правового акту має забезпечуватися ефективна взаємодія між усіма суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Так, здійснення відповідних заходів має ґрунтуватися на поєднанні зусиль правоохоронних органів, лікувально-профілактичних закладів, органів соціального захисту та суду навколо безпеки постраждалих. При цьому до здійснення соціального обслуговування жертв домашнього насильства залучаються також навчальні заклади та установи системи освіти, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, підприємства, установи та організації приватної форми власності, а також фізичні особи, діяльність яких спрямована на здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Таким чином, соціальне обслуговування жертв домашнього насильства, як діяльність соціальних служб та фізичних осіб, спрямована на подолання складної життєвої ситуації, зумовленої домашнім насильством, ґрунтується на загальних та спеціальних принципах, визначених відповідно законами України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року. Втім не видячись на детальне закріплення змісту більшості вищезгаданих принципів у нормативно-правових актах різного рівня про стан їх дотримання на практиці, поки що, говорити зарано у зв'язку з незначним строком дії спеціального нормативно-правового акту у даній сфері суспільних відносин, що передбачає зміну відповідної державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Список використаної літератури:

1. Шороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок (інфографіка) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society>.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII// Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 5. – Ст. 35.
4. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Наук. ред. О. Кочемировська / Заг. ред С. Павлиш. – К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 228 с.

МЕДВІДЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет “Одеська юридична академія”,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Пенсійні виплати як основне джерело для існування значної частини населення держави не здатні забезпечити гідного рідня життя, що породжує необхідність вдосконалювати сьогодишню пенсійну систему, яка на даному етапі її становлення є досить розбалансованою [1, с. 67].

Крім цього, за розрахунками інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України на 1000 осіб працездатного віку в Україні в 2010 році припадало 406 пенсіонерів, в 2020 році їх буде 491, а в 2050 році – 721 особа, що разом з аналогічним показником кількості дітей (322) становитиме 1043 [2]. Все це спричинює потребу подальшого впровадження накопичувальної системи, частиною якої є недержавне пенсійне забезпечення, яке, беручи до уваги зарубіжний досвід, видається досить перспективною можливістю додаткового захисту пенсіонерів.

Значного поширення даний рівень пенсійного забезпечення поки не здобув, що пояснюється низкою суб'єктивних та об'єктивних причин, проте його вагомість є очевидною, враховуючи, передусім, факт нездатності коштів, які отримують теперішні пенсіонери, створити для них умови життя, яких вони заслуговують. Тому, вважаємо за доцільне розкрити окремі аспекти розвитку пенсійної системи України в ракурсі розширення участі недержавного сектору, акцентувавши увагу на нормативній базі у цій сфері.

Стаття 46 Основного закону проголошує право громадян на соціальний захист, яке гарантується загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних та приватних закладів для догляду за непрацездатними (ч. 2 ст. 46). Варто підтримати думку С.В. Богославця, що зміст даної статті обумовлює правове підґрунтя для процесу запровадження та подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Сутність зазначеної норми Основного закону зводиться до встановлення гарантій прав громадян на соціальний захист не тільки за рахунок солідарної пенсійної системи, а й інших джерел соціального забезпечення. Дослідник припускає, що недержавне пенсійне забезпечення справедливо може розцінюватись як

«...інше джерело соціального забезпечення...». Із цим важко не погодитись [3, с. 3].

Із прийняттям 9 липня 2003р. Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» здобули законодавчого вираження окремі питання запровадження в Україні пенсійної системи, яка складається з трьох рівнів: солідарної системи, накопичувальної системи та недержавного пенсійного забезпечення. Базовим для цієї системи є принцип страхування, що означає для людини при досягненні пенсійного віку можливість отримати пенсію залежно від страхового платежу та заробітної плати, з якої сплачено внески до Пенсійного фонду України, а також — недержавних пенсійних фондів.

Система недержавного пенсійного забезпечення представлена в Україні ринком послуг недержавних пенсійних фондів. Цей ринок почав діяти в 2005 р. після введення в дію Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». На цьому ринку працюють недержавні пенсійні фонди та професійні компанії, які надають їм послуги — адміністратори недержавних пенсійних фондів та компанії, які управляють їх активами, а також банки, які надають послуги зберігачів активів недержавних пенсійних фондів [4, с. 5].

З огляду на це, значиму роль у правовому регулюванні здійснення недержавного пенсійного забезпечення відіграють положення Законів України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також численні підзаконні нормативно-правові акти, прийняті для їх деталізації тощо.

До того ж, заслуговує на увагу твердження І.О. Кравченка щодо вагомого місця у правовому регулюванні угод між недержавними пенсійними фондами, страховими організаціями, банківськими установами і вкладниками цих фондів, установ, організацій та іншими особами, що набули статусу страхувальника у процесі регулювання суспільних відносин щодо пенсійного забезпечення, у тому числі [5].

Проте, детальне опрацювання законодавства України та інших джерел у досліджуваній сфері дозволяє дійти висновку, що ще зарано говорити про досконалість правового регулювання на сьогоднішньому етапі розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Це стосується, у першу чергу, існування великої кількості прогалин (відсутність закріплення порядку відкриття пенсійних рахунків на користь своїх працівників юридичними особами — роботодавцями; порядку відкриття пенсійних депозитних рахунків; вказівки на процедуру набуття пенсійним фондом статусу юридичної особи відповідно до законодавства про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб — підприємців, а набуття статусу фінансової установи — після надання

інформації про пенсійний фонд до Державного реєстру фінансових установ; положень щодо процедури припинення недержавного пенсійного фонду; відсутність аудиторських фірм у переліку суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення; переліку медичних документів для підтвердження критичного стану здоров'я учасника недержавного пенсійного фонду для здійснення одноразової пенсійної виплати тощо) [5]. Крім цього, високий ступінь розпорошеності норм, якими регулюються відносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення, по різних законодавчих актах, значно ускладнює правозастосування. Вирішенням даної проблеми може стати доповнення Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» відповідними розділами, які стосувалися б правових статусів окремих суб'єктів правовідносин у досліджуваній сфері.

Список використаної літератури:

1. Руснак С.О. Удосконалення розвитку недержавних пенсійних фондів як соціально-економічної системи // Агросвіт. — 2015. — № 24. — С. 67-71.
2. Пенсійна реформа в Україні : напрями реалізації [колективна монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені В. М. Птухи НАН України, 2010. — 270 с.
3. Богославець С.В. Недержавне пенсійне забезпечення як один із напрямів реалізації соціальної функції держави / автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.05. — Луганськ, 2009. — 19 с.
4. Мельничук В. Реформа, яка забезпечить гідну пенсію / В. Мельничук // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 133. — С. 5.
5. Кравченко І.О. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.05 / Іван Олександрович Кравченко/ Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля, Луганськ, 2012. — 19 с.

ПОЖАРОВА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ПРАЦІ

Досягнення рівності між жінками і чоловіками є однією з передумов забезпечення стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії. Тому національне законодавство повинне бути адаптоване до міжнародних норм про рівність прав чоловіків і жінок.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [1] проголосила нові принципи законодавчого регулювання рівно-

сті чоловіків і жінок. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2] створив необхідні умови для правового забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства.

Сьогодні основні принципи гендерної рівності у сфері праці включають: рівність можливостей і однакове ставлення до чоловіків і жінок у сфері зайнятості; рівну оплату праці рівної цінності; поліпшення балансу між роботою і сім'єю для працівників (жінок і чоловіків); охорону материнства.

Ці принципи відображені в Конвенції МОП № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності [3]. Диференціація оплати праці жінок повинна виходити з умови рівності в оплаті чоловіків та жінок за рівну роботу. Тобто підстави суб'єктної диференціації праці можуть пов'язуватися лише зі станом жінки (вагітність, наявність дитини до трьох років, дитини з інвалідністю та ін.) або з існуванням обмежень та навіть заборони праці жінок на надурочних роботах, роботи в нічний час, на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Зрозуміло, що статеві відмінності ніяким чином не повинні відбиватися на оплаті праці жінок.

Більш того, законом передбачене забезпечення рівних можливостей під час укладання колективних договорів та угод. Так, у ст. 18 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачені гарантії для жінок щодо участі у колективних переговорах. При цьому колективні угоди (договори) мають передбачати покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань – радника керівника підприємства, установи та організації, їх структурних підрозділів на одного з працівників на громадських засадах; комплектування кадрами і просування працівників по роботі з дотриманням принципу надання переваги особі тієї статі, щодо якої в них існує дисбаланс; усунення нерівності за її наявності в оплаті праці жінок і чоловіків як у різних галузях господарства, так і в одній галузі на базі загального соціального нормативу оплати праці в бюджетній та інших сферах, а також на основі професійної підготовки (перепідготовки) кадрів. Можливості соціального діалогу щодо поліпшення становища жінок у сфері праці ще не повністю оцінені в Україні.

Згідно з нормами Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» роботодавець зобов'язаний створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці.

Однак серед зареєстрованих безробітних в Україні жінки складають значну частину. Так, за даними державної служби зайнятості, кількість

zareєстрованих безробітних на кінець лютого 2018 р. становила 383,7 тис. осіб, з них більше половини (52,3%) від загальної кількості безробітних становили жінки.

Вже традиційним став вислів, що безробіття в Україні здебільшого має жіноче обличчя. Сьогодні 52,3 % відсотків усіх безробітних — це жінки, більшість з яких — молоді матері, які почувуються незахищеними у сфері праці. Це стосується й можливості знайти роботу після відпустки для догляду за дитиною, і розміру оплати праці та дискримінації при прийнятті на роботу, з якою жінки досить часто стикаються.

Як свідчить практика, особливих труднощів зазнають жінки, які повертаються на роботу після закінчення відпустки для догляду за дитиною [4]. Жінки, які повертаються з відпустки для догляду за дитиною на роботу зазначили, що змушені були повернутися раніше через фінансові труднощі в родині. Їм доводиться врешті звертатися за допомогою до центрів зайнятості, адже роботодавці відмовляються повертати їх на колишні посади. За свідченням самих матерів, дуже важко адаптуватися до роботи після повернення. На їхню думку, для цього потрібно що найменше 6 місяців.

Чимало проблем мають і роботодавці. Керівники підприємств занепокоєні не лише тим, що молоді матері часто братимуть лікарняні чи проситимуть встановити неповний робочий день, а й тим, що за три роки вони втрачають кваліфікацію, навички, досвід. За оцінками експертів, за три роки професійної паузи людина втрачає до 70% своєї професійної кваліфікації [5]. Під час стрімкого розвитку технологій тільки постійне підвищення професійного рівня є запорукою конкурентних позицій на ринку праці.

У зв'язку з цим слід надати жінкам після закінчення відпустки для догляду за дитиною можливість пройти безкоштовне навчання, перепідготовку або підвищення кваліфікації під час трирічної відпустки.

Також необхідно шляхом дотацій стимулювати роботодавців брати на роботу жінок, які виходять із відпустки для догляду за дитиною і не можуть за допомогою служби зайнятості знайти роботу.

Якщо жінка вийшла із відпустки для догляду за дитиною і протягом шести місяців разом із службою зайнятості не змогла працевлаштуватися, то щоб організація взяла таку жінку на роботу потрібно було б її стимулювати, компенсуючи єдиний соціальний внесок і мінімальну заробітну плату. Тобто роботодавець, який працевлаштував таку жінку, матиме право на отримання дотації в розмірі однієї мінімальної заробітної плати на місяць протягом року.

Доцільно також передбачити право жінки, які перебуває у відпустці у зв'язку з доглядом за дитиною, на отримання ваучеру на професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації відповідно до Закону України «Про зайнятість населення».

Таким чином, можна дійти висновку, що сьогодні першочерговим завданням українського законодавця повинно стати забезпечення

оптимального рівня гарантій і прав, які дійсно відповідають потребам жінок та дозволяють досягти рівних можливостей із чоловіками у сфері праці.

Список використаної літератури:

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
3. Конвенції МОП № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності від 29.06.1951 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_002.
4. Коваль Л. З декрету зустрічають без оркестру / Л. Коваль // Урядовий кур'єр. – 5 лютого 2013 року.
5. Косянчук І. Молода мама хоче працювати / І. Косянчук // Урядовий кур'єр. – № 163 (5049). – 10 вересня 2013 року.

НАНЬЄВА МАРІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ УКЛАДЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Поняття дискримінації в галузі праці та занять визначено у міжнародно-правових актах. Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року [1] та п. 1 Рекомендації МОП № 111 щодо дискримінації в галузі праці та занять 1958 р. [2] термін «дискримінація» охоплює:

а) будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору, шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або рівності можливостей чи поводження у галузі праці та занять;

б) будь-яке інше розрізнення, недопущення або перевагу, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять і визначається відповідним членом Організації після консультацій з представницькими організаціями

роботодавців і працівників, де такі є, та з іншими відповідними органами.

Згідно зі ст. 2 Конвенції МОП № 111 будь-яке розрізнення, недопущення або переваги відносно певної роботи, що ґрунтуються на її специфічних ознаках, дискримінацією не вважаються.

У законодавстві України загальне визначення поняття дискримінації сформульоване в п. 2 частини першої ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [3], відповідно до якого дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

У ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» закріплено також визначення понять «пряма дискримінація», «непряма дискримінація», «підбурювання до дискримінації», «позитивні дії» та ін.

Частиною другою ст. 22 КЗпП України передбачається, що відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається.

Це означає, що до загальних гарантій укладення трудового договору слід віднести заборону дискримінації у процедурі укладення трудового договору. Не допускається відмова в укладенні трудового договору виключно за суб'єктивними критеріями (вагітність або наявність дітей, належність до певної статі, расі, національності, віросповіданню, переконанням, місцю проживання тощо) та іншими обставинами, які не стосуються ділових якостей працівника.

Чинним законодавством передбачена заборона дискримінації за певними ознаками. У ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4] визначено поняття дискримінації за ознакою статі як дії чи бездіяльності, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків.

Частиною 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» забороняється дискримінація за ознакою статі.

Відповідно до частини другої ст. 6 Закону не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

- спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;
- обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;
- різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;
- особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;
- позитивні дії.

Згідно з частиною третьою ст. 17 Закону роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

У ст.14 Закону України «Про протидію поширення хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [5] закріплений принцип рівності перед законом та заборона дискримінації людей, які живуть з ВІЛ, та осіб, які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ. Відповідно до частини третьої зазначеної статті дискримінація особи на підставі наявності в неї ВІЛ-інфекції, а також належності людини до груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ забороняється. Частиною першою ст. 16 Закону забороняється відмова у прийнятті на роботу людей, які живуть з ВІЛ, на підставі їх ВІЛ-позитивного статусу.

Дискримінація у трудових правах може мати не тільки прямий, але й непрямий, прихований, характер. Анкетування, тестування, співбесіди, які проводяться підприємствами, установами, організаціями недержавної форми власності, приховують багато перешкод для реалізації права на працю.

Непряма дискримінація визначена у ст. 1 Закону України «Про заходи запобігання та протидії дискримінації в Україні» як ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну,

об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Згідно з частиною третьою ст. 22 КЗпП України вимоги відносно віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватися законодавством України. Ці та інші вимоги, встановлені законодавством, є додатковими при прийнятті на роботу окремих категорій працівників і не вважаються дискримінаційними, такими, що обмежують трудову правосуб'єктність особи.

Норми про заборону дискримінації вперше закріплені у ст. 3 проекту ТК України. Відповідно до частини першої ст. 3 законопроекту забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, вагітності, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Отже, у частині першій ст. 3 проекту ТК України закріплена заборона прямої або непрямої дискримінації за 26 ознаками. Даний перелік підстав є відкритим, дискримінація забороняється й за іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Потрібно відзначити, що перелік ознак дискримінації у частині першій ст. 3 проекту ТК України є більш повним порівняно з передбаченими ст. 1 Конвенції МОП № 111. Єдине зауваження слід висловити щодо посилання на «інші ознаки, не пов'язані з характером роботи або умовами її виконання». Зі змісту частини першої ст. 3 випливає, що у закріплених в ній нормі враховуються тільки специфіка трудової функції працівника та умови її виконання і не враховуються ділові якості працівника. У зв'язку з цим пропонується внести доповнення до частини першої ст. 3 проекту ТК України: положення «іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання» замінити положенням «іншими ознаками, не пов'язаними з діловими якостями та не зумовленими специфікою трудовою функцією працівника або умовами її виконання».

Список використаної літератури:

1. Конвенція МОП про заборону дискримінації в галузі праці та занять 1958 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919-1964. Т. 1. — Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. — С. 648.

2. Рекомендація МОП № 111 щодо дискримінації в галузі праці та занять 1958 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919-1964. Т. 1. — Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. — С. 652-654.
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 31. — Ст. 412.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
5. Про протидію поширення хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України (в ред. Закону України від 23 грудня 2010 року) // Офіційний вісник України. — 2011. — № 3. — Ст. 167.

НАУМОВ ДЕНИС ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОВІДОМНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ УГОД

Метою проведення колективних переговорів, як однієї з найбільш дієвих форм здійснення соціального діалогу, є укладення колективних договорів і угод. Відповідно до статті 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» [1] на національному рівні укладається генеральна угода, на галузевому рівні — галузеві (міжгалузеві) угоди, на територіальному рівні — територіальні угоди, на локальному рівні — колективні договори.

Для забезпечення можливості врахування умов колективних договорів та угод під час розгляду уповноваженими органами індивідуальних і колективних трудових спорів та з метою засвідчення автентичності примірників і копії поданих на реєстрацію галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів на усіх рівнях, крім національного, проводиться їх повідомна реєстрація.

Статтею 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» [2] передбачено, що галузеві (міжгалузеві) і територіальні (обласні та республіканська) угоди підлягають повідомній реєстрації в установленому порядку центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики, а колективні договори і територіальні угоди іншого рівня — місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів [3] затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 115 (далі – Порядок). Повідомна реєстрація територіальних угод, змін і доповнень до них включає розгляд щодо відповідності законодавству, перевірку автентичності примірників і копії, підготовку листа з рекомендаціями реєструючого органу щодо приведення у відповідність до законодавства (у разі їх наявності), внесення відповідного напису на примірники і копію, внесення запису до реєстру галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів, повернення примірників угоди та листа з рекомендаціями сторонам, які подали його на реєстрацію, зберігання копії договору, угоди.

Територіальні угоди, укладені на обласному та республіканському рівнях, підлягають повідомній реєстрації Міністерством соціальної політики України, а територіальні угоди іншого рівня – районними, районними у містах Києві та Севастополі держадміністраціями, виконавчими комітетами сільських, селищних та міських рад.

Згідно зі статтею 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України. Відповідно, територіальними угодами іншого рівня доцільно визначити угоди, які укладені сторонами соціального діалогу на рівні адміністративно-територіальної одиниці нижчої за область.

Недоліком Порядку можна вважати відсутність чіткого визначення реєструючих органів для усіх рівнів, на яких можливе укладення територіальних угод іншого рівня, так як цілком правомірною буде ситуація подання територіальної угоди, укладеної, наприклад, на рівні міста районного значення на повідомну реєстрацію як до районної державної адміністрації, так і до виконавчого органу міської ради що є, на нашу думку, неприпустимим, зважаючи на підконтрольність та підзвітність виконавчого органу місцевій раді.

Доцільним є закріплення норми про подання територіальної угоди, укладеної на районному рівні та на рівні міст обласного підпорядкування на повідомну реєстрацію до обласної державної адміністрації, на рівні міст районного підпорядкування та адміністративно-територіальних одиниць нижчого рівня – до районної державної адміністрації, а колективних договорів – до виконавчих органів сільських, селищних та міських рад за місцем реєстрації юридичної особи.

Викликає заперечення норма, згідно з якою центральні та місцеві органи виконавчої влади зобов'язано, а органам місцевого самоврядування тільки рекомендовано розглядати галузеві (міжгалузеві) і територіальні угоди, колективні договори щодо відповідності законодавству та у разі виявлення порушень надавати рекомендації стосовно їх усунення.

Підпунктом 9 пункту «б» частини першої статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] повноваження з повідомної реєстрації в установленому порядку колективних договорів і територіальних угод відповідного рівня віднесено до делегованих повноважень, тобто повноважень органів виконавчої влади, наданих органам місцевого самоврядування законом. Відповідно, однакові за змістом адміністративні послуги не можуть надаватись органами місцевого самоврядування у спосіб, відмінний від встановленого для органів виконавчої влади.

Пунктом 3 Порядку визначено, що сторони подають на повідомну реєстрацію територіальну угоду разом з додатками у кількості примірників, що відповідає кількості таких сторін, копію угоди, а також копії свідочтв про підтвердження репрезентативності суб'єктів сторони профспілок та сторони роботодавців, які брали участь у колективних переговорах з питань укладення відповідної угоди. Строки подання територіальних угод на повідомну реєстрацію законодавством України не встановлені, у той час як правове регулювання строків подання територіальних угод на реєстрацію та сторін, суб'єкти яких подають угоду на реєстрацію, існує у законодавстві деяких держав.

Так, згідно статті 54 Трудового кодексу Литовської Республіки від 4 червня 2002 року територіальна угода на протязі двадцяти днів з дня підписання подається на реєстрацію стороною роботодавців. У випадку, якщо сторона роботодавців не подає угоду на реєстрацію, право подання набуває профспілкова сторона, яка подає угоду на реєстрацію на протязі десяти днів після спливу строку, передбаченого для подання угоди на реєстрацію стороною роботодавців.

Аналогічна норма міститься у статті 51 Трудового кодексу Республіки Вірменія від 9 листопада 2004 року. Територіальну угоду подає на реєстрацію сторона роботодавців на протязі десяти днів з дня підписання угоди, а у разі неподання угоди на реєстрацію стороною роботодавців, угода подається на реєстрацію стороною профспілок протягом п'яти днів після спливу строку подання на реєстрацію угоди стороною роботодавців.

Згідно пункту 6 Порядку повідомна реєстрація проводиться протягом 14 робочих днів з дня, наступного після надходження територіальної угоди до реєструючого органу. Не пізніше наступного робочого дня після реєстрації чи прийняття рішення про відмову в реєстрації примірники угоди повертаються сторонам, які подали їх на реєстрацію.

Копія відповідної територіальної угоди зберігається в реєструючому органі. Потребує доопрацювання питання встановлення строків зберігання територіальних угод у сторін, які уклали угоду, та їх копій у реєструючому органі. Порядком повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів строки їх зберігання не визначено.

Строки зберігання колективних договорів і угод, змін та доповнень до них, а також реєстрів галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів встановлено у статтях 395, 406 Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів [5], затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5. Колективні договори, угоди, зміни та доповнення до них зберігаються за місцем складання в організаціях, у діяльності яких створюються документи Національного архівного фонду постійно, а в організаціях, у діяльності яких не створюються документи Національного архівного фонду — до ліквідації організації. В інших організаціях, у тому числі у реєструючому органі, вони зберігаються до заміни новими. Вказаний строк зберігання копій колективних договорів та угод не є доцільним з огляду на можливість виникнення трудового спору вже після проведення повідомної реєстрації нового договору, угоди. Більше того, сам факт укладення угоди, договору та подання його на реєстрацію може бути предметом трудового спору. Реєстраційні журнали колективних договорів і угод (реєстр галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів) зберігаються протягом 5 років після закінчення журналу.

З урахуванням того, що вищевказані акти соціального партнерства є документами, що регулюють виробничі, трудові і соціально-економічні відносини та можуть бути використані для підтвердження або захисту прав громадян (зокрема, на підвищену оплату праці, призначення пільгової пенсії, надання пільг та компенсацій за роботу у шкідливих та важких умовах праці тощо) на нашу думку доцільно збільшити строки зберігання копій територіальних угод у реєструючих органах.

Враховуючи вищевикладене, правове забезпечення проведення повідомної реєстрації територіальних угод потребує подальшого удосконалення з метою підвищення ефективності соціального діалогу в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду регулювання колективних трудових відносин.

Список використаної літератури:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 28. — Ст. 255.
2. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01 липня 1993 року № 3356-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 36. — Ст. 361.
3. Порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 року № 115 // Урядовий кур'єр. — 2013. — № 40.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.

5. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів: Наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 року № 578/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 34. – Ст. 1272.

КОРНІЛОВА ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕДИЧНА ДОПОМОГА» ТА «МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ»

Проблема стандартів та гарантій у сфері охорони здоров'я, закріплених у Конституції України, є найбільш актуальною на даному етапі розвитку держави, адже здоров'я є визначальною характеристикою як громадянина, так і нації у цілому. Однією з основних функцій, яку на себе покладає Україна, є забезпечення охорони здоров'я населення, у тому числі надання медичної допомоги, а також надання ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування.

Аналіз дослідження проблеми щодо співвідношення понять «медичних послуг» та «медичної допомоги» свідчить про те, що дане питання є недостатньо дослідженим. Ця проблема актуальна і на даному етапі розвитку соціального законодавства, адже сфера охорони здоров'я залишалась поза увагою досить довгий час, не дивлячись на постійні інтеграційні процеси, імплементацію міжнародно-правових актів у національне законодавство. Слід враховувати і старт з 1 січня 2018 року медичної реформи, за якою українцям обіцяють покращити умови надання медичних послуг та якість медичної допомоги у цілому.

Вивчення співвідношення понять «медична допомога» та «медичні послуги» було предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Наприклад, Н.Б. Болотіна визначила поняття медичної допомоги як комплекс заходів медично-соціального характеру, що включає в себе профілактичну, лікувальну, діагностичну, реабілітаційну, протезно-ортопедичну і зубопротезну допомогу, а також догляд та обслуговування дітей, хворих та інвалідів [1, с. 605].

О.О. Прасов визначає медичну допомогу як медичні послуги, що включають в себе заходи, спрямовані на оздоровлення та лікування пацієнтів у стані, що на момент їх надання загрожує життю, здоров'ю і працездатності [2, с. 6].

У свою чергу, М.М. Самофал зазначає, що запропоноване визначення потребує уточнення, пояснюючи тим, що поширеність точки зору щодо визнання медичної допомоги є більш широкою категорією порівняно з медичними послугами [3, с. 155].

У свою чергу, А.А. Герц вважає, що медична послуга — визначена договором або законом дія чи комплекс дій медичної установи (лікаря), яка спрямована на діагностику, лікування та профілактику лікування захворювання, які є самостійним виокремленим об'єктом і мають вартісну оцінку [4, с. 13].

Проте, варто погодитись із твердженням Т.Б. Блащука, який зазначає, що у вищенаведеному твердженні залишаються поза увагою медичні маніпуляції, що не пов'язані із захворюванням, зокрема вагітність та пологи [5, с. 7].

Г.Г. Польнікова вважає що медична послуга — це діяльність медичних установ, у тому числі лікарів щодо підтримання і покращення здоров'я особи, яка звернулась за допомогою, корисні властивості якої здатні задовольнити потреби споживача послуги безпосередньо під час здійснення цієї діяльності і результат якої не знаходить свого матеріального втілення [6, с. 324].

На думку І.В. Венедіктової, медичну послугу можна визначити як корисну діяльність надавача послуги, яка спрямована на задоволення потреб щодо здоров'я фізичної особи і має нематеріальний характер [7].

На нашу думку, поняття медичної допомоги має включати поняття медичні послуги. Так, зміст медичної допомоги не вичерпується виключно наданням медичних послуг. У зв'язку з цим, інтерпретація поняття медичної допомоги через медичні послуги є необґрунтованою та звужує зміст даного явища [8, с. 222].

Варто зазначити, що поняття «медична допомога» та «медичні послуги» використовуються і у національному законодавстві.

Згідно із статтею 3 Основ законодавства про охорону здоров'я медична допомога — діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами. Послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга) — послуга, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я або фізичною особою — підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником [9].

Законодавець також визначає соціально-медичні послуги у Законі України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року як консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія.

Таким чином, що змістом медичної допомоги є комплекс дій, які спрямовані на безпосереднє забезпечення підтримки, покращення або відновлення здоров'я, діагностику та профілактику захворювань, а також у випадках, не пов'язаних із захворюваннями.

Медична послуга є одним з різновидів послуг, сферою застосування якої є суспільні відносини, за допомогою яких громадяни мають змогу слідкувати за станом здоров'я, одержувати особливу, кваліфіковану та спеціалізовану допомогу у медичних установах та організаціях або окремого фахівця у сфері медицини.

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 2003. — Т. 5: П-С. — 880 с.
2. Прасов О.О. Право на медичну допомогу та його здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харк. нац. ун-т внутр. справ / О.О. Прасов. — Х., 2007. — 19 с.
3. Самофал М.М. Підстави виникнення правовідносин з надання медичних послуг / М.М. Самофал // Вісник Вищої ради юстиції. — 2013. — № 1 (13). — С. 151-156.
4. Герц А. А. Медична послуга як об'єкт правового регулювання / А.А. Герц // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. :Юриспруденція. — 2015. — № 15 Том 2. — С. 11-13.
5. Блащук Т.Б. Договір про надання медичних послуг (медичного обслуговування) в умовах реформи медичної галузі / Т.Б. Блащук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». — 2017. — № 2(16). — С. 1-14.
6. Польнікова Г. Г. Медична послуга як різновид споживчих послуг / Г.Г. Польнікова // Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид.наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової, 28 лют. 2014 р. — Харків, 2014. — С. 322-324.
7. Венедіктова І. В. Правова природа медичних послуг [Електронний ресурс] / І. В. Венедіктова. — Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
8. Бориченко К.В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України: монографія / К.В. Бориченко. — Одеса : Фенікс, 2015. — 302 с.
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
10. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 45. — Ст. 358.

СЕКЦІЯ 11.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА НА ЧУЖІ ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Тривалий час питання речових прав на землю не досліджувались ані в науці цивільного, ані в теорії земельного права, оскільки інститут речових прав за радянських часів був вилучений із законодавства і правової системи як такий, що не відповідав змісту концепції права виключної державної власності на землю. Тому юридичну природу поняття «права на чужі земельні ділянки» слід розглядати крізь призму тих наукових ідей, поглядів, визначень таких понять і категорій, як право на річ, право на чужу річ, речове право, обмежене речове право, обмеження права тощо, які зроблені у науці цивільного права, оскільки у ретроспективному плані поява та еволюція речових прав з часів Стародавнього Риму до їх сучасного розуміння поєднується з використанням земельних ділянок на праві власності та інших речових прав для задоволення потреб та інтересів окремо взятих суб'єктів.

Та обставина, що поява і розвиток речових прав як самостійного соціального і державно-правового явища поєднується насамперед із землею і земельними ділянками пояснюється, на наш погляд, особливостями функціонального призначення землі у природі, економіці, суспільстві як основи існування всіх інших природних ресурсів, просторового територіального базису для місць розселення людей та їх діяльності, головного засобу виробництва у сільському і лісовому господарстві, які об'єктивно детермінують розробку і законодавче вираження у суспільстві таких правил поведінки, які б забезпечували кожному можливості вільного, рівного і справедливого доступу кожному члену суспільства до використання корисних властивостей землі разом з ін-

шими природними ресурсами на основі забезпечення балансу приватних, державних, суспільних інтересів у використанні та охороні землі.

У Конституції України закладена концепція земельного законодавства, де закріплюється, насамперед право власності на землю крізь призму прав людини. Тому для науки земельного права велике значення має чітке визначення права власності на земельну ділянку зі встановленням його форм. Економічна і юридична інфраструктура країн з ринковою економікою базується на двох формах власності: приватній і публічній. Саме такий структурний підхід до форм земельної власності реалізований у Конституції України, відповідно до ст. 14 якої право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою. Закріплені в Конституції України (ст. ст. 13, 14) положення щодо землі як об'єкта права власності Українського народу є відносно новими як для сучасної загальної теорії українського права, так і доктрини земельного, екологічного та інших споріднених галузей юридичної науки, а також є ключовими для законотворення і правозастосування у практиці регулювання земельних відносин. Вказані конституційні положення щодо землі як об'єкта права власності Українського народу і особливого національного багатства визначають рамки, у яких на нижчому рівні має забезпечуватись баланс права власності на землю громадян, юридичних осіб, держави, територіальних громад. На цьому рівні вказані суб'єкти можуть набувати і реалізовувати суб'єктивні права на землю як на титулі права власності, так і права користування відповідно до закону. При цьому Конституція України не передбачає будь-яких переваг щодо здійснення суб'єктивних прав на землю і гарантує рівність усіх суб'єктів права власності на землю.

Врахування форм власності на землю має значення у тому сенсі, що набуття і реалізація суб'єктивних прав у сфері використання землі здійснюється в Україні у рамках цих форм власності. Похідний характер права користування чужими земельними ділянками від права власності на землю є об'єктивно детермінованим і тому розробка юридичних моделей регулювання суспільних відносин у сфері здійснення права користування чужими земельними ділянками має базуватися на забезпеченні балансу суспільних і приватних інтересів у здійсненні права власності на землю та інших речових прав на земельні ділянки приватної, комунальної і державної власності. Саме цим можна пояснити словосполучення «чужа земельна ділянка», тобто не своя, або ж така, що належить на праві власності іншому суб'єкту.

Розглянувши найбільш істотні вияви юридичної сутності права власності у системі речових прав на землю можна стверджувати, що це право є основним серед інших речових прав на землю і характеризується найбільш повним вираженням можливостей особи щодо використання землі шляхом набуття її у володіння, користування ділянкою для задоволення своїх потреб, розпорядження ділянкою на свій розсуд з обов'язко-

вим додержанням встановлених законом, договором, рішенням суду обмежень і обтяжень щодо здійснення права власності на землю.

Оскільки права на чужі земельні ділянки є речовими, передусім, виникає необхідність відмежування їх від права власності. Основними відмінностями між ними є: 1) характер джерела влади особи над речами; 2) обсяг повноважень щодо здійснення прав стосовно земельної ділянки. Так, власник здійснює свої повноваження стосовно речей, які йому належать, своєю владою і у своєму інтересі, а особа, яка має право на чужі речі, користується ними на підставі обтяження чужого права власності. Якщо власник має увесь обсяг повноважень щодо речі, яка йому належить, то особа, яка має право на чужі речі, наділена лише правом користування і часткового володіння ними (але не має права розпорядження цими речами).

Зазвичай, право користування порівнюють з правом власності. Але якщо для власника діє загальний дозвольний принцип — право власності дозволяє йому будь-які дії зі своїм майном, крім тих, які заборонені законом, то право користування уповноважує особу виключно на вчинення таких видів дій, які їй дозволено вчиняти відповідно до договору чи закону, і з чітко визначеною метою.

У земельно-правовій доктрині право землекористування розглядається як самостійне право, яке включає в себе володіння і користування земельною ділянкою відповідно до цільового призначення земельної ділянки з додержанням обмежень і заборон щодо використання землі.

Право користування землею у системі прав на землю посідає важливе місце як передбачений законом спосіб вилучення та використання корисних властивостей землі. Правові приписи, присвячені регламентації відносин щодо використання землі, зосереджені у главі 15 ЗК України і становлять законодавчу основу самостійного правового інституту у системі земельного права України. За чинним земельним законодавством право землекористування може здійснюватися у двох формах — право постійного землекористування і право землекористування на умовах оренди (право оренди землі).

За своєю юридичною природою право землекористування є похідним і залежним від права власності на землю. Сутність такого права полягає у тому, що воно виникає лише за волевиявленням власника, який може передавати користувачеві належне йому право користування як у повному, так і обмеженому обсязі, а також вимагати припинення землекористування на підставах і в порядку, передбачених законом. Похідний характер права землекористування значною мірою обумовлений і визначається правом власності на землю щодо використання землі за цільовим і функціональним використанням, реалізації права земельних сервітутів, виконання обмежень у використанні землі, переходу і припинення прав на земельні ділянки тощо.

Крім традиційних видів права землекористування, земельне та цивільне законодавство України виокремлює право власника або корис-

тувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою — право земельного сервітуту та право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій). Виходячи з цього, закріплені у законодавстві права на користування чужими земельними ділянками необхідно розглядати як різновиди права землекористування.

Таким чином, можна зробити висновок, що положення, які містяться в Конституції України щодо прав на чужі земельні ділянки, знаходять своє опосередковане відображення у її нормах через інститути права власності на землю та права землекористування, які у свою чергу деталізуються у земельному та цивільному законодавстві.

КАРАКАШ ІЛІЯ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

ПОЗОВНИЙ ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИРОДНОРЕСУРСОВОЇ ВЛАСНОСТІ

Відомо, що право власності, включаючи право природноресурсової власності, відноситься до речових прав. Це зумовлює забезпечення захисту права власності на природні об'єкти здійснюється у позовному порядку в межах строків позовної давності, встановлених цивільним законодавством. Відповідно до ст. 257 Цивільного кодексу, загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки і за ст. 259 кодифікованого цивільного закону, позовна давність, встановлена законом, не може бути скорочена, але може бути збільшена за домовленістю сторін, про що укладається відповідний договір у письмовій формі. Укладання такого договору щодо збільшення строку позовної давності може застосовуватися і для забезпечення захисту права природноресурсової власності.

Проте у даний час не існує законом встановлена необмежена віндикування щодо захисту права власності на об'єкти природного походження, що мала місце у попередньому цивільному законодавстві. Правова природа необмеженої віндикації ґрунтувалася на пріоритетності державної власності, а стосовно природних об'єктів взагалі не допускалася інша форма власності, крім права виключної державної власності. У зв'язку з усуненням монопольного становища державної власності та встановленням різноманіття права власності на природні

об'єкти та їх ресурси, відпала необхідність у застосуванні необмеженої віндикації для захисту права власності на природні багатства.

Однак це не означає усунення можливості подання віндикаційного позову щодо забезпечення захисту права природноресурсової власності. Згідно зі ст. 387 Цивільного кодексу, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. Віндикаційний позов як вимога неволодіючого власника до фактичного володільця об'єктом власності про його повернення з чужого незаконного володіння широко застосовується у природноресурсових відносинах (*vindico* — вимагати, *actio rei vindicatio* — віндикаційний позов).

Віндикаційний позов щодо захисту відносин природноресурсової власності може мати місце за наявності наступних умов: фактичного позбавлення володіння, наприклад, самовільного зайняття земельної ділянки; віндикація можлива лише стосовно індивідуально-визначеного об'єкта, оскільки власник може вимагати його повернення, що належить позивачеві на праві власності, наприклад, лісова ділянка з визначеними межами, що виділена для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у власника землі; позивач і відповідач не знаходяться в зобов'язальних відносинах щодо оспорюваного об'єкта.

Поряд із зазначеним за чинним природноресурсовим законодавством можна захищати також право на володіння природним об'єктом правомочною особою, наприклад, право оренди земельної ділянки, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) тощо. Володіння кожного з названих вище законних володільців має свої особливості та захищається за юридичною природою того права, в силу якого виникло й існує володіння земельною ділянкою. В одних випадках володіння захищається у зв'язку з користуванням природним об'єктом, як це має місце, наприклад, стосовно орендарів земельних ділянок, а у інших — воно охороняється як «законом встановлене володіння», оскільки такі володарі не мають права на використання природного об'єкта, а лише правомочні володіти ним, наприклад, при забезпеченні охорони та збереженні пралісів, квазіпралісів та природних лісів, в яких заборонені усі види рубок та їх господарське використання, передбачене ст. 39-1 Лісового кодексу України.

За загальним правилом позивачем за віндикаційним позовом є власник природного об'єкту, а відповідачем — фактичний володар цього об'єкту, незаконність володіння якого має бути доведена в суді, оскільки існує презумпція законності володіння. У цивільному законодавстві розрізняється захист прав власників на витребування об'єктів власності від добросовісного та недобросовісного набувача та їхні наслідки, зокрема щодо розмірів відшкодування та обсягів відповідальності.

Наприклад, ст. 388 Цивільного кодексу передбачає право власника на витребування об'єкта від добросовісного набувача, тобто коли набувач не знав і не міг знати про його незаконне набуття. Прикладом добросовісного набувача природного об'єкта може слугувати ст. 119 Земельного кодексу, що присвячена набуттю прав на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність).

Проте під час проведення масової приватизації земель колективних сільськогосподарських підприємств, а згодом і приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій, з'явилося чимало недобросовісних набувачів земельних і лісових ділянок, водних і лікувально-оздоровчих об'єктів, рекреаційних і природно-заповідних територій тощо. Прикладами недобросовісного набуття земельних ділянок є приватизація земель житлової та громадської забудови під приводом приватизації земель сільськогосподарського призначення, приватизація рекреаційних об'єктів під приводом приватизації об'єктів незавершеного будівництва тощо. Отже, цивільно-правові вимоги щодо добросовісних і недобросовісних набувачів зазначених об'єктів можуть застосовуватися до незаконного набуття природноресурсової власності з усіма встановленими правовими наслідками.

Суб'єктивні права та законні інтереси власників, у тому числі на природні об'єкти, можуть порушуватись у випадках, коли природний об'єкт не вибуває із їхнього володіння. Такі порушення спостерігаються при вчиненні третіми особами перешкод у доступу до земельної чи лісової ділянки, унеможливлення використання природного об'єкта за цільовим призначенням, протидії щодо здійснення розпорядження об'єктом власності тощо. У зазначених випадках власник може захищати своє право від порушень, непов'язаних з позбавленням права володіння. Воно знайшло своє закріплення ст. 391 Цивільного кодексу, за якою власник має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування і розпоряджання своїм майном. Звернення до суду з позовом за захистом права власності у таких випадках в науці цивільного права одержав назву негаторного позову (*actio negatoria*).

На відміну від віндикаційного позову, власник, який звертається за захистом своїх прав з негаторним позовом, зберігає об'єкт у своєму володінні. Проте з негаторним позовом може звертатися як власник, так і титульний володілець об'єкту. При цьому останній може звертатись як проти третіх осіб, так і проти власника природного об'єкту. Судовій практиці відомі непоодинокі випадки, коли після передачі громадянам земельних ділянок у власність чи в оренду, останнім не дозволяється використовувати їх за основним і допустимим призначенням та створюються штучні перешкоди щодо землекористування.

За допомогою негаторного позову власник має право вимагати усунення порушення його прав, якщо дії третіх осіб носять неправомірний характер. Так, відповідно до ст. 104 Земельного кодексу, власники та землекористувачі земельних ділянок можуть вимагати припинення

діяльності на сусідній ділянці, здійснення якої може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людей, тварин, на повітря, а також самій земельній ділянці.

Відомо, що роздержавлення права виключної державної власності на землю та інші природні багатства здійснювалося і триває здійснюється на підставі рішень відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування. Отже, згідно зі ст. 393 Цивільного кодексу, правовий акт органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, який не відповідає закону і порушує права власника, за позовом власника визнається судом незаконним та скасовується. Власник, права якого порушені внаслідок видання правового акта органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, має право вимагати відновлення того становища, яке існувало до видання цього акта, а у разі неможливості відновлення попереднього становища — має право на відшкодування завданої шкоди.

У земельному законодавстві уданий час також закріплені випадки відшкодування шкоди завданої власникам земельних ділянок та землекористувачам. Згідно ст. 156 Земельного кодексу, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок: вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом; тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання; встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок; погіршення якості ґрунтового покриття та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників; приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан; неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки; використання земельних ділянок для потреб нафтогазової галузі.

Земельним законодавством встановлено також коло суб'єктів, які відшкодовують збитки власникам земельних ділянок у наведених випадках. Відповідно до ст. 157 Земельного кодексу, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих в зоні їх впливу, у тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами та стічними водами. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України. У даний час триває дія постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок

визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» від 19 квітня 1993 року № 284 із чисельними наступними змінами і доповненнями. Проте, на нашу думку, давно назріла нагальна потреба у розробці та прийнятті нового законодавчого акту щодо визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, який би відповідав сучасним реальностям землеволодіння та землекористування.

ГОДОВАНЮК АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ СІМЕЙНОГО ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ВИГЛЯДІ ФОП

Безперечно, новели нашого законодавства постійно вимагають наукового обговорення, але питання: «як правильно вчиняти селянину, щоб не порушити законодавство?» – турбують щоденно.

Нововведеннями 2016 року до Закону України «Про фермерське господарство» щодо можливості заснування сімейного фермерського господарства у вигляді фізичної особи-підприємця чітко визначено: «фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України».

Найбільш проблематичним питанням є процес створення даного господарства. Згідно закону, такий вид господарства організовується фізичною особою-підприємцем самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства. Такий договір укладається членами однієї сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Умови договору про створення сімейного фермерського господарства визначають: а) найменування, місцезнаходження (адресу) господарства, мету та види його діяльності; б) порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів господарства; в) правовий режим спільного майна членів господарства; г) порядок покриття витрат та розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами; ґ) порядок вступу до господарства та виходу з нього; д) трудові відносини членів господарства, інші положення, що не су-

перечать чинному законодавству. Також у цьому договорі має бути визначений голова сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи (член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець). Усі вище перелічені позиції, дають змогу говорити про формування законодавцем абсолютно нового виду аграрно-правового договору, позаяк, до існування поточної редакції Закону, такої категорії, як «договір про створення сімейного фермерського господарства», не існувало. Науковці (проф. В.Ю. Уркевич, М.В. Шульга та ін.) вже почали гарячі дискусії стосовно з'ясування правової природи цього договору. Пропонується визнати його подібним до засновницьких договорів, що укладаються засновниками окремих видів господарських товариств відповідно до Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 576-XII. Та попри це, дане питання залишається лише на дискусійному рівні. Конкретних кроків законотворців не має й донині. Відтак, кожен нотаріус сам буде визначати: який договір посвідчувати, а який ні.

Неможливо оминати увагою і проблематичну процедуру «набуття» та «виходу» зі складу членів сімейного фермерського господарства зі статусом ФОП. Якщо до підстави виникнення членства ще можливо віднести включення до «договору про створення сімейного фермерського господарства» тієї чи іншої особи, то щодо підстав «виходу» зі складу господарства, законодавець чіткої відповіді не дає. Аналізуючи чинні норми, можна дійти висновку, що задля «виходу» особи зі складу потрібно переукласти договір та перепосвідчити його нотаріально. А це, звернімо увагу, додаткові фінансові витрати, які будуть змушені нести селяни у типових життєвих ситуаціях: коли діти від'їздять на навчання, змінюючи реєстрацію; одружуються чи виходять заміж тощо. Тому, вже одна із причин введення в українське законодавство поняття «сімейного фермерства», як виду діяльності, що полегшує фінансовий тягар покладений на селянина, видається сумнівною.

Достатньо спірним є правове положення і самого члена сімейного фермерського господарства у вигляді ФОП. Адже такі особи зі статусом члена, не будуть брати участі у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, якщо самі не виявлять такого бажання. Пенсійне забезпечення членів таких фермерських господарств та сплата ними страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюються відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення та загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Тобто, соціальнозахищеною буде тільки особа (член ФГ), що зареєстрована у відповідному порядку ФОП. Усі інші члени господарства зможуть претендувати на соціальні гарантії держави лише у випадку самостійної та добровільної сплати відповідних внесків у фонди. Знову ж лишається відкритим питання про доцільність для селянства такої моделі господарювання.

Зважаючи вже тільки на вищезгадані проблеми, селянству, при заснуванні сімейного ФГ у вигляді ФОП, лишається сподіватися лише на державну підтримку, передбачену новою (у редакції 2016 року) частиною 5 ст. 9 Закону України «Про фермерське господарство»: «Фермерським господарствам зі статусом сімейних фермерських господарств надається додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України». Нажаль, і в даній нормі є певні приховані несподіванки для селянства: Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» не передбачено жодної додаткової державної підтримки для сімейних фермерських господарств. Тому знову ж таки, неможливо сподіватися на державну підтримку передбачену Законом.

Створюючи нову форму господарювання у вигляді сімейного ФГ на базі ФОП, законодавець недостатньо чітко виписав безліч моментів, що унеможливує функціонування даних господарств без порушень та зловживань. Як не прикро, але вищезгадані недоліки не є вичерпним переліком. Вартим уваги є питання: які системи оподаткування існують для фермерських господарств?; які переваги та недоліки має кожна з них?; а також які системи ФГ може обрати одразу після держреєстрації? Якщо проведемо аналіз даних правових норм, то побачимо теж достатньо багато недоліків та неточностей. Питання надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства; наявності спеціальної освіти та досвіду роботи у суб'єктів, для отримання земель; раціонального використання та охорони цих земельних ділянок, теж не знаходять обґрунтованих відповідей. Чи зможуть у цьому «правовому полі» отримувати «врожаї» прості фермери, створивши сімейне господарство, лишається знову ж таки питанням скоріше риторичним.

ПЛАТОНОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНЕ ВОДОКОРИСТУВАННЯ ТА МЕЖІ ЙОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Право загального водокористування громадян ґрунтується на природно-правовій доктрині і регламентує права та обов'язки, межі та порядок вільного, без закріплення за конкретними суб'єктами і отримання дозволів, безоплатного, рівноправного використання вод як необ-

хідного засобу забезпечення життєдіяльності людини для задоволення пізнавальних, естетичних, освітніх, наукових, рекреаційних, оздоровчих, туристичних та інших потреб. Право загального водокористування реалізується на підставі правової норми без дотримання особливих процедур.

Загальне використання водних ресурсів характеризується незначним навантаженням на екосистему: забір води здійснюється без застосування споруд або спеціальних технічних пристроїв, а забруднюючі речовини у водні об'єкти не скидаються (наприклад, купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин). Як правило, його здійснюють громадяни для задоволення своїх потреб безоплатно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів. Юридичні особи в певних випадках також можуть використовувати об'єкти в порядку загального водокористування.

Основними ознаками права загального водокористування є:

- спрямованість на задоволення своїх особистих потреб, а саме: оздоровчих, рекреаційних, культурних, естетичних, питних, господарських тощо. На їх задоволення спрямовані наступні види загального водокористування: купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць. При цьому можна виділити порядок здійснення права загального водокористування в рекреаційних, оздоровчих, спортивних цілях (окремі вимоги до його забезпечення та безпосередньої реалізації встановлені в Порядку обліку місць масового відпочинку населення на водних об'єктах, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2002 року № 264, Правилах охорони життя людей на водних об'єктах України, затверджених наказом МВС України від 10 квітня 2017 року № 301 та особливий порядок, умови загального водокористування, яке здійснюється для задоволення господарсько-побутових та питних потреб населення в порядку нецентралізованого водопостачання, згідно ст. 60 ВК України);

- безоплатний характер водокористування;
- відсутність потреби одержання спеціального дозволу;
- здійснення без закріплення водного об'єкта за окремими водокористувачами виходячи з конституційного права кожного громадянина користуватись природними обертами, що є власністю українського народу.

Здійснювати право загального водокористування громадяни можуть на всіх водних об'єктах, за винятком випадків обмежень, які встановлені ч.ч. 2-6 ст. 47 Водного кодексу України. Вони пов'язані з різними причинами.

По-перше, обмеження права загального водокористування, зокрема встановлення заборон чи обмежень щодо купання, плавання на чов-

нах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, допускається в інтересах охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища, якщо існує загроза порушення відповідних відносин. Так, згідно з ч. 2 ст. 47 ВК України, з метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав районні і міські ради за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та інших державних органів встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також за певних підстав визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території.

Пункт 7 ст. 9 та п. 3 ст. 10 ВК України відносять до компетенції районних, сільських, селищних, міських та районних у містах рад встановлення правил загального користування водними об'єктами. При цьому, місцеві ради зобов'язані повідомляти населення про встановлені ними правила, що обмежують загальне водокористування.

По-друге, обмеження загального водокористування і навіть заборону на здійснення останнього може встановити орендар на водному об'єкті, наданому йому в оренду, однак тільки за погодженням з орендодавцем, про що має бути зазначено в договорі. Про обмеження чи заборону загального водокористування на водному об'єкті, наданому в оренду, обов'язково повідомляється населення.

Сьогодні, у більшості випадків, місцеві органи влади та місцевого самоврядування у відповідних локальних документах, що регулюють орендні відносини, та у конкретних договорах встановлюють умови здійснення загального водокористування з максимальним урахуванням інтересів водокористувачів. Так, згідно ст. 51 ВК України, орендарі водного об'єкта зобов'язані передбачити місця для безоплатного забезпечення права громадян на загальне водокористування (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство тощо). При визначенні таких місць перевага надається традиційно розташованим місцям масового відпочинку. У межах населених пунктів забороняється обмеження будь-яких видів загального водокористування, крім випадків, визначених законом. Якщо заборон та обмежень в договорі про оренду не встановлено, загальне водокористування визнається дозволеним без обмежень. Також орендар зобов'язаний доводити до відома населення умови водокористування. У випадку самовільного встановлення орендарем обмежень і заборон може порушуватись питання про розірвання договору оренди водного об'єкта.

Слід зауважити, що обмеження на здійснення загального водокористування передбачені законодавством і в інших випадках, зокрема, з метою дотримання охоронного режиму водних об'єктів. Так, п. 6 Правового режиму зон санітарної охорони водних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 18 грудня 1998 року № 2024, у межах першого поясу зон санітарної охорони, які встановлюються у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних та оздоровчих потреб, забороняються купання, прання білизни, вилов риби, водопій худоби та інші види водокористування, що впливають на якість води.

Здійснення права загального водокористування та встановлення його обмежень тісно пов'язане з користуванням землями водного фонду, які забезпечують доступ до водних об'єктів та мають окремий правовий режим і регулювання в рамках земельного законодавства. Так, практично будь-яка діяльність, пов'язана із задоволенням рекреаційних потреб на водних об'єктах, передбачає використання прибережної та берегової зони. Право землекористування в такому випадку є необхідною умовою реалізації права громадян на загальне використання вод, а відтак, є безоплатним, не потребує виділення чи закріплення земельної ділянки за конкретною особою.

Проте, відсутність законодавчих положень щодо права загального використання земель водного фонду вже сьогодні створює громадянам значні перешкоди, а подекуди й унеможливорює використання як земель, так і водних об'єктів для задоволення життєво необхідних потреб. Перешкоди в здійсненні загального водокористування можуть бути підставами для вилучення наданої земельної ділянки, що підтверджується судовою практикою. Тому вкрай необхідним є внесення до гл. 12 Земельного кодексу України правової норми, яка б визначала види та порядок користування землями водного фонду, встановлювала принцип пріоритету права загального користування землями водного фонду в рекреаційних цілях.

СТЕПЬСКА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ДОГОВІРНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Доцільність дослідження особливостей договірних земельних відносин пояснюється відсутністю в радянській правовій системі на протязі тривалого періоду можливості укладення правочинів із земельними ділянками. Реформування земельних відносин поступово створило можливість використання земельних ділянок на праві приватної власності, праві користування та інших правових титулах, що призвело до закріплення у Земельному кодексі України нових правових інститутів, зокрема земельно-правових угод.

Для сучасної теорії земельного права і юридичної практики актуально залишається проблема чіткого визначення співвідношення приватно-правових та публічно-правових засад у регулювання земельних відносин в сучасних умовах [1, с. 69]. Укладення угод із земельними ділянками має здійснюватися відповідними суб'єктами земельних правовідносин в порядку встановленому земельним, цивільним, господарським, екологічним законодавством з метою додержання балансу суспільних та приватних інтересів при використанні землі. У зв'язку з цим дослідження проблем укладення правочинів із земельними ділянками потребує чіткого визначення співвідношення норм земельного і цивільного права, а також комплексного застосування норм усіх галузей права, які в тій чи іншій мірі регулюють земельні відносини.

Погоджуючись у цілому з думкою науковців про те, що земельні ділянки набули сьогодні статус об'єктів цивільних прав, не можна ігнорувати той факт, що земельна ділянка має ряд істотних відмінностей від інших об'єктів цивільних прав, і це не може не відобразитися на правовому статусі даного об'єкту. Розглядаючи питання права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні, професор І.І. Каракаш зауважує, що проголошення Україною мети побудови правової держави у певній мірі продиктовано концепцією «соціальної» функції власності, заснованої на її конституційному закріпленні не тільки як права, і й як юридичного обов'язку [2, с. 25]. Саме тому, що земля є найважливішим природним ресурсом і засобом виробництва регулювання земельних відносин має здійснюватися з додержанням вимог земельного законодавства щодо особливостей земельної ділянки як предмета договору, істотних умов договору, прав та обов'язків сторін тощо. Отже,

традиційно в рамках цивільного права реалізується економічна функція земельних ресурсів. Разом з тим, при правовому регулюванні їх обігу не може не враховуватися екологічна та естетична цінність земель, тому для них земельним законодавством встановлений спеціальний правовий режим [3, с. 152].

До загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину цивільне законодавство відносить наступні: зміст правочину не може суперечити цивільному законодавству, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним та ін. Недотримання сторонами імперативних норм при укладанні договору тягне настання негативних наслідків у вигляді визнання недійсними окремих його умов або всього договору в цілому.

Земельне законодавство встановлює особливі правила укладення угод із земельними ділянками, які, наприклад, обмежують коло суб'єктів, до якого можуть входити лише особи, передбачені законом, термін, на протязі якого вони взагалі мають право відчужувати земельну ділянку, категорії земель, які можуть бути об'єктами цих угод; встановлюють особливу форму, порушення якої спричиняє, з одного боку, можливість визнання угоди недійсною, а з іншого — можливість притягнути до відповідальності осіб, винних у порушенні цієї форми і процедури; встановлюють обов'язок використовувати землю з дотриманням всіх встановлених правил (ефективно, раціонально, за основним цільовим призначенням тощо); не допускають зміну встановленого режиму землекористування (санітарний режим, дозволене використання земельної ділянки тощо).

В умовах європейської інтеграції договірні земельні правовідносини потребують належної правової регламентації, оскільки в практичній діяльності виникають значні труднощі щодо укладення окремих видів договорів. Серед проблемних питань правового регулювання договірних земельних відносин слід виділити: відсутність дієвого механізму відчуження іноземцями та особами без громадянства успадкованих мораторних земель сільськогосподарського призначення; закріплення у ст. 15 Закону України «Про оренду землі» лише трьох істотних умов договору оренди (об'єкт оренди, строк дії договору та орендна плата); неодноразова зміна протягом останніх років норми щодо граничних розмірів орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності; невиконання орендарем своїх зобов'язань перед орендодавцем по виплаті орендної плати і відсутність дієвого механізму впливу орендодавця на орендаря (механізму розірвання договорів оренди у випадку не виплати орендарем орендної плати у встановлені договором строки); низький розмір оплати

за оренду земельного паю орендарями-підприємцями та фірмами; проблеми пов'язані з оформленням договору оренди, наприклад, строки провадження реєстраційних процедур, яких не додержуються державні реєстратори, проблеми землевпорядкування, зокрема щодо земельних ділянок, кадастрові номери яким свого часу не було присвоєно, досить велика вартість реєстрації права оренди через нотаріусів; відсутність відповідного механізму застосування переважного право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення громадянами України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідними органами місцевого самоврядування тощо.

Однією з ключових та найбільш складних у регулюванні договірних земельних відносин залишається проблематика правомірності продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, який порушує конституційні права громадян. І це при тому, як слушно зазначає професор В.В. Носік, що в Україні є закони, які створюють правову основу для набуття, реалізації і захисту права власності на землю в судах, включаючи і європейський суд з прав людини [4, с. 119]. На нашу думку, заборона на продаж земель сільськогосподарського призначення не сприяє розвитку сільськогосподарського бізнесу та розвитку повноцінного ринку земель, а проекти законів про обіг земель сільськогосподарського призначення нажалі позбавлені досконалості.

Проведений юридичний аналіз договірних земельних відносин свідчить про відсутність належної законодавчої конструкції щодо укладення цивільно-правових угод із земельними ділянками, а отже до прийняття закону про ринок землі та приведення вже існуючих нормативно-правових актів у відповідність до вимог сьогодення не можна вважати, що їх укладення має належну правову базу. З метою забезпечення набуття та реалізації прав на землю відповідно до міжнародних стандартів та адаптації національного законодавства до законодавства ЄС необхідно розробити нову державну стратегію у сфері земельних відносин, яка сприятиме вдосконаленню організаційно-правового механізму оформлення договорів із земельними ділянками та цивілізованому функціонуванню земельного ринку.

Список використаної літератури:

1. Харитоновна Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики / монографія / Т.Є. Харитоновна. — Одеса: Юридична література, 2016. — 424 с.
2. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія / І.І. Каракаш. — Одеса: Юридична література, 2017. — 438 с.
3. Степська О.В. Науково-практичний аналіз проблемних аспектів договірних земельних відносин / Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колектив-

на монографія / відп. ред.: Т.Є. Харитонova, І.І. Каракаш. — Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. — С. 151-171.

4. Носік В.В. Деякі проблеми реалізації земельного законодавства у сфері використання земель сільськогосподарського призначення в Україні // Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. — Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. — С. 118-120.

ЧУМАЧЕНКО ІННА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА УЧАСТЮ ГРОМАДСЬКОСТІ

Важливу роль у механізмі забезпечення охорони довкілля відіграють не лише державні органи екологічного управління, а й громадські організації, які відповідно до ч. 4 ст. 16 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» можуть брати участь в управлінні галуззю охорони навколишнього природного середовища, якщо така діяльність передбачена їх статутами, зареєстрованими відповідно до законодавства України.

Правовими засадами участі громадськості в управлінні природокористуванням та охороною довкілля є: Конституція України (ст. 36), Конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (далі — Орхуська конвенція), яку було підписано 25 червня 1998 року і ратифіковано Україною в 1999 році, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.ст. 9, 10, 11, 16, 21), ЗУ «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року, укази Президента України від 31 липня 2004 року № 854/2004 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», від 15 вересня 2005 року № 1276/2005 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», від 25 січня 2012 року № 32/2012 «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», на-

кази Мінприроди від 18 грудня 2003 року № 168 «Положенням про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля» та від 27 лютого 2002 року № 88 «Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля» тощо.

Відповідно до Орхуської конвенції та Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля громадськістю є одна або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи, які діють згідно з чинним законодавством або практикою.

Екологічне управління полягає у здійсненні в галузі охорони навколишнього природного середовища функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування тощо.

Можливості здійснення громадянами та їх об'єднаннями функцій екологічного управління врегульовано чинним екологічним законодавством, зокрема шляхом закріплення екологічних прав громадян (ст. 9 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища») та прав громадських природоохоронних об'єднань (ст. 21 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Форми участі громадськості в діяльності по охороні довкілля можуть бути різними і вибираються в залежності від конкретної ситуації, існуючих юридичних, матеріальних та організаційних можливостей з метою одержання найбільш оптимального результату. До таких форм можна віднести: роботу в складі експертних та робочих груп, комісій, комітетів з розробки програм, планів, стратегій, проектів нормативно-правових актів, оцінок ризиків; роботу в складі державних еколого-експертних комісій; громадське (публічне) обговорення проектів рішень центральних органів виконавчої влади та їх органів на місцях, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля, під час проведення парламентських слухань, конференцій, семінарів, круглих столів, обговорення результатів соціологічних досліджень, зборів громадян за місцем проживання тощо; обговорення заяв про екологічні наслідки запланованої діяльності та можливих альтернативних варіантів проектів рішень щодо цих видів діяльності при проведенні ОВНС; підготовку звернень до органів виконавчої влади з актуальних екологічних проблем з пропозиціями та рекомендаціями щодо їх вирішення в порядку, установленому ЗУ «Про звернення громадян»; виступи в засобах масової інформації з екологічних питань; інші форми, передбачені законодавством України.

Поширеною формою виявлення громадської думки для прийняття рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля є громадське обговорення, яке може ініціюватися суб'єктами громадського обговорення.

Важлива роль в екологічному управлінні належить громадському контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища,

який здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженим наказом Мінприроди від 27 лютого 2002 року.

Роботу громадських інспекторів організовують Держекоінспекція України та її територіальні органи. Громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід природоохоронної роботи та пройшли співбесіду в органах Держекоінспекції.

Громадянин, який бажає бути громадським інспектором, подає до відповідного органу Держекоінспекції письмову заяву та подання організації, що його рекомендує, або письмове клопотання державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища. Громадські інспектори призначаються Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди відповідно з керівниками структурних підрозділів органу Держекоінспекції та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства. Громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами Держекоінспекції, які призначили їх і видали посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля, іншими державними органами, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими екологічними (природоохоронними) організаціями.

Громадські інспектори мають право: спільно з працівниками органів Держекоінспекції, інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів; за направленням органу Держекоінспекції, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок; складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена КУпАП, і подавати їх відповідному органу Держекоінспекції для притягнення винних до відповідальності; доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення; перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому

числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів; проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів; брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього середовища, та виступати в ролі свідків; роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права; одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації.

Слід наголосити, що реалізація нормативно-правових засад щодо участі громадськості в екологічному управлінні можливо лише за допомогою активної громадянської позиції та небайдужого ставлення суспільства в цілому до проблем навколишнього природного середовища, що має стати запорукою досягнення мети екологічного управління, яка полягає у реалізації законодавства, контролі за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпеченні проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягненні узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

ЮРЕСКУЛ ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

Простір визначається як одна з форм (поряд з часом) існування матерії, що нескінченно розвивається, характеризується протяжністю і обсягом (поза часом і простором немає руху матерії); як протяжність, місце, необмежене видимими межами (небесний, повітряний, степовий простори тощо); проміжок між чимось, місце, де що-небудь вміщається [1].

Водний кодекс України від 6 червня 1995 року [2] не містить визначення водного простору, він визначає поняття «водний об'єкт» як природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт). Вбачається, що по суті це і є водний простір, тому положення, що регулюють порядок використання водних об'єктів, регулюють використання водного простору.

Згідно із ст. 47 названого Кодексу, загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

З метою охорони життя і здоров'я громадян, охорони навколишнього природного середовища та з інших передбачених законодавством підстав районні і міські ради за поданням Державного агентства водних ресурсів України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та інших державних органів встановлюють місця, де забороняється купання, плавання на човнах, забір води для питних або побутових потреб, водопій тварин, а також за певних підстав визначають інші умови, що обмежують загальне водокористування на водних об'єктах, розташованих на їх території. Місцеві ради зобов'язані повідомляти населення про встановлені ними правила, що обмежують загальне водокористування.

На водних об'єктах, наданих в оренду, загальне водокористування допускається на умовах, встановлених водокористувачем, за погодженням з органом, який надав водний об'єкт в оренду. Водокористувач, який узяв водний об'єкт у користування на умовах оренди, зобов'язаний доводити до відома населення умови водокористування, а також про заборону загального водокористування на водному об'єкті, наданому в оренду. Якщо водокористувачем або відповідною радою не встановлено таких умов, загальне водокористування визнається дозволеним без обмежень.

Відповідно до ст. 48 Водного кодексу України, спеціальне водокористування — це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Вбачається, що саме скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти є використанням водного простору для розміщення цих забруднюючих речовин.

Стаття 49 названого Кодексу закріплює, що спеціальне водокористування є платним та здійснюється на підставі дозволу на спеціальне водокористування. Дозвіл на спеціальне водокористування видається територіальними органами Державного агентства водних ресурсів України. Видача (відмова у видачі, переоформлення, видача дубліката, анулювання) дозволу на спеціальне водокористування здійснюється безоплатно відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. У дозволі на спеціальне водокористування встановлюються ліміт скидання забруднюючих речовин. У разі настання маловоддя цей ліміт може бути зменшений органом, що видав дозвіл, без коригування дозволу на спеціальне водокористування.

Строки спеціального водокористування встановлюються органами, які видали дозвіл на спеціальне водокористування. Спеціальне водокористування може бути короткостроковим (на три роки) або довгостроковим (від трьох до двадцяти п'яти років). У разі необхідності строк спеціального водокористування може бути продовжено на період, що не перевищує відповідно короткострокового або довгострокового водокористування.

Особливості користування водними об'єктами на умовах оренди визначає ст. 51 Водного кодексу України. У користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт можуть надаватися водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми.

Не підлягають передачі у користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб водні об'єкти, що: використовуються для питних потреб; розташовані в межах територій та об'єктів, що перебувають під охороною відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року [3]. Стаття 61 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [4] закріплює, що ділянки суші та водного простору, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і економічну цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фонових моніторингу навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України.

Водні об'єкти надаються у користування за договором оренди земель водного фонду на земельних торгах у комплексі із земельною ділянкою. Водні об'єкти надаються у користування на умовах оренди органами, що здійснюють розпорядження земельними ділянками під водою (водним простором) згідно з повноваженнями, визначеними

Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року [5], відповідно до договору оренди, погодженого з Державним агентством водних ресурсів України. Водні об'єкти надаються в користування на умовах оренди без обмеження права загального водокористування, крім випадків, визначених законом. Умови використання водних об'єктів, розмір орендної плати та строк дії договору оренди водних об'єктів визначаються у договорі оренди. Сплата орендної плати за водний об'єкт не звільняє від сплати орендної плати за земельну ділянку під цим об'єктом. Типова форма договору оренди водних об'єктів затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 року № 420 [6].

Отже, у чинному законодавстві України закріплені основи використання водного простору через закріплення порядку використання водних об'єктів. Однак, вбачається за доцільне приділити більшу увагу визначенню основ використання водного простору в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Водному кодексі України.

Список використаної літератури:

1. Толковый словарь Ожегова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://endic.ru/ozhegov/Prostranstvo-27839.html>.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
3. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
6. Про затвердження Типового договору оренди водних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 року № 420 // Офіційний Вісник України. – 2013. – № 47. – Ст. 1692.

ГРИГОР'ЄВА ХРИСТИНА АНТОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРІЇВ НА ПРИКЛАДІ КОМПЕНСАЦІЇ ВАРТОСТІ ТЕХНІКИ

Державна підтримка сільського господарства України останніми роками переживає суттєві зміни. При цьому нормативно-правова база у сфері державної підтримки аграріїв є однією з найбільш динамічних у аграрному законодавстві нашої країни. У зв'язку з цим важливо зрозуміти, наскільки ефективними є такі дії нормотворців, і чи не перетворюється державна підтримка у «гру в наперстки» із маніпулюванням та марним переміщенням бюджетних коштів. Звичайно, це питання є широким та різнобічним, що дозволяє йому лягти в основу масштабного аграрно-правового наукового дослідження. Проте окремі аспекти піднятої проблеми можна розглянути навіть у форматі тез доповіді, використавши для прикладу правове регулювання державної підтримки часткової компенсації вартості вітчизняної сільськогосподарської техніки і обладнання. Оскільки відповідну програму було запущено ще на початку 2017 року, коли було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 1 березня 2017 року, то вже зараз — більше року потому — можна підвести деякі підсумки її функціонування.

Суть даного механізму підтримки полягає у наступному: держава компенсує сільськогосподарському товаровиробнику певний відсоток вартості придбаної техніки, яка за цілою сукупністю критеріїв ідентифікується як вітчизняна. Минулого року компенсувалося 20% вартості техніки, цьогоріч — 25%. У 2017 році на фінансування програми було виділено 550 млн грн, що стало предметом великої гордості уряду. Однак, за офіційною інформацією Мінагрополітики, *de facto* аграрії отримали лише 134 млн грн [1]. Чим же зумовлено такий низький рівень організації державної підтримки та її ефективності?

По-перше, за старою традицією, реальному початку програми передувала довга бюрократична тяганина, пов'язана з утвердженням спеціальних комісій, формуванням переліків техніки, залученням банків тощо. У результаті лише із технікою визначалися більше півроку. Досить красномовним є факт внесення змін до Порядку, коли поста-

новою від 25 жовтня 2017 року продовжено строк приймання заявок на включення до переліку техніки до 17 листопада 2017 року.

По-друге, значний ступінь локалізації (показника «вітчизняності» техніки) закономірно звузив коло техніки, яка підпадає під дію програми. Про низький рівень попиту на вітчизняну техніку і обладнання унаслідок їх невисокої якості вже багато написано у спеціальній літературі. Цей фактор теж вплинув на зниження ефективності державної підтримки, адже з одного боку, не вся вітчизняна техніка потрапила у перелік програми компенсації, а з іншого — не на всю затверджену техніку є багато покупців. На тлі цих показників виникає питання щодо доречності подальшого щорічного підвищення ступеня локалізації, яке передбачається у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення ступеня локалізації виробництва підприємствами вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу та встановлення показників ступеня локалізації виробництва тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів» від 27 травня 2013 року. Можливо, варто не просто збільшувати вимоги до виробників техніки, а здійснювати їх всебічну підтримку, і не лише за рахунок програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників — адже це зачіпає і інтереси останніх.

Незважаючи на основні проблеми, які переслідують майже усі програми підтримки аграріїв, у тому числі і програму компенсації вартості техніки, слід окремо зупинитися на новелі, яка була запроваджена саме цією програмою та з 2018 року розповсюджується і на деякі інші програми. Мова йде про використання банків у ролі державних адміністраторів — на них покладаються аграрно-процедурні функції з прийняття документів, формування реєстрів та спрямування їх до Мінагрополітики. Якщо спочатку йшлося лише про державні банки, то з жовтня 2017 року ці нормативні положення розповсюджено і на банки, у статутному капіталі яких 75 і більше відсотків акцій належить державі. Відповідно до інформації НБУ, станом на 10 лютого 2017 року до таких банків віднесено шість: ПриватБанк, Укресімбанк, Укргазбанк, ОщадБанк, Український банк реконструкції та розвитку, Розрахунковий центр [2]. У 2018 році практику використання банків у агропротекційній діяльності розповсюджено також і на програми підтримки фермерів, кооперативів, тваринництва. Позитив цієї новації полягає в частковому усуненні чиновницьких бар'єрів на шляху до отримання підтримки.

Підвищенню привабливості програм підтримки придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки сприятиме не лише збільшення обсягу фінансування програми до 945 млн грн у 2018 році, але і особливе право, передбачене для фермерських господарств, а саме: право

на одержання підвищеної компенсації — у розмірі 40% вартості техніки. Для отримання даного відсоткового значення було використано цікавий підхід, що не є типовим у вітчизняній практиці. Так, підвищений відсоток компенсації є результатом особливого складання (нашарування) двох програм, а саме: компенсація техніки у розмірі 25% вартості надається за рахунок програми «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва», а у розмірі 15% вартості — за рахунок бюджетної програми «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств».

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки щодо недостатньо обґрунтованого реформування законодавства про державну підтримку аграріїв у сфері придбання техніки. Нормативно-правові акти, якими регулюються дані відносини, переживають перманентне внесення змін та доповнень, які часто носять принциповий характер та корегують суттєві аспекти державної підтримки прямо в процесі її надання. Це є значним дестабілізуючим фактором, а також свідченням недостатньо професійної і науково обґрунтованої підготовки таких нормативно-правових актів.

Також слід окремо виділити питання боротьби із корупцією та бюрократизацією сфери державної підтримки сільського господарства. На прикладі аналізованої програми компенсації вартості техніки можна побачити неоднозначність заходів, спрямованих на таку боротьбу. Так, усунення бюрократичних бар'єрів шляхом залучення банків замість державних органів знівелювалося затягнутою процедурою узгодження переліків техніки. Таким чином, з одного боку фінансування державної підтримки збільшується, а з іншого — аграрії не можуть його реально отримати через недосконалість організаційно-правових засад. Можна зробити висновки про посилення тенденцій до використання «ручного режиму» надання державної підтримки в сільському господарстві, який в умовах нестабільності є досить ризикованим методом.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minagro.gov.ua/uk/support_arpk?tid_hierachy=1347 (дата звернення 22.04.2018 року)
2. Національний банк змінив критерії розподілу банків на групи / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377&cat_id=55838 (дата звернення 22.04.2018 року)

ЗАВЕРЮХА МАРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЛІСАМИ НА УМОВАХ КОНЦЕСІЇ

Серед природних багатств нашої держави лісам належить особливе місце. Ліс — невід'ємна складова частина біосфери. Ліси є найскладнішим і найпотужнішим рослинним угрупованням за різноманітністю будови та рівнем впливу на природне довкілля. Проте ліс не тільки джерело матеріальних цінностей, таких як деревина, живиця, луб, кора, деревина зелень, деревинні соки и т.п.. Науково-технічна революція та урбанізація (зосередження людей у містах), застосування заміників деревини не зменшили в ній потреби, а збільшили й одночасно зумовили зростання екологічної ролі лісів. Лише зелена рослинність, зокрема дерева, в процесі фотосинтезу здатні перетворювати енергію сонця і неорганічні речовини в органічну масу, виділяючи при цьому кисень і поглинаючи вуглекислий газ. Ліси відіграють велику ґрунтозахисну і водоохоронну роль, пом'якшують і звожують клімат, сприяють рівномірному розподілу опадів, попереджують змив і розмив ґрунту, сприяють підвищенню врожаю сільськогосподарських культур.

Право лісокористування в юридичній літературі розглядається як один із важливих правових інститутів лісового права, що містить сукупність правових норм, які встановлюють умови і порядок багатоцільового раціонального використання, відтворення й охорони лісів, ведення лісового господарства, права й обов'язки лісокористувачів, з урахуванням потреб суспільства в одержанні деревної та недеревної продукції, використання інших корисних властивостей лісу [1, с. 26].

Відповідно до ст. 16 Лісового кодексу України, право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами.

У ст. 17 Лісового кодексу України зазначається: «У постійне користування ліси на землях державної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим державним лісогосподарським підприємствам, іншим державним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи».

У постійне користування ліси на землях комунальної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи» [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 57 Земельного кодексу України: «Земельні ділянки лісогосподарського призначення за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються в постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства» [3].

У ст. 18 Лісового кодексу України встановлений порядок тимчасового користування лісами. Об'єктом тимчасового користування можуть бути всі ліси, що перебувають у державній, комунальній або приватній власності. Тимчасове користування лісами може бути: довгостроковим — терміном від одного до п'ятдесяти років і короткостроковим — терміном до одного року.

Спираючись на наукові дослідження попередніх років слід відмітити, що вони здебільшого стосувалися розгляду питань щодо можливості оренди лісів. У науці одним із перших необхідність впровадження орендних відносин у сфері використання лісів обґрунтував і теоретично розробив договір оренди ділянки лісового фонду О. І. Крассов. Зокрема, він виділяв первинну і вторинну правову форму реалізації права лісокористування. У 80-их роках минулого століття договірна форма використання лісових ресурсів знайшла своє часткове відображення і в нормах законодавства, а в кінці 80-их років законодавство задекларувало перспективи її розширення на орендних засадах.

Перша редакція Лісового кодексу України 1994 р. в ст. 9, 10 закріпила право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду на умовах оренди. Відповідно, набуття права використання лісу і лісових ресурсів передбачало необхідність виділення земельних ділянок та проходження складної процедури землевідводу відповідно до норм земельного законодавства. Намагаючись спростити відповідні процедури та активізувати процес господарського використання лісів для задоволення різноманітних (не лісогосподарських) потреб, редакція Лісового кодексу України від 8 лютого 2006 р. замість тимчасового користування (оренди) земель лісового фонду запровадила інститут тимчасового користування лісами. Наукові дослідження з приводу права користування лісами на умовах концесії здебільшого не проводились.

Протягом 2017 року в ЗМІ все частіше стала з'являтися інформація щодо можливості передачі «об'єктів лісового господарства» у концесію. Зокрема, повідомляється, що Мінекономрозвитку готує передачу в концесію 333 державних лісогосподарських підприємств (у тексті вони названі «об'єкти лісового господарства») та планує розробити нову концепцію управління згаданими підприємствами [4]. Дані заяви не залишилися поза увагою і викликали обурення та численні мітинги представників лісової галузі [5].

Аналізуючи норми лісового та земельного законодавства, слід відмітити, що законодавець не врегулював питання щодо можливості користування лісами та спеціалізованими лісгосподарськими підприємствами на умовах концесії. Звертаючи увагу і на ст. 3 Закону України «Про концесії» від 16 липня 1999 р. де немає відповідної норми щодо можливості взяття в концесію лісів, лісового господарства або ж спеціалізованого лісгосподарського підприємства. Отже, для концесії даних об'єктів потрібно буде внести численні зміни до чинного законодавства.

На теперішній час дане питання не залишилося поза увагою законодавця. Так Верховною Радою України 3 квітня 2018 року в першому читанні за основу прийнято проект Закону України «Про концесії». Даний законопроект містить положення, які вносять зміни до Лісового кодексу України, зокрема пропонується доповнити статтю 16 Лісового кодексу України «Право користування лісами» наступним змістом: «Ліси на землях державної та комунальної власності, спеціалізовані лісгосподарські підприємства не є об'єктами концесії згідно Закону України «Про концесії» [6].

Окрім того, даний законопроект вносить зміни до не малої кількості нормативно-правових актів, зокрема до: Земельного кодексу України, Господарського кодексу України, Повітряного кодексу України, Закону України «Про інвестиційну діяльність», Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і так далі, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М., 1990. — 238 с.
2. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
4. Концесія лісового господарства в Україні: від пропозиції до реальності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.lisportal.org.ua/projectpost/80856>.
5. Колективи лісгосподарських підприємств Чернігівщини виступили проти приватизації та передачі в концесію державних лісів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?jsessionid=1EC0F19A3450A1E2C9EA4324C50D5087.app1?art_id=186702&at_id=32888.
6. Проект Закону про концесії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=8125&skl=9.

КАНІВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Учасниками екологічних відносин за чинним національним законодавством визнано юридичних осіб. Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, що наділена відповідною правосудатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Загальні цивілістичні ознаки юридична особа набуває з моменту її державної реєстрації. Для набуття відповідних прав та обов'язків в екологічній сфері безпосередньо факту державної реєстрації є недостатньо. Дослідниками звертається увага на необхідності здійснення зазначеними суб'єктами впливу на довкілля чи то шляхом використання природних ресурсів чи то шляхом провадження господарської діяльності, хоча і не пов'язаної з природокористуванням, але такої, що впливає на стан довкілля та його якість.

Юридичні особи як активні учасники відповідних відносин наділені еколого-правовим статусом, тобто відповідними правами та обов'язками у сфері раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля.

Згідно з приписами ч. 1 ст. 91 Цивільного кодексу України юридична особа здатна мати такі ж права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. З прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» впроваджено термін «екологічні права», що нині безпосередньо вживається у ст. 9, якою передбачено перелік екологічних прав громадян. Ст. 50 Основного закону держави гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

В еколого-правовій доктрині цілком слушно запропоновано розглядати екологічні права як якісно нову групу прав громадян, яка відрізняється від раніше існуючих прав природокористування спрямованістю на задоволення екологічних, а не матеріальних потреб і інтересів [1, с. 6]. При цьому обґрунтовано доцільність розмежування прав громадян в галузі екологічних відносин і екологічних прав громадян як

більш вузького поняття, початковим і вихідним моментом яких є можливість людини користуватись незабрудненим довкіллям, проживати в екологічно збалансованому природному середовищі. Тоді як права громадян в галузі екологічних відносин включають всі повноваження громадян, які так чи інакше пов'язані з навколишнім природним середовищем, природними ресурсами.

Центральним у системі екологічних прав є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Відповідно, суб'єктами зазначеного права виступатимуть виключно громадяни як його носії, тоді як юридичні особи, як слушно відзначається у правовій доктрині, можуть виступати суб'єктами правовідносин у сфері реалізації і захисту зазначеного права [2, с. 41].

Якщо у процесі здійснення господарської діяльності юридична особа використовує природні ресурси, то вона стає природокористувачем і набуває відповідні права та обов'язки. Сфера діяльності такого суб'єкту регулюється природноресурсовим законодавством. Обсяг наданих прав та покладених обов'язків визначається залежно від видів спеціального природокористування, є детально регламентованим нормами галузевих природноресурсових кодексів і законів.

Для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів, відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання», можуть створюватися громадські об'єднання. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку.

Ефективному розвитку в Україні природоохоронної справи, захисту довкілля, а також захисту екологічних прав фізичних та юридичних осіб, розвитку екологічної освіти та культури сприяють еколого-правові організації. Основною метою діяльності зазначених суб'єктів є сприяння поліпшенню екологічної ситуації в країні, охорона навколишнього природного середовища та захист екологічних прав.

Діяльність громадських організацій у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України, на основі їх статутів. Їх еколого-правовий статус визначається ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Ефективність реалізації екологічних прав громадян напряму залежить від виконання відповідних обов'язків іншими суб'єктами, зокрема, юридичними особами, які здійснюють виробничу та іншу діяльність. Підприємства чорної металургії, разом з енергетичною, хімічною та гірничодобувною галузями є основними забруднювачами довкілля. Застарілі технології, зношене устаткування, низький рівень використання ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій сприяє постійному збільшенню екологічного навантаження на навколишнє середовище [3, с. 193].

Відповідно до положень ст. 68 Основного закону держави кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Юридичні особи як суб'єкти екологічних правовідносин, які здійснюють виробничу і природоохоронну діяльність, зобов'язані дотримуватися вимог екологічного законодавства. Ст. 66 Конституції України покладає на кожного обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Зазначена конституційна норма має загальний характер і в однаковій мірі поширюється як на громадян так і на підприємства та установи.

На відміну від екологічних обов'язків громадян, обов'язки юридичних осіб як суб'єктів екологічних відносин у чинному законодавстві не систематизовані. Загальні вимоги до зазначених осіб та їх діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища передбачені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» і є детально регламентованими нормами поресурсових кодексів і законів та визначаються залежно від специфіки природних ресурсів, правового режиму їх використання і охорони, сфери відповідної господарської діяльності (будівництво, поводження з відходами тощо).

У разі провадження господарюючими суб'єктами діяльності, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище та інших їх екологічних прав, така діяльність підлягає припиненню в порядку, встановленому законодавством України.

Відповідно, в екологічних правовідносинах юридичні особи виступають носіями прав та обов'язків у сфері природокористування та природоохорони. Є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, діяльність яких впливає на стан природних ресурсів та якість довкілля, а також особами, які здійснюють еколого-правову діяльність, спрямовану на забезпечення охорони довкілля, захист права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, інших екологічних прав, розвиток екологічної культури та освіти. Загалом, в екологічних відносинах юридичні особи виступають як такі, які здійснюють господарську або ж природоохоронну діяльність.

Список використаної літератури:

1. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 : земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / Н.Р. Кобецька. — К., 1998. — С. 6.
2. Бредіхіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 : земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / В.Л. Бредіхіна. — Х., 2005. — С. 41.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. — К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінв Д.С. — 2017. — С. 193.

КАРАХАНЯН КАРИНА МАРТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УКРАЇНІ

Демократичні перетворення в державі, що були започатковані ще під час проголошення незалежності України та тривають і сьогодні, торкнулися всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства в цілому. Земельні правовідносини не є винятком. Законодавче закріплення правових засад набуття та реалізації прав на земельні ділянки, їх правових гарантій — ось провідні напрямки земельної реформи сьогодення.

Реалізація земель на конкурентних засадах шляхом проведення земельних торгів набула свого широкого застосування в умовах функціонування земельного ринку. Підставами такого відчуження виступають, в тому числі, і примусові виконання судових рішень. З урахуванням наведеного, актуальність теми дослідження не викликає сумніву, оскільки визначення особливостей правового регулювання вказаного порядку сприятиме не тільки ефективному функціонуванню земельного ринку, а й виявленню та усуненню можливих недоліків та прогалин в цій сфері.

Отже, земельним законодавством передбачена можливість продажу на аукціоні земель, які перебувають у приватній власності та підлягають примусовому відчуженню внаслідок звернення на них стягнення за рішенням суду або виконавчим написом нотаріуса. В цьому випадку, поряд із Земельним кодексом, застосовуються норми Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р., а також Порядку реалізації арештованого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 р.

Останній з наведених нормативно-правових актів, враховуючи вимоги Земельного кодексу щодо регулювання вказаного питання, закріплює особливості організації та проведення електронних торгів, які представляють собою продаж майна за принципом аукціону засобами системи електронних торгів через веб-сайт, за яким власником такого майна стає той учасник, який під час торгів запропонував за нього найвищу ціну. На думку автора, електронні торги не є окремою формою проведення земельних торгів поряд із земельним аукціоном. Вони не протиставляються останньому, а виступають лише проявом якісно нового способу проведення аукціону. Така точка зору знаходить своє підтвердження у самому визначенні електронних торгів, коли зазначається, що вони відбуваються за принципом аукціону.

Отже, розглянемо більш детально процедуру проведення електронних торгів, які є зручнішим, дешевшим способом проведення аукціону та мінімізують вплив людського фактору на результати торгів. Всупереч поширеному уявленню, електронні торги набагато менш вразливі для зловживань.

Відповідно до Порядку реалізації арештованого майна, організатор здійснює внесення до системи, яка представляє собою інформаційну електронну систему, інформації про арештоване майно та його реалізацію за заявкою відділу державної виконавчої служби або приватного виконавця. Ця система забезпечує здійснення в електронній формі процесів прийняття та розміщення інформації про лоти, подання й обробки заявок на участь в електронних торгах, проведення електронних торгів з реалізації арештованого виконавцями майна, обробки інформації про електронні торги.

Заявка на реалізацію арештованого майна повинна містити такі дані: повне найменування відділу державної виконавчої служби або прізвище ім'я, по батькові (за наявності) приватного виконавця, виконавчий округ, номер посвідчення приватного виконавця; номер виконавчого провадження згідно з автоматизованою системою виконавчих проваджень; повні найменування боржника та стягувача, їх адреси, код за ЄДРПОУ – для юридичних осіб; форма реалізації арештованого майна; вид майна, а саме земельна ділянка та її основні характеристики; місцезнаходження майна; відомості про чинні обтяження майна, зареєстровані в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; вартість майна, що передається на реалізацію; реквізити рахунку відділу державної виконавчої служби чи приватного виконавця для перерахування коштів; адреса офіційної електронної пошти відділу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; фото- та/або відеоматеріали.

Згідно з п. 3 вказаного Порядку, виконавець у строк не пізніше п'яти робочих днів після ознайомлення із результатами визначення вартості чи оцінки арештованого майна готує проект заявки на реалізацію арештованого майна, який містить зазначену вище інформацію.

Зауважимо, що здійснення електронних торгів має свої особливості. По-перше, організатор вносить до системи інформацію про майно та формує лот торгів (інформаційне повідомлення про електронні торги) на підставі отриманої ним заявки не пізніше ніж на третій робочий день з дати її отримання. Після внесення лота до системи автоматично визначається строк для підготовки до проведення торгів, реєстрації учасників, огляду майна, який становить: від 10 до 30 календарних днів в залежності від стартової ціни лота.

По-друге, інформаційне повідомлення про електронні торги повинно містити:

- загальну інформацію про електронні торги, а саме: відомості про організатора (найменування, контактні телефони, електронна адреса); відомості про зберігача (найменування та місцезнаходження (для юридичних осіб), прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), контактний телефон, електронна адреса (за наявності), фактична адреса зберігання майна); порядок оформлення участі в електронних торгах; дату внесення інформаційного повідомлення про електронні торги; строк підготовки до проведення електронних торгів; кінцевий термін прийому заявок; дату і час початку електронних торгів; дату і час закінчення торгів;

- інформацію про лот: реєстраційний номер лота; місце розташування земельної ділянки; розмір земельної ділянки; правовий режим земельної ділянки; цільове призначення земельної ділянки; кадастровий номер земельної ділянки; обмеження на використання земельної ділянки (установлені на підставі містобудівних та санітарних норм і правил, включаючи архітектурно-планувальні, технічні, екологічні умови); наявність комунікацій; стартову ціну продажу; крок електронних торгів.

Ще однією особливістю виступає сама процедура проведення електронних торгів. Отже, веб-сайт функціонує у цілодобовому режимі та забезпечує автоматичну можливість безперервної та безперешкодної реєстрації учасників, а організатор відповідальний за забезпечення такої можливості та підтримання цілодобової функціональності Веб-сайту. Заявці на участь в електронних торгах, поданій через Веб-сайт, системою автоматично присвоюється унікальний реєстраційний номер та фіксуються дата і час її подання. Крім цього, система забезпечує наявність у кожного зареєстрованого учасника особистого кабінету, доступ до якого здійснюється з використанням логіна та пароля такої особи.

Прийом заявок на участь в електронних торгах починається з моменту розміщення інформаційного повідомлення і закінчується не раніше ніж за одну годину до початку проведення електронних торгів. Останні розпочинаються у визначений в інформаційному повідомленні про електронні торги день. Електронні торги проводяться протягом одного робочого дня з 9-ї до 18-ї години. Усі учасники, що були зареєстровані, мають он-лайн доступ до перебігу електронних торгів. Вони висувають свої цінові пропозиції щодо лота. Інформація про перебіг електронних торгів оновлюється одразу після внесення одним із учасників наступної цінової пропозиції або подання учасником особливої ставки купівлі лота.

Переможцем електронних торгів визнається учасник, від якого на момент завершення електронних торгів надійшла найвища цінова пропозиція. Зауважимо, що у разі, коли один із учасників запропонував придбати майно за стартовою ціною і пропозицій щодо купівлі майна

від інших учасників не надійшло, майно продається за стартовою ціною. Якщо до часу завершення електронних торгів не надійшло жодної цінової пропозиції, електронні торги вважаються такими, що не відбулися.

ПІДДУБНА ДАР'Я СЕРГІЙВНА

Донецький юридичний інститут МВС України,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 3,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЧНЕ БДЖІЛЬНИЦТВО – ПОДАЛЬШИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ УКРАЇНИ

Україна на сьогодні набирає все більших обертів на шляху становлення, здійснення підтримки та розвитку бджільництва зі сторони різноманітних суб'єктів. Останні включають в себе як безпосередньо суб'єктів господарської діяльності, так і органи державної влади, суспільство в цілому та індивідуалів, які самостійно займаються бджільництвом. Саме такий вид діяльності є стратегічно важливим та економічно доцільним до його втілення в Україні, що і обумовлює актуальність, потребу наукового висвітлення.

Визначаємо, що саме бджільництво з однієї сторони є простим до здійснення, а з іншої, навпаки, складним, системним та комплексним. Така системність та комплексність пояснюється рядом фактів, зокрема: уже існуючим визначенням щодо розуміння «бджільництво», поєднанням різних суб'єктів діяльності, відіграванням значної ролі у різних галузях права — екологічне, аграрне, природоресурсне право, забезпеченням існування природного ланцюгу, що пояснюється призначенням бджіл, а саме здійснення запилення рослинного світу.

З урахуванням такої важливості, тобто забезпечення можливості рослинності до розмноження, стає до потреби не лише вивчення національного законодавства у зазначеній сфері, а й потреба щодо розгляду європейського законодавства. До врахування має бути піддано терміновість вивчення питання здійснення бджільництва, оскільки в силу розвитку індустріального суспільства, вживання великої кількості пестицидів та агрохімікатів, використання і генетично модифікованих організмів та ін., у своїй сукупності склало константу знищення бджіл. Їхнє значне зменшення, а на деяких територіях, взагалі — вимирання, фіксується як в Україні, так і за кордоном, що територією сягає європейських країн і американського континенту.

Враховуючи те, що бджола ніколи не буде опилювати та збирати пилок з «поганих» рослин, може виникнути уявлення, що продукти бджільництва — це завжди органічні чи екологічно чисті продукти, які можна споживати без будь-якої перестороги. Але як завжди існує. Його суть полягає в тому, що окрім бджіл, усе ще й залежить від суб'єкта господарювання або власника пасік. Що мається на увазі? Коли «нерадиві» господарі ставлять з метою підгодовівлі цукор, такими діями вбиваються не тільки бджоли, а й їхня продукція із цілющою речовини перетворюється в протилежну і це є проблемою, яка і породжує необхідність існування інституту контролю у сфері здійснення бджільництва. Іншою проблемою, яка також є значуща є обробіток полів за допомогою повітряного обприскування — в результаті такої діяльності потрапляння агрохімікатів здійснюється безконтрольно, як наслідок — різна реакція рослинного організму на вид агрохімікату. Таким чином, проблема у бджільництві існує, проблема значна та така, яка потребує нагального вирішення. Підтвердженням цьому є факт того, що у 2017 році в Україні велась мова про створення єдиного реєстру пасічників з метою координації співпраці бджолярів та сільгоспвиробників, зокрема, щодо уникнення загибелі бджіл під час обробки полів та садів пестицидами [1].

Відповідно до Директиви Ради 2001/110/ЄС від 20 грудня 2001 року стосовно меду [2] варто відзначити позиції, які і обумовлювали свого часу регулювання питання щодо меду, зокрема: «Директива Ради 74/409/ЄЕС від 22 липня 1974 року щодо гармонізації законодавств держав-членів стосовно меду була виправдана фактом відмінності між національними законодавствами стосовно визначення меду, різновидом меду та характеристиками, що вимагаються, а наслідок — умови нечесної конкуренції, що призведе до омані споживачів і, таким чином, має прямий вплив на заснування та функціонування спільного ринку; послідовні зміни поступово встановили визначення, закріпили різні види меду, які можуть продаватися на ринку під відповідною назвою, виклали загальні правила вмісту та визначили головну інформацію на етикетці з метою забезпечення вільного пересування цих продуктів в межах Співтовариства; загальні правила щодо етикеток продуктів харчування, викладені у Директиві 2000/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради мають застосовуватися відповідно до певних умов; з огляду на тісний зв'язок між якістю меду та його походженням» [2]. Окрім пояснення причини нормативно-правового регулювання, підстав та структури, Директива закріпила і додаток у якому визначається термінологічне розуміння меду — «натуральна солодка сировина, що виробляється бджолами *Apis mellifera* з нектару рослин або з секретів живих частин рослин або виділень комах, що живляться рослинами, на живі частини рослин, які збирають бджоли, перетворюють шляхом поєднання з власними особливими речовинами, відкладають, зневоджують, зберігають та залишають у стільниках для досягання» [2].

Оскільки питання дійсно важливе та знаходиться під врегулюванням на міжнародному рівні, можливо відзначити і підготовлену інформаційну довідку Європейським інформаційно-дослідницьким центром – Імпорт меду до країн ЄС [3] у якій відзначаються основні вимоги ЄС щодо імпортованого меду, регламенти, які застосовуються у питаннях регулювання діяльності у сфері бджільництва, загальна характеристика показників виробництва меду в ЄС, імпорт меду до ЄС з третіх країн. Regulation(EC) NO 396/2005 of the European Parliament and of the Council of 23 February 2005 on maximum residue levels of pesticides in or on food and feed of plant and animal origin and amending Council Directive 91/414/EEC [4] – визначив максимальні граничні рівні пестицидів у харчових продуктах рослинного і тваринного походження, а безпосередня можливість ознайомлення з переліком та характеристикою пестицидів та активних речовин передбачена у EU – Pesticides database [5]. **Commission Regulation (EU) No 37/2010 of 22 December 2009 on pharmacologically active substances and their classification regarding maximum residue limits in foodstuffs of animal origin** – визначає норми щодо наявності в меді антибіотиків [6]. REGULATIONS COMMISSION REGULATION (EC) No 889/2008 of 5 September 2008 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and labelling of organic products with regard to organic production, labelling and control [7] – безпосередньо передбачає вимоги щодо здійснення органічного виробництва меду, зокрема це стосується питань розміщення пасік, відсутності хімічної обробки тих культур, які споживає бджола, застосування штучного корму (сертифікат відповідності до органічних продуктів), збору меду (без обкурювання бджіл), виготовлення вуликів (з натуральних матеріалів). Усі зазначені позиції мають бути доведені до споживача, що і пояснює існування у питанні здійснення бджільництва факту-потреби маркування, що регулюється у відповідності до Regulation (EU) No 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers, amending Regulations (EC) No 1924/2006 and (EC) No 1925/2006 of the European Parliament and of the Council, and repealing Commission Directive 87/250/EEC, Council Directive 90/496/EEC, Commission Directive 1999/10/EC, Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council, Commission Directives 2002/67/EC and 2008/5/EC and Commission Regulation (EC) No 608/2004[8].

Враховуючи чинне європейське, чинне національне законодавство у сфері бджільництва з метою ствердження «органічне бджільництво», перед Україною існує потреба у здійсненні ряду дій, які будуть мати комплексний і системний характер, який поєднає елементи екологічного, аграрного та природоресурсного спрямування.

Список використаної літератури:

1. В Україні створюють єдиний реєстр пасічників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraine/v-ukraine-sozhdadut-reestr-pasechnikov/#>
2. Директива Ради 2001/110/ЄС від 20 грудня 2001 року стосовно меду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ru/view/0/?*=gBld1B143f7ovgnjWPgMovDx5Uh7InVybc16InlhLWJyb3dzZXI6Ly80RFQxdVhFUFJySlJYbFVGb2V3cnVpC2Z0TGZycGJSV3VLcFNQTNZIOTFfaHJBSDN3aUJ2VXpLWHJwWTJwZmtUa2RqNzhwaWlodGEwa1NrNm9ZMXhd0Mjg1YmpTa1JKVFhZUVN5WmtEUi1CY2NMMeXVvaFUXQnAwafVlaG8wdkFpem5UeUIVLWdsX3MwMmxEaUXtYTZuTkE9PT9zaWduPUdnQ1BNVHZGRzN1RnB5U19RZ2FmY1N0Q3ZVMnVXhEdEudW9ITERDNlhuZ0E9liwidGI0bGU0iOjJaGVja2VkJWRpcl8yMDAxXzExMF91YS5kb2MiLCJlaWQiOiIiIiwieXU0iOiIyMDY2OTgxNzQxNDYwNTQyNjE2Iiwibm9pZnJhbWU0OmZhbnN1LCJ0cy16MTUyNDA4MTk1NjE1MH0%3D&nosw=1
3. Імпорт меду до країн ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29251.pdf>
4. Regulation (EC) No 396/2005 of the European Parliament and of the Council of 23 February 2005 on maximum residue levels of pesticides in or on food and feed of plant and animal origin and amending Council Directive 91/414/EEC. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R0396&from=EN> <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R0396&from=EN>
5. EU – Pesticides database. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/food/plant/pesticides/eu-pesticides-database/public/?event=homepage&language=EN>
6. Commission Regulation (EU) No 37/2010 of 22 December 2009 on pharmacologically active substances and their classification regarding maximum residue limits in foodstuffs of animal origin (Text with EEA relevance). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010R0037>
7. Regulations Commission Regulation (EC) No 889/2008 of 5 September 2008 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and labelling of organic products with regard to organic production, labelling and control. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29251.pdf>
8. Regulation (EU) No 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers, amending Regulations (EC) No 1924/2006 and (EC) No 1925/2006 of the European Parliament and of the Council, and repealing Commission Directive 87/250/EEC, Council Directive 90/496/EEC, Commission Directive 1999/10/EC, Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council, Commission Directives 2002/67/EC and 2008/5/EC and Commission Regulation (EC) No 608/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1169&from=EN>

ЛОКТЕВА-МАКЛАШОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

Черкаський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри галузевих юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ШКІДЛИВІЙ ДІЇ ВОД ШЛЯХОМ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ЗАТОПЛЕННЯ

В Україні негативні наслідки від повеней і паводків проявляються на 27% території – 165 тис. кв. км. За інформацією Державної служби надзвичайних ситуацій та Державного агентства водних ресурсів в першій декаді квітня 2018 року спостерігалася шкідлива дія вод викликана проходженням повені у басейнах річок Західного Бугу, Прип'яті, Сіверського Дінця, Десни, притоках Дніпра, тобто основних у басейнах водотоків держави. Тому, питання правової регламентації запобігання шкідливим діям вод в умовах сьогодення набувають значної актуальності.

Науковими дослідженнями даної проблематики займалися такі вчені, як: Бринчук М.М., Власюк С.М., Гордєєв В.І., Комарницький В.М., Соколова М.О., Шемшученко М.В.

В статті 107 Водного кодексу України визначено, що наслідки повені, що призвели до затоплення і підтоплення земель та населених пунктів є шкідливою дією вод [1]. Важливим кроком в правовому забезпеченні запобіганню шкідливим діям вод є затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2018 року Порядку розроблення плану управління ризиками затоплення [2]. Адже, плани управління ризиками затоплення розробляються для окремих територій у межах району річкового басейну, які мають високий ризик затоплення.

В Україні триває процес запровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом та адаптації водного законодавства України до законодавства ЄС.

В жовтні 2016 року прийняття Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів України про впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом дало поштовх для закладення важливої правової основи сприяння максимальному досягненню цілей і завдань охорони і відновлення водних ресурсів в межах річкових басейнів з урахуванням позитивного досвіду Європейського Союзу.

Стаття 107¹ Водного кодексу України визначає, що плани управління ризиками затоплення розробляються та виконуються з метою зменшення потенційного негативного впливу затоплень на життєдіяль-

ність людини, навколишнє природне середовище, культурну спадщину та господарську діяльність [1]. План управління розробляється на основі результатів попередньої оцінки ризиків затоплення, складених карт загроз затоплення і карт ризиків затоплення.

17 січня 2018 року наказом Міністерства внутрішніх справ України № 30 затверджено Методику попередньої оцінки ризиків затоплення, що дасть змогу визначити території, які мають потенційно значні ризики затоплення у всіх районах річкових басейнів України, та інші можливі джерела затоплення, мінімізувати негативні наслідки, пов'язані із затопленням, які мають вплив на здоров'я та життя людей, довкілля, економіку, культурну спадщину. Також, вже доопрацьовано Методику розроблення карт загроз і ризиків затоплення [3].

Ці нормативні акти є кроками імплементації положень Директиви 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення [4]. На міжнародному рівні ефективне попередження і скорочення затоплень потребує, крім координації дій між державами-членами, співробітництва з третіми країнами та відповідного правового регулювання внутрішнім законодавством. Це відповідає Директиві 2000/60/ЄС і міжнародним принципам управління ризиками затоплення, які викладені в конвенції Об'єднаних Націй про захист і використання трансграничних потоків вод і міжнародних озер, що була ухвалена Директивою Ради 95/308/ЄС і усіма іншими наступними угодами про застосування Конвенції.

Європейські підходи передбачають, що Плани по управлінню ризиками затоплення мають бути зосереджені на попередженні, захисті і підготовці. Для того, щоб розширити ріки, плани повинні враховувати, наскільки це можливо, підтримку і/або відновлення заплав, а також заходи для попередження негативних наслідків для здоров'я населення, оточуючого середовища, культурної спадщини і економічної діяльності. Елементи планів управління ризиками затоплення повинні періодично переглядатися і, в разі необхідності, оновлюватися, враховуючи можливий вплив кліматичних змін на виникнення затоплень. Наказом Державної служби надзвичайних ситуацій від 23 березня 2018 року № 191 затверджено План виконання заходів з імплементації Директиви 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення на 2018-2020 роки, яким передбачено ряд заходів інформаційного, технічного, організаційного та правового характеру[5].

Слід мати на увазі, що заходи запобігання шкідливій дії вод одночасно є як запобіжними заходами, так і заходами усунення вже наслідків шкідливої дії вод [6, с. 5]. Причому йдеться лише про випадки, коли шкідлива дія вод не призвела до надзвичайної ситуації, оскільки в такому разі законодавцем передбачені окремі заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених шкідливою дією вод, які передбачені ст. 108 Водного кодексу України.

Таким чином, аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання, зокрема, нещодавно прийнятих правових норм, присвячених

встановленню та регулюванню заходів запобігання шкідливій дії вод свідчить про те, що останнім часом утворюється необхідне правове підґрунтя для утворення основи щодо оцінки і управління ризиками затоплення, націленої на скорочення негативних наслідків для навколишнього природного середовища нашої держави.

Список використаної літератури:

1. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 24. — Ст. 189.
2. Порядок розроблення плану управління ризиками затоплення: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2018 року — № 247 // Урядовий кур'єр. — Офіційне видання від 06.04.2018. — № 67.
3. Методика попередньої оцінки ризиків затоплення: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України затверджено від 17 січня 2018 року. — № 30 // Офіційний вісник України — 2018. — № 22. — Ст. 294.
4. Директива 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b29
5. План виконання заходів з імплементації Директиви 2007/60/ЄС Про оцінку та управління ризиками затоплення на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]: затверджений Наказом Державної служби надзвичайних ситуацій від 23 березня 2018 року № 191. — Режим доступу: <http://document.ua/prostvorennya-mizhvidomchoyi-komisiyi-ta-zatverdzhennja-pla-doc340171.html>
6. Правове забезпечення запобігання шкідливої дії вод: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 [Текст] / С. М. Власюк; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Х., 2011. — 20 с.

БУДНИК ЮЛІЯ АНДРІЙВНА

Університет державної фіскальної служби України,
асистент кафедри господарського права та процесу, кандидат юридичних наук

ТКАЧЕНКО ЯНА ОЛЕКСІЙВНА, ЧЕРЕДНІЧЕНКО АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Університет державної фіскальної служби України,
студенти III курсу Навчально-наукового інституту права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Питання формування ефективного механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення у нашій державі є одним із пріоритетних. Актуальність цього питання,

у першу чергу, підкреслює всім відомий здавна факт: Україна – багата чорноземами нація! Дуже прикро усвідомлювати, що маючи таке земельне багатство, ми не можемо закінчити земельну реформу, яка триває вже 27 років, подовжуємо мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення упродовж 17 років через відсутність належного правового механізму регулювання обігу земель та, як наслідок, не можемо забезпечити належне використання та охорону земель.

У цілому площа сільськогосподарських земель в Україні становить 42,7 млн. гектарів, або 70 % площі усієї території країни [1]. Зазначений факт ще раз підкреслює важливість забезпечення належного врегулювання земельних відносин як гарантії економічних та соціальних інтересів суспільства і держави.

Аналізу сучасного стану державного регулювання обігу земель в Україні присвятили свої публікації такі вчені, як: П. Кулинич, А. Мірошниченко, В. Носик, В. Семчик, М. Шульга та ін. Однак, важливі законодавчі зміни у даній сфері зумовлюють актуальність подальших досліджень питань правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Проект Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» (далі – Закон) було включено до порядку денного сьомої сесії Верховної Ради України восьмого скликання 03 жовтня 2017 року. На сьогодні Закон опрацьовується у комітеті Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності.

Прийняття Закону та зняття мораторію дедалі стає все очевиднішим. Цього року Уряд оголосив земельну реформу однією з пріоритетних реформ на 2017-2020 роки. Крім того, за зняття мораторію виступає Міжнародний валютний фонд. Сату Хахконен (з 2016 р. директор Світового банку в справах України, Білорусі та Молдови) звернула увагу на необхідності зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні. За її словами, рівень врожайності у нашій державі значно нижче, ніж в європейських країнах, Україні необхідно розвивати сільське господарство і залучати інвестиції [2]. Які ж зміни чекатимуть нас після прийняття Закону та яким буде ринок землі в Україні?! Спробуємо з'ясувати, шляхом порівняння норм чинного законодавства та запропонованого законодавцем проекту.

Однією з важливих змін, яку сприймають досить неоднозначно, є розширення кола суб'єктів права на землі сільськогосподарського призначення. Відповідно до норм чинного законодавства, такими суб'єктами є: громадяни; сільськогосподарські підприємства; сільськогосподарські науково-дослідні установи та навчальні заклади, сільські професійно-технічні училища та загальноосвітні школи; несільськогосподарські підприємства, установи та організації, релігійні організації і об'єднання громадян; оптові ринки сільськогосподарської продукції [3]. Законодавець пропонує зафіксувати право власності та користування землями сільськогосподарського призначення і за іноземцями та

особами без громадянства — для ведення особистого селянського господарства, садівництва, ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства [4].

На сьогодні, іноземці можуть набувати право власності виключно на земельні ділянки несільськогосподарського призначення. Однак, ні для кого не є секретом, що наявність обмежень у законі частіше стає лише поштовхом для поширення десятків способів «обійти» приписи закону та досягти бажаного. Внаслідок тінізації ринку землі в Україні податки до державного та місцевого бюджетів не сплачуються, отримані неофіційні кошти ніде не фіксуються, а ціни на земельні ділянки не регулюються.

Крім того, відповідно до положень проекту Закону, розширюється і коло юридичних осіб, за якими може бути закріплено право набуття земельних ділянок у власність. Чинним законодавством (ч. 1 ст. 82 Земельного кодексу України) передбачено таке право лише для юридичних осіб, засновниками яких є громадяни України та/або юридичні особи України. Прийняття Закону дозволить включити у перелік суб'єктів і юридичних осіб, засновниками яких являються іноземці та/або іноземні юридичні особи.

Такі зміни у законодавстві викликають побоювання українців, що з відкриттям ринку землі іноземці масово викуплять вітчизняні землі.

Проте, у проекті Закону (ст. 22) передбачено певні запобіжні заходи від надмірної концентрації земельних ресурсів в одних руках — встановлено граничні розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності фізичної/юридичної особи. У випадку, якщо встановлені граничні розміри перевищено, особа зобов'язана відчужити частину земельної ділянки.

Аналіз міжнародного досвіду у сфері земельних відносин дозволяє зрозуміти, що для кожної окремої держави існує власна система врегулювання земельних відносин, спрямована на досягнення пріоритетних цілей, спільним є одне — наявність ефективного механізму регулювання даних відносин. Адже, чи є необхідність у встановленні обмежень, якщо система контролю за їх дотримання не являється ефективною?!

Чинна редакція Земельного кодексу України передбачає можливість набуття громадянами права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність) [3]. Умовами застосування набувальної давності є добросовісне, відкрите, безперервне користування земельною ділянкою протягом 15 років. З прийняттям Закону зазначена норма втрапить чинність, набувальна давність у сфері земельних відносин не застосовуватиметься.

Скасування зазначеної норми не матиме значного впливу на земельні відносини, оскільки набувальна давність у правозастосувальній практиці із врегулювання земельних відносин знаходила застосування досить рідко. Причиною стала неузгодженість положень земельного та цивільного законодавства України, відсутність конкретного механізму

підтвердження ознак набувальної давності, неврегульованість процедури реалізації права на землю за давністю користування. Значний вплив має й те, що нормами закону передбачена простіша процедура безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами.

Однак, питання приватизації із прийняттям Закону також набуде деяких змін. Особами, за якими буде закріплено право на безоплатну передачу землі у власність є ветерани війни та інші особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4]. Для порівняння, чинним законодавством таке право закріплено за «громадянином, зацікавленим у приватизації земельної ділянки» [3].

Аналіз положень запропонованого проекту Закону та його зіставлення із нормами чинного законодавства дозволяє зробити важливий висновок, що прийняття Закону дозволить легалізувати прозорий ринок обігу земель сільськогосподарського призначення. Земельна реформа значно затягнулася у часі, питання врегулювання земельних відносин потребує нагального вирішення. Однак, прийняття нового закону не вирішить існуючі проблеми, якщо не буде створено дієвого механізму регулювання і контролю за дотриманням таких норм.

Список використаної літератури:

1. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 413 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>.
2. У Світовому банку закликали скасувати мораторій на продаж землі в Україні до 2018 року / Інтернет-видання «Гордон». – 2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/news/money/-u-svitovomu-banku-zaklikali-skasuvati-moratorij-na-prodazh-zemli-v-ukrajini-do-2018-roku-210245.html>.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
4. Проект Закону України Про обіг земель сільськогосподарського призначення від 13.12.2016 № 5535 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60724.

ФРОЛОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

Одеський державний екологічний університет,
доцент кафедри екологічного права та контролю, кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Органічне виробництво — це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [1].

В Європейському Союзі маркування продукції відіграє важливу роль у регулюванні виробництва та збуту органічної продукції. Законодавство ЄС встановлює стандарти, згідно до яких розвиваються виробничі та ринкові відносини органічного сектору, тим самим покращуючи та зміцнюючи стандарти органічного сільського господарства ЄС та вимоги щодо імпорту та контролю. Дані відносини регулюються за допомогою Директиви ЄС № 834/2007. В цій Постанові органічне виробництво визначається як цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження.

Починаючи в липня 2010 року в ЄС на продуктах органічного походження з'являється знак в формі листочка з зірочками за контуром на зеленому фоні — так званий «EuroLeaf» («ЄвроЛист»). Це позначення є обов'язковим для всіх органічних продуктів, що продаються на території ЄС. Крім того, на етикетці має бути інформації щодо походження даного продукту. На етикетці можуть знаходитися такі написи: «EU Agriculture», який означає, що вихідні матеріали було вирощено на території ЄС; «non-EU Agriculture», який означає, що вихідні органічні матеріали були вирощені на території третіх країн, але у відповідності до норм, що висуваються з боку законодавства ЄС; а також «EU/non-EU Agriculture», який зазначає, що вихідні органічні матеріали біли вирощені як на території ЄС, так і на території третіх країн у відповідності до норм, визначених для країн ЄС.

У ЄС за безпеку продуктів харчування відповідає єдина інституція — Європейська агенція безпеки харчових продуктів (European Food Safety Authority, EFSA). В країнах ЄС діють національні та не урядові організації, які забезпечують або контролюють безпеку продовольства. Так, для прикладу, в Чеській республіці лише на урядовому рівні діє Інформаційний центр безпеки продовольства, який співпрацює з європейською Системою швидкого оповіщення про харчові продукти і корми (Rapid Alert System for Food and Feed, RASFF). В Чеській республіці контактною інституцією цієї системи є Державна сільськогосподарська та ветеринарна інспекція.

На органічних продуктах із ЄС, також, може стояти національний знак. Наприклад, у 2001 році Федеральне міністерство захисту прав споживачів продовольства та сільського господарства Германії представило національне маркування — Bio-Siegel (Екологічна печатка), що позначає продукти підприємств, які дотримуються органічних вимог ЄС. Для покупців із Німеччини цей знак має зазвичай найбільш вагоме значення, оскільки до продукції, що ним позначається, висуваються більш суворі вимоги. А саме: 1) не менше, ніж 95% компонентів продукції повинні мати органічне походження; 2) заборона на наявність у складі та процесі вирощування сировини ГМО, хімічних сполук, мінеральних добрив, пестицидів; 3) заборона на вплив випромінювання на продукцію; 4) тваринне господарство ведеться у екологічно чистих районах за принципом “вільного вигулу” скоту; 5) заборона на використання у раціоні та процесі лікування тварин гормональних та антибіотичних засобів; 6) проведення постійних перевірок відповідності продукції умовам сертифікації; 7) заборонено використання хімічних та мінеральних добрив низкої розчинності; 8) земля має бути в належному стані та придатною для виробництва кормів, вирощування рослин та тварин. Вся органічна косметика, що маркується позначенням Bio-Siegel, не містить парабенів, барвників, віддушок, красителів, компонентів тваринного походження, а також не тестується на тваринах [2].

Основна задача маркування в ЄС — це зробити якомога легшим для пересічного покупця процес ідентифікації органічної продукції. Крім того, він надає візуальну ідентичність сектору органічного сільського господарства і тим самим сприяє забезпеченню загальної узгодженості та належного функціонування внутрішнього ринку в цій галузі. Правила щодо маркування полегшують контроль інституцій, які здійснюють контроль в цій галузі. Вони також роз'яснюють зобов'язання суб'єктів господарювання щодо маркування органічних товарів, які вони виробляють. Органічний символ захищений від використання на не органічних продуктах по всьому ЄС. Це посилює чесну конкуренцію на ринку та, звичайно, захист прав споживачів.

Використання логотипу та належне маркування є обов'язковим для всіх органічних фасованих продуктів, вироблених у Європейському

Союзі. У певних випадках його також можна використовувати на добровільній основі. Це означає, що нефасована органічна їжа, вироблена в межах ЄС, або органічні продукти, імпортовані з третіх країн, можуть відображати новий логотип. Поряд з новим органічним логотипом ЄС споживачі отримують інформацію про місце, де сільськогосподарська сировина, що використовується у цьому продукті, була вирощена, а також відображається код контролюючих органів [3].

В Україні у відповідності до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [4] оцінка відповідності виробництва органічної продукції та сировини здійснюється аудитором з сертифікації. Зацікавлена особа подає заяву про перехід на виробництво органічної продукції до органу з оцінки відповідності, та не пізніше 30 днів з дня подання заяви про перехід на виробництво органічної продукції отримує таку оцінку або обґрунтовану відмову. За результатами оцінки відповідності складається висновок (звіт) аудитора з сертифікації, який протягом двох днів з дня закінчення оцінки відповідності передається до органу з оцінки відповідності для прийняття рішення про видачу або про відмову у видачі сертифіката відповідності. Оцінка відповідності виробництва органічної продукції та/або сировини проводиться один раз на два роки.

На території України працюють 12 іноземних та 1 український сертифікаційні органи. Український сертифікаційний орган «Органік стандарт» має міжнародну акредитацію на проведення сертифікаційних робіт та визнання Єврокомісії та Швейцарської Конфедерації. Перший український сертифікаційний орган, що здійснює інспекцію та сертифікацію органічного виробництва, ТОВ «Органік стандарт» був створений в рамках українсько-швейцарського проекту «Органічна сертифікація та розвиток органічного ринку в Україні» в 2007 році. Також виробник може звернутися до будь-якого сертифікаційного органу, який є міжнародно акредитованим. Дійсність органічного сертифікату можна перевірити на сайті сертифікаційного органу. Дійсність сертифікату операторів сертифікованих сертифікаційного органу «Органік Стандарт» можна перевірити на сайті www.organicstandard.com.ua/ua/clients [5].

Міністерство аграрної політики та продовольства України своїм наказом № 495 від 25 грудня 2015 р. (zareestrovaniy Minyustom 19.01.2016 р. за № 99/28229) [6] затвердило державний логотип для органічної продукції (сировини) та відповідний його технічний опис.

За наявності відповідного сертифіката органічна продукція та сировина маркується належним чином в обов'язковому порядку. Державний логотип складається з напису «органічний продукт» та відповідного графічного зображення. При цьому не допускається використання даного словосполучення у власних назвах продуктів та торговельних марках при рекламуванні, а також у випадку маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного

виробництва. Дозволяється також використання недержавних (приватних) логотипів, запроваджених безпосередньо суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції (сировини), або їх об'єднаннями.

Список використаної літератури:

1. Капштик М. Переваги органічного виробництва: з наукової точки зору // URL: http://organicstandard.com.ua/files/HealthyNation_presentation/100303 (дата звернення 1 листопада 2017 року)
2. Органічні продукти. Вимоги до органічних продуктів. // URL: <https://harchi.info/articles/organichni-produkty> (дата звернення: 1 листопада 2017 року)
3. The EU organic logo and labelling rules // URL: https://ec.europa.eu/agriculture/organic/downloads/logo_en (дата звернення: 1 листопада 2017 року)
4. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон від 03 вересня 2013 № 425-VII // База даних «Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 1 листопада 2017 року)
5. Коротко про органік // URL: www.ukraine.fibl.org/...ukraine/Коротко_про_органік.doc (дата звернення: 21 березня 2018 року)
6. Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини) наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 грудня 2015 року № 495 // База даних «Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0099-16> (дата звернення: 1 квітня 2018 року)

ШМАТЬКО ГЛІБ ІЛІЧ

Національний Університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ У РАЗІ НАБУТТЯ НЕРУХОМИХ БУДІВЕЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Одним з найбільш дискусійних проблем сучасного земельного права є коло питань, присвячених набуттю прав на землю. Багато з них стосується неузгодженостей, колізій між цивільним і земельним законодавством. Це породжує неабиякі труднощі на практиці й необхідність вирішення питання про те, якому ж законодавству надати перевагу при вирішенні цієї проблеми.

До Земельного кодексу у квітні 2007 року були внесені зміни, згідно з якими його ст. 120 було приведено у відповідність до цивільного

законодавства. Проте ці зміни не призвели до кінцевого вирішення проблем набуття і здійснення прав на земельну ділянку, на якій розташовані об'єкти штучної нерухомості, а ї вплинули на появу ще більших колізій на практиці. Під цими об'єктами штучної нерухомості у цьому дослідженні розуміються: житлові будинки, будівлі, споруди.

Відомо, що земля і розміщені на ній житлові будинки, будівлі та споруди фізично та географічно нерозривно пов'язані між собою. Цей взаємозв'язок виявляється у неможливості роз'єднання вказаних об'єктів і земельної ділянки без пошкодження перших. У правовому розумінні земельна ділянка і розташовані на ній нерухомості це, як правило, окремі об'єкти, кожен з яких має власний правовий режим [1, с. 18].

Зазначене питання обговорювалось ще римськими юристами, де було прийнято принцип «зроблене над поверхнею, слідує за поверхнею» – «*superficies solo cedit*». Для вирішення питання, що є головною річчю «земля» чи «будівля» треба зрозуміти правову природу та сутність суперфіцію як похідного права щодо чужої земельної ділянки. Суперфіцій (лат. *Superficio* – наземна частина будівлі) – в римському приватному праві – спадкове і відчужуване право користування протягом тривалого терміну будовою, зведеною на чужій землі.

Витоки суперфіцію позначені в римському праві як спосіб вирішення проблеми забезпечення житлом осіб за існуючих тоді заборонах на відчуження державних та муніципальних земель у власність громадян [2, с. 2]. Суперфіцій є таким речовим правом щодо чужої земельної ділянки, котре дає можливість володіти, користуватись та розпоряджатись зведеною на ній будівлею або її частиною практично без обмежень. При цьому суперфіцій можливий як відносно вже зведеного будинку, так і відносно будівлі, яка ще тільки буде споруджена. Стосовно змісту цього речового права слід зазначити, що, по-перше, суперфіціарій має практично необмежене право користування будівлею, спорудженою або придбаною ним на чужій земельній ділянці. По-друге, суперфіціарій міг вільно розпоряджатися будівлею протягом життя до самої смерті.

Із наведеного можна зробити висновок про те, що принцип, де будівля слідує за земельною ділянкою є логічно обґрунтованим, бо «земля, земельна ділянка» в уявленні римського юриста вважалося першоджерелом, першопричиною в якій є елемент статичності на відміну від будівлі яка є похідною від земельної ділянки. Суперфіціарій міг вільно розпоряджатися будівлею за життя і на випадок смерті, бо будівля могла змінювати господаря, а сама доля будівлі могла бути вирішена її знищенням або зміною виразу. На нашу думку, саме бажання суперфіціарія визначає пріоритет земельної ділянки над забудовою, де будівель могло бути дві чи три на одній ділянці, а земельна ділянка одна, як «поверхня життя» для будівлі.

Питання переходу права власності або оренди на земельну ділянку у разі набуття права власності на розташованих на ньому об'єктів нерухомості залишається актуальним, оскільки є врегульованим недосконало, а існуючі норми законодавства, які передбачають такий перехід не пов'язані з положеннями спеціального законодавства, і загальними принципами права.

У ст. 377 Цивільного кодексу встановлено, що до особи, яка набула право власності на житловий будинок (крім багатоквартирного), будівлю або споруду, переходить право власності, право користування на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника (землекористувача) [3].

Разом з тим, ст. 120 Земельного кодексу визначає, що у разі набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що перебувають у власності, користуванні іншої особи, припиняється право власності, право користування земельною ділянкою, на якій розташовані ці об'єкти. До особи, яка набула право власності на житловий будинок, будівлю або споруду, розміщені на земельній ділянці, що перебуває у власності іншої особи, переходить право власності на земельну ділянку або її частину, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення [4].

Залежно від того, яка законодавча норма є наріжним каменем, існують такі позиції: позиція рівного захисту прав кожного власника, в основу якої закладена норма про забезпечення рівних умов здійснення права власності, що описана в ст. 13 і 41 Конституції України та в ст. 319 Цивільного кодексу; позиція пріоритету права власності на земельну ділянку та другорядності права на нерухомість, прихильники якої вважають, що «право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які знаходяться на ньому, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою і глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд».

Позиція пріоритету права власності на нерухомість, розташовану на земельній ділянці до липня 2007 року була найбільш непереконливою, але завдяки змінам, внесеним до ст. 120 Земельного кодексу про автоматичне слідування права на земельну ділянку вслід за правом на об'єкт нерухомості, отримала додаткові аргументи. Нагадаємо, що у вказаній земельно-правовій нормі тепер встановлено наступне: «До особи, яка придбала житловий будинок, будівлю або споруду, переходить право власності на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в розмірах, встановлених договором. Якщо договором про відчуження житлового будинку, будівлі або споруди розмір земельної ділянки не визначений, до набувача переходить право власності на ту частину земельної ділянки, яка зайнята житло-

вим будинком, будівлею або спорудою, та на частину земельної ділянки, яка необхідна для їх обслуговування» [4].

Слід зазначити більш, що привабливим є повернення до принципу «зроблене над поверхнею, слідує за поверхнею» — «*superficies solo cedit*» та встановлення пріоритетності землі як першочергової основи права власності, а право на об'єкт нерухомості буде «логічним продовженням земельної ділянки» на основі принципу єдиної долі ділянки землі та об'єкту нерухомості. Щодо позиції котра прямо протилежна і закріплена українським законодавцем, то вона залишає величезні прогалини у земельному праві та залишає можливості для неоднозначного трактування при розгляді та вирішенні спорів про право власності на земельну ділянку і на будівлю.

Список використаної літератури:

1. Жилінкова І., Шульга М. Проблеми переходу прав на земельну ділянку при переході права на будівлю (будинок, споруду) // Юридичний радник. — 2005. — № 2. — С. 18.
2. Сурженко О.А. Суперфіцій — від римського права до українського права, До 210-річчя Університету // Теорія і практика правознавства. — 2014. — Вип. 2 (6). — С. 2.
3. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 року № 435—IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № № 40—44 — Ст. 356.
4. Земельний кодекс України: від 25 жовтня 2001 року № 2768—III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3—4. — Ст. 27.

СОКУР ТЕТЯНА АНАТОЛІВНА

Запорізький національний університет,
аспірант кафедри цивільного права

ДО ПИТАННЯ ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) “Органічне сільське господарство — виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому уникається використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середо-

вища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного” [4].

Органічне сільське господарство ґрунтується на принципах: здоров'я; екології; справедливості; турботи. Принципи повинні використовуватися як єдине ціле. Принципи органічного сільського господарства служать для спонукання органічного руху у всій його різноманітності. Вони регулюють розвиток основ, програм і стандартів IFOAM. Більше того, вони представлені з урахуванням їх застосування в усьому світі.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає вже понад чотириста тисяч гектарів, а наша держава займає почесне двадцяте місце світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає близько 1% [4]. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. В останні роки спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, борошно, молочні та м'ясні продукти, соки, сиропи, повидло, мед, олія, чаї, лікарські трави.

Починаючи з січня 2014р. в Україні діє, підписаний 03.09.2013 р. Президентом України, Закон № 425-VII “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”. Законом визначені правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю. Відповідно до цього Закону, суб'єкти господарювання, які маркують свою продукцію як органічну, зобов'язані були привести свою діяльність у відповідність з положеннями Закону протягом шести місяців. Проте його положення не забезпечують належного функціонування ринку органічної продукції, що створює сприятливе середовище для введення в обіг фальсифікованої органічної продукції та дозволяє уникати відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. Це негативно впливає на захист прав споживачів та вважається недобросовісною конкуренцією серед суб'єктів господарювання.

Суттєвим недоліком чинного Закону також є його невідповідність законодавству Європейського Союзу.

Необхідно зазначити, що в Україні так і не були розроблені відповідні підзаконні акти, вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за діючими міжнародними стандартами, частіше за все — це норми Європейського Союзу. Окрім

цього, в Державній цільовій Програмі розвитку села на період до 2015 р., що вже закінчила свою дію, було задекларовано довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільськогосподарства до 10 відсотків, чого, безумовно, досягнуто не було через відсутність підтримки галузі державою. Ще одним документом, що акцентує увагу на органічному секторі, є Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України за № 806-р. В стратегії серед пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей вказано і забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах. Основними проблемами розвитку аграрного сектору економіки є: нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок незавершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів; відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог [2].

Пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом формування стратегічних продовольчих запасів держави; збільшення обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції з урахуванням вимог до забезпечення продовольчої безпеки держави та можливості реалізації її експортного потенціалу; забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи сертифікації виробництва і стандартизації, впровадження на усіх підприємствах переробної та харчової промисловості систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів, створення мережі лабораторій для визначення рівня якості сільськогосподарської продукції, делегування саморегульовним об'єднанням на засадах взаємовідповідальності частини повноважень щодо здійснення контролю за відповідністю сільськогосподарської продукції національним стандартам [2].

В Україні для цього вже напрацьована певна законодавча база — це Закони: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Проект нового закону № 5448 «Про основні засади та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» — це черговий крок на шляху до повноцінної легалізації процесу розширення органічного виробництва відповідно до європейських стандартів.

Закон сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції і розширенню зовнішніх ринків її збуту. Крім цього, гарантуватиме споживачам впевненість у продуктах, маркованих як органічні, матиме позитивний вплив на захист операторів органіч-

ного ринку від недобросовісної конкуренції, а також забезпечить прозорі умови ведення господарської діяльності у сфері виробництва та обігу органічних продуктів.

Положеннями Закону регламентовано вимоги до виробництва, маркування та обігу органічної продукції, чітко встановлено основні засади здійснення порядку сертифікації органічного виробництва, а також вимоги до органів сертифікації.

В Законі враховано європейський досвід щодо запровадження державно-приватної системи контролю органічного сектору. Передбачається здійснення Держпродспоживслужбою державного нагляду (контролю) за суб'єктами ринку органічної продукції. Повноваження щодо сертифікації органічного виробництва надаються акредитованим органам сертифікації.

Відповідно до положень Закону сертифікація органічного виробництва та/або обігу органічної продукції – процедура встановлення відповідності виробництва та/або обігу продукції вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що здійснюється органом сертифікації [3].

Новий закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу й маркування органічної продукції» адаптує внутрішню систему контролю якості органічної продукції та узгоджує українське законодавство з європейським. Відповідно до цього, продукція, яка буде продаватися на полицях магазинів і маркована відповідним чином, справді буде органічною. Цей законодавчий акт створить кращі умови для виробників, адже завдяки сертифікації процесу виробництва повністю зникають експортні технічні бар'єри. З іншого боку, якщо продукція матиме логотип «зелений листочок», тобто продукція виготовлена відповідно до вимог ЄС, споживачі будуть впевнені, що така продукція справді є органічною.

Є декілька основних критеріїв закону про органічне виробництво. Перш за все, органічне виробництво має бути відповідним чином сертифіковане. По-друге, для такого виробництва мають застосовуватися специфічні та дозволені речовини та елементи технології, ощадливі до довкілля і безпечні для споживача. По-третє, створюється реєстр органічних виробників, сертифікуючих органів, органічного насіння. І, зрештою, новий закон № 5448 формує систему контролю (нагляду) за процесом виробництва та виробниками відповідно до практики країн ЄС. Але важливо, щоб ця стратегія знаходила також всебічну підтримку на державному рівні, щоб при підготовці відповідних статей держбюджету враховувалися потреби фінансування органічного сектора. Крім того, в цілому при формуванні аграрної політики нашої держави, доцільно приділяти більше уваги екологізації агровиробництва, оздоровлення землі, виробництва безпечної продукції і, відповідно, формування іміджу України, як потенційної країни-лідера з виробництва органічної продукції.

Список використаної літератури:

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 № 425-VII із змінами, внесеними згідно із Законом № 191-VIII від 12.02.2015 // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 21. – Ст. 133.
2. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 роки [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://green.ucci.org.ua/wpcontent/uploads/2016/11/8_2_Basic_Material_UKR.pdf. – Заголовок з екрана.
3. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Проект Закону № 5448 від 24.11.2016 Офіційний портал ВР України [Електронний ресурс]: Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60576 – Заголовок з екрана.
4. Милованов Є. Регіональна підтримка органічного виробництва в Україні / Є. Милованов, М. Мартинюк, О. Ковальова та ін. – К.: Органік Принт, 2018. – 56 с.

ЛІВАК АНТОН ПЕТРОВИЧ

Університет державної фіскальної служби України,
аспірант кафедри фінансового права

ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Україна одна з небагатьох держав колишніх радянських республік, яка начебто прямує шляхом євроінтеграції. І з кожним роком такий шлях підбурює до реформування всіх сфер публічних відносин. Як не дивно, так звана, земельна реформа є однією з найперспективніших напрямків реформування. Земельна реформа передбачає, в тому числі вдосконалення процесу публічного адміністрування у галузі земельних відносин з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель [1]. На жаль, за всі роки незалежності України цей напрям так і залишається лише перспективним. Чому ж так сталося?!

Однією з основних причин називають важкий період перехідної економіки України, який, здається, ніколи не закінчиться. Похідним від цієї причини є й зміни правових режимів власності у 90-х роках. Зокрема, колективну власність викреслили з усіх нормативно-правових актів, проте й по сьогоднішній день вона не зникла, а залишилась у селах, де земельна реформа перебуває у стані зразка 1996 року. В да-

ному випадку, така ситуація склалася внаслідок непослідовного публічного адміністрування у сфері земельних відносин. Звісно ж, політичні перипетії у нашій державі дали поштовх до формування таких земельних відносин, які вигідні великим, як іноземним, так і вітчизняним агрохолдингам. А це вже наслідки завзятого лобізму аграрного бізнесу, зокрема деяких його представників. Ні для кого не є секретом, що аграрний бізнес в Україні за останні 20 років є найприбутковішим і навіть фармацевтичній або й ІТ сфері ще далеко до такого рівня рентабельності. Не зважаючи на це, наріз публічне адміністрування обігу земель сільськогосподарського призначення здійснюється виключно на рівні орендних відносин або відносин пов'язаних з отриманням землі у порядку безоплатної приватизації громадянами.

Такий триумф аграрного бізнесу позитивно не вплинув на розвиток земельної реформи, а скоріше й навпаки призвів до її «буксування», що певним чином позитивно вплинуло на розвиток аграрних компаній у збиток селянам — основним власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Так з 2001 року в Україні діє мораторій на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які були виділені у власність працівникам колишніх колгоспів [1]. Тобто, селянам віддали землю сільськогосподарського призначення, але заборонили їм її продавати, дарувати або змінювати цільове призначення. Такий захід мав бути, начебто, тимчасовою необхідністю. Але, як показує історія, немає нічого більш постійного, ніж тимчасове. Звісно ж, така ініціатива назріла в лавах комуністичної партії України, як це не дивно. А основна причина такої ініціативи, насправді, комуністично банальна. «Червоні» переживали, що наше основне національне багатство — сільськогосподарські землі скуплять іноземці, ну і вирішили, напевно, щоб іноземцям було не так сумно, заборонити розпоряджатись такими землями й українцям. Наразі під мораторій підпадає близько 41 млн. га землі, що складає 96% усіх земель сільськогосподарського призначення [2]. Тобто, публічне адміністрування в частині продажу таких сільськогосподарських земель взагалі відсутнє, з огляду на відсутність відповідного законодавства. І за рахунок цього всього Україна серед всіх інших держав світу по своєму особлива — Україна залишилась майже не останньою державою в якій закритий ринок сільськогосподарських земель. Наразі Земельний кодекс України обіцяє нам, що мораторій діятиме до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 01 січня 2019 року. Проте, кожного року ці дати пролонгують.

Але це не значить, що ринку сільськогосподарських земель взагалі не існує. В Україні доволі стабільно розвивається тіньовий ринок земель сільськогосподарського призначення. Напевно, така спекуляція — чергова особливість, яка залишилась від Радянського Союзу. Так, за даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», тіньовий ринок обігу сільськогосподарських земель у 2017 році склав приблизно 10-12 млрд.

грн. Тіньовий ринок пропонує замість купівлі земельних ділянок, як правило довгострокове користування земельною ділянкою або передачу прав на розпорядження такою земельною ділянкою на підставі договору або довіреності. Останнім часом в тренді, так званий, емфітевзис — право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Уявіть собі, якщо укладаючи договір оренди землі сільськогосподарського призначення існує законодавче обмеження строку його дії до 50-ти років. При цьому, у випадку укладення договору емфітевзису на земельну ділянку приватної власності такі обмеження строку дії договору відсутні. З власного досвіду є навіть певний рекорд у 300 років. Іншими словами, ви укладаєте такий договір користування землею з її власником і 300 років спокійно нею користується. Після ж смерті власника, його обов'язки передаються спадкоємцем. Це по-суті прихований продаж. Кожен поважаючи себе юрист у сфері земельного права знає ще два-три варіанти продажу таких земель, що продиктовано реальною необхідністю. Адже мало хто з представників бізнесу готовий інвестувати у землю, яка йому не належить, а якою він може лише тимчасово користуватись. І їх можна зрозуміти.

Проте, на таку ситуацію можна дивитися й з іншої сторони. Як казав Вінстон Черчилль: «Кожна криза — це нові можливості». Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення повинно дати поштовх всій економіці. За деякими даними наступні 5 років після відкриття ринку в Україну обсяги надходжень іноземних інвестицій у придбання землі сільськогосподарського призначення сягатиме 25-50 млрд. доларів США. Схожі цифри можуть бути надані у вигляді фінансування під заставу землі, що певним чином розв'яже руки невеликим і середнім фермерським господарствам. Знову ж таки, готовність і бажання інвестувати в придбання української землі показує чітка позиція Міжнародного валютного фонду щодо необхідності скасування мораторію.

Таким чином, наразі ринок сільськогосподарських земель функціонує без практично без здійснення публічного адміністрування, що з однієї сторони добре, тому що дає вільно розвиватись, хоча б у тіньовому ринку. З іншої сторони, державний та місцеві бюджети внаслідок такого ігнорування недоотримують чималі обсяги коштів. Тому, безумовно вільний ринок земель сільськогосподарського призначення необхідний Україні для подальшого динамічного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України // Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III.
2. Колектив авторів VoxUkraine. Мораторій на землі с/г призначення для чайників і не тільки... [Електронний ресурс] / Колектив авторів VoxUkraine // VoxUkraine. — 306. — Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/moratoriy-na-zemli-ua/>.

КРЕСЬ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
студентка 3 курсу спеціальності «Право»

БЕЗКЛУБИЙ ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ

Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УРБООЕКОЛОГІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Будь-яке місто має бути зручним та безпечним для праці та відпочинку громадян. Останнім часом можна спостерігати зникнення рівноваги між природними та міськими ландшафтами, але урбанізація є явищем, що незмінно супроводжує людство. Цей процес породив цілу низку соціально-економічних та екологічних проблем, які в багатьох випадках погрожують здоров'ю та існуванню міського населення в цілому.

За останніми даними Державної служби статистики 69,2 % наявного населення України проживає в містах [3], деякі з яких потерпають від складної екологічної ситуації. Серед основних проблем міст можна виокремити хімічне забруднення (прісної води промисловими стічними водами, пестицидами, нафтопродуктами; повітря – викидами промислових та комунальних підприємств, вихлопами транспортних засобів), фізичне (шумове, теплове, заповнення твердими частинками, замулювання водоймищ), біологічне (викиди в довкілля речовин органічного походження, що сприяють поширенню збудників гострих інфекційних та хронічних захворювань) та радіаційне забруднення [4, с. 248].

Урбоекотологія – комплекс містобудівних, медико-біологічних, географічних, економічних і технічних наук, які в рамках екології людини вивчають взаємодію виробничої і невиробничої діяльності людини з навколишнім середовищем на території населених місць і їх систем [5, с. 12].

Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави [1]. Серед численної кількості нормативно-правових актів в цій сфері можна виокремити Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», Закон України «Про землеустрій», Закон України «Про охорону атмосферного повітря», Закон України «Про охорону земель», Повітряний кодекс України, Водний кодекс України, Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші.

Майже в кожному нормативно-правовому акті в даній сфері український законодавець наголошує на необхідності охорони природного середовища, разом з тим встановлює мізерну відповідальність за порушення норм. Як приклад можна навести статтю 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якому сказано, що за забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню, — накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2]. Очевидно, що сплатити такий штраф порушнику буде набагато дешевше, аніж встановити відповідний очисний пристрій.

Водночас, аналізуючи екологічну ситуацію міст Німеччини необхідно зазначити, що близько 50 років тому ця держава мала одну з найгірших екологій в світі, рухаючись до екологічної катастрофи. Здоров'я міського населення почало суттєво погіршуватись і влада пішла на кардинальні реформи в галузі екології. Так, в 70-і роки створюється потужна інформаційна база та приймаються деякі закони, що мали на меті зниження екологічних навантажень та попередження появи нових. Пізніше, охорона навколишнього природного середовища закріплюється в Основному Законі ФРГ [7]. На сьогодні створено Федеральний Закон «Захист навколишнього природного середовища» [6], який являє собою цілу систему добре впорядкованих нормативно-правових актів для усіх сфер захисту оточуючого середовища. Слід зазначити, що держава витрачає шалені кошти на попередження та підтримання міської екології та екології в цілому. Німеччина має слугувати яскравим прикладом державної політики в сфері охорони довкілля, завдяки якій за такий відносно нетривалий час в річках, які раніше називали стічними канавами Європи можна сміливо ловити рибу, повітрям, яким фізично майже неможливо було дихати, дихається вільно, а населення не потопає в смітті. Попри це, Німеччина не зупиняється на досягнутому і щороку зменшує кількість викидів вуглекислого газу в атмосферне повітря.

Так, зважаючи на приклад Німеччини, можна запропонувати наступні підходи у вирішенні екологічних проблем великих міст, виокремивши наступні завдання:

- підвищення екологічної самосвідомості громадян;
- використання на транспортних засобах спеціальних моторних мастил, впровадження каталітичних перетворювачів палива, що призвело б до зменшення викидів та витрат пального;
- жорсткий контроль за якістю пального;

- забезпечення максимально можливого перевезення пасажирів на електротранспорті (метрополітен, тролейбус, трамвай) — продовження або проведення нових систем ліній;
- ефективне використання, збереження та відновлення ґрунтів: з одного боку, реабілітацію забруднених ділянок і шкідливих змін ґрунту, з іншого — превентивний захист ґрунту від забруднення;
- збереження і розвиток лісів, їх довгострокове використання — обов'язок для всіх власників лісу в певні терміни здійснювати посадки лісу до тих пір, поки не буде здійснено природне лісовідновлення в повній мірі;
- створення сучасної системи водопостачання та водовідведення;
- чітке виокремлення обов'язків органів виконавчої влади та комунальних підприємств;
- підвищення відповідальності за невиконання норм;
- підтримання принципу обов'язкової оплати держави за електрику, виробленої на основі відновлюваних джерел енергії, що призвело б до стрімкого зростання у використанні альтернативних джерел, а як результат — стрімкого зниження кількості викидів вуглекислого газу в атмосферне повітря.

Безперечно, вирішення екологічних проблеми міст є надзвичайно важливим для життєдіяльності кожного громадянина, до покращення умов слід підходити комплексно, а у вже екологічно занедбаних містах — до кожного індивідуально. Попри незчисленну кількість існуючих нормативно-правових актів необхідно розробити якісно нову та добре систематизовану юридичну та інформаційну базу, яка б дала змогу об'єктивно та оперативно розподіляти зусилля у вирішенні екологічних проблем та їх попередження як на міському, так і на державному рівнях в цілому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-х [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Державна служба статистики. Населення [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кучерявий В. П. Урбоекологія: підручник / В. П. Кучерявий. — Львів: Вид-во «Світ», 2001. — 440 с.
5. Франчук Г. М. Урбоекологія і техноекологія : підручник / Г. М. Франчук, О. І. Запорожець, Г. І. Архіпова. — Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2011. — 496 с.
6. Bundesnaturschutzgesetz (BNatSchG) [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: https://www.gesetze-im-internet.de/bnatschg_2009/
7. Paragraf 20a Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_20a.html

СЕКЦІЯ 12.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

ЗАДЕРЕЙКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ КОНСЦІЕНТАЛЬНИХ ВІЙН

Війна це суспільне явище, яке є засобом вирішення протиріч між державами в боротьбі за ресурси, контрольовані сторонами. Це явище носить природний характер і еліти, без шкоди для своєї держави, не можуть його скасувати, а можуть лише пом'якшити або навпаки стимулювати його протікання.

Виказане розуміння війни принципово відмінно від класичного подання [1]. Відмінність полягає в тому, що конфлікти та цільові установки не обов'язково мають політичну природу і є значно старішими ніж самі держави.

На сьогодні стає очевидним, що світ вступив у новий етап протиборства цивілізаційних форм організації свідомості людини. Це протиборство здійснюється шляхом ведення інформаційних війн. Об'єктом поразки і перетворення в цьому випадку, є ціннісні установки населення держави. Стратегічні цілі держави/населення замінюються другорядними, впровадженими у свідомість мас таким чином, що їх досягнення сприймається як благо. В основі такого впливу лежить знищення людської здатності до вільної ідентифікації, тобто до самовизначення того, ким громадяни прагнуть бути у рамках культурно-історичної традиції. Коли громадяни мають самоідентифікацію, вони є твердими у думках та діях, знають своє місце у суспільстві, мають мережу людських зв'язків та почувають себе частиною величезного національного державного організму. Якщо здатність громадян до самоідентифікації знищити, тоді їм можна вселити будь-яку ідентифікацію яка вигідна тому, хто знищує їх свідомість [2].

Такий тип протиборства отримав визначення — **консцієнтальні війни** (консцієнтальність походить від латинського слова *conscientia* — «свідомість» або «совість»). Вони є цивілізаційними за змістом та інфор-

маційними за засобами. Враховуючи безпосередній зв'язок ціннісних і цілевстановлюючих настанов громадян з їх культурою, можна стверджувати, що об'єктом руйнування у консцієнтальній війні є культурна оболонка супротивника, а оскільки культура — стрижень цивілізації, питання йде про руйнування цивілізації. Після цих руйнувань та зломів держава перетворюється на відкритий порожній простір [3].

Якщо подивитися з цієї точки зору на феномен глобалізації, який призводить до проблематизації і демонстрації обмеженості структури національної держави, народам, що населяють державу, необхідно відповісти який тип державності у неї будується.

На цей момент звертає увагу багато теоретиків, які аналізують феномен сучасної геополітичної реальності і геополітичної структури світу. Мануель Кастельс ввів вперше поняття мережевої держави і став стверджувати, що за останні 15 років ХХІ століття відбулася кардинальна зміна природи та функції держави. З його точки зору, саме зараз у зв'язку з процесами глобалізації в усьому світі, розгортається криза національних держав (неважливо моноетнічних або поліетнічних) — коли ідея конституювання нації за рахунок держави виявляється неможливою, і національна держава програє. На її місце приходить мережева структура, де держава починає виступати як складна комунікаційна мережа, по відношенню до якої дуже важко визначити, де ядро, а де периферія, тому що дуже часто периферія територіально “виповзає” дуже далеко за кордони самої держави, і прийняття рішення про переміщення фінансових потоків може здійснюватися в різних точках і вузлах даної мережевої структури. Сучасні телекомунікаційні технології дозволили формування феномену держави як мережі, яка пронизує інші мережі. Цей феномен де далі стає масштабним та принциповим.

Ці об'єктивні обставини провокують боротьбу особистості громадянина проти виникаючого нового інституційного механізму [4].

Значно важливішими з точки зору проблеми консцієнтальної зброї є мережеві структури. Саме мережеві структури здійснюють зовсім інший тип колонізації, ніж мононаціональні держави. Найбільш важливий моментом боротьби і колонізації мононаціональною державою є проблема територіальних захоплень і підпорядкування собі території. Для мережевої держави принциповим є не територіальне захоплення, а перетягування (перевизначення) населення на свою сторону з тим, щоб населення могло користуватися комунікаційними і мережевими каналами даної мережевої державної структури.

На цьому тлі починається включення в дію найпотужніших комунікаційних структур мережевої держави, де основним моментом є не захоплення території, а втягування в ці комунікаційні структури різних груп людей. Найголовніше, на що слід звернути увагу — на яких підставах та як громадяни включаються в ці комунікаційні структури, у якому сенсі вони в них виступають.

З одного боку інформаційна, фінансова, бізнес-еліта держави прагне до входження в міжнародні мережеві структури, а з другого — на яких правах? На практиці цим пунктом є момент входу в перетин і взаємодію з глобальними мережевими структурами, і в ньому визначається можливість суб'єктності держави — можливості ставити самостійні цілі, впливати, або грати за правилами глобальних мережевих структур.

З того моменту, коли держава починає грати за правилами глобальних мережевих структур, починається реалізація основного сенсу консцієнтальної зброї і консцієнтальних війн. Ці війни передусім розгортаються в усвідомленні громадянами того, що відбувається, і вони далі приймають відповідні рішення.

В силу наявності інформаційних та екранних технологій, які можуть певним чином трактувати і демонструвати будь-яку подію, громадяни потрапляють у таку ситуацію, де з шаром їх свідомості можна працювати цілеспрямовано. Звичайна свідомість громадян влаштована так: виникає якась подія, вони її усвідомлюють, і шар свідомості як би належить самому плану дії і від нього не є відокремленим. Усвідомлення того, що зараз відбувається, належить самому учасникові події і супроводжує його дію. І це нормальний звичайний феномен організації самосвідомості громадян у повсякденному житті. У разі складної події для усвідомлення якої треба зібрати величезний масив фактів — експертних думок, аналізу наслідків, — виявляється, що покладатися на свою власну самосвідомість не виходить, потрібна екранна технологія, на якій це усе і буде монтуватися. Цей момент має кардинальне значення для зміни форм організації свідомості громадян. Тому що виходять два принципово різних «малюнка». До цього свідомість громадян функціонувала таким чином: по-перше, вони точно знають — вони не є божевільними — вони точно знають, що їх самосвідомість належить їм. Це вони зараз самоусвідомлюють, що саме відбувається. Громадяни при цьому дуже чітко розрізняють, що вони щось усвідомлюють, а є деяка реальність того процесу, який відбувається і який вони усвідомлюють. Громадяни можуть в деяких самоусвідомленнях помилятися (тобто змінилося їх усвідомлення). Якщо відбувається трансформація певного типу цінностей, розуміння, відношення, то тим самим трансформується і змінюється ситуація.

Консцієнтальна війна це виклик, за яким стоїть проблема формування нового типу панування, тому що на зміну силовому, фінансовому пануванню к світі приходить панування консцієнтальне, коли можна просто панувати над свідомістю громадян. Цей тип панування відрізняється від так званого панування в умовах ідеологічного суспільства, в якому, контролюється тип деяких висловлювань, які повинні відповідати певному корпусу інтересів еліти держави [5].

В умовах консцієнтального панування, навпаки, громадянам дається свобода висловлювати те, що вони хочуть, і думати, як їм заманеться

ся. Але при цьому жорстко контролюються форми їх самосвідомості та свідомості.

У структурі консцієнтальної зброї і консцієнтальних війн свідомість деякого найбільш важливого для громадян процесу їм не належить і сам цей «ландшафт», на якому розгортається свідомість і переживання громадян, є інженерною конструкцією. Цей «ландшафт» створюється у вигляді версій подій або у вигляді аналітико-експертних оцінок. Сам процес створення цього «ландшафту» означає, що свідомість громадян є предметом маніпулювання. При цьому не можна визначити суб'єкта, який це робить навмисно. Громадяни самі беруть у цьому участь, в силу того, наскільки вони можуть собі це дозволити. Тому що подія зачіпає інтереси всіх включених до «ландшафту» громадян. В цих умовах стає практично неможливо протиставляти те, що показується та усвідомлюється, і саму реальність.

Якщо у громадянина є непорушна точка його власного самозвіту, то з цього виводиться структура будь-якого типу його оцінок. Це означає, що те, як громадянин усвідомлює себе і ті цінності, на яких він стоїть та яких він дотримується – виступає у вигляді деякої основи для його оцінок та його суджень.

Консцієнтальна війна є невід'ємною від військових операцій та є включеною в них, як найважливіший оператор. Вона розгортається поверх або без військових операцій. Консцієнтальна війна – це спосіб виготовлення “солдат” та “генералів” війни як з мешканців тих територій, на яких розгортаються військові операції, так і спостерігачів за ходом війни по всьому світу. У відповідь на цивілізаційне перевербування населення, консцієнтальна війна виявляє цивілізаційні цінності протиробчих світових еліт.

Список використаної літератури:

1. Война (War). URL: http://economic-definition.com/War/Voyna_War__eto.html. (Дата звернення 20.04.2018).
2. Консциентальная война: глобальные тренды глобального противоборства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konstsientalnaya-voyna-globalnye-trendy-globalnogo-protivoborstva>. (Дата звернення 20.04.2018.).
3. Понятие консциентальной войны. URL: <http://conflictmanagement.ru/ponyatie-konstsientalnoy-voyny>. (Дата звернення 20.04.2018.).
4. Консциентальное оружие и консциентальные войны. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2007/782>. (Дата звернення 20.04.2018).
5. Концептуальні основи захисту інформаційного суверенітету України: монографія / О.В. Задерейко, О.В. Троянський, Р.І. Чанишев. — Одеса: Фенікс, 2018. — 112 с.

KOZIN A. B.

National University «Odessa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Information Technologies,
Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor

ANALYSIS OF MODERN METHODS OF CHECKING THE IMAGE INTEGRITY

Today, one of the areas of practical application of steganographic algorithms is the protection of copyright or property rights for multimedia products using digital watermarks (DW). DWs contain information that unequivocally confirms authorship or the rights to commercial use of the protected digital object, which can be read to resolve disputable legal situations. DW embedded in the protected image with the help of stegoalgorithms and solving the problem of copyright protection should have increase resistance to external influences or attacks on the protected digital object.

Thus, in our opinion, today the question of analyzing new modern integrated methods for checking the integrity of digital images is very urgent. In the open Internet, scientific articles of this direction were found.

In open press, effective stegomethods were found using small blocks [1-5].

Thus, in work [1] the authors proposed a method of photomontage detection based on the analysis of singular values of matrix blocks for digital images. Authors check the application of photomontage detection area method based on analysis of singular values of matrix blocks for digital images in the absence of restrictions on the degree of their compression. The basis of proposed method is the detection of the differences between the images when they have different degrees of compression. We distinguish this area on the background of the main image, that allows to detect falsification.

The authors of [2, 3], through searches in the field of steganography, suggest an algorithm for checking integrity, color digital images, analyzing potential unauthorized changes additional information, which was embedded, made by third parties, with the intention of changing or destroying these digital objects and/or attachments.

In the scientific work [4], a steganographic method is proposed, which is based on the structure of confidential information in the frequency domain of the container, which is a digital image in the gray scale. The transition from spatial to frequency domain and vice versa occurs using the discrete Hartley transform. The matrix of frequency coefficients is constructed for blocks of partitioning the initial matrix of a digital image by a size $2^4 \times 2$. Due to the choice of the block of this size, not only the capacity of the communication channel was increased, in comparison with the standard breakdown, but also the zero imaginary part of the frequency coefficients was obtained.

In the analyzed works [2-4], modifications of digital images in the field of transformation, and justification of the area of DFT.

In work [5], an algorithm was developed for verifying the integrity violation of a digital color container image by unauthorized changes occurring in the frequency domain, taking into account the possibility of exceeding the range of the luminance of the pixel of the image matrix at the encoding step. In the presented scientific work, in order to achieve the set goal, the area of transformation of the DCT was chosen.

The division of the image matrix into blocks of different sizes and the calculation of the frequency coefficients of the discrete cosine transform for the blocks of the obtained sizes are analyzed. It is obtained that for the DCT and DFT units have the same frequency coefficient formation.

To check the integrity of the digital color container image from unauthorized changes, an algorithm was developed and the software product that realize it. The algorithm takes into account the possibility of exceeding the range of the brightness value of the pixel of the image matrix at the encoding step. The software implementation of the algorithm detects unauthorized changes even in one pixel.

In [6] sufficient conditions were obtained for the stability of stegomethods and stegoalgorithms for compression, including those with significant coefficients, independent of which area of the digital image container-the spatial or transformation domain-used to immerse additional information. The obtaining of these conditions was the result of the further development of a general approach to the analysis of the state and technology of the functioning of information systems based on matrix analysis and perturbation theory and its adaptation to the solution of steganography problems.

The analysis of modern methods of checking the integrity of images is carried out. The use of stegomethods and stegoalgorithms, implemented as software packages, can solve the problem of illegal use of digital information, which is intellectual property. Unfortunately, in Ukraine today, there is not a clear legal basis for using steganography methods to confirm copyrights or property rights for multimedia products using digital watermarks. And this problem must be solved as soon as possible, using the experience of our european and american partners.

References:

1. Zorilo, V. V. Method of photomontage detection under conditions of limitations absence for photos falsification / V.V. Zorilo, Ye.Yu. Lebedeva, M.O. Kozina, D. S. Belush // Пр. Одес. політехн. ун-ту. — Одеса, 2016. — Вип. 2 (49). — Р. 84-87.
2. Кобозева, А.А. Стеганографический метод, обеспечивающий проверку целостности и аутентичности передаваемых данных / А.А. Кобозева, М.А. Козина // Проблемы региональной энергетики. Электронный журнал Академии наук Республики Молдова. — 2014. — № 3 (26). — С. 93-106.

3. Козина, М.А. Стеганографический метод организации скрытого канала связи, осуществляющий проверку целостности передаваемой информации / М.А. Козина // Сучасна спеціальна техніка. — 2014. — № 4 (39). — С. 98-106.
4. Kozin A. Steganography method using Hartley transform / A. Kozin, O. Papkovskaya, M. Kozina // Сучасні проблеми радіоелектроніки, телекомунікацій, комп'ютерної інженерії: матеріали XIII Міжнар. конф., 23.02–26.02.2016 р., Львів, Славське, Україна / Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2016. — С. 473-475.
5. Козина М.О. Алгоритм перевірки цілісності цифрового зображення / М.О.Козина, В.Ю.Кремінський, О.Б.Козін, С.-М.Нджике Амугу / Сучасний захист інформації — 2016. — № 4. — С.41-46.
6. Кобозева, А.А. Формальные условия обеспечения устойчивости стеганометода к сжатию /А.А.Кобозева, М.А. Мельник // Сучасна спеціальна техніка. — 2012. — № 4(31). — С. 60–69.

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ MOODLE

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в системі вищої освіти базується на законодавчих і нормативно-правових актах, а також державних цільових програм різного рівня, в яких інформатизація та комп'ютеризація навчального процесу, використання ІКТ в навчанні розглядаються як пріоритетні напрями розвитку вищої освіти.

Для організації навчання за допомогою ІКТ у навчальному закладі використовується інформаційне середовище, що є сукупністю навчальних матеріалів, засобів підтримки навчального процесу, представлених в електронному вигляді з урахуванням педагогічних принципів, а також різні засоби, методи та форми комунікації між суб'єктами освітнього процесу.

Інформаційне середовище навчання формується за допомогою інформаційних систем, які є організаційно впорядкованої сукупністю документів або масивів документів та інформаційних технологій, в тому числі з використанням технічних засобів, що реалізують інформаційні процеси та призначені для зберігання, обробки, пошуку, розповсюдження, передачі та надання інформації [1].

Серед сучасних інформаційних систем управління навчанням найбільш поширеною є система управління навчанням Moodle. Ця систе-

ма розповсюджується вільно і призначена для організації навчання через мережу інтернет. Система володіє міжнародною ліцензією GPL (General Public License), яка дозволяє вільно тиражувати, копіювати та поширювати всі дані системи. Для роботи системи необхідні три складових: Веб-сервер, база даних і поштовий сервер. Взаємодія студентів і викладачів здійснюється через стандартний інтернет-браузер, що не вимагає у користувачів спеціальної підготовки. Електронний формат дозволяє використовувати в якості навчальних матеріалів не лише текст, а й інтерактивні ресурси будь-якого формату.

Базовою характеристикою інформаційної безпеки системи управління навчанням Moodle слід вважати імовірність підвищеного ризику реалізації загрози або небезпеки для навчальних інформаційних ресурсів (навчальної інформації, тестових завдань та персональної інформації користувачів) в цілому й для кожного її виокремленого елементу навчання зокрема. Сукупність внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз створює передумови для порушення безпечного функціонування системи.

Хоч в системі управління навчанням Moodle використовуються документи переважно без грифів секретності, навчальні інформаційні ресурси містять дані, що відносяться до інформації з обмеженим доступом та потребують захисту. До того ж забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації в таких системах потребує застосування різних заходів захисту [2].

Оскільки, система управління навчанням Moodle є веб-сайтом, то захист інформації здійснюється двома способами – засобами хостингу, де розміщено система та безпосередньо засобами самої системи.

Хостинги, де розміщують сервера системи управління навчанням Moodle, як правило, забезпечують захист інформації за допомогою резервних серверів. Також сучасні хостинги забезпечені автоматичними системами захисту інформації від DDOS атак та вбудованими антивірусними програмами для захисту програмних файлів системи від комп'ютерних вірусів.

Як програмний продукт система управління навчанням Moodle є досить захищеною та безпечною від різних загроз, спама і хакерських атак. Для захисту інформаційних ресурсів в системі передбачено:

1) використання паролів для доступу до інформаційних ресурсів курсу;

2) політики користувачів (студенти, викладачі) – можливість призначати кожному типу користувачу певний набір повноважень;

3) розмежування доступу – кожному з користувачів надається відповідний рівень доступу до навчальних матеріалів системи;

4) політики сайту – основні правила поведінки користувачів у системі, таким як кодове слово для групи, захищена автоматизація виконання системних дій, зокрема створення резервних копій системи та ін.;

5) IP-блокатор — перевірка вхідної інтернет-адреси зі списком заблокованих IP-адрес;

6) безпека HTTP — створення безпечного HTTP з'єднання для сторінок входу до системи;

7) вбудований антивірус Clam AV, яким перевіряються всі надіслані файли та навчальні матеріали, що завантажуються до системи шифрування даних ;

8) типові уподобання користувачів — можливість налаштування показу особистих даних користувачів;

9) база даних системи, розроблена з урахуванням комплексного захисту інформації — ніхто з користувачів не має прямого доступу до бази та інформація, яка використовується в тестах зберігається в різних таблицях [3].

Забезпечення інформаційної безпеки системи управління навчання Moodle вимагає комплексного підходу щодо захисту навчальних інформаційних ресурсів. Використання усіх перерахованих заходів, забезпечує конфіденційність, цілісність та доступність інформації в системі управління навчанням Moodle.

Список використаної літератури:

1. Положення про електронні освітні ресурси: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012 р. № 1060. — Офіційний вісник України. — 2012. — № 80. — С. 61. — Ст. 3231.
2. Будік О. О., Чекурін В. Ф. Специфічні загрози інформаційній безпеці систем електронного навчання / О. О. Будік, В. Ф. Чекурін // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — Львів, Видавництво НУ ЛП, 2012. — Автоматика, вимірювання та керування, № 741. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://science.lp.edu.ua/uk/node/2044>.
3. Жовтя С., Полотай О. Програмний захист інформації в системі дистанційного навчання Moodle на основі операційної системи CentOS. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://sci.ldubgd.edu.ua/handle/123456789/733>.

ТРОФИМЕНКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

АНАЛІЗ ПЕРЕДОВОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Електронне урядування сьогодні розглядається як ефективний спосіб трансформації системи державного управління. Більшість країн світу розробили та впроваджують комплексні програми щодо забезпечення ефективного формування, функціонування і розвитку систем державного управління, заснованих на використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності та прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею. При цьому світова спільнота приділяє значну увагу міжнародному співробітництву у цій сфері з метою створення ефективних моделей управління з урахуванням специфіки та менталітету тої чи іншої країни.

Зважаючи на обраний Україною курс на євроінтеграцію [1], доречно дослідити специфіку досвіду країн Євросоюзу щодо створення та розвитку систем е-урядування, особливо в рамках обрання нашою державою зовнішньополітичним пріоритетом інтеграцію до ЄС.

Робота Ради Європи у сфері електронного урядування була започаткована під керівництвом Комплексного проекту «Створення демократичних інституцій» (2002–2004). Протягом наступних років ЄС інтенсивно працював над створенням єдиного цифрового ринку, який охоплює цифровий маркетинг, електронну комерцію та телекомунікації.

З метою транскордонної електронної взаємодії та можливості надання транскордонних е-послуг в ЄС узгоджено правову базу для розвитку е-урядування у формі Директив Європейської комісії, запроваджено нормативи eIDAS (Положення Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо електронної ідентифікації та послуги довіри для електронних транзакцій на внутрішньому ринку) та EIF (Європейські рамки інтероперабельності) [2]. Крім того, для формування необхідного фундаменту розвитку систем е-урядування затверджено перелік з 20-ти базових послуг, які обов'язкові для запровадження в електронній формі. Відповідно, в усіх країнах Євросоюзу прийняті закони, що охоплюють як технічні аспекти, так і етичні та політичні питання е-урядування, а саме: цифровий підпис, електронна торгівля, захист даних, розподіл держзамовлень, доступ до інформації тощо. Значна увага приділяється вдосконаленню загальнонаціональних порталів з надання державних е-послуг, налагодженню електронної

взаємодії між ними і створенню можливостей для електронного документообігу.

Звіт з електронного урядування ЄС від 2016 року [3] свідчить, що публічні загальноєвропейські е-послуги стають все більш доступними, проте зростання є нерівномірним і значна частина країн ЄС все ще відстає. Самою передовою державою Євросоюзу по доступності цифрових послуг у звіті визнана Мальта. За оцінками Єврокомісії, Мальта, Естонія, Австрія, Португалія та Фінляндія є передовими країнами ЄС за рівнем розвитку та доступності онлайн-державних послуг. Останні три місця з кінця рейтингу займають Румунія, Угорщина і Чехія. В середньому по ЄС доступність державних послуг онлайн склала 81%, а отже сучасна Європа успішно створює інклюзивне цифрове суспільство, в якому громадяни володіють необхідними навичками доступу до можливостей інтернету, що підвищує їхні шанси на оптимальне працевлаштування, освіту, ділову та соціальну активність.

Цифрова стратегія єдиного ринку для Європи [4] ставить за мету створення єдиного цифрового ринку (Digital Single Market, DSM) [5], усунення існуючих міждержавних перепон та перехід від 28 національних ринків до єдиного. Це може принести об'єднаній Європі додаткові €415 млрд щорічно і створити сотні тисяч нових робочих місць. Сьогодні DSM розглядається як основний актив Європи, спрямований на адаптацію європейського суспільства, бізнес-середовища до нових умов ведення діяльності на міжнародній арені. Згідно з дослідженнями McKinsey Global Institute, протягом минулого десятиліття транскордонні потоки даних зросли в 45 разів, а до 2020 року вони зростуть ще в 9 разів [6]. У торговельній політиці ЄС також відчутно посилює роль цифрових технологій. Європейці прагнуть забезпечити ефективний розвиток різних секторів економіки, які використовують цифрові технології для інновацій, щоб вони залишались конкурентоспроможними на глобальному рівні.

Європейський план дій щодо електронного уряду на 2016–2020 роки [7] містить стратегічних 20 заходів щодо послідовної е-трансформації уряду, модернізації державного управління, створення єдиного цифрового ринку, усунення існуючих цифрових бар'єрів та запобігання фрагментації, яка виникає в контексті модернізації державних адміністрацій. Передбачено тісну співпрацю з громадянами та підприємствами з метою надання високоякісних послуг. План дій підтримуватиме координацію та співпрацю на рівні Європейського Союзу щодо спільних зусиль між державами-членами та Комісією для покращення доступності та якості е-послуг, що призведе до швидких, дешевих та орієнтованих на користувачів цифрових публічних послуг. Комплексний, уніфікований підхід до створення та розбудови систем е-урядування у кожній з країн ЄС зможе усунути значну кількість зайвих дій та величезних витрат на створення зайвих розрізнених дублю-

ючих проектів та потенційно прискорити прогрес створення ефективно діючої системи з надання державних е-послуг.

Україні, яка чітко визначила свій зовнішньополітичний курс на євроінтеграцію, доведеться враховувати і творчо використовувати досвід і напрацювання європейських країн з розвитку е-урядування як абсолютно необхідний для нашої держави на цьому шляху. Звичайно при цьому, орієнтуючись на стандарти і цілі ЄС, наша держава вибудовуватиме власний шлях інформаційного розвитку, широкого впровадження демократичних процедур у суспільне життя, формування і розвитку державного е-урядування як ефективного інструмента забезпечення прозорості й ефективності влади, боротьби з корупцією, підвищення якості обслуговування і залучення громадян.

Список використаної літератури:

1. Трофименко О. Г. Аналіз законодавчої бази щодо впровадження електронного врядування в Україні / О. Г. Трофименко // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матер. міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. — Т. 1. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 572–574.
2. Трофименко О. Г. Електронне врядування в Україні у контексті розвитку інформаційного суспільства / Трофименко О. Г., Логінова Н. І., Буката Л. М. // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. — Ужгород, 2016. — № 1. — С. 231–234. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://pap.in.ua/1_2016/69.pdf.
3. EU eGovernment Report 2016 shows that online public services improved unevenly [Electronic source]. — Access mode : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-egovernment-report-2016-shows-online-public-services-improved-unevenly>.
4. A Digital Single Market Strategy for Europe [Electronic source]. — Access mode : https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/2-years-on-dsm_en_0.pdf.
5. The Digital Single Market [Electronic source]. — Access mode : https://www.eu2017.ee/sites/default/files/2017-09/EC%20for%20TDS_The%20Digital%20Single%20Market%20Strategy.pdf.
6. Черніков Д. Європа формує Єдиний цифровий ринок. Чому Україна поза ним? / Д. Черніков [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2364078-misia-ocifruvati-ekonomiku-strategia-edinogo-cifrovogo-rinku.html>.
7. European eGovernment Action Plan [Electronic source]. — Access mode : 2016–2020 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-egovernment-action-plan-2016-2020>.

ЧАНЫШЕВ РАШИД ИБРАГИМОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий,
кандидат юридических наук, доцент

ЭЛЕКТРОННЫЕ СУДЫ И ПРОБЛЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ИНФОРМАЦИИ

Длющийся уже достаточно долго процесс информатизации общества начал давать практические результаты. Так, приказом Государственной судебной администрации Украины от 23 марта 2017 года № 367 был утвержден Временный регламент обмена электронными документами между судами и участниками судебного процесса, уголовного производства [1].

Одновременно в опытную эксплуатацию была запущена подсистема «Электронный суд» в семи судах Украины, большинство которых расположены в г. Одессе (Апелляционный суд Одесской области; Киевский районный суд Одессы; Одесский апелляционный хозяйственный суд; Хозяйственный суд Одесской области).

Электронный обмен документами между судом и участниками процесса может осуществляться в уголовном, гражданском, административном, хозяйственном процессе и делах об административных правонарушениях. Такой обмен может существенно упростить процедуру подготовки и пересылки документов, значительно сократить накладные расходы.

Организация электронного обмена документами между судом и прокуратурой позволила не только упростить рабочие процессы, но и тщательно контролировать сроки рассмотрения дел. К тому же использование подсистемы «Электронный суд» позволило сэкономить сотни тысяч гривен только за один год. В масштабах государства, после введения в июле 2018 года электронного судопроизводства во всех судах, это позволит сберечь миллиарды гривен бюджетных средств [2].

Кроме прокуратуры и суда, обмен информацией в электронном виде осуществляется и с Киевским райотделом полиции, в дальнейшем планируется подключить к системе налоговую службу и адвокатов [3].

Переход к электронным судам в Украине должен пройти быстро и одновременно в судах всех юрисдикций. Такой переход будет неизбежно связан с определенными трудностями как организационного, так и чисто технического характера.

Следует отметить, что аналогичный процесс перехода в развитых европейских странах происходил постепенно, на протяжении десятилетий, что позволяло своевременно выявлять и устранять возникающие проблемы.

А о том, что такие проблемы существуют, свидетельствует тот факт, что в упомянутый выше «Временный регламент» изменения были внесены практически сразу: 31 марта того же года (т.е. через неделю) он был дополнен пунктом о том, что участник судебного процесса должен предоставить в судебное заседание оригиналы или надлежащим образом заверенные копии бумажных документов, представленных в суд через электронный кабинет [4].

Отметим также, что первая попытка ввести в действие проект «Электронный суд» была предпринята еще в 2013 году, но возникло множество технических проблем [5]. Тем не менее, в системе появилась возможность уплаты через Интернет судебного сбора и получения судебных повесток с помощью SMS.

Новый этап внедрения системы «Электронный суд» связан с созданием Единой судебной информационно-телекоммуникационной системы (далее- ЕСИТС), положения о которой закреплены в статье 14 Гражданского процессуального кодекса Украины.

В частности, документы, которые подаются в суд и могут быть предметом судебного разбирательства, подлежат обязательной регистрации в ЕСИТС. Эта же система осуществляет автоматизированное распределение дел и обеспечивает обмен документами в электронной форме между судами, между судом и участниками судебного процесса, между участниками судебного процесса.

Судебный процесс должен быть зафиксирован (очевидно, под фиксацией понимается видео или аудиозапись).

Предусмотрено также дистанционное участие сторон судебного процесса в судебном заседании в режиме видеоконференции.

Для ряда лиц (адвокатов, нотариусов, частных исполнителей и др.) стало обязательной регистрацией официального электронного адреса в ЕСИТС. По этим адресам суд должен отправлять любые документы по делам, в которых такие лица участвуют. Кроме того, эти лица могут совершить процессуальные действия в электронной форме исключительно с помощью ЕСИТС и с использованием электронной цифровой подписи.

Суды должны проводить рассмотрение дела по материалам судебного дела в электронной форме, для чего документы и доказательства, поданные в бумажной форме, должны быть переведены в электронную форму.

В статье отмечено, что ЕСИТС должна быть защищена комплексной системой защиты информации, но не указывается, какие именно функции и как она должна будет выполнять [6].

Пользователи подсистемы «Электронный суд» могут столкнуться со следующими проблемами.

Во-первых, это необходимость получения и использования электронной цифровой подписи (далее — ЭЦП).

Во-вторых, работники судов должны уметь производить конвертацию бумажных документов в их электронные варианты. Это не такая простая работа, как кажется тем, кто никогда такой конвертацией не занимался.

В-третьих, осуществление процесса видео- и аудиофиксации связано с целым рядом технических проблем.

Использование ЭЦП сопряжено с необходимостью ввода данных закрытого (личного) ключа при вводе данных в веб-браузере. При этом ряд сайтов рекомендует использовать специальный плагин (вспомогательную программу) для браузера, например такой, как BankID CryptoPlugin от PrivatBank. После установки этот плагин получает доступ к вкладкам браузера и может отслеживать все действия пользователя в Интернет [7].

При этом не указывается, собирает ли плагин статистику или данные, хранит ли он собранные данные на компьютере пользователя или отправляет их куда-то в сеть. В любом случае такой доступ к данным пользователя небезопасен.

Кроме того, и сама ЭЦП может быть скомпрометирована, например, путем прямого физического или удаленного сетевого доступа к носителю, на котором хранится закрытый ключ или путем фишинга. Носитель закрытого ключа может быть похищен вместе с другим компьютерным оборудованием или скопирован лицом, имеющим право на его использование.

При использовании скомпрометированной ЭЦП в системе ЕСИТС это может привести к утечке информации или к предоставлению в суд ложной или искажённой информации.

Сканирование бумажных документов с их последующим распознаванием связано с необходимостью тщательной сверки оригинального текста с распознанным, так как программы распознавания делают достаточно много ошибок, в том числе и в ключевых символах и словах текста.

Хранение электронных документов и файлов видео и аудиозаписей сопряжено с проблемами как обеспечения их сохранности (необходимы дорогостоящие системы резервного копирования), так и обеспечения их безопасности — в отличие от бумажных документов, электронные могут быть похищены путем их простой перезаписи на внешний носитель (скорость записи на современные флешки может достигать до 20 Гб в минуту).

Не следует забывать и о том, что для полноценной работы с ЕСИТС требуется организовать обучение персонала, в том числе и обучение приемам, позволяющим поддерживать на должном уровне информационную безопасность системы.

Данные, озвученные представителями Киберполиции Украины, говорят о непрекращающихся атаках на предприятия, финансовые учреждения и стратегическую инфраструктуру Украины [8].

Вполне вероятно, что и ЕСИТС станет одним из объектов целенаправленной атаки. Разработку мер, как организационных, так и программно-аппаратных, по обеспечению безопасности всей информационной системы электронных судов надо начинать немедленно, не дожидаясь момента, когда атаки на систему станут реальностью.

Список использованной литературы:

1. Державна судова адміністрація України: Наказ від 23 березня 2017 року № 367 «Про проведення дослідної експлуатації підсистеми «Електронний суд» в пілотних судах» [Електронний ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2qgFa3m>. – Дата звернення: 09.04.2018 р.
2. Закон и Бизнес: В Одессе «Электронный суд» позволил сэкономить 68 тыс. грн. [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2qfti1M>. – Дата обращения: 09.04.2018 р.
3. Служители Фемиды из четырех областей Украины посетили Киевский суд Одессы для знакомства с «Электронным судом» [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2EwMpso>. – Дата обращения: 09.04.2018 р.
4. Державна судова адміністрація України: Наказ від 31 березня 2017 року № 444 «Про внесення змін до наказу Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 № 367» [Електронний ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2Ex0GoN>. – Дата звернення: 09.04.2018 р.
5. Электронный суд: новые возможности для участников процесса [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2v2lk0C>. – Дата обращения: 09.04.2018 р.
6. Цивільний процесуальний кодекс України //Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
7. iGov.org.ua Для роботи з крипто плагіном необхідно встановити розширення для браузера [Електронний ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2JukRr4>. – Дата звернення: 09.04.2018 р.
8. В киберполиции предупреждают, что атаки не прекращаются [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2HQN3v5>. – Дата звернення: 09.04.2018 р.

ТАРАСЮК АНТОН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
аспірант

ПРОЗОРІСТЬ В РАМКАХ ЗАГАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ДАНИХ (GDPR)

Враховуючи рівень інформатизації та розвитку технологій, приватність (privacy) стає для багатьох правом, що потребує додаткового захисту. Захист персональних даних фізичних осіб та можливість реального впливу фізичних осіб (суб'єктів персональних даних) на умови обробки їх персональних даних в мережі Інтернет в сучасних умовах

стають максимально актуальними, особливо, враховуючи розвиток таких технологій як «Великі дані» та «Інтернет речей».

Інформація про той факт, що 87 мільйонів користувачів соціальної мережі Facebook так чи інакше зазнали впливу внаслідок порушення даних (data breach)[1] викликало небувалий резонанс до теми реально-го впливу суб'єктів персональних даних на реалізацію своїх прав та прозорості обробки їхніх персональних даних. Нові виклики, які ставить перед сучасним суспільством технологічний бізнес призводять до реакції, що виражається у відповідному регулюванні нових або оновлених правовідносин, що виникають завдяки новим технологіям.

В травні 2018 року вступає в силу, прийнятий квітні 2016 року Регламент (ЄС) 2016/679 «Про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних (Загальне регулювання захисту даних (GDPR))»[2].

Враховуючи екстериторіальність GDPR, компаніям з усього світу, послуги яких орієнтовані на європейський ринок потрібно дуже уважно підходити до захисту персональних даних, включаючи дотримання умов прозорості обробки таких даних, як це передбачено у самому GDPR та у відповідних роз'ясненнях.

Говорячи, про принципи прозорості в рамках обробки персональних даних, варто зазначити, що в Україні, основним законом, що регулює захист персональних даних є закон України «Про захист персональних даних»[3]. В статті 6 вказаного закону вказано, що «обробка персональних даних здійснюється відкрито і прозоро із застосуванням засобів та у спосіб, що відповідають визначеним цілям такої обробки»[3]. Таким чином, в рамках українського законодавства «прозорість» визначається як одна з умов обробки персональних даних, але деталізація умов «прозорості» відсутня у вказаному законі.

В рамках GDPR, «робоча група 29» (working party 29) надає роз'яснення та Керівні принципи (guidance) з різних питань, що виникають у контролерів та процесорів (як вони визначені в рамках GDPR) щодо різних аспектів застосування вказаного регламенту. Одне з таких роз'яснень стосується «прозорості» під час обробки персональних даних (далі Керівні принципи) [4].

Як вказано у самих Керівних принципах, «прозорість» є всеосяжним обов'язком для контролерів та процесорів (як вони визначені GDPR) і застосовується у наступних трьох ключових сферах:

1) Надання інформації суб'єктам персональних даних для чесної обробки

2) Умови комунікації контролерів з суб'єктами персональних даних щодо їх прав в рамках GDPR

3) забезпечення реалізації прав суб'єктів персональних даних контролерами [4].

Таким чином, виділяється три ключові стадії, в рамках яких суб'єкту персональних даних має бути абсолютно зрозуміло, що відбу-

вається з його персональними даними, хто має або отримує право на їх обробку та на яких умовах, а також, що саме може зробити такий суб'єкт персональних даних для реальної реалізації своїх прав.

Якщо говорити про практичні аспекти реалізації принципу «прозорості» в рамках обробки персональних даних в Україні, то можна простежити тенденцію занадто складних форм згод на обробку персональних даних. Ба більше, такі форми часто настільки заплутані, що суб'єкти персональних даних не розуміють на що вони погоджуються, навіть у випадку, коли читають такі згоди. Комунікація з обробниками персональних даних (як це передбачено законом України «про захист персональних даних») також досить часто проводиться обробниками у непрозорому ключі, що призводить до проблематичної реалізації своїх прав суб'єктами персональних даних на практиці.

В Керівних принципах наводяться приклади правильної та слабкої (невдалої) комунікації обробників з суб'єктами персональних даних в контексті «прозорості», зокрема наводяться наступні вирази, як приклад:

- 1) «Ми можемо використовувати Ваші персональні дані для розвитку нових сервісів»
- 2) «Ми можемо використовувати Ваші персональні дані для дослідницьких цілей»
- 3) «Ми можемо використовувати Ваші персональні дані для пропонування персоналізованих сервісів»[3].

Всі вищевказані способи комунікації названі прикладами слабкої/невірної практики (poor practice example). Причиною цьому служить «загальність» висловлювань — не вказано, які саме сервіси будуть розвиватись, та як саме в цьому будуть використовуватись персональні дані, не вказано, яке саме дослідження відбудеться та які саме сервіси планується надавати в майбутньому.

Комунікація з суб'єктом персональних даних може також доповнюватись візуальними об'єктами, для кращого та всебічного сприйняття таким суб'єктом інформації. Така умова передбачена статтею 12 GDPR [2].

Ще однією умов прозорості, як це вказано у Керівних принципах, є використання простої мови, яка буде зрозуміла потенційній цільовій аудиторії[4]. Таким чином, в рамках GDPR термін «прозорість» при обробці персональних даних означає реальну можливість для суб'єктів персональних даних розуміти, що і як відбувається з їх персональними даними.

Висновки: «прозорість» в рамках GDPR не є певним декларативним принципом, а являє собою систему норм в рамках вказаного регламенту, яка забезпечує реальне розуміння суб'єктами персональних даних умов обробки їх персональних даних та своїх прав в рамках такої обробки. Вважаю, що в рамках українського законодавства є доцільним

запозичення кращих практик Європейського союзу щодо реалізації принципу «прозорості» в рамках обробки персональних даних.

Список використаної літератури:

1. Facebook to contact 87 million users affected by data breach. Стаття в theguardian.com. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.theguardian.com/technology/2018/apr/08/facebook-to-contact-the-87-million-users-affected-by-data-breach>
2. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
4. Guidelines on Transparency under Regulation 2016/679 (wp260rev.01). [Електронний ресурс] // режим доступу: http://ec.europa.eu/newsroom/article29/item-detail.cfm?item_id=622227

СЕКЦІЯ 13.

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

LADYNENKO A.

National University "Odessa Academy of Law",
PhD, Associate Professor
Department of Foreign Languages № 2

MEDIATION AND LEGAL PROFESSION

One of the crucial communicative skills that future lawyers will need in their careers is mediation. This is an actual communicative skill, i.e. not a language skill in the traditional conception found in applied linguistics literature. Mediation is one of the "soft skills" that modern professionals increasingly need to be equipped with in the modern globalized world. When trained in a professional context, students need to develop and improve complex communicative skills. In case of legal professionals, this skill consists of the lawyers' ability to provide their clients with information in such a form and manner that the clients may not only understand but, based on the information received, actually be able to make informed decisions. The concept of mediation originates in translation science [10; 9] but it has recently started to be applied in language learning as well, particularly on account of the inclusion of this skill in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Because of the lack of theoretical studies concept of mediation has not received much attention, and Language for Specific Purposes (LSP) methodology has not yet progressed sufficiently in order to incorporate this communicative skill in LSP classrooms and turn it into the subject of focussed practice.

Traditional accounts of English for Specific Purposes (ESP) methodology is focused on the four basic language skills: reading, writing, speaking and listening [5]. For each of these skills, there is an extensive methodological background to help students reach sufficient communicative competence [3]. Effective ESP instruction has come to rely on needs analysis as an inseparable part of any teacher involved in syllabus construction [6; 8]. The analysis of students' future needs in the second language is a pre-requisite for the formulation of realistic targets. ESP targets can be efficiently formulated not

only on the basis of the language teachers' observation of real life situations and pre-service students' statements on their self-perceived needs but also on the basis of former graduates' experience from the real life world of work in what can be referred to as 'transferred needs analysis' [1].

Students studying law at National University "Odessa Academy of Law" are required to take compulsory Foreign Language classes at the beginning of their studies, when they have only a very vague idea of what law and being a lawyer entails. Pre-service students are unable to foresee just how crucial it is to be able to process texts efficiently and how to communicate information to others, including non-experts. It appears that the extent to which the four basic skills are needed in lawyer-client communication, both in international and national contexts, is something that pre-service students find hard to imagine.

For lawyers, the primary meaning of mediation is the one that appears in the common collocation "litigation, mediation, and arbitration". In that sense, mediation equals "alternative dispute resolution (ADR)", i.e. a method of settling disputes between disagreeing parties out of court. In applied linguistics, the concept of mediation is different: it refers to a communicative skill that enables a person to overcome a communication gap – to provide information in a way that the recipient can not only understand but, based on the understanding, also use to make an informed decision. In their communication with clients, lawyers are likely to be asked to explain a legal situation, or consequences thereof, that fall within the scope of their expertise. The clients will not need to have a relevant law translated for them. Rather, they will want to know what it means for them in their unique situations. The work of the lawyer is thus that of a mediator rather than of a translator/interpreter. Mediation needs to be distinguished from translation and interpretation, with which it is sometimes confused. It is important to acknowledge that mediation concerns the processing and transmission of information not only between different language systems ("interlanguage mediation") but also between different levels of expertise ("intralanguage mediation").

The guidelines to Council of Europe's Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), which describes achievements of learners of foreign languages from 2001, define mediation as both written and oral activities that: *make communication possible between persons who are unable, for whatever reason, to communicate with each other directly. Translation or interpretation, a paraphrase, summary or record, provides for a third party a (re)formulation of a source text to which this third party does not have direct access* [2, p. 14].

This definition captures two aspects of communication in legal contexts. First, legal professionals frequently act as genuine mediators between clients. Second, they also mediate, for the benefit of their clients, diverse legal texts, regulations and judgments that have institutional authors and may not be meant for specific recipients. It is worth to underline that the above defini-

tion does not limit the meaning of mediation to the rendering of meanings from one language to another (“interlanguage mediation”). Thus, mediation can involve communication (interpretation, paraphrase) entirely in one’s mother tongue [2, p. 57]. Such intralanguage mediation can, therefore, also cover expert-to-lay communication, with the mediator changing or adapting linguistic register in order to explain certain terms and concepts. In this way, the mediator helps the recipient achieve “literacy” or attain the capacity to use information in order to make specific informed decisions.

The process of mediation assigns a distinct role to the communicator. This role relates to the functions performed in the process: the monitoring, the facilitation and the negotiation of meanings. In this sense, the “mediator” is defined by Dendrinos as follows: *Mediation in Legal English Teaching* – “a social actor who monitors the process of interaction and acts when some type of intervention is required in order to help the communicative process and sometimes to influence the outcome; – a facilitator in social events during which two or more parties interacting are experiencing a communication breakdown or when there is a communication gap between them; – a meaning negotiator operating as a meaning-making agent especially when s/he intervenes in situations which require reconciliation, settlement or compromise of meanings.” [4, p. 10]. Clearly, the skill of mediation places some specific demands on the mediator, going beyond a mere linguistic proficiency in the target language.

Mediation can be practiced in exercises at the development of receptive skills, e.g. in the form of listening comprehension exercises aimed. An interesting example of mediation occurs in *Introduction to Legal English*, which features the following explanation of legal terms between two legal systems:

Ms Fialovra: First, can I check what kind of agreement you wanted? Basically, it comes down to the Czech equivalent of the periodic tenancy of the shorthold tenancy. There are other options available, but I wouldn’t recommend them for your circumstances.

Ms Cervera: The periodic is the one that is automatically renewed at the end of the tenancy period, right?

Ms Fialovra: Yes, and the shorthold guarantees a fixed period, after which you need to sign a new agreement. It runs from month to month once the fixed term has passed.

Ms Cervera: OK. I think that’s what we’ve decided would be best [7, p. 134].

The expert, Ms Fialovra, explains the relevant terms, making a choice of which term to include and which not (There are other options available, but I wouldn’t recommend them for your circumstances.). Thus, she leaves it to the client to make an informed decision, i.e. to choose which type of tenancy she wants to be used in her agreement. This can serve as a model for role plays on communication between a lawyer and a well-informed client (a negotiation of meaning takes place (The periodic is the one that is automatically renewed at the end of the tenancy period, right?).

The question of whether lawyers will need mediation in their daily work with clients can be answered in the affirmative. CEFR points out that mediation oc-

cupies “an important place in the normal linguistic functioning of our societies” [2, p. 14] and it does not necessarily need to involve rendering meaning from two different languages [2, p. 54]. Thus, a simple lawyer-client interaction in a legal consultation could be described as “mediation” where the lawyer fills the information gap between the source text (relevant law) and the client who needs the information to make a decision to act in a certain way.

Mediation, as a specific communicative skill requiring the rendering of information by a lawyer to his or her client in order to enable them to make an informed decision, has an important role in the teaching of Legal English. As demonstrated with the practical activity designed for the practice of this skill, mediation can involve both interlanguage and intralanguage communication, realistically attesting to the complexity of interactions in the modern professional world. These include not only the traditional language skills such as reading, writing, listening and speaking, but also more advanced skills such as summarizing, providing definitions, changing registers etc. All these are involved in the students’ acquisition of ‘soft skills’ that are particularly important for students of law since much of their future work involves interpersonal lawyer-client interaction.

References:

1. Chovancovra, Barbora From classroom to courtroom: Preparing legal English students for the real world // Vystrčilovra, Renata (ed.) Právní jazyk – od teorie k praxi (Legal Language: From Theory to Practice). – Olomouc: Palacký University, 2013.
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Language Policy Unit, Strasbourg www.coe.int/lang-CEFR, http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf
3. DEorneyi, Zoltan Research methods in applied linguistics: Quantitative, qualitative and mixed methodologies. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
4. Dendrinis, Bessie (2006) Mediation in communication, language teaching and testing. – 2006. – N 22. – P. 9–35. <http://rcel.enl.uoa.gr/KPGnew/texts/Dendrinis%20JAL.pdf>
5. Howatt, A.P.R. and Henry G. Widdowson A History of ELT, 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
6. Hutchinson T. and A. Waters English for Specific Purposes. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
7. Krois-Lindner, Matt Firth and Translegal Introduction to International Legal English. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 160 p.
8. Long, Michael L. (2005) Second Language Needs Analysis. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
9. Pym, Anthony On Translator Ethics: Principles for Mediation between Cultures. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2012.
10. Valero-Garcres, Carmen Mediation as translation or translation as mediation? Widening the translator’s role in a new multicultural society <http://www.translationdirectory.com/article324.htm>

TOMCHAKOVSKA YU. O.

National University "Odessa Academy of Law",
PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor,
Department of Foreign Languages № 2

THEORETICAL PREMISES OF THE STUDY OF THE CONCEPT *CHARM* / *CHARIVNIST* IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN WORLD IMAGES

The given thesis outlines the theoretical basis for the study of the phenomenon of charm in modern linguistics, defines the status of the concept *CHARM* in the typology of linguocognitive and linguistic-cultural concepts, differentiates the concepts of beauty and charm as objects of linguistic aesthetics, characterizes the gender specificity of the concept of *CHARM* in different linguistic cultures and also presents the methodology for a two-way comparative study of the *CHARM* / *CHARIVNIST* concept in the English and Ukrainian languages.

Since the concept of *CHARIVNIST* in the Ukrainian language has not been the subject of a systematic study yet, it seems reasonable to involve the relevant results of researches of the Russian scientists regarding the synonymous concept in the Russian language – *OBAYANIE*. The study of the phenomenon of «charm» is considered within the framework of the study of the somatic fields, that is, the fields of the names of the human body or corporeal semantics, which takes into account the influence of «physical» on «spiritual» in the study of the meaning of the word, in the field of neurological intelligence, which substantiate the importance of somatikon as a linguocognitive and intellectual-psychic entity, which influences all levels of the speaker's functioning (Ageicheva 2007). Thus, charm is manifested at the first contact of communicants and transmitted by external data such as: (1) a face that reflects the inner essence of its owner, his personality and uniqueness, openness, expressiveness, sensuality (Pimenova 2007), (2) facial expressions (smile, look) (Karasik 2009), (3) attractive habitus (slenderness, harmony (Pimenova 2007), (3) voice, (4) gestures, posture, movements that are actively involved in the perception of a person as attractive (Karasik 2009).

Charm is most often associated with age (attractive appearance in Russian associations – early childhood) and solid health, whose manifestation serves as an appearance (healthy, well, good, pretty, all right; able, exuberant, fit), and healthy energy (energetic, strong) (Pimenova 2007). This is the so-called organic state of grace that reflects certain phenomenology – a pronounced sexual attractiveness, shining eyes, brilliant hair, a beautiful, healthy body attractive to everybody. In the Russian scientific tradition, the concept *OBAYANIE* is associated with a number of extralinguistic factors such as color, aroma (odor as a factor of sexual attractiveness), fashion (charm as a

factor in creating a fashionable image), music, etc; age (an attractive appearance in Russian is associated with the early childhood of a person) (Karasik 2002). Based on the extra-linguistic characteristics described above, according to the Russian scientists, the concept OBYANIE is actively used in the advertising discourse.

The feature of charm is part of the constitutive features of various linguistic and communicative types (Karasik 2009), in particular those that cause sympathy and fascinate the interlocutor, for example, ENGLISH PIRATE (Jack Sparrow, endowed with personal charm, feeling humor, external appeal. Other examples include AMERICAN LAWYER (middle aged man with a sharp look and a charming smile), HOLLYWOOD STAR (star charisma (charisma, physical magnetism, charm, mystery, inner strength), etc. Along with the positive signs, charm can be the constituent of negative concepts, for example, DECEIVE and associated with the value of a bait, seize, lure, and attract (Karasik 2002).

Behavioral aspect of the concept of CHARIVNIST is closely related to the notion of curiosity or courtship, which take their origins from European culture and are actively manifested in the images of the world of all modern European linguistic cultures. However, in English and French, the concept of «courtesy» is considered outdated (court, courting, addresses, attentions, wooing; faire la cour, assiduités, flirt, galanterie). In English, the given micro-area is associated with the notion of «passion». In French and English, unlike Russian, the nuclear tokens «love» and «glamor» can be used to denote something attractive and charming (charming, delightful, attractive, winning; charmant, ravished, adorable) and for the nomination of the god of love of the Amur (Cupid; Cupidon) (Ageicheva 2007). The semantic analysis of the nominations of the courteous personality in different cultures has shown that the collective image of the subject of courtship demonstrates a number of qualities that are not necessarily positive, such as: tendency to short relationships, frivolity, cunning and ingenuity in achieving the goal, cynicism, lack of moral principles, insidiousness, illogicality in relationships, etc. At the same time, such features as knowledge of women's temper, joyfulness, chastity and admiration, the desire to enjoy themselves, etc., make a courteous person a charming and likable person.

The distinction between the concepts of charm and beauty has shown that initially an attractive feature was used as an ellipsis in the sense of «attracting attention», and then the following changes occurred: the attractive beauty of any part of the human face → attractive beauty of the person → attractive appearance of the person → attractive person. Two denotative classes – «appearance» and «a person in his appearance» – led to the «aesthetic bias» of the adjective «attractive». In this context, the transition to the «charm» feature, which is associated primarily with the lack of beauty, but the presence of an object of attractiveness, is appropriate. Thus, a number of possible logical paired signs were obtained: (1) beautiful and attractive, (2)

beautiful and unattractive, (3) terrible and unattractive, (4) terrible and attractive. In the fourth pairs, the feature «attractive» can be replaced by the feature «charming», which makes it possible to contrast the concepts of BEAUTY and CHARM as concepts that are completely or partially mutually exclusive.

The phenomenon of charm is closely linked to the gender aspect, through which it is customary to operate with such concepts as femininity and masculinity. Traditional representations of femininity in European lingual cultures include women's attention to their appearance, for example, the interest in clothing, jewelry or other women's accessories, which usually increase external attractiveness in the eyes of men (Pimenova 2007). According to the study of stereotypes of masculinity and femininity in British linguistics, the feature of attractiveness fits into a figurative perceptual component, which is associated with a feature of age and appearance: for the younger age group, height, posture, eye color, skin color, attractiveness, adherence to fashion were determining.

The program of contrastive study of the concept of CHARM / CHARIVNIST in the English and Ukrainian languages includes seven consecutive steps: (1) on the basis of the description of the key features of the phenomenon of charm (Russian charm), to define the status of the concept of CHARIVNIST in the typology of linguocognitive and linguistic-cultural concepts; (2) to develop the structure of the concept of CHARM / CHARIVNIST to compare (tertium comparationis) the means of verbalization of these concepts in two nonrelated languages; (3) to establish the name of the concept and structure the semantic space of lexemes-nominations «charm» and «charivnist» in the English and Ukrainian languages; (4) to distinguish the motivational and conceptual features of the concept (etymological and componential types of analysis); (5) to establish its figurative characteristics according to the associative experiment with the native speakers of the English and Ukrainian languages; (6) to define the manipulative features of the concept CHARM / CHARIVNIST in the texts-tips of the Internet discourse; (7) by comparing the obtained data, to define the contrasting characteristics of the modern adaptation of the CHARM / CHARIVNIST concept in the English and Ukrainian linguistic communities.

The perspectives of this research include the further investigation of the verbalization of the concept CHARM / CHARIVNIST in the individual-author's images of the world as well as the study of its manipulative features in public and business communication.

References:

1. Ageicheva, O. I. 2007. *The evaluation of charm of an anchorperson by the viewers with different personal qualities [Ocenka obajanija teledushhego telezriteljami s raznymi lichnostnymi kachestvami]:* dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05, Moskva, 227.

2. Karasik, V. I. 2002. *Language circle: personality, concepts, discourse [Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs]*. Volgograd: Peremena, 476.
3. Karasik, V. I. 2009. *Language keys [Jazykovye kljuchi]*. M.: Gnozis, 406.
4. Pimenova, M. V. 2007. *Concept HEART: image, notion, symbol [Koncept SERDCE: Obraz. Ponjatie. Simvol]*. Kemerovo: KemGU, 500.
5. Tomchakovska, Yu.O. 2015. *Concept CHARM / CHARIVNIST in the English and Ukrainian linguistic cultures [Koncept CHARM / CHARIVNIST'' v anglijskoj i ukrainskoj linvokul'turah]*. Odessa: Vidavnychij dim «Gel'vetika», 204.

FRUMKINA A.

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“,
Außerordentlicher Professor des Lehrstuhls für Fremdsprachen № 2, PhD

MEDIEN UND SPRACHENORM

Das Fernsehen gehört zu den klassischen Massenmedien, das sich seit den 50er Jahren des XX. Jahrhunderts in den Industrieländern zum Leitmedium entwickelt hat. Es wirkt orientierend und nivellierend, wird zur Grundlage der allgemeinen Geschmacks- und Stilbildung, dient der gesellschaftlichen Kommunikation und hat einen großen Einfluss auf die Meinungsbildung der Rezipienten. Dem Fernsehen wird eine enorme Bedeutung zugeschrieben: verschiedene Informationen in Form von Nachrichtensendungen, Gesprächsrunden, Magazinen haben einen hohen Stellenwert im Programm. Die Sendungen des Fernsehfunks werden von Menschen täglich empfangen und sind deshalb sprachkulturell wirksam.

Das öffentlich-rechtliche Fernsehen „Deutsche Weile“ kann mit einem Focus auf Nachrichten, Information und Kultur von mehreren Millionen Menschen weltweit direkt empfangen werden. Die mit den Normen der Standardaussprache vertrauten Sprecher-Redakteure, Programmansager, Journalisten und Interpreten dienen als ein Vorbild, und die Rezipienten können mit Recht erwarten, dass es in den Sendungen und Filmen richtig gesprochen wird [1]. Von uns wurde eine phonetische Untersuchung in Bezug auf eine spezifische Besonderheit der deutschen Artikulationsbasis – auf den Glottisschlageinsatz durchgeführt. Die von den Fernsehsprechern ausgesprochenen Wörter wurden perzeptiv abgesondert und auditiv analysiert.

Es ist aber natürlich wichtig nicht zu vergessen, dass zuerst das Theater und dann noch im XX Jahrhundert das Kino erschienen sind. Deswegen spricht man davon, dass zuerst die sogenannte Bühnenaussprache ein Vorbild war.

Siebs Th. Und Vietor W. waren die ersten, die die deutsche Aussprache zu kodifizieren versuchten. Die Regelung von Siebs hat sich als verbindliches Nachschlagewerk durchgesetzt und wurde als Aussprachekodex für die

Schauspieler, die so genannte Bühnenaussprache, verstanden. Siebs T. trat dafür ein, dass sich Bühnenaussprache auch in anderen Lebensbereichen durchsetzen sollte. Als Mittler musste vor allem die Schule gewonnen werden. Die Bühnenaussprache wurde als Hochsprache bezeichnet, was aber auf entschiedene Kritik stieß, weil die von Siebs aufgestellten Regeln die Sprechweise der besten Schauspieler nicht exakt genug widerspiegeln [4, S.11-12]. Allmählich ist die Bühnenaussprache durch eine neue Form abgelöst worden, die als Standardaussprache oder Standardlautung bezeichnet wird [1; 2, S.132].

Differenz von gesprochener und geschriebener Sprache, von Mündlichkeit und Schriftlichkeit, lässt sich nicht ohne Berücksichtigung der technischen und kulturellen Rahmungen erfassen. Spätestens mit immer neuen Schreibgeräten und Trägermaterialien für Geschriebenes wird Technik für Sprachkommunikation konstitutiv. Ihre Beherrschung erfordert mühsam zu erlernende Kompetenzen, sie schafft Expertentum und differenziert bis heute Gesellschaften nach Graden der Bildung ihrer Mitglieder [5; 8].

Die Medien tendieren dazu. Sich selbst transparent zu machen und ihre Gemachtheiten zu naturalisieren, aber ihre Einflüsse sind auf allen linguistischen Ebenen (von Laut zum Text) folgenreich, wie jede genauere Analyse zeigen kann[2]. Der Triumphzug der audiovisuellen Medien: Tonfilm und Fernsehen, die große Medienkonzerne haben entstehen lassen, zeigt, wie stark die Attraktion von Kommunikationsformen ist, die in der Lage sind, ähnlich wie primäre face-to-face-Begegnungen, jetzt aber unabhängig von Zeit – und Raumgrenzen, wieder Auge und Ohr in dynamischer Performanz einzubinden [5]. Obwohl der Gebrauch von der Sprache in konkreter mündlicher Kommunikation der grundlegende ist, orientieren sich linguistische Analysen mit weniger Ausnahmen fast ausschließlich an der Schriftsprache und lassen die tatsächliche Sprachverwendung in realen Kommunikationsprozessen außer Acht. Auch die im Deutschunterricht übermittelten sprachlichen Strukturen und Normen weisen eine klare Orientierung an schriftsprachlichen Regeln auf. Es gibt aber eine Diskrepanz zwischen den an der Schriftsprache orientierten Normen in Grammatiken und Lehrwerken und dem gesprochenen Deutsch. In diesem Zusammenhang schreibt E.-M. Krech: „Die Standardaussprache reguliert sich jedoch nicht nur durch den Einfluss kodifizierter Normen, sondern zugleich und in erster Linie auf der Basis so genannter impliziter, innerer oder spontaner Normen, die als Erwartungen an den Sprechgebrauch fungieren und auch als Erwartungsformen bezeichnet werden können...“ [6, S. 136]. G. Meinhold betont, dass die deutsche Standardaussprache kein homogenes, sondern ein geschichtetes, in sich variables Phänomen ist [7, S. 289]. Die moderne Massenkommunikation konnte nicht ohne Einfluss der allgemein Globalisierung gelassen wird, die im Sprachsystem vor allem durch Fremdwörter, Entlehnungen begleitet ist. Das Interesse für die Fremdwörter wird durch ihre Stelle im Sprachsystem bestimmt. Trotz der in der kodifizierten Norm dargelegten Forderungen,

im Wort- und Silbenanlaut den Vokal neu einzusetzen, tritt die Diskrepanz zwischen Sprechrealität und Kodifizierung besonders krass zutage.

Eine viel größere Variabilität fällt beim Vergleich der kodifizierten Standardaussprache mit der Sprechwirklichkeit auf, das heißt der realen Aussprachenorm. Als Vorbild der gesprochenen Gegenwartssprache treten die mit den Normen der Standardaussprache vertrauten Rundfunk- und Fernsehsprecher auf, die sprecherzieherisch ausgebildet werden. Deshalb dienen uns als Untersuchungsmaterial Aufnahmen von Nachrichtensendungen der Deutschen Weile. Die von den Rundfunk- und Fernsehsprechern ausgesprochenen Wörter wurden perzeptiv abgesondert und in Bezug auf die Realisierungsbesonderheiten des Vokaleinsatzes auditiv analysiert.

Auf Grund der von uns durchgeführten Untersuchung können wir der Meinung von L. Götz beistimmen, dass das Vorhandensein verschiedener Varianten der gesprochenen Gegenwartssprache ein überwölbendes Dach erfordert, das Dialog und Verstehen innerhalb der Gesellschaft ist ein differenzierendes Missverständnis mit unterschiedlichen Normen charakteristisch. Diese Sprachnormen müssen von der Mehrheit der Gesellschaft akzeptiert werden, veränderbar sein, Raum für Varianten geben, um Kreativität zu ermöglichen und Normtoleranz zu fördern, da die Aussprachenorm sich keineswegs aus der Natur herleitet, nicht von Anbeginn immer schon gegeben und unveränderlich ist. Sie sind gesellschaftlich bedingt und damit historischem Wandel unterworfen [2, S. 132].

Wir können also feststellen, dass die Massenmediensprache und nicht die Literatursprache oder die Bühnenaussprache heutzutage die Sprachnorm beeinflussen, wie es noch vor kurzem der Fall war. Massenmedien dienen als die wichtigste Quelle der Entwicklung und Verbreitung der Norm. Medientext ist nicht nur Realisation der kommunikativen und kognitiven Sprachfunktion, sondern ein Kulturcode, der ein wirksamer Mechanismus zur Suggestion von Stereotypen ist. Das Verhältnis zwischen gedruckten und elektronischen Sprachvarianten der Massenmedien hat sich sehr stark verändert. Der Stellenwert der *gesprochenen* Sprache wird immer größer. Durch intensive Entwicklung solcher Massenmedien wie Rundfunk, Fernsehen und Internet wird alles erklärt. Von besonderem Interesse ist die phonetisch-phonologische Seite der gesprochenen Sprache, die vor allem durch die Sprache der sprecherzieherisch ausgebildeten Fernsehsprecher präsentiert ist.

Literaturverzeichnis:

1. Duden. Aussprachewörterbuch. Bd. 6 (4. Aufl.) – Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag, 2005. – 850 S.
2. Frumkina A. L. Bundesdeutscher massenmedialer Diskurs aus phonostilistischer Sicht / Фрумкіна А. Л. // Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журн. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – № 10. – Том 1. – С. 121–124.
3. Götz L. Normen – Sprachnormen – Normtoleranz // Deutsch als Fremdsprache. Heft 3. – Heider-Institut Leipzig, 2001. – 131–133 S.

4. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache / Krech E. M. u.a. – Leipzig VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 600 S.
5. Holly W. Sprachen in Massenmedien: Medialität, Intermedialität und kulturelle Praxis. // Mediensprache als Objekt interdisziplinärer Forschungen. Materialien der 2. Internationalen Wissenschaftskonferenz . –Moskau: Moskauer Staatliche Lomonosov-Universität, 2008.– S. 26–28.
6. Krech E.-M. Standardaussprache im Spannungsfeld von Norm, Normierung und Realisation // DaF:- München/Berlin: Langenscheidt Verlag.– Heft3. – 1999. – S. 135–140.
7. Meinhold G. Phonostilistische Ebenen in der deutschen Standardaussprache // DaF, № 5, 1986. – S. 288–293.
8. Соболева И. А. Язык СМИ как вектор внутриязыкового развития // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9.– Т. 7(95). Мова і засоби масової комунікації. – 304 с.

LESNEVSKA K.

National University “Odessa Law Academy”,
Senior lecturer, Foreign Language Department № 2

COLOUR DESIGNATING VOCABULARY AS AN IMPORTANT CONSTITUENT OF NATION’S LINGUOCULTURE

Colour-coding vocabulary has been attracting a great interest of linguists in many countries. A special interest in this issue has been observed since the last decades of the XX century and is growing nowadays. It can be explained by the fact that numerous colours, their designations and symbolic meanings are for any nation a peculiar way of the reflection of a diverse culturological picture of the world.

It is an undeniable fact that practically all important events and changes in the life of a society and individuals are often described using colour designating vocabulary. Hence, colour identifying vocabulary serves as a material for solving such problems as the development of methods for investigating the history of language, problems of language and thinking. The technique associated with the comparison of the colour-coding system in various languages has become rather popular lately.

The multifunctionality and ambiguity of each colour, both in the nominative designation of a wide range of realities and in its etiquette-symbolic use led to the establishment of a hierarchy of colours. On the basis of the analysis of different languages the linguists found that the basic colour terms in different languages range from six to twelve colours: white, black, red (constituting the “classical colour triad”) alongside with blue, green, yellow, pink, purple, brown, orange and grey being the frequent elements of the colour range.

The analysis of literature materials of modern Ukrainian and Spanish writers allows to confirm this statement. The main culturologically significant colours in Ukrainian language are: white, black, yellow, blue and green while in Spanish they add pink, purple, brown, orange and grey.

The differences in colour designation systems in different countries can be explained, first of all, by the fact that the colour vocabulary of the ethnos reflects the traditions of this or that culture formed in different historical and geographical conditions. These systems include not only the designation of the “basic” colours but also the “peripheral” ones, i.e. their variants or hues and very often these are the latter that specify the ethnic or national culture.

The relevance of the topic under consideration lies in the insufficient knowledge of the linguocultural aspect of the colour category both in the Ukrainian and Spanish languages, especially bearing in mind that it constitutes an essential part of moral and mental pictures of the world, reflecting its perception and different modes of expression in different languages.

The focus on studying the category of colour in the context of linguoculture allows to identify and describe the criteria of colour designations existing in a particular society, as well as to determine the role and the place of this category in the language system. The semantic range of colours for each language includes both positive and negative connotations. In the languages studied, there is a fact of associative use of «basic» colour terms, for example, «white» steadily retains the most positive connotations, «black» is its opposite. Positive and negative connotations are revealed in the remaining color names. The main colour names, as a rule, do not designate the whole spectral range, but are stuck in the minds of native speakers to a certain fragment of the color spectrum. All of them express bright colour hues.

The significance of the topic under consideration is in solving culturological problems related to the description of the language picture of the world. Therefore, its specificity has determined the use of a complex and culturological approach that allows us to identify ways of establishing coincidences and differences in Ukrainian and Spanish languages.

It is obvious that language as a mirror of culture reflects all most important and lasting changes in lifestyle and mentality of people and, therefore, is in constant movement and development.

Modern science represents the problem of the reflection of the objective world by man and his interaction with him in the form of a correlation of two worlds: the conceptual picture of the world and the language picture of the world. The picture of the world is defined as a system of intuitive ideas about reality, a holistic global image of the world, a set of worldview knowledge of the world, a collection of objective content that a person has.

Forms of reflection of the world are representations, knowledge, concepts. The cultural picture of the world is included in the conceptual picture of the world, the latter is specific and differs in different peoples and can be defined as a reflection of the real picture through the prism of concepts

formed on the basis of the person's ideas received with the help of sense organs and passed through his consciousness as collective, and individual.

The language picture of the world expresses the conceptual picture of the world by means of language, that is, verbalizes it. The language picture of the world is essentially defined as a common language system: a set of words, formats and means of communication between sentences, as well as syntactic constructions.

The color picture of the world, in our opinion, is included in the cultural and conceptual picture of the world. The world is first known by all the senses. It appears in colour, not in black and white. Assessments, norms, attitudes of a person are largely related to colour. Both these pictures of the world exist for the nation and the ethnos, as well as for the individual. There are as many worlds as there are thinking individuals. These worlds amaze with their diversity. The role of colour in the conceptual picture of the world is different for different peoples, ethnic groups and even individuals.

Linguo-colour picture of the world is realized in the form of colour markings in individual lexemes, word combinations, idiomatic expressions and other verbal means, it organically enters the lexical system of the language picture of the world. Separate fragments of the linguo-colored picture of the world were studied in detail. Nevertheless, the largely isolated nature of individual scientific works does not allow us to present an integral linguo-colour picture of the world, even a separate ethnos, and a number of aspects remain outside the field of view of researchers [1, p. 235].

Studies conducted by scientists are quite unexpected and show that this approach of distinguishing seven colours of the spectrum is far from indisputable.

The next most important problem, directly related to the first, is the problem of universal perception of colours in the colour picture of the world and, consequently, the further designation of its universal sites as fragments of the lingua-coloured picture of the world. Until now, there are questions: do people of different ethnicities see the same colour? A number of peoples unite yellow and green colours, having for their designation only one word. At the same time, in some cultures more colours are distinguished, for example, twenty-six colours belonging to cattle and none to denote blue and green; similar difficulties with determining the colour of horses. In places where vegetation predominates, there are many colour markings for different stages of plant growth [2, p. 67]

Thus, very significant discrepancies in the allocation of various ethnic groups of the lingua-coloured picture of the world explain the inexhaustible interest of researchers in this problem. From our point of view, it is very important to choose the method of analysis. A multi-faceted approach to the problem is promising. At the same time, speaking about differences and similarities in colour designation in such languages as Ukrainian and Spanish, we find that in a number of cases, the following constant patterns are

observed: the word corresponds to the word, the adjective to the adjective. The colour world is divided in various ways.

Summarizing all of the above, we should note the following. In the world there live different peoples and nations, which differ not only in different languages, but also in cultures. Different are both the colour picture of the world, which is part of the conceptual picture of the world, and the linguistic colour picture of various ethnic groups. The very problem of isolating basic universal colours for different nations and a number of related problems remain open and awaiting new solutions in related fields, the study of the various linguocultural aspects of this problem remains, and for a long time will remain, relevant. The practical importance of these studies, leading to a new knowledge and understanding of the culture and characteristics of the language of different ethnic groups, is to create more optimal conditions for contacts and a genuine dialogue of cultures in various fields.

References:

1. Maslova V.A. Lingvokulturology / V.A. Maslova – M: 2001. – 324 p.
2. Serov N.V. Color therapy / N.V. Serov – M: 2002. – 314 p.
3. Serov N.V. Color of culture / N.V. Serov – M: 2004. – 415 p.
4. Ter-Minasova S.T. Language and intercultural communication / S.T. Ter-Minasova – M: 2000. – 365 p.
5. Frumkina R.M. Color, meaning, similarity / R.M. Frumkin – M: 1984. – 267 p.

GRYDIUSHKO O.

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“,
Assistentin des Lehrstuhls für Fremdsprachen № 2,
Aspirantin der Internationalen Universität für Geisteswissenschaften

STRATEGIEN POLITISCHES DISKURSES IM DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN

*Das Leben des Politikers ist reden, schreiben, lesen:
Umgang mit dem Wort*
Martin Greiffenhagen

In den letzten Jahren wird politischer Diskurs als ein weites Forschungsfeld dargestellt. Er kann dank seiner Vielfältigkeit aus verschiedenen Gesichtspunkten betrachtet werden. Unter dem Begriff „*politischer Diskurs*“ versteht man alle Diskurse, die von politischen Akteuren (Regierungen, Parteien, Verbände, Gewerkschaften, Wirtschaftsverbänden, Netzwerken der Zivilgesellschaft etc.) geführt werden und die auf eine breite Öffentlichkeit zielen,

um bestimmte politische Gestaltungsvorstellungen, Problemlösungen und Ideen gegen konkurrierende Vorstellungen, Lösungen und Ideen hegemonial durchzusetzen [5, S. 40]. Es sollte auch nicht unerwähnt bleiben, dass die Sprache und die Politik in untrennbarer Verbindung stehen, denn die Sprache ist ein Mittel des Denkens.

Im Voraus überlegte mündliche Mitteilungen, die sich an eine (oftmals öffentliche) Zuhörerschaft werden und mittels derer der Redner eigene politische Gedanken vorträgt bezeichnet man als *politische Rede* [7]. Politischer Diskurs insbesondere politische Rede sind durch manipulative und aggressive Eigenart gekennzeichnet. Der Spracheinfluss erfolgt durch Sprachstrategien. J. Klein schreibt, dass Sprachstrategien in der Politik dazudienen, die Zustimmung der für den politischen Erfolg relevanten Adressaten zu erlangen. Mit ihrer Hilfe sollen die Adressaten erstens überzeugt werden, dass der Kommunikator ihren Präferenzen näher steht und eher in der Lage ist, die politischen Probleme zu meistern als die politische Konkurrenz, und zweitens, dass die Äußerungen des Kommunikators glaubwürdig, relevant, informativ und klar sind – zumindest mehr als die Äußerungen der Konkurrenten [6, S. 376].

Zusammenfassend soll man hinzufügen, dass Sprachstrategien weitreichende und absichtsvolle Maßnahmen sind, mit denen in einer konkreten Situation eine Beeinflussung anderer erreicht werden soll [8]. H. D. Zimmermann legt vor, Redestrategien in drei Gruppen einzuteilen. Die erste Gruppe der Aufwertung, die zweite – der Abwertung und dritte – der Beschwichtigung.

Mit Strategien der Aufwertung wird den Aufbau der Position des Redners bzw. seiner Gruppe gemeint. Der Redner versucht seine Position so günstig darzustellen, dass ihm die Zustimmung seiner Hörer gewiss ist. So hat Beatrix von Storch gesagt: „*Das möchte ich zusammenfassend sagen, was Sie gerade gesagt haben. Wir wollen keine Gewalt, sondern Frieden*“ [10]. Olga Bogomolets hat einen Vortrag während parlamentarischen Anhörungen gehalten: „*Що означає національна інноваційна система для найважливішого в нашій державі, для збереження людського потенціалу? Чи може національна інноваційна система здійснити чудо? Адже кількість українців прогресивно зменшується*“ [3].

In der Sprechstrategie der Aufwertung wird die Taktik der Aufwertung der Wir-Gruppe unterschieden. Die Taktik der *Aufwertung der Wir-Gruppe* bedeutet, dass der Redner die Bedeutung seines Teams anheben will [8]. So, hat Christian Lindner im Morgenmagazin gesagt: „*In dieser sensiblen Gremien werden wir keinen AfD-Kandidaten wählen, da werden wir uns auch nicht enthalten, da werden wir sagen „Nein“...*“ [11]. In der Ukraine hat Nadija Sawtschenko über die Situation mit politischen Häftlingen behauptet: „*Ми повинні показати, що ми їх не боїмося. І ми повинні показати, що за кожного „нашого” ми будемо стояти і ми ніколи не кинемо*“ [2].

Die nächste Gruppe der Sprechstrategien ist die Abwertung. Unter Abwertung wird die Zerstörung der gegnerischen Position gemeint [8]. Als Beispiel

kann die Rede von Sarah Wagenknecht, die sich an Frau Merkel wendet, dienen: „*Ich würde mich wirklich mal dafür interessieren, ob die, die uns diesen Schwachsinn erzählen, auch nur eine Sekunde selber daran glauben*” [12]. Viktor Tschumak, der sich über Antikorruptionsbehörde eignete „... *сьогодні не працює НАБУ, так як повинно воно працювати, сьогодні не працює НАЗК, як повинно воно працювати, сьогодні не працює прокуратура, так як вона повинна працювати, сьогодні не працює жодне міністерство, так як воно повинно працювати*” [1]

Die Strategie der *Beschwichtigung* bedeutet, dass Verschiedene Gruppen mit verschiedenen Interessen vom Redner mit so vagen Formulierungen gehalten werden, dass sie dem Redner zustimmen und in ihm den Vertreter ihrer widersprechenden Interessen sehen. Beschwichtigungsstrategie heißt Verständnis bekunden, auf Gemeinschaft hinweisen, Formulierungen verwenden, die für jede Interpretation offen sind [8]. Ein Beispiel dafür kann die Rede von Angela Merkel sein, als sie die Geschichte von Reem (Flüchtlingsmädchen) gehört hat: „*Ich verstehe das und dennoch muss ich jetzt auch, das ist manchmal Hart-Politik, so wenn du jetzt vor mir stehst und dann unheimlich sympathischer Mensch ist, du weißt auch in den palästinensischen Flüchtlingslagern im gibt es noch tausende und noch tausende...*” [9] Im Ukrainischen kann man so ein Beispiel von Julija Tymoschenko nennen: „*Я хочу зараз перед вами вибачитись за всіх політиків. Не має значення, в яких партіях, не має значення, які вони займають посади, не має значення, коли вони були – раніше чи зараз. Я хочу одна, за всіх сказати вам, що політики вас до сьогодні були не варті. Вони не були варті жодної краплі крові, яку ви проливали за Україну. Я хочу зробити все, щоб ви почали інших – інших політиків, інших посадовців, інших чиновників*” [4].

Abschließend soll man sagen, dass Forschungen im politischen Diskurs eine perspektive Richtung ist. Da der politische Diskurs persuasiv und manipulativ ist, werden Sprechstrategien der Aufwertung, Abwertung und Beschwichtigung gebraucht. Als perspektive Untersuchungen werden diese Strategien in verwandten Sprachen (Deutsch und Ukrainisch) geforscht.

Literaturverzeichnis:

1. Промова Віктора Чумака [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=QUIH0fRsg6s&t=390s>
2. Промова Надії Саченко [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=HDoKts4JDKU>
3. Промова Ольги Богомолец [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=LOUhXRBO-QM>
4. Промова Юлії Тимошенко [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=tLkuRYIck58>
5. Gesellschaftlicher Wandel und politische Diskurse [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.denkwerk-demokratie.de/wp-content/uploads/2013/10/DD_Werkbericht_3.pdf

6. Klein J. Politische Kommunikation als Sprachstrategie/ J. Klein //Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Ein Handbuch mit Lexikonteil. – Opladen/Wiesbaden: WestdeutscherVerlag, 1998. – S. 376 – 395.
7. Politische Rede [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://www.sowi-online.de/praxis/methode/politische_rede.html
8. Politische Redenanalysieren Rede [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://www.thomasgransow.de/Fachmethoden/Politische_Reden_analysieren1.htm
9. Rede von Angela Merkel[Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ja867ozJkC0>
10. Rede von Beatrix von Storch [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=LXbFpuorTcA>
11. Rede von Christian Linder [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=zfE59rH0R5Y&t=94s>
12. Rede von Sarah Wagenknecht [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=sX9VISlv_Do

VASILYEVA O.

Co-Aspirant of Grammar Department of Odessa I.I.Mechnikov National University,
Lecturer of English of Foreign Languages Department № 2 of
National University «Odessa Academy of Law»

STRUCTURAL TYPOLOGY OF IDEONYMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The research is dedicated to the structural typology of **ideonyms** – the proper names of results of human creative activity [3, p. 61; 1, p. 94], that have a spiritual, intellectual and artistic value, and belong to one of four classes [4; 2]: **artionyms** – the proper names of works of art, **biblionims** – the proper names of texts and their collections, **gemeronyms** – the proper names of mass media, and **computeronyms** – the proper names of computer programs and games. The aim of this study is to identify the structural types of ideonyms. The object of this research are English ideonyms, their structural organization is the subject. The research material was chosen by the method of representative selection from English materials including mass media, on-line newspapers, magazines and commercial web-sites.

Ideonyms can be divided into one-component, two-component and multi-component structures. One-component ideonyms are the ones which are expressed by one-stem words and derivatives. Complex ideonyms are divided into compounds, both suffixational and prefixational, as well as abbreviations. Two-component and multi-component ideonyms can be presented by word-combinations and sentences. The predominant for all types of ideonyms without exception is the use of two-component word-

combinations, that creates a specific combination of lapidary expression and clarification of certain distinctive characteristics of the object. One more common feature for all ideonyms is almost complete absence of abbreviations and complex words. The difficulty of such type of nominations for understanding can be explained by the fact that they simultaneously actualize two or more concepts in one lexeme that creates considerable difficulties with their perception.

The most famous English ideonyms which are divided into various groups have been chosen for the structural analysis. **Imagonyms**, which include 10 most popular British masterpieces such as *The Lady of Shalott* (John William Waterhouse), *Ophelia* (John Everett Millais), *Head VI* (Francis Bacon), *Gassed* (John Singer Sargent), *Man's Head* (Self Portrait I) (Lucian Freud), *The Fighting Temeraire* (JMW Turner), *Going to the Match* (L.S. Lowry), *Five Ships* (Alfred Wallis), *Nocturne: Blue and Gold – Battersea Bridge* (James Whistler), *Cold Dark Matter: An Exploded View* (Cornelia Parker). We can observe such distribution as: one-component imagonyms which falls into only two units (one-stem word without or with derivational affixes), multicomponent imagonyms which also consist of 2 units. There are only six examples of two-component units in our rating.

Scenonyms which have been chosen from the most popular up-to-date London plays are: *The Phantom of the Opera*, *Cats*, *Chicago*, *Hello, Dolly!*, *City of Angels*, *Lion King*, *Sunset Boulevard*, *King Lear*, *Macbeth*, *We Will Rock You*. As we can mention, the prominent position (5 examples) is occupied by two-component word combinations, the second place is occupied by one stem scenonyms without derivational affixes and also two multicomponent and two-component sentences have been found.

Musiconyms, which include musical compositions performed at electronic instruments such as *Like A Rolling Stone* (Bob Dylan), *Hotel California* (Eagles), *Earth Song* (Michael Jackson), *Imagine* (John Lennon), *The Winner Takes It All* (ABBA), *You Raise Me Up* (Josh Groban), *Stairway To Heaven* (Led Zeppelin), *Bohemian Rhapsody* (Queen), *White Christmas* (Bing Crosby), *Thriller* (Michael Jackson). As a rule, this musical genre is connected to pop-music if we speak about classical musical compositions. That is why proper names will have other characteristics. In this case the first place is occupied by two-component word combinations and only two one-component with derivational affixes musiconyms and three multicomponent sentences.

Cinematonyms include a great variety of films, movies and cartoons for different age categories. That is why cartoons and movies of different genres are mentioned here: *The Godfather*, *Star Wars*, *Back to the Future*, *The Silence of the Lambs*, *One Flew over the Cuckoo's Nest*; *Tom and Jerry*, *South Park*, *The Simpsons*, *Mickey Mouse*, *Sponge Bob Square Pants*. The structural type of cinematonyms are: six two-component word combinations, and also

one-stem word with derivational affixes, composite and multicomponent word combination and sentence.

Biblionyms, which have been explored in our research also include books for children: *Ulysses* (J. Joyce), *Moby Dick* (H. Melville), *The Great Gatsby* (F. Scott Fitzgerald), *Hamlet* (W. Shakespeare), *The Sound and the Fury* (W. Faulkner), *Harry Potter* (J.K. Rowling), *Charlie and the Chocolate Factory* (R. Dahl), *The Chronicles of Narnia* (C.S. Lewis), *Winnie the Pooh* (A.A. Milne), *Alice's Adventures in Wonderland* (L. Carroll). Biblionyms are subdivided into following structural types: six two-component word combinations and also two biblionyms which belong to one-stem word without derivational affixes and one – to multicomponent word combinations.

English gemeronyms are not differentiated onymically into printed and online newspapers, since their titles coincide. That is why in this research we analyse only printed newspapers which belong to pressonyms: *Daily Express*, *The Guardian*, *The Independent*, *Daily Mail*, *Metro*, *Daily Mirror*, *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Sun*, *The Observer*. Here we can mention such kind of distribution: the first place is occupied by one-stem word gemeronyms with derivational affixes (four examples) and gemeronyms without derivational affixes (two examples). Also four two-component word combinations have been found.

Computeronyms, which we analyse include programs and video-games such as: *Microsoft Word*, *Adobe Photoshop*, *Mozilla Firefox*, *Apple iTunes*, *ABBY Lingvo*; *Need for Speed*, *World of Warcraft*, *Counter-Strike*, *The Elder Scrolls V: Skyrim*, *Assassin's Creed*. Here we can mention such a situation: nine out of ten computeronyms are two-component word combinations and only one example is multicomponent computeronym.

References:

1. Buchko D.G. Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology. – Kharkiv: Morn-ing-NT, 2012. – 256 p.
2. Vasilieva O.O. Denota-nominal classification of idonites // Scientific Newsletter of the Eastern European National University im. Lesi Ukrainka, 2016. – Issue 6. – PP. 165–168.
3. Podolskaya N.V. Dictionary of Russian onomastic terminology. – Moscow: Nau-ka, 1988. – 192 p.
4. Torchinsky M.M. Structure, typology and functioning of the Ukrainian lexicon: Thesis. 10.02.01. – K., 2010. – 502 p.

QUELQUES ASPECTS DE L'USAGE DES LATINISMES DANS DES TEXTES JURIDIQUES FRANÇAIS

Le sujet de mon article porte sur la présence des latinismes dans la structure de la phrase du français juridique. Le droit et la linguistique sont deux disciplines qui s'adressent à la langue pour se donner une forme et une substance. Le phénomène des latinismes, employés dans le langage juridique cache de nombreux secrets.

Bien que le latin ne soit plus la langue du droit, il a laissé des traces importantes dans le langage juridique des langues modernes, à la fois en termes de style qui semble refléter le rythme du latin légal, et en ce qui concerne le lexique. Comme le remarque Mattila, dans les langues romanes et en anglais, le lexique qui vient du latin juridique apparaît en grande partie dans la forme originale ou peu modifiée [1, p. 136]. Dans ces langues, beaucoup de mots d'origine latine sont des calques, c'est-à-dire des mots latins utilisés comme modèle structurel pour former de nouveaux mots dans les langues modernes.

Les termes juridiques français comme *législateur*, *cession*, *régime*, *constitution*, *adjudication*, *clause*, *actes* sont d'origine latine.

Les textes modernes contiennent aussi des citations latines, sous la forme de termes, d'expressions ou de maximes. Il semble que les langues juridiques utilisent aussi le latin pour donner aux textes un effet rhétorique: en ce sens, le latin est utilisé comme expédient stylistique et comme moyen esthétique de frapper le lecteur, de montrer la culture et la compétence professionnelle de la classe juridique. Les législateurs, les commentateurs, les exécuteurs de la loi introduisent dans leur discours des mots et des locutions latines. Donc la rhétorique du système juridique devient soutenue et acquiert du prestige.

Par exemple, dans le premier texte analysé:

«En conséquence, on propose d'appliquer dans ce cas un régime plus sévère prenant la forme d'une nullité absolue *ab initio*.» [2, p. 267]

«C'est parce que le *jus cogens* incarne des intérêts collectifs d'une nature supérieure que deux Etats ne peuvent pas y déroger par un accord dans leurs relations *inter se*.» [2, p. 268]

L'emploi du latinisme cherche à influencer l'interlocuteur pour qu'il se rende compte du caractère normatif, positif et contraint du droit basé sur le système du droit romain.

La fréquence et l'intensité de l'utilisation du latin dans la langue juridique varie évidemment d'une langue à l'autre. Cependant, il semble que les expressions latines qui apparaissent dans les textes causent souvent des

difficultés a la fois du point de vue de l'auteur et du point de vue de celui qui lit le texte. Pour cette raison, les autorités et les spécialistes de la langue de divers pays ont imposé des limites a l'utilisation du latin dans les phrases. Un exemple en est donné par la Circulaire du 15 septembre 1977 du Ministère de la Justice de la France qui recommande de remplacer certains termes latins par des expressions correspondantes en français :

De cujus – Défunt

Ad litem – Pour le procès

Lucrum cessans – Manque a gagner

Fraus omniacorrumpit – La fraude vicie tout, etc .

La commission de modernisation du langage judiciaire s'est attachée a rechercher les moyens de rendre le langage judiciaire plus clair, plus moderne, plus intelligible et plus français [3, p. 6077].

Quoique le terme latin soit souvent conservé dans les textes consultés, il reste qu'il est préférable de traduire la locution latine. L'équivalent choisi sera une locution substantive ou une locution infinitive.

Par exemple : *animus cancellandi* = l'intention de canceler ; *animus detinendi* = l'intention de détenir (pour autrui). *Intention* étant l'équivalent choisi par le Comité de normalisation de la terminologie française de la commonlaw pour *animus* [4, p. 243].

En conséquence, des sentences juridiques françaises d'aujourd'hui ne présentent pas beaucoup d'expressions latines. Dans le deuxième texte examiné, en fait, le Jugement français ne montre qu'un cas d'une expression latine. Cette expression est «*in solidum*»:»...attendu que la société Nomadic fait grief a l'arrkt de l'avoir condamnée *in solidum* avec la société System Log a payer a la société P3C Cob'express une certaine somme a titre de dommages-intérkts...» [5, p. 493]/

En guise de conclusion.

Le droit romain, la base du droit contemporain, a influencé la présence des latinismes dans le langage juridique. Les termes et les expressions latins étaient perçus comme un moyen donnant plus de poids au style et aux arguments juridiques pendant une très longue période. Mais la tendance d'aujourd'hui est de supprimer les expressions latines de la langue du droit.

Bibliographie:

1. Mattila, Heikki E. S. Comparative Legal Linguistics, Hampshire, Ashgate, 2006. – P. 136.
2. Voefray F. *L'actio popularis* au regard du droit des traités, Genève, 2004. – P. 267-268.
3. Circulaire du 15 septembre 1977 relative au vocabulaire judiciaire. JORF du 24 septembre 1977, numéro complémentaire, p. 6077.
4. Juridictionnaire ,recueil des difficultés et des ressources du français juridique. Faculté de droit Université de Moncton [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ctj.ca/documents/juridictionnaire.pdf>

5. L'arrêt de Cour de cassation, civile, Chambre commerciale [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [https:// www.actualitesdudroit.fr/documents/fr/jp/j/c/civ/com/2012/12/11/11_25493](https://www.actualitesdudroit.fr/documents/fr/jp/j/c/civ/com/2012/12/11/11_25493)

MASLOVA S. B.

National University "Odessa Law Academy",
Associate Professor at the Department № 2 "Foreign Languages for
Professional Orientation", Candidate of Philological Sciences

MIND IMAGES AS THE BASIC PROPOSITINAL MIND FORMS OF ANY ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE

Any human (an individual, a person, that is, a speaker coding discourse/a listener decoding discourse) has been thinking and his process of thinking has been continuous and constant. Any human has been producing thoughts (ideas), which have been recreated, reproduced by his native language (discourse). There is a very close, spontaneous connection between a person's process of Thinking and his Language. This fact is as old as the Earth.

There is a known law, which discloses the existence of the mechanism of the "cause and effect" interrelationship in our world and that is maintained in philosophy. Philosophers assert that the Cause has always been preceding its Effect (Consequence). Also philosophers claim that there isn't any Effect without its Cause and sooner or later any Effect becomes the Cause, transforms into the new Cause.

According to Logic a human's thought (idea) as the product of his process of thinking in the act of using his mind for creating, producing, appearing and increasing his thoughts (ideas) is the Cause and his Language (Discourse) is the Effect. Any human's process of acquiring, exchanging information, knowledge in oral or written form has been going on and advancing successfully only through his Language (Discourse). And that proves the fact of transforming the Effect into the Cause. In this case any Language (Discourse) comes out as the Cause giving a human the possibility of increasing his mind data base of thoughts (ideas), that is, so-called "Background Frames".

Background frames comprehend; contain extra-linguistic information preserved in any human's memory, his consciousness storehouse that has been enriching his memory, life experience, education, world-outlook, intellect [1, p. 128].

Close and direct link, connection, interaction of any thought (idea) and its language (discourse) as a code can be characterized with such notions as interdependency, interchangeability, indivisible integrity or unity.

And here the key, important questions have arisen. Their essence is as follows: “How does a human think?”/“How does a thought (idea) occur to person?”/“What is thought (idea)?”

The answer to these questions has been found long ago. Thanks to logic, philosophy and heuristic (from Greek *heurisko* – to look for, try to find, to reveal) strategies the answer is as follows: “People think in images”.

Another very important question is: “What is Image?”

The answers are given in various dictionaries: 1. “Image is a picture, especially in the mind: an image of country garden came into my mind.” 2. “Image is the living, visual idea of somebody/something”: His photo is like the living image of his brothers [2, p. 422].

The notion Image is very close to the notion Idea or Thought. According to one of the definitions the notion Translation or Interpreting is regarded as “a complete transcript of the ideas of the original work” [3, p. 9].

The notion Idea (Thought) is identified to the notion Image: 1. “A picture in the mind”: I've got a good idea of what he wants. / You have no idea (= you can't imagine) how worried I was. 2. “An opinion; thought”: I've an idea (= I think) that he's on holiday. 3. “A plan; suggestion”: I've an idea for a new book [4, p. 302]. 4. “The concept, notion, idea reflecting the reality in the human's mind or the human's consciousness expressing his attitude to reality (subjective/objective), that is, the basic principle of his philosophy and world-outlook”: His political ideas are perspective. 5. “The basic, main thought, project, plan determining the contents of something”: The idea of a novel. 6. “Thought, intention, plan; opinion”: He'll have his own ideas about that. 7. “The mental image of something, the concept of something”: I haven't the faintest idea! The idea of giving/getting the go-ahead [2, p. 232].

We'd like to define the notion “Image” more precisely: The Mind (Mental) Image as the thought, the idea, the mental concept is a vivid, bright, lively, clear and distinct, volumetric, colored, three-dimensional (3D and even more) visual picture, which is in fact the visualization of a person's subjective and objective reality. This visual picture recreates, reflects, reproduces, recalls, reconstitutes, represents a person's world. It manifests, fixes, photographs, represents a person's reality in his inner speech, inner screen, consciousness, (phil.) speculation, mind. The picture described above corresponds to any image arisen in any human's mind.

In this contest we suggest using a new concept for the notions Image (Idea) and that is Mind Image as the most appropriate and adequate.

The meanings of the words arise and develop not only and not so much on the level of semantics as on their own conceptual level having its own grounds and reasons in the cognitive system. The meaning of the word isn't in the word itself but in some conceptual formations and schemes, which are characteristic for the human's consciousness [5].

Thus, the process of thinking and its product – thought – isn't fiction. The thoughts are identified with the mind images, which are their essence and nature. Mind Images represent visualization of vivid pictures reflecting

all the variety of any human's reality. The more mind images corresponding to objective reality any human accumulates and interprets the wiser he becomes. Any human being should be intellectual in the highest degree.

According to one of the postulate of philosophy the sense of which is that any essence has got its own form and any form has got its own essence, a human's mind image should have its formal proper language (discourse) equivalent, analogue, that is its code. The embodiment of the mind images correspond to their appropriate signs, codes, their so-called "symbols of accompaniment".

Mind images merge with their own codes into an integral unity. In our world the so-called codes or signs conform to formal elements of any language (discourse) hierarchy. Using the method of analogy we suggest using another new concept for all the language (discourse) formal elements. The new concept is "Mind Form".

Any Mind Image as a fact of subjective/objective reality is the Cause or the Argument and any Mind Form as the formal element of any discourse is the Effect or the Function.

Thus, any Mind Form is identified with its appropriate Mind Image. In fact Mind Form is Mind Image since at the very early stage of a human's coming into being after his birth all his mind images gradually accumulated by him have been merging with the definite formal elements of his native language (discourse). Having been expressed by an appropriate native language form (a formal element) a mind image acquires the quality of a mind form and is transformed into it. Therefore, we can state that any person thinks in mind forms corresponding to the formal elements (codes) of his native discourse. That's why any person has a fair right to say, "I think in English/Polish/Ukrainian, etc."

References:

1. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под. ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова / Т. А. ван Дейк // М.: Прогресс. — 1989. — С. 312.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов // М.: Советская энциклопедия. — 1970. — С. 900.
3. Tytler A. F. Essay on the principles of translation (first printed 1791) / A. F. Tytler // London — New York : Dent, Dutton, sine anno. — P. 239.
4. Словарь активного усвоения лексики английского языка // М.: Рус. яз. — 1988. — С. 710.
5. Turner M. Reading minds: the Study of English in the age cognitive science / Turner. — Princeton, New York: Princeton University Press, 1991. — P. 298.

LES DIFFICULTES DE LA TRADUCTION DES DOCUMENTS JURIDIQUES AU SEIN DE L'UE

Cet article expose les principaux problèmes liés à la difficulté de la traduction des documents juridiques au sein de l'Union européenne. Cette difficulté est liée à son tour aux différences au sein de la même famille juridique, à la terminologie juridique qui se diffère selon les ordres juridiques nationaux et les branches du droit. Par conséquent je voudrais donc mettre en relief quelques problèmes particuliers:

1. La complexité du droit
2. La complexité de la langue juridique comme LSP (languages for special purposes).
3. Les spécificités de la traduction juridiques au sein l'UE.
4. Les étapes de la traduction juridique.
5. Equivalence formelle et fonctionnelle.

1. La complexité du droit.

La complexité du droit est due à la différence des systèmes juridiques: - common law; droit continental; droit coutumier; droit musulman; bi juridisme.

Et à la différence des familles (droit continental): droit napoléonien; droit austro-allemand; droit civiliste mixte; droit scandinave; Chaque ordre juridique national diffère de l'autre. On trouve les différences au sein du même ordre juridique national selon le domaine du droit et selon les branches du droit (droit civil, droit fiscal, droit pénal, droit social, etc.). La terminologie diffère selon les systèmes, les familles et les ordres juridiques nationaux.

2. La complexité de la langue juridique comme LSP Languages for special purposes (LSP) – langues spécialisées

La langue juridique est une langue à usage particulier (LSP) c'est-à-dire est un système des moyens linguistiques qui décrivent tout domaine de connaissance ou d'activité utilisé par les spécialistes d'un domaine particulier de la connaissance dans la communication professionnelle. La langue juridique a un haut degré de détermination et d'interaction culturelle, historique et socio-politique. La difficulté particulière consiste à l'usage des catégories abstraites.

Lors de la traduction des textes juridiques, on attache une grande importance à la définition de la fonction du texte de départ (TD) et son équivalence communicative au texte d'arrivée (TA). Déterminant les fonctions des textes juridiques, la chercheuse croate S. Sarchevich distingue trois types de traduction juridique:

1) traduction des textes principalement prescriptifs: lois, règlements, codes, traités; 2) traduction des textes descriptifs: instruments juridiques qui régissent les actions judiciaires et administratives, et décisions judiciaires;

3) traduction des textes purement descriptifs: commentaires, articles scientifiques, littérature scientifique spécialisée. [1, p. 21].

3. Les spécificités de la traduction juridique au sein de l'UE

- Union Européenne: multilinguisme et divers systèmes juridiques;

- Le droit européen: système juridique autonome et supranational avec sa propre terminologie et son concept juridique;

- Indépendance et interconnexion simultanée avec les systèmes nationaux: styles, concepts et expressions empruntés à d'autres systèmes nationaux et juridiques et au droit international, et transformés conformément aux caractéristiques nationales autonomes. Cela pose un problème: le droit de l'UE, «sui generis» c'est-à-dire un état juridique unique en l'absence de lingua franca.

- Compromis et négociation entre les représentants de différentes cultures juridiques;

4. Les étapes de la traduction juridique.

1. Un mot d'une langue courante, terme technique ou juridique?

- un terme purement juridique (cassation, inquisitoire, liciter, ester, créancier, débiteur);

- un terme de double appartenance – juridique et langage courant (intéret à agir);

- le sens modifié du mot couramment utilisé (siège-magistrat de siège; parquet-magistrat du parquet);

- faux amis de l'interprète (grosse-copie de la décision judiciaire; minute-l'original d'un document émanant d'une juridiction ou d'un officier public;

2. Identifier la branche juridique concernée et le domaine concerné;

3. Identifier la signification exacte et le concept juridique du terme en question dans le droit européen;

4. Analyser et harmoniser conformément à la législation nationale;

5. Equivalence formelle et fonctionnelle.

1. Equivalence formelle:

- s'exprimer d'une façon simple;

- privilégier la clarté plutôt que beauté du style;

- éviter les synonymes, tournures de phrase différentes pour une même idée;

- respecter le style du texte de départ;

2. Equivalence fonctionnelle:

a) une langue – plusieurs systèmes juridiques: allemand: DE, A, BE, LU; anglais: Royaume-Uni, Irlande et Malte; English: BE, FR, LU; néerlandais: BE, NL;

b) un système juridique – plusieurs termes désignent un concept: mariage de complaisance, mariage simulé, mariage blanc- *mariage fictif*; terme désuet dans un pays et utilisé dans un autre: *inculpé*- utilisé au Luxembourg et en Belgique;

c) l'absence de l'équivalence fonctionnelle: termes intraduisibles : *avoué*-avant le 1 janvier 2012 c'était un juriste, officier ministériel et un auxiliaire de justice chargé de la représentation des parties auprès des cours d'appel ; dans les pays de common law *barrister*(avocat plaident) et *solicitor*(qui représente et conseille ses clients, et postule pour leur compte) .

Références:

1. Susan Sarcevic ,New Approach to Legal Translation ;1997.
2. Voir Jean-Claude Gémard, « *La traduction juridique et son enseignement* », *Meta*, 1979.
3. Emmanuel Didier, *Langues et langages du droit*, 1990.
4. Danica Seleskovitch et Marianne Lederer, *Interpréter pour traduire*, 1986.
5. Voir David Mellinkoff, *The Language of the Law*, Boston, Little, Brown and Company 1963.

STHUZA K. M.

Lektorin des Lehrstuhls für Fremdsprachen Nr. 2,
Nationale Universität «Odessa Juristische Akademie»

PERSPEKTIVEN ZUR EINFÜHRUNG INNOVATIVER TECHNOLOGIEN ZUR ENTWICKLUNG DER KOMMUNIKATIONSKOMPETENZ DER SPRACHE AN DEN HOCHSCHULEN

Moderne Realitäten diktieren die Notwendigkeit eines neuen Ansatzes und die Nutzung von Innovationen im Fremdsprachenunterricht. Dies ist vor allem mit dem Beitritt der Ukraine in den Bologna-Prozess und der intensiven Entwicklung des weltweiten Computernetzwerks verbunden.

Infolge der Globalisierung der internationalen Kontakte spielt das Erlernen einer Fremdsprache die Rolle eines wichtigen Kommunikationsmittels.

In diesem Zusammenhang kommt der Organisation einer berufsorientierten Ausbildung von Studenten in einer Weise, die ein gewisses Maß an Fremdsprachenkompetenz für ein bestimmtes Kompetenzniveau in einer effektiven Kommunikation in der beruflichen Tätigkeit ermöglicht, eine besondere Bedeutung zu.

I.A. Smolyannykova verweist darauf, dass ein moderner Fachmann die Kommunikationsfähigkeiten und Technologien im professionellen Kontext beherrschen musste. [1]. Das moderne Niveau der gesellschaftlichen Entwicklung verlangt von den Studierenden eine große Erfahrung mit dem Informationsraum.

Im Kontext der sprachlichen Bildung führt es zur Schaffung von Möglichkeiten der ICT im Lehrumgebung. Das gibt die Möglichkeit, zusammen mit dem traditionellen Lernmaterial die neusten ICT-Ressourcen zu nutzen, um Kommunikationskompetenz der Fremdsprachen zu verstärken.

Die Ermittlung und Umsetzung von IKT Möglichkeiten im Prozess des Fremdsprachenlernens an den Hochschulen wurde nicht genug geforscht, deshalb ist dieses Thema perspektivisch *für die weiterführende Untersuchung und Einführung* von großer Bedeutung.

Innovative Internettechnologien haben zu einer Verbesserung des Lehrsystems für Fremdsprachen geführt: die Methoden und Formen des Unterrichts, der Inhalt der Lehrarbeit, der Unterricht und die selbständige Arbeit der Studenten verändern sich. Neue Lehrmethoden und – formen orientieren sich an der kognitiven Aktivität der Studenten. Die Reform des Hochschulsystems wird von vielversprechenden europäischen Trends in diesem Bereich geleitet. Die Qualitätsanforderungen für die qualitative Vorbereitung der Fachleute, die bildungsfähig sind, erhöht sich ständig.

Innovationen betreffen verschiedene Aspekte des Studienprozesses, wie zum Beispiel die Veränderung der Seminarräume, die verbesserte technische Ausstattung der Klassen, die Einführung des E-Learnings, intensive Nutzung der Internet-Ressourcen.

Eine tägliche immense große Informationsflut kann unmöglich von einem Menschen aufgenommen werden. Die Nutzung verschiedener Internetquellen hilft aber bei der Erfassung vieler Neuigkeiten. Das Internet ist ein globales internationales Netzwerk, in dem man nach den notwendigen Informationen sucht und die Daten verschiedener Informationsquellen nutzt. Es gibt zum Beispiel viele Online-Bildungsprogramme zum Erlernen einer Fremdsprache [3].

In Bezug auf spezifische Formen der Nutzung des Internets bei der Ausbildung der Fremdsprachenspezialisten sollten folgende Punkte besonders hervorgehoben werden:

1. E-Mail Korrespondenz mit Gleichaltrigen und Erlernen der Fremdsprachen in anderen Ländern (moderne, lebendige Sprache, Informationseffizienz, die Fähigkeit, eine andere Kultur zu begreifen, Wissen aus erster Hand zu erhalten);

2. Teilnahme an internationalen Telekommunikationsprojekten (Erhöhung des Sprachniveaus, Entwicklung der allgemeinen Perspektiven, Erlangung des für bestimmte Bereiche notwendigen Wortschatzes);

3. Teilnahme an Text – und Voice-Chats (obwohl diese Art und Weise der Unterhaltung für Studenten von größtem Interesse ist, funktioniert dieser Punkt leider nicht immer an Orten mit technischen Einschränkungen)

4. Teilnahme an Telekommunikationswettbewerben, Olympiaden, Tests. Es bietet sich die Möglichkeit, eine objektive Bewertung des Wissens zu erhalten, sich zu behaupten, sich auf Prüfungen vorzubereiten, an anderen Arten von Wettbewerben und Wettbewerben teilzunehmen;

5. Bei den Aufgaben solcher Art (Tests bzw. Prüfungen online) beobachten wir positive Stimmung bei den Studenten, die Angst wird ihnen genommen, die negative psychische Einstellung der realen Prüfung fällt weg

6. Die Möglichkeit der zeitnahen und kostenlosen Veröffentlichung kreativer Arbeiten von Studierenden (Erhöhung der Motivation, Möglichkeit der Selbstbehauptung).

7. Selbststudium bzw. Selbstausbildung in kostenlosen oder kostenpflichtigen Fernstudiengängen, einschl. der Teilnahme am Unterricht an den führenden Hochschulen.

8. Die Erforschung im Internetraum der großen Menge der Sprachveränderungen und Landeskundematerialien, Beschreibungen der Studieninnovationen, Umtauscherfahrung mit den ausländischen Kollegen dient den Lektoren und den Studenten als abschnittsweise Qualifizierung.

Internet Technologien bereichen nicht nur den Inhalt des Studiums mit dem sprachlichen Materialien sondern auch gewährleisten die audiovisuelle Anschaulichkeit der Verwendung des sprachlichen Musters der realen Kommunikation.

Freilich sind die Prozesse der Weiterentwicklung der Kommunikationskompetenz mithilfe der Internettechnologien leider mehr eine Ausnahme als eine Regel an den vielen Hochschulen in der Ukraine. Dabei stören oft die uralten Lehrpläne die bildenden Strukturen und die technischen Möglichkeiten.

Die neuen Reformen versprechen dem ukrainischen Hochschulsystem, es näher an europäische und internationale Standards zu bringen. Die wichtigsten Änderungen sind eine Entbürokratisierung und eine deutlich größere Hochschulautonomie. Die führenden Hochschulen sollen zudem eine bessere Finanzierung erhalten und das bringt mehr Möglichkeiten der Bildung der innovativen Technologien, die sich wesentlich sprachliche Kommunikation erhöhen.

Literaturverzeichnis:

1. Смолянникова И.А. Конгресс конференций «Информационные технологии в образовании» [Электронный ресурс] / И. А. Смолянникова, Ресурсы ИКТ как технологическая составляющая учебной среды для формирования иноязычной компетенции. — <http://ito.edu.ru/2003/II/2/II-2-2196.html>
2. Вардашкина Е.В. Использование информационно — коммуникационных технологий в обучении английскому языку студентов неязыковых ВУЗов // Инновации в науке: сб. ст. по матер. V междунар. науч.-практ. конф. Часть II. — Н.: СибАК, 2011.
3. Рахимова, А.Э. Развитие социокультурной компетенции обучающихся в условиях Интернет — проектов [диссертация] // А.Э.Рахимова. — К., 2007, С. 110.
4. Использование Интернет-ресурсов в обучении иностранным языкам: электронный ресурс. URL: <http://www.efl.ru/>
5. Ehlers, Ulf-Daniel: Qualität beim E-Learning: Der Lernende als Grundkategorie bei der Qualitätssicherung; Medien Pädagogik, 25. 3. 2002. http://www.bitkom.org/files/documents/BITKOM_Publikation_Schule_2.0.pdf

СЕКЦІЯ 14.

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ІВАНІЙЧУК ТАЇСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека,
в.о. директора

ПОЛІТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК ЗВО

В умовах розвитку економіки знань, в якій головним ресурсом людства стають наукові знання й здобутки творчої діяльності, проблеми правового забезпечення інтелектуальної власності стосуються всіх сфер життя суспільства, зокрема й освітньої сфери.

Модель «потрійної спіралі» (Triple Helix Model) [1] Генрі Іцковіца передбачає, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності виступає університет, який співпрацює з виробництвом, виконуючи деякі функції його відділів із досліджень і розвитку (R&D), і концентрує державні зусилля, пов'язані з розвитком інновацій.

В останні роки у світовій економіці спостерігаються різке збільшення кількості сформованих альянсів у процесі проведення досліджень і розробок, наукових колаборацій. Пріоритетом розвитку, як правило, стає комерціалізація науково-технічних розробок вчених на базі малих інноваційних підприємств, що створюються спеціально для цих цілей, що своєю чергою, вимагає вирішення питань про баланс між комерційним інтересом і академічною свободою [2], а також захист права на об'єкти інтелектуальної власності, створені у процесі наукових досліджень.

Означена проблематика знайшла своє висвітлення у роботах, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких : В. Богатов, Ю. Бошицький, О. Ісаєнко, Н. Корогода, С. Мосов, Ю. Семенець, О. Орлюк, О. Харитонова, В. Чеботарьов, Г. Ульянова, de Beer J., Lakhan E. Shaheen, Meenakshi K. Khurana, Ogiya T., Oguamanam C., Rens A, Uchida Haru-Hisa та ін.

Актуальним на сьогодні є питання розбудови дієвої політики інтелектуальної власності у закладах вищої освіти, зокрема і у бібліотеках ЗВО України, з урахуванням міжнародної та європейської практики.

Слід зазначити, що у технологічно розвинених країнах навчальні заклади вищої школи поряд з властивими для них освітньою та науково-дослідною місіями все активніше виступають у ролі повноправних суб'єктів ринкових відносин та інтегруються в інноваційні процеси [3].

Наразі модернізація норм авторського права «у світлі цифрової революції, нової поведінки споживачів і культурного розмаїття Європи» є явним пріоритетом для Європейської Комісії та одним з основних стовпів стратегії єдиного ринку. Вона націлена на те, щоб використовувати весь потенціал цифрових технологій і гарантувати, що авторське право залишається драйвером для творчості та інвестицій [4].

Заклади вищої освіти сучасної України лише стають на шлях розробки дієвих механізмів охорони і захисту об'єктів інтелектуальної власності, створених їх науково-педагогічними працівниками, а також комерціалізації результатів їх інтелектуальної діяльності в умовах запровадження політик open science, open education, open access, open date.

Україна після підписання Договору про асоціацію з Європейським Союзом [5] у відповідності до Розділ IV Торгівлі і питання, пов'язані з торгівлею Глава 9 «Інтелектуальна власність» взяла на себе зобов'язання стосовно оновлення національного законодавства у сфері авторських та інших прав.

20 грудня 2017 р. Кабінет Міністрів України підтримав законопроект «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [6], який розробило Мінекономрозвитку.

У січні 2018 року за ініціативи Мінекономрозвитку Уряд схвалив два законопроекти щодо покращення сфери захисту прав інтелектуальної власності в Україні. Обидва документи розроблені відповідно до концепції реформи захисту прав інтелектуальної власності в Україні [7, 8]. Схвалення зазначених законопроектів завершує виконання Урядом України вимог Угоди про асоціацію з ЄС щодо вдосконалення системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні та матиме позитивний вплив на реалізацію інноваційного та інвестиційного потенціалу та загалом економіку України.

Важливим кроком до модернізації правового регулювання у сфері інтелектуальної власності є розробка дієвої політики щодо права власності, охорони і комерційного використання інтелектуальної власності, яка створювалася дослідниками під час виконання своїх службових обов'язків або здійснення діяльності в академічному середовищі. Така політика повинна визначати керівні принципи та правове підґрунтя для охорони та захисту інтелектуальної власності, обігу об'єктів інтелектуальної власності, забезпечуючи чіткий алгоритм підходів та процесів прийняття рішень.

У сфері вищої освіти політика у сфері інтелектуальної власності (ІВ) може бути представлена багаторівневою системою, яка включає державний та локальний (університет, структурні підрозділи) рівні і враховує урізноманітнення та ускладнення форм та видів створення, використання та акумуляції об'єктів ІВ; розширення кола суб'єктів ІВ їх колаборацій, а також трансформаційних перетворень у самому освітній середовищі загалом.

Слід звернути увагу, що Всесвітньою організацією інтелектуальної власності серед політик, що реалізуються окремо виділено Політику у галузі ІВ для університетів і науково-дослідних інститутів [9]. На сьогодні локальні документи, які регулюють відносини з питань створення та використання результатів інтелектуальної діяльності, існують у багатьох зарубіжних університетах. На сайті ВОІВ забезпечено доступ до Баз даних з політики в галузі ІВ де можна здійснити пошук політичних стратегій, навчальних посібників і типових угод в галузі ІВ, що належать університетам і науково-дослідним інститутам різних країн. Однак, Україна у цій базі відсутня. Разом з тим, позитивним моментом слід визнати той факт, що Типова модель ВОІВ з політики сфері інтелектуальної власності в університетах та науково-дослідних установах вже перекладена українською мовою.

На сьогодні важливого значення для ефективного розвитку ЗВО набуває забезпечення відповідних умов управління системою ІВ, мотивації розвитку власного наукового і творчого потенціалу. Україна наразі лише починає запровадження практики створення таких документів, що в подальшому дозволить академічним установам виробити механізми управління результатами інтелектуальної діяльності та закласти основу для економіки, заснованої на знаннях. Позитивним кроком стало проведення міжнародних семінарів, організованих ВОІВ та Київським університетом права НАН України (2016, 2017), із запровадження політики у сфері інтелектуальної власності в університетах та науково-дослідних установах в яких приймали участь і представники Одеської правової школи.

Слід наголосити, що до сьогодні не розроблено комплексного механізму правового регулювання відносин щодо охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності у галузі бібліотечної справи України з урахуванням потужних темпів розвитку електронних бібліотек, розширення переліку суб'єктів цих правовідносин, та збільшення практик наукових колаборацій тощо.

Наразі у науковій бібліотеці НУ «ОЮА» у співпраці із кафедрою інтелектуальної власності та корпоративного права триває робота над розробкою Політики інтелектуальної власності та обігу цифрового контенту в НБ НУ «ОЮА», яка визначить основні принципи та правові засади реалізації відносин у сфері обігу об'єктів авторського права, що акумулюються бібліотекою та буде спрямована на забезпечення балансу суспільного інтересу у загальнодоступності бібліотечних послуг та

приватного інтересу авторів та правоволодільців на отримання дивідендів від інтелектуальних прав, якими вони володіють.

Список використаної літератури:

1. Ranga M. Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in the Knowledge Society / Marina Ranga, Henry Etzkowitz // Industry and Education. – Volume: 27 issue: 4, page(s): 237-262 Article first published online: August 1, 2013; Issue published: August 1, 2013 <https://doi.org/10.5367/ihe.2013.0165>. – Режим доступу : <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5367/ihe.2013.0165?journalCode=ihea>
2. Stuart J. The Academic-Industrial Complex: A Warning to Universities [Електронний ресурс] / James Stuart // 75 U. Colo. L. Rev. 1011 (2004). – Режим доступу : <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ucollr75&div=29&id=&page=>
3. Ісаєнко О. Захист результатів інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників: правовий аспект Theory and methods of educational management No 12, 2013 URL : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_12/5.pdf
4. Towards a modern, more European copyright framework: Commission takes first steps and sets out its vision to make it happen URL : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/towards-modern-more-european-copyright-framework-commission-takes-first-steps-and-sets-out-its>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 14.04.2018)
6. Проект Закону про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав № 7466 від 28.12.2017 URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63283 (дата звернення 14.04.2018)
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав № 7539 від 01.02.2018 URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63399 (дата звернення 14.04.2018)
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони винаходів та корисних моделей № 7538 від 01.02.2018 URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63398 (дата звернення 14.04.2018)
9. Высшие учебные заведения и интеллектуальная собственность URL : http://www.wipo.int/policy/ru/university_ip_policies/

ДРЕМЛЮГА ОЛЬГА АЛЕКСЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
Научная библиотека,
заведующая Научно-информационным центром

ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА КАК НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ РЕСУРС УНИВЕРСИТЕТА

Современная система научной коммуникации университета должна способствовать его выходу на международный уровень через открытость результатов своей научной деятельности и их доступность, не ограничиваясь локальной информационной средой.

Инструментом, позволяющим ученым НУ «ОЮА» обеспечить научную электронную коммуникацию с мировым научным сообществом, является электронная библиотека Научной библиотеки (НБ). Ее основные задачи — популяризация научных достижений университета и предоставление возможности ученым знакомиться с новейшими исследованиями мировой науки.

Электронная библиотека университета — это распределенная электронная информационная система, позволяющая надежно накапливать, сохранять, систематизировать научные труды ученых, преподавателей, аспирантов, студентов университета, обеспечивая длительный открытый доступ к ним, а также предоставляющая доступ к мировым электронным ресурсам [1].

В электронную библиотеку Научной библиотеки НУ «ОЮА» входят ресурсы собственной генерации и приобретенные. К электронным ресурсам собственной генерации относятся электронный каталог, базы данных, созданные сотрудниками библиотеки, репозитарий и другие веб-ресурсы библиотеки. К приобретенным — электронные издания на съемных носителях (компакт-диски и т.п.) и удаленные ресурсы, права доступа к которым были приобретены университетом или получены через внешнее финансирование.

Под правами доступа следует понимать возможность библиотеки обеспечивать постоянный или временный доступ для своих пользователей на основе закона, лицензии или иного договорного соглашения [2].

На сегодняшний день сотрудниками НБ НУ «ОЮА» создано более шестидесяти баз данных. В 2002 году в библиотеке начала создаваться полнотекстовая база, объем которой сегодня составляет около 5,5 тысяч документов. Для хранения файлов документов полнотекстовой базы библиотеки используется FTP-сервер университета. Вход в полнотекстовую базу осуществляется непосредственно из электронного

каталога. Полный текст документа в электронном каталоге прикреплен к его библиографическому описанию. Пополнение полнотекстовой базы осуществляется за счет оцифровки печатных изданий, а также электронных копий печатных изданий, поступивших в библиотеку из университетских издательств, от кафедр, других структурных подразделений университета и от авторов. Приемка, сканирование, форматирование, редактирование, размещение и регистрация на FTP-сервере цифрового документа производится в Научно-информационном центре библиотеки. Для каталогизации и регистрации документов используется возможность системы Unilib, в которой работает библиотека, связывать созданную в электронном каталоге библиографическую запись с удаленным внешним объектом (файлом на FTP-сервере) — цифровым документом. Открытый доступ к полнотекстовой базе данных предоставляется на территории библиотеки (в локальной сети библиотеки) и через веб-версию каталога в сети Internet. Среди баз данных, созданных библиотекой, можно также отметить следующие: базу аналитических описаний, «Труди науковців НУ «ОЮА», «БСПМ — бібліотека сучасної правової думки України», Scopus-indexed journals (всего 28 баз), Web of Science indexed journals (всего 27 баз), «Бази веб-сайтів та дедлайнів публікацій фахових українських журналів» (всього 5).

В 2014 году на базе библиотеки был создан институциональный репозиторий — электронный архив научных трудов ученых, преподавателей, аспирантов и студентов университета. Занимаясь продвижением репозитория, сотрудники библиотеки решают задачи по его интегрированию в электронную библиотеку НБ и увеличению его функциональных возможностей, что в свою очередь приводит к увеличению весомости репозитория в системе научной коммуникации университета.

С 2010 года Научная библиотека предоставляет своим читателям доступ к международным электронным ресурсам. Сотрудники Научно-информационного центра занимаются мониторингом и организацией доступа к этим ресурсам, разрабатывают инструкции по их использованию, при необходимости устанавливают требуемые программные средства. В этом учебном году ученые университета смогли воспользоваться научными материалами многих международных электронных библиотек и баз данных. Среди них — крупнейшая мультидисциплинарная реферативно-библиографическая и наукометрическая база данных — Web of Science Core Collection (Clarivate Analytics), доступ к которой обеспечивается до 30.09.2018, а также коллекции крупнейшего агрегатора научных ресурсов EBSCO, коллекции LaweProducts электронной библиотеки De Gruyter, коллекции крупнейшей в мире базы данных правовых исследований HeinOnline и другие. Интерес представляют и электронные ресурсы с открытым доступом. На сайте библиотеки размещен каталог этих ресурсов, который постоянно пополня-

ється. Среди них наибольшего внимания заслуживают такие как Cambridge Core, ResearchTrack, SSRN, SAGE.

В заключении можно отметить, что электронная библиотека НБ сегодня является одним из ключевых научно-образовательных ресурсов в системе научной коммуникации университета.

Список использованной литературы:

1. Ершова Т. В., Хохлов Ю.Е. Опыт и перспективы интеграции российских социально значимых электронных информационных ресурсов на основе концепции электронных библиотек [Электронный ресурс] / Т. В. Ершова, Ю. Е. Хохлова. – Режим доступа : <http://www.artinfo.ru/eva/EVA2000M/eva-papers/200001/Ershova-R.htm>
2. ДСТУ ISO 2789:2016 Інформація і документація. Міжнародна бібліотечна статистика (ISO 2789:2013, IDT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=66001

ОПОЛЬСЬКА ТАМАРА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека,
завідувач науково-методичним відділом

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ

Реформування освітньої сфери в Україні, оновлення останніми роками законодавства, що її регулює (ЗУ «Про вищу освіту», «Про освіту»), розробка проектів законів («Про фахову передвищу освіту», «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії та ін.), потребує розробки нових концептуальних засад розвитку бібліотек і визначення їх ролі та місця у сучасному освітньому просторі.

Підтримка високого рівня університетської науки та системи вищої освіти висуває до вузівських бібліотек особливі вимоги. Традиційно бібліотеки є фундаментом освітньої, наукової діяльності, чому сприяють усі структурні елементи сучасної бібліотеки, серед яких – методичні центри, науково-методичні відділи.

Методична служба Наукової бібліотеки НУ «ОЮА» має майже двадцятирічну історію. У 2004 у її структуру введено науково-методичний відділ. Протягом усіх цих років бібліотекарі-методисти книгозбірні спрямовували свою різноманітну діяльність на забезпечення розвитку, в майбутньому, Наукової бібліотеки та бібліотек філіалів НУ «ОЮА». Користуючись широкою підтримкою керівництва університету, було

здійснено важливі заходи, спрямовані на модернізацію організаційних засад діяльності бібліотеки та виконання нею своїх функцій.

Продовжуючи кращі традиції методичної роботи, науково-методичний відділ НУ «ОЮА» вирішує завдання якісно зміненого змісту й організації методичної роботи в контексті сучасних вимог.

Було розроблено основні види (типи) організаційно-розпорядчих та науково-методичних документів, які регламентують діяльність бібліотеки: положення – для регламентації діяльності бібліотеки та її структурних підрозділів, інструкції – для управління технологічними процесами, методичні рекомендації – для закріплення прийнятого методичного рішення, методичні посібники – для навчання, підвищення кваліфікації та передачі досвіду тощо.

Повсякденна життєдіяльність та кожне поставлене перед бібліотекою завдання має закріплюватися конкретними заходами в плані роботи наукової бібліотеки, який систематично відпрацьовується науково-методичним відділом.

Інформаційний ресурс відділу складають понад тисячу примірників видань (книги, брошури, журнали) з бібліотечної справи і бібліографії, історії книги і книгознавства, документознавства та інформатики, автоматизації бібліотечних процесів, а також методичні матеріали вітчизняних та бібліотек країн колишнього Союзу і зарубіжжя. Така зацікавленість демонструє розуміння практиками бібліотечної справи важливості процесу стратегічного управління бібліотекою для її успішної роботи.

Відповідно до цих напрямків науково-методичний відділ виявляє і організовує впровадження необхідного передового досвіду діяльності бібліотечної спільноти, нових форм і кращих методів роботи, готує до випуску методичні матеріали.

Науково-методичний відділ:

- надає теоретичну, методичну та практичну допомогу підрозділам бібліотеки з удосконалення проведення науково-дослідної роботи;
- здійснює у процесі планування та звітності методичний аналіз, на основі якого реалізовується організаційно-методичний вплив на роботу окремих структурних підрозділів бібліотеки, виявляються ділянки роботи, де методична допомога є необхідною;
- консультує бібліотечних працівників з різних напрямків роботи бібліотеки, надає рекомендації щодо проведення семінарів, пакети нормативних документів та скористатися фондом відділу для вирішення питань з організації бібліотечного обслуговування;
- проводить моніторинг досягнень сучасної бібліотечної теорії і практики та інформує бібліотекарів про нове, що з'явилося в бібліотечній справі;
- здійснює соціологічні дослідження (наприклад, анкетування користувачів НБ), результати яких втілюються практично у повсякденне життя бібліотеки тощо.

Відділ науково-методичної роботи створює акумульовані документарні ресурси: «Інноваційна діяльність бібліотек», «Передовий досвід вітчизняних бібліотек», «Передовий досвід зарубіжних бібліотек», «Нові бібліотечні технології» та ін. Розроблено Методичні рекомендації щодо роботи з базами даних (Scopus, WoS, ORCID, SJR (ScimagoJournalRank), Україніка наукова та ін.).

На основі довідкової літератури, використовуючи сайти мережі Internet, щорічно випускається інформаційно-бібліографічна довідка «Календар знаменних та пам'ятних дат на навчальний рік». З 2013 р. запроваджено випуск «Календаря знаменних та пам'ятних дат для юристів». Вони популярні не лише серед фахівців бібліотечної справи вищих юридичних навчальних закладів, але й цікаві для юристів – теоретиків, юристів – практиків, студентів.

Наукова бібліотека НУ «ОЮА» є методичним центром для бібліотек навчальних центрів університету. Щорічно проводяться науково-практичні семінари для керівників бібліотек відокремлених структурних підрозділів НУ «ОЮА», на яких особлива увага приділяється питанням професіоналізму бібліотечних працівників, розвитку бібліотечно-інформаційного сервісу, впровадженню новітніх технологій у процесі обслуговування користувачів-студентів та науковців вишу, дослідницької роботи з вивчення потреб користувачів та ін. Семінари супроводжує широке коло практичних занять згідно теми занять.

Для вивчення стану та визначення пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки щороку узагальнюються підсумки діяльності підрозділів бібліотеки, готується аналітично-інформаційне видання «Про діяльність бібліотеки за рік», де висвітлюються результати аналізу основних показників та напрями діяльності підрозділів бібліотеки, стан та розвиток бібліотечної справи, її роль в соціокультурному середовищі вузів.

Існують кадрові проблеми, характерні для всіх бібліотек вищих навчальних закладів. Це старіння кадрів, відсутність спеціалістів, які добре обізнані з новітніми технологіями. Тому однією із задач науково-методичного відділу є підвищення кваліфікації бібліотекарів, оскільки функціонування сучасної бібліотеки безпосередньо залежить від професійного рівня та особистих якостей її працівників.

Науково-методичний відділ НБ НУ «ОЮА» працює над розробкою положення про надання платних послуг, що не буде основною діяльністю бібліотеки, а здійснюватиметься за рахунок раціонального та більш ефективного використання робочого часу без зниження обсягу та якості основної діяльності.

Таким чином, науково-методичний відділ НБ НУ «ОЮА» знаходиться у постійному пошуку інноваційних типів управління, які знайшли найповніше відображення в концепції бібліотечного менеджменту, головними завданнями якого є розробка моделей ефективного аналізу і планування, що забезпечують стратегічні позиції бібліотеки та високий рівень її адаптації до змін. Подальший розвиток науково-методичної

діяльності бібліотеки, співпраця для постійного обміну досвідом в цій сфері та удосконалення організації методичної роботи щодо подальшого впровадження інноваційних технологій у практичну діяльність може оптимізувати роботу сучасної бібліотеки ВНЗ та підвищити якість освітніх послуг.

ФІДАЄВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека, завідувач відділу рідкісних видань

МАЗУР ІННА СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека, бібліотекар І категорії

ЄЛЕНИЧ СВІТЛАНА ІГРАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека, головний бібліограф

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА – СКАРБНИЦЯ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ

Колекція рідкісних книг належить до важливих складових загального бібліотечного фонду і має свою історію, традиції зберігання та опрацювання.

У науковій літературі терміни «рідкісна книга», «цінна книга», «книжкова пам'ятка» використовуються як синоніми. Але останній із них має переваги, оскільки передбачає правовий статус такої книги, її історичну значимість та виявляє суть книги-пам'ятки [1, с. 18].

З метою забезпечення особливих умов зберігання книжкових пам'яток у великих бібліотеках створюються окремі підрозділи. У структурі наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» почесне місце посідає відділ рідкісних видань, який є місцем зберігання колекції унікальних книг, що складають скарбницю фонду бібліотеки.

Концепція структури фонду відділу формувалась у відповідності з нормативно-правовою базою діяльності у сфері книжкових пам'яток. Так, у 2001 році наказом Міністерства культури і мистецтв України була затверджена «Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національ-

ного культурного надбання» [2], яка визначила основні групи документів для включення до Державного реєстру та порядок їх відбору.

Фонд відділу рідкісних видань НБ НУ «ОЮА» містить видання, що визначаються як пам'ятки книжкової культури. Книжкові пам'ятки — це рукописні книги, першодруковані видання, рідкісні книги, видання особливих форм, а також примірники, що мають унікальну історію (життєві авторські, з автографами відомих людей та інше) [3, с. 644].

Рідкісна книга є найважливішою частиною історико-культурної спадщини народу. Актуальність дослідження книжкових пам'яток обумовлена їх цінністю як особливого явища культури. Саме вони, як свідок історичного досвіду, відбивають рівень інтелектуальних надбань нашого народу. Книги передають дух епохи та прояснюють чимало аспектів складної історії. Збереження історико-культурної спадщини — одна із найважливіших функцій відділу рідкісних видань.

Сьогодні фонд рідкісних видань налічує більш ніж 14 000 примірників і періодичних видань вітчизняних і зарубіжних письменників, діячів науки, культури та інші історичні документи з багатьох галузей знань українською, російською та іноземними мовами і охоплює період XVII — XXI століть. Так, фонд містить видання імперсько-російського періоду, часів війн і революцій, радянського періоду до 1945 року. Також зібрано великий фонд україніки.

За результатами багатолітньої роботи сформовано тематичні групи видань. Переважає література з юридичних наук. Також представлена літературно-художня, історична, педагогічна, психологічна, мистецтвознавча, географічна, технічна, біологічна, політична, релігійна тематика. На особливість складу фонду впливають, у першу чергу, цільове призначення та характер інформації, що міститься у документах.

Протягом декількох останніх років існувала ідея зафіксувати та систематизувати інформацію про найбільш цінні документи відділу рідкісних видань з юридичної тематики. Було проведено роботу з опрацювання списків літератури, переглянуто фонд основного книгозберігання бібліотеки, відібрано ті видання, що становлять суспільно значущу наукову, культурно-історичну цінність. Так з'явився бібліографічний проект «Пам'ятки права».

Працюючи над концепцією цього проекту, ми виходили з того, що до пам'яток права як складової книжкових пам'яток відносять давні конституції, кодекси, закони та інші нормативні-правові акти; записи прав, звичаїв; матеріали судової, арбітражної, адміністративної і договірної практики; юридичні та філософсько-правові трактати тощо. Основною метою видання стала науково-просвітницька складова.

У рамках проекту було підготовлено два видання різного формату представлення матеріалів — бібліографічний показник «Пам'ятки права: рідкісні та цінні видання з фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» та каталог «Пам'ятки права: каталог рідкісних видань» у форматі мініатюрної книги.

Бібліографічний покажчик «Пам'ятки права: рідкісні та цінні видання з фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» має два томи. Том I — «Пам'ятки права: бібліографічний покажчик рідкісних видань». Відбір матеріалу до нього мотивувався роком видання книги (XVIII — XIX ст.). Том II — «Національна правова спадщина у відновлених пам'ятках права». Відбір матеріалу до нього мотивувався приналежністю авторів, укладачів книг до діяльності освітніх установ, університетів на території сучасної України.

Бібліографічний опис книг надано із збереженням повноти даних, орфографії та пунктуації титульних аркушів, приміток і здійснено мовою оригіналу із збереженням тогочасної графіки написання літер.

Для найповнішого розкриття історії старовинних книг вміщено передмови до видань та їх зміст, іноді наводяться цитати з тексту. До опису були включені імена видавців, редакторів, перекладачів, гравєрів. Також вміщено шифр зберігання книг у фонді відділу рідкісної книги наукової бібліотеки Університету.

Матеріал тому I систематизовано за хронологічним принципом, у межах року розташований за алфавітом. Для більшої зручності покажчик містить систему підпорядкованих посилань: коротку біографічну довідку, примітки, пояснення іншомовних та застарілих слів із вказівкою на використанні джерела. Також видання містить покажчик імен та скорочений предметний покажчик назв.

Матеріал тому II систематизовано за алфавітним принципом. Він містить покажчик імен та алфавітний покажчик назв.

Видання призначено для науковців, студентів, юридичної спільноти.

Одне з найважливіших завдань, яке ставить перед собою колектив наукової бібліотеки НУ ОЮА — це забезпечення сучасного наукового рівня роботи з розкриття колекції рідкісних і цінних видань, що передбачає розвиток та удосконалення довідково-бібліографічного апарату, бібліографічне опрацювання книжкових пам'яток, підготовку друкованих та електронних каталогів. Це сприятиме збереженню безцінного скарбу — рідкісних книг, яким ми володіємо та який маємо передати майбутнім поколінням.

Список використаної літератури:

1. Ковальчук Г. І. Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08. / Г. І. Ковальчук ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2005. — 37 с.
2. Інструкція про порядок відбору цінних, рідкісних документів та колекцій (зібрань) з бібліотечних фондів до Державного реєстру Національного культурного надбання України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01>
3. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. — Київ : НБУВ, 2004.— 644 с.

ЗУБЧЕНКО НАДІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека,
завідувач сектору інформетрії та сприяння публікаційній активності науковців,
кандидат юридичних наук

ПУБЛІКАЦІЯ У РЕЙТИНГОВИХ ВИДАННЯХ: ЯК НЕ СТАТИ ЖЕРТВОЮ ШАХРАЙСЬКИХ ПРАКТИК?

Виклики наукового життя формують все нові тренди у публікаційній активності. Звісно, кожен вчений намагається створити ідеальне дослідження, яким прагне поділитися. Найкращий спосіб це зробити — опублікувати статтю у виданні з високим імпаکت-фактором. Але під час обрання наукового журналу автори стикаються із так званими «хижацькими» видавцями — організаціями, які систематично порушують права інтелектуальної власності.

Актуалізація проблематики академічної доброчесності у дослідженнях та практиці наукових установ у багатьох державах і в Україні зокрема виявила, що недоброчесність може мати безліч проявів. І важливо усвідомлювати, що доброчесність є якістю не тільки особи дослідника, але й деяких інших суб'єктів наукового процесу, наприклад, видавця наукових журналів.

Недоброчесність видавців може проявлятися найрізноманітнішими способами, зокрема, і фальсифікацією наукових публікацій, з чим і стикнулися науковці НУ «ОЮА». Підміна вихідних даних, зфальшований імпакт-фактор, недійсний ISSN, використання назв та вихідних даних відомих доброчесних журналів, передрук публікацій вільного доступу, та, найприкріше — нанесення шкоди репутації доброчесним видавцям та науковцям.

Слід вказати на такі основні типи «хижацьких видавців»:

- ті, що порушують права авторів (публікація у журналах, які не мають впливу або видаються неофіційно, включення науковців до редакційних колегій без їх відома, передрук публікацій без дозволу їх автора тощо);

- ті, що здійснюють шахрайську практику (передрук опублікованих творів без дозволу правовласника, використання назв доброчесних видань та їх ISSN, підміна вихідних даних фальшивими тощо).

Наразі існує судово практика викриття та припинення діяльності таких організацій, але лише у США, і лише як захист прав споживачів, наприклад справа *Federal Trade Commission vs. OMICS Group Inc. et al.* [1]. Федеральний суд заборонив діяльність видавця — видання фальшованих наукових журналів та неіснуючі наукові конференції, приховані публікаційні внески. Все це було кваліфіковано як шахрайська практика.

Крім того, останнім часом мали місце недоброчесні дії відносно декількох десятків вітчизняних вчених, які, не маючи достатнього інформування про діяльність «хижацьких видавців», стали жертвами їх недоброчесності. Наприклад, неодноразово дослідники отримували на свої електронні адреси пропозиції опублікуватися у рейтингових виданнях, назви яких майже цілком повторювали назви або вихідні дані (номер випуску, ISSN тощо) рейтингових журналів. Як приклад, відомий журнал видавництва Cambridge University Press «Law&History Review», що наприкінці 2017 року в оригіналі вийшов з нумерацією Volume 35 Issue 4, у версії недоброчесних видавців отримав нумерацію Issue 4(2), а також видавничий логотип компанії Elsevier, яка не є видавцем оригінального журналу, незважаючи вже на численні граматичні помилки у вихідних даних. Крім того, недоброчесний видавець зазначив рейтинги та імпакт-фактор журналу (фальшований), неуточнений склад редакційної колегії (станом на дату виходу оригінального номеру були значні зміни у складі редакторів). А найсумнішим стало те, що недоброчесний видавець увів в оману численних авторів, уклавши випуск без рецензування, без належного оформлення матеріалів, а також, що одразу привертає увагу – без перекладу англійською мовою. І якщо оригінальний «Law&History Review» публікує зазвичай не більше 10 статей, то його фальсифікат – більше 30.

Отже очевидно, що дії недоброчесних видавців фактично відповідають ознакам протиправних дій, зокрема: використання назви, обкладинки та інших суттєвих ознак журналу «Law&History Review», використання їх для реклами послуг та використання цієї інформації у комерційних цілях без дозволу правовласника. Щодо кваліфікації зазначених дій питання залишається відкритим – чи це шахрайство, чи порушення прав споживачів, чи шкода шляхом обману та зловживання довірою або шахрайські практики?

Важливо пам'ятати і усвідомлювати, що публікація у хижацькому виданні призводить до серйозного удару по іміджу як самого науковця, так і по іміджу установи, де він провадить наукову діяльність, не враховуючи те, що сам автор стає жертвою шахрайських практик недоброчесних видавців, мета яких – не покращення стану науки, а суто меркантильні інтереси.

Список використаної літератури:

1. Federal Trade Commission vs. OMICS Group Inc. et al. : Order filed 09/29/2017 in Case 2:16-cv-02022-GMN-VCF in US District Court, District of Nevada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ftc.gov/system/files/documents/cases/omics_-_order_granting_preliminary_injunction.pdf.

МАКУХА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека,
завідуюча сектору абонементів

БОРЖНИКИ БІБЛІОТЕКИ. СПОСОБИ БОРОТЬБИ І ПРОФІЛАКТИКА

Збереження бібліотечного фонду — це забезпечення цілісності і нормального фізичного стану документів, що зберігаються у фонді.

Збереження фондів є загальнодержавною справою, що знаходить своє відображення у низці нормативно-правових документів, серед яких: Закони України «Про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Типові правила користування бібліотеками в Україні, Типове положення про бібліотеку ВНЗ де мова йде про відповідальність установ за збереження та організацію бібліотечного фонду.

Основними видами збитків, що спричиняється бібліотеці читачами, є несвоєчасне повернення документів, їх втрата або пошкодження. Одним з напрямків дотримання збереження фонду є боротьба з читачською заборгованістю і заміна загубленої або зіпсованої читачами літератури. Робота з читачською заборгованістю є вкрай важливою для будь-якої бібліотеки. Значне підвищення вартості документів, що надходять до бібліотечного фонду, вимагає посиленої уваги в цьому питанні.

З кожною категорією читачів потрібно проводити різні заходи.

Розглянемо специфіку означеної роботи з кожною категорією на прикладі Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» (далі НУ «ОЮА»).

1. Читачі, які навчаються в НУ «ОЮА».

Для того, щоб серед читачів було менше боржників, потрібно з першого дня проводити профілактичну роботу. Це зустрічі з першокурсниками, ознайомлення їх з правилами бібліотеки, групові бесіди під час масової видачі та особисті бесіди під час обслуговування. Крім того, видача літератури повинна здійснюватися тільки особисто при наданні читачького квитка та пін-коду, щоб уникнути відмови від книг в подальшому.

Позначки у формулярі читача про проблеми із здачею літератури, повторні бесіди і попередження також допомагають у роботі з читачами. Якщо бесіди з боржником не дають ефекту, вступає в силу обмеження — припинення видачі літератури боржникам.

Постійний зв'язок з деканатами допомагає розшукати студентів-боржників і повернути літературу до фонду. Наступним найважливішим кроком у цій роботі є налагоджений зв'язок з відділом кадрів в

процесі підписання обхідних листів тими, хто втрачає зв'язок з НУ «ОЮА» (випускники, відрاهовані, звільнені, тощо).

2. Читачі, які працюють в НУ «ОЮА».

Робота з означеною категорією читачів схожа на роботу із студентами. Читачами відділу абонементів можуть бути тільки штатні співробітники НУ «ОЮА» (сумісники користуються тільки читальними залами). Для відкриття абонементу співробітник надає до сектору реєстрації довідку з відділу кадрів про місце роботи.

Щорічна переєстрація читачів-співробітників – важлива складова у роботі з контролю за виданою літературою та актуальністю інформації щодо афіліації співробітників з НУ «ОЮА». Дуже важливо, щоб документи з фонду видавалися тільки особисто в руки читачу, або за дорученням, щоб уникнути подальшої відмови від боргів. Крім того, обмеження максимальної кількості виданої літератури теж сприяє зменшенню кількості проблем з поверненням документів. Крім того, як і для студентів, підписання обхідних листів для співробітників при звільненні є обов'язковим.

3. Читачі, які втратили зв'язок з НУ «ОЮА».

Дуже важливий напрям – це робота по поверненню боргів читачами, які втратили зв'язок з Університетом. Починається вона з опрацювання наказів на відрядження (пошук і видалення читачьких формулярів з картотек факультетів, внесення в картотеку боржників, внесення змін до даних електронного формуляра читача). Далі іде підписання обхідних листів. У випадку, якщо читач не з'являється, стають у нагоді дзвінки-нагадування, пошук знайомих боржника серед однокурсників з тим, щоб посприяти поверненню книг.

Якщо перелічені заходи не допомагають, починається робота з підготовки до написання листів. Уточнюються адреси відряджених боржників у приймальній комісії або деканатах. Далі – написання листів-нагадувань з реєстрацією у канцелярії Університету. Якщо лист повернувся, ставиться позначка на формулярі, щоб розуміти, що борги навряд чи будуть повернуті. Такі боржники є першочерговими на заміну або списання боргів.

Регулярне співробітництво з працівниками охорони і господарської частини з пошуку загублених студентами книг, залишених в аудиторіях, коридорах, тощо дає непогані результати. У відділі ведеться картотека знайдених книг. Завдяки цьому з'являється можливість зняти частину боргів з боржників, які втратили зв'язок з Університетом, відмовилися повертати книги або змінили адресу. Частину боргів у НБ НУ «ОЮА» замінюють подарунковими книгами користувачів. Книги, що залишилися у померлих читачів списуються спеціальним актом.

Таким чином, застосовуючи весь широкий спектр робіт у боротьбі з боржниками всіх категорій, бібліотека щорічно повертає сотні книг у свій фонд і сприяє збереженню матеріальних ресурсів Університету.

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3
--	---

СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин А. А. Человек в системе «круга кругов»	6
Ерёмченко А. М. Толкование К. Г. Юнгом предсказания М. Нострадамуса: к вопросу о различии предсказания и пророчества	8
Сумарокова Л. Н. От прагматизма к праксеологии	11
Смазнова И. С. Агрессия и толерантность в международных отношениях	13
Капустіна Н. Б. Еволюція ідеї трансгуманізму в історії західної філософської думки... ..	15
Шамша И. В. Философское содержание проекта судебной этики А.Ф. Кони.....	19
Матюшина І. І. Запит на критичне мислення: модний бренд чи симптом?.....	21
Никитченко О. Е. Вельтізація як конвергентний процес сучасного релігійного життя (правовий аспект)	24
Палий О. Н. Роль юридической практики в развитии теории	27
Maksurov A. A. Coordination legal technology in Ukraine	29
Яременко О. І. Віртуальна реальність як філософська категорія та сфера дії права.....	33
Корнієнко Г. П. Аналіз правового забезпечення та теоретичного осмислення прав людини доби середньовіччя	37
Соколовський О. О. Правосвідомість в системі форм суспільної свідомості	39

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Оборотов Ю. М. Правові новації та інновації	42
Дудченко В. В. Нормативні сенси як основа буття права.....	44
Zavalniuk V. V. A person's age as an anthropological factor.....	47
Овчиннікова А. П. Категоріальний статус правової культури і культури легальності.....	50
Крестовська Н. М. Історичні підвалини формування правового типу соціокультури в Україні	54
Заморська Л. І. Необхідність як передумова правової нормативності	58
Бальжик І. А. Сакральність становлення права.....	61
Кравченко С. П. Предметна сфера правничої лінгвістики.....	63
Юдін З. М. Загальнотеоретичні аспекти правового впливу.....	67
Скуріхін С. Миколайович Співвідношення правової соціалізації та правового виховання.....	69
Богущький П. П. Концептуалізація права національної безпеки як системної цілісності	72
Кормич А. І. Безпекова детермінанта суверенітету держави.....	75
Серебро М. В. Про категорії «Сутність» та «Зміст» в сучасній теорії держави.....	78
Федоров В. А. Поняття сучасної держави та її функції	80
Дзевелюк М. В. Шляхи делегування функцій сучасної держави.....	84
Бондаренко А. І. Полісуб'єктний характер правозахисної діяльності сучасної держави.....	87
Джурасєва О. О. Правові засади комунікативної функції сучасної держави.....	90

Ковбасюк С. В.	
Особливості інституалізації сучасної держави	93
Федорова Т. С.	
Медіація у сфері господарської юстиції	95
Войткова А. В.	
Географічні чинники у формуванні специфіки морської держави	98
Мельничук О. С.	
О становлении городского права в качестве учебной дисциплины	101
Чувакова Г. М.	
Неправова практика як сфера правових аномалій	105
Тищенко Ю. В.	
Категоріальний статус правового міфу	107
Дудник Р. М.	
Формування нових галузей права.....	110
Рязанов М. Ю.	
Поняття та види правової спадщини України	112
Антошина І. В.	
Інтернет як інформаційний ресурс права.....	116
Іванчук В. Є.	
Про вплив громадських об'єднань на здійснення правового моніторингу в Україні.....	119
Положешний А. М.	
Безоплатна правова допомога як засіб правової медіалогії	122
Сельська В. В.	
Субсидіарна юридична відповідальність в практиці Європейського суду з прав людини	125
Батан Ю. Д.	
Про індикатори виміру інфляції соціогуманітарних явищ і процесів	127
Борисюк І. Е.	
Захист прав дитини в Україні: співпраця держави та громадянського суспільства	131
Іванова О. Д.	
Вплив глобалізаційних процесів на трудову міграцію в Україні	135
Мішегліна В. М.	
Юридичні символи як засоби правової комунікації.....	138
Науменко А. О.	
Партисипітарні права дитини у міжнародних правових актах та їх імплементація в Україні.....	142

Волошина Я. В.

Локальні нормативно-правові акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування	145
--	-----

СЕКЦІЯ 3.

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Аніщук Н. В.

Адюльтер у Давньому Римі: гендерно-правовий аспект	148
--	-----

Аракелян М. Р.

Причини та особливості реорганізації навчального процесу в Рішельєвському ліцеї в період 1830–1840-х років.....	150
--	-----

Горяга О. В.

Внесок І. С. Орлая в розвиток Рішельєвського ліцею	154
--	-----

Долматов І. В.

Роль М. І. Пирогова в становленні університетської освіти в Одесі ..	157
--	-----

Долматова Н. І.

Юридична освіта та наука в Рішельєвському ліцеї: тенденції, персони та надбання	159
--	-----

Єфремова Н. В.

Започаткування викладання церковного права як юридичної дисципліни в Одеському університеті.....	161
---	-----

Корниенко И. В.

История становления библиотеки Ришельевского лицея и формирование ее книжного фонда	165
--	-----

Остапенко Т. О.

Зміни в правовому статусі Рішельєвського ліцею за статутом від 29 травня 1837 р.	168
--	-----

Попсуєнко Л. О.

Розвиток ідеї європейської міждержавної інтеграції у XIX ст.: до історії питання	171
---	-----

Шевчук Я. В., Угненко Т. В.

Ришельевский лицей — центр науки и вольнодумства	174
--	-----

Шершенькова В. А.

Формування кримінальної школи права у Рішельєвському ліцеї.....	177
---	-----

Кириченко Д. Д.

Політико-правові особливості участі кримських татар у Другій світовій війні	179
--	-----

Козланиук В. К.

Система державних злочинів на українських землях за законодавством Королівства Польського (кінець XIV–середина XVI ст.)	183
---	-----

Півень Д. О.

До питання про становлення та вивчення
канонічного права як науки..... 186

Сорока І. О.

Історичні дослідження держави та права в умовах створення,
функціонування та розширення Європейського Союзу 190

Скачкова Т. Ю., Сиволап Є. С.

Історичний розвиток юридичної компаративістики
як актуального правознавчого напрямку сучасності 192

Фельцан І. Ю.

Особливості організаційно-правового розвитку інституту
адвокатури на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939 рр.) 194

СЕКЦІЯ 4.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Л. І.

Параметри впливів на динаміку загроз міжнародній безпеці..... 197

Вітман К. М.

Протидія проявам дезінтеграційних тенденцій (на прикладі
процесу виходу Шотландії зі складу Великої Британії) 199

Мамонтова Е. В.

Громадська експертиза — механізм демократії участі 202

Ярова Л. В.

Сучасне управління соціальною сферою:
проблеми та інноваційні шляхи вирішення 205

Сорока С. В.

Польща в контексті особливої позиції країн
Вишеградської групи щодо міграційної політики ЄС 209

Сушко А. І.

Політична культура та ментальність: співвідношення понять 211

Пехник А. В.

Теорія інститутів та інституціональних змін Дугласа Норта
в рамках формування ефективних політико-економічних систем..... 213

Краснопольська Т. М.

Політичний трайбалізм: прояви на пострадянському просторі
та загрози для України 216

Милосердна І. М.

Морально-етичні критерії PR в політиці..... 220

Дзюбенко Ю. М., Полухіна А. В.	
Соціально-психологічні причини тероризму: теоретичний аспект	223
Завгородня Ю. В.	
Політичний конфлікт в умовах транзитного суспільства	225
Кройтор А. В.	
Особливості політичного транзиту в Україні	227
Короход Я. Д.	
Генезис уявлень про інформацію як рушійну силу сучасних суспільних процесів.....	230
Ігнат'єва І. І.	
Споживання як форма громадської участі: психологічний вимір	232
Третьякова Т. М.	
Інтегративність суспільства в контексті глобальних трансформацій...	234
Жужа Л. О.	
Особливості використання віртуальних банерів у політичній інтернет-рекламі	237
Сєкунова Ю. В., Сіненко Б. В.	
Визначення соціально-політичного впливу індивіда у суспільстві шляхом статистично-стохастичного аналізу	239
Скиба Т. Ю.	
Розвиток вищої освіти України в контексті інтеграції у європейський освітній простір	244
Вайєр А. М.	
Процес інноваційного розвитку політичних технологій відповідно до підходу Й.Шумпетера.....	246
Жупанова К. Г.	
Основные проблемы контртеррористической политики ЕС.....	248
Ємельянова Г. І.	
Потенціал політичного лідерства студентської молоді	251

СЕКЦІЯ 5.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Афанасьєва М. В.	
Категорія «правові засоби» у виборчому праві	254
Бальцій Ю. Ю.	
Розвиток місцевого самоврядування в Україні в контексті євроінтеграційних процесів	257

Віткова В. С. Право на доступ до інформації у рішеннях Європейського суду з прав людини	260
Волкова Д. Є. Стандарти ЄС та ради Європи про громадські організації.....	262
Грабова Я. О. Конституційно-правове забезпечення права особи на притулок в Україні.....	265
Кісловський А. В. Структурні елементи статутів територіальних громад міст: постановка питання	268
Констанкевич Ю. З. Толерантність як морально-етичний критерій при формуванні публічної влади	271
Корниенко В. А. Реформа избирательного законодательства Украины	273
Крусян А. Р. Гуманізація та гуманістична функція (роль) конституційного права в правовій системі України	276
Кулі-Іванченко К. К. Проблеми визначення виконавців соціального замовлення	280
Михалёв В. А. Запреты как способ закрепления прав человека	283
Мишина Н. В. До питання нормативної регламентації муніципальної реформи в Україні.....	285
Назарко А. Т. Міста України в умовах децентралізації: проблеми сучасного етапу..	289
Олькіна О. В. Особливості конституційних правовідносин за участю політичних партій в Україні	291
Осауленко С. В. Внутрішнє регулювання питань членства у політичних партіях України	294
Панасюк В. М. Громадський контроль та громадський моніторинг як форми взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства: проблеми нормативно-правового забезпечення	297
Петренко А. О. Юридичні позиції Конституційного Суду України про безпосередню демократію у контексті дослідження загальних зборів громадян за місцем проживання	299

Салей М. І.	
Принцип балансу та пропорційності у конституційній аксіології.....	302
Средницька І. Ю.	
До питання про окремі принципи інституту народної законодавчої ініціативи	304
Сон С. С.	
Міжнародні стандарти та вітчизняні принципи участі політичних партій в Україні	308
Терлецький Д. С.	
Акти органів місцевого самоврядування у конституційно-правовому регулюванні	310
Шамрай В. В.	
Імплементация міжнародних договорів до конституційного законодавства в період міждержавної інтеграції.....	313

СЕКЦІЯ 6.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Бехруз Хашматулла	
Международное право и внутригосударственное право Афганистана: проблема соотношения	317
Андрейченко С. С.	
Принцип неприпустимості посилання на посадове становище особи в міжнародному кримінальному праві	319
Короткий Т. Р.	
Нормативна складова екологічного правопорядку світового океану: системно-структурний підхід	323
Мануїлова К. В.	
Критерії розмежування законного та незаконного обороту ядерних матеріалів у нормах міжнародного права	325
Бєлогубова О. О.	
Питання регламентація допуску іноземних моряків на роботу на морських суднах	329
Dvornichenko D.	
European unity in face of Brexit	331
Хендель Н. В.	
Место и роль международного здравоохранительного сотрудничества в системе дисциплины «медицинское право»	334
Любащенко В. И.	
Страхование в международном инвестиционном праве: <i>HOCHTIEF AG v. Argentine</i>	337

Плотніков О. В. Транзитивна юстиція як соціальний феномен.....	340
Жебровська К. А. Європейські правові цінності як орієнтир реформування правової системи України	343
Акімов М. О. Гаазькі правила повітряної війни 1923 року як вияв політики обмеження озброєнь у 20-і роки ХХ століття	346
Іванова А. В. Міжнародні акти щодо рятування на морі та їх місце в системі законодавства України	349
Орінда Е. Н. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з епідеміями та пандеміями через призму діяльності Ліги Націй	353

СЕКЦІЯ 7. **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА** **І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА**

Василенко М. Д. Конкурентне право ЄС в проявах сучасної конкуренції	356
Сурілова О. О. Проблеми правового регулювання видобутку бурштину в контексті сталого розвитку.....	360
Бойко І. С. Рішення Європейського Суду правосуддя в системі правових актів ЄС	362
Делінський О. А. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: правове регулювання	366
Забара І. М. Інституційний механізм співробітництва з питань громадянського суспільства в умовах інтеграції України з Європейським Союзом	370
Запорожченко А. А. Применения новых биотехнологий в Украине: обзор некоторых проблемных аспектов через призму европейского права	374
Пасечник О. В. Вимоги законодавства ЄС до виробництва фармацевтичних препаратів та відповідність їм законодавства України	378
Селезньов В. Є. Єдиний цифровий ринок як складовий елемент внутрішнього ринку ЄС	380

Форманюк В. В. Порівняльно-правовий аналіз судової системи Індії, Китаю та Японії	382
Чистякова Ю. В. Автономні тлумачення ЄСПЛ як механізм зближення правових систем Європи	385
Харитонов Р. Ф. Особливості викладання галузевої юридичної компаративістики	387
Абдулаєв Р. А. Правове закріплення економічних санкцій в праві Європейського Союзу	389
Кобко-Одарий В. С. Правовое наследие и преемственность в праве – способы развития правовой системы	393

СЕКЦІЯ 8.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Кормич Б. А. Глобальні стандарти та публічне управління ЗЕД: типологія впливу	397
Кузнецов С. О. Публікація рішень Міжнародного суду ООН як запорука розвитку сучасного морського права	400
Федотов О. П. Деякі питання проведення спеціальних (оглядових) операцій у сфері державної митної справи	404
Аверочкіна Т. В. Адміністративні послуги в структурі державного управління прибережними водами	409
Батанова Л. О. Особливості застосування сезонного мита в Україні	412
Карпенко Г. Л. Проблеми інформаційного обміну між органами доходів і зборів та іншими державними органами при передачі інформації за допомогою електронних засобів	415
Коваль Н. О. Порядок переміщення живих тварин через митний кордон України	417

Мищенко І. В.

Окремі питання правового режиму конфіденційної інформації,
що знаходиться у володінні митних органів ДФС України..... 421

Панфілова О. Є.

Історія виникнення та походження податку на додану вартість:
1920-1954 роки..... 424

Савич О. С.

Правове регулювання видалення затонулих суден 427

Серафімов В. В.

Державна морська політика України: на шляху до оновлення 429

Sergeyev Yu. V.

International maritime organization (1948-2018):
from establishment to the 70th anniversary 433

Андрущенко С. В.

Правовий режим заходження і перебування іноземних
військових кораблів у морських портах України 435

Брачук Ан. О.

Досвід США у запровадженні системи «єдине вікно» 439

Ivanova D. O.

Some aspects about conflict – legal regulation of international shipping .. 442

Кріль Р. В.

Імплементация Україною міжнародно-правових стандартів
щодо транзиту товарів 444

Плачкова Т. М.

Сучасний стан та перспективи адміністрування безпеки
мореплавства в Україні..... 447

СЕКЦІЯ 9.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ

ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кібік О. М.

Взаємозв'язок інтеграційних процесів та стану
внутрішнього ринку України..... 451

Котлубай В. О.

Недоліки та переваги створення інтеграційних структур 454

Хаймінова Ю. В.

Організаційно-правові засади забезпечення
фінансової безпеки моряків..... 457

Redina I. V.

Private equity funds as a prominent feature on the ship finance..... 460

Штуца В. М.	
Взаємодія економічної та екологічної політик в Україні	462
Примаченко І. Ф.	
Європейська інтеграційна політика України: перші результати та перспективи розвитку	464
Власенко І. М.	
Оптимізація процесу наукового дослідження рівня настання ризиків у будівництві в залежності від регіональних особливостей території.....	466
Нахкур Т. Ф.	
Державно-приватне партнерство як засіб реалізації додаткових переваг щодо залучення інвестицій у будівництво.....	468
Скунова Ю. В., Поліщук А. І.	
Вплив соціальної політики на економічний розвиток країни	472
Скунова Ю. В., Туліветрова К. Р.	
Економічна політика сучасної України.....	474

СЕКЦІЯ 10.

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Чанишева Г. І.	
Сторони соціального діалогу у сфері праці.....	477
Lagutina I. W.	
Arbeitsschutz: vorteile forteile für den arbeitgeber	481
Купіна Л. Ф.	
Методи визначення ефективності норм трудового права.....	483
Костюк В. Л.	
Право на інклюзивну освіту: проблеми та тенденції законодавчого регулювання	487
Макодзей Л. І., Гусак Ю. А.	
Інклюзивна (спеціальна) освіта у контексті вищої освіти: проблеми реформування	491
Мельник В. П.	
Інклюзивна (спеціальна) освіта у системі соціального захисту дітей з інвалідністю: окремі проблеми та перспективи законодавчого регулювання	494
Тарасенко В. С.	
Ефективність підтримки сімей при народженні дитини	497

Сорочишин М. В.

Соціальний діалог у регулюванні умов зайнятості
на державній службі..... 500

Щукін О. С.

Актуальні питання сплати єдиного соціального внеску адвокатами,
що одночасно є найманими працівниками..... 503

Приміч Д. В.

Правові підстави припинення трудових відносин з керівником
підприємства за ініціативи роботодавця..... 508

Бориченко К. В.

Принципи соціального обслуговування жертв
домашнього насильства..... 511

Медвідь А. О.

Правові основи здійснення недержавного
пенсійного забезпечення в Україні..... 515

Пожарова О. В.

Гендерна рівність у сфері праці..... 517

Наньєва М. І.

Заборона дискримінації при укладенні трудового договору
за законодавством України..... 520

Наумов Д. В.

Правові аспекти проведення повідомної реєстрації
територіальних угод..... 524

Корнілова О. В.

Щодо визначення понять «медична допомога»
та «медичні послуги»..... 528

СЕКЦІЯ 11.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО,
АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА**

Харитонов Т. Є.

Права на чужі земельні ділянки в системі конституційних прав
на землю в Україні..... 531

Каракаш І. І.

Позовний порядок захисту права природноресурсової власності..... 534

Годованюк А. Й.

Окремі недоліки сімейного фермерського господарства
у вигляді ФОП..... 538

Платонова Є. О.

Загальне водокористування та межі його правового регулювання... 540

Степська О. В.	
Правове забезпечення розвитку договірних земельних відносин в Україні в умовах європейської інтеграції	544
Чумаченко І. Є.	
Правові засади екологічного управління за участю громадськості.....	547
Юрескул В. О.	
Законодавчі засади використання водного простору в Україні	550
Григор'єва Х. А.	
Окремі правові проблеми державної підтримки аграріїв на прикладі компенсації вартості техніки	554
Заверюха М. М.	
Право користування лісами на умовах концесії.....	557
Канівець Л. А.	
Особливості еколого-правового статусу юридичних осіб	560
Караханян К.М.	
Правові засади примусового відчуження земельних ділянок в Україні	563
Піддубна Д. С.	
Органічне бджільництво – подальший екологічний напрям розвитку аграрної України	566
Локтєва-Маклашова Н. В.	
Сучасний стан правового регулювання запобігання шкідливій дії вод шляхом оцінки ризиків затоплення	570
Будник Ю. А., Ткаченко Я. О., Чередніченко А. О.	
Правове регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні	572
Фролова Н. В.	
Правове регулювання маркування органічної продукції.....	576
Шматько Г. І.	
Права на земельну ділянку у разі набуття нерухомих будівельних об'єктів: історичний аспект	579
Сокур Т. А.	
До питання про удосконалення засад правового регулювання органічного виробництва в Україні	582
Лівак А. П.	
Проблеми публічного адміністрування у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення	586
Кресь О. В., Безклубий І. А.	
Правове регулювання урбоекології за законодавством України та Німеччини.....	589

СЕКЦІЯ 12. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Задержейко О. В. Суверенітет держави в епоху консцієнтальних війн.....	592
Kozin A. B. Analysis of modern methods of checking the image integrity	596
Логінова Н. І. Забезпечення інформаційної безпеки в системі управління навчанням Moodle.....	598
Трофименко О. Г. Аналіз передового європейського досвіду електронного урядування	601
Чаньшиев Р. И. Электронные суды и проблема обеспечения безопасности информации	604
Тарасюк А. В. Прозорість в рамках загального регулювання захисту даних (GDPR)	607

СЕКЦІЯ 13. КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Ladynenko A. Mediation and legal profession.....	611
Tomchakovska Yu. O. Theoretical Premises of the study of the concept CHARM / CHARIVNIST in the English and Ukrainian world images	615
Frumkina A. Medien und Sprachenorm.....	618
Lesnevska K. Colour designating vocabulary as an important constituent of nation's linguoculture.....	621
Grydiushko O. Strategien politisches diskurses im deutschen und Ukrainischen	624
Vasilyeva O. Structural typology of ideonyms in the english language	627
Vydysheva O. G. Quelques aspects de l'usage des latinismes dans des textes juridiques français.....	630

Maslova S. B.	
Mind images as the basic propositional mind forms of any english-language discourse	632
Paltséva V. V.	
Les difficultes de la traduction des documents juridiques au sein de l'ue	635
Sthuzza K. M.	
Perspektiven zur einföhrung innovativer technologien zur entwicklung der kommunikationskompetenz der sprache an den hochschulen	637

СЕКЦІЯ 14.

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Т. Ю.	
Політика інтелектуальної власності сучасних бібліотек ЗВО.....	640
Дремлюга О. А.	
Электронная библиотека как научно-образовательный ресурс университета.....	644
Опольська Т. І.	
Науково-методична діяльність бібліотеки.....	646
Фідаєва Т. Ю., Мазур І. С., Єленич С. І.	
Пам'ятки права — скарбниця відділу рідкісних видань	649
Зубченко Н. І.	
Публікація у рейтингових виданнях: як не стати жертвою шахрайських практик?.....	652
Макуха С. М.	
Боржники бібліотеки. Способи боротьби і профілактика.....	654

Наукове видання

**ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції**

18 травня 2018 року, м. Одеса

У двох томах

Том 1

Верстка — Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 08.05.2018. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 39,06. Тираж 300. Замовлення № 0518-99.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня — Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідectво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.